X 71

Viaţa Romînească

n. 7.

Viaţa Romînească

Revistă literară şi ştiinţifică

Directori: C. STERE şi Dr. I. CANTACUZINO

VOLUMUL XIV

ANUL IV

IAŞI

Redacţia şi Administraţia: Str. Golia No. 52

1909

La o nuntă.

Mihail Codrea se hotărî în cele din urmă să-și mărite fata. Cum n'avusese decît un singur copil, pe Linuța, el a fost obișnuit c'o viață tihnită. Dar, decînd fata își pusese catrință, noroc bun, hodină și pace 'n casa lui nu s'a mai aflat. Cînd o păruială, cînd o bătae strașnică între tinerii satului, pentru Linuța. Și de-aici vorbe 'ntre oameni, ceartă acasă cu femeia, năduf la inimă și turburare în sufletul lui Mihail. „Stai că pun eu capăt la toate" — își zise într'o bună dimineață, și încă 'n sara aceia se făcu încredințarea, și peste patru săptămîni era hotărîtă cununia.

Feciorul era din neam de frunte, avea patru boi, dar, decînd știa că Linuța are să-i fie nevastă, umbla pe ulițele satului cași cînd ar fi avut doisprezece boi, nu patru.

Fata? Fata era o șopîrlă de copilă, să-ți scape printre mîni, ca un pește luciu. Cu ochii ei căprii, a băgat draci în mulți feciori; din unii i-a mai scos ea cu vr'o vorbă bună, în alții i-a lăsat acolo să se înmulțească. Dar ea de vr'un voinic anume nu s'a legat. Cînd a înțeles că se mărită, a clătinat din cap, cași cînd ar fi zis: nu-mi pasă, și s'a apucat îndată să-și pună în rînd vestmintele de zestre, la care a început să coase decînd era de doisprezece ani. Sara, în ziua nunții, cinară nuntașii o mulțime de mîncări, începură să bea vin cum-ți uleiul, căci Mihail Codrea avea în sat viile cele mai mari și vinul cel mai vechi. Și veselia se deslănțui deodată din piepturile tuturor, și casele lui Codrea vuiau de chiote, de cîntece și voe bună.

Dar mireasa, decînd s'a pus la masă ș'a început să cînte ceterașul, nu și-a mai luat ochii dela el. A gustat puțin din mîncări, ș'a muiat buzele care ardeau în vinul răcoritor, și de aci încolo privea la muzicantul acela. Că ce i-a trăsnit lui Codrea prin cap? Iată s'a hotărît ca la nunta fetei sale să n'aducă el Țigan ceteraș în casă, ci un Romînaș, pe care-l știe el. Ș'a trimis căruța într'al treilea sat, și duminică dimineață străinul era în curtea lui Mihail, cu cetera subsuoară.

Și Linuța privea la ceterașul acela. Ar fi voit să știe cum îl cheamă, ar fi voit să știe de unde-i, ar fi voit să-l întrebe ceva. Și, pe cînd nuntașii se veseleau, Linuța sta înlemnită lîngă masă și se frămînta cu gîndurile.

La început, nu băgară nuntaşii de samă că Linuţa nici nu bea, nici nu mănîncă. Dar, dupăce vinul revărsă călduri la inimi şi văpăi în foc, unii începură să privească la mireasă.

— „Aşa-i stă bine"—ziceau unii—„mireasa să fie supărată, cînd se desparte de părinţi".

— „Aşa-i frumos, să nu se vadă c'a aşteptat măritişul"—spuneau alţii.

Tinerii începură să frămînte pămîntul. Cînd o fată, cînd alta, cînd o nevastă tînără, treceau, întocmindu-şi năframa, printre scaune şi mese, la mijloc, unde le aşteptau jucătorii. Linuţa a jucat puţin, i-a venit să ameţească, şi s'a dus iar la locul ei; şi ochii i-se legară iar de muzicant. Aflase ceva. Aflase că-l cheamă Nicodim. Intâi, s'a minunat de numele acesta străin, apoi, încet-încet, numele acesta i-se făcea tot mai cunoscut, pănăce, în urmă, se părea că-l ştie de-un veac. Dar, dupăce a ştiut atîta despre el, deodată o cuprinse o nelinişte mare, şi nu mai avea astîmpăr. Se ridică de pe scaun, şi s'apropie de străin.

— „Măi bădiţă Nicodim, din ce sat eşti tu?" Tînărul îşi ridică ochii de pe ceteră şi privi la Linuţa, ca la o minune. El se părea că păn' acum nici n'a văzut-o.—„Din satul cu florile, fetică"—zise el, zîmbind sub mustăţile negre.

— „Ba nu glumi, ci spune-mi tu de unde eşti?" Flăcăul nu-i mai zise nimic. Işi plecă capul pe vioară şi începu să cînte un cîntec nou, plin de înfiorări tainice. Linuţa plecă la locul ei, cu inima strînsă, gata să-i dee lacrimile.

Şi de-aici în colo muzicantul nu mai cînta ce-i poruncea oaspeţii beţi. Ci toate cînticile pe care le avea el mai dragi începură să tremure, să adie, să plîngă prin casă şi în sufletul Linuţii. Bărbatul cel nou băgă ceva de samă, da tîrcoale în jurul Linuţii, dar Linuţa nu-l vedea, nu-l auzia. In ea se trezise ceva nespus de dulce şi dureros, care creştea cu fiecare cîntec al lui Nicodim.

Şi iată numai că Linuţa se ridică iar, merge la străin, îşi iea cununa de flori de pe cap ş'o pune pe capul lui Nicodim, apoi şade lîngă el şi începe să-l desmierde. Lui Nicodim îi amuţi vioara, i-se înmuiară mînile, şi privea undeva, departe, departe.

— „Brava"—strigară nuntaşii—„asta-i bună glumă, asta-i adevărată păcăleală".

— „Ba mie mi se pare că-i curată batjocură"—zise Mihail Codrea.—„Eu n'am adus Ţigan la casă, ci Romîn. Dar Linuţa asta tot aşa 'ntr'o dungă a fost decînd o ştiu". Şi porni îndată dintre cumetri, să-i spună fetei să nu facă prostii.

Ginerele pufăia, caşi cînd ar fi vrut să se înnece, şi mai căpătă răsuflet numai cînd văzu pe socru-său venind.

Amîndoi însă rămaseră zăpăciţi, cînd se apropiară şi văzură pe Linuţa. C'o mînă sta pe genunchiul lui Nicodim, şi-i privea în ochi ca fermecată, ca dusă de pe lume.

— „Iţi place cum cîntă Nicodim, tu fată?"

— „Place, tată".

— „Da' îmi pare că-ţi place şi de ceteraş"—întrebă ginerele.

— „De el îmi place şi mai tare. Şi vedeţi amîndoi că are de cine să-mi placă!" Şi fata învălui iar pe Nicodim în privirile ei calde.

— „Ba să te dai tu dracului, să nu-mi faci o ruşine la casă"—zise Mihail, întunecat deodată.

— „Ce ruşine?"—zise fata, sculîndu-se şi mergînd la locul ei.

De-aci 'ncolo Nicodim schimbă zicala pe joc. Şi unde nu i-a pus îndată şi pe bătrîni să tropăe, de părea că se clatină pămîntul. Şi cum jucăuşii erau tot mai mulţi şi locul de jucat tot mai strîmt, Nicodim se sculă de pe scaun, schimbă o privire cu Linuţa şi începu a tot face cîte-un pas spre uşă, ferindu-se de învălmăşală.

Ţinu un joc lung şi frămîntat. Părea că anume vrea să-i frămînte cu zicala, să-i obosească, aşa trăgea pe coarde Nicodim. Deodată aria se rupse, şi toţi alergară să se răcorească cu un pahar de vin. Şi, pănă să răsufle, pănă să închine, pănă să se aşeze fiecare la locul lui, iată numai că intră un mort în casă, şi mortul acela era bărbăţelul Linuţii. Abia putea îngina: „Au perit în noapte".

Intre nuntaşi s'a făcut deodată o mare învălmăşală. Mulţi năvăliră, înbulzindu-se pe uşe, să vadă unde-s, să-i aducă, să mai rîdă şi de gluma asta. Dar ginerele şi tatăl fetei se urcară pe cai şi porniră în puterea nopţii. Mihail Codrea ştia, ginerele simţia că nu-i o glumă fuga aceasta. Fetele priveau mirate, femeile tinere se coteau, rîzînd, iar bărbaţii începură să bee şi să spună istorii de pe la nunţi. Le veni în grabă pofta de joc, dar nu mai era ceteră. Un bătrîn luă fluerul, şi jocul se urmă pănă dimineaţa.

***

De Linuţa n'a dat nimenea, nici ginerele, nici socrul. Poate se vor fi ascuns undeva pe aproape, că noaptea a fost întunecoasă tare. Dar au trecut şi săptămîni, şi n'au mai aflat-o nici pe ea, nici pe muzicant. Ginerele se bolnăvi de inimă rea şi de ruşine, şi n'a mai eşit din casă să dee ochi cu lumea.

Iar de cei doi fugiţi n'a mai aflat satul nimic niciodată. Atît numai că Mihail Codrea într'o bună zi ş'a vîndut toată averea şi, cu mult bănet în pungă, a plecat în lume. Mulţi ziceau că de urît şi de ruşine, alţii însă şopteau că i-ar fi venit o carte dela fată şi dela Nicodim, precum că-l poftesc la ei acasă.

Iar ginerele, rămas fără nevastă, nu s'a mai însurat. In sat, ajunse om de frunte, ajunse primar, dar tot întunecat şi impungaci a rămas în toată viaţa lui.

I. Agîrbiceanu.

Rătăcirea din Stoborăni.

Ruxanda lui Mohor s'a întors sara, într'amurg, dela Chițcani, cu carul deșert și cu inima plină. Mohor tocmai pusese vitele la cale, le adăpase și le dase mîncare pentru noapte, cînd aude oprindu-se carul la poartă. Altădată ar fi intrat la grijă, dac'ar fi văzut că Ruxanda lui întîrzie; acum însă era bucuros și se mîngîea că nevastă-sa are destul cap să înțeleagă că-i mai bine s'aducă pe bătrînii din Chițcani la vreme de noapte, decît să-i aducă ziua, în vederea tuturor. Oricum, dar tot îi mai bine să dai tu ochii întăi cu dînșii, să-i dăscălești cum vrai tu, și să nu mai între pe mîna altora, ca să le întoarcă gîndurile în altă parte.

Cînd deschide poarta și vede carul deșert, îi și năvălește mîhnirea în inimă.

Cum adică! nu vor ei să arăte hotarele vechi? S'or fi temînd cumva să nu-i apuce cineva de arătările lor?

— Cum îi asta, femee!?—întreabă el tărăgănat, ca să'nțeleagă Ruxanda nedumerirea lui că nu vede în car pe alde moș Sandu și moș Panțu.

— Bine, omule—răspunde ea în grabă. Ți-oi spune în casă—adăugă ea în șoaptă, ca să n'audă cumva vre-o ureche de-a lui Conu Petrache, care s'ar putea afla, întîmplător, prin partea locului.

— N'ai grijă, femee! spune în gura mare! Azi am curățat moșia de venetici, și mîni dimineață trebue să punem stăpînire, să facem mușuroae, după hotarele vechi.

— Vine, omule, și moș Sandu și moș Panțu! Vin amîndoi mînesară!

— Bun femee!... iaca-i bun! Toată ziua m'am gîndit la asta și le purtam grija; mă gîndeam că li s'o năzări ceva, cum îs bătrînii, și n'ar vrea să vie... Dar tot era mai nimerit să fi venit din sara asta, că mi-ași fi luat grija.

— Nici-o grijă!... Să fi văzut cum s'adunase norodul la casa lui moș Sandu, unde venise și moș Panțu, și cum îi lămureau pe bătrîni precum că deacum înainte îi moșia a noastră! Eram acolo cînd au venit Chițcanii dela pădure. Să fi văzut ce bu-

curie și ce chiote era în sat, de credeai că s'a pogorît din nou Mîntuitorul pe pămînt! Știu tot. Am aflat dela Chițcani. Îmi era de scăpare; tăbărîse, care-mai-de-care, să mă cinstească și să-și arăte părerea de bine că-s femee vrednică și că am făcut strașnic de mare lucru de-am venit la bătrînii lor să-i iau, ca s'arăte hotarele vechi. Ba, unii mai cu chef, sar la mine să mă iea de după cap și să mă sărute. Le-am tras cîte-o brîncă, și-au venit de-a răstăgolul....

— Halal, femee! acuma zic și eu că ești vrednică!—face Mohor, înduioșat, apucîndu-și femeia de după cap și sărutînd-o.

— Astîmpără-te, omule!... că ne-ar vedea cineva—spune Ruxanda, în șoaptă, smuncindu-se din mînele lui Mohor. Vezi mai bine de boi și-i du la locul lor! Este vreme și de sărutat, dupăce-om intra în casă!

Mohor era hotărît—și se ținuse—să nu bea, pentrucă avea grijă de vorba, pe care o spusese în favor, că au să hotărnicească moșia, și, la o treabă ca asta, trebue să fii cu toată mintea acasă. Grija asta îl făcuse să nu guste nici din vinul lui Gurmale, nici din poloboacele lui Conu Petrache. S'a tot învîrtit, cît colea, și se bucura în inima lui de tot ce făceau ceilalți. Cu cît creșteau stricăciunile făcute, cu atît se ușura hotărnicia în ochii săi și se împuținau pricinele care ar fi îndemnat cîndva pe proprietar, ori pe arendaș, să se mai gîndească la foasta moșie boerească dela Stoborăni. După cele spuse de Ruxanda lui, îi crește și mai mult vaza în ochii lui, și i-se pare că mîni, cînd or hotărnici, au să-l ridice norodul celor trei sate în slavă. La dreptul vorbind, alde Postelnicul, cu feciorul lui cu tot, și cu Dumitrescu, îs niște nimicuri. „Norocul a slujit de nu s'a cumpărat moșia acum doi ani! N'ar fi fost păcat să fi vărsat lumea atîta amar de bănet, cînd am luat-o acum degeaba?! Unde mai pui c'o să ai pomenire pentru veșnicie, c'ai scăpat lumea de boeri și-ai pus mîna pe moșia lor?! Pentrucă, la urma urmei, cine ia moșia? Mohor, sireacul! Că el o s'o hotărnicească, și el o să zică unuia și altuia: Na, măi, și ție! Na și ție, calicule! Zi și tu bogdaproste, că ți-a dat Mohor pămînt de hrană, ca să ai și tu, și copii tăi, și copiii copiilor tăi, în veci de veci!". Gîndurile acestea îl stăpînesc acum cu desăvîrșire și-l fac să i-se pară că nu calcă pe pămînt; și deaceia se grăbește să-și pună boii la regula lor și să se întoarcă mai iute în casă.

— Ei, femee, ia povestește-mi acum, deamănuntul, cum și ce fel a fost la Chițcani—face Mohor, întorcîndu-se în casă, îmbujorat de fericirea gîndurilor lui.

— Cum să fie, omule!?—începe Ruxanda, care îmbucase, pe apucate, ce-i venise mai la îndămînă pentru mîncare. M'am dus întăi la moș Panțu. Hai zic—moș Panțule, până la moș Sandu, c'avem o mare vorbă acolo. Hai—zice el, de cuvînt. Moș Sandu își croia niște opinci. Ia poftim de ședeți—face, de colo, moș Sandu. Om ședea—zic—moș Sandule, dar am venit c'o

mare vorbă la dumneavoastră! li fi venit, nepoată!—zice—dar vezi că eu nu ştiu cu ce vorbă aţi venit. Adică, numai eu ştiu vorba asta—zic—că moş Panţu n'o ştie; l-am luat deacasă pe Romîn şi-am venit împreună la dumneata. Iacă—zic—dece-am venit: Conu Petrache a fugit. A venit la Stoborăni revoluţia pentru moşie. Conu Petrache de frica revoluţiei a fugit. Ei, şi dac'a fugit Conu Petrache... moşia—zice moş Sandu—îi a noastră. Aşa—zic. Buun!—face moş Sandu, şi se scoală în picioare. Se mai scarpină în cap, se mai învîrteşte împrejurul nostru, cată la noi, cu chip că „oare îi adevărat c'a fugit Conu Petrache?" Pe crucea mea!—zic—mi-a fi păcat să prujesc înaintea dumitale, om bătrîn! Fff—face moş Sandu, şuerînd a pustiu—a fugit, zău, Conu Petrache! Apoi bine, nepoată! bine a făcut de-a fugit! aşa-i cu cale!... c'odată şi-odată a noastră a fost moşia Stoborănilor!... a creştinilor! aşa am apucat eu vorba din bătrînii copilăriei mele, iar ei dela bătrînii copilăriei lor... Şi-aşa a fost! că hotarele Stoborănilor se'ntindeau până peste Prut, unde-i Andruşu!... că Andruşu, satul care se vede pe coasta depeste Prut, din Stoborăni s'a făcut. Avem şi-acum acolo rude nii, din vremea cînd moşia era întreagă; că nu-i demult decînd s'a croit Andruşu, ţin şi eu minte. Au fugit bieţii oameni, unii de bejenie, că venise Turcii, alţii de răul boerilor, că-i alungase de pe moşie. Dar vezi că Turcii nu îndrăzneau să treacă Prutul, că dincolo era Rusul. Moşie dincoace, moşie dincolo, tot un trup. Până în ziua de azi Andruşu a rămas sat răzăşesc, rupt din trupul Stoborănilor, cum o fi venit treaba. Aşa, nepoată—zice moş Sandu.—Şi cum spunea moş Sandu, moş Panţu dădea din cap şi ofta. Mie îmi venea să pling, nu ştiu dece, şi-mi bătea inima de bucurie, de parcă vrea să iasă din locul ei. Pentru hotarele vechi am venit—zic—moş Sandule! Pentru hotarele vechi?—zice moş Sandu, punînduse pe gînduri şi aşezîndu-se pe pat. Aşa, moş Sandule!—zic. Se poate!—zice. Tu mai ţii minte hotarele vechi, măi Panţule?—întreabă el. Cum să nu!—face moş Panţu. Apoi şi eu le ţin minte!—zice moş Panţu—auzi vorbă? Decît—zice tot el—ar fi bine să ne ducem mai întăi la faţa locului, să le însemnăm şi apoi să vie norodul să le arătăm; că vine cu greutate să le găseşti, pân'le găseşti... Să nu mai fie zăbavă din pricina hotarelor, cînd vine lumea acolo, pentru tragerea moşiei. Aşa-i, Panţule,—zice moş Sandu.—Şi, cum stam aşa de vorbă din partea moşiei, către sară numai ce încep a se întoarce lumea dela pădure. Şi, dacă se'ntoarce lumea dela pădure, numai ce prinde a se aduna la moş Sandu, că ei ştieau de venirea mea. Şi unde încep a chiui şi a juca în bătătura lui moş Sandu!... Duduia pămîntul, nu altceva, cînd au înţeles că moş Sandu şi moş Panţu s'au hotărît, cu toată bătrîneţa lor, să meargă cu dînşii, mînidimineaţă, în car, şi să le-arăte hotarele! Şi-a rămas vorba aşa: mînidimineaţă, se duc moşnegii, c'un car

din Chiţcani, să însemne hotarele, iar mînesară sînt în gazdă la noi.

Intr'un tîrziu, pe la al doilea cîntat de cucoş, sfîrşesc şi alde Mohor vorba, şi sting lumînarea să se culce. Să fi tot trecut după asta un ceas de vreme, cu toatecă Ruxanda ar fi jurat că n'apucasee bine a aţipi, că'ncep să bată cînii. Ea se scoală din pat, trage o fustă pe ea şi dă fuga la fereastră.

— Măi, cumătre Gheorghe!—aude Ruxanda strigînd la poartă.

— Omule, hăi!—strigă ea pe Mohor, hîţînîndu-l de umăr. Scoală c'a venit alde cumătru Neculai şi te strigă afară.

— Care-i acolo, măi?—strigă Mohor, deschizînd iute uşa tinzei şi înşfăcînd o manelă în mînă.

— Noi sîntem, cumătre Gheorghe! oameni buni!—răspunde Neculai Ghiţică. Păi ce-i asta, cumătre?!... îi vreme de dormit acum?! Cînd ţi-i lumea mai dragă de trăit, dumneavoastră dormiţi!... halal de treabă!... Bucuroşi de oaspeţi?

— Bucuroşi, cum nu!—face Mohor, scărpinîndu-se la coate, unde-l pişca mai tare frigul, care îşi făcea treaba în bună voe, pentrucă Mohor dase busna afară numai în cămaşă. Bucuroşi! eram trudit de-atîta alergare toată ziua, şi mă furase somnul. Adică, nu ştiu nici eu bine de-adormisem... chiar acum ne culcasem. Aprinde lumînarea, măi femee!—strigă el deafară,—făcînd cu mîna să intre cu toţii în casă.

— Indată! poftiţi!—strigă Ruxanda din casă, scăpărînd chibritul şi aprinzînd bucuroasă lumînarea.

Mohor nu-i tocmai bucuros de ceia ce vede. Impreună cu Neculai Ghiţică mai intră şi Vasile Cosor, Toader Tureatcă, Ilie Cau şi Gheorghe Cojoacă. Aceşti doi din urmă, cam legănîndu-se, aduc în păringă o căldare de două vedre de vin roş de-a lui Conu Petrache şi-o aşeză în mijlocul casei, cătînd la dînsa cu ochi lacomi.

— ?........—întreabă Cau, din ochi, fără cuvinte, pe Ruxanda, arătîndu-i din cap căldarea cu vin.

— ?......—răspunde ea, tot fără cuvinte, dînd din umeri şi arătînd, prin semne, din sprîncene, la bărbatu-său... că adică ea nu-i stîlpul casei şi că deci n'are cădere să hotărască.

Cau însă vede, în răspunsul mut al Ruxandei, că ea n'ar fi în stare să bodogănească, în gîndul ei, că le-a stricat liniştea somnului—ceia ce-l face să izbucnească în rîs înfundat, înboldit de hazul trebei... că adică arendaşul a fugit şi le-a lăsat pe mîna lor bunătate de vin roş, din care sare spuma harmasar!... Cojoacă prinde schimbul de semne dintre Cau şi Ruxanda, înţelege gîndul care-l împunge pe Cau şi pufneşte şi el în rîs stăpînit. Prind şi ceilalţi de veste....

— ?.....—întreabă din ochi Neculai Ghiţică pe Mohor, arătîndu-i căldarea cu vin, apoi făcîndu-i, cu mîna la gură, semnul cunoscut al băuturii.

Mohor nici n'avea nevoe să-i facă semne. El ştia de unde

vin ei și de unde aduc vinul. E vorba de pleașcă ; cel mai sfînt lucru e să nu te lași, cînd îți cade la îndămînă băutură neplătită. Numai o tingă are în inima lui : cade pleașca nu tocmai la vreme potrivită... pentru asta s'a și ferit el toată ziua să nu bea cu lăcomie... că doar mînedimineață se 'nparte moșia și trebue să aibă mintea întreagă !... Ei, dar vezi că iar nu se poate să strici „corajul" omului, în casa ta ! Trebue să-i stai înnainte — că dece are omul patru păreți la casa lui ! — și să nu te-arăți că nu ești în stare să primești un om în casă ! Că doar, bieții oameni, au muncit toată ziua, îs trudiți, și îs cu chef și... „și-au făcut Rominii socoteală că-i mai cu apropiere de curte să s'abată la casa lui Mohor, decît să stea în drum și să nu le tihnească, ori să se ducă dealungul satului, tocmai la casa lui cămătru Neculai Ghițică." Socoteala asta i-a trecut prin minte numaidecît lui Mohor, decum au intrat ei în casă.

— Ad o oală, măi femee ! — spune Mohor Ruxandei lui, care aștepta chiar dela început vorba asta.

— Ceasul cel bun ! — urează Ghițică, întinzînd oala și poftind pe Mohor să facă saftea căldării.

— Să dea Dumnezeu ! — răspunde Mohor, ducînd oala la gură și gîtlănind cu poftă din vinul proaspăt, care-l stropește pe nas.

— Da' poftiți, oameni buni ! ședeți !... să ne stea pețitorii!... — face Ruxanda, arătînd lavița slobodă și strîngînd așternutul, cu gîndul să-l întindă din nou, după plecarea lor.

Și se pun, cîteși-șase, la băut de iznoavă. Până la o vreme, pe Mohor îl stăpinește grija lui cu împărțeala moșiei. Către ziuă însă, în asfințitul lunei, se fac toți o apă și-un pămînt — cu Mohor cu tot. Atunci i-se schimbă și lui gîndurile ; ori, mai adevărat, găsește și el că viața asta nu-i turburată numai de boeri și că, dacă vrei să faci o treabă mai cu temeiu, trebue să curăți bine drumul pe care vrei să mergi fără grijă.

— Așa-i, cumătre Gheorghe ! — urmează Ghițică, vînturînd mereu o vorbă a lui, pe care n'a slăbit-o decum s'au pus să judece caldarea cu vin. Noi o să împărțim moșia. Buun !... împărțim moșia ! Apoi ce ne trebue nouă batoză ? ! O să treerăm noi cu batoza ? O să ne facă gîlceavă, cînd-om veni la treer... o să zică fiecare că el vrea să treere întăi ! Dece să ne sfădim ? ! mai bine lipsă ! Afară de asta, decînd au eșit batozele și mașinele de treer, a venit și sărăcia !... Că 'nnainte vreme nu erau batoze și mașini de treer, ori de bătut păpușoi, ori mașini de secere și de cosit... și Rominul o ducea mai bine ! Mașinele au adus sărăcia, nu altăceva ! Apoi ce ne trebue nouă pluguri cu două și trei brazde ? ! Să zicem c'o s'avem pămînt berechet... dar ce-au să zică cei ce n'or apuca un plug ? n'o să se facă zarvă ? n'o să umble lumea prin judecăți ? mai bine lipsă ! Zicem că moara de foc ne trebue ; că și-acum măcinăm cu toții, ce-i drept îi drept !... moara o lăsăm teafară, că ne trebue ! O să punem pe cineva cu leafă, adică o să-i dăm dijdmă din ce măcinăm, zeciuială. Așa !... lăsăm moara, că ne trebue. Să zicem că lăsăm și

celelalte mașini... dar dacă-i vine în minte lui Conu Petrache să dea în judecată obștia că ține lucrurile lui !... Ce te faci atunci ? ! firește că-i mai bine !...

— Așa-i ! — răspunde Mohor, clipind din ochi. Așa-i ! Nu trebue să mai rămînă mașină teafără ! nu ne trebue mașini ! adevăr : moara trebue păstrată !... Cum s'o lumina, mergem !... Decînd cu mașinile, a intrat sărăcia în satul nostru !...

— Așa-i ! — răspund cu toții, înfiorați de mulțimire, gîndindu-se la isprăvile pe care au să le facă la ziuă.

* * *

Marți, 12 Martie 1907. Să fi tot fost soarele ridicat de-o palmă, cînd au început să s'adune din nou lîngă curte. Nu îndrăznesc s'o iea nimeni înnainte, cu tot strigătul de îndemn, venit din mai multe părți, pănăcînd nu s'arată, de după un colț, ceata lui Bardă, cu alde Gîtlan, apoi ceata lui Mohor. Încep să s'adune femei de-ale cetașilor — se vede că au înțelegere cu bărbații lor, pentrucă vin toate cu saci deșerți pe mînă. Rîndul acesta vin toți cu topoare.

— Ascultați, fraților ! — strigă Gheorghe Bardă, îndreptîndu-se către ceata lui Mohor. Eu sînt student ! Nici-o grijă ! Eu răspund... Înnainte !... — sfîrșește el arătînd curtea lui Conu Petrache, plină de tot felul de mașini.

— Înnainte, măă ! — strigă Mohor cetașilor lui. După mine, băeți ! — adaugă el, dînd cu toporul în gard, ca să-și facă drum deadreptul. Eu sînt căpitan !

— Bravo, Mohor ! — strigă Bardă, studentul. Să fii căpitanul meu ! Înnainte, măă !...

Într'o clipă cade gardul la pămînt, și se împrăștie care încotro vede cu ochii, și 'ncep, în curte, munca grea de sfărîmat mașinele. Partea de lemnărie a batozelor de pine albă și de popușoi n'a fost greu de nimicit ; mai greu a fost de desfăcut partea de ferărie a mașinelor, pănăcînd a dat de rostul mutelcilor dela șuruburi. Mai era apoi greu de cărat acasă bucățile întregi de ferărie, luate dela pluguri și a roților de tuciu ; nici de-o treabă nu-s muerile, cînd îi vorba de dus greutăți ! Tot tu, bărbat, să pui mîna, dacă vreai să ai și tu un lucru la casa ta, ca să-l prefaci apoi în ceia ce ți-o trebui mai tîrziu ! Afară de asta, cînd ești mahmur, iți atîrnă capul într'o parte și nici n'ai atîta putere, cîtă ți-ar trebui ca să ridici greutăți mari ! Unde-ar fi să duci singur, trebue să te întovărășești cu alții !... și nu-i bine ! Numai bucățile dela care și trăsuri vin mai ușor de pus....

Pe portița curții boerești, dela o vreme, încep să iasă femeile, cu saci plini în spate ! Unii au spart ușile dela hambare și-au dat iama cu sacii.

Dela o vreme, numărul femeilor crește ; cîrdul cu sacii se'ngroașă cu fete mari, flăcăi și copii. Unii năvălesc la griu, alții la

secară, alții la orz, fasole, mazere.... încarcă sacii și-i duc la casele lor.

Dar vezi că celor cu topoare, dupăce sfirșesc de sfărîmat, nu le vine la socoteală să stea degeaba. Nu face să ieai sacul din mîna muerei și să cari tu!... cînd tu ai putea să faci altă treabă mai bărbătească.— ...Deaceia, cînd tu te simți mai în putere și mai cu cap decît alții, n'ai decît să te furișezi de ceilalți—beți turtă și care zăbovesc la stricatul mașinelor de prin hambare—și să intri frumușel pe dindosul curții în casa lui Conu Petrache. Acolo, negreșit, mai este ceva de făcut!... firește, acolo mai este și casa de bani a lui Conu Petrache. Ei, și dacă mai este și casa de bani... ce mai-la-deal-la-vale! te-apuci și-o strici în tihnă, în vremea cînd ceilalți se chinuesc cu stricatul pe-afară! că doar nu-i nevoe să tragi clopotul bisericii, cînd te-apuci de spart o casă de bani!

Cam astfel de gînduri îl muncesc pe Bursuc, în vremea cînd ceilalți erau prinși în sfărîmarea mașinelor. Vede bine că-i vremea cea mai potrivită, și deaceia face semn lui Stanciu și lui Săracu și intră în casa lui Conu Petrache. N'au zăbavă multă înnăuntru; le-a fost greu până au spart casa de fer; că de eșit afară... le-a fost ușor. Și-au eșit cam mihniți! De unde s'așteptau să găsească o minune de bani, s'aleg numai cu niște fleacuri de cercei, brățare, inele, cu care trebue să mai ai bătae de cap să le desfaci!... și numai tîrziu să împarți banii, cît ar fi făcînd!

— La Bucă, măă!—strigă Bardă, cînd vede că din partea stricatului nu mai au voinicii la ce să-și mai arăte arama.

Bucă are și el crîșmă... ca tot Romînul din sate, care, de nu se face slujbaș, se face crîșmar... ca să nu mai muncească pămîntul și să nu mai asude pe lanurile boerești.

Bardă are un foc la inima lui contra lui Bucă: n'a putut amăgi niciodată pe Bucă să-i dea băutură pe datorie, cum amăgise pe ceilalți crîșmari. Vorba lui Bardă însă îi cade greu lui Mohor. Mai întâi, Bucă i-a botezat pe fata cea mai mare, și-s cumătri; apoi, se gîndește la truda lui Bucă până și-a făcut dughiana, muncă și agonisire cu sudoarea frunții lui. Păcat ca să-i strici acaretul Romînului!

— Nu la Bucă!—șoptește Mohor lui Bardă. Mai bine să mergem la Mutuleasa!...

Fața lui Bardă se luminează. Își dă cu palma peste frunte, că adică dece nu i-a venit gîndul acesta mai demult? și, fără să spună un cuvînt, se hotărăște să-și pună în lucrare un întreg plan, care i-se desfășoară în minte, în aceiași clipă. Intîmplarea a făcut ca să se întîlnească, gînd la gînd, Bardă cu Mohor, cînd le-a răsărit în minte Mutuleasa. Amîndoi au cîte-o bubă coaptă la inima lor; și, dacă n'a spart buba lor, cît a fost Mutu în viață, acum găsesc timpul prielnic să răsufle pe socoteala văduvei lui Mutu. Nu-i vorbă, că și cu Mutuleasa au ei multă socoteală; că, dacă lui răposatul Papanachis i-a pus lumea porecla „Mutu", ar fi putut și Coanei Vetei, nevestei lui, să-i dea

numele de „Sabia lui Scaraoschi". Pe cît era de mut răposatul, pe atîta tuna și fulgera Coana Veta. Bătrînii țin minte cînd a venit în Stoborăni răposatul Papanachis, ca scriitor de primărie. Era băetan tînăr, fără musteți, cu coatele rupte, un suflet de necazuri. Incet-încet a prins la coajă. Intr'un timp era notar, primar și perceptor în Stoborăni. Apoi, peste douăzeci de ani înșir a fost numai perceptor Papanachis, până la moarte. Innaintea lui fusese perceptor tatăl lui Bardă; și, pentrucă bătrînul Bardă nu știa decît să iscălească, îi plătea lui Papanachis să-i țină socotelile. Și i-a ținut așa de bine socotelile percepției, încît, în cinci ani, numai bine l-a dat gata pe bătrînul Bardă: i-a bătut la darabană casa și pămîntul pentru banii Statului, apoi a murit nebun și îngropat cu talerul... Lui Bardă, studentul, îi răsare numaidecît în minte chipul lui tată-său, cum alerga el pe cîmp, desculț și cu capul gol, nebun, și cum căuta o comoară...

Gheorghe Mohor, de felul lui, e un bicisnic. Cînd era de cinci ani a dat peste el un pustiu de vărsat negru, care i-a sgîrcit mînele din cot și i-au înțepenit așa. Și azi se miră lumea cum poate el munci, cu mînele lui cîșe; are însă din creștet și până în tălpi numai inimă. Răstoarnă pămîntul, nu altăceva! Gospodărie ca a lui nu-i în Stoborăni; curățenie și rînduială ca în ograda lui nu se mai află în tot cuprinsul. Muncește până cade în brînci, și începe a plînge ca un copil, că n'are mai multă putere, cît îi cere inima lui de muncă. Sînt oameni care caută să-și schimbe felul muncii, cînd dau de greu; Mohor însă s'a abătut și la alte feluri de munci, mai potrivite cu puterea trupului lui, nu pentrucă munca pămîntului îi pare uricioasă, ci pentrucă această muncă cere mai multă putere decît are el. Dela o vreme, tot sbătîndu-se el cum s'o dea s'o nimerească, a cumpărat un cazan de făcut rachiu de tescovină și de drojdie de vin, care se găsește berechet în Stoborăni și se aruncă, fără să i-se dea vre-o întrebuințare. Cînd s'a apucat de treabă, a dat peste Mutu. Ba că n'are învoire dela casierie; ba—cînd are învoire—că nu i-i cazanul după regulă. Și umblă Mohor în dreapta și 'n stînga, pe la subprefect, pe la casier, pe la deputați, și le arată la toți că alte cazane, în alte sate, unde-i perceptor tot Mutu, sînt mai proaste ca a lui, și le-a dat voe... numai lui nu-i dă voe. După ce-l smulg în toate părțile, îi dă însfîrșit voe să deschidă cazanul. Nu trece mult și-i aruncă ponosul că vinde rachiu pe ascuns, și-i închide din nou cazanul. Altă alergătură, alte rugăminți, alte ciupeli.

I-s'a înveninat sufletul, mai mult de douăzeci de ani, cu istoria cazanului de rachiu. Și tot veninul i l-a turnat numai Mutul. Deaceia se gîndește el la Mutuleasa, cînd îi vorba de răcorit inima. Măcar după moarte să-și răzbune, dacă n'a putut să-i facă nimic cît a fost în viață.—Același gînd îl face și pe Bardă să-și schimbe hotărîrea și să nu mai meargă la Bucă.

— La Mutuleasa, măăă!—strigă Bardă.

Și n'are nevoe Bardă să strige a douaoară. Pornesc în-

tr'acolo, năboiu. Vasile Cosor se bucură mai-dihai decît aide Bardă și Mohor. „Buun!—gîndește el, mergînd pe drum și pe alăturea de drum. Bun!... se cade să i-o facem Mutulesei! Că mult ne-a canonit!... Odată, eram de strajă cu alt milițian. Vreme de iarnă, crăpau pietrele de ger. Noi trebuea să păzim percepția și pe vreme de noapte. Ne culca în tinda percepției, pe focul cel de ger. Cerem lemne—că Statul îi dădea lemne pentru percepție—și dînsa ne ica de goană, ba încă ne batjocorește cum îi vine la gură. Cercăm să dormim; de unde să dormi, cînd îți înghiață inima în tine de ger! Vrem să ne ducem în sat după lemne... unde-i chip! Te da Mutul în judecată, c'ai lăsat casa de bani singură. A douazi am cărat toată ziua apă dela Prut și-am rînit la cai și la vaci. De multe ori am degerat de frig, dar ca atunci n'am pățit nevoe mare ca aceia..., să-mi degere degetele dela picioare, de n'am putut scăpa, pănăce nu mi-au tăiat doftorii degetele la spital. Cucoana asta-i drac, nu-i femee. Și mutul tăcea și-o lăsa pe dînsa să facă ce-o vrea! Da' i-aș fi sucit gîtul, în locul lui, ca la un puiu de vrabie!... Vara, îi munceam pe moșie de sufletul dracului—cică eram de strajă la „birău". Apoi, dacă eram de strajă la birău, dece ne trimetea tocmai la dracu 'n praznic, la coasă, ori la prășit, ori la săcere.... de ne treceau cîte trei zile până veneau alții de ne schimbau la muncă? In nopțile de vară nu veneau hoții la casa de bani? dece ne trimetea la muncă?...."

Petre Limboiu are alt năduh. Casa în care stă Mutuleasa, cu pămîntul de subt ea, îi luată dela moșu-său Arghire, cu hapca, fără plată și fără documente de vînzare. Cît a trăit Mutul, s'a tot vorbit el, cu unul și cu altul, precum că moșu-său Arghire, de n'ar fi murit flăcău tomnatic și pe neașteptate, le-ar fi lăsat lor casa—nepoți după mamă—și n'ar fi pus stăpînire Mutul, fără știrea lui Dumnezeu. De multe ori s'a hotărît să se ducă să reclame; într'un rînd chiar a cercat pe la un advocat; dar n'a putut scoate îndreptări din primărie, pentrucă Mutul ținea de păr pe toți primarii... Ce vreai prilej mai bun decît acesta?!...... să te duci la Mutuleasa și s'o judeci, cum îți cere inima!....

Vasile Tureatcă își amintește și el de ahturile inimii lui. Ce făcea el, ce dregea, dar nu s'ajungea cu birul la vreme. Și, ca să nu-i vîndă țoalele din casă pentru bir, muncea într'una, decînd și-a cumpărat Mutul Pietroasa, pe lanurile lui, ca să l amîie cu plata birului.

Vreme de patruzeci de ani a trăit Mutul în Stoborăni; toată vremea asta n'a schimbat o singură vorbă cu vre-un om din sat.— Te chema la bir, te duceai, plăteai, îți da chitanță și nu schimbai nici-o vorbuliță cu dînsul. De aveai nevoe să te amîie cu plata, te rugai, te rugai... mai așteptai, iar te rugai... degeaba! nici un cuvînt, până te lehămiteai și plecai. Iți punea lucrurile la darabană... te rugai, te rugai... pace! te duceai atunci la muncă

și te amîna!.... iar cînd erai la munca lui, erai cu mîncarea ta și cu badgiocura Mutulesei!

Asta-i pricina pentru care, cînd a strigat Bardă să meargă lumea la Mutuleasa, în toată gînga asta de toată mîna—cei mai puțini turbați de băutură, cei mai mulți buni teferi—nu s'a găsit nimeni care să spună o vorbă dimpotrivă. Numai Andrei Lupu, cînd a ajuns puhoiul la casa Mutulesei, a cercat să-i oprească, eșindu-le înainte c'o bumașcă de-o sută și cu documentele moșiei.... că adică să dea banii cît costă, și le dă lor moșia.

I-au luat binișor bumașca, i-au tras cu parul în cap, l-au doborît la pămînt și-au început a-l pisa și jos. A sărit el, nu-i vorbă, muerea lui Lupu, să-l apere; s'a ales și ea c'o mînă ruptă de-un ciomag al studentului Bardă, și-a fost nevoită s'alerge acasă și să vie cu carul să-și ia bărbatul, pe care îl lăsase lungit la pămînt.

Coana Veta, cînd a văzut, de pe fereastră, că Andrei Lupu a căzut de lovitura ciomegelor, a și fugit pe coastă la vale și a cerut adăpostul babei Safta Grumezoaea, lăsînd în urmă-i toată casa deschisă.

Intăi și 'ntăi, dau la pămînt maghernița, unde ținuse Mutul percepția și unde-o ține și astăzi Stavarache, fratele Coanei Veta, adus perceptor în locul răposatului. Apoi, intră în casă, sfarmă mobila în bătătura casei, răstoarnă dulapul cu farfurii și castroane și 'ncep să joace pe hîrburile lor. Sparg hambarele, sfarmă faetoanele și căruțile și le dau drumul să se ducă de-a dura pe coastă. Mai pe urmă le pare rău c'au împărțit lingurile și nu se mai știe pe la cine sînt... căci dau de borcanele cu dulceți, și-s nevoiți să vîre mîna și să scoată dulcețul dintr'însele. Marghioala lui Fîrnu e mai folosită decît toți: cînd se vede c'un borcan de dulceață lîngă dînsa, îl răstoarnă binișor în pestelcă, și-o pornește acasă, să se 'nfrupte și spuza ei de copii, dupăce dă borcanul înnapoi, ca să fie spart în fața lor. Cu grăsimea de porc, găsită în pivniță, își ung toți ciobotele și opincile, ca să nu mai facă apă; numai Hristodor Rusu stă deoparte și face haz că el n'are nevoe să ungă șoșonii lui Stavarache, pe care i-a găsit sub pat și i-a încălțat peste opinci!

Vasile Hanțu, bătrîn de nouăzeci de ani, cum stă el deoparte și privește cu mirare la năzdrăvăniile lor, se pomenește cu nepotu-său Iancu că-l apucă de mînă, îl trage după el și-l mustră:—„Șezi!... te uiți, hai?!.... Te vaeți că ești bătrîn și ți-i frig, că n'ai lemne?! Vin să-ți dau eu lemn!"—Dă cu toporul în zăplazul ogrăzii; într'o clipă e dărâmat tot, la pămînt... Incep să care ce mai găsesc și ce se poate lua.

— Gata, măă!—strigă Bardă, arătînd documentul moșiei. Mai avem o moșie! După mine, băeți!...

* * *

In medianul de lîngă casa Mutulesei se opresc în loc. Gheorghe Bardă nu-i mulțumit, și dă ordin să se oprească toți și să facă roată împrejurul lui.

— Vedeți, băeți... cum îi lumea ?!—face el, cu amărăciunea cea mai neprefăcută din lume, cînd vede că s'a rărit oastea lui. Vii, le-arăți calea adevărului, îi pricopsești, și cînd colo... ieau cît pot și nu se mai întorc! Îi vremea acum de dat bir cu fugiții ?!... Eu zic, fraților, să 'npînzim satul și să-i scoatem și din culcușul șarpelui, de unde-or fi! Aici nu-i vorbă de codire.... aici îi vorbă de făcut treabă! Ați înțeles ?

— Așa-i! țeles!—răspunde Stanciu, suduind înfricoșat. Pe dînșii, băeți! să-i scoatem, cum scoți ursul din vizunie!

Gheorghe Bardă cată, neliniștit, spre miazănoapte, cașicum ar aștepta să-i vie ajutor dintr'acolo. El dase un ordin— uitase cui—și nu vede nici-un semn.

— Arde curtea, măă!—strigă Cojoacă, alergînd dinspre miazănoapte.

— Arde curtea, măă!—strigă Bardă, risipindu-i-se întunericul de pe față.

— La curte, măă!—strigă Bardă, luînd-o înnainte.

In vremea asta, cu bună samă, deasupra satului, în partea curții lui Conu Petrache, se ivește un nouraș de fum, care crește văzînd cu ochii, se 'ngroașă, până cînd se preface într'un vîrtej de fum amestecat cu scîntei. Pornesc într'acolo cu toții. Cojoacă povestește, pe drum, că, întîmplător, trecea pe la curte și-a văzut... c'au luat foc hambarele... de unde-or fi luat!.... că și el s'a mirat, cînd a văzut una ca asta!...

Șeful de garnizoană, cînd vede focul la curte, dă fuga să caute pe primar.

A fost ce-a fost... dar asta nu-i glumă! Cînd s'o încinge bine focul, o să s'aprindă și curtea și, cum bate vîntul, au să sară scînduri aprinse și-o să ardă tot satul.

— Arde curtea, măi!—strigă răstit șeful de garnizoană la primar, cînd dă de dînsul, beat turtă, în casa Lupului.

— Arde, zău!....—face Cîrță, liniștit, parc'ar fi auzit vestea că Prutul curge la vale și se duce la Dunărea.

— O să ardă satul, măi Cîrță, și.... tu ai să dai de dracul...—face șeful, de rîndul acesta arătîndu-și spaima pe față.

— Fugim la Oancea!—face notarul, sculîndu-se iute dela masă și răsturnînd paharele cu vin.

— Nu-i de fugit la Oancea acum—spune șeful, trîntind cu pumnul în masă. Hai la curte... că arde satul!

— Așa-i, notarule!—face Cîrță, dînd din cap și sculîndu-se dela masă, povidindu-se. Hai la primărie să luăm „tricolorul".

La primărie găsesc pe Mohor, care alergase cu spaimă că-i arde casa, de s'o întinde focul dela curte. Cînd vede că vine primarul bolborosind vorba despre „tricolor", scoate el singur cheia primăriei din buzunar, descue ușa, aduce steagul și brîul primăresc, încinge pe Cîrță, îi pune steagul în mînă și pornesc la curte. De rîndul acesta s'adunase tot satul și privea cum se ridică flacările și cum se topește acoperișul hambarelor văzînd cu ochii. Vătăjelul strigă cu goarna primăriei, primarul dă ordin lumii să s'ațină ca să nu se întindă focul, apoi găsește că tot îi mai bine să sară lumea să stingă... Și-au stins focul în mai puțin de-un ceas. „N'ar fi fost păcat de Dumnezeu să ardă atîta pîne strînsă în hambare, în loc s'o iea mai bine lumea cu sacii ?!"—gîndește Mohor, dupăce s'a stins focul. „Nu-i mai cuminte lucru—gîndește Cristeiu—s'aștepți sara, să iasă luna... să desbați lemnăria, s'o cari acasă... să ieai pînea din hambare... și pace bună!"

* * *

Gheorghe Bardă, studentul, se gîndește că-i vreme decînd nu și-a mai udat gura, și, deaceia, cînd vede că primarul și notarul se'ntorc din nou spre casa Lupului și-și ieau grija unei neplăceri, poruncește să meargă cu toții să colinde crîșmele și să le dea de băut. Cine n'o vrea să dea, să-i dărîme crîșma; iar lui Marcovici să-i dărîme crîșma, oricum o fi—o da, ori n'o da. Cei teferi încep să se furișeze pe-acasă; unii se duc să dea de veste crîșmarilor, că alde Bardă le-au pus gînd rău.

Se duc întâi la Dumitrescu. Coana Anica, nevasta lui Dumitrescu, cînd aude de planul revoltaților, lasă vorbă lui Iordache, fecioru-său, să le dea cît or cere, numai să nu le dărîme casa; iar dînsa pornește—făcînd ocol, ca să i-se piardă urma—la cumnată-sa, și acolo să-i spue lui Dumitrescu, care stetea tot în zemnicul surori-sa, ce li se pregătește. Bagă de samă că a fost zărită de Pascal; mai simte că-i urmărită pas cu pas, și, deaceia, dupăce ocolește tocmai pe la Prut și vede că nu-i chip să se strecoare până la Dumitrescu, se 'ntoarce acasă. Pascal spune oamenilor adunați că Dumitrescu îi în sat. Asta îi întărîtă, și 'ncep s'o cheme pe Coana Anica, să le spue unde-i Dumitrescu. Ea se jură că nu știe unde-i; iar Iordache scoate roatele întregi de pachete cu tutun și le împarte la toți. Un moment se mai îmblînzesc; iar dupăce Iordache îi cheamă să-i ajute să scoată un poloboc cu vin, se liniștesc cu totul și s'așeză la băut. Cojoacă, dela o vreme, e în așa hal de beție, că Coana Anica se duce la el, îi iea din mînă o bucată de fer, cu care se ajuta la dărîmat, și nici nu simte cînd îi pune, în locul bucății grele de fer, un băț de soc. (De cumva trece vre-un cetitor pe la Coana Anica, n'are decît să-i ceară, și ea o să-i arăte și azi bucata de fer, luată din mîna lui Cojoacă).

Sfîrșesc polobocul și tutunul lui Dumitrescu și, după porunca studentului Bardă, pleacă, hotărîți să dărîme crîșma lui Marcovici. Acolea le iesă înnainte învățătorul, care le dă din partea lui Marcovici o bumașcă. Iau bumașca, dar nu se liniștesc. Vor să dărîme cu orice preț. Invățătorul se pune cu gura și cu pieptul înnaintea lor, le vorbește că oamenii de omenie, gospodarii, nu trebue să facă asemenea lucruri. Incepe să le laude copiii, că's copii de gospodari cum se cade și că au să se rușineze, cînd or fi mari, că părinții lor n'au dat ascultare învățătorului lor. Și

rămine mirat învățătorul: că doar a cercat să-i impedice și eri, și azi toată vremea... și cînd colo..... vede că de rîndul acesta izbutește. Ba chiar izbutește să-i încredințeze c'au băut destul și c'au să se înbolnăvească, de nu s'or duce să se culce.

Nu-i vorbă, încredințarea asta ține... „de joi pân' mai de-apoi"

Dela Marcovici trec la Bucă. Acesta nici n'a mai așteptat să vie să-l silească! Scosese un poloboc afară și-i aștepta cu cofele pline de vin. Beau și aici de iznoavă—mai ales că venise, însetați strașnic, și Chițcanii—și se mînă chiotele și veselia până iesă luna. Toată noaptea cară grînele, care mai rămăsese în hambarele lui Conu Petrache și într'ale Mutulesei, care fugise la Oancea, într'amurg. Intr'o vreme, Bursuc își dă părerea c'ar fi nimerit lucru să dărîme cîteva case de-ale gospodarilor fruntași, cum ar fi a lui Ion Postelnicul, a lui Chiculiță, a șefului de garnizoană și a altora... pentrucă nu știu cum îi stă în gît cuprinsul lor; însă, fie de obosală, fie că nu-i mai țineau picioarele, ori de gîndul la păcat... n'au dat ascultare nici lui Bursuc și nici chiar îndemnului studentului Bardă. Poate erau amăriți că Mohor și alții pierise iar dintre dînșii. Ei însă nu știeau că la casa lui Mohor venise moș Sandu și moș Panțu, cu carul, ca să pună la cale împărțirea moșiei Stoboranilor; beau acum de ciuda lui Mohor și a altora ca dînsul, care nu înțeleg fericirea vieții aceștia!...

* * *

Miercuri, 13 Martie 1907. Hotărît lucru, nu-i nici-o judecată și nici-o întrebare din partea nimănui. Postelnicul a fugit, Conu Petrache a fugit, Dumitrescu a fugit, Chiculiță tot așa... toți fruntașii au fugit. Ce mai vrai?! Azi îs trei zile decînd au fugit Conu Petrache și Postelnicul; Dumitrescu nici n'a dat prin sat, decum s'a început revoluția. Ar fi tot fost vremea să se ducă la prefect și să-i spue. Ei, dacă n'a venit nimeni, va să zică nu-i grijă de nicăeri!

Cam acestea erau gîndurile Stoboranilor, în dimineața asta. Ei însă nu știeau că Postelnicul s'a dus, în adevăr, cu gîndul s'apuce tramcarul dela Oancea și să se ducă deadreptul la prefect. Gîndul lui nu era doar să se ducă și să-i spue prefectului că iacă dece s'au apucat oamenii din Stoborăni, c'au alungat pe arendaș, ori că s'au apucat de răle... nu! ferească Dumnezeu! Ce haz ar avea să-l doară pe dînsul inima de Conu Petrache, ori de alt boer, oricare ar fi el? El se îngrozea numai de gîndul că răsculații au să-i calce casa lui, munca lui din copilărie; se mai îngrozea apoi de faptul de omor... să nu se facă moarte de om, chiar de-ar fi fost vorba de Conu Petrache!... prăde-l, facă-i ce-or ști, dar să nu-l omoare... că-i mare păcat să omori om. A plecat cu credința că o să-i dărîme casa lui, c'o să-l prade, ori o să-i dea foc... și-a adus aminte de păcatul morții de om, și n'a stat lîngă armele lui, cu care ar fi putut face moarte de om... Să zicem c'ar fi scăpat cu casa și gospodăria neatinsă și c'ar fi

scăpat cu prețul uciderii de om.... Ce-ar fi mai însemnat viața lui, cînd ar fi știut că, la bătrînețe, a făcut moarte de om?!... Și n'ar fi dorit nimănui să facă moarte de om, chiar de-ar fi fost Conu Petrache mortul. Dumnezeu dă viață omului—așa a învățat Ion Postelnicul din cărțile sfinte—și nimeni n'are dreptul să iea viața altuia; numai Dumnezeu are dreptul acesta, și deaceia a lăsat moartea pe lume.

Omorul de om e lucrul diavolului; viața-i scurtă, iar pedeapsa omorului, pe lumea cealaltă, e focul cel veșnic.

Stoboranii nu știu că Postelnicul s'a întors înnapoi, în aceiași zi, c'a stat până sara ascuns la vie, c'a intrat în sat pe înnoptate și c'a dormit la frate-său Gheorghe. Postelnicul își făcuse socoteală că, de-o spune prefectului ce-i în Stoborăni, are să trimită armata și... iar moarte de om!... și, din pricina lui!... S'a îngrozit și nu s'a mai dus la Galați. „Conu Petrache, ce grijă are?—își zicea el, în gîndul lui—n'a fugit la Galați? Are să spună el prefectului.... ce treabă am eu!..."

De Dumitrescu iarăși nu știeau c'a stat după putina cu varză, în pivniță la soră-sa, până azi dimineață, și că numai acum a fugit la Oancea... De ceilalți fruntași, tot așa nu știau nimic; pe toți îi credeau duși la Galați. Ei, și dacă 's duși la Galați, dece nu se vede nimic, că doar primarul a dres telefonul?...

Va să zică îi cu totul adevărat că nu-i nici-o răspundere din partea nimănui. La urma urmei, dac'ai luat două moșii, dece s'ar mai amesteca și-ar mai întreba pentru acaretele rămase pe moșii străine?! Năluciri!... Cel mai bun lucru e să te duci și s'o ieai frumușel de dimineață cu băutul.—Oricum, dar ai atîtea bumăști, strînse pân'acum!... le-a venit și lor vremea. Trebue date gata și bumăștile, că de mîne-poimîne trebue să te-apuci de muncă!... nu-i glumă cînd ai două moșii de muncit.

Se pun bumăștile la mijloc, și 'ncepe să curgă cofele cu vin la crîșma lui Brînză. Nu mai are haz să cauți băutură de pomană, cînd ai atîta bănet!—Studentul Bardă întreabă pe oameni de n'ar fi bine să spargă magaziile cu pîne de cumpărătură ale Grecului Varnalis. Greu! să te-apuci iar de muncă, să lași băutura și să te duci să spargi magaziile Grecului... Lehamite! nu-ți ajunge cît ai luat dela Conu Petrache și dela Mutuleasa?! nici nu mai ai unde mai pune!... Cel mai bun lucru e să stai, să beai și să te bucuri că ai două moșii!—Deaceia, găsesc nimerit să stea pe loc.—Incep să vină Chițcanii, apoi Gorenii. Se sfătuesc că le trebue negreșit inginer, că altfel nu se face treabă regulată și fără bătae de cap mai pe urmă. Merg la Mohor, unde-s moș Panțu și moș Sandu, care au însemnat hotarele și-așteaptă bucuroși să vină inginerul ca să tragă moșiile la oameni. Acum încep și dintre cei teferi să creadă că, în adevăr, au moșie. Mohor, mai mult decît toți, îi încredințat c'o să iea „Dealul Meilor."—Merg la primărie, să cheme prefectul la telefon, ca să le facă o bunătate să spună unui inginer să vină până la Stoborăni, că au de tras două moșii. Pe drum se amestecă și o parte din cei dela

crişma lui Brinză, şi'ncep să cinte, să chiue şi să strige c'acum Mohor îi prefect, că el are s'aducă inginerul. Mohor, la început în glumă, mai apoi începe să intre la idee... adică ce? Dacă-i vorba că nu-i stăpînire de-acum, el n'ar fi bun de prefect? N'are el acum trei sate, gata să sară în foc pentru dinsul?

— Mohor să vorbească la telefon!—strigă Chiţcanii şi Gorenii.

Mohor, de cuvînt. Cînd intră în primărie, tocmai atunci vorbeşte prefectura cu primarul, pe care l-a chemat vătăjelul la telefon.

— Stoborănii?—întreabă prefectura la telefon.

— Stoborănii! răspunde primarul.

— Cine-i la telefon?

— Primarul!

Mohor ia urechierul liber şi-ascultă.

— Ce-i la Stoborăni?—întreabă prefectura.

— Bine!—răspunde Cirţă.

— Ce fel de bine? I-auzi ce-mi spune arendaşul....

Cînd aude Mohor că arendaşul e la prefectură, sminceşte şi urechierul din mîna lui Cirţă, îl dă pe primar într'o parte şi'ncepe să strige el la telefon:

— Allo, prefectura!

— Aici, prefectura!

— Cine-i la prefectură?

— Directorul prefecturii!

— Care ţine locul prefectului?

— Da.

— Ce umbli, domnule, cu ajutorul prefectului?—strigă Mohor supărat.

— Mă rog, pe cine doriţi?

— Prefectul în persoană!

— Apoi nu-i în Galaţi!...

— Da' unde-i?

— Ii dus la Independenţa!

— Cheamă *Ipidenţa*!

— Aveţi Independenţa!

— *Ipidenţa-i* acolo?

— Aici Independenţa.

— Aici Stoborănii!

— Cu cine avem onoare?

— Da'acolo cine-i?

— Prefectul de judeţ.

— Mă recomand Ghiţă Mohor, prefectul de Stoborăni—face Mohor, arătinduse înaintea telefonului, ca s'arăte mai grozav.

Imi pare bine de cunoştinţă, domnule Bujor!—răspunde prefectul, îngrijit că va să zică la Stoborăni îi bucluc mare.

— Mie îmi pare rău, domnule prefect—face Mohor, mustrător. Dumneata eşti prefect la *Ipidenţa*, şi eu sînt prefect aici. Sînt prefect pe cinci sate—adaugă Mohor, în focul dorinţei de răzbunare. Cinci sate m'au delegat să-ţi vorbesc. Ascultă, prefectule!... dacă eşti prefect, să te scoli mai dimineaţă! că eu decînd

m'am sculat!? Şi să mai laşi cafeaua cu lapte la o parte şi să vii numaidecît la Stoborăni; mînidimineaţă să fii aici.

— Am înţeles, domnule Bujor—răspunde prefectul, care auzea prin telefon „Bujor" în loc de „Mohor".

— Ascultă încă ceva, prefectule!...

— Ascult, domnule Bujor! spuneţi!...

— S'aduci numaidecît inginerul!

— Da' ce vă trebue inginer, domnule Bujor?

— Cum, ce ne trebue!—face Mohor, înciudat. Să'npărţim moşiile pe care le-am luat!... Aşteptăm până'n prînzul cel mare; de nu vii, vin eu cu oamenii mei la Galaţi, şi-atunci îi mai rău!...

— Fiţi pe pace, domnule Bujor, că vin negreşit mînidimineaţă cu inginerul.

— Aşa te'nvaţă prefectule! Scoală-te mai dimineaţă şi mai lasă cafeaua cu lapte—face Mohor, mustrînd din nou, de rîndul acesta mai blajin, pe prefect.

— Allo, Stoborănii!—strigă prefectura, care ascultase la telefon vorba celor doi prefecţi.

— Ce vrai, mă?—întreabă Mohor, cînd aude altă voce prin telefon.

— Dumneata eşti, domnule Ghiţă? Aici îs eu, arendaşul....

— Aaa!... îmi pare bine! îmi pare bine!—face Mohor, închinîndu-se, în bătae de joc, înnaintea telefonului.

— Spune-mi, te rog, domnule Ghiţă, ce mai este pe-acasă!...

— Sănătate! n'ai grijă! Coana are tot ce-i trebue... are văcuşoară cu lăptişor pentru copilaşi, are stînjinelul cu lemnişoare, ca să nu le fie frig, are de toate! n'avea grijă!—sfîrşeşte el, trîntind telefonul la loc.

— Ascultaţi, oameni buni!—spune Mohor, cînd iesă înnaintea norodului.—Am vorbit cu prefectul şi i-am hotărît să vie cu inginerul. Să ştiţi că eu sînt prefect de-acum înnainte. Cellalt vine mîni cu inginerul, noi tragem moşia, apoi de poimîne iau în primire prefectura.

— La Brinză, măă!—strigă cu toţii, îndemnîndu-se unii pe alţii. La Brinză, să scoatem bumăştile la capăt... că de poimîne o s'avem de arat cele două moşii!...

Către sară soseşte „Manifestul regal", pe care îl ceteşte învăţătorul la oamenii teferi.

Chiţcanii şi Sorenii pleacă cu gîndul să se întoarcă la venirea prefectului; iar beţia la crîşma lui Brinză ţine până'n sară şi până a douazi dimineaţă.

Sp. Popescu.

SĂ IERTAŢI.

Astă noapte-am stat de vorbă cu amica mea—cu luna.
Mă 'ntorceam tîrziu spre casă; iară ea, ca totdeauna,
M'aştepta 'ndărătul uşii, stînd ascunsă 'ntre perdele.
Pasă-mi-te ea dăduse peste versurile mele,
Că în loc ca totdeauna să-mi ureze „noapte bună",
Mă primi rîzînd cu hohot, parcă ar fi fost nebună.
— „Cum, şi tu, iubită lună, rîzi de versurile mele?"
Şi'ncepui să plîng. Dar luna îmi vorbi dintre perdele:
— „Nu fii supărat pe mine; tu îmi eşti caşi un frate.
Eu mă simt atît de bine'n trista ta singurătate!
Dac'am rîs adineoarea, este că mi-eşti drag, poete,
Cînd te văd atît de timid stînd în faţa unei fete.
Am văzut cînd pe alee singură ai întîlnit-o;
Parcă ai fi vrut o vorbă să-i şopteşti—dar n'ai rostit-o.
Te-ai temut? De ea?—Atîta aştepta şi mîndra fată,
Ba s'ar fi cerut la urmă—ţine-ţi firea—sărutată...
Dacă n'ai să-i spui nici mîne tu cît o iubeşti de tare,
Dragul meu, mai pierzi o seară şi mai scapi o sărutare!
Noapte bună-acum! Pe mine m'a rugat frumoasa fată
Să mai stau cu ea de vorbă. Vezi, s'o aflu sărutată!"

Sărutată! Cîte basme 'n vorba asta se adună...
Să iertaţi—dar de-astă dată am s'ascult şi eu de lună.

Oreste.

Studiu critic asupra industriei petrolului.

II. Epoca marei exploatări.

Trecînd la a doua epocă a industriei de petrol, dezvoltată sub regimul capitalist, vom deosebi şi aci mai multe faze.

In prima fază, vom cuprinde perioada stabilirii şi luptei între diferitele forţe capitaliste, care căutau a-şi cîştiga o preponderanţă în această industrie, şi vom denumi-o faza liberei concurenţe (1889—1899), spre deosebire de a doua fază de organizaţie a regimului capitalist, în care diferitele întreprinderi, văzîndu-se aduse la o situaţie foarte precară din pricina acestor lupte de concurenţă, au căzut la o înţelegere în scopul împărţirii între ele a consumului intern,—fază, care a putut dura atîta timp cît consumul intern a putut avea o însemnătate preponderantă în industria petrolului şi cît timp s'au putut întruni în cartel majoritatea întreprinderilor, adică cam până la anul 1905, dată, care coincide cu apariţia în ţară a societăţii Romîno-Americane, sucursala marei întreprinderi americane Standard-Oil.

Cu venirea acestei societăţi, cartelul se desfiinţează şi se începe o nouă fază de luptă de concurenţă, care se sfîrşeşte, întrucît priveşte consumul intern, prin legea promulgată de guvern, în 25 Iulie 1908, asupra distribuţiei consumaţiei interne, iar întrucît priveşte exportul, care acum avea o însemnătate preponderantă în industria petrolului, prin o coaliţiune comercială, stabilită de împrejurările pieţelor străine, care avu de efect, în ţară, o manifestare de centralizare şi coaliţiune a întreprinderilor industriale.

*

a.—Marea exploatare, organizată pe baze capitaliste, începînd cu activitatea Societăţii romîne pentru industria şi comerţul petrolului, a avut de efect, după cum am văzut, sporirea bruscă a producţiunii, întrecînd cu mult cerinţele consumaţiei interne, care, în condiţiunele defavorabile de atunci, nu putea ajunge nici la cifra de 120.000 de tone.

Exportul, ale cărui condiţiuni le vom discuta în detaliu mai tîrziu, era foarte slab organizat şi nu consta decît din cîteva de-

buşeuri întîmplătoare şi nestabile. Astfel, pentru a putea susţine lupta cu concurenţi de talia Americanilor şi Ruşilor, care erau atotputernici pe pieţele străine, atît prin forţa capitalurilor, cît şi prin organizarea sistematică şi modernă a comerţului, exportul romînesc avea nevoe de o perfecţionare temeinică, atît ca mijloace de transport şi depozitare, cît şi ca stabilire de relaţiuni comerciale, ca calitate şi ca uniformitate a mărfii.

Nimeni nu se îngrijise de aceste îmbunătăţiri, şi, deaceia, exportul romînesc s'a mărginit, până acum, la desfacerea în ţările vecine, cu deosebire în Ungaria, a vr'o 15.000 tone, anual, de petrol brut. Derivatele petrolului nu se exportau decît în mod întîmplător şi în cantităţi neînsemnate.

In aceste condiţiuni, exportul romînesc nu era în stare să decongestioneze supraproducţiunea care se accentua din ce în ce mai mult, pe măsură ce marea exploatare se desvolta.

Toate fabricele erau constrînse, din această cauză, de a-şi mărgini activitatea lor la capacitatea de recepţionare a pieţii interne.

Deşi această capacitate putea fi simţitor mărită prin o organizare raţională de vînzare, prin înfiinţarea de depozite în centrele cele mai depărtate de consumaţiune, prin oferirea unei calităţi mai superioare şi mai uniforme şi prin o stabilitate mai mare de preţuri, totuşi nimenea dintre micii fabricanţi de atunci n'avea nici mijloacele, nici bunavoinţă de a rupe cu vechile tradiţii de speculă, care nu se puteau răzima decît pe această nesiguranţă şi lipsă de organizare a pieţii interne.

Supraproducţiunea reală a petrolului brut, la începutul acestei epoce, prin scoborîrea preţului la o limită derizorie, are de efect înmulţirea fabricanţilor în vederea cîştigului oneros, care se realiza în sarcina producătorului. Insă, în goana lor oarbă după cîştig, aceşti fabricanţi nu şi-au dat seamă de starea mărginită a consumului şi, la un moment dat, ei se trezesc cu depozitele încărcate cu marfă şi în neputinţă de desfacere. Se începe o luptă de preţuri, dusă la extrem, urmată de o limitare şi chiar întrerupere a activităţii lor. Speculatorii sînt în elementul lor. Marfa se aruncă pe preţuri derizorii, şi criza se sfîrşeşte cu pagube enorme, atît pentru producători, cît şi pentru rafinori, pentru a începe iar peste cîţiva ani.

Aceasta este starea industriei romîne de petrol în anii ce urmează dela 1889, cînd se prezintă primele semne reale de supraproducţiune, stare, care se agravează din ce în ce, cu toate tendinţele de ameliorare din partea Societăţii romîne pentru industria şi comerţul petrolului. In anul 1896, apare societatea Steaua-Romînă, fondată de Banca industrială din Buda-Pesta, cu un capital de 10 milioane lei.

Dela început, această societate îşi afirmă rolul de conducătoare a industriei de petrol.

Programul iniţial al societăţii era de a reglementa producţiunea şi preţurile vînzării, organizînd atît comerţul intern, cît şi, mai cu seamă, exportul, ceia ce arată că iniţiatorii îşi dădeau bine seamă de situaţia în care se afla industria din ţară. In baza acestui program, societatea Steaua-Romînă trebuea să se ocupe numai de rafinarea şi desfacerea produselor petrolifere şi să încerce de a-şi face o situaţie independentă, instalînd mari rafinării, depozite importante şi bine distribuite, precum şi mijloace de transport suficiente.

Cu acest frumos program şi dispunînd de mijloace financiare suficiente, ea ar fi putut ajuta puternic desvoltarea industriei romîneşti, căci şi-ar fi asigurat dela început controlul efectiv al producţiunii ţării. Din nefericire, acest program fu încurînd lăsat pe al doilea plan. Frigurile speculaţiei nu cruţară nici pe iniţiatorii acestei întreprinderi. Ea începu a cumpăra vaste terenuri petrolifere şi a le exploata ea singură, sperînd a ajunge prin aceasta la o independenţă mai complectă.

Succesele obţinute de cătră societatea Steaua-Romînă în exploatările ei, mai cu seamă în regiunea Cîmpina (faimoasa sondă No. 12 a dat un total de 30.000 tone), la care s'au adăugat avantagiile şi siguranţa oferită exploatatorilor de petrol prin noua lege a minelor, sancţionată în 1895, contribuiră la venirea în ţară a unei întregi serii de capitaluri, care se urcă, numai în anii 1898—99, la peste 24 milioane, capitaluri în special de provenienţă olandeză, cărora afacerile de petrol le erau mai familiare, prin participarea la exploatările terenurilor petrolifere din Indiile olandeze. Astfel, avem: Societatea Amsterdam, Holländische-Rumänische Petroleum Maatschappy, Aurora, European Petroleum Co., Arnheemsche Petroleum Maatschappy, Internationale Rumänische Petr. Maatsch., Les pétroles de Prahova, etc., societăţi înfiinţate în anii 1898—99. Dar această afluenţă de capitaluri, pe lîngă activarea societăţilor care deja existau, înrăutăţeşte şi mai mult situaţia precară a industriei, pricinuită de supraabondenţa producţiunii, care se manifestase la începutul acestei epoce.

In 1899, producţiunea brută ajunse la cifra neaşteptată de 250.000 tone, iar preţul se scoborîse dela 3 şi 3.50 lei la 1,50 şi chiar 1,20 lei suta de kilograme.

Cum societatea Steaua-Romînă contribuea, prin intensele sale lucrări de exploatare, cu aproape jumătate din această producţiune, era, deci, cea mai interesată de a căuta mijloacele de îndreptare a situaţiei şi a le pune în aplicare, cu orice sacrificii financiare, aceasta fiind o chestiune de existenţă pentru ea. Prima grijă fu *organizarea exportului*.

Deaceia, ea nu întîrzie să-şi perfecţioneze fabricele sale de rafinare a petrolului, din Cîmpina şi Bucureşti, după cele mai nouă metode, spre a putea aduce pe piaţă o marfă de primul rang, căci, după cum am mai spus-o, una din cauzele dificultăţii de a plasa petrolul romîn pe pieţele străine era şi calitatea inferioară şi variabilă a produselor rafinate.

Pentru a deschide calea spre străinătate, în vederea organizării unui export continuu şi stabil, Steaua-Romînă a făcut, mai

întâiu în Giurgiu, pentru transportul pe Dunărea, o instalaţie de rezervoare, menită a servi la încărcarea de tancuri, care să ducă marfa rafinată la rezervoarele pe care tot ea le instalase, pentru prima oară, în străinătate, la Regensburg şi, mai tîrziu, la Passau pe Dunărea, de unde se putea aproviziona pieţele sud-germane şi elveţiene cu petrol romînesc.

O a doua instalaţiune, în Constanţa, care culminează într'un conduct submarin pentru încărcarea de vapoare-tancuri, a dat posibilitatea de a introduce cu succes marfa romînească în ţările litorale ale Mărei Mediterane, ba chiar în Englitera şi Norvegia.

Celelalte rafinării, ca ale d-lui Cîmpeanu şi I. Grigorescu din Tîrgoviştea, au căutat să aprovizioneze, pe uscat, ţările vecine, cu acea marfă pe care consumul intern nu o mai putea primi, sau pentru care se puteau obţine în străinătate preţuri mai bune.

Insă, cu toate aceste tendinţe active de a organiza exportul, el n'a putut totuşi să se dezvolte în acelaşi raport cu creşterea bruscă a producţiunii în ultimii patru ani dela înfiinţarea Stelei-Romîne.

Anul	1896	produce	80.000
„	1897	„	110.000
„	1898	„	180.000
„	1899	„	250.000

Şi nu ne putem da seamă ce efecte zdrobitoare ar fi putut să aibă criza de supraproducţiune asupra industriei, dacă nu i-ar fi venit în ajutor circumstanţe excesiv de favorabile în afacerile interne. Nu era vorba de creşterea simţitoare a consumului ţării în lampant, care, cu toată organizarea comercială a pieţii indigene, nu putea trece în condiţiile de atunci peste cifra, relativ neînsemnată, de 30.000 tone, anual, (vom vedea mai tîrziu care sînt cauzele stagnării consumului intern de lampant), ci despre necesitatea crescîndă de combustibil licid, rezultată din scumpirea subită, în anul 1897, a cărbunilor engleji şi germani, plus înfiinţarea taxei de vamă de 6 lei pe tonă.

Căile ferate romîne instalaseră încă din anul 1889, după îndemnul Societăţii romîne pentru industria şi comerţul petrolului, cîteva locomotive pentru arderea reziduril de petrol şi încheease cu acea societate un contract pentru furnizarea cantităţii necesare de reziduri. Rezultatele obţinute au fost epocale, prin avantagiile tecnice şi economice pe care le prezenta acest combustibil nou, faţă cu cărbunii. Sistemul însă nu putea pătrunde din cauza lipsei de material de reziduri de pe acea vreme, cînd producţia era de 40.000 tone, absorbită în cea mai mare parte de consumul interior. Dar, cînd în 1895 producţia se dublează, iar în 1898 se quadruplează, chestiunea s'a schimbat. Căile ferate puteau liniştit să-şi schimbe locomotivele, ajungînd să instaleze

în 1899 un număr de 170 locomotive, iar în anul următor 276 (din numărul total de 465) locomotive pentru arderea reziduril, sau a ţiţeiului amestecat cu lignitul din ţară.

Industria privată nu rămînea nici ea străină de această mişcare, şi, forţate prin scumpirea excesivă a cărbunilor străini, numeroase întreprinderi încep deja a modifica vechile lor instalaţiuni, în vederea întrebuinţării combustibilului licid.

La sfîrşitul anului 1899, cărbunii englezi au ajuns la 50 lei tona, la Bucureşti. Luîndu-se în consideraţie valoarea calorică a reziduril, care este, în mod practic, odată şi jumătate mai mare decît a cărbunilor, atunci reziduril revin, luînd ca bază preţul cărbunelui, la 75 lei tona, nesocotind avantagiile mari şi economiile realizate din manipulare.

Preţul mediu al reziduril nefiind mai mare decît 40 lei tona, se poate uşor înţelege această tendinţă de tranziţie dela combustibilul uscat la cel licid.

Şi astfel, mai mult prin acest concurs neprevăzut al împrejurărilor, decît prin sforţările pe care societatea Steaua-Romînă le face pentru organizarea exportului şi crearea de debuşeuri nouă şi constante, se isbuteşte, cătră sfîrşitul anului 1899, de a se salva întrucîtva—realizîndu-se o urcare în preţurile petrolului brut de 1—1.50 lei pe suta de kgr.—situaţia critică, care se creease industriei petrolului prin supraabondenţa de marfă rezultată din sporul brusc al ultimilor 3 ani, producţiune, care, în condiţiunile de desfacere a anilor trecuţi, ar fi provocat o criză ruinătoare pentru toate întreprinderile.

Astfel, producţiunea anului 1899, de 250.000 tone, a avut următoarea desfacere:

Circa	40.000	tone petrol brut	s'a întrebuinţat în ţară, ca combustibil.
„	20.000	„ „ „	s'a exportat în stare brută, în baza unui tarif vamal special, în Ungaria.
„	20.000	„ „ „	s'a exportat în alte ţări.—

aşa că pentru rafinori a rămas disponibil circa 170.000 tone, din care:

Circa	30.000	tone	s'a consumat în ţară, ca lampant.
„	70.000	„	„ „ „ ca reziduri p. combustibil.
„	2.000	„	„ „ „ ca benzină.
„	15.000	„	s'a exportat, ca lampant, graţie debuşeurilor create de Steaua-Romînă în Germania de Sud, Elveţia, Hamburg şi Londra—
iar vr'o	10.000	tone	s'a exportat, ca benzină, cea mai mare parte în Germania.

Vedem, deci, că aproape jumătate din producţia ţării a fost consumată în ţară, numai ca combustibil, în cantitate totală de

110.000 tone. De aci se vede influența favorabilă pe care a avut-o consumul combustibilului în țară asupra mersului industriei petrolului, tocmai în momentele de cea mai grea cumpănă.

In concluziune, prima fază a regimului capitalist, deși de o scurtă durată, dela 1889—1899, este plină de evenimente pentru industria petrolului romîn.

Mai întâiu, se introduce aproape pretutindeni sistemul de exploatare mecanic prin sonde, cifrîndu-se în anul 1899 la 150 sonde, dintre care, aproximativ, 85 au avut rezultate favorabile.

Producțiunea se urcă în această fază, grație mai cu seamă stimulului produs prin înființarea și exploatarea reușită a societății Steaua-Romînă, într'un mod brusc, dela 30.000 tone la 250.000.

Cum însă debușeurile de desfacere nu se puteau organiza în proporția acestei subite creșteri, a urmat, în mod inevitabil, o grozavă criză de supraproducțiune, care ar fi avut efecte ruinătoare asupra diferitelor întreprinderi, dacă nu intervenea, în mod întîmplător, o stare de lucruri favorabilă descărcării acestei supraproducții, și anume scumpirea excesivă a cărbunilor importați din Anglia și Germania, ceia ce a avut de efect înlocuirea acestui combustibil, atît la locomotivele căilor ferate romîne, cît și în industria privată, prin combustibilul licid (reziduri și petrol brut).

Efectele acestei faze pentru țară au fost:

1. Restrîngerea într'o proporție însemnată a caracterului național al industriei, atît ca participare de capital, cît și ca participare de muncă, prin stabilirea capitalurilor străine și introducerea noilor sisteme mecanice, pentru care se adusese, până la un punct în mod forțat, un personal nou, precum și prin achiziționarea dela vechii industriași Romîni a unei bune părți a micei exploatări.

2. De unde, în epoca micei exploatări, 9 părți din 10 ale industriei erau în mînele Romînilor, la sfîrșitul acestei faze sîntem forțați a constata un raport invers de 1 la 4, dacă facem comparația între naționali și străini pe baza capitalurilor angajate, apreciind la vr'o 9 milioane lei capitalul național, din care aproape 7 milioane reprezentînd costul celor 1.500 puțuri țărănești, și la 34 milioane capitalurile străine.

3. Acest raport se schimbă însă la 2 către 5, dacă se face comparația între naționali și străini pe baza nu a capitalului, ci a lucrărilor efectuate realminte în industrie, cunoscînd că aproape jumătate din capitalurile străine au fost întrebuințate în scopul speculațiunilor și combinațiilor finanaciare, și nu în cel industrial.

4. Făcînd comparația între naționali și străini pe baza participării de muncă, vom constata un raport de 1 la 2, grație numai muncii reprezentate în saparea puțurilor. Dealtmintrelea, acest raport s'ar reduce la 1 către 5, dacă ne-am mărgini la personalul marei exploatări. Personalul de direcție și administrație este aproape excluziv străin.

5. Nici participarea la beneficiile industriei, care-ar fi trebuit să fie obținute de către proprietarii țărani, în baza redevenţelor, nu este mai favorabilă elementului național, din cauza nepriceperii și speculării țăranilor de către intermediari și a lipsei unei legi de stat, lege protectoare pentru interesele proprietății țărănești.

6. Pentru *consumatorii* indigeni, această fază de liberă concurență a avut ca efect o scădere în mediu a prețurilor lampantului, ajungînd chiar la 6 lei suta de kgr; nestabilitatea pieții însă rămîne aceiași, cași în faza trecută, (prețurile oscilează, grație speculațiilor intermediarilor, dela 6 lei la 20 suta de kgr.).

7. Nestabilitatea pieții este datorită, în această fază, crizelor de supraproducțiune, survenite prin forța împrejurărilor, iar nu provocate în mod artificial, cum am văzut că se întîmpla în faza trecută, de către speculatori în unire cu rafinorii. Crizele din această fază au cuprins și pe rafinori.

*

b.—Trecem acum la a doua fază a regimului capitalist, și anume: faza cartelului rafinorilor.

Dacă se isbutise, la sfîrșitul fazei trecute, de a se găsi, prin întrebuințarea combustibilului licid, un „modus vivendi" provizor pentru desfacerea producțiunii, condițiile însă ale acestei desfaceri au rămas departe de a fi mulțumitoare pentru capitalurile care făcuseră atîtea sacrificii în timpul greilor ani de concurență și de criză.

Prețurile exportului erau dictate pe toate piețile principale ale Europei de firmele atotputernice americane și ruse.

Cu toate străduințele rafinorilor din țară de a fabrica o marfă de calitate egală, dacă nu superioară celei de proveniență americană sau rusă, totuși prețurile petrolului romînesc, abia cunoscut pe toate piețile străine, sînt estimate sub cota prețurilor concurente, și, cu toată pozițiunea geografică a țării romînești, care prezenta avantagii mari de transport la aceste piețe de desfacere, față cu Americanii și Rușii, totuși, din pricina unei organizațiuni imperfecte de transport, fractele pentru petrolurile romîne sînt mai scumpe decît acele ale petrolurilor de proveniență americană și rusă.

Față cu această stare de lucruri, întreprinderile angajate în industria petrolului romîn nu puteau nutri speranța de a-și fructifica capitalurile din beneficiile exportului, care, dealtmintrelea, nici ca cantitate nu prezenta pe acea vreme o prea mare însemnatate, ridicîndu-se abia la (70.000 tone) jumătatea cantității consumate în țară, fie sub forma de lampant, fie sub cea de reziduri, sau alte derivate. Exportul nu era privit pe acea vreme ca baza industriei romînești de petrol, ci numai ca un mijloc pentru decongestionarea supraproducțiunii din țară.

In aceste condițiuni, speranța beneficiilor capitalurilor investite în petrol nu putea fi pusă decît pe seama consumului intern, și aceasta în mod forțat, căci, pe de o parte, acest consum reprezenta o cantitate relativ însemnată (150.000 tone, luînd în

considerație și consumul petrolului brut, ca combustibil), iar pe de alta, nu era nici o piedică din partea concurenței străine de a ridica prețurile după voe, deoarece tariful vamal, extrem de protector, era de 15 lei pe suta de kgr., pentru petrolurile rafinate străine.

Până acum, însă, concurența dintre diferitele întreprinderi a făcut ca capitalurile să nu poată beneficia de aceste perspective seducătoare, și, astfel, cu tot tariful vamal protector, prețurile, în tot comerțul intern, au căzut la un nivel destul de jos. Bineînțeles că aci este vorba de prețurile fabricelor și nu ale comerțului de detaliu, făcut de către intermediari, singurii care profitau de concurența rafinăriilor, căci ei se aprovizionau cu marfă în timpul verei, cînd fabricele vindeau eftin din cauza consumului redus în acest anotimp, spre a vinde acea marfă în timpul toamnei și iernei, cînd cererile sporeau, cu prețuri exorbitante.

Astfel, pe cînd prețurile lampantului, pe loc, la fabrică, au oscilat, în ultimii ani, în modul următor:

In anul	1895	în timpul verei	12 lei	— iarna	13	lei pe % kgr.
„ „	1896	„ „ „	8	„ „	13	„ „ „ „
„ „	1897	„ „ „	8	„ „	12	„ „ „ „
„ „	1898	„ „ „	8	„ „	11	„ „ „ „
„ „	1899	„ „ „	7	„ „	10—11	„ „ „ „
„ „	1900	„ „ „	8	„ „		

prețurile încasate de intermediari în timpul iernei ajungeau, citeodată, chiar până la 20 lei % kgr.

Spre a putea uza de avantajiile, pe care putea să le ofere desfacerea consumului intern la umbra tarifelor protectoare; spre a elimina concurența dintre ei și spre a se sustrage crizelor de supraproducție,—cei mai principali rafinori din țară, în frunte cu Steaua-Romînă, Cîmpeanu, I. Grigorescu, Aurora, etc., au hotărît în iarna anului 1899—1900, luînd exemplul rafinorilor din Galiția, să încerce formarea unui *cartel* pentru desfacerea petrolului lampant în țară, ridicînd prețurile într'un mod așa de brusc (dela 8 la 22 lei % kgr.), încît opinia publică s'a ridicat cu toată energia contra unei asemenea exploatări, care nu făcea decît să se adauge la acea a intermediarilor.

Chestiunea ajunse așa dedeparte, încît o cameră de comerț a solicitat la ministerul competent desființarea taxei de intrare pe petrolul străin, care solicitare, natural, n'a fost îndeplinită de guvern; totuși, aceasta a notificat cartelului de a-și modera pretențiunile.

Aceste abuzuri de carteluri, precum și lipsa unei baze mai raționale de procedare, aduseră neînțelegeri între rafinorii coalizați, și, după un scurt timp, cartelul se desfăcu, iar prețurile lampantului scăzură la un nivel mai jos chiar decît înainte de cartelare (6.50—7 lei % kgr.). Aceste prețuri joase îndeamnă pe rafinori

a relua, pe la mijlocul anului 1901, tratativele pentru încheerea cartelului, și, în Iulie 1901, ei convenirá a se coaliza din nou, de astă dată pe baze mai raționale. Ințelegerea se face nu numai relativ la prețuri, ci și la modul de vînzare al lampantului. La începutul fiecărei luni, rafinăriile trebueau să stabilească, de comun acord, prețul lampantului pe acea lună, și, spre a nu se mai cădea în eroarea dela 1899, se impuse și un preț maxim de vînzare.

In privința modului de vînzare, rafinorii cartelați hotărîră a refuza vînzările cu termen lung și pe credit, luînd, astfel, afacerile din mîna intermediarilor, care speculau pe baza diferenței de prețuri și cereri între anotimpurile de vară și de iarnă.

Desfacerea petrolului se face printr'un singur biurou central, acărui conducere a avut-o întotdeauna Steaua-Romînă. Fiecare rafinărie are în cartel o cotă determinată în mod convențional. La determinarea acestei cote nu se are în vedere numai capacitatea de lucru a rafinăriei, ci și considerațiuni de alt ordin, precum: punctul unde e situată o rafinărie, importanța și capacitatea comercială a rafinorului, răul pe care rafinorul necartelat îl poate face celor cartelați, buna dispoziție a celorlalți rafinori și o sumă de alte considerațiuni mărunte.

Deobicei, cei mai avantajați în cartel sînt rafinorii mici și mijlocii, căci cartelul era nevoit a le îndeplini mai toate exigențele lor, pe de o parte, fiindcă el nu putea exista fără cel puțin 90% din rafinorii țării, iar pe de alta, fiindcă nu voea să se dee naștere la neînțelegeri și să se facă prea mult zgomot asupra acestei chestiuni,—căci carteliștii își simțeau situația lor tolerată și nu voeau să atragă atenția autorităților publice asupra diferendelor dintre dînșii.

Mulți din rafinorii mici primesc, mai cu seamă în perioada de mai tîrziu a cartelului, în numerar cîștigul bănesc care le revine la cota ce li s'a admis, cu condițiune de a ținea închise rafinăriile în tot timpul duratei cartelului, căci, pe de o parte, producția lor fiind de o calitate inferioară, nu servea decît a deprecia marfa cartelului, iar pe de alta, cartelul nu putea exercita asupra lor un control eficace de a nu vinde în ascuns peste cota determinată în cartel și cu prețuri mai joase decît ale cartelului.

Tot comerțul țării se află, astfel, în mînele cartelului, singurul vînzător de lampant. Instalațiunele necesare consumului din țară sînt, o parte, ale Stelei-Romîne, și ea le utilizează pentru cartel cu un profit oarecare, iar altă parte, ale comercianților particulari.

Cartelul are sarcina distribuirii lampantului la toate depozitele din țară.

Petrolul din depozit este predat șefului sau proprietarului depozitului, pe prețul fixat de cartel, plus spezele de transport. La prețul acesta depozitarul își adaugă beneficiul său de 10—20% și vinde petrolul detailiștilor. Aceștia, la rîndul lor, îl vînd consumatorilor, cu o nouă majorațiune de 10—25%, care reprezintă

beneficiul lor, astfel că consumatorului îi revine pe un preț foarte urcat.

Beneficiul depozitarului se mai urcă, în afară de aceasta, încă cu 20%, deoarece el primește petrolul cîntărit cu chilogramul și-l vinde consumatorilor măsurat cu litrul, care reprezintă, pentru petrol, numai vr'o 800 grame.

Detailiștii nu au nici-o limită și nici-un control la prețurile de vînzare în detaliu, așa că abuzul este totdeauna posibil, mai cu seamă în anotimpurile grele.

Acestea fură condițiunele contingentării din 1901. După 2 luni dela înființarea cartelului (Septembrie 1901), prețurile se și urcară dela 6.50—7 lei % kgr. la 10 lei, și chiar 12 lei în timpul iernei. Publicul începu din nou să se agite, reamintindu-și tactica exagerată din 1899, dar, de data aceasta, cartelul, pricepîndu-și mai bine interesele, menținu aici prețurile.

In 1902, survenira însă dificultăți la reînnoirea cartelului. Din cauză că exportul în timpul anului 1901 dădu simțitor înnapoi, cartelul rămase încărcat cu o parte din marfa nedesfăcută. Mai adăugîndu-se la aceasta și pretențiunile de augmentare a cotei contingentării din partea cîtorva rafinării mari, care-și desvoltaseră capacitatea de lucru, amenințînd altfel cu retragerea din cartel și desfacerea pe propriul lor cont, cartelul se văzu în aceste condițiuni din nou amenințat în existența lui. Atunci Steaua-Romînă scoboară prețurile la 5 și chiar 4.50% kgr.

O astfel de scădere a prețurilor înspăimîntă pe rafinori, și dezidenții veniră să propună ei înșiși reluarea tratativelor.

După lungi discuțiuni, se ajunse la concluzia unei înțelegeri, care fixa prețurile între 8 și 10 lei, iar termenul contractului numai la 8 luni. Cartelul fu reînnoit, în anii următori, cu aceiași durată de un an, pînă la 1905, cînd se înființă rafinăria societății Romino-Americane și cînd începe lupta de concurență între această societate și cartel, care se isprăvește, cum vom vedea mai tîrziu, cu desființarea cartelului, în 1907.

Cartelul rafinorilor atrage după el pe acel al depozitarilor. In orașele mari, în care sînt mai multe depozite, care aparțin la diverși proprietari, aceștia s'au cartelat, spre a nu se concura. Astfel, grație acestui cartel, în București, din 40 de depozite, care există, nu funcționează decît vr'o 12; restul au fost închise de cartel, iar proprietarii respectivi încasează fără muncă un beneficiu proporțional cu cota parte ce le revine în cartel.

Aceste carteluri restring comerțul cu lampant, în loc să-l organizeze după cele mai noi sisteme și să-l mărească, fapt, care nu este nici în interesul rafinorilor, nici al fiscului, care încasează taxe asupra consumațiunii, și nici al populațiunii consumatoare.

S'au făcut încercări de cartelare și pentru celelalte derivate ale petrolului, însă cu mai puțin succes. Astfel, în 1903, se fac tentative pentru înființarea unei coalițiuni comerciale pentru exportul benzinei: fiecare producător de benzină trebuea să contribue, proporțional cu resursele sale, la o parte din predare. Exigențele cîtorva fabrici însă aduseră căderea acestor tratative.

O altă încercare, care avea o importanță mult mai mare, a fost acea pentru vinderea și exportarea reziduurilor.

Deși în 1899 reziduurile au avut un rol salvator pentru industria de petrol, însă, din anul 1903, acest rol se preschimbă în altul apăsător pentru industria romînească.

In adevăr, dela 1903 încoace, acumularea reziduurilor, cu tot sprijinul statului, care introduce arderea acestui combustibil în consumul diferitelor sale instituțiuni, devine din ce în ce mai apăsătoare, pe măsură ce crește fabricația lampantului și a benzinei, a căror surplus își găsise scurgere într'un export întrucâtva asigurat. Cum reziduurile se produc în proporție de 40% la rafinarea petrolului, ne putem ușor închipui pericolul care amenința industria prin acumularea lor. La un milion tone țiței erau 400.000 tone reziduri. Ori, în țară, consumațiunea acestor reziduri, luînd în seamă consumul căilor ferate, al serviciului maritim și al industriei private, cu greu putea să treacă de 100.000 tone. Debușeuri pentru export nu se găsiseră. Ce era de făcut cu surplusul, care se acumula din ce în ce și apăsa greu asupra fabricanților, care erau nevoiți de a-l înmagazina și păstra în rezervoare?

Societatea Steaua-Romînă propune încheerea unui cartel și în privința desfacerei reziduurilor, și în așa condițiuni, ca acest cartel să privească într'o mare măsură și prețurile petrolului brut. In principiu, admis de fabricanți, în practică însă nu prea are influență, decît doar asupra prețurilor, cu care se oferea statului acest combustibil. In privința plasării însă, organizațiile create în ultimul timp pentru desfacerea în străinătate a produselor petroliere romîne nu se constată a fi de vre-un ajutor pentru plasarea reziduurilor, așa că rezolvirea acestei chestiuni rămîne deschisă pentru viitor, în sarcina exportului.

Să vedem acum ce se întîmplă cu producătorii de petrol brut, în această perioadă de înțelegeri și coalițiuni a rafinorilor.

Urcarea pe care a avut-o producțiunea petrolului în ultimii 4 ani dela 1896 se vede, deodată, oprită în loc în anul 1900, a cărui producțiune de 250.000 este egală cu acea a anului trecut—1899.

Această stagnare, după un avînt progresiv al anilor trecuți, își găsește explicația, în primul loc, în influența pe care a exercitat-o criza economică din 1899—1900, ale cărei efecte se întinseră, atît asupra resurselor statului, care era descoperit cu peste 100 milioane lei, cît și asupra averilor particulare, care-și restrînseră activitatea în lucrările de sondagii, iar în al doilea loc, era și faptul că o mare parte din producători, înspăimîntați de prețul redus al petrolului brut (sub 2 lei % kgr.), prin criza de supraproducție din 1898 și 99, și seduși de promisiunile intermediarilor străini, care apăruseră în număr mare în urma acestei crize,—trăiau cu speranța continuă a vînzării exploatărilor lor pe un preț ridicat și nu se vedeau deloc împinși a face

lucrări nouă. Dealtfel, este cunoscut că, în toate industriile, crizele sînt cîmpul de exploatare al speculatorilor.

Această stare pe loc a producţiunii din 1900 avu de efect urcarea bruscă a preţurilor pentru petrolul brut, date fiind cererile din ce în ce mai mari ale reziduurilor şi ale petrolului brut, ca combustibil, deoarece transformarea lacomotivelor la căile ferate ajunsese la maximul ei — şi fiindcă un început serios de organizare a exportului fusese întreprins de societatea Steaua-Romînă, aşa că, pe la sfîrşitul anului 1900, vedem că petrolul brut se vinde cu 3.50 ba chiar cu 4 lei % kgr.

Această urcare a preţurilor a avut ca urmare naturală o activitate mai vie în sondagii, aşa că anul 1901, în care se menţin preţurile la media de 3.20—3.50 % kgr., se prezintă cu un plus de producţiune de 20.000 tone, faţă cu 1900.

Graţie acestei urcări a preţurilor în 1900 şi a menţinerii lor în tot intervalul anului 1901, putu să se nască acel avînt de plasare a capitalurilor naţionale în exploatarea petrolului, într'o măsură neobişnuită până acum,—avînt provocat de interesul şi încrederea pe care guvernul romîn începu să o nutrească pentru industria petrolului, prin importantele lucrări pe care statul le făcu, deocamdată, în vederea depozitării şi încărcării petrolului la portul Constanţa şi prin înfiinţarea unei comisiuni însărcinate cu studiarea terenurilor petrolifere, apoi prin reglementarea concesionării terenurilor statului, prin legea dela 1899—00.

Deasemenea, nu puţin a contribuit la această trezire a iniţiativei naţionale şi zgomotul ce se făcu prin apariţia, în anul 1900, a reprezentanţilor societăţii americane Standard-Oil, care ceruseră în concesie terenurile statului, căutînd a profita de criza prin care trecea statul în acel timp şi promiţînd un avans de 10 milioane lei, — propunere, care a fost în mod categoric refuzată de către guvernul romîn.

Astfel, vedem că anii 1900—1902 se disting prin formarea unei serii de societăţi romîneşti, ca : *Buştenari* care întrunea un număr de peste 20 mici exploatări din bogata regiune a Buştenarilor, apoi *Păcură*, Dîmboviţa, Vîlceaua, Cobîlcescu, Cîmpeni-Pîrjol, H. D. Economos, Isvorul, G. Ştefănescu, etc., toate reprezentînd un capital de peste 10 milioane lei.

Capitalurile străine par a sta iarăşi în rezervă în urma crizei de supraproducţie din 1899, precum şi a crizei generale care isbucneşte în acest timp în Europa, ca consecinţă a războaelor din Transwaal şi din China, precum şi din cauza supraproducţiei industriale a ultimilor ani din secolul al 19-lea, criză, care se manifestă prin numeroase crachuri în Germania şi Rusia şi avu o influenţă destul de simţitoare în Franţa şi Belgia.

Această rezervă a capitalurilor străine a durat până la 1903. Cu toate acestea, datorită activităţii noilor societăţi romîneşti, precum şi a sistemului vechilor societăţi, prin preţurile bune ale anului 1901, vedem că producţia anului 1902 sporeşte la cifra de 310.000 tone, distanţînd cu peste 50.000 tone producţia anilor trecuţi.

Această sporire aduce iarăşi dificultăţi de desfacere a mărfii, deoarece Steaua-Romînă mergea încet şi foarte sfiicios cu organizarea exportului, avînd de suferit, anul acesta, o grea criză, prin lichidarea Băncei ungureşti din Buda-Pesta, fondatoarea ei, şi reluarea lucrărilor de către Wiener-Bank-Verein.

Preţurile cad deodată dela 3—3.50 lei, cît se plătea petrolul la începutul anului 1902, la 1.80—1.50, şi chiar 1.20, către sfîrşitul acestui an. Aceste din urmă preţuri nu mai erau rentabile însă pentru condiţiile terenurilor petrolifere romîneşti. Multe lucrări fură întrerupte, şi o parte din lucrători concediaţi. Se vorbea chiar de o reducere a debitului sondelor, măsură foarte delicată, deoarece un astfel de procedeu poate aduce adesea săcătuirea sondelor.

Nestabilitatea aceasta de preţuri pusese pe gînduri pe producători. In mai puţin de 3 ani, se făcuseră de 2 ori diferenţa de preţuri dela 1 la 4 lei. Şi, cu toate acestea, producătorii nu se putură decide la o înţelegere în privinţa desfacerii mărfii lor, care să le asigure o stabilitate de preţuri rezonabile, şi să se emancipeze, astfel, de sub tirania rafinorilor, căci, trebue s'o mărturisim, la scăderea preţurilor din 1902 a contribuit, nu cu puţin, şi cartelul rafinorilor, care nu se mulţumeau cu beneficiile realizate din urcarea preţurilor de consumaţie, ci mai voeau să obţină beneficii şi prin eftenirea materiei brute, pe care o luau pentru prelucrare dela acei producători, care nu erau şi rafinori şi care erau, în majoritate, exploatatori naţionali.

Dealtmintrelea, trebue să observăm că toată politica nestabilităţii preţurilor petrolului brut nu atingea întrunimic pe marii producători străini, care erau în acelaşi timp şi rafinori, sau care aveau relaţiuni financiare cu marii rafinori. Scăderea preţurilor petrolului brut era numai un mijloc al întreprinderilor coalizate în cartelul rafinorilor, pentru a obţine producţia producătorilor independenţi, care, în majoritate, erau Romîni, pe un preţ cît se poate mai mic.

Iată, deci, lovită de moarte, chiar din momentul naşterii ei, şi această a doua iniţiativă romînească în industria petrolului.

S'au încercat aceşti producători, care simţeau asprimea condiţiunilor luptei lor individuale, de a se coaliza între ei, dar mai totdeauna exploatările mari, străine, le-au zădărnicit planurile.

Astfel, afară de Asociaţiunea generală a explotatorilor de petrol, fondată deja în 1900, în scopul de a apăra interesele comune ale producătorilor, dar care nici până azi nu a putut să-şi motiveze existenţa printr'un scop comercial bine definit, vedem în anul 1902, anul grelei lovituri pentru micii producători, oarecare tendinţe ale producătorilor de a se coaliza în vederea organizării lor comerciale şi a înfiinţa un sindicat, ale cărui atribuţiuni, în liniamente generale, ar fi fost următoarele : crearea unui birou central pentru vînzarea petrolului brut, în care fiecare să aducă o parte sau totalitatea producţiei sale ; organizarea comerţului de detaliu al consumului intern, după sistemul de organizaţie a

societății Standard-Oil; instalarea de rezervoare, în care membrii asociațiunii să-și depună excedentul producțiunii lor; fondarea unei bănci, care ar putea oferi credit micilor exploatatori serioși; constituirea unui birou central, tecnic și comercial, care să se ocupe cu expertize, proiecte de lucrări, comande de material, etc. Acesta ar fi fost cîmpul de activitate deschis viitorului sindicat.

In fața acestor proiecte, care fură primite cu bucurie de toți micii producători și de-o parte din cei mari, Steaua-Romînă, care-și vedea amenințat, prin acest sindicat, rolul ei de conducătoare a industriei de petrol din Romînia, opune acestui proiect de interes general un altul de interes parțial, angajîndu-se de a lua, în afară de propria sa producțiune, care se urca singură la 45—50% din producția totală, un număr de 5.000 vagoane, anual, pe un preț minim de 280 lei vagonul,—care propunere este respinsă, numărul de vagoane fiind considerat ca insuficient. Atunci Steaua-Romînă propune a cumpăra toată producțiunea țării, împărțind beneficiile nete cu aderenții, dupăce se va fi scăzut 150 lei de vagon, ca cheltueli de fabricație, și 40 lei, ca comision.

Și această propunere fu combătută pe motivul foarte plauzibil, că se pune întreaga industrie la discreția unei singure societăți. Dar, prin aceste propuneri, societatea Steaua-Romînă reuși să distragă pe producători dela studiul și aplicarea primului proiect, și, astfel, chestiunea rămîne nerezolvată.

Lăsat în voea întîmplării și a proprielor sale forțe, micul exploatator nu poate rezista vicisitudinelor unei industrii, ale cărei condițiuni, aleatorii prin însăși firea lucrurilor, sînt agravate prin abuzul de putere, exercitat de către cartelul rafinorilor, care cuprinde în sine și pe marii producători, așa că micii producători, mai devreme sau mai tîrziu, sînt meniți să cază pe mînile samsarilor și a tot felul de aventurieri. Aceasta este rana fundamentală, care a stîrpit orice inițiativă serioasă națională și de care sufere și azi industria petrolului.

Să nu ne mirăm deci că, în anii următori, nu vom mai auzi nimic de societățile romînești, care s'au fondat în acel avînt remarcabil din anii 1900—1902.

Anul 1903 aduce pe arena industriei de petrol romîne, pentru prima oară, în mod serios, capitalul german, prin participarea celor mai mari bănci germane: Deutsche-Bank și Diskonto-Gesellschaft, care participare este datorită, în primul loc, stăruinților din 1900 ale lui Standard-Oil, de a lua în concesiune terenurile petrolifere ale statului (la care concesiune, Standard-Oil a încercat a interesa și pe Diskonto-Gesellschaft, cunoscînd relațiile strînse care existau încă demult între statul romîn și această bancă germană), și a interesului viu, pe care această puternică societate l-a manifestat, în ultimul timp, pentru minele de petrol romîne,—iar, în al doilea loc, exportului, care ajunsese, în ultimul an, la 80.000 tone, făcînd cunoscut petrolul romîn pe piețele germane.

Deși dispoziția finanței germane era demult favorabilă întreprinderilor de petrol, totuși capitalurile germane serioase nu au pășit, în mod hotărîtor, decît atunci cînd au fost asigurate de o bună și efectivă protecție politică din partea guvernului german și cînd s'au convins de perspectiva unor însemnate cîștiguri în industria de petrol romînească.

Guvernul german avea tot interesul de-a susține și a încuraja capitalurile germane în desvoltarea cîmpurilor petrolifere din Romînia, Galiția și alte țări, în afară de America, spre a crea o concurență în aprovizionarea cu petrol a Germaniei, și spre a putea, într'un viitor cît mai apropiat, să se emancipeze, pe de o parte, de sub robia economică a lui Standard-Oil, care acaparase literalmente întreaga piață a Germaniei, aflîndu-se în orice moment la discrețiunea acestei puternice societăți, iar pe de altă parte, spre a-și putea asigura dela o țară cît mai apropiată și amică combustibilul de viitor pentru flota germană,—combustibil, care, după rezultatele obținute prin încercările făcute, a fost recunoscut de cel mai bun, întrunind sub un minimum de greutate un maximum de calorii și prezentînd avantagii de cost și iuțeală, în proporție de 45%, asupra combustibilului care se întrebuința pînă acum. Și, dacă diversele state nu au transformat încă flotele militare, pe baza de ardere a combustibilului licid, cauza este numai lipsa unui astfel de combustibil și nesiguranța aprovizionării lui. Pe cînd cărbunele se găsește răspîndit pe toată suprafața globului, astfel că vasele civile sau militare se pot aproviziona în orice punct al lumii voesc, cu petrol nu s'ar putea aproviziona decît în anumite puncte. Deci, prima grijă pentru adoptarea acestui combustibil superior stă în asigurarea posibilității unei aprovizionări repezi și îndestulătoare. Germania își dădea seamă că, dacă ar fi putut să-și asigure furnitura unui astfel de combustibil, ar fi devenit o putere maritimă de prima ordine în Europa. Era natural, deci, ca ea, neposedînd în coloniile sale restrînse zăcăminte de petrol cunoscute, să-și îndrepte privirile asupra cîmpurilor petrolifere romîne, care se bucurau deja de o reputație stabilită și care prezentau, în afară de aceasta, marele avantagiu de a fi situate în zona ei de influență și pe direcțiunea acelei cunoscute expanziuni germane spre est (Drang nach Osten).

Prinurmare, sînt la mijloc interese politice prea însemnate, care justifică preocuparea guvernului german de a îndemna capitalurile naționale să între în industria petrolului romîn.

Asigurate, deci, de sprijinul guvernului lor, se explică ușor cum aceste bănci germane, din primul an, au intrat în mod deciziv în miezul afacerilor de petrol și au devenit, dela început, factorii cei mai importanți ai desvoltării industriei petrolifere romîne.

Astfel, Deutsche-Bank, grupînd în jurul ei băncile germane de primul ordin, cumpără, în a 2-a jumătate a anului 1903, majoritatea activului celei mai principale societăți care exista pe atunci în Romînia, Steaua-Romînă, în care fiind decisă a în-

vesti un capital de 40 milioane, o reorganizează în mod fundamental şi-i fixează în mod clar calea ce are de urmat, punînd cea mai mare însemnătate asupra desvoltării exportului german.

Astfel, pe lîngă instalarea unui număr mare de sonde, care isbuteşte a spori producţiunea societăţii la 220.000 tone în anul 1904, se reconstrueşte şi măreşte capacitatea de lucru a rafinăriii din Cîmpina la 400.000 tone anual, devenind prima rafinărie din Europa. Se hotărăşte instalarea de mari depozite în diferite centre de exploarare ale societăţii şi se dă cea mai mare atenţiune organizării exportului, atît pe Dunăre, cît şi în special pe mare.

Consorţiul lui Deutsche Bank îşi dădu seama şi de spiritul de centralizare industrială şi comercială a timpului, şi deaceia, la începutul anului 1904, înfiinţează în Berlin societatea Deutsche-Petroleum-Aktien-Gesellschaft, cu un capital de 20 milioane mărci, societate, care avea menirea de a centraliza toate întreprinderile de petrol, în care acest consorţiu era interesat, în Romînia (Steaua Romînă), în Galiţia (societatea Shodnika) şi în Germania (întreprinderile dela Wietze).

Paralel cu achiziţionarea şi organizarea întreprinderilor producătoare de petrol, consorţiul lui Deutsche-Bank a avut grija de a-şi asigura mijloace şi debuşeuri sigure pentru desfacerea petrolului în Europa. Această bancă a recunoscut—şi aci este marele ei merit—că industria romînească nu se va putea dezvolta atîta timp cît exportul va fi considerat ca o anexă a consumului intern, servind numai spre a scurge in străinătate, în condiţiuni şi preţuri întîmplătoare, surplusul de marfă, care nu se putea desface în ţară.

Industria romînească trebuea să aibă ca bază de dezvoltare *exportul*, care putea oferi margini oricît de largi puterii ei de expanziune, şi nu consumul intern, care era menit a ţine legată această industrie de nişte factori aproape invariabili, şi care nu putea decît să paralizeze acea putere de expanziune, pe care trebue să o aibă industria romînească de petrol, care e încă departe de a fi ajuns la faza ei de complectă dezvoltare.

Acest lucru l-a înţeles Deutsche-Bank, şi a căutat să-l pune în aplicare, în marginile puterii ei.

In acest sens, ea intră în combinaţie cu societatea de desfacere Petroleum-Produkte, din Hamburg, care era unul din oraşele cele mai însemnate ale Europei, pentru desfacerea petrolului, atît în interiorul Germaniei, cît şi în ţările apropiate, şi, sporind capitalul acestei societăţi dela 3 la 9 milioane, ea îşi procură, astfel, mijlocul de a-şi putea desface în mod sigur producţiunea pe pieţele apusene, rezervînd pentru societatea Steaua-Romînă exportul în Orient şi ţările limitrofe Romîniei.

Cealaltă bancă germană *Diskonto-Gesellschaft*, care avea relaţiuni financiare încă de mult timp cu statul Romîn, atrăgîndu-şi în sfera afacerilor sale petrolifere firma S. Bleichröder, din Berlin, şi pe Comptoir National d'Escompte, din Paris, îşi asigură o participare însemnată în întreprinderile societăţilor *Buştenari* şi *Telega-Oil* (această din urmă societate e fondată în 1900 de un consorţiu englez, pe baza unor exploatări romîneşti) şi caută a-şi cîştiga preponderenţa în conducerea acestor două societăţi.

La sfîrşitul anului 1904, consorţiul lui Diskonto-Ges. fondează încă două societăţi: *Creditul petrolifer*, societate pentru favorizarea dezvoltării industriei romîne de petrol, cu un capital de 3 milioane lei—care societate însă, prin activitatea ei, nu prea a corespuns promiţătorului ei nume—şi societatea *Vega*, cu un capital de 3.700.000 lei, pentru rafinarea petrolului, consorţiul urmărind, astfel, a-şi asigura independenţa şi în această sferă de activitate, căci îşi dădea seamă de inferioritatea în care erau puse întreprinderile producătoare fără instalaţiuni de rafinare.

Cu toate străduinţele ei însă, banca Diskonto-Gesellschaft nu poseda un plan de orientare tot aşa de bine definit, ca Deutsche-Bank.

Astfel, în privinţa desfacerii produselor sale pe pieţile Europei, ea rămîne încă tributară societăţii Petroleum-Produkte, care aparţinea în parte firmei Deutsche-Bank.

Deabia pe la începutul anului 1905, Diskonto-Gesellschaft fondează societatea Allgemeine-Petroleum-Industrie-Aktien-Gesellschaft, cu un capital de 12 milioane mărci, menită a concentra toate afacerile de petrol, pe care le avea Diskonto în Romînia, aşa după cum firma Deutsche-Bank concentrase afacerile ei de petrol şi le încredinţase societăţii Deutsche-Petroleum-Aktien-Gesellschaft.

Cu creearea lui Allgemeine-Petroleum-Industrie-Aktien-Gesellschaft, a luat deocamdată sfîrşit mişcarea de organizare a ambelor institute germane. Insă, pe cînd la început se credea că ambele bănci vor proceda în de comun acord în afacerile industriei petrolului din Romînia—aceasta fiind şi dorinţa guvernului german—acum se vede că aceasta nu s'a putut realiza şi că, din contra, după ultima creaţie a lui Diskonto-Ges., este de prevăzut că ambele case se vor concura foarte serios în interesele lor de petrol.

Intrarea acestor două firme germane în industria petrolului romîn creă în Germania un curent foarte favorabil industriei noastre, şi în anul 1904 vedem că alte bănci, precum: *Schaffhauseins'cher-Bank-Verein* şi *Dresdner-Bank*, avînd ca colaboratoare tecnică societatea Internationale-Bohrgesellschaft, din Erkelenz, fondară societatea Cîmpina-Moreni, cu un capital de 6 milioane lei, pe baza exploatărilor şi terenurilor d-lui H. D. Economos. Capitalurile franceze, deşi cu multă sfiiciune, care-şi are explicaţia sa mai mult în relaţiile politice, începură şi ele a se interesa de industria aceasta, şi în 1904 firma *Demarais frères*, din Paris, fondează societatea Aquila Franco-Romînă, cu un capital de 3 milioane, înfiinţînd peste un an şi o rafinărie, care va juca rolul cel mai important pentru exportul în Franţa.

Insfîrşit, tot în acest an, Standard-Oil, care, cum am văzut,

își avea demult privirile ațintite asupra cîmpurilor noastre petrolifere, și care trimesese in ultimul timp, in scopul studierii terenurilor și a condițiunelor industriale și comerciale ale țării, o serie de experți, se hotărăște de a intra definitiv în sfera intereselor industriei noastre, și crează în Iunie 1904 societatea Romino-Americană, cu un capital inițial 2 ½ milioane lei, care capital fu mărit peste 4 ani la 15 milioane.

Cunoscute fiind resursele uriașe, experiența și organizația mondială a comerțului acestei societăți, venirea ei avu o influență colosală asupra mersului industriei romînești și un răsunet pe toate piețele comerciale.

Societatea Romino-Americană se grăbește a-și inaugura dela început activitatea, achiziționînd exploatările vechei societăți European-Petroleum-Cy. și mai multe domenii particulare, ca moșiile d-lor Sinescu din Prahova și Ghica-Comănesti din Bacău, precum și terenurile societății Speranța. Toate aceste achiziționări fură făcute numai pe bază de redevență, fără a face nici-o debursare.

O mare însemnătate acordă chiar dela început instalațiilor de depozit și transport, precum și proiectării unei mari rafinării la Ploești, ceia ce denotă că principalul obiect al activității acestei sucursale a lui Standard-Oil va fi și în țară la noi, ca pretutindeni pe unde a pătruns, comercializarea petrolului.

Nu venise doar Standard-Oil la noi în țară pentru a renunța la convingerea, cîștigată în lunga-i experiență, că comercializarea produselor rafinăriei constitue adevărata operațiune financiară în întreprinderile de petrol, ceia ce, în unire cu acapararea pieții de vînzare, alcătuește cîștigul real al afacerilor de petrol.

Ambele firme germane, Deutsche-Bank și Diskonto-Gesellschaft, care contopiseră, sau întruniseră sub conducerea lor cele mai principale exploatări existente în țară, reamintindu-și misiunea expresă, pentru care guvernul german le oferise protecțiunea, și cunoscînd nesimpatiile guvernului romîn pentru compania americană, se grăbiră dela început a manifesta ostilitățile lor pentru sucursala societății Standard-Oil, cel puțin în sfera activității din țară; căci, după cum vom vedea, mai pe urmă, prin legăturile pe care și le-au creeat în străinatate cu firmele comerciale, s'au lăsat deschisă o poartă destul de însemnată, prin care să poată, la un moment de nevoe, să se întîlnească cu reprezentanții companiei americane.

Odată cu venirea lui Standard-Oil în țară și, în special, din momentul funcționării rafinăriei americane din Ploești, se începe o nouă eră, atît pentru activitatea rafinorilor, a căror cartel intră în luptă cu Americanii, care încep a organiza desfacerea în țară pe propria lor seamă, cît și pentru activitatea producătorilor, pe care societatea Romîno-Americană avea tot interesul să-i stimuleze prin prețuri bune, mărind producțiunea exploatatorilor independenți (adică a celor care nu posedau rafinării și, deci, nu se foloseau de organizația cartelului), putînd, astfel, să dea de lucru rafinăriei mari, pe care o instalase și pentru care producțiunea propriilor ei exploatări era departe de a fi suficientă.

Deaceia, cu începerea anului 1906, vom închide perioada predominată de cartelul rafinorilor, și vom căuta să vedem care au fost efectele care au decurs din această fază.

Vom analiza, în parte, efectele cartelului asupra producătorilor, asupra exportului și asupra consumatorilor.

1. Pentru acei producători care aveau și instalațiuni de rafinare, nu mai rămîne îndoială că cartelul a fost favorabil; dar a fost foarte obijduitor pentru producătorii mici, care nu aveau rafinării. Astfel, nu numai că nu s'a adus o stabilitate în prețuri, ceia ce era de așteptat dela organizația unui cartel, dar, în tot timpul funcționării lui, prețurile petrolului brut au fost menținute sub media de 3 lei °/₀ kgr., loco schelă, preț care, din pricina obiceiului micilor exploatatori de a vinde producția de mai înnainte intermediarilor, în scopul obținerii de avansuri, sau din frica căderilor eventuale de prețuri,—este de cele mai multe ori redus cu încă 20°/₀; dar acest preț nu putea conveni exploatatorilor mici, în condițiunele de exploatare ale terenurilor petrolifere romîne, și numai așa se explică împuținarea din ce în ce mai mult a micilor producători, în special naționali, în perioada cartelului.

Așa că, de unde în faza trecută apreciam raportul între naționali și străini, pe baza capitalurilor, la 1 la 4, în aceasta fază, acest raport scade la 1 la 10; căci, pe cînd capitalurile străine se ridică la 100 milioane, cele romînești rămîn la aproximativ 12 milioane.

Cam tot acest raport se menține și pe tărîmul lucrărilor efective, ținînd seamă că lucrarea puțurilor a dat mult înnapoi și că chiar acele existente, executîndu-se în antrepriză de către societăți, nu mai pot reprezenta o valoare romînească.

Ca participare de muncă a elementului național, constatăm, întrucît privește personalul pe lucru brut, un raport mai avantajos pentru elementul național, grație deprinderii ușoare și abilității lucrătorului Romîn, — societățile putîndu-și procura, astfel, mîna de lucru indigenă mai eftenă și adesea mai superioară; iar întrucît se atinge de personalul de direcțiune și administrațiune, făcînd, mai cu seamă, acest raport pe baza salariilor plătite, găsim elementul național într'o absolută minoritate.

Participarea la beneficii pe baza redevențelor de proprietate se află în aceleași condițiuni dezavantajoase pentru elementul național, cași în faza trecută; și legea de consolidare, făcută în anul 1904, aduce o siguranță pentru capitalistul exploatator, dar nu aduce nici-o schimbare în favoarea proprietății țărănești.

In general, putem spune că, afară de introducerea într'o măsură mai însemnată—introducere dictată de împrejurări—a elementului național, ca mînă de lucru, această perioadă înseamnă pierderea caracterului național al industriei de petrol.

2. Asupra exportului, ce-i drept, cartelul a avut un efect bun. Intr'adevăr, din anul înființării cartelului pentru desfacerea produ-

selor petrolifere în țară, vedem un început de dezvoltare a exportului, căci stabilitatea pieții interne fiind asigurată prin acest cartel, rafinorii putură fără grijă să se intereseze de mărirea cercului lor de activitate, iar beneficiile realizate de către rafinori, prin desfacerea în cartel a produselor petrolifere în țară, a putut să le permită a-și impune oarecare sacrificii pentru organizarea exportului (prețurile petrolului destinat exportului oscilau între 4.50 și 7 lei °/₀ kgr.). Bine 'nțeles, în principiu, acest sistem de a vinde în țară scump, pentru a putea vinde în străinătate eften sau chiar cu pierderi, nu poate fi decît condamnabil din punct de vedere național.

Ca urmare mai depărtată a cartelului, și în fond a sacrificiilor consumatorilor naționali, desvoltarea exportului pe piețele comerciale ale apusului are ca efect o interesare pentru industria romînească a tuturor cercurilor comerciale și financiare interesate pe aceste piețe. Deaceia, se vede în curînd prima îndrumare a capitalurilor serioase, începînd cu cele germane, spre industria de petrol romînească, care trebuesc a fi deosebite de capitalurile aventuroase, cum au fost cele din fazele trecute și care au trebuit, cele mai multe, să dispară din lipsă de orientare și din cauza parcimoniei fondatorilor acelor întreprinderi.

Venirii acestor capitaluri serioase și organizării exportului se datorește creșterea epocală a producțiunii petrolului brut, dela 1903 încoace, într'o măsură neobișnuită până acum.

Astfel anul	1903	produce	384.000	tone	și exportă	126.000	tone
„ „	1904	„	500.000	„	„ „	160.000	„
„ „	1905	„	615.000	„	„ „	214.000	„
„ „	1906	„	887.000	„	„ „	325.000	„

3. Asupra *consumatorilor* din țară cartelul a avut singurul avantagiu de a realiza o stabilitate a prețurilor de vînzare a lampantului (afară, bine 'nțeles, de căderile subite de prețuri, datorite micilor întreruperi ale cartelului, în 1900 și 1902), menținîndu-se, la începutul perioadei 1899—1903, între 8 și 9 lei și crescînd, către sfîrșitul ei (1903—1906), la 10 și chiar 13 lei.

Insă aceste prețuri erau exagerate, și, adăugînd la ele, în afară de taxele, iarăși exagerate, către stat și comună, care se ridicau la încă 12 lei °/₀ kgr., și beneficiile depozitarilor și ale detailiștilor, beneficii ce se transformau cele mai adeseori în speculațiuni, consumatorul ajungea să plătească pentru un litru de lampant prețul exorbitant de 45 și chiar 50 de bani.

Din punctul de vedere al calității mărfii, cartelul nu a avut o influență mai fericită. In afară de marile rafinării, care fabricau, în general, un petrol bun, micile fabrici, care, din cauza condițiilor favorabile ale cartelului, se înmulțiseră prea mult, dar care nu se vedeau stimulate de a-și perfecționa vechiul lor sistem de lucru, deoarece aveau cota lor asigurată în contingentarea producțiunii totale,—întîmpinau mari greutăți în desfacerea

elementelor accesorii ale epurațiunii (esențe, uleiuri grele) și se vedeau, astfel, nevoite de a oferi consumatorilor un produs foarte mediocru.

Obligat de a rezerva produsele cele mai bune pentru export și pentru comunele urbane, unde era un control mai sever, cartelul era forțat a desface restul produselor la populațiunea rurală, care era nevoită să consume un lampant amestecat cu alte produse, care degaja vapori inflamabili, ardea rău în lămpi și vicia repede aerul locuinților.

In afară de aceasta, organizația de desfacere a cartelului era foarte defectuoasă. Comerțul în detaliu rămăsese tot în mîna intermediarilor. In sate, nu exista nici-un debitant de petrol, și locuitorii care își permiteau luxul de a întrebuința petrol (căci cei mai mulți nu-l întrebuințau deloc, folosindu-se, atunci cînd aveau absolută nevoe, tot de vechile mijloace primitive de iluminare) erau obligați să-și aducă singuri din orașe petrolul necesar,—ceia ce scumpea și mai mult această marfă.

Atingem aici o chestiune socială, asupra căreia vom reveni în altă parte, deoarece petrolul e un agent de cultură și igienă pentru masele poporului.

Este, deci, vădit că, în aceste condițiuni defavorabile de preț, de calitate și de mod de organizare, piața consumațiunii era foarte restrînsă, iar progresul consumului general foarte lent.

Consumațiunea pe cap de locuitor deabia se urca la 5 kgr., cantitate, care era foarte mică, cînd ne gîndim că celelalte țări, care nu sînt producătoare de petrol, au o consumație pe cap de locuitor de 3 și de 4 ori mare; astfel, Germania consumă 25.5 kgr., Anglia 21 kgr., Franța 13 kgr., etc.

O adevărată organizație de cartel, așa cum este tolerată în Germania, urmărește, în afară de avantagiile care revin, în primul rînd, membrilor acelui cartel, prin suprimarea concurenții și prin realizarea unui însemnat profit, rezultat din concentrațiunea comercială,—și avantagiile pentru viața economică a țării, mărind consumațiunea, prin o organizație rațională de desfacere și prin calitatea superioară a mărfii, și eftenind prețul consumațiunii, prin îndepărtarea intermediarilor și a speculatorilor.

Și acesta a fost și motivul, pentru care statul german—cu toată legislațiunea defavorabilă cartelului—a tolerat funcțiunea lor.

Cartelul rafinorilor din țară a dat însă dovadă de o indolență condamnabilă din acest punct de vedere. El a uzat numai de avantagiile pentru membrii lui, și s'a dezinteresat cu totul de avantagiile care ar fi putut decurge pentru viața economică a țării. Cum am văzut, cartelul n'a micșorat nici prețurile de consumațiune,—ci, din contra, le-a mărit, deoarece n'a eliminat pe intermediari,—n'a îmbunătățit nici calitatea mărfii, nici nu a organizat desfacerea în detaliu, în scopul măririi consumațiunii generale.

In concluziune, deci, putem spune că cartelul rafinorilor a abuzat de puterea sa de unic vînzător, în detrimentul consumatorilor și a producătorilor naționali.

*

c.—A treia fază a regimului capitalist reprezintă lupta care se dă între întreprinderile de până acum, în special băncile germane, care deţineau cele mai productive exploatări ale ţării şi alimentau prin cartel întreg consumul intern, tinzind a organiza exportul pe baze din ce în ce mai solide şi mai întinse,—şi între compania americană, care, deşi nu poseda încă picior temeinic în industria petrolului romînesc, reprezenta totuşi forma cea mai modernă a regimului capitalist, care-i asigura atotputernicia asupra întreprinderilor similare, prin sistemul de centralizare industrială şi comercială şi prin resursele financiare uriaşe de care dispunea. Cum această luptă, începută în ţara noastră în anii 1906—1907 şi avînd de scop desfiinţarea cartelului şi obţinerea pieţii interne, mărită acum prin organizarea comerţului în detaliu, nu poate fi privită decît ca un apendice, ca o consecinţă a luptei internaţionale, pe care această mare societate o desfăşoară, cu perzistenţă, de zeci de ani pe pieţele mondiale,—ne vedem nevoiţi, spre a înţelege condiţiunile acestei lupte, de care depinde, în mare parte, viitorul industriei noastre şi cheia deslegării acestei probleme economice, de a arunca o privire generală asupra situaţiei şi modului de organizare a întregului comerţ mondial,—studiu, care va forma obiectul unui viitor articol.

Const. Hoisescu.
inginer de mine.

O carte asupra artei în Caucazia.

Dl. I. Mourier, îndestul de cunoscut prin lucrările sale asupra artei şi, în general, asupra istoriei ţărilor caucaziene [1], a tipărit acum cîtăva vreme o a doua ediţie a lucrării d-sale: *L'Art au Caucase*. Profităm de ocazia acestei a doua ediţii, pentru a nota aici cîteva impresiuni în legătură cu unele constatări insuficient documentate, şi, dacă va fi cu putinţă a ne angaja într'o critică a întregei cărţi, vom completa, astfel, o adevărată recenzie.

Dacă simplul motiv de a ne ocupa şi de mişcarea artistică sau a literaturii artistice din străinătate n'ar fi suficient pentru a motiva sarcina pe care ne-am luat-o de a vorbi, aici, de o carte apărută în Belgia, apoi interesul care ne leagă de arta naţională, cu care direct sau indirect este legat subiectul pe care îl tratează dl. Mourier, ne sileşte chiar a face această critică. Legăturile pe care le are arhitectura şi decoraţia arhitecturală romînească cu arta caucaziană ne îndreptăţeşte a ne ocupa întotdeauna de orişice chestiuni, în care se studiază, se fixează caracterele acestei din urmă arte,—şi cred că, din acest punct de vedere, dacă se va găsi cineva care să ne ţină de rău, apoi acela, desigur, nu va fi istoricul de artă Romîn, care va fi fericit că a găsit descurcată o chestiune, cu care se va întîlni des în activitatea sa şi pe care cetirea cărţii d-lui Mourier, fără comentariile noastre, nu i-ar fi prezentat-o aşa cum se cuvine.

Noua operă a d-lui Mourier începe cu un studiu restrîns asupra arhitecturii armeno-georgiene, despre care se spune că „nu e o artă absolut originală", deoarece, caşi ţara Armeno-Georgienilor, „a îndurat perpetuu influenţe străine".

Înainte de a merge mai departe, să ne oprim la această apreciere a autorului, la care, atît cît ne va permite adevărul ştiinţific, să cercăm a ne ralia, tocmai pentru a face, la sfîrşit, una şi aceiaşi încheere asupra tezei pe care şi-a propus a o studia autorul.

Mai întîi, ţin să spun că o artă *absolut* originală nu a existat şi

1 *Histoire de Géorgie*, 1888; *La Bibliothèque d'Etchmiadzine et les manuscrits arméniens*, 1886; *Contes et légendes du Caucase*, 1888, etc.

nu va exista niciodată, după cum nici „influențele străine" nu vor ocoli vreodată arta sau literatura unui popor, şi că, dacă Armeno-Georgienii vor fi avut să sufere in arta lor influențe străine, aceasta nu e un cuvint ca *„valoarea lor intelectuală"* să fie *„destul de mediocră"* şi calitățile lor morale să nu fie superioare, ca acelea ale inteligenții lor, după cum afirmă dl. Mourier.

Pentru a nu merge mai departe, mai cu seamă că e şi în cadrul chestiunii, să luăm originalitatea artei bizantine. E arta bizantină o artă absolut originală, o artă care n'a suferit influențe străine, fapt pentru care să fi meritat atitea pagini entuziaste din partea atitor istorici de artă? Arta bizantină n-a eşit din arta greco-romană, căci o renaştere, cum se presupune că este arta bizantină, nu putea să iasă dintr'o artă în decadență. Artiştii Greci, pe deoparte, erau destul de desgustații de decadența artei latine, pentru a încerca o renaştere cu aceste elemente, iar pe de altă parte, niciodată ei nu s-ar fi gîndit să reînceapă „retrogradind", cum ar zice Viollet-le Duc, cu vechea lor artă, arta Parthenonului. In mijlocul acestei incertitudini, care trebue să însemne, în istorie, exact punctul unde arta primilor secoli creştini, arta bazilicelor,—trec peste arta catacombelor,—îmbracă noua față a artei bizantine propriu zise, artiştii Greci s'au gîndit să caute aiurea noile elemente ahitectonice şi decorative, cu care să constituească noul stil bizantin; arta, cu care Grecii au format noua artă, a fost arta asiatică. Cînd Nestorienii, prigoniți, expatriați in Asia, se reîntorc în Bizanț, aduc cu ei principiile renaşterii bizantine. „Prima operațiune de fuziune, cum ar zice dl. Choisy, între elementele grece, romane şi persane, de unde a trebuit să iasă arta bizantină, s'a făcut chiar în Asia". Arhitectura prebizantină aparține Asiei Mici (Choisy), şi din Asia Mică procedeele trec în Bizanț; „şi Bizanțul, devenit Constantinopole şi centrul politic al lumii, consacră noile metode, prin marea aplicare a Sfintei Sofii, şi le transmite nu numai Imperiului de Orient, dar ş' ținuturilor occidentale" (Choisy, p. 82).

Prinurmare, însăşi puternica artă bizantină, care retrăeşte azi în monumentele religioase ale Rusiei şi ale țărilor Balcanice, nu a fost, nu este o artă absolut originală, adică care să nu fi suferit—şi încă cum—influențe străine. Deci, a stabili că arta armeno-georgiană, fiindcă e oglinda calităților intelectuale şi morale *mediocre* ale poporului armeno-georgian, nu este, nu poate fi o artă originală, fără influențe străine, înseamnă a afirma un neadevăr istoric, de care, fără să vrai, legi şi o calomnie. Ba, dimpotrivă: arta armenească—nu şi cea georgiană—este o artă originală, dacă originalitate înseamnă a aduce elemente noă, proprii, în dezvoltarea unei arte. Şi aşa cred că s'a întîmplat cu toate artele: elemente autohtone, pe care s'au altoit elemente de împrumut. Arta armenească a avut, ce-i drept, un plan *bizantin*, pe lingă care, apoi, o decorație şi citeva particularități de construcție, toate originale. Aceste decorațiuni şi aceste particularități

au trecut, ca tot ceia ce este original, în arta altor țări, unde au fost întrebuințate multă vreme; iar în cazuri speciale, cum e în Rusia, Serbia şi Rominia, sint întrebuințate şi acum.

Domul conic e esențialmente armean, *nişele triunghiulare* deasemenea, *arcaturile plincentre*, care decorează pereții exteriori ai bisericilor, la fel, decorațiunile de pasmanterie, trese, antrelacuri, etc., sint tot armeneşti. Domul conic apare, pentru prima oară, în secolul al VII-lea, în Armenia, în biserica Sfînta-Ripsime, la Vagharşabad; mai tîrziu, acelaşi fel de turlă reapare la Etchmiadzine, în biserica Sion. Il imitează apoi Turcii Seldjucizi, care, „printr'una din aceste greşeli care sînt semnul unei arte de a doua mînă", cum zice dl. Choisy, îl traduc în cărămidă. Şi tot Turcii Seldjucizi îl poartă dela Iconium la Nicea, pretutindeni unde s'a întins dominațiunea lor. In Europa, domul conic e imitat în Rusia; şi în Rominia se vede încă la biserica Trei Ierarhi din Iaşi şi la biserica Baia, ambele restaurate. Nişele triunghiulare, aceste goluri caracteristice în bisericile din Armenia, care aveau rolul să ascundă şi o economie de material, sint imitate de Ruşi, în marile lor catedrale. In ceia ce priveşte decorațiunea sculpturală armenească, ea a găsit imitatori pretutindeni. In Rusia, în valea Dunării, Serbia, Rominia, frunzele pur sassanide, antrelacurile, tresele, rinsourile din pervazele ferestrelor, particulare stilului armenesc, sint utilizate fără nici-o rezervă, ceia ce a făcut pe dl. Choisy să zică, cu drept cuvînt, că, din punct de vedere decorativ, „valea Dunării pare o colonie armenească" (Hist. de l'Architecture, p. 61).

Deci, avem aface cu o artă orinală,—ceia ce e deajuns, deoarece o artă absolut originală, fără influențe străine, nu se întîlneşte nicăeri,—o artă originală, care a izbutit să se impue şi în afară de hotarele țarii unde a luat naştere. Urmează dar că dl. Mourier face o mare nedreptate dispăruților arhitecți Armeni, care au ajutat cu ştiința lor şi la reconstrucția Sfintei Sofii (Schumberger), cînd spune că arta creeată de ei nu a fost o artă *absolut* originală—*absolut* nici nu se putea—şi iarăşi că, întocmai caşi țara lor, arta „a suferit influențe străine",—ceia ce face ca „arhitecții Armeni să nu aibă, cum zice dl. Mourier, o înnălțare a spiritului, o lărgime de vederi, o inspirațiune personală". Noi credem, dimpotrivă, că cel puțin o parte din aceste calități le va fi posedat arhitecții şi decoratorii Armeni, originalitatea artei lor şi puterea de a imprima caracterul acestei originalități şi în arta altor popoare fiind dovedite.

Tot prin considerațiuni etnografice, şi tot atit de eronate, explică dl. Mourier o altă caracteristică a arhitecturii armeno-georgiene: *exiguitatea monumentelor*. Iată ce zice autorul, în această privință: „Leur faiblesse morale et leur inconstance ne se traduisent-elles pas par l'exiguité de leurs constructions? La cathedrale d'Ani, capitale de l'Arménie, à l'époque de sa splendeur, et celle de Kontaïs, en Imérithie, ne sont guère plus grandes que des églises de villages en Orient?"

Nu credem ca în Istoria Artelor să se găsească un singur exemplu, unde *micimea monumentelor* să fi fost luată ca criteriu de apreciere etnografico-estetică. Insuşi Parthenonul, capo-d'opera arhitecturii greceşti, nu măsura mai mult de 70 metri, adică 100 de picioare,—şi totuşi nimeni nu s'a gîndit să facă vre-o legătură între micimea acestui monument şi vre-o „slăbiciune morală" oarecare, sau „inconstanţă", de care să fi dat dovadă poporul elen, atît de mic prin număr şi teritoriu, atît de mare însă prin arta şi literatura sa. A fost mare, colosală, grandioasă, arhitectura Romanilor; dar este această arhitectură, atît de originală, superioară, sau cel puţin egală cu arhitectura greacă, mult mai redusă în forme şi proporţii? Romanii n'au făcut decît să copieze pe vechii Greci; monumentele lor, grandioase ca *proporţii*, erau răspîndite pe tot solul marelui Imperiu Roman. Aceste monumente ar putea să fie explicate, etnograficeşte sau politiceşte, ca un răsunet al *colosalei* puteri, al prodigioasei întinderi teritorile a vechiului Imperiu Roman. Totuşi *arta* Romanilor, arhitectura lor, nu e, sub raportul artistic, la înnălţimea artei elenice. Viollet-le-Duc, al cărui entuziasm pentru a tot ce este *artă* nu poate fi pus la îndoială, cînd vorbeşte de arhitectura romană, pentru a explica împrumutul pe care l-au făcut Romanii din vechea artă greacă, nu-şi poate opri expresia *„pirraterie"*.

Dealtfel, în chiar domeniul artei bizantine, *„exiguitatea monumentelor"* este des întîlnită. Cele optzecişiopt de biserici vechi bizantine, care populează Atena, au ca un caracter general micimea lor. Bidron, în al său *Voyage en Grèce*, vorbind de aceste biserici, mărturiseşte că *„l'exiguité des dimensions* en est le caractère général". Cea mai mare biserică din Atena este celebra *Kamkarea*, care nu e mai vastă decît capela Fecioarei, una din cele mai către Orient dintre catedralele Franţei. Deasemenea, vechea metropolă a Atenei este odata şi jumătate *mai mică* decît Kamkarea. Catedrala din Atena, vechea metropolie de marmoră, are 12 metri în lung, sau 36 picioare, pe 21 picioare în lărgime. Afară de Kamkarea, restul bisericilor vechi din Atena sînt „mici ca toate edificiile bizantine," cum zice Bidron.

Prinurmare, credem că e o apreciere riscată această evaluare, după micimea lor şi în legătură cu aşa zisa „slăbiciune morală şi inconstanţă", a monumentelor arhitectorale armeneşti. Poate că dl. Mourier a vrut cu orice preţ să dea o explicaţie micimii acestor monumente? Credem că era mai bine dacă d-sa se mulţumea numai cu simpla constatare a acestui fapt, cum, dealtfel, face şi dl. Choisy, cînd, făcînd istoricul arhitecturii armeneşti, zice: „...în timpul acestui scurt interval, sec. XI—XII, regatul armean a fost acoperit cu edificii de *o micime materială curioasă, dar de o eleganţă perfectă*".

Nu ne gîndim să reproşăm d-lui Mourier convingerile d-sale asupra calităţilor morale şi intelectuale ale poporului armeno-georgian; dar, dacă aceste convingeri sînt bazate pe manifestările artistice ale Armeno-Georgienilor, şi viceversa, atunci, pentru respectul ce-l datorăm adevărului, iată-ne nevoiţi să fim neîncrezători în ceia ce spune d-sa şi să-l lăsăm să-şi caute aprobări aiurea. Se poate ca dl. Mourier să aibă serioase motive, care să-l decidă a afirma, într'o carte menită a informa Europa culturală asupra calităţilor poporului armeno-georgian, că acest popor e „slab moraliceşte", „neconstant", „insinuant şi viclean", că „nu iubeşte decît banul"; dar nu ştim cum să regretăm îndeajuns că aceste motive nu ne sînt relevate în nici-o parte a operei d-sale. Căci, dacă dl. Mourier s'a sprijinit numai pe *exiguitatea monumentelor* şi pe acea lipsă de originalitate *absolută*, atunci afirmă un neadevăr, sau, dacă voiţi, un adevăr, pe care însă nu-l susţine îndeajuns.

1. *Bidron*. Les Annales archéologiques. V. I, p. 30.

Dar iată mai jos părerea altor autori asupra arhitecturii armeneşti, părere, care, e drept, nu ştiu dacă se sprijină pe consideraţiuni etnice, aşa cum e la dl. Mourier.

Iată ce zice Dubois de Montpéreux, în opera sa: *Voyage au pays du Caucase, en Arménie, Abkhasie*, etc., vol. I.

„...Dar acest stil (stilul bisericilor lui Berdat—stilul grec—sec. III) se pierdu sub Mitridate; Armenii rămaseră credincioşi acestui antic gen oriental, la acest lux de ornamente şi de ciseluri, ca aceste forme masive, care se remarcă în porticurile din Persepolis, în monumentele regilor, şi care nu erau poate decît ecoul monumentelor Egiptului... Combinînd acest stil cu trebuinţele şi forma bisericilor lor, *ei işi creeară o arhitectură secretă a lor.*"

Şi, mai departe, cu privire la architectura Georgienilor:

„Innainte de aceste revoluţiuni şi de acelea ale prinţilor Abkasieni şi Kartii, împotriva Turcilor cotropitori, regii Georgiei au copiat întotdeauna, fidel, monumentele Armeniei".

Şi tot în această ordine de idei:

„...Bien longtemps les Géorgiens suivirent dans leur constructions le genre des Arméniens; car les Arméniens furent leur maîtres."

Şi, în sfîrşit, pentru a termina cu acest autor:

„Iată, fără a mai număra atîtea alte monumente, care împodobeau Armenia şi, în primul rînd, Ani, una din capitalele sale, destule biserici, pe care să te poţi convinge, prin inspecţiune, pînă la ce punct de perfecţiune a fost împinsă arhitectura sacră în acest regat, înnainte de marea revoluţiune a Turcilor Seldjucizi, care vin să schimbe faţa sudului Caucaziei".

Un alt autor, Choisy, deja citat, arată, în opera sa *Histoire de l'Architecture*, în mai multe locuri, originalitatea şi eleganţa arhitecturii armeneşti.

Iată cîteva păreri ale acestui autor, pe lîngă cele avansate mai sus. Vorbind de *domul conic*:

„Cet ingénieux profil sera celui de tous les dômes bâtis du 9-e au 11 siècle, en Arménie. De l'Arménie, ce type, franchissant le Caucase,

passera au Turcs Seldjoucides; par une de ces erreurs qui sont le signe des arts de seconde main, les Seldjoucides le traduiront en brique. Ils le porteront d'Iconium a Nicée, partout ou s'étendra leur domination".

In altă parte, vorbind de stilul arhitecturilor slave:

„Intre școlile din Constantinopole și ale Armeniei, dar mai aproape de *școala* armenească, pare a se clasa monumentele religioase ale Rusiei de sud. Cași școala bizantină, școala slavă exclude ogiva, dar, ca școala armenească, ea afectează proporții elegante, o decorațiune de frunze pur sassanide."

Nu mai vorbim de sculptura decorativă, care, împreună cu acele particularități de construcție, arătate la început, fac din arta armenească o artă de stil, și încă o artă care a făcut *școală*, urmînd expresia lui Choisy.

Deci, avem tot dreptul să primim cu rezervă aprecierile pe care le face dl. Mourier asupra arhitecturii armenești, aprecieri, care, fiind puse în legătură cu unele cusururi etnice ale Armeno-Georgienilor, ne îndeamnă, forțat, să ne 'ndoim și de aceste defecte, întru nimic dovedite pe această cale.

Să trecem, însă, mai departe la studiul d-lui Mourier.

Incepînd cu biserica Sfînta Ripsime din Vagharșabad, asupra căreia spune atît cît se putea spune, deoarece biserica aceasta e foarte simplă, dl. Mourier citează biserica din Usudhar, dela care trece apoi la catedrala din Ani, supra căreia ne dă și o gravură reprezentînd ceia ce a mai rămas din această faimoasă catedrală. Trece repede asupra bisericii patriarhale din Pizzunda, din Abkhasia, asupra căreia face justa apreciere că poartă o dată nesigură, și aceasta din cauza inscripțiunilor, care, se știe, avînd o mare valoare decorativă—cum zice dl. Mourier—erau păstrate pentru a fi încastrate cu edificii reedificate, „ceia ce—cum prea bine observă autorul—complică în mod straniu cronologia monumentelor Caucaziei". Așa se întîmplă și cu Ani, și cu biserica din susul orașului Akbaltrike, trecută cu vederea de autor, care e tot în stilul armenesc (un stil simplu: o cupolă dodecagonă, care repauzează în centrul a patru frontoane) și la care s'a întrebuințat, drept material, pietrele tunsulare ale cimitirelor, de unde un mozaic de sculpturi și inscripțiuni. (Vezi Dubois de Montpéreux, T. II., p. 264).

Biserica metropolitană din Kutaïs, cea fundată de Bagrat III, în 1003, e înfățișată într'un plan, la p. 12, pe lîngă care ni se dă și cîteva date relative la mărimea edificiului, mult mai reduse decît se găsesc la Dubois de Montpéreux (T. I., p. 414).

La descrierea bisericii din Caben se face o interesantă observație, care trebue relevată și care ar fi putut fi explicată mai bine, dacă autorul ar fi cunoscut și unele tratate de arhitectură, în care se analizează arhitectura armeană. E vorba de acel *antrelac* remarcabil din decorul ferestrelor, pe care autorul îl explică ca fiind de origină bizantină și face această apreciere atunci cînd dl. Fergusson, citat de dînsul, găsind că acest motiv are mare analogie cu antrelacurile irlandeze, se întreabă dacă amîndouă nu provin din Asia centrală.

Iată care este, cred, explicația acestei apropieri, pe care—e locul să o spun—dl. Mourier nu o dă, numai pentrucă nu cunoaște pe Choisy.

Cînd Imperiul Roman ajunge la decadență, cînd mai toate popoarele se resimțeau într'un fel sau altul de această slăbire a colosului romanic, o singură națiune a păstrat, în mijlocul moleșelei generale, vigoarea unită cu amintirile unui mare trecut: e Persia sassanidă. Aici se continuă o artă puternică. Persia—zice dl. Choisy—e singura moștenitoare a tradițiunilor asiatice. Ideile persane se recunosc în fundul arhitecturilor creștine. „Persia este foyerul, și din acest foyer pleacă trei radieri, cu direcțiile: din Asia Mică și din Constantinopole, din Armenia și regiunile transcaucasiene, din provinciile siriene și coasta de sud a Mediteranei.

Să trecem acum deadreptul la *curentul armean*.

Citez întreg paragraful din Choisy:

„In același timp, cînd se operează către Constantinopole această radiare, fecundală Persiei, care a provocat acest mare sbor bizantin, din aceiași Persie pleacă în direcția OA un al doilea curent, care urcă Eufratul, cîștigă regiunea Trebizondei și atinge Europa centrală, prin Marea Neagră și fluviile sale.

„In Armenia, principiile artei persane, al căreia foyer s'a transportat la Bagdat, dau naștere la această artă *originală*, analizată la p. 21, 30, 58. Această artă armenească trece Marea Neagră și se răspîndește în sudul Rusiei și provinciile dunărene; stilul bisericilor din Romînia și, mai ales, din Serbia este mult mai mult armenesc, decît bizantin. Astfel, tot litoralul Mării Negre, dela Trebizonda la basinul Dunării, se găsește legat de domeniul artei armenești, iar, prin arta armenească, la tradițiunile Persiei sassanide. Ajunse acolo, ideile Asiei au înnaintea lor căi de penetrație cu totul deschise; acestea sînt: fluviile tributare ale Mării Negre și Caspice. Nistrul, racordîndu-se Vistulei, conduce în marginele Scandinaviei. Intr'adevăr, în Norvegia, în Suedia, tot așa cași în Rusia, prezența artei asiatice este palpabilă. Influența nu se oprește în Scandinavia. Acest stil ornamental, transportat de valul Nortmannilor, redescinde lungul coastelor Oceanului, pentru a se reproduce în decorațiunile romane ale Engliterei, *Irlandei* și Normandiei. Iată (figura 3, pag. 85) cîteva exemple de decoruri vizibile asiatice, împrumutate timpanurilor din Bayeaux: leul zgîindu-se al Persiei sassanide, **antrelacurile din Armenia**".

Iată care este origina antrelacului irlandez, de care întreabă dl. Fergusson.

Am citat întreg paragraful, tocmai pentru a dovedi și cealaltă caracteristică a arhitecturii armene: originalitatea și puterea de expanziune, caracteristice cu totul omise prin defavorabila apreciere a d-lui Mourier dela începutul cărții.

Dar cred că am împins prea departe discuțiunea, și iată-mă în neputință de a mă ocupa și de restul cărții; pentru aceasta mi-ar fi trebuit un întreit număr de pagini. Mă oprec, deci, mulțumit că am putut restabili un adevăr, a cărui necunoaștere nu trebue aruncată pe seama unei incomplecte cercetări a artei Caucaziei, pe care autorul o stăpînește îndeajuns,—ceia ce se vede și din restul cărții, a cărui cetire mi-a fost foarte plăcută și m'a interesat în cel mai înnalt grad.

Închei, relevînd faptul că volumul acesta, care ar putea interesa pe toți, e plin de ilustrațiuni interesante, care, în proporții reduse, ce-i drept, dau totuși multe lucruri din cîte se pot cunoaște din bogatul tezaur de artă națională caucaziană. Trebue să mulțumim autorului, în special, pentru reproducerea faimosului *Tezaur dela Ghelathi*, pe care descrierea caldă a lui Dubois de Montpéreux ne-a făcut să dorim atît de mult a-l vedea.

Al. Baltazar.

Din al doilea jurnal de bord.

Întîlniri în Archipelag.

Ne întorceam din Egipet.

Vîntul de Nord ne era împotrivă; mereu, cu aceiași putere și încăpățînare, ne sufla drept în față. De două zile nu mai văzusem soarele.

Nu era ceață și nici nouri negri nu se frămîntau pe cer. Era un fel de pînză albă-vînătă, așa de deasă și uniformă, încît razele soarelui nu izbuteau s'o străbată, s'o sfîșie, să poată însufleți natura mută și tristă. O perdea groasă de nepătruns se lăsase anume parcă să închidă vederii tainele bolții cerești.

Eram liber în timpul zilei—îmi venea rîndul serviciului de quart dela miezul nopții până la răsăritul soarelui—și căutam să mă folosesc cît mai bine de orele de repaos. Lungit pe punte, cu fața în sus, țineam cartea în dreptul ochilor, sprijinindu-mă în coate după clătinările vasului. Citeam isprăvile piraților din Archipelag, descrise de Ioan Ghica în *Scrisorile* sale, de pe cînd era guvernator al insulei Samos.

Ce timpuri!... Prin locurile unde noi pluteam, cu atîțea ani mai înnainte, bastimentele franceze și engleze din escadra Levantului își plimbau, legănîndu-și, spînzurați de catarge, pirații Greci, prinși ca să îngrozească populația insulelor, care se hrănea numai din piraterie, pe vremea aceia.

Sînt numai vre-o șaptezeci de ani de-atunci. Cu ce vor mai fi trăind oare acești insulari săraci, cu care natura a fost așa de vitrigă și strămoșii lor atît de lacomi, că, despoind munții și săcătuind pămîntul, n'a mai rămas urmașilor de azi decît niște blocuri uriașe de piatră, căzute parcă din cer, la întîmplare, în albastrul străveziu al mării Egee.

„Se vede un vapor la trei quarturi babord"—răsună prelung, de sus, din gabie, vocea marinarului de veghe. Mă ridic, să pot vedea în zare. De jos, de pe punte, nu văd decît o dîră de fum cenușiu, care se răsfira la orizont. Tîrziu apare un punct negru, care crește în larg din ce în ce mai mare.

De pe puntea noastră toate privirile îi urmăreau mișcarea. Era un vapor mare, care se îndrepta chiar spre noi. Se vedea bine, dar nu-i puteam cunoaște naționalitatea, căci nu avea ridicat la pupe pavilionul național.

— Cred că e un vas englez—zise un ofițer, care își potrivea luneta.

— Ferească Dumnezeu—adăugă un altul. Mă prind pe ce voiţi că e grecesc. Chiar cînd e supus Englez sau Romîn, nu-l rabdă inima pe Grec ca să nu-şi pună şi culorile patridei sale. Ia uitaţi-vă la coş... nu vedeţi nimic? In adevăr, atunci am putut deosebi pe coşul negru o bandă albă şi o cruce albastră.

Alb şi albastru sînt culorile naţionale greceşti.

S'a apropiat de noi, micşorînd viteza. Părea că voeşte să ne recunoască. La depărtare de cîteva sute de metri şi-a schimbat direcţia drumului, a mărit viteza şi s'a depărtat, pierzîndu-se la orizont.

Unde s'o fi ducînd? ce-o fi căutînd oare vaporul acesta? —căci, desigur, căuta pe cineva.

Cînd pluteşti mai multă vreme în singurătatea mării, cînd golul acesta nemărginit te apasă din toate părţile, un punct, un singur punct, un sîmbure de viaţă, dacă se arată pe toată întinderea pustie de apă, îl prinzi cu ochi lacomi, şi dornic îl urmăreşti cu interesul pe care îl aţîţă un sentiment adînc, care leagă uneori în taină fiinţele omeneşti.

Doi semeni, necunoscuţi, care se intîlnesc în singurătatea nemărgenită între apă şi cer. Cine o fi? Cum se numeşte? De unde vine? Unde se duce?—aceleaşi întrebări îşi fac amîndoi deodată, aceleaşi gînduri îi frămîntă, aceiaşi soartă îi leagă. Cu toatecă niciodată poate unul nu va şti nimic despre celălalt, totuşi ei se privesc cu dor, se urmăresc cu ochii duşi în zare şi simt împreună apăsarea părerilor de rău, atunci cînd unul dispare vederii celuilalt, pierdut în urmă, la orizont, departe.

Nici-un vas n'am mai întîlnit în ziua aceia până sub seară, cînd iar s'a auzit, prelung şi respicat, glasul omului de veghe:

„Se vede un vapor la doua quarturi tribord".

Aceleaşi priviri curioase au urmărit mişcările vasului, care creştea în zare. Cînd a ajuns aproape, am văzut, uimiţi, că-i tot acelaşi vapor grecesc, care în timpul zilei ne ieşise încă odată în cale. Intăia oară venea din stînga, acuma ne ieşia din dreapta.

Desigur, căuta vre-un alt vas, deaceia încrucişa prin locurile acelea.

Oricum, lucru ciudat. Nedumereţi, ne întrebam unii pe alţii, fără a avea putinţa de a afla ceva. Se făceau tot felul de presupuneri, fiecare îşi da cîte o părere, dar nici una nu putea să-i mulţumească pe toţi. Apoi se uită şi întîmplarea aceasta. Şi nimeni, desigur, nu se mai gîndea la ea, cînd începu, în tăcerea monotonă a mării, răsunetul metalic al cornului, care chema pe punte marinarii la regularea serviciului de noapte.

Tocmai tîrziu, în miezul nopţii, cînd mă prinsese somnul, am fost trezit, căci îmi venise rîndul.

Era aşa de întuneric în noaptea aceia, încît cerul şi apa erau tot una de negre; nimic nu se deosebea mai departe de pereţii vasului.

Nu puteam să-mi deprind ochii cu întunericul de-afară, zădarnic mă chinueam ca să străpung perdeaua aceasta neagră, care mă învăluea din toate părţile.

Uneori închideam ochii, părea de prisos ca să mai privesc înnainte. Pluteam aşa orbeşte în haosul acesta întunecat, în care nu se putea desluşi nici marele cerc înşelător, pe care eşti deprins ca să-l vezi întotdeauna în juru-ţi, crezîndu-te tu centrul său.

O singură lumină slabă licărea, înroşind geamul busolei. Deciteori mă aplecam ca să privesc cercul gradat, care vibra ca o vietate închisă în cutia aceia de sticlă, mă înneca mirosul uleiului de rapiţă, care ardea, sfîrîind, într'un felinar unsuros.

Pe punte, jos, trîntiţi între frînghiile cătrănite, dormitau oamenii de serviciu. Nu se putea vedea nici unul, se simţea numai mişcarea şi murmurul lor acolo prin întuneric, la piciorul catargului, care scîrţîea şi el, gemînd parcă de sbucium şi de osteneală.

Intr'un tîrziu, cînd ne aşteptam mai puţin, isbucni fără de veste strigătul omului de sus: „Se văd trei lumini la babord".

Marinarul din gabie, ochiul neadormit şi cercetător al vasului, descoperise cel dintâi, de departe, trei steluţe, care licăreau, tremurînd, una sub alta, singure în tot cuprinsul pustiu al mării.

Căutam să-mi dau seamă de rostul acelor lumini neobişnuite.

Ca să înlături întîlnirile cu'n alt vas în timpul nopţii, îi judeci mersul după luminile de drum: un felinar alb sus, unul roş la stînga şi altul verde la dreapta.

Ce rost puteau avea cele trei lumini albe, care sclipeau din ce în ce mai tare, apropiindu-se de noi?

— Trebue să fie vre-o corabie cu toate pînzele întinse, care se îndreaptă încoace—se auzi un glas de pe punte.

O pată sură părea că se desluşeşte, desprinzîndu-se din întunericul nopţii.

Abatem puţin din drumul pe care îl urmăm, ca să ne ferim de-o întîlnire. Dar vasul, care s'apropia cu graba, îşi schimbă şi el mersul, aşa ca să ne cadă încă mai mult în drumul nostru.

— Tii diavolo!... este nebun ala? n'are ochi?... vrea să ne tae în două?—tună la spatele mele glasul răguşit al lui Barba Gheorghe, pilotul dela cîrmă.

Comandantul, care dormea îmbrăcat pe punte, ca să fie repede gata la nevoe, fu trezit din somn. Sui într'o răsuflare scările pe puntea de comandă.

— Banda tribord!—strigă el răstit pilotului dela cîrmă.

Şi vasul dintr'odată se culcă pe-o coastă, scîrţîind din încheeturi.

Ne învîrteam de 90° de grade, ferindu-ne din drumul acelei arătări mute, care se apropia, amenințătoare, într'o iuţeală nebună.

In acelaşi timp, comandantul apucă de minerul care deschide drumul vaporilor la fluer.

Şi un urlet groaznic, ca vaetul desperat al unei fiare rănite, isbucni, clocotind în orbirea nopţii.

La glasul acesta de alarmă, toată lumea fu afară pe punte. O tăcere stăpinită țintuea pe fiecare la postul său. Nici-un murmur nu se mai auzi între oameni; numai lanțul cirmei, smuncit de roată, scrișnea printre raiurile macaralelor.

Toți ochii se deschid mai mari, și inimele svicnesc mai tare. Așteptăm.

Deodată, ca prin farmec, cele trei lumini necunoscute alunecară în jos, stingîndu-se parcă înnecate în adîncul mării.

Cîteva vorbe, răcnite într'o limbă neînțeleasă, răsunară desperecheate în fîșiitul prelung de apă, care se apropia de noi. Și, numai la cîțiva metri departe, o umbră neagră se desluși, învîrtindu-și pînzele într'o voltă ageră și sigură. Sburînd ca o pasăre de noapte cu aripi uriașe, se șterse, alunecînd pe lîngă noi, până se pierdu în negrul întuneric al nopții.

Era una din acele ușoare brigantine, care tae luciul apei ca o săgeată în sbor, mînată de un vînt prielnic și manevrată cu dibăcie de către lupii mării Egee.

Primejdia trecuse. Pe punte toți erau în fierbere. Ce-a fost această ciudată întîlnire? Ce căuta oare vasul acesta? Și dece nu avea luminile obișnuite de drum?

Ni se întîmplase de multeori ca să întîlnim în cale corăbii mici, sărace, fără lumini de drum, lăsate în voea soartei—fantome care te îngrozesc adesea, cînd îți apar deodată, tăindu-ți drumul, în nopți întunecoase.

Dar vasul acesta avea trei lumini; era, desigur, un semnal de recunoaștere.

— Nu se petrec lucruri curate prin părțile acestea. Par că ar fi fost un vas de pirați—zise cu sfieală un ofițer tînăr.

Toți ceilalți începură să rîdă.

Comandantul adăugă, zîmbind cu bună voință:

— Dacă pirateria s'a măturat demult din Archipelag, au rămas incă multe fapte de baraterie, care se petrec prin locurile aceste.

Pe cînd noi stam de vorbă strînși în jurul hărții Archipelagului și povestind întîmplări și fapte de înșelăciune ale marinarilor Greci de prin insule, Barba Gheorghe, care lăsase cirma în mînele altuia, se apropiase pentru a ne asculta—și un zîmbet plin de înțeles îi flutura pe buze, pe sub mustățile cărunte și țepoase, ca niște fire de sîrma răsucită.

De bună seamă, știea el ceva mai mult decît cetisem noi prin cărți.

Cînd toți ceilalți s'au dus ca să se culce și am rămas iar singur ca să măsor în lung puntea de comandă, m'am apropiat de bătrînul care ședea jos, ghemuit, cu ochii țintă în mare.

— Nu te culci, Barba Gheorghe, că ți-ai terminat serviciul?

— Nu vine somnul la mine, cînd trec prin locurile astea.

— Mi-a rămas la inimă, adaog eu, corăbioara ceia, care manevra cu atîta dibăcie.

— Ama!... Palicari de insule. Ai văzut cum rîndunica sboară și se învîrtește în vînt!...

— Barba Gheorghe, dar ce crezi d-ta că voea corăbioara asta, de s'a apropiat așa de noi?

— He!.. săracii.... este greu acuma de trăit și pe apă; nu mai poți să cîștigi o bucată de pîne ca mai înainte—și un surîs amar încreți fața lui neagră, arsă de soare și tăbăcită de sărătura mării.

— Ai văzut vaporul cel mare, care ne-a ieșit în timpul zilei de două ori în drum. El căuta pe corabie și corabia căuta pe el.

— Ei bine, dar pentruce?

— Apoi nu știi că, decînd au intrat dracii de Englezi la Eghipet, nu te mai poți hrăni ca înainte vreme. Mai demult, umpleai corabia cu hașiș, care crește frumos în insulele noastre, și o descarcai la Alexandria; iar negustorii Arabi plăteau numai în lire de aur. Acuma, Englezu a oprit să mai intre hașișul la Eghipet. Cum prinde o corabie, arde toată marfa și dă amendă strașnică pentru contrabanda de hașiș. Numai vapoarele mari pot să mai ducă pe ascuns; îi înșală mai ușor, căci debarcă mai multe feluri de marfă. Deaceia, corăbiile cu hașiș se înțeleg cu vapoarele mari ca să se întîlnească în larg, și acolo să le predea marfa. Vaporul și corabia asta se vede că au avut vorbă să se întîlnească pe-aicea, deaceia se căutau ei așa. Ca semnal de recunoaștere, desigur, au avut trei lumini albe. Cînd a văzut corabia că s'a înșelat cu noi, a fugit repede la larg.

Bătrînul începuse ca să-și deslege limba.

De multeori îl necăjisem noi, spunîndu-i că a fost pirat în tinerețe. In totdeauna se supăra foc și se jura că el, care era copil pe atunci cînd mai umblau pirații, nu făcea nimic alta decît ținea frînghia la proră, ca să lipească vasele, pe cînd alții intrau cu cuțitul la Turc.

De data aceasta însă alunecase fără de veste, furat de amintiri, în povestirea vitejiei Palicarilor din vremea marei revoluții grecești. Incepu să-mi înșire despre flota lui Ibrahim Pașa, care a venit la Kassos cu două zeci de fregate, așa de furios, că voea să ea și pămîntul insulei să-l îmbarce la bord; cum n'a fost chip să debarce trupele decît în urma trădării unui pilot Grec din Rodos.

In măcelul groaznic, pe care l-au făcut Turcii în insulă, a fost ucis și bunicul său, care avea toată corespondența zaverei, căci el fusese trimis cu scrisori la Iași către Ipsilante din partea Patriarhului dela Constantinopole.

Și bătrînul se opri din spus, înnecat de vijelia amintirilor trecutului îndepărtat.

Dupăce își scoase un săculeț de pînză groasă de vele, își îndopă bine ciotul de lulea, arsă pe jumătate, și începu iarăși din ce în ce mai înduioșat:

— Ah!... dacă ai fi cunoscut pe căpitanul Stavro, fratele mamei. Ce om tare şi inimos!... Ca el nu se mai pot găsi azi oameni pe nicăeri. Fusese în flota lui Canaris, era spaima Turcilor, şi toţi patrioţii din insule se închinau la numele lui. Mă ceruse mamei ca să mă iea cu el pe mare şi să mă înveţe a mă hrăni pe apă. Eram băet mic de tot cînd m'am îmbarcat pe bombarda lui, care se chema Olga.

Cînd se vedeau arzînd focuri la munte, pe vîrfurile Panaghiei, ştieam că ne vesteşte apropierea vre-unui vas turcesc.

Plecam din ascunzătorile insulei, ne strecuram printre colţurile stîncilor, care ieşeau ca nişte dinţi din apă, şi sburam la larg, cu pînzele întinse. Cum se aruncă uliul asupra puilor de găină, aşa cădea şi el peste corăbiile turceşti.

Dar vezi, a greşit şi el numai odată, şi dintr'aceia i s-a tras şi moartea.

A atăcat şi a dat la fund un vas, ce ducea proviant la Constantinopole pentru armata Englezului, care debarcase acolo, ca să pornească pe urmă la Crimeia, că începuse războiul cu Rusul.

Cînd ne-au prins, era o noapte neagră ca acuma; mergeam cu vînt bun la Samos.

Din urmă venea un vas mare. După formă şi iuţeală bănueam noi că-i o fregată străină. Goneam din toate puterele, dar la urmă tot ne-a ajuns.

— Cine sînteţi voi?—ne-a întrebat pe greceşte. N'am răspuns nimic întâia dată. Dupăce a strigat pe turceşte să spunem numele vasului, căpitanul, crezînd că are să-i înşele, răspunde: Medgidieh—numele corăbiei pe care o înnecasem.

Medgidieh e la fund, şi o să vă duceţi şi voi dracului după dînsa.... Foc—se auzi strigînd pe vasul care se apropia-se mult de noi.

După cîteva clipe, o lumină roşie scăpără prin nouri, şi auzirăm şuerul unui obuz, care sbura pe deasupra capetelor noastre.

Ne-am lungit cu burta pe punte, schimbînd cîrma într'un bord, ca să fugim din drumul fregatei.

Al doilea obuz isbucni în arboradă; catargul din proră trosni, prăvălindu-se pe punte. Pînzele întinse şi toate frînghiile încurcate, care căzuseră umplînd puntea, ne strîngeau dedesubt, fără a mai putea face vre-o mişcare.

Ne sbăteam ca muştele, prinse în reţeaua paiangenului, cînd ne-a cules Englezu.

Dupăce ne-a ţinut trei zile în fiare, în fundul magaziei cu cărbuni, ne-a dat drumul, debarcîndu-ne la Samos; a oprit numai pe căpitanul nostru.

Tocmai după vre-o zece zile am putut să mă întorc la Kassos. Mama mă plîngea, crezîndu-mă mort demult.

Într'o dimineaţă, toată escadra engleză ancora în faţa insulei noastre. O lovitură de tun a strîns tot poporul la mal ca să privească. Şi, atunci, am putut vedea cu groază cum, la fregata cea mai mare, se legăna sus, în bătaea vîntului, un trup omenesc, spînzurat tocmai la babazinca.

Era căpitanul Stavro acolo sus!... Plîngeau tinerii şi bătrînii, femeile şi copii; tot norodul plîngea şi blestama pe Englez şi pe toată Europa, că ei ne împinsese împotriva Turcului, şi apoi tot ei ne gîtueau acuma.

A!... ce om!... ce om a fost acela!...

Se spune că, atunci cînd a auzit că-i osîndit la moarte prin spînzurătoare, n'a suflat nici-o vorbă şi nici-o lacrimă nu i-a dat în ochi. Iar cînd a fost totul gata, a cerut un foc ca să-şi aprindă ţigara, şi el singur a dat semnalul ca să tragă ştreangul, atunci cînd a sfîrşit de fumat, aruncîndu-şi mucul ţigării în mare.

Şi Barba Gheorghe sfîrşi vorba, clătinînd cu amărăciune din cap, pe cînd îşi lovea de tocul cizmei luleaua, stinsă demult. Căzut pe gînduri, rămase tăcut, privind la scrumul care, scuturat, sbura, spulberîndu-se în bătaea vîntului.

Se crăpa de ziuă, vîntul se potolise; numai o boare umedă mai sufla uşor şi în rastimpuri. Văzduhul nu se limpezise bine de negurile nopţii, şi ziua începuse ca să-şi ridice încet, pe furişate, genele aromite în zarea viorie la orizont, acolo unde abia se bănuea dunga înşelătoare a coastei gigantului Levant.

Pluteam încet, intrînd pe nesimţite între insulele acestei mări, care ne atrăgea din ce în ce în sinul ei, legănîndu-ne într'o răsuflare domoală, în măreaţa linişte din faptul dimineţii.

În stînga, într'un fund albastru plumburiu, se înşiră lanţul întrerupt şi nedefinit al Cicladelor.

În dreapta, pe măsură ce se ridică în falduri perdeaua de aburi aurii, se descopere verdeaţa lucitoare a smochinilor din Rodos.

Şi, înnaintea noastră, în depărtarea ştearsă, o locuinţă începe a tremura în jumătatea de lumină a zorilor—e un cap al ţărmului, care înnaintează în mare, păstrînd de veacuri urma anticului Halicarnas.

Şi numai cînd te afli aici, plutind pe luciul mării—oglindă a infinitului—între cele două continente, pe care le poţi prinde deodată cu vederea, tu, efemeră... vietate cugetătoare, simţi, fermecat, eternul ritm, măreaţa armonie a naturii şi taina mirajului istoric al neamului omenesc.

Unde sfîrşeşte Europa şi de unde începe Asia?

Natura n'a tras aici o linie despărţitoare între un continent şi altul. E aci o înlănţuire între uscat şi apă. O ţesătură minunată de mare şi pămînt.

Deoparte şi de alta, golfuri adînci scobesc coastele întretăeate; peninsule, capuri, care se prelungesc departe în mare, şi lanţuri nesfîrşite de insule leagă un continent de altul, fără ca ochiul să piardă o clipă uscatul din vedere.

Pare că natura a durat anume o punte de trecere dela

un țărm la altul, ca să înlesnească drumul între cele două lumi.

Pe puntea aceasta a trecut civilizația din lumea veche în cea nouă, și tot deacolo, în urmă, barbaria pe aceiași punte s'a îndrumat, ca să întunece lumina care începuse abia a străluci.

Și innapoi, pe acelaşi drum, lumina, azi, se întoarce, ca să ajungă întunericul lumii vechi. Și cine știe deciteori, în nesfîrșita scurgere a vremii, prefacerile celor două lumi se vor mai perinda încă pe aceiași punte, dela un continent la altul!...

Numai cînd navighezi prin Archipelagul grecesc, prin acest labirint de insule, care se oglindesc în albastrul străveziu al apei, înțelegi pentruce mai întâiu prin aceste locuri geniul uman s'a încercat să înfrunte uriașa forță a mării.

Desigur, prin locurile acestea, printre insulele care se văd una pe alta, în dorința de pradă, învingîndu-și groaza de necunoscut, s'a deslipit de pămîntul tare, pe care calcă cel dintăi îndrăzneț copil al omenirii din vrîsta primelor epoci, ca să se avînte în luptă cu marea, dibuind cu stîngăcie pe trunchiul vreunui copac grosolan cioplit—sîmburele minunatelor opere ale arhitecturii navale și primul pas al navigației mondiale.

Dorința de pradă a creeat navigația, și, deaceia, pirateria—această spumă a mării—este veche cași navigația; ea a dat multă vreme avînt propășirii acestei arte.

Argonauții, pe care îi conducea Jason în căutarea lînei de aur, nu erau, la drept vorbind, decît niște pirați, cași Ulysse, Menelas și toți ceilalți eroi, pe care îi cîntă și-i idializează poeții antichității.

Deaceia, un scriitor francez, călătorind prin locurile acestea, ca să cunoască caracterul rasei și alcătuirea statului grecesc de azi, spune că marina greacă e veche cași poporul grecesc, căci prima dată cînd această națiune s'a făcut cunoscută lumii a fost atunci cînd a plecat, cu vasele pe care le avea, ca să jefuească cetatea Troia.

Și adevăratul erou al Greciei nu-i aprigul Achile, care nu știe decît să iubească, să urască, să plîngă și să lupte. Achile este un om de uscat, crescut departe de mare; Achile are cugetul curat, e un suflet drept, el nu știe să chibzuească nimic cu șiritenie; Achile n'a cîștigat nimic prin războiul Troian, decît doar moartea și nemurirea; Achile este numai pe jumătate Grec!... Grecia întreagă e încărnată în insularul Ulysse, care știe să navigheze și să mintă, care precupețește și iubirea și nenorocirea, care, înainte de-a ucide pe pețitori, sfătuește pe soția sa ca să le ceară daruri bogate. Ulysse este eroul marinar, negustor și înșelător...

(va urma)

Jean Bart.

Partidele noastre politice.

(Opiniuni ale unui diletant).

Existența partidelor este nu numai un fapt inevitabil, determinat de diferențiarea intereselor multiple din societate, de afinități intelectuale, etc., dar, privind lucrurile din punct de vedere mai înnalt, partidele apar ca un resort necesar al progresului, determinînd, prin jocul lor liber, fazele de propășire și momentele de repaos în evoluția unei societăți.

Astfel, toate partidele, după rolul ce-l au în viața socială, nu sînt numai legitime, dar încă fiecare, în parte, îndeplinește o misiune anumită, pe care numai el o poate îndeplini.

Dacă o inteligență individuală, stăpînită de patimi și de interese, întunecată de prejudecăți, nu-și poate da întotdeauna samă de nevoile imperioase ale unui moment istoric,—segregarea, dacă mă pot exprima astfel, a diferitelor inteligențe și a diferitelor categorii de interese, în diferite partide, face cu putință, pentru fiecare moment determinat, dominațiunea categoriei de interese și inteligențe, potrivite cu necesitățile acestui moment.

În micul studiu care urmează sînt străine toate considerațiile subiective, de aprobare sau dezaprobare, de simpatie sau antipatie, pe care le-aşi avea pentru diferitele grupări politice dela noi. Considerațiile care urmează sînt reflecțiile unui om care nu face politică militantă, care vrea să privească lucrurile dintr'un punct de vedere pur obiectiv, fără privire la persoane și chiar la modul de constituire actual al partidelor noastre, și care nu vorbește decît în numele său propriu [1].

1. In adevăr, direcția are altă părere asupra chestiilor tratate de d. Ibrăileanu, afară de cîteva considerații ale colaboratorului nostru, care ni se par și juste și interesante. Ținem să relevăm aici numai că, oricît s'ar feri d. Ibrăileanu de subiectivism, teoriile pe care le face sînt departe de a fi atît de „obiective", cum i-se pare autorului. Dealtfel, poate vom reveni asupra problemei *sociologice* puse de colaboratorul nostru. *(Nota direcției).*

* * *

Toată lumea își dă samă că, în urma și din cauza răscoalelor țărănești, s'a întîmplat o perturbare în constelația noastră politică. Partidele noastre mai vechi au căpătat o altă fizionomie, în cuprinsul lor s'au produs curente care se ciocnesc. Au apărut, apoi, partide nouă, prin sciziune de altele. S'au întărit unele, au slăbit altele. Unele și-au schimbat programul, democratizîndu-se, sau devenind mai conservatoare; altele și-au schimbat punctul de vedere, categoria socială pe care are să o reprezinte, etc., etc., etc.

Voesc, ca simplu om care vrea să se lămurească în acest haos, să-mi fac o idee aproximativă de partidele noastre.

Un partid reprezintă o categorie de interese. Pot fi într'un partid mai mulți sau mai puțini oameni care-și urmăresc interesul lor personal, dar, în definitiv, orice partid reprezintă o sumă de interese ale unei categorii sociale, și anume interesele comune, identice, ale membrilor partidului,—*ale acelor membri, care dau tonul și care formulează programele*.

Aceasta însă nu înseamnează că un partid reprezintă *numaidecît* interesele *de clasă*, în mod absolut. Se poate ca un partid să priceapă că interesele clasei sale nu pot prospera, decît odată cu interesele altei clase, sau decît odată cu interesele țării.

Această din urmă considerație este capitală.

Un partid de mari proprietari, cași un partid de mari industriași, cași unul țărănesc, etc., e dator să înțeleagă că interesele claselor lor nu pot fi satisfăcute decît într'o țară liberă, puternică și bogată. *Din această cauză*, doctrina social-democratică cum că partidele sînt bazate pe interesul *strict* al unei clase—este o generalizare nejustificată.

Cu toate acestea, sînt partide, în privința cărora doctrina social-democratică are dreptate. Aceste partide se găsesc mai cu samă în țările mai înnapoiate în cultură, unde oamenii nu se gîndesc mai departe, unde egoismul lor nu are acea prudență pe care o dă gîndirea, unde, cum ar zice un moralist, oamenii preferă o plăcere intensă actuală unei plăceri mai puțin intensă, dar mai durabilă și mai ferită, în viitor, de urmări neplăcute.

Așa e, de pildă, partidul nostru conservator pur. Acea muzică a *neintervenționismului* statului între proprietari și țărani se reduce, în fond, la o singură idee, sau la un singur sentiment, exprimat prin trei cuvinte foarte simple: *Nu cedăm nimic!....*

Dar acest „nu cedăm nimic" ar avea ca urmare degenerarea nației, slăbirea puterii de rezistență a patriei,—degenerare și slăbire, care, odată, ar face din țara aceasta o ruină, în care nici *clasa* proprietarilor mari nu ar putea prospera.

E o politică *strict* de clasă, care justifică formula social-democratică.

Și, acuma, să trecem la chestie.

A tout seigneur, tout honneur! Incepem cu *partidul conservator pur*.

Acest partid e compus din proprietari mari, din o sumă de intelectuali și din o parte, foarte mică, din *orășenime* (întrebuințez anume acest cuvînt vag).

Dar care este scheletul, armatura acestui partid? Cine formează, în realitate, acest partid? Răspunsul ni-l dă programul partidului: e marea proprietate. In acest program, nu e întrupată nici-o dorință, nici-un interes al celorlalte două feluri de partizani. Intelectualul, profesorul, fiu de preot ori de țăran, *nu-și spune cuvîntul* său, căci în acest program nu vorbesc nici interesele sale de intelectual, nici interesele celor rămași la țară, interese contrare, *contradictorii*, cu interesele *strict* de clasă ale marii proprietăți.—Intelectualul, „proletarul intelectual", cum se spunea odată, se alipește de partidul conservator pur, în cazul cel mai bun, din cauza firii sale reacționare, din cauza sărăciei sale sufletești și—adevărul înnainte de toate!—din cauza uscăciunii sale morale. Intr'un caz ceva mai puțin bun, intelectualul se alipește de partidul conservator pur, din cauză că urmărește un interes personal, și atunci face parte din *clientelă*, în înțelesul roman al cuvîntului. Aceștia—vom vedea în urmă pentruce—sînt „conservatorii-democrați" ai conservatorilor puri. Iar în cazul cel mai rău, deși cauza e pur platonică, intelectualul se alipește la acest partid, pentrucă, dupăce a fost bătut sute de ani la scara marii proprietăți, acuma se simte onorat că, în loc de a fi batjocorit, i-se întinde două degete în vreme calmă, mîna întreagă în vreme de alegeri.

Din orășenime—mica burghezie de toate felurile, micii funcționari, etc.—acest partid are un mic contingent. Sînt acei care nu prea știu bine pentruce fac parte dintr'un partid.

Partidul liberal.—In acest partid sînt o mulțime de curente: în el sînt și „conservatori-puri", și „conservatori-democrați", și „liberali", și „naționaliști-democrați", și „poporaniști", pe care îi voiu numi aici *democrați-țărăniști*.

Nu pot traduce acum imediat acești termeni. Voiu face-o mai departe, în cursul acestui articol. Deocamdată luați-i în înțelesul obișnuit al cuvîntului, sau în orice înțeles voiți.

Și aici se pune întrebarea: care este armatura, scheletul acestui partid? Răspunsul ni-l va da tot programul partidului. Și răspunsul este: armatura sînt „liberalii" și „democrații-țărăniști". Incurajarea marii industrii naționale, de pildă, este „liberalism". Legea băncilor populare, a tocmelilor agricole, a islazurilor *(așa cum au fost concepute)* este „democratism-țărănist", dar este—vom vedea pentruce—și „liberalism"... „Conservatorii-puri" din partidul liberal au numai un rol de balast pentru programul partidului liberal. „Conservatorii-democrați" din partidul liberal au căutat să facă ceia ce face partidul conservator-democrat, despre care voiu vorbi. „Naționaliștii-democrați" din

acest partid au mers, în practică, aproape alăturea de „democraţii-ţărănişti".

Va să zică, observăm în partidul liberal două curente puternice, care îi dau fizionomia: „liberalismul" şi „democratismul-ţărănist". Ce *interese* reprezintă ele? Lucrul se ştie: liberalismul reprezintă interesele burgheziei noastre mari; iar „democratismul-ţărănist" interesele ţărănimii, *mai întăiu*, şi, în *al doilea rînd*, pe ale micii burghezimi.—Reprezentanţii acestui al doilea curent nu sînt ţărani, nici fii de ţărani; ei nu vorbesc în numele clasei *lor*, ci îmbrăţişează interesele *altei* clase, interese care coincid cu ale neamului întreg—de pretutindene.

Această *excepţională* stare sufletească, de a îmbrăţişa interesele altei clase, explică pentruce numărul democraţilor-ţărănişti e foarte mic.—Şi încă ceva: Fiii de săteni—în mare parte de preoţi, învăţători ori fruntaşi, mai rar de ţărani *puri*—atît din pricina extracţiei lor, cît şi din pricina simplismului atitudinii naţionaliştilor-democraţi, fac cortejul acestui din urmă partid, cînd acei fii de săteni simt vibrînd în ei o inimă,—iar cînd îşi urmăresc cu luciditate interesele lor de „intelectuali", intră de obiceiu în partidul conservator-democrat, în care, *mai tîrziu*, în vremea cuminţirii, intră şi ceilalţi.

Aşa încît tăria democraţiei-ţărăniste nu stă în număr, ci în faptul că, reprezentînd interesele ţărănimii, ale acelora care produc bogăţia naţională şi care formează aproape toată naţia, tendinţile ei coincid cu nevoile neamului,—şi în faptul că tendinţele ei nu sînt contrariate, ba chiar sînt ajutate, de „liberalii" din partidul liberal.

Şi cu aceasta să revenim la poziţia democratismului-ţărănist din partidul liberal faţă cu „liberalismul" liberal.

Incurajarea industriei mari nu este „democratism-ţărănist". D. Stere a arătat pe larg acest lucru.—Reformele în favoarea ţăranilor, care sînt „democratism-ţărănist", sînt, cum am spus, şi „liberalism".

Şi pentruce? Pentrucă, mai întăiu, „liberalii" au înţeles că interesele oricării clase, deci şi ale capitalismului, nu pot prospera într'o ţară săracă şi slabă; pentrucă, în al doilea rînd, interesele burghezimii mari, în deosebire de ale proprietăţii mari, nu se lovesc de ale ţărănimii,—ba dimpotrivă. Marii industriaşi, marii financiari n'au pentruce să fie împotriva ţărănimii. Dacă ar avea mari proprietăţi, atunci, vorba lui Thorold Rogers, ar trebui să fie împotriva ţărănimii.

Dacă n'ar fi această trăsătură de unire între „democratismul-ţărănist" şi „liberalism", atunci democraţii-ţărănişti n'ar avea ce căuta în partidul liberal. Atunci ar trebui să facă un partid aparte, un partid *ţărănesc*. Dar ţărănimea fiind încă prea nepregătită ca să formeze un partid, un partid ţărănist fiind, deci, imposibil, interesele ţărănimii ar rămînea fără apărare.

Partidul naţionalist-democrat.—Pentru oricine a urmărit acest partid, pentru oricine cunoaşte ideile adevăratului lui şef, d. A. C. Cuza, (căci d. Cuza l-a convertit pe d. Iorga la.... iorgalism), pentru oricine *ştie* să citească „Neamul Romănesc" şi să asculte discursurile şefilor,—este clar că acest partid este reprezentantul micii burghezii, mai înainte de toate, şi, în măsură foarte mică, reprezentantul, mai mult sentimental, al ţărănimii. *Antisemitismul*, la care se reduce în definitiv programul viu al acestui partid, este dovada cea mai puternică cum că partidul acesta este, mai înainte de toate, reprezentantul micii burghezii care, pe lîngă piedicile ce găseşte în legislaţie şi în fenomenele mari economice, duşmane ei, se loveşte, mai ales, de uriaşa piedică: *Evreii*. Cetiţi „Neamul Romănesc" şi vedeţi ce proporţie colosală dă această revistă primejdiei evreeşti, şi ce proporţie infimă dă primejdiei reacţionare! Ba încă, revista aceasta este în termeni foarte politicoşi, chiar amicali, cu reprezentanţii marii proprietăţi, pentru care are simpatie.

Şi este evident că acei care ar reprezenta mai ales interesele ţărănimii, nu ar da atîta accent antisemitismului şi nu ar face atîtea politeţe marii proprietăţi. Căci ţăranul (afară de cazul cînd moşiile sînt arendate Evreilor,—şi *arendate de marii proprietari*), dacă se loveşte şi de Evreu, se loveşte însă mai mult de marele proprietar şi nu poate, deci, urî *numai* pe Evreu, şi încă cu o ură atît de spasmotică.

Dintre cei doi şefi, d. Cuza, care l-a convertit pe d. Iorga la antisemitism, este, mai cu samă, reprezentantul micii burghezii. D-sa a scris şi a lucrat, cum arată şi d-sa singur într'un recent istoric pe care-l face activităţii sale proprii, mai ales în favoarea micii burghezii. D-sa a fost întotdeauna împotriva votului universal, pe care acuma l-a subscris, făcînd probabil concesii d-lui Iorga, căci în acele întruniri politice dela Universitate, pe care le numeşte excursuri, combătea votul universal chiar anul trecut[1]. D-sa, în aceleaşi excursuri, în vremea legiferării din urma răscoalelor, îşi manifesta multă grijă pentru proprietatea mare, temîndu-se să nu fie cumva jignită de legiuirile cele nouă. Şi aceasta, în vremea cînd d. Iorga era gata să aplaude expropiarea marii proprietăţi!.... D-sa, tot în acele excursuri, spunea că d. Aurel Popovici e cel mai mare gînditor politic romîn, pe cînd, pentru d. Iorga, ştiţi cine şi ce e d. Aurel Popovici.

Iar d. Iorga e mai ţărănist decît d. Cuza, cu toate că ţărănismul său e de dată recentă.... In volumele sale de călătorie nici nu există ţărani.

Deşi mlădiţă desprinsă din trunchiul junimist, pentru care a păstrat încă multă simpatie, d. Iorga, totuşi, a priceput că, dacă cei „un milion de orăşeni" sînt străini, apoi dreptul de *a vorbi* trebue să-l aibă cele cinci milioane de ţărani.—Şi observaţi: d. Iorga e mai străinofob decît d. Cuza, căci oraşele *înstrăinate* in-

1. Ni se spune că într'un „excurs" mai recent d. Cuza ar fi spus: „De, sînt şi eu pentru votul universal, ca să nu se spună că sînt un infam reacţionar".

năbușă viața națională.—D. Cuza nu e așa de străinofob, dar e mai antisemit decît d. Iorga, căci Evreii ruinează mica burghezime. De aceia d. Cuza poate avea aghiotant pe un om al cărui nume e departe de a fi Ion ori Gheorghe. De aceia d. Iorga, în deosebire de d. Cuza, tot admite că poate fi un „Jidan" om cum se cade (atunci cînd e un om în afară de linie) și cînd, deci, îi poate zice „Evreu", cuvînt pe care d. Cuza nu-l întrebuințează.

Și trebue să adăogim încă, că antisemitismul d-lui A. C. Cuza, dintr'o *traducere* a solicitudinii pentru mica burghezie națională, a ajuns o doctrină de rasă. D. Cuza nu mai face antisemitism *pentru* mica burghezie, ci antisemitism pentru antisemitism.

Intre interesele naționale și între antisemitism, d-sa preferă antisemitismul. Acum doi ani, venind în Iași energicul luptător naționalist-romîn din Basarabia, d. A. Nour, d. Cuza l-a insultat, pentrucă d. Nour nu voia să facă prietenie cu vestitul Crușevan, care, deși făcea pe „adevăratul Rus", denunțînd mișcarea *romînească* din Basarabia și susținînd că Romînii trebue să se facă Ruși,—totuși, pentru d. Cuza, avea marele merit, mai mare decît al naționaliștilor Romîni Basarabeni,—meritul de a fi un antisemit feroce și conducător de huligani. Cu alte cuvinte, insulte pentru *naționalistul Romîn* d. A. Nour,—entuziasm pentru *antisemitul* Crușevan, vîndut Rușilor, trădător de neam și denunțător al mișcării de redeșteptare națională.

Acest partid, care nu vrea să aibă „cluburi", „registre", „comitete" și „președinți",—care, în realitate, nu vrea să se organizeze ca orice alt partid de guvernămînt, s'ar putea zice că este un partid *plebiscitar*.—Șefii lui voesc să fie „ridicați pe scut" de către „popor", și apoi să desființeze partidele și să guverneze neamul romînesc în calitate de *eroi*,—în înțelesul ce dă Carlyle acestui cuvînt,—adică nu ca o emanație a unui partid, și, deci, a unei clase, sau a unor anumite categorii de interese, ci ca niște oameni mai presus de clase, care să domnească spre binele țării întregi, puși în fruntea ei prin aclamație.

Partidul conservator-democrat.—Acest partid a crescut foarte răpede. Nu se poate contesta că e un partid numeros. In el se înscriu în fiecare zi membri din alte partide, din tot felul de categorii sociale, dela postulanți de slujbe a 80 lei lunar până la generali pensionari. Și cînd d. Take Ionescu a spus că d-sa nu înțelege partide bazate pe interese de clase, a spus mai mult decît o jumătate de adevăr.

Partidul conservator-democrat care reprezintă, cum vom vedea imediat, toate categoriile cuprinse între marea proprietate și marea burghezime, pe de oparte, și mica burghezime și țărănime, pe de alta, și-a ales un nume, care e o definiție, ori cît ar rîde unii de această combinație, numai în aparență nelogică.

Acest partid este un partid *oportunist*; el este o coaliție de interese ale mai multor feluri de categorii de oameni. El este a-

cum ceia ce se numește o colectivitate (și nu vreau să dau un înțeles peiorativ cuvîntului). Partidul conservator-democrat a răpit cîțiva boeri dela conservatorii puri, dar ei nu contează. Ei au acelaș rol cași „conservatorii-puri" dela liberali:—balast, element „moderator" pentru program.—Acest partid însă a răpit o parte oarecare din partidul liberal: un contingent însemnat din orășenime, a cărei muncă e răsplătită, exact sau neexact, din budget, ori care are vre-o legătură oarecare cu budgetul. E vorba de acea lume din orașe, care, fie că, cu adevărat, dă o muncă pozitivă statului, fie că-i dă numai o aparență de muncă—aceasta nu importă aici—trăește din produsul muncii acelora care lucrează pămîntul. Și toți aceștia—ceia ce, dealtmintrelea, este foarte natural și nu e nici neonorabil—toți aceștia voesc o cît mai mare parte din budget. Această mare și importantă categorie de oameni formează, mai ales, partidul conservator-democrat. Să fiu bine înțeles: Nu e vorba, mai repet, numai de acei care trăesc din budget—și ce orășean nu trăește mai mult sau mai puțin din budget, mai aproape ori mai departe de el?—ci și de aceia care au oarecare raporturi cu el: un arendaș are un fiu titrat, un preot are o fată titrată, etc. Iată atingerea cu budgetul! Și, cum sînt foarte mulți acei care au legături directe ori, în deosebite grade, indirecte cu budgetul, partidul acesta este foarte numeros și puternic. El n'are curente antagonice, ca cel liberal, se prezintă „strîns unit în jurul șefului", căci idealul lui e unul singur, acela arătat mai sus.

E vorba, deci, de o categorie socială nu așa de pozitivă, dar înfîrșit o categorie și ea, avem de afacе cu o comunitate de interese, aproape ca oricare alta,—așa încît acest partid nu poate fi socotit ca ceva efemer, fără temelie economică. E reprezentantul unor interese generale de clasă,—o clasă mai greu de definit, atîta tot.

Cînd s'a ales la București, la colegiul al II-lea de deputați, d. Fleva și ceilalți conservatori-democrați, unia au explicat triumful lor prin lipsa de „organizație electorală" a partidului liberal. Dar asemenea lucruri nu se explică—sau nu se explică *numai*—prin asemenea cauze. Ziarele liberale au explicat lucrul prin „rătăcirea" opiniei publice. Opinia publică nu se rătăcește așa de ușor... Noi credem că „opinia publică" a colegiului al II-lea din București n'a fost „rătăcită", ci foarte clar-văzătoare.—Lache și Mache ai lui Caragiale,—majoritatea alegătorilor colegiului al II-lea,—nu pot să aibă nici-un entuziazm pentru partidul liberal, care a venit acum vre-o 10 ani cu celebra „curbă a lui Haret", cu „economiile", cu „suprimările"—și trebue să aibă toată simpatia pentru partidul conservator-democrat, pentru partidul *lor*, al orășenimii, pentru partidul care vrea ca *cota* din budget,—din averea națională,—destinată lui Mache și Lache, să fie cît mai mare!... Partidul liberal, la acele alegeri, se lăuda înaintea funcționărimii din București și înaintea acelor alegători care, aproape toți, au vre-un punct de atingere cu budgetul,—se lăuda cu „eco-

nomiile" și cu „legile agrare" ! ! Adică tocmai cu acele măsuri, menite să aibă ca rezultat micșurarea *celei* din averea națională destinată orășenimii ! Lache și Mache vreau *leafă*, iar liberalii se lăudau cu „economiile" și cu... legile *apărătoare* pentru țărănime!... Și se mai lăudau—in fața crîșmarilor din colegiul al II-lea—și cu altă lege favorabilă țărănimii, cu legea crîșmelor.

Aceste elemente ale „colegiului al II-lea" au format odată puterea partidului liberal,—pe cînd partidul liberal se confunda cu „țara".

....Partidul liberal, care a creat formele nouă de stat în Romînia, a creat și aceste clase orășenești, care au fost multă vreme ale sale—excluziv ale sale, cît n'au fost prea numeroase, cînd încăpeau toți la budget;—în mare majoritate ale sale, mai tîrziu, cînd clasele acestea crescînd, o parte, nesatisfăcută, s'a dus la conservatori, formînd mai cu samă gruparea d-lui Take Ionescu, căci d. Take Ionescu, oricît voia să facă pe Disraëli, tot reprezenta *altceva* în fostul partid conservator: o parte din vechiul partid liberal;—în minoritate dela *criză* încoace, de cînd partidul liberal a venit cu „suprimările", cu „economiile", cu acea faimoasă „curbă", și acum cu „legile agrare".

Orășenimea s'a dat acum de partea d-lui Take Ionescu, care-i reprezintă interesele ei. D. Take Ionescu a făgăduit mărirea budgetului—punctul esențial din programul partidului—și, în același timp, și micșurarea impozitelor. E clar că un budget se mărește prin urcarea *unor* impozite, cînd, mai ales, *altele* sînt micșurate. Și e clar că mărirea budgetului însamnă mărirea lefurilor, micșurarea impozitelor însamnă micșurarea impozitelor care apasă pe orășeni, iar ceia ce va permite aceste două lucruri va fi mărirea impozitelor care apasă pe țărănime...

Și cu cît acest partid *se adaptează* mai perfect, reprezintă tot mai bine interesele orășenimii, care vine la dînsul, cu atîta are mai puțină nevoe de „boerii" ce-i are—și cu atît ziarele lui vorbesc tot mai puțin de „*conservatori*-democrați" și tot mai des de partidul „...—*democrat*"...

Acest partid este acuzat că n'are un program precis. D. Take Ionescu n'a negat acest lucru. D-sa a spus că partidele n'au nevoe, în opoziție, de programe complecte; că partidele, venite la guvern, fac legi după nevoea momentului. Lucrul este firesc. Reprezentînd clasa, de care am vorbit, e greu de precizat un program. Singura chestie importantă, budgetul, d. Take Ionescu a atins-o. A vorbit de mărirea lefurilor. S'a spus că e reclamă. Nu cred: e însuși centrul programului.

Acest partid este acuzat de filosemitism. Nu cred că e filosemit. Cred că nu e antisemit. *Aceasta* face impresie de filosemitism.

Și, dacă partidul conservator-democrat nu e antisemit—vorbesc de *partid*, nu de *toți* membrii lui—pe lîngă alte cauze, este mai cu samă aceia că n'are pentruce să fie antisemit: clasa pe care o reprezintă e alcătuită, cum am spus, din acei oameni, a căror muncă e răsplătită din budget. *Aceștia* nu au nici-un punct, în care să se lovească de Evrei. Din contra, Evreul fiind, până acuma, un mai bun comerciant, un om care știe mai bine să importe ce e bun și frumos din produsele civilizației străine,—clasa de care vorbesc se împacă foarte bine cu el, poate chiar s'ar teme de perturbarea ce-ar urma dispariției lui. Cași boerului cheltuitor de acum 60 de ani, Evreul e necesar omului care nu e concurat nicăeri de Evrei și căruia Evreul îi pune la îndămînă minunățiile industriei străine.

Mai avem încă un partid, cel *social-democrat*. După definiție, acest partid trebue să se compună din proletari, lucrători industriali. Așa se și alcătuește partidul social-democrat romîn. Dar proletarii fiind puțini, și cîți sînt fiind concentrați numai în cîteva puncte, București, Galați, Brăila și alte cîteva—acest partid este slab. Ca organizații sindicaliste (în genul „trades-unions", nu în felul sindicalismului francez actual) pentru lupta practică cu patronii, partidul răspunde unei necesități. In lupta politică însă, lucrătorii industriali trebue să se alieze cu aceia care reprezintă un pas, cît de mic, spre democratizarea țării, de care au atîta nevoe lucrătorii industriali pentru apărarea intereselor lor.

Partidul acesta este internaționalist: tăria lucrătorilor industriali stînd în *solidaritatea* lor, ba chiar în solidaritatea internațională, nu poate fi nici-o dușmănie între lucrătorii de diferite neamuri,—iar pe de altă parte, *ținînd samă numai de interesul economic*, e natural ca neamul celor care-i exploatează să le fie indiferent.

Acest *internaționalism*, probabil, îi face pe socialiștii noștri să aibă pentru partidul conservator-democrat mai puțină antipatie decît pentru alte partide, mai ales cel liberal.—In Romînia, naționalismul iea, forțamente, o culoare antisemită,—și partidul conservator-democrat, care nu e antisemit, e mai puțin... anti-internaționalist! Mai puneți apoi atitudinea conservatorilor-democrați față cu capitalurile străine, adică față *cu industrialismul*, dorit de socialiști.

*

Bine-înțeles că, în tot ce am vorbit mai sus, m'am gîndit la categorii, nu la indivizi. Căci sînt indivizi dintr'o categorie, care fac parte din partide care reprezintă alte categorii sociale decît acelea din care fac ei parte.

Aceasta se explică prin o mulțime de cauze, dela cele mai onorabile, cum ar fi o conștiință liberă și luminată, care *vede* unde stă interesul patriei, până la cauzele cele mai puțin onorabile, ca resentimentele, care-i fac pe unia să părăsească partidul lor, ori nevoia de a fi măguliți în vanitatea lor, care îi face să meargă acolo unde găsesc această măgulire, etc.

Mai ales „intelectualii", au un rol cu totul ciudat: sînt în toate partidele, chiar și în partidul marii proprietăți. Primește profesorul „320 fr. 65 b.", dar idealul pentru care „se sacrifică" este intangibilitatea marii proprietăți !...

* * *

Şi,—spectator al acestor lucruri,—mă intreb : *Ce va urma de aici* ? Căci trebue să urmeze ceva din această tulbure situaţie,—trebue să urmeze *altăceva*.

Nu sint deloc sigur că nu mă înşel, dar iată ce e posibil să urmeze.

Partidul conservator pur, aşa cum este el azi, continuă să trăiască singur, sau raliat la cel conservator-democrat, căci reprezintă interesele unei categorii sociale reale, dar influenţa sa în afacerile statului e moderată.

Partidul liberal se emancipează de balast—„Conservatorii-democraţi" liberali părăsesc partidul, ori, mai degrabă, se cramponează de el: Orice partid are, trebue să aibă, *nu se poate să nu aibă* „conservatorii" săi „democraţi". Ba încă, într'un partid cu puţini „conservatori-democraţi", acestora le merge mai bine —şi chiar credem că în partidul liberal vor începe să vină, sau să revină, o parte din conservatorii-democraţi, căci în partidul lor sint, poate, mulţi de aceia care îşi dau samă că acolo sint prea mulţi—şi dincoace au rămas locuri de exploatat. „Liberalii" liberali merg mai departe paralel cu democraţii-ţărănişti. „Naţionaliştii-democraţi" liberali devin „democraţi ţărănişti",—iar unii se fac naţionalişti-democraţi. „Democraţii—ţărănişti" îşi elucidează cit mai bine punctul lor de vedere, ca să nu rămină pentru nimeni vre-o confuzie între ei şi naţionaliştii-democraţi ai d-lor Iorga şi Cuza,—şi, împreună cu „liberalii" din partidul liberal, democratizează şi mai mult programul partidului, căci partidul liberal, care nu mai poate ciştiga orăşenimea, dacă rămîne pe punctul său de vedere actual şi care, din nefericire, nu poate avea sprijin în ţărănimea încă inconştientă,—*trebue* să atragă la sine pe toţi intelectualii idealişti, şi aceştia—forţa cea mai mare, pe care, alăturea de industriaşi şi financiari, se poate întemeia acest partid, —nu pot fi atraşi, decit dacă sint *satisfăcuţi* printr'un program larg democratic.

Partidul conservator-democrat nu mai ciştigă boeri, ori pierde ceva şi din cei pe care îi are. Partidul acesta, sub forma-i actuală sau alta, sub şefia actuală sau alta, adăogat cu conservatorii puri sau altfel, ajunge puternic, un partid de guvernămînt. El duce o straşnică luptă cu partidul liberal, căci acesta din urmă, pe cit îi permit „conservatorii" săi „democraţi", apără budgetul ţării, adunat din munca ţărănimii, luptînd cu clasa orăşenească, care vrea să iea o tot mai mare *cotă* din budget.

Acest partid e foarte tare în opoziţie. Pe lingă cauza principală (orăşenimea pe care se bazează), mai este o cauză însemnată: aşa numita „lege a lui Lascar".

Această lege, în principiu, în teorie, *in abstracto*, e o lege bună şi moralizătoare.

Dacă *toţi* cetăţenii, cărora li se aplică legile ţării, ar avea drept egal de vot, legea aceasta ar fi ideală.

Dar lucrurile stau cu totul altfel.

Marea majoritate a ţării,—acea care produce bogăţia ţării,— n'are, *în realitate*, cuvînt în sfatul ţării. Din contra, orăşenimea, care consumă o mare parte din producţia naţională,—şi aci vorbim numai de acea orăşenime (aproape toată) care consumă bogăţia sub formă de budget,—are o mare putere electorală. Această putere, în chip *natural*, şi-o va întrebuinţa în folosul ei, ca orice categorie socială din lume, în cazul de faţă spre a lua o cit mai mare *cotă* din budget, din munca clasei producătoare.

Şi atunci, cînd se *garantează* independenţa „alegătorului", cînd i se garantează libertatea de a se folosi de votul său, nesupărat de nimeni, în favoarea intereselor sale;— atunci i se dă un ajutor în lupta sa de a lua o cit mai mare *cotă* din budget.

Dacă ţărănimea ar avea şi ea, în adevăr, drept de vot, atunci, prin votul ei, ca s'ar opune orăşenimii, şi, din această luptă, ar eşi un adevărat şi sănătos echilibru social.

Prin urmare, până ce nu se va introduce votul *egal* pentru toţi, *secretul* votului este încă o armă dată orăşenimii pentru a exploata ţărănimea.

...Incă o armă, pentrucă, *dacă* n'ar fi acest secret absolut garantat, guvernele, oricare ar fi ele, ar fi mai *tari*—şi un guvern, oricare ar fi el, e mai *bun*, la noi în ţară, decit alegătorii sistemelor electorale restrînse, pentrucă guvernul, oricare ar fi el, *ţine samă şi de interesele generale, pe cînd alegătorii numai de interesele lor personale şi, cel mult, de clasă*.

Spuneam mai sus că partidul conservator-democrat e şi va fi foarte tare în opoziţie *şi* din cauza „legii lui Lascar".

In urma consideraţiilor de mai sus lucrul apare clar: Orăşenimea—să specializăm: funcţionărimea, *acuma* liberă să voteze cu cine vrea—va vota, desigur, cu partidul conservator-democrat, adică cu partidul care vrea să dea, din avutul ţării, o cit mai mare cotă lefegiilor. Şi cînd un guvern va veni cu legi de „economie", de „reduceri" şi „suprimări" şi cu legi *ocrotitoare* pentru ţăran (adică pentru *avutul* lui), atunci funcţionărimea nu va vota cu guvernul.

Orice guvern, care va veni, în ţara noastră, cu gîndul să mai apere budgetul de năvala orăşenimii, va fi un guvern slab şi „nepopular" şi nu va putea să facă ţării tot binele *pe care l-ar dori şi l-ar voi*, pe cit timp nu vom avea votul universal şi pe cit timp această lipsă a votului universal va fi agravată prin „legea lui Lascar"... Cum vedeţi, ajungem la paradoxul că, în condiţii imorale, o lege, morală în sine, poate deveni primejdioasă.

Şi dacă partidul, care reprezintă orăşenimea, ar putea s'o mulţumească *toată* la guvern, primejdia ar fi extraordinară,— căci atunci opoziţia ar fi de o slăbiciune aşa de mare, încît acel partid, fără control şi fără frică, ar domni la infinit. Cu alte cuvinte, cu actualul sistem de vot, am avea perpetuu în fruntea ţării orăşenimea organizată în vederea exploatării sistematice a budgetului, adică a muncii ţărănimii. (Această consideraţie ne

face să nu credem în declarațiile *revizioniste* ale conservatorilor-democrați.)

Din fericire însă, lucrurile nu se pot petrece astfel, căci acei care au ca țintă budgetul sînt prea mulți, nu pot încăpea toți în slujbe, sinecure, misiuni, fonduri secrete, etc.,—și astfel, fatalmente, partidul orășenimii, venit la guvern, va avea „nemulțumiții" săi, care vor „trece în opoziție", mărind numărul de voturi al celorlalte partide, și stabilind, *până la un punct*, echilibrul.

Așa dar, cu actualul sistem electoral, scăparea nu poate sta decît în „nemulțumiți"... și trebue să strigăm din convingere și din răsputeri:

— Trăiască nemulțumiții!

Partidul naționalist-democrat, dacă e bine condus, cîștigă o mare parte din mica burghezime și anume din Moldova, unde sînt *Evrei*; căci mica burghezime din Muntenia, deși antisemită de frica invaziei evreești, încă nu e primejduită de fapt, actual, de Evrei. Dar, însfîrșit, poate cîștiga și din aceasta o parte, care să mărească contingentul micii burghezii moldovenești, cîtă a mai rămas nedesființată de Evrei. Partidul acesta mai cîștigă o parte din micii funcționari, o mare parte din tinerime (care, apoi, în marea ei majoritate devine „conservatoare-democrată" într'un partid oarecare), o mare parte dintre intelectualii satelor. Pe unii îi cîștigă, pentrucă le reprezintă interesele în mod *simplist*, deci foarte ușor de priceput (de pildă: „Jidanul!"); pe alții și prin acest simplism, atît de comod pentru mintea omenească, dar și prin fraza tunătoare împotriva „partidelor", frază justă adesea,—și justă uneori chiar cînd e... injustă (ca, de pildă, atacarea unor rele *de care partidele nu-s vinovate*, să zicem situația față cu Austria.)

Dar acest partid, care reprezintă o puternică atmosferă a spiritelor simple, ferite de acea complicație chinuitoare a omului gînditor, nu ajunge la apogeul puterii sale, din pricina lipsei de conducători la innălțimea situației... D. Cuza este un om foarte inteligent, foarte logic, logic până la.. talmudism, ceia ce este defectul inteligenții sale; dar nu este un om de concepții, mașina sa logică funcționează de obiceiu cu puțin material, măcinat prealabil de zece ori; mintea sa nu este izvoritoare de concepții și de considerații relative la schimbătoarea realitate; și apoi este și un om lipsit de acel *magnetism*, care atrage, care încălzește, care aprinde flacăra idealismului!... D. Cuza poate aprinde în suflete ura sterilă, niciodată entuziasmul creator!...

D. Iorga, dimpotrivă, cred că n'a făcut un silogism în viața sa. D-sa are o strălucită inteligență feminină, are o sensibilitate ascuțită până la hiperestezie, are o imaginație bogată și vie, care-i dă un bogat veșmînt pentru impresiile sale, pe care, de foarte multe ori, le exprimă într'un stil strălucit,—deși uneori, aceleași *calități* îl duc la *galimatias*.—D-sa e un om care entuziasmează, dar entuziasmul ce produce e alcătuit mai mult din ură.

M'am gîndit adesea: Dacă acești doi șefi s'ar contopi într'un singur personaj! Deodată mi-a apărut înnainte un personaj admirabil: logica unuia, impresionabilitatea și imaginația altuia!... Dar m'am răsgîndit. Unde e *substanța*, concepția realistă asupra vieții, izvorul de considerații, spiritul de sacrificiu, munca sistematică și disciplinată în politică, cunoașterea oamenilor și... simțul ridicolului?

Căci, dacă lipsa de simț al ridicolului îi face pe acești doi luptători să cîștige simpatia mulțimii, le interzice, în schimb, adeziunea spiritelor mature și ponderate: Acest partid nu poate recruta, dintre oamenii de valoare și de studiu, oameni mai în vrîstă de 25 ani, ceia ce îl face să nu poată avea cadre, un stat major, fără de care nu se poate concepe existența unui partid...

Și mă gîndesc acuma: Dacă d-nii Panu și Bădărău, cu idei exotice, cum s'ar zice, fără aproape nici-o legătură cu interesele reale, au putut crea acel admirabil partid din Iași, de odinioară,—ce-ar fi putut face ei, dacă s'ar fi pus în capul unei mișcări cu rădăcini în mase, ca mișcarea d-lor Iorga-Cuza?—D. Panu cu logica, cu știința, cu talentul său incomparabil de a trata chestiile, polemizînd amar! Cu acel prestigiu al unei nobile inteligențe, care supune și pe cei mai exigenți, care-și poate alcătui, deci, un stat major și cadre!—Și d. Bădărău, cu puterea sa de muncă, cu admirabila sa tenacitate, cu acea cunoaștere de oameni, cu solicitudinea sa pentru ai săi, cu acea finețâ de răzeș în lucrurile practice!

Dar, în sfîrșit, partidul naționalist-democrat, care s'ar mai putea numi și creștin-social, ar fi un partid, sau un curent, cu mult viitor, dacă ar avea șefi.—Dacă ar fi un partid primejdios liberalismului democrat, apoi ar fi partidul acesta, și nu cel democrat-conservator, care are o altă sferă de activitate, un alt cîmp de arat, sămănat și cules.—Oricum, prin *adevărul* și *dreptatea* sa—relative—atrage o mare parte din elementele bune, și, cum nu e un adevărat *partid*, paralizează în zadar acele elemente.

Și mi se pare că democrația liberală cugetă cam altfel. Probabil că acela care se înșală sînt eu.

G. Ibrăileanu.

Cronica științifică.

Dirijabilele moderne.

Aparatele cu care s-a încercat până acum a se rezolvi problema navigației aeriene se pot împărți în două mari grupe, după modul lor de susținere în aer: 1) *Aparate mai ușoare decît aerul*, cunoscute sub numele de *dirijabile* sau *baloane cu cîrmă*, care se susțin în aer prin ajutorul unui rezervor plin cu un gaz mai ușor decît aerul, ceia ce face ca greutatea specifică a întregului sistem să fie mai mică decît greutatea specifică a mediului ambiant, și 2) *aparate mai grele decît aerul*, care, după cum am arătat într'un număr precedent, se susțin în aer prin mijloace mecanice, cheltuind energie.

Un balon, care e în echilibru în aer, se găsește exact în aceleași condiții ca acelea ale unei bucăți de lemn, cufundată în apă, în echilibru, la un nivel oarecare. Fiind înconjurat de toate părțile de fluid, va urma în totul mișcările acestuia atîta timp cît nu va avea o mișcare proprie. Dacă va bate un vînt de 20 km. pe oră, de exemplu, el se va mișca în direcția vîntului, cu aceiași iuțeală. S-ar părea atunci că rezolvirea problemei navigației aeriene cu ajutorul aparatelor mai ușoare decît aerul nu prezintă nici-o greutate. Deoarece la diferite înnălțimi în atmosferă domnesc curenți de diferite direcții, va fi destul ca cu un balon sferic obișnuit, fără motor, să cercetăm diferitele straturi de aer, până vom găsi un vînt care să ne mîne în direcția dorită. La început s-a crezut că această soluție ar fi aplicabilă. Cînd s-a trecut însă dela teorie la experiență s'a văzut insuficiența și imposibilitatea aplicării ei. Mai întâi, e faptul că aceste sondări la diferite înnălțimi costă mult lest și gaz și, deci, scurtează durata călătoriei; apoi, cu toatecă la diferite înnălțimi direcția curenților atmosferici variază foarte tare, totuși acești curenți în toată variația lor nu corespund tuturor direcțiilor razei vînturilor, așa că numai din întîmplare am putea întîlni un curent care să ne mîne în direcția dorită. Și n'a fost nevoe de multă vreme și de multe încercări, pentruca aeronauții să se convingă că această soluție e de ne-

întrebuințat și că vîntul, în loc să fie un prieten, e cel mai mare dușman al dirijabilelor.

Pentruca un dirijabil să se poată mișca în toate direcțiile în aer, trebue să aibă o iuțeală mai mare decît a vîntului care domnește în timpul călătoriei. Dacă dirijabilul are o iuțeală de 40 km., de exemplu, și se găsește într'un strat al atmosferei, în care domnește un vînt de 20 km. pe oră, el va realiza contra vîntului o iuțeală de 40—20=20 km. pe oră,—cuvîntul 60 km. pe oră și în direcțiile intermediare, o iuțeală cuprinsă între aceste două limite.

Un dirijabil va fi, deci, cu atît mai bun, cu cît va poseda o viteză proprie mai mare, viteză care-i va permite să iasă cît mai multe zile pe an. Din statisticele făcute, în timp de cîțiva ani, asupra vitezei vînturilor care domnesc în decursul unui an, s'a constatat că un dirijabil începe să fie întrebuințabil, îndată ce poate lupta cu un *vînt normal* de 8 m. pe sec.=28. 8 km. pe oră, și poate eși 80 zile dintr'o sută, îndată ce viteza lui e de 50 km. pe oră. In o formulă concisă, deși nu tocmai complectă, am putea spune, deci, că: *rezolvirea problemei navigației aeriene prin ajutorul aparatelor mai ușoare decît aerul nu e decît o chestie de iuțeală*, și, deoarece, pentru realizarea acestei iuțeli, e necesar în primul rînd un motor puternic și ușor, ea *nu e, în ultimă analiză, decît o chestie de motor, cași la aparatele de sburat mai grele decît aerul.*

In construcția dirijabilelor nu va trebui să pierdem din vedere că ele trebue să realizeze o viteză cît mai mare și că, deci, toate părțile lor trebuesc construite în acest scop. Va fi, astfel, părăsită forma sferică a balonului, cu toatecă ea prezintă avantaje atît de mari [1]), fiindcă opune o rezistență prea mare la mișcarea în aer. Se va recurge la baloanele alungite. S-ar părea că un balon va opune cu atît mai puțină rezistență, cu cît va fi mai alungit, deci cu cît va fi mai subțire și cu cît vîrful lui va fi mai ascuțit, indiferent de lungimea lui și de forma pupei (partea dindărăt a balonului).

Deaceia, la început, s-a căutat să se construiască baloane cît mai alungite, așa de alungite încît adesea se frîngeau sub greutatea nacelei, cum s'a întîmplat cu al doilea balon al lui Giffard, premergătorul aeronauților moderni. In realitate însă, după cum s'a văzut mai tîrziu, forma pupei și lungimea balonului joacă un mare rol în rezistența aerului. Rezistența pe care o opune aerul mișcării unui balon se compune din două părți: 1) rezistența opusă de particulele de aer de a fi date la o parte, și care va fi cu atît mai mică, cu cît balonul va fi mai subțire și vîrful mai ascuțit, și 2) frecarea corpului balonului de particulele de aer, frecare de care, la început, nu se ținuse seamă, și care

1. Această formă are avantajul maximului de volum la minimul de suprafață a învălitoarei și maximului de rezistență, deci minimului de grosime necesar al acestei învălitori.

e cu atît mai mare, cu cît balonul prezintă o suprafaţă mai mare, deci cu cît el e mai lung. In acelaşi timp, forma pupei joacă un rol mai mare decît se credea la început. Dacă balonul se termină cu un părete plan, sau chiar cu o emisferă, ca la dirijabilele Schwartz şi Bradski, aerul dat la o parte de vîrful balonului nu mai are timp, nefiind bine condus, să trecă la spatelele acestuia, aşa că la spatele balonului se va forma un vid, care va tinde să tragă balonul înnapoi şi nu va permite realizarea unei viteze mari. Până acum nu avem o teorie matematică bine stabilită, care să ne dea forma cea mai bună a corpului baloanelor, după cum nu avem o teorie care să ne dea forma corpului vapoarelor. Pe cînd însă, în navigaţia pe apă, posedăm o mulţime de material experimental, care ne dă destule date pentru a ne putea lipsi de formule matematice bine stabilite, în navigaţia aeriană nu posedăm decît experienţele lui Renard, părintele aerostaticei moderne, experienţe care însă nu-s nici suficiente, nici mai presus de orice critică. Renard, lăsînd să cadă dela o înnălţime oarecare în apă corpuri de rotaţie, de diferite forme, tăiate toate din acelaşi lemn, şi observînd nivelul până la care ele se afundau, a ajuns la rezultatul că cea mai mică rezistenţă o opun corpurile mai groase la vîrf decît la coadă şi de şase ori mai lungi decît groase. S-a ajuns, astfel, la o formă care se apropie de acea a vapoarelor de mare viteză şi de a peştilor. Deşi se poate obiecta experienţilor lui Renard faptul că ele au fost făcute în apă şi nu în aer, unde condiţiile de frecare şi penetraţie sînt deosebite, ele sînt şi rămîn însă singurul material experimental, pe care-l posedăm şi de care trebue să ne folosim, cu atît mai mult, că rezultatele la care a ajuns Renard s-au dovedit ca acceptabile în practică.

Nu trebue să luăm alungirea de 1:6 ca o dată matematic precisă, va trebui însă să ţinem alungirea corpului balonului în apropierea acestei cifre. Balonul *La France* a lui Renard şi Krebs, experimentat la 1884, primul care a dat rezultate satisfăcătoare şi care a parcurs, mînat fiind de un motor electric, cercuri închise, cu o viteză de aproape 6 m. pe sec.=21,,6 km. pe oră, avea o alungire de 1:6. Aerostatele moderne franceze, care au dat, în timpul din urmă, atît de bune rezultate, atît cele de tipul *Patrie*, cît şi cele de tipul *Ville de Paris*, au o alungire, care variază dela 1:57 până la 1.5,8.

Balonul german *von Parseval*, care a realizat—e drept, pentru puţin timp—cea mai mare viteză făcută până acum de un dirijabil: 15.5 m. pe sec.=56 km. pe oră, avea o alungire de 1.5,8. In acelaşi timp, balonul militar german *von der Gross* n'a putut rezista, la 16 Sept. 1908, la Berlin, unui vînt contra căruia *Parseval* înainta cu aproape 25 km. pe oră, deşi viteza celui dintăi ar fi trebuit să fie superioară, după cum vom vedea mai jos, vitezei lui *v. Parseval*, şi aceasta fiindcă balonul militar german era prea gros, avînd o alungire numai de: 1:3.3. In sfîrşit,—pentru a proba că nici o alungire prea mare a

balonului nu e bună, nu numai fiindcă în acest caz balonul se poate uşor frînge, cum s'a întîmplat lui Giffard şi, în repetate rînduri, şi lui Santos-Dumont, dar şi fiindcă această formă nu permite realizarea de viteze mari,—vom cita cazul balonului *Zeppelin*, care, după părerea multor specialişti, ar trebui să aibă o viteză mult mai mare decît acea realizată, dată fiind forţa motoarelor de care dispune, faţă de secţiunea balonului. Dealtfel, se pare că şi constructorii baloanelor *Zeppelin* au început să se convingă de acest lucru, şi au început să îngroaşe balonul, trecînd la ultimul tip la o alungire de 1:10, faţă de 1:11 din precedentele.

Nu e destul însă să dăm o formă potrivită corpului balonului, ci trebue să luăm măsuri ca această formă să se păstreze în tot timpul călătoriei. Un balon, în timpul plutirei lui în aer, pierde gaz din diferite cauze (porozitatea învălitoarei, variaţie de presiune, şi temperatură, etc.), aşa că ajunge un timp, cînd presiunea internă a gazului nu mai e suficientă să întindă învălitoarea balonului, şi, astfel, iau naştere o mulţime de buzunare, care opun o mare rezistenţă la mişcare. Trebue, deci, să căutăm mijloace care să facă ca învălitoarea să rămîe întinsă. Pentru aceasta, sau facem învălitoarea rigidă, ca la baloanele Schwarz şi Zeppelin, sau punem în corpul balonului un *balonaş compensator*. Acesta e un balonaş, care, la dirijabilele moderne, poate lua un volum maxim de o cincime din volumul întregului balon, şi care, la începutul călătoriei, e complect dezumflat. Pe măsură ce se pierde gaz, se insuflă aer în balonaş, aşa că presiunea internă rămîne constantă, iar învălitoarea rămîne întinsă. Un alt mijloc a fost experimentat la balonul militar italian: *Italia*. La acest balon, învălitoarea e elastică şi se strînge pe măsură ce se pierde gaz, întocmai ca un balon de cauciuc, forma şi presiunea internă rămânînd constante. Rezultatele au fost însă slabe.

Pentru a putea avea o iuţeală proprie, balonul are o nevoe de forţă motrice, are nevoe de un motor. Acesta trebue să fie puternic şi uşor. E de observat că progreselor industriei automobilelor i-se datoresc, în mare parte, rezultatele satisfăcătoare date de dirijabilele moderne, căci, cît priveşte celelalte părţi ale dirijabilelor: forma balonului, helicea, planurile stabilizătoare, nu s'a realizat mari progrese dela *La France* încoace. Indată ce industria a pus la dispoziţie motoare puternice şi uşoare, chestia dirijabilelor a fost caşi rezolvită. Motoarele întrebuinţate—aproape la toate dirijabilele moderne—sînt motoare obişnuite de automobile, cu cîte 4 cilindre, înperechiate cîte două la un loc. E de observat că la dirijabile nu se întrebuinţează motoarele extra-uşoare, aplicate la aparatele de sburat mai grele decît aerul, deoarece aceste motoare sînt prea delicate, se deranjează prea uşor şi nu permit o navigaţie mai lungă de 2—3 oare, fiindcă se încălzesc peste măsură. Motoarele întrebuinţate, deşi dau rezultate, până la un oarecare punct, satisfăcătoare, sînt departe de a fi perfecte. Ele sînt construite pentru automobile, la care forţa maximă nu se cere dela motor în tot timpul mer-

sului, pe cînd la dirijabil motorul trebue să dee incontinuu forţa maximă. Deaceea, motoarele de automobile, întrebuinţate aproape fără modificări la dirijabile, au neajunsul că se deranjează, sau se încălzesc adeseori. Apoi, ele nu pot fi regulate pentru diferite presiuni de aer ambiant, căci la automobile nu e nevoe de aceasta, presiunea variind prea puţin în timpul unei călătorii. La dirijabile însă, care se urcă la înnălţimi de peste 1000 m., acest neajuns se face foarte simţit, cu atît mai mult, că, cu cit creşte înnălţimea şi, deci, scade presiunea, scade şi forţa motorului, crescind însă, în schimb, puterea vîntului. Aceste neajunsuri s-ar putea, desigur, inlătura, construindu-se motoare speciale pentru dirijabile, ceia ce va avea loc atunci cînd construcţia dirijabilelor va lua o extensiune mai mare, şi cînd, deci, construcţia acestui soi de motoare va deveni rentabilă.

Asupra propulzorilor nu ne vom întinde decît prea puţin, deoarece şi la dirijabile propulzorul excluziv întrebuinţat e helicea aeriană, despre care am vorbit într'un număr precedent. La dirijabile, sistemul celor 2 helice paralele şi egale, care se învîrtesc în sens contrar, e foarte răspîndit, deoarece dă un coeficient mecanic superior, şi ruperea unei helice în timpul călătoriei nu mai atrage o catastrofă, ca la aeroplane, deoarece dirijabilele sînt mult mai stabile. În timpul unei experienţe, acum cîţiva ani, cu dirijabilul militar francez *Patrie*, se rupse o helice,— ceia ce n-a împiedicat ca balonul să se întoarcă cu propriele lui forţe, cu ajutorul unei singure helice, la hala de unde plecase. O chestie însă, care până acum nu e destul de bine studiată, e locul unde trebuesc aşezate helicele. În principiu, helicele ar trebui aşezate în aşa mod, încît centrul lor de tracţiune să coincidă cu centrul de rezistenţă al întregului sistem. Centrul de rezistenţă însă la dirijabile nu e un punct fix. În timpul călătoriei, cînd viteza absolută a balonului nu variază decît în limite prea apropiate, centrul de rezistenţă se confundă aproape cu centrul rezistenţei opusă de aer mişcării balonului. El se găseşte, deoarece nacela şi accesoriile nu au, faţă de corpul balonului, decît o suprafaţă mică de tot, ceva mai jos de vîrful balonului. Nu acelaşi lucru se întîmplă la plecare, sau de cîteori se schimbă viteza, căci, de data aceasta, intervine şi inerţia întregului sistem, care face ca centrul de rezistenţă să se scoboare într'un punct între nacelă şi balon. La mai toate dirijabilele moderne helicele sînt aşezate între nacelă şi balon. Aşezarea helicelor în chiar axa balonului, deşi poate prezintă oarecare avantaje din punct de vedere teoretic, e legată însă de greutăţi constructive atît de mari, încît, mai ales după nenorocirea întîmplată acum cîţiva ani inginerului brazilian Severo, cu balonul *Pax*, ea a fost complect părăsită. Asupra propunerii lui Marcay, de a împărţi corpul balonului în două părţi distincte, şi de a aşeza helicele în spaţiul coprins între cele două jumătăţi, nu se poate pronunţa cineva, deoarece această dispoziţie a helicelor n-a fost încă experimentată. E o întrebare însă, dacă din această

dispoziţie nu va decurge o micşorare a efectului util al helicei. În sfîrşit, realizarea ideei lui Grosclaude, de a aşeza motorul într'un compartiment, care să formeze în acelaşi timp vîrful balonului, şi de a aşeza helicea în faţa acestuia—idee, care pare a fi inspirată dela construcţia lui Esnault-Pelterie la aeroplanul său—prezintă, desigur, pe lîngă dificultăţi constructive poate imposibil de învins, şi neajunsul de a apropia prea tare motorul de balon, deci de a mări probabilităţile unei catastrofe. Pe de altă parte, acest lucru face imposibilă revizuirea şi repararea motorului în timpul unei călătorii. La unele dirijabile ca *Italia*, *v. Parseval*, baloanele de tipul *Ville de Paris*, se găseşte numai o helice, aşezată în faţa sau în dosul nacelei. Această aşezare, cea mai veche, căci a fost întrebuinţată deja de Giffard, de Renard şi Krebs, prezintă avantaje constructive incontestabile, căci transmisiunea puterei dela motor la helice se poate realiza foarte uşor; are însă, desigur, un efect util de propulziune mai mic.

Oricum ar fi aşezate helicele însă, deoarece centrul de rezistenţă nu se va găsi totdeauna pe axa helicelor, helicele căutînd să tragă balonul înainte, iar pe de altă parte, rezistenţa aerului şi inerţia balonului tinzînd să-l ţie pe loc, se va naşte un cuplu de forţe, numit cuplu de răsturnare, care va căuta să dee balonului o mişcare de legănare, o mişcare de tangaj, în direcţia înnaintării, asemănătoare legănării vapoarelor. Mai sînt şi alte cauze, care produc sau măresc acest tangaj, asupra cărora însă nu ne vom opri, fiind de mai mică importanţă. Cuplul de răsturnare e cu atît mai mare, cu cît distanţa dintre centrul de rezistenţă şi axa helicelor e mai mare, şi cu cît viteza absolută e mai mare, căci crescînd viteza, va trebui, prin forţa lucrurilor, să crească odată cu rezistenţa şi forţa de tracţiune. Pentru viteze mici, rezistenţa opusă de corpul balonului va fi suficientă pentru a împiedeca această legănare, şi, de aceia, această mişcare de tangaj nu s-a făcut cunoscută decît în timpul din urmă, cînd iuţeala dirijabilelor s-a mărit considerabil. Cu cît iuţeala creşte, cu atît această legănare se face mai simţită şi devine din ce în ce mai periculoasă, nu numai fiindcă împiedecă realizarea unei viteze mari, ci şi fiindcă, schimbînd într'una poziţia nacelei faţă de corpul balonului, ameninţă să rupă legăturile între aceste două părţi. Aşa s-a întîmplat, de exemplu, la catastrofa dirijabilului Bradsky. S-a propus şi experimentat mai multe mijloace pentru a împiedeca sau micşura această mişcare de legănare, între care vom cita, numai ca amintire, căci rezultatele au fost nule, greutatea mobilă în sensul axei balonului, experimentată de Santos-Dumont şi Zeppelin. Colonelul Renard, căruia îi datorim rezolvirea multor chestii foarte importante de navigaţie aeriană, a imaginat încă dela 1884, la dirijabilul *La France*, un sistem de planuri stabilizătoare orizontale, aşezate la coada balonului, şi care împiedică orice mişcare de legănare, permiţînd realizarea vitezelor celor mai mari. Afară de stabilizătoarele orizontale, mai avem la dirijabilele moderne, nişte planuri verticale, care înlesnesc o călătorie în linie dreaptă. Stabilizătorelor orizontale şi verticale, aşezate totdeauna la coada balonului

formează aşa numitul „empennage“ sau „papilion“[1] al dirijabilului, şi joacă cam acelaşi rol caşi coada la aeroplane şi paseri, sau ca penele din coada săgeţilor. La unele dirijabile franceze, de tipul *Ville de Paris*, stabilizătoarele sînt formate de nişte balonaşe mici, alungite, pline cu hidrogen şi cusute în cruce la coada balonului.

In sfîrşit, pentruca dirijabilul să poată fi condus, el are nevoe de cîrme. Cîrmele sînt de două feluri, întocmai ca la aeroplane: cîrme de direcţie sau cîrme verticale, şi cîrme de înnălţime. Asupra cîrmelor verticale vom observa numai că ele sînt aşezate, la dirijabilele moderne, aproape totdeauna la spate, între nacelă şi balon. Aşezarea cîrmelor în faţă, după cum au dovedit experienţele lui Zeppelin şi Santos Dumont sau la spatele balonului, în prelungirea acestuia, după cum au dovedit experienţele lui Santos-Dumont, e greşită.

Cîrmele de înnălţime constau în planuri orizontale, înclinate pe un unghiu oarecare, şi care, formînd suprafeţe de aeroplan, tind, dată fiind viteza proprie a balonului, să-l ridice în sus sau să-l scoboare, după chipul lor diferit de inclinaţie. E de observat că aceste suprafeţe, tinzînd să ridice balonul, îl înclină cu vîrful în sus, aşa că suprafaţa de desupt a corpului balonului formează şi ea suprafaţă de aeroplan, contribuind la ridicare. Intrebuinţarea acestor cîrme a însemnat, desigur, cel mai mare progres, făcut în ultimul timp în aviaţie, căci, datorită lor, se realizează echilibrul vertical al dirijabilelor, echilibru care până la ele nu se putea căpăta decît prin aruncare de lest sau deschiderea supapei de gaz. Cantităţile de gaz şi de lest fiind însă mărginite, orice pierdere însemna o scurtare a călătoriei, şi acest neajuns se făcea înnainte foarte simţit.

Cîrmele de adîncime au însă neajunsul că acţiunea lor se micşurează pe măsură ce scade viteza absolută a balonului, şi devine nulă odată cu încetarea acesteia. Din această cauză, dirijabilele sînt adeseaori nevoite să se scoboare la pămînt, de îndată ce se iveşte un mic defect la motor, defect, care s-ar putea poate repara în cursul călătoriei. Unui astfel de defect de motor i se datoreşte scoborîrea silită a balonului Zeppelin, anul trecut, la Echterdingen, scoborîre efectuată în condiţii nu se poate mai rele şi care a avut ca urmare distrugerea totală a balonului. Ori cum ar fi, aceste cîrme prezintă avantaje foarte mari şi ele sînt întrebuinţate la toate dirijabilele moderne ceva mai bine construite. Anul acesta, în timpul unei experienţe la Sattrouville, la 9 April, balonul *Clement Bayard*, dirijabil de tipul *Ville-de-Paris*, s-a urcat la o înnălţime de 1.050 m., fără să arunce un pumn de lest, numai cu ajutorul forţei ascenzionale, date de viteza lui proprie şi de suprafeţele de aeroplan, care la acest balon, sînt în număr de 4. La balonul *Zeppelin*, această forţă ascenzională poate atinge 1.800 kg., aproape 11% din forţa ascenzională a întregului balon.

Dirijabilele, care s'au construit până acum, se pot împărţi în 3 mari clase, după construcţia corpului balonului şi după modul de legătură a acestuia cu nacela. Avem: 1) sistemul rigid, 2) sistemul semi-rigid şi 3) sistemul nerigid sau flexibil.

1. Termen primit în toate limbele ştiinţifice.

1) *Sistemul semirigid*. Incepem cu el, ca fiind cel mai vechi şi care a dat până acum rezultatele cele mai bune. La acest sistem, balonul e *flexibil* şi e legat în mod *rigid* de nacelă, aşa că aceste două părţi nu se pot mişca una faţă de alta. Până acum s'au construit două tipuri de astfel de dirijabile: a) unele cu nacele scurte, ca baloanele de tip *Patrie*, *von der Gross* etc., şi b) altele cu nacele lungi, ca baloanele *Ville de Paris*, *La France*, *Italia*, *America* a lui Wellmann, etc.

a) Baloanele tip *Patrie*. Primele care au dat rezultate satisfăcătoare, rămînînd până acum unele din cele mai bine studiate şi mai practice dirijabile. Construit de inginerul francez Julliot, la început ca iacht de plăcere pentru regii zaharului din Franţa, fraţii Lebaudy, s-a arătat aşa de bun, după experienţe de cîţiva ani, încît a fost cumpărat de guvernul francez. Până acum, afară de primul balon *Le Jeune*, construit pentru fraţii Lebaudy şi care are dimensiuni mici, s'au construit de către guvernul francez două dirijabile de acest tip: *Patrie* şi, după pierderea acestuia, *République*. Alte nouă dirijabile sînt în construcţie, şi acum o lună s-a predat guvernului rusesc un dirijabil de acest tip: *Russie*.

Baloanele au o lungime de 60 m., la un diametru maxim de 10.30 m., alungire: 1:5.82, volum: 3.150 m³, motor 70 cai putere. In timpul diferitelor călătorii, a realizat, timp de mai multe ore, viteze superioare de 40 km. pe oră. Balonul e mai gros la vîrf, şi sub el e prinsă o punte rigidă, formată din tuburi de oţel şi învălită în pînză. Puntea aceasta formează partea rigidă a întregului sistem; de ea sînt legate, rigid, de o parte balonul, de cealaltă parte nacela. Helicele de oţel sînt în număr de 2 şi sînt aşezate de o parte şi de alta a nacelei, ceva mai sus decît aceasta. După părerile specialiştilor, această aşezare a helicelor e partea slabă a acestui tip, căci helicele ar fi trebuit aşezate ceva şi mai sus. Planuri stabilizătoare orizontale şi verticale se găsesc la coada balonului şi în dosul punţii. Cîrma de direcţie e în dosul punţii, iar cîrma de înnălţime e formată numai din două planuri, aşezate la mijloc, la dreapta şi la stînga punţii rigide. Intreg sistemul e cît se poate de stabil, prezentînd forma unui triunghiu cu vîrful în jos, latura de sus fiind formată de balon, iar vîrful cu centrul de greutate de nacelă.

Rezultatele date de acest tip de dirijabile sînt strălucite. In repetate călătorii, s'au arătat ca cele mai robuste şi mai practice din cîte s'au construit până acum. Viteza lor maximă nu se cunoaşte, fie că n'a fost încă bine determinată, fie că e ţinută secret. După toate probabilităţile, nu e inferioară mult vitezei dirijabilului *von Parseval*. Un alt avantaj al acestor dirijabile e că se pot uşor demonta, şi întreg dirijabilul, cu toate accesoriile, poate încăpea într'un vagon obişnuit de drum de fer.

Aceste dirijabile au servit de modele balonului militar german *von der Gross*, care e foarte asemănător cu *Patrie*. O superioritate a balonului german constă în poziția mai bună a helicelor, care sînt așezate între nacelă și balon, mai aproape de acesta din urmă. Din această așezare a helicelor ar trebui să decurgă o viteză superioară vitezei lui *Patrie*, dacă corpul balonului n'ar fi greșit construit. Balonul militar german are o alungire prea mică, e prea gros față de lungimea lui, și, deaceia, iuțeala lui de călătorie, care ar trebui să fie peste 40 km. pe oră, scade la 20 km. pe oră.

b) Baloanele tip *Ville de Paris*. In această categorie intră și dirijabilul *Clément-Bayard* și un dirijabil predat guvernului rusesc. Baloanele au următoarele dimensiuni: diametru maxim: 10. 50 m, alungire: 5. 7, lungime: 60.42 m., volum: 3.000 m.³, motor H.P., iuțeală: 35—38 km. pe oră. Balonul e mai gros la vîrf decît la coadă. Nacela e formată dintr'o bară lungă de 35 m., alcătuită din o rețea de tuburi de oțel la unele baloane, de lemn, la altele. După cum se vede, la acest tip corpul rigid și nacela se confundă. Dirijabilele au o singură helice, cu un mic număr de învîrtituri, construită din lemn de mahon și tuburi de oțel. Cîrmele de adîncime constau din patru suprafețe de aeroplan, așezate cîte două, una peste alta, înnaintea și înnapoia nacelei.

Iuțeala acestor dirijabile e ceva inferioară iuțelei dirijabilelor sistem *Patrie*. Cauza trebue căutată în faptul că aici avem o singură helice, în loc de două, ca la *Patrie*, din care cauză coeficientul mecanic al propulzorilor e, de data aceasta, inferior,—apoi helicea e așezată încă și mai rău decît la *Patrie*, și, însfîrșit, cîrmele de adîncime, formate din mai multe planuri suprapuse și așezate prea jos, opun, desigur, o mai mare rezistență la mișcare. O inferioritate de construcție ar fi, desigur, și nacela atît de lungă, căci pe lîngă că din această cauză întreg sistemul nu mai e așa de stabil, pe lîngă că toate organele și accesoriile nu mai pot fi, de data aceasta, sub ochii pilotului, deoarece ele sînt împărțite în toată lungimea nacelei, apoi chiar manevrarea pe pămînt, în timp furtunos, e foarte incomodă, din cauza lungimii prea mari și a fragilității nacelei.

Acest tip a servit ca model la construcția balonului militar italian *Italia* și a balonului, cu care Welmann vrea să întreprindă călătoria la polul nord. Nu ne vom opri mai mult asupra acestor dirijabile, deoarece rezultatele practice date de ele au fost mai mult decît slabe.

Sistemul semirigid e, desigur, soluția, dacă nu cea mai bună, cel puțin cea mai comodă, dată în chestia dirijabilelor. Dirijabilele de acest sistem s'au dovedit în repetate rînduri ca cele mai rezistente și mai practice. Din această cauză ele sînt pentru moment cele mai răspîndite.

2) *Sistemul rigid*. E reprezentat până acum de un singur tip, dirijabilele *Zeppelin*, neținînd samă de dirijabilul *Deutschland* al lui Schwarz, care n'a dat nici-un rezultat.

In acest sistem, balonul însuși e rigid, format dintr'un schelet de tuburi de aluminiu, în care se găsesc mai multe pungi cu hidrogen. Balonul are forma unei prisme regulate cu 16 laturi, terminate la ambele capete cu vîrfuri paraboloidale. Dimensiunele penultimului balon erau: 136 m. lungime la 12.8 m. diametru, alungire: 1 : 10.63. Scheletul e împărțit innăuntru de 16 păreți în 17 compartimente, în care intră 17 pungi, care, umplute cu hidrogen, ieau în totul forma compartimentului. Pe dinafară scheletul e acoperit cu o învelitoare de pînză de balon. De balonaș compensator nu e nevoe, deoarece păstrarea formei balonului e asigurată de rigiditatea scheletului. La spate sînt 4 suprafețe stabilizătoare, care, de data aceasta, nu mai sînt așezate în cruce, ca de obicei, ci formează între ele un unghiu de circa 30°. Nacelele sînt în număr de 2, așezate una după alta și legate de un coridor. Deoarece ele sînt așezate foarte aproape de balon, este cu putință ca balonul să iee poziții foarte inclinate. Cîrmele de adîncime sînt formate din 16 planuri, așezate unul peste altul, în grupe de cîte 4, la dreapta și la stînga, în fața și în spatele balonului. Helicele în număr de 4 sînt așezate foarte bine între nacelă și balon și sînt mînate de 2 motoare Daimler, de cîte 100 H. P.

Acest tip de dirijabil a fost foarte criticat și, pe de altă parte, foarte lăudat, în ambele cazuri de cele mai adeseori cu părtinire și patimă.

Cel mai mare neajuns al baloanelor *Zeppelin* e, desigur, faptul că scheletul rigid al balonului, trebuind să fie construit foarte ușor, e foarte fragil, și deaceia scoborîrea nu se poate face în condiții bune decît pe apă. In ultimul timp, s'a dovedit că aceste dirijabile se pot scobori și pe uscat, însă numai pe timp bun, cu mari greutăți și numai cu ajutorul unor echipe numeroase și bine exercitate. Aproape totdeauna acesle scoborîri pe pămînt s'au terminat rău. In acelaș timp, prin însuși construcția lor, dirijabilele *Zeppelin* sînt mai adeseori forțate să se scoboare la pămînt decît celelalte dirijabile. Aceasta din cauză că pierderile de gaz sînt mai mari, căci e foarte greu de ținut în bunăstare cele 17 baloane, cu 34 supape. E drept că anul acesta, la Rusalii, un *Zeppelin* a bătut recordul duratei de călătorie; nu trebue însă uitat faptul că aceasta a făcut-o un balon nou, la care toate piesele erau în perfectă stare. In o călătorie întreprinsă cîteva săptămîni mai tîrziu de dirijabilul cumpărat de armata germană, Z. I, dela Friedrichshain la Metz, pierderile de gaz au fost așa de mari, încît, ivindu-se și un mic accident de motor, balonul a fost nevoit să să se scoboare la Biberach, unde a trebuit, silit fiind de ploae și vînt, să rămîe mai multe zile. Din fericire, balonul se scoborîse într'o văgăună, aparată din toate părțile de dealuri, altfel am fi avut să înregistrăm o nouă catastrofă, ca acea dela Echterdingen. Faptul apoi că balonul nu se poate demonta e, desigur, un neajuns mare. Un *Zeppelin*, silit să se scoboare pe un timp nepriincios, lucru, care, din cauză că motoarele întrebuințate nu-s tocmai robuste, se poate în-

tîmpla foarte des, poate fi socotit ca pierdut, dacă nu se găseşte imediat o echipă de oameni exercitaţi, care să-l ancoreze. Acest lucru nu se întîmplă cu celelalte dirijabile, care la vreme de nevoe pot fi dezumflate şi, astfel, sustrase acţiunii vîntului. In sfîrşit, iuţeala balonului nu e aşa de mare cum ar putea fi, nu numai din cauză că balonul e prea alungit, ci şi fiindcă cîrmele de adîncime opun o rezistenţă foarte mare la înaintare.

Profesorul Schütte, din Danzig, a pus în construcţie, cu banii puşi la dispoziţie de fabrica Lanz, un dirijabil rigid, cu scheletul de lemn. Nu putem privi introducerea lemnului în construcţia scheletului ca un progres. Lemnul nu e un material, pe a cărui rezistenţă să ne putem sprijini, pentru motivul că nu putem niciodată fi siguri de omogenitatea lui. In ultimul timp, mai ales după accidentul balonului *v. Parseval*, produs din ruperea unei bare de lemn, el a fost aproape complect părăsit în construcţia dirijabilelor. In sfîrşit, un nou material a fost propus de către profesorul Wagner v. Rodinger: hîrtia presată (papier mâché). E posibil ca acest material, a cărui rezistenţă va trebui mai întîi bine studiată, să dea rezultate bune. Pentru moment, nu se poate spune nimic despre el.

3) *Sistemul flexibil*, reprezentat de baloanele sistem *v. Parseval*. La aceste dirijabile nu avem nici-o parte rigidă, iar nacela se poate mişca ca un leagăn faţă de balon. Balonul *v. Parseval*, tip A, are o lungime de 52 m., la un diametru maxim de 8.90 m. volum 2.800 m³, alungire: 1:5.8, motor A.E.G. 8 cilindri, 85×100 H.P.—Helicea e formată din 4 aripi de pînză, care au la capăt greutăţi de plumb. Cît timp ea nu se învîrteşte, aripele atîrnă în jos, ocupînd un loc foarte mic. Motorul pus în mişcare, aripele se întind graţie forţei centrifugale şi ieau curbura aripelor de helice. Se pare că, bine construită, coeficientul mecanic al helicei *v. Parserval* e foarte mare, aproape 60%. La tipul A, este o singură helice, aşezată în dosul nacelei. Din faptul că nacela nu e legată rigid cu balonul decurge avantajul că, la pornire, nacela pornind ceva înnaintea balonului, cuplul de răsturnare e mai mic şi, deci, şi suprafeţele stabilizătoare orizontale necesare sînt mai mici. Balonul are două balonaşe compensătoare, cu un volum maxim de ¼ din volumul balonului, aşezate în faţa şi în coada balonului. Umflînd pe unul din ele, în timp ce dezumflăm pe celălalt, balonul se poate inclina faţă de direcţia de mişcare, pecînd nacela rămîne orizontală. Suprafaţa balonului astfel înclinat joacă rolul unei suprafeţe de aeroplan, din care cauză, la aceste baloane, cîrmele de înnălţime nu sînt necesare. Acest tip de baloane a dat până acum rezultate foarte satisfăcătoare. Viteza lor pare a fi mai mare chiar decît a dirijabilelor *Zeppelin* şi a celor semirigide. Tipul acesta, însă, încă nu e destul de bine studiat, n-are în urma lui atîţia ani de încercări, ca dirijabilele *Zeppelin* şi *Patrie*.

Tipul *v. Parseval*,—B, din care s'a construit pînă acum un singur dirijabil, sfîrşit abia acum 3 săptămîni, are un volum de 5.600 m³, două helice şi două motoare de cîte 100 P. S.—Incercările făcute pînă acum au reuşit de minune.

In sfîrşit, acum se găseşte în construcţie încă un balon flexibil, sistem *v. Parseval*, dirijabilul gigant: *Siemens-Schukert*, care, avînd cam aceleaşi dimensiuni ca acelea ale lui *Zeppelin*, îi va fi, probabil, superior ca viteză, durată de călătorie şi rezistenţă.

Aşa cum au fost construite până acum dirijabilele, ele nu pot fi întrebuinţate ca mijloace de comunicaţie, fiindcă se strică prea uşor, costă colosal, nu numai ca fabricare, ci şi ca întreţinere, deoarece au nevoe de hale de păstrare şi de un personal foarte numeros şi bine exercitat, care să le ajute să ancoreze, şi, în sfîrşit, fiindcă viteza lor e cu mult prea mică, chiar atunci cînd nu bate vîntul.

Nu putem privi pentru moment dirijabilele nici ca întrebuinţabile în explorarea regiunelor necunoscute ale globului. Fără a mai vorbi de proiectul lui Welmann, de a ajunge la polul nord cu un balon, cu care el n-a făcut măcar încă nici-o ascenziune de probă, şi care amînă din an în an călătoria lui, dar chiar proiectul contelui de Zeppelin şi a profesorului Hergesell, de a ajunge la polul nord în dirijabil, pare foarte încumetat şi aproape fără sorţi de reuşită. Nu trebue să se uite că, la mai toate călătoriile mai lungi ale dirijabilelor, echipe de ajutor erau presărate pe tot drumul de parcurs, că balonul era urmărit de automobile, că la cea mai mică avarie i-se venea în ajutor, şi că, cu toate acestea, de cele mai multe ori aceste călătorii s-au sfîrşit, mai ales la dirijabilele *Zeppelin*, cu o catastrofă. A încerca în asemenea condiţii o călătorie la polul nord e mai mult decît o îndrăzneală. Şi, dacă proiectul lui von Zeppelin şi Hergesell a stîrnit mare entuziazm printre geografi, a fost totuşi foarte rece primit de aeronauţi. E drept că contele de Zeppelin vrea să întreprindă această călătorie numai după lungi cercetări meteoreologice, făcute simultan, în diferite puncte ale emisferului boreal, de către o societate sub patronajul împăratului german,—ceia ce înseamnă că călătoria nu va putea avea loc decît prin 1911. E posibil ca până atunci progresele realizate pe acest teren să fie destul de mari pentru a permite o astfel de călătorie, dar e tot aşa de posibil însă ca până atunci ea să poată fi efectuată în aeroplan. Un lucru e sigur însă: pentru moment, ea nu e cu putinţă pe cale de aviaţie.

Dirijabilele, astfel cum le avem acum, nu pot fi de folos decît pentru armată. Pentru aceasta, ele trebuesc să fie cît mai repezi, mai uşor de mînuit, mai robuste şi să poată să se urce la înnălţimi cît mai mari. Din acest punct de vedere, dirijabilele franceze de tipul *Ville de Paris* şi *Patrie*, precum şi dirijabilele *v. Parseval*, par a fi cele mai bune. In contra sistemului rigid s'a obiectat, cu drept cuvînt, că, pe lîngă mul-

tele neajunsuri, arătate mai sus, ele au defectul principal că duc cu ele o greutate moartă, scheletul balonului, de care ne-am putea lipsi. Contele de Zeppelin susţine că dirijabilele mari trebuesc să fie construite rigid. Aceasta e o intrebare. Dacă s'au putut construi dirijabile flexibile de 5.600 m. c., se vor putea, probabil, construi dirijabile semirigide de 8.000—9.000 m. c., şi care vor egala ca forţă ascenzională dirijabilele Zeppelin, avînd însă o viteză mai mare. Dar dirijabilele mari au un mare defect: pe lîngă că halele de păstrare costă foarte mult, ele sînt apoi foarte greu de minuit, atunci cînd s-au scoborît pe pămînt. Acest neajuns va fi, desigur, foarte simţit in timp de războiu, cu atît mai mult, cu cît o nepre vedere, o mică greşală, e destul să facă ca dirijabilul să fie pierdut. Din punct de vedere militar, dirijabilele de mărimea *v. Parseval*, A şi B, *Patrie*, *Ville de Paris*, par a fi cele mai comode şi, în acelaşi timp, în orice caz, mai greu de nimerit cu tunul decît uriaşul Zeppelin.

In rezumat, dirijabilele aşa cum le avem acum, pe lîngă că costă foarte mult, au două mari neajunsuri: se pot pierde foarte uşor, fiind prea fragile, şi au o iuţeală prea mică. Se poate spera că aceste din urmă două neajunsuri se vor putea remedia in viitor? După părerile specialiştilor, nu. Dirijabilele vor fi totdeauna fragile, fiindcă trebue să fie cît mai uşor construite; vor fi totdeauna greu de minuit pe pămînt, fiindcă prezintă o foarte mare suprafaţă la bataea vîntului; vor fi totdeauna periculoase, fiindcă balonul e plin cu un gaz, care se aprinde atît de uşor, ca hidrogenul; in sfîrşit, oricît de tare s-ar uşura motoarele, nu putem spera că iuţeala dirijabilelor se va mări cu mult. Ea va atinge poate 80—80 km. pe oră, din care însă va trebui să scădem, atunci cînd merge contra vîntului, iuţeala acestuia. Şi 80 km. pe oră nu e idealul pentru secolul al XX-lea.

In lupta lui cu aparatele de sburat mai grele decît aerul, dirijabilul va fi, desigur, învins. Aeroplanele costă eften de tot, sînt acum chiar mai eftene decît automobilele, întreţinerea lor e relativ uşoară, vor putea fi construite solid de tot, de îndată ce vom avea motoare destul de uşoare, se pot lesne minui, şi, mărimea lor scăzînd pe măsură ce le va creşte viteza, deci pe măsură ce se vor perfecţiona, ele nu vor avea nevoe de halele mari şi costisitoare, de care au nevoe dirijabilele. Odată pe pămînt, ele nu vor fi expuse la catastrofă, pecînd pentru dirijabile pericolul deabia atunci începe. In sfîrşit, ele pot realiza viteze mari de tot, şi pentru moment e sigur că cu un motor destul de uşor s-ar putea realiza 200 km. pe oră, şi poate şi mai mult. Pentru aceasta însă, e nevoe de un motor mult mai uşor şi mai robust decît motorul cu benzină extra uşor, pe care-l posedăm. Putem spera că vom putea vreodată poseda un astfel de motor? Chestia e de un interes vital pentru aviaţie, şi, după părerea specialiştilor, putem răspunde că da. Incercări cu diferite

sisteme se fac în toate oraşele mari ale Europei. Ele sînt, în parte, ţinute secrete. Cînd vom avea un astfel de motor, nu se poate preciza. E cu putinţa ca in 2—3 ani el să fie deja cunoscut, e posibil însă să treacă încă mult timp până cînd să putem străbate atmosfera cu o iuţeală de 200 km. pe oră. Un lucru e sigur: descoperirea unui nou motor uşor şi robust va însemna sfîrşitul dirijabilelor, şi atunci aceşti mastodonţi aerieni, sau mai degrabă modelele lor, nu vor mai figura decît ca curiozităţi in muzee.

Em. Triandafil.

Cronica artistică.

Salonul oficial din 1909.

Dupăce sfîrşeşti de examinat cele două sute şi ceva de pînze, dupăce ai făcut de cîteva ori înconjurul grupurilor de busturi şi statui,—îţi îndrepţi paşii spre eşire, neîntovărăşit de mulţumirea pe care alteori o capeţi în urma contemplării operei de artă, şi lipsit de acea înviorare care ţi-a trezit firea, ca după nu ştiu ce mulţumire adîncă. Poate, îmi ziceam, judecata mea e influenţată de cauze exterioare, străine de opera pe care aveam s'o judec; dar, repede, mi-am dat seama că îmi aduc o acuzare nedreaptă, şi aceasta, avertizat fiind de prezenţa aceloraşi idei, a aceloraşi titluri de tablouri, care mă obsedau, care se încuibaseră în minte-mi şi pentru care plătisem tributul acelei lungi nelinişte, care m'a stăpînit în permanenţă, vizitînd Salonul.

Ce ciudat amestec de curente, ce nepotrivită întîlnire de personalităţi! Se găsesc în acest salon până şi opere care arată gustul unor epoci trecute, îndepărtate, atît de îndepărtate, încît ar trebui să ai o adevărată pasiune de arheolog, pentru a te simţi bine în faţa unor astfel de pînze, care dau pictura cu veacuri înnapoi. De unde se va fi desmormîntat şi aceste pînze vechi, untdelemnii, a căror compoziţiune tipică dovedeşte că şi noi am avut pe *hommocentriştii* noştri? Dar îi mai avem încă şi acum pe aceşti hommocentrişti! Cine ar mai fi crezut aceasta! Cine ar fi crezut că se mai găsesc astăzi artişti, care să trateze peisagiul ca un accesoriu, ca un decor la o temă dată? Unde se mai văd arbori, dealuri, case, animale, rînduite în jurul unui „centru", a unui „om", pentru a reda o compoziţie, compoziţie corespunzătoare esteticei de acum două secole? Ştieam că valul impresionismului a luat cu sine şi a aruncat departe aceste „*maşinării*" de şcoală veche, care numai prind şi care, în alte ţări, demult au fost încredinţate istoriei. Dl. Emanoil P. Bardasare nu vrea să ştie că, de un secol şi mai bine, s'au întîmplat în artă adevărate cataclisme. Arta lui David, a lui Poussin şi a imitatorilor acestora, până la Delacroix, şi dela Delacroix până la Corot, a dispărut cu totul, lăsînd lo-

cul acestei arte, unde personagiul trăeşte prin sine însuşi, întreţinut aproape numai de pasta luminoasă, care vibrează la suprafaţa tablourilor unui Edouard Manet, şi, după el, la un Monet, Pissaro, Renoir, pentru a nu vorbi de Signac, cel mai puternic dintre *impresioniştii moderni*. Am măsurat din ochi distanţele dela marginile tabloului la personagiul central, Regele Carol, din tabloul „Regele la Griviţa",—distanţe perfect egale. Un spaţiu concentric gol, apoi o zonă populată cu oameni şi în urmă tonuri confuze. Iată tipul *hommocentrismului*. Ş'apoi ce înseamnă această ilogică concepţie a unei *viziuni?* Poate cineva avea o viziune, fiind deştept? Poate. Dar atunci e bolnav, e halucinat. Admit iarăşi ca unele împrejurări exterioare să aducă o perturbaţie psiho-fiziologică într'un subiect relativ sănătos, aşa încît acel impresionat să aibă o viziune ca cea din tabloul „Regele la Griviţa".—Ducele de Reichstadt, *l'Aiglon*, a putut avea viziunea dela Wagram. Dar cum? Cu nervii agitaţi de emoţiile, nu tocmai uşoare, ale unei fugi în ascuns, cu un moral şi un fizic deprimat de o boală, pe care nu ştii dacă trebue să o pui pe seama unei debilităţi înnăscute, sau pe sama acelor adînci lovituri morale, rezultate din captivitatea eroului. Mai mult decît atît: pe lîngă cauzele psiho-patologice, proprii eroului, Ducele de Reichstadt avea dinnaintea sa pe Flambeau murind, din pieptul căruia curgea sînge; apoi acea muzică de şoapte, totdeauna dătătoare de fiori, de spaimă, care se aude mai cu seamă noaptea, departe de oraş—cîmpia Wagramului... Şi toate acestea spuse şi arătate în teatru... Dar Regele Carol, care a făcut o vizită la Plevna, de bună voe, ziua 'n amiaza mare, şi căruia Mitropolitul din viaţă i-a evocat—e drept—trecutul, scene eroice, soldaţi morţi, etc., prin cuvintele: „Sculaţi..." etc.? Cum putea să aibă Regele această viziune, aşa cum o reprezintă dl. C. Petrescu? Dar dl. Sturdza? dar dl. General Coandă... şi tot anturajul, care asistă la parada dela Plevna?... Şi cum ascultă Regele, dl. Sturdza şi dl. General Coandă sunetul armelor, care se ciocnesc în văzduh!... Cum *văd scheletele* dorobanţilor, care năvălesc cu armele spre Rege!... Nu, nu cred, domnule Petrescu, că se va fi întîmplat aşa ceva cu ocazia vizitei Regelui nostru la Griviţa. Ziarele, presa celor două ţări, n'au raportat nimic. Şi chiar de s'ar fi întîmplat aşa ceva, totuşi nu se pune într'un tablou. Cu totul altul e motivul din *La Revue* al lui Detaille.

Poate că totuşi—pentru a explica logica compoziţiunii—s'ar fi putut întîmpla aşa ceva, dacă Suveranul nostru şi Statul său Major ar fi dormit o noapte pe cîmpiile Bulgariei; dar atunci nu mai era nevoe nici de paradă, nici de cuvintele Mitropolitului,—care, toate acestea, au servit drept motiv d-lui C. Petrescu. Dar aşa ceva nu s'a întîmplat; şi, pe simplele cuvinte ocazionale ale Mitropolitului, nu se poate broda o acţiune, care nu a avut, sau *nu putea* să aibă loc.

Poate că mi-am pierdut vremea, discutînd puţin, cît am făcut-o, o astfel de pînză, care şi fără iraţionalitatea concepţiei nu înseamnă ceva. Am făcut-o însă, pentrucă mă înspăimîntă o atît de enormă naivitate

într'o concepție, cît și acea perseverare în a plimba o astfel de pînză prin toate expozițiile.

Pe lîngă hommecentriști, mai avem un specimen de pictori, care, dacă ar fi lipsit, ar fi lăsat poate un loc gol în această expoziție, care, puțin a lipsit să nu treacă drept un imens bazar de obiecte, ca cele puse la tombolă. Sînt pictorii de vitrine. Juriul Salonului s'a îngrijit, se vede, ca nimic din cît se produce și se răspîndește în numele artei să nu lipsească Salonului. Dl. Florian (??), ale cărei pînze zugrăvite împodobeau vitrinile unei tutungerii de pe Podul Mogoșoaei, este reprezentat și d-sa. Dar să mă opresc: îmi este rușine, rușine pentru artă, rușine pentru artiști!... Și cînd te gîndești că înființarea acestui Salon e pornită din cea mai nobilă și patriotică inițiativă—și care aparține d-lui Ministru al Instrucțiunii—acea de a încuraja efectiv arta romînească!... Dar cît de rău s'a servit această nobilă cauză, lăsînd să se strecoare în jurul expoziției acele personalități șterse, lipsite de orice bun simț, care, desigur, vor fi permis a se pune alături de „Sft. Gheorghe" și „Hamali Turci" ineptiile d-lui Florian, ridicate, cu această ocaziune, din vitrinile tutungeriilor. Să rămînă aceasta o lecție pentru viitor. Artiștii, adevărații artiști, sau vor cere un juriu compus din artiști adevărați, sau vor refuza să expună alături de Florianii și Aricești Romîni. Trebue să se știe odată cine face artă, cine are dreptul să se *impue* publicului—și cine nu.

De aceste urîte vecinătăți sufere poate și pastelurile d-nei Cuțescu, o artistă, care știe defini forma, prin căutarea conștiincioasă a valorilor, și care amintește pe Degas, prin felul d-sale de a înțelege frumosul în raport cu interesul operei de artă. Pentru Degas, *urîtul* era preferat, el crezînd că numai astfel va putea imprima o notă originală operei sale. Poate că Degas făcea numai figuri urîte, pentrucă era sătul de dulcegăriile lui Cabanel, care, cași Bouguereau, picta capete frumoase, corecte, ca cele din cromosurile din comerț. D-na Cuțescu se pasionează și d-sa pentru modelele urîte, și în această direcție i-se poate reproșa excesul pe care îl face, abuzînd de aceleași și aceleași figuri urîte, după cum pictorilor de felul lui Bouguereau li se poate imputa aceiași perzistență în a reda figuri frumoase. Poate d-na Cuțescu caută *caractere?* Dar nu le poate cere și frumosului? Oricum, nimeni nu a ținut de rău pe Degas că pictează capete urîte. Sînt frumoase—frumusețea aceasta nesuferită, banală—pastelurile d-nei Adela Jean și ale d-lui Pascali, dar cît sînt de reci și, mai cu seamă, lipsite de interes, de caracter! Mecanismul acesta de a croi figuri frumoase, de a li da o carnație roză, de a le estompa cît se poate mai fin, dovedește pe artistul „*pompier*", care se silește să placă nu numai publicului, dar și sie-și. Tot așa se întîmplă și cu unul dintre artiștii noștri în vază, care și-a făcut o specialitate din a zugrăvi, în dimensiuni meschine, țigănci frumoase, veșnic cu zîmbetul pe buze, și pe al cărui nume îl trec, pentru respectul ce-l am față de talentul său, rătăcit printre urîtele preocupări de mercantilism. Nu fac aluzie la dl. Serafim, care n'a posedat niciodată vre-

una din însușirile talentului și care acum ne dă, pentru a milioana oară „Un Crist mort", pastișat cu multă seninătate după cel mai vulgar pictor străin.

Dela hommoncentriști, amatori și pastișori, trecem la *deuneriști*, ca Bassarab și Obedeanu, amîndoi aspiranți la aceiași glorie, aceia de a fi socotiți ca cei mai buni fotografi printre artiștii noștri.

Alături de *impresionistul* Verona, cu admirabila lui „Toamnă", întîlnim amatori, ca Titus Alexandrescu; iar alături de *plenerismul* sănătos al lui Steriadi, *țărănismul* factice al d-lui Strîmbulescu, sau diletantismul d-lui Neglies. Mai potrivit oarecum e visătorul Loghi lîngă *simbolistul* Pallade, care se deosebește de dl. Baltazar, un alt simbolist, prin aceia că, pecînd d-sa se ține de simbolismul discret al lui Gustave Moreau, acesta din urmă face un *simbolism impresionist*, într'o gamă violentă.

Dar mai sînt în acest Salon și portretiști.

Foarte rar am întîlnit la noi portrete, care să însemne ceva mai mult decît o fotografie. Calitatea de a exterioriza starea sufletească a modelului, de a surprinde gîndul care s'a încuibat dincolo de forma aceasta formă, care se ține înnaintea șevaletului, cu equilibrul oricărui corp inert, și pe care, din nenorocire, numai pe ea o percep și traduc pe pînză cei mai mulți dintre portretiști,—această calitate lipsește la cei cîțiva portretiști ai noștri. Oridecîteori privesc chipurile portrecturate din expozițiile noastre, am impresia că văd figuri de toate zilele, figuri de lume, care nu spun mai mult decît doar că sînt preocupați de a poza cît mai bine, pentru ca mîine lumea să-i admire, în cele patru pervazuri ale unei rămi aurite; nicăeri nu văd acele figuri alese, figuri de elită, pe care să le cunoști după *caracter*. Și aceasta chiar cînd personagiile reprezentate aparțin celor mai înnalte straturi ale societății... Cauza e că mai toți pictorii noștri de portrete, fiind lipsiți de finețea acelei pătrunderi a subiectului, nu fac altceva decît *vulgarizează* personagiile pe care le reprezintă. Pînă la Whistler, se poate zice că arta nu a cunoscut o altă interpretare a unui portret decît aceasta; portretele unui Jean Bérand, ale unui Carolus Duran, aparțin acestui gen de interpretare. Și tot în această școală—bine-înțeles, cu mai scăzute calități tecnice—s'ar putea clasa și dl. C. Petrescu, care crede că *dexteritatea* e valoarea unui tablou. Dela Whistler încoace, abia s'a văzut ce înseamnă să eviți poza și parada într'un portret. In adevăr, numai marele maestru american s'a putut ridica la această înnaltă concepție a portretului. După Whistler, toți pictorii anglo-saxoni, un Sargent, un Burne Jones se țin de această interpretare, și, odată cu aceștia și cîțiva francezi, printre care: Jaques-Emil-Blanche, și Aman-Jean,—pentru a nu mai vorbi de maestrul Carrière, care e o personalitate aparte. Vulgarizarea modelelor, aceasta este rezultatul, la care ajung cei cîțiva portretiști ai noștri. Ce a făcut dl. Pascali din dl. C. Arion? Așa e dl. Arion? țeapăn, rece, banal, om de paradă.... Nu cred. Tot așa și dl. Constantin Petrescu, care, în portretul

d-şoarei C., a pierdut ocazia de a se manifesta cel puţin ca un artist de gust. (Aşa se înveşmintează un portret ?).

Singur dl. Mirea, ale cărui conpoziţiuni îmi plac în măsura entuziasmului pe care-l am pentru plafoanele lui Bonnat, pare că face excepţie; portretul doamnei X., din Salonul acesta, denotă o deosebită înţelegere a genului portret. D-sa ştie să se ridice uneori la o concepţie subiectivă. Mi-a plăcut mult acest portret; am găsit aici acea ţinută nobilă, fără poză, fără afectare, care, independent de interpretarea tecnică, cucereşte pe spectator.

O manifestare însă, pe care critica trebue să o înregistreze, este apariţia unui număr de tineri, eşiţi din şcolile noastre de Belle-Arte, care, se pare, n'au deschis încă ochii pentru a vedea realitatea artei, de care niciodată nu se vor putea apropia cu cele citeva capete „de expresie", neînsemnate studii de şcoală. Dar, cum unii dintre aceşti tineri nu mai sînt nişte debutanţi, mi-e teamă ca ei să nu se fi oprit la aceste producţiuni modeste, pentruca, în numele lor, să aibă dreptul de a intra în rîndul adevăraţilor artişti. Poate că, la început, acest fel de lucrări merită o încurajare, tocmai pentru a stimula pe acei care le face spre producţiuni superioare. Dar vremea trece, expoziţiunile se perindă una după alta, şi d-nii Ioanid, Comănescu, Mihailescu, Anastasescu, Iordănescu, rămîn la primele producţiuni, care au însemnat şi debutul lor.

Mediocrităţile—iată-le. Ele sînt şi acum, cum au fost şi cum vor rămînea veşnic, elemente de umplutură, nelipsite din orişice expoziţie. Le vezi pînze—studii de capete—le examinezi: totdeauna aceleaşi. Desenate mai mult sau mai puţin corect, colorate binişor sau chiar bine, manierate sau nu, după cum autorul lor poate sau nu imita pe cutare maestru, şi, însfîrşit, bine în poză,—iar pozele acestea: banale, nesuferite, triviale. Şi cînd te gîndeşti că trei sferturi din acei cîţi trec de artişti la noi nu se ridică mai sus de aceste individualităţi şterse, care pier dela apariţia lor, tocmai pentrucă nu ştiu, nu pot respira aerul prielnic dezvoltării artistului. Dar... nu pier, nu, ci trăesc pentru anumiţi oameni, anumiţi critici, pe care secolele de prefacere artistico-culturală nu i-au transformat aproape deloc.

Acesta e Salonul din 1909.

Am trecut în revistă principalele opere, care, într'un fel sau altul, interesează evoluţia artei romîneşti. Am trecut cu vederea sculptura, deoarece nimic nou, nimic demn de luat în seamă nu a venit să se adaoge la ceia ce ştim, la ceea ce cunoaştem din opera puţinilor noştri sculptori. Puţinele noastre talente, artiştii Fritz Storck, Paciurea, Brîncusi, n'au făcut decît să folosească vechile mule, pentru a turna noi ediţii de busturi. Şi nu le fac nici-un repros din aceasta. Nu văd ei ce se întîmplă cu pictorii? Opere muncite, pentru a căror înfăptuire autorii lor şi-au pus la încercare, în afară de talent, toată răbdarea, au întrebuinţat tot ceia ce puteau da ca putere de muncă, ca vigoare, ca entuziasm juvenil,—sînt nesocotite, insultate, confundate de către publicul capriţios, cînd nu e naiv, cu anumite insanităţi, iscălite de cine ştie ce.... Căci, din nefericire, artiştii noştri se menţin numai cu încurajarea publicului; şi, cînd acest public se lasă ademenit de nimicurile bătătoare, la ochi ale acestor pseudo-artişti, nu mai e nici-o speranţă că vom vedea ridicîndu-se talentele. Deaceia, ziceam, la început, că e bine, e imperios chiar, să se ştie cine are dreptul să se *impue* publicului, şi cine nu, cel puţin într'un Salon oficial,—acest lucru n'a vrut să-l înţeleagă, sau la aceasta nu s'a gîndit onoratul juriu al expoziţiunii. Şi mi se pare că aici apare şi o altă vină a juriului, mult mai mare poate, tocmai pentrucă are urmări mai adînci: mizerabila aducaţie artistică, care se face unui public, pe care avem datoria să-l luminăm, lăsînd să treacă într'un Salon oficial pînzele unui Victorian, sau ale d-lui Alexandrescu. Nu era destul pastişele serafineşti, sau antichităţile hommocentriştilor? Nu ajungea toată această artă sarbădă, inferioară, lipsită de caracter şi originalitate, care se debitează de către anumiţi artişti, *ajunşi*, pe care oficialitatea îi cultivă şi îi impune cu deasila publicului romînesc? Şi-au avut importanţa lor, utilitatea lor chiar, aceşti corecţi profesori de desemn. Pictura lor a fost binevenită acum 10—20 de ani. Ea a trezit publicul romînesc la un început de viaţă artistică, care, fireşte, trebuea să evolueze atît cît mişcarea artistică, în continuă creştere, trebuea să deschidă drumul noilor îndrumări de artă, şi care, odată cu afirmarea unui gust înnaintat, ar fi înmormîntat definitiv primele preferinţe, primele începuturi. Astăzi, fraţii Serafim, Aurelian Radu, Bălănescu, Voinescu, Pascali, Valbudea, şi toate gloriile *Saloanelor* trecute, nu mai au ce da publicului, de care, dimpotrivă, trebuesc ţinuţi departe, pentruca să se lase loc liber noilor îndrumări de artă, care aduc cu ele ceva din substanţa vremurilor nouă, vremuri, în care dorinţa de a cunoaşte, de a pătrunde, de a ne orienta cu acel *excelsior*, a sfărîmat orice preocupări înguste de teorii învechite şi nerodnice. Pictura a fost şi ea un joc, un divertisment; îţi pierdeai cu ea cîteva ceasuri plăcute. Astăzi trebue să gîndim şi în pictură. Şi chiar dacă nu gîndim, sau gîndim mai puţin, apoi nu ne e permis ca, atunci cînd alţii trag brazdă cu ocupaţiuni serioase, să ne mulţumim a amuza publicul cu jocuri de marionete. Povestea omului cu gîsca, care a crezut că poate înlocui pe Histrion, n'ar mai trebui amintită.

Arta romînească, reprezentată oficialmente prin individualităţi ca acestea, sau aproape ca acestea, ne face să ne gîndim cu tristeţă că, dat fiind nivelul scoborît la care sîntem, prezentîndu-ne cu Serafimii noştri, ce lung e drumul pe care trebue să-l străbatem, pentru a ajunge, sau a ne ţine de progresul artistic din alte ţări!...

Surîdem—nu este aşa?—surîdem şi ne amintim, ca de un basm vechi, de cearta dintre şcoala clasică şi cea romantică franceză!... Ce timpuri! David şi Gros, pe deoparte, întorceau în zece feluri maxima: „*Le dessin est la probité de l'art*", pentru a înfrînge pe răzvrătitul Delacroix, romanticul, care inaugurase o eră nouă în pictură: liber-

tatea de a simți, și libertatea de a spune ceia ce simt, după cum și este vrerea și felul lui de a fi. Au venit apoi timpuri mai bune, in care spiritul timpului comanda, ce-i drept, o artă, care a fost mult iubită și care, pe ici, pe colo, e slăvită și astăzi. In adevăr, și azi se mai văd in *Saloanele* Parisului mici lupte, șarje cu soldați căzind sau căzuți, cu tunuri și arme frinte, cu cai speriați, și alte mașinării, care populau tablourile unui Neuville, sau Detaille. A urmat apoi o nouă intoarcere la clasicism, care a dat acele nenumărate Naiade, Fauni, Sileni, Driade, Amadriade, și din care arta franceză s'a ales cu acele studii de „Nuduri", in acăror descriere a excelat atita Armand Sylvestre. Descoperirea de noi mijloace tecnice, impresionismul, poantilismul și, totdeodată, preocuparea de a evita moda, de a fi personal, de a adinci problemele de artă, au revoluționat arta „pompierilor". Reacționind impotriva artei lui Bougureau sau Bonnat, un Signac, un Seuret și un Henry, Martin, au redus, din ce in ce, numărul admiratorilor de pinze „pompier". Și, studiind pe primitivii Renașterii, sau pe fidelii preceptului că *„arta este opera de a traduce o gindire printr'un simbol"*, artiști ca Puvis de Chavannes, Levy Dhurmer, sau Gustave Moreau, dacă nu ne-au adus in pragul viitorului, totuși, desigur, ne-au dat prilejul de a pătrunde multiplele taine ale naturii, sau poezia profundă a unor lumi, spre care năzuim in momente de contemplațiuni.

Dar noi?... După ani și zeci de ani de pictură, după trimiterea unei duzini de stipendiști in capitalele marilor orașe de artă, dupăce am avut in sinul nostru un Grigorescu, iată-ne incă, in Salonul din 1900, la peisagille d-lui Emanoil P. Bardasare, care abia dacă pot aminti—nu pe artiștii de dinnaintea romantismului francez, dar pe un Simon Vouet, sau Clonet, care in manualele de Istoria Artelor franceze ocupă primile pagini. Și, dacă nu mă inșel, e posibil ca, cronologicește, arta Vouet-ilor să corespundă cu epoca puștei cu cremene. Noi ne inchipuim insă, că posedăm o artă, atunci cind vedem, intr'o expoziție, tablouri ca „Regele la Grivița"!... Avem incă pictori, care vor să schimbe două trei „flori" sau citeva „fructe" din gingașele lor —cit de gingașe!—„naturi moarte" pe citeva frunze din laurii nemuririi!... Apoi maeștrii, consacrați de oficialitate, care fac „Nuduri", inversind, prin ajutorul oglinzii, pozele din reviste, ca *„Panorama-Salon"* sau alta!... Sintem in urmă, in urmă de tot, și mult ne va trebui ca să putem ajunge măcar pe acei care ne-au luat innainte, pe vecinii noștri,—căci pe acei, care au ajuns la țel, sau aproape de țel, nu-i vom ajunge niciodată.

Poate că cer insă prea mult pentru civilizația noastră tinără. Dar cind deja am instalat pe citeva bastimente telegrafia fără fir, cind am părăsit anestezia prin cloroform, sau ne-am legat și de cea mai din urmă dintre invenții, aeroplanul,—avem dreptul, cred, să cerem oficialității ca să ne dea altfel de *Saloane*, decit cel 1909.

*

Premiile. Imi inchipueam că, cel puțin cu ocazia premiilor, se va ști ca, printr'o apreciere serioasă, să se repare răul, faptuit cu primirea atitor pinze nule sau mediocre. S'ar fi putut, astfel, erta, s'ar fi putut trece o eventuală scuză a juriului, aceia de a fi voit să fie indulgent sau, cu un termen mai caracteristic, tolerant. Nu s'a făcut nimic insă, pentruca cel puțin urmările acelei greșeli să fie inlăturate. Un juriu special, un pictor și trei amatori, au făcut această clasificare cunoscută, care a uimit pe toți. Cum se poate ca, atunci cind premiezi pe Paciurea sau Steriade, să premiezi pe dl. Roșca sau Serafim!... Cum de se poate premia dl. Serafim? Dar cind premiezi pe d. Obedeanu, cum de nu premiezi pe dl. Bassarab, amindoi fiind egali, avind aceiași trăsătură comună: lipsa de talent? Și, cind avem atitea mediocrități printre pictorii cunoscuți, cum de se mai inventează, se mai impun cu deasila altele noi? Aricescu, Alexandrescu, Angelescu, Serafim, *et ejusdem*... nu ajung, pentru a-i mai inmulți cu numărul acelor Mihailești sau Conduești? Dar... dece intreb atita, de ce mă mir atita? Mai bine ași fi făcut dela inceput o singură intrebare .....dar nu!...

Spiridon Antonescu.

Scrisori din Bucovina.

Comemorarea lui Mihai Eminescu în Bucovina.

In toate ţările locuite de Romîni s'a serbătorit, în anul acesta, amintirea lui *Mihai Eminescu*, poetul fruntaş al neamului nostru. Neamul romînesc a dat, prin aceasta, dovadă că ştie să-şi facă datoria faţă de oamenii lui mari şi a şters şi o pată urîtă din trecutul său nu foc-mai îndepărtat.

Şi în Bucovina s'a serbătorit memoria marelui poet cu căldură şi demnitate. Serbătorirea aceasta a îmbrăcat, pe unele locuri, forma unei manifestaţii culturale de primul ordin. S'a arătat, mai ales, cu această ocaziune, că generaţiile tinere de cărturari sînt, în mare parte, conştiente de rolul, extraordinar de greu, ce-l au de îndeplinit într'o ţară, care e, cultural, cucerită de alte neamuri. Bucuria noastră nu poate fi nici de astădată deplină şi netulburată; în ea se strecoară—e fatal aceasta în ţara noastră—un strop de amar. E drept că serbările aranjate au reuşit pe deplin şi şi-au împlinit menirea pentru care au fost aranjate. Trebue de constatat însă că multe societăţi şi corporaţiuni, multe şcoli nu şi-au împlinit datoria lor sfîntă de a fi propagatorii culturii naţionale. Ţinuturi întregi din Bucovina, oraşe însemnate n'au luat parte la această serbătoare a sufletului romînesc. Şi nicăeri, poate, nu e aşa de necesar ca să se împrospăteze amintirea figurilor mari ale neamului nostru, ca tocmai la noi în Bucovina, unde, pe zi ce mergem, ne afundăm tot mai mult în robia străinismului.

Nu ne putem bucura de un succes desăvîrşit; să ne bucurăm de unul parţial, în aşteptarea unor vremuri mai bune.

M. Eminescu e, alături de V. Alexandri, unul din puţinii scriitori romîni fruntaşi, care a avut legături trainice cu ţărişoara noastră. Tatăl său e originar din Călineştii bucovinei; şi-a făcut şcoala în Suceava noastră. Tînărul Eminescu a făcut şi el şcoala primară şi 3 clase liceale în Cernăuţi, locuind, dimpreună cu alţi tineri bucovineni, la profesorul Aron Pumnul, într'o căsuţă care există şi astăzi pe strada ce poartă numele deşteptătorului Romînilor bucovineni. In amintirea iubitului său

profesor şi îndrumător, a scris el prima sa poezie tipărită; iar în amintirea ţării în care şi-a petrecut, în fericire, o parte din anii copilăriei sale, frumoasa poezie „La Bucovina". Una din străzile nouă şi frumoase din centrul Cernăuţului poartă, spre veşnică amintire, numele lui Eminescu. Mai tîrziu, cînd Eminescu îşi urma studiile sale în Viena, a avut ca colegi pe mai mulţi tineri bucovineni, între care fraţii Vasile şi Ion Bumbac, P. Dan, T. V. Stefanelli. T. V. Stefanelli, scriitor şi el, i-a fost prieten deaproape. Intre prietenii cei mai intimi ai poetului se numără şi A. Ghibici-Rivneanu, bucovinean de origine.

Eminescu a fost iniţiatorul serbării dela Putna, unde s'au întîlnit, pentru prima oară, pe pămîntul clasic al Bucovinei, lîngă mormîntul celui mai mare erou al Romînilor, fraţi din patru unghiuri.

Sora lui Eminescu, Aglaia, a fost măritată în Bucovina după profesorul de pedagogie I. Djogli; iar în a doua căsătorie, după un ofiţer austriac.

Bucovinenii, serbătorind pe cel mai mare poet al neamului romînesc, serbătoreau totodată şi pe unul din puţinii scriitori romîni, care le-au cunoscut ţara şi le-a înţeles durerile:

„Din Boian la Vatra-Dornei
A umplut omida cornii"....

Şase serbări s'au aranjat în Bucovina în amintirea celor douăzeci de ani dela moartea lui Eminescu: trei şcolare şi trei cu caracter general.

La gimnaziul romîn din Cîmpu-Lung s'a dat cea dintăi serbare comemorativă. A deschis serbarea directorul dr. *D. Verenca;* discursul festiv l-a rostit profesorul *D. Logiganu*, iar corul, sub conducerea profesorului *George Prelici*, a executat mai multe cîntece cu text din Eminescu. S'au recitat mai multe poezii tot de Eminescu.

La liceul romîn din Suceava s'a dat serbarea la 27 Iunie. Mai întăiu s'a oficiat un parastas, apoi s'a desfăşurat serbarea şcolară, care a fost deschisă de seniorul corpului didactic dr. *A. Daşchevici*. Un frumos discurs festiv a rostit profesorul *Liviu Marian*. Corul elevilor, sub conducerea profesorului *Severin Procopovici*, a executat patru cîntece: „Rugămu-ne 'ndurărilor", compoziţie de *Liviu Tempea*, „Ce te legeni codrule", compoziţie de *Isidor Vorobchievici*, „Dorinţa", compoziţie de *Adrian Forgaci* şi „Somnoroase păsărele", compoziţie de *Constantin Procopovici*. Trei din cele patru cîntece executate sînt compoziţii de-ale Bucovinenilor. Elevii din clasele superioare ale liceului au recitat mai multe poezii de-ale lui Eminescu. Iniţiativa acestei serbări a luat o d. *Liviu Marian*, care a comandat pentru această serbare, pe spese proprii, portretele scriitorilor: Mihai Eminescu, Veronica Micle şi Ioan Creangă.

În Cernăuți s'a aranjat o serbare comemorativă la școala normală de învățători și învățătoare. În sala frumos decorată cu verdeață, flori și portretele celor trei scriitori, pomeniți mai sus, s'au adunat elevele și elevii acestui institut, majoritatea lor în costume naționale. Cuvîntul festiv l-a ținut scriitorul acestor rînduri. Corul elevilor, sub conducerea elevului *R. Gorcea* (an. 3), a executat următoarele cîntece: „Dorința", compoziție de *Adrian Forgaci*, „Vezi rîndunelele se duc", compoziția lui *Isidor Vorobchievici*, „De-aşi avea", compoziție de *G. Şerban*, „Somnoroase păsărele", compoziția lui *Tudor cav. de Flondor* și „Ce te legeni codrule", compoziția lui *Isidor Vorobchievici*. S'au declamat următoarele bucăți: „Odă lui Eminescu" de *Cincinat Pavelescu* (eleva A. Dugan, an. 1), „Luceafărul" (eleva E. Prelipcean, an. 3), apoi un fragment din „Satira III-a" (elevul E. Boca, an. 3) și „Carmen Saeculare" de *St. O. Iosif* și *D. Anghel* (elevele St. Grosan și S. Ursuleac, an. 1). Un elev a cetit un fragment din „Amintiri din copilărie" de *I. Creangă*. La serbarea aceasta s'a comemorat și prietenul lui Eminescu, Creangă, și prietena sa, Veronica Micle.

O serbare comemorativă, cu caracter general, au aranjat societățile culturale din Suceava: *„Școala Romînă"* *„Ciprian Porumbescu"* și *„Clubul Romîn"*, în ziua de 1 Iulie. Dimineața s'a oficiat un parastas la vechea biserică a Mirăuților de către arhimandritul-mitrofor Gh. Balmaș. Iar seara s'a dat în grădina „Școalei Romîne" serbarea. Profesorul dela liceul romîn dr. *Eusebie Popovici* a rostit un cuvînt comemorativ; apoi s'au executat mai multe cîntece, între care două soluri de d. *L. Tomoiagă* și un soprano-solo de d-na *Procopovici*. D. *Olvian Sorocean* a recitat mai multe poezii de Eminescu. Frumos și impunător a fost *festivalul comemorativ*, aranjat de întreaga studențime universitară romînă dela universitatea din Cernăuți, Duminică 4 Iulie. Dimineața s'a oficiat, în capela reședinții, un parastas de către profesorii de univesitate: *dr. Emilian Voiutschi*, *dr. Stefan Saghin*, *dr. Vasile Gheorghiu*, *dr. Vasile Tarnovschi* spiritualul seminarului teologic, *Gavril Teleagă* și diaconii *dr. Șesan* și *M. Ursuleac*.

După masă, la orele 3, s'a făcut un pelerinaj la casa unde a locuit Eminescu, cînd a studiat în Cernăuți. În grup compact, studenții s'au pornit dela universitate, și, avînd în frunte pe prof. *S. Pușcariu* și parcurgînd stradele Cernăuțului, s'au dus la casa poetului.

Această casă, situată pe strada Pumnul, cam la periferia orașului, foasta proprietate a profesorului A. Pumnul, la care a avut gazdă Eminescu, e azi *proprietatea unui Evreu*. Nu s'ar afla oare în toată Rominimea un suflet mare și generos, care să răscumpere această proprietate din mîna Evreului? Prețul realității întregi nu-i deloc mare.

Casa e în felul vechilor case moldovenești, cu cerdac înnainte; odăița în care a locuit poetul e mică și joasă. Intrăm, cîți putem, înlăuntru. Corul studenților cîntă „Somnoroase păsărele" și tonurile dulci

ale melodiosului cîntec ne învălue într'o armonie binefăcătoare. Vorbește d. *State Dragomir*, sfîrșind cu recitarea poeziei „La Bucovina", care, rostită aici, pe locul de care e legată amintirea autorului ei, capătă un farmec deosebit. Într'un discurs înnălțător, d. prof. *S. Pușcariu* arată comoara de frumuseți ce zace în opera poetului, care și-a petrecut tinereța în țara noastră. Corul studenților execută „La arme". Ce profeție adîncă rezidă în versurile: „Și tu frumoasă Bucovină" ... Ne cutremurăm la gîndul că și casa, în care a locuit poetul, n'a scăpat de pericolul înstrăinării, de care e amenințată întreaga noastră țară, în toate bunurile ei.

Sara s'a dat în Teatrul Municipal festivalul comemorativ. A asistat lume multă; au fost de față și capii autorităților. Ca introducere, corul mixt, compus din studenți și domnișoare romîne din Cernăuți, toți în haine naționale, execută sub conducerea studentului *Aurel Morariu*; „Pe-al nostru steag e scris unire".

D. profesor universitar *S. Pușcariu* ține conferința sa, care s'a publicat în numărul festiv al „Junimei Literare" (No. 7—8, anul VI) Rînd pe rînd, se execută cîntece cu text de Eminescu și se fac recitări din versurile lui. D. *State Dragomir*, dela Teatrul Național din Iași, recitează un fragment din „Satira a 3-a", „La Bucovina" și „Doina" și cetește „Luceafărul". Recitarea „Doinei", care cuprinde atîta adevăr, spus atît de simplu și totuși atît de frumos, stîrnește un entuziasm de nedescris în toată sala. Corul cîntă „Serenada" de *Flondor* și „Dorința" de *A. Forgaci*. D-șoara *Silvia Scalat* a cîntat, solo, „Ce te legeni codrule" și „Codrule, codruțule"; d. *Ștefan Scalat* a executat, solo, compozițiile lui *Dima*: „De ce nu-mi vii" și „Somnoroase păsărele", iar d-l *G. Sotnițchi* „Ultima dorință". Ca încheiere, corul intonează „La arme", care e primit cu aplauze furtunoase.

Venitul curat al acestei serbări e hotărît pentru un „fond Eminescu", care are menirea de-a înlesni celor mai aleși dintre studenții bucovineni să facă ceia ce, în tinereța sa, făcuse maestrul: „să cutreere regiunile locuite de Romîni, spre a cunoaște neamul nostru de pretutindeni".

Pentru sărbătorirea poetului și pentru alimentarea acestui fond, studențimea s'a obligat să aranjeze regulat, în fiecare an, cîte-un festival Eminescu. Îi dorim să-și poată împlini gîndul și ținea cuvîntul dat.

Înnălțătoare, prin felul cum a fost aranjată, și grandioasă, prin participarea tuturor straturilor poporului nostru, a fost serbarea comemorativă, aranjată de asociația învățătorilor romîni din districtul Cîmpu-Lung. A fost o serbare în stil mare, cea mai mare din întreaga Bucovină: a participat cărturărimea din Cîmpu-Lung și din împrejurimi, învățătorimea din întreaga Bucovină de sud și, în număr foarte mare, țărănimea din Cîmpu-Lung. Mare parte din ei, ne mai putînd intra, a rămas pe-afară. Dimineața s'a oficiat un parastas pentru odihna sufletului poetului. Părintele Gheorghe Prelici, profesor la gimnaziul romîn din

Cimpu-Lung a rostit o scurtă, dar innălţătoare cuvintare, comparind misiunea lui Eminescu pe pămînt cu misiunea apostolilor Petru şi Pavel (serbarea s'a dat în ziua acestor doi apostoli).

După masă, la orele 3, s'a deschis serbarea cu un cuvint al preşedintelui asociaţiei, d. *D. Teleaga*, căruia îi revine, în mare parte, meritul reuşitei frumoase a acestei serbări. Poetul *G. Rotariu-Rotică* a rostit discursul festiv. S'au recitat apoi „Carmen Saeculare" de d-şra *V. Bacinschi* şi *I. Ursu*, „Luceafărul" de d-ra *V. Bacinschi* şi un fragment din „Satira a III-a" de *E. Boca*. Corul elevilor dela şcoala normală din Cernăuţi a executat mai multe cîntece cu text de Eminescu. Cu această serbare reuşită s'a încheeat seria serbărilor pentru comemorarea lui Eminescu în Bucovina.

Amintesc că „Junimea Literară" a închinat numărul ei, 7—8, amintirii lui Eminescu, tipărind cîteva articole originale, între care 4 scrisori inedite şi cîteva amintiri, datorite d-lui *T. V. Stefanelli*, consilier la curtea de apel din Lemberg, un foarte bun prieten de-al neuitatului Eminescu.

George Tofan.

Scrisori din Basarabia.

Noul comitet de „cenzură romînească" în persoana... lui Madan. Moartea d-lui Pavel Dicescul şi existenţa deplorabilă a „Societăţii moldovene din Basarabia". Tendinţele episcopului Serafim în faţa opoziţiei hotăritoare a preoţimii moldovene naţionaliste. Primele simptome ale activităţii „Partidului basarabean de interese locale" Moartea lui Pavel Cruşevan.

Am rămas baltă... Cu toate făgăduinţele repetate şi cu toată dorinţa de a scrie regulat la „V. R.", din nou am rămas, zic, baltă pentru întreaga jumătate de an... Ce să faci? Imprejurările stupide nu ne lipsesc nouă tuturor, nu lipsesc nici unui om.

Dar să nu gîndească cumva d. Gheorghe Madan, cel mai bun amic al meu şi actualul cenzor al întregii mele vieţi, ca şi al fiecărei suflări, că am tăcut o aşa bucată de vreme tocmai dupăce îşi făcuse multă plăcere (şi mai mult folos) din—ca să spun—„murdarizarea" (nu modernizarea) complectă—cu ajutorul vopselei tipografice şi în localul splendid al „Cabinetului negru" dela postamtul Chişinăului—a paginilor criminale din No. 12, 1908 al „V. R." cu a VIII-a mea „scrisoare" din Basarabia!?.... Am arătat odată („V. R." 1907, Sept.) figura şi apucăturile acestui Romîn renegat, ivit pe arena de rusificaţie oficială a Moldovenilor. Ce să-i mai adaog?... In noaptea aceasta de reacţiune, care se întinde, la noi, asupra ultimilor 3 ani, fiecare pasăre nocturnă de pradă îşi găseşte un colţuşor ticnit, unde-şi poate îndestula burta pe socoteala.... celor apăsaţi. Şi-a găsit un locuşor şi d. Madan. Dela 1 Ian. 1909 e înfiinţată în Chişinău o nouă demnitate oficială de şpion—pardon!—de „cenzor romînesc", adică gard-salvator al Rusiei şi al Basarabiei de primejdia romînă. Toată poşta din Romînia, adresată la diferite locuri din imperiul rusesc, vine mai întîi la Chişinău, în mînele lui Madan, şi de aici, frumos împodobită cu brazde negre şi echipată cu ştampilă—„Permis de cenzură"—trece mai departe.

Pănă acuma, însă, toată corespondenţa tipărită din Romînia trecea obişnuit prin Odessa, unde a şi fost comitetul de cenzură generală

pentru sudul Rusiei a tuturor „scrierilor din străinătate". Cenzurarea poştei romîne la Odessa avea şi partea ei rea, căci ziarele ne veneau cu o întîrziere foarte simţitoare, peste 3 zile după apariţia lor la Bucureşti, iar jurnalele şi peste 10—15 zile; avea însă şi o parte bună: cenzurarea era numai pro forma, şi, de fapt, primeam neîmpiedecat şi neperlustrat toată poşta.

In special, nici-un rînd, apărut în presa romînă despre Basarabia, nu a fost oprit sau murdărit cu vopsea neagră. Nu ne veneau nimicite decît rarele caricaturi de persoana ţarului, sau cîteva rînduri cu destăinurile „senzaţionale" asupra politicei ruseşti.

Acuma e alt lucru. In goană după ruble şi chiar capeici ruseşti, d. Madan a reuşit să i se dea armă efectivă pentru zdrobirea „trădării" în Basarabia şi, în primul rînd, deci, pentru zdrobirea... subsemnatului, fiindcă, de fapt, sînt unicul din Basarabia, care scrie ceva regulat, pentru presa romînă; şi rolul acesta nu mi s'a dat decît prin ironia soartei mele—dar nu în aceasta stă treaba. Prezenţa mea şi scrierile mele sînt acuma zălogul zilelor bune pentru d. Madan; el poate acuma exclama: „Dacă Nour nu ar exista, ar trebui să-l inventez!" Nu-i vorbă, afară de cele scrise de mine, mai are de lucru d. Madan,—şi are atît de mult, încît primim acuma ziarele şi cu mai mare întîrziere: adeseori peste 4 zile. Ocupat cu tot felul de traduceri pentru administraţiunea rusească („Moldovanul" lui Madan nu mai apare) cu însărcinări şi cu afacerile lui private, badea Gheorghe n'are cînd să vină de vreme la poştă, vine tîrziu, sau odată la două zile... iar noi aşteptăm acasă ziare cu noutăţi romîne; şi cîteodată primim numărul feştelit cu o chibzuinţă rară, dovedind, că n'au pierit încă adevăraţii patrioţi-cenzori ai măreţei Rusii.

Am retrimes onor. direcţiei „V. R." modelul lucrărilor d-lui Madan—No. 12—din 1908, cu 7 pagini ale scrisorii mele, înmormîntată de d. Madan. Sper că şi scrisoarea prezentă nu o voi vedea-o strecurată teafără printre minele amicului meu sincer... Ciudat lucru: nu poţi ceti ceia ce-ai scris! Dar mă consolez puţin, căci are să citească cenzorul....

N'am încercat niciodată în viaţa mea marea cu degetul, dar, întîlnindu-ne cu d. Madan, după Dec. 1908, l-am luat drept om cumsecade şi am vrut să văd dacă e conştient de ceia ce face. I-am spus:

— Mi-ai făcut reclama pe care n'am cerut-o; şi mai departe tot aşa ai să faci cu cenzurarea scrierilor mele?

— Dragă, mi-a răspuns d. Madan, în privinţa slujbei mele nouă, ce să faci? Politica impune adeseori o conduită în contrazicere cu sentimentele omeneşti. Dar ai şi scris scrisoarea d-tale rău, rău de tot; prin scrisori de al de astea se compromite mult cauza romînească din Basarabia!...

Vedeţi cine,e o adevărată compromitere a cauzei romîneşti? Iată-mă!

O! Azef-ul nostru şi Harting—d-le Madan!... Veţi reuşi în mare,

precum aţi reuşit deja în mic. Vopseaua d-voastră s-a arătat deja mai tare ca condeiul meu; nu vă rămîne decît să faceţi o carieră bunişoară, mulţumită imprudenţii mele; traduceţi mai degrabă scrisoarea aceasta şi s'o cetiţi repede-repede cui credeţi că va folosi. Fiind intrat în bănuială demult, mie mi-i tot una; d-voastră, din contra, toată viaţa vă stă înnainte,—deci, nu vă jenaţi mult, daţi-mi jandarmul la spate şi duceţi-mă.....

Dar şi aşa nu-i bine! Pe a cui socoteală are să existe d. Madan, cînd mizerabilul, dar unicul cronicar romîn din Basarabia va fi transportat departe, departe? Nu. Mai bine să mă citească regulat d. Madan, să mă murdărească, să dea raporturi cuvenite despre persoana mea cui va crede de cuviinţă, totul va merge strună. Vom trăi şi ne vom iubi pe veci, şi cum vroiţi ca, cu o lovitură, să se prăbuşească fericirea noastră?....

Iată textul primului document de acum doi ani şi jumătate privitor la d. Madan în cariera lui de renegat:

D-lui A. Nour.

Avînd în vedere că d. Gheorghe Madan a intrat în legătură cu nişte persoane din Basarabia a caror duşmănie în contra dezrobirei naţionale şi civile este cunoscută; avînd în vedere că acest domn stă în relaţii cu d. Vasilieff, colonel de geandarmi din Chişinău,—societatea Romînilor din Basarabia—„Milcov",—îl exclude din sînul său şi face cunoscut tutulor Romînilor despre aceasta a sa hotărîre.

(Pecetea societăţii).

Tot aşa încep toţi Cainii şi primesc o asemenea pecete de renegaţie a lor fără nici-o mustrare de cuget... Suflete de cîni ale celor maghiarizaţi din Ardeal... bucuraţi-vă la Apusul neamului romînesc! La Răsăritul acestui neam s'a ivit primul Iuda după chipul şi asemănarea voastră...

Dar, pe cînd forţele sociale ale romînimei ardelene există şi pot bine rezista apucăturilor de renegăţie, ce poate face romînimea basarabeană, fără oameni distinşi, fără luptători în contra Madan-ilor şi tuturor paraziţilor, care se leagă de noi ca boala, dar nu de un om sănătos, ci de un beteag, mărginit şi singuratic?

* * *

La începutul primăverii anului acesta a murit, la Petersburg, Pavel Victor Dicescul, boer moldovean de viţă veche, fostul mareşal al nobilimei din jud. Chişinăului. O scurtă boală l'a prins în clima severă a capitalei, unde se găsea ca membru al sfatului Imperial (senatul rusesc) din Basarabia. Era de 63 ani, a trăit toată viaţa liniştit cu vederi moderate şi umanitare, gospodărind la moşia lui părintească. N-a fost un lucrător energic de pe vre'un cîmp obştesc, n-a fost luptător vajnic pentru izbăvirea neamului de lanţurile străinătăţei, dar *acasă, în cercul lui intim,* a fost Romîn naţionalist şi visător. Cu mare bagare de samă, cu vecinică precauţiune şi conduită: „să nu ne compromitem",—mine-

le i-au fost legate de nehotărîre, care, de fapt, trecea la apatie. Rostea cîteodată două-trei vorbe bune la întrunirile diferitelor organizații, oficiale sau private, asupra limbii mame, necesară pentru școlile sătești și la biserici, sau insistase asupra necesității serioase de a desvolta activitatea național-culturală a intelectualilor noștri,—dar n'a putut, prin însăși firea lui, să facă ceva *real* pentru apărarea efectivă a intereselor noastre etnice. In răstimpul dintre 1905—1906 editase ziarul cotidian „Bessarabeț", cu direcția „Octombristă", în rusește, în care vorbea foarte puțin despre Rominii Basarabeni și care era atît de corect și „cum se cade", încît s'a închis, parcă a adormit în liniște și, firește, dupăce și-a cîștigat o reputație în publicul basarabian: „să citești Bessarabeț tocmai în cazul cînd suferi de insomnie acută și ai încercat zadarnic toate somniferele".

Nu scriu aceste rînduri decît cu tristeța liniștită, cu capul descoperit înaintea mormîntului drag al veteranului basarabian. Il văd încă viu, uscățiv, cu ochii buni și glasul moale, îi văd tipul Rominului istoric, răbdător și umilit. Și, în același moment, cît ași dori să văd însfîrșit un alt tip rominesc, tip creator, protestant, luptător. Dar nu se ivește pe pămîntul Basarabiei!...

Cu moartea lui Dicescul s'a scurs o pagină, puțin strălucită în istoria „Societății moldovene din Basarabia pentru cooperarea instrucțiunii poporane și studiarea țărei basarabene", a cărei președinte a fost decedatul. Cu un an înainte, murise vice-președintele Eugeniu Purcel, om ceva mai energic, iar fostul secretar al societății, N. Andronovici, stă la temniță din Chișinău pentru o delapidare, în calitate de casier, al tribunalului. Societatea rămîne într'o inacțiune complectă, pe cînd acum un an, doi în urmă, ea exista totuși măcar pe hîrtie, avîndu-și și reprezentații ei aleși. Adunările generale nu se fac un an și jumătate, nu se știe unde-s capitalurile și toate documentele. Nu-i vorbă, boerimea noastră, care stătea în jurul lui Dicescul, va ști să păzească bine partea materială a adormitei societăți. Dar cine e menit să trezească din apatie cadrele romîne din Basarabia cu ajutorul acestei unice instituțiuni naționale,—cine și cînd? Unde-s forțele vii care să ne prefacă însfîrșit dintr'o cantitate neglijabilă într'o grupare sănătoasă locală?... Ori ni se cer acum coruri întregi de serafimi, cutremurul pămîntului și desfacerea cerului ca să lăsăm pozițiunea noastră tîcnită de răbdare, constatare și filosofare!?..

Avem și un Serafim!

A. Nour.

Scrisori din Ardeal.

Moise Nicoară.—Precursorul lui G. Lazăr.—Studiul părintelui arhimandrit și vicar V. Mangra.

Cel mai frumos capitol din istoria literaturii noastre va trebui corectat și chiar refăcut. Cu dovezi, în fața cărora trebuie să ne închinăm fără nici-o obiecțiune, părintele arhimandrit, Vasile Mangra, vicar episcopesc la Oradia-Mare, demonstrează că cel dintăiu Romîn, plecat de la noi să propage în Romînia spiritul național și să combată străinismul, a fost Moise Nicoară.

Iată un nume, care până acum nu se pomenea decît la noi. După cele descoperite însă de părintele Mangra între manuscrisele Academiei Romîne, galeria bărbaților noștri celebrii s'a îmbogățit cu o figură luminoasă; avem cu un apostol național mai mult și dupăce, fie părintele Mangra, fie alt cercetaș zelos literar va selecta și publica cele 15 volume manuscrise (numerile 2437—2451) care au stat, ca uitate, în rafturile Academiei, se va putea scrie documentat cea mai interesantă epocă a vieții noastre naționale: epoca de redeșteptare, epocă, în care Moise Nicoară o să ne apară ca un erou legendar, ca un luptător pentru deșteptarea *tuturor Rominilor!*

El este cel dintăiu care îmbrățișează și luptă cu stăruință și pricepere pentru interesele, nu numai ale fraților săi din Ungaria și Transilvania, ci, și pentru ale celor din Romînia și ale Rominilor supuși Semilunei. Il întîlnim, la începutul veacului XIX, ca ambasador, așa zicînd, al tuturor Rominilor, intervenind și luptînd pentru drepturile acestora la curțile a trei mari și puternice împărății: la Viena, Petersburg și Constantinopol. Nu se află, între eroii renașterii noastre naționale, niciunul cu o viață mai bogată și mai frămîntată, niciunul, care să-și fi pus ca țintă a vieții realizarea unui ideal mai înălțător; niciunul, care să lupte cu o energie mai strașnică, să îndure mai mult și totuși să nu se descurajeze, ci, până la moarte, să stărue pentru realizarea ideilor, care l'au încălzit din copilărie, așa zicînd.

*

Părintele arhimandrit Mangra şi-a cîştigat un merit neperitor că a scuturat praful de pe documentele, pe care sprijinit, fixează locul in istorie lui Moise Nicoară şi îmbogăţeşte astfel, nu numai istoria literaturii romîne, ci, ne înfăţişează un bărbat politic de care noi, cei din statul ungar, avem foarte puţini.

Iată ce scrie d-sa in privinţa aceasta:

„Viaţa acestui bărbat, de înnaltă cultură, mă preocupă de aproape treizeci de ani, de cînd adică am publicat întăia oară *„instanţa clerului şi poporului romîn*, din dieceza Aradului", făcută şi înnaintată de el la 1814 împăratului Francisc I, ca să le dee episcop de *„neam romîn, cu singele şi cu inima romîn*". Însă afară de puţinele informaţiuni şi comunicări primite dela contimporanul său, răposatul advocat Ioan Arcoşi din Arad şi de scrisele unui preot Gruescu din Banat în „Albina", din a. 1870, alte date şi indicaţiuni privitoare la trecutul şi activitatea lui Moise Nicoară n'am aflat. Cu 10—12 ani în urmă am chestionat pe răposatul membru al Academiei romîne Vasile Maniu, dela care numai atît am putut afla că: Moise Nicoară a murit în Bucureşti, în mare mizerie, înmormîntat în cămaşa lui Golescu la mănăstirea Mihai Vodă; anul nu l-a ştiut spune, şi manuscrisele lui ar fi rămas la familia Golescu" [1].

D. Mangra n'a slăbit însă în cercetările sale, ci a continuat cu ele şi astfel, în Octombrie 1907, a reuşit să afle şi să studieze, în secţia manuscriselor Academiei Romîne, întreg materialul relativ la personalitatea lui Moise Nicoară. In „Tribuna" dela Crăciun a dat seama despre acest preţios material; a scris de asemenea în „Biserica şi Şcoala" (din Arad), precum mi-a pus şi mie la dispoziţie copii inedite din materialul ce-a descoperit. Pe baza acestora, voiu da relaţiunile de mai la vale.

*

Deja origina lui Moise Nicoară este dintre cele mai interesante. Strămoşii săi sînt din comitatul Sabolci, *unde, azi, nu mai există Romîni.* (De-un veac şi mai bine, Romînii din comitatele Bereg şi Sabolci, pier dinnaintea puhoiului rutean, precum se contopesc şi în massa maghiară ce-i înconjoară).

„Ştefan Nicoară,—scrie părintele Mangra—căpătase dela împăratul Ferdinand II la 1627 diplomă nobilitară, care s'a publicat în 19 Ianuarie 1629 în comuna (posessione) Gyulaháza, comitatul Szabolcs, dar strănepotul său Moise" neavînd în toată viaţa la căldura inimei şi a minţii nobilitatea—*drept ceea-ce o are cineva de sine şi prin sine şi meritele sale civile şi sufleteşti*" nici cînd n'a avut grije de diplomele nobilitare, ci mai cu seamă simţea *„nepăsul cel mai mare*".

Moise Nicoară, el însuşi, s'a născut în Giula, comitatul Bichiş, în vecinătatea Aradului, la 30 Noembrie 1784. Face deci parte din aceamassă de Romîni, care, începînd de-acum două veacuri, s'a retras tot mai spre sud dela nordul Ungariei, unde, odinioară, avea situaţie excepţională (cum se dovedeşte asta din „Diplomele maramurăşene" publicate de dr. Ioan Mihályi de Apşa). Azi, Giula este un punct (ameninţat rău) la frontiera apuseană a Romînismului.

Carte a învăţat întăiu dela dascălul Melentie din Lipova. Studiile secundare le-a făcut în Oradia Mare şi la Arad, iar studiile universitare la Pesta şi Pojon, în anii 1802—6, fiind cel dintăiu Romîn ortodox din Ungaria, care s'a avîntat la aşa înnălţime.

La 1807 depune examenul, din dreptul roman şi din statistică, la universitatea din *Viena*, precum se supune şi examenului de primire în institutul pentru limbile orientale.

La 1809 fu numit locotenent la cavaleria insurecţională pe care ţara o instituise contra lui Napoleon. Din părţile Aradului s'au înrolat atunci mulţi Romîni în oştirile, chemate să apere tronul greu ameninţat.

Şi ca soldat, el s'a gîndit într'una la propăşirea neamului său şi dacă împăratul a dat, pe-acea vreme, voie Romînilor să înfiinţeze la sat *cea dintăiu preparandie* (şcoală normală) pentru formarea învăţătorilor, se ştie că un merit mare îi revine lui Moise Nicoară.

La 1810 se duce în Romînia, unde căutase să intre în serviciul Rusiei; la 1814 îl găsim în Constantinopol şi, peste un an, la Viena, căutînd să-şi asigure un post în diplomaţie, ca, în această calitate, să poată lucra pentru neamul său. S'ar fi aplicat şi în cariera militară. După cum scrie însă într'un memoriu, adresat lui Chabert, dragomanul Engliterii la Constantinopol, încurcăturile ce-au urmat după bătălia de la Waterloo, n'au favorizat planurile sale. Ceeace nu însemna însă că el a renunţat la luptă, ci, dimpotrivă, prin legăturile ce face la Viena, la Curte mai ales, şi prin întreaga sa activitate deschide noi cărări în viaţa noastră naţională. Prin *„Supplex libellus Walachorum dioecesis aradiensis*" către împăratul Francisc (1814) el porneşte marea mişcare naţională, menită a ne desrobi de sub jugul patriarhiei sîrbeşti.

Ideile, pentru a căror realizare lupta, erau nu numai naţionale, ci şi cît se poate de—democratice. El accentuează întăia oară că *poporul are dreptul să-şi aleagă pe episcop*, iar contra aservirii Romînilor luptă cu o rară bărbăţie atît sus, la Curte, cît şi acasă, unde organizează pe Romîni pentru ca astfel să poată rezista tentaţiunilor şi fărădelegilor patriarhiei sîrbeşti.

E, fără îndoială, cel mai frumos moment în acele vremuri de frămîntări faptul că, cele două căpetenii ale Romînilor greco-catolici, învăţatul Petru Maior şi episcopul Samoil Vulcanu, stau în ajutorul ortodo-

1) „Tribuna" (Arad), No. 283—1907.

xului Nicoară. Sunt înduioşătoare următoarele cuvinte ce-i adresează Petru Maior:

„Cumcă ceva cinie ascunsă este nu spre binele Rominilor. De voi putea ceva pricepe, sau ajuta, *nu voi întîrzia a vă înştiinţa. Purtaţi-vă bărbăteşte* pe lîngă Ilustrissimul Domn Episcop Vulcan întru toate. Rominii de pe acolo, cum văd, bine sunt invitaţi pentru episcopia din Arad, şi au început a cunoaşte cine sunt Rominii şi cine sunt Sîrbii, şi că *ver uniţi, ver neuniţi, tot sunt Romini fraţi împreună*. Eu aud că *spre fericirea Rominilor* ţi-a pus ceriul acea pedică, ca să nu păşeşti acum afară din ţară. (27 Aug. 1815).

La 22 Octombrie 1815, Episcopul Vulcanu îi făcea cunoscut că nu trebuea să meargă la - Veneţia, fiind deja Impăratul convins că „la Arad trebue să fie episcop, poporului plăcut".

Se vede însă, că intervenţia episcopului unit nu putea covîrşi pe-a Sîrbilor, căci, încurînd, mitropolitul sîrb, Stratimirovici, numi la Arad administrator episcopesc pe sîrbul Putnic, ceeace înverşună pe Nicoară. Protestă, mişcă toate pietrele, dar în urmă ajunse să fie izgonit din Viena, ca tulburător de ordine. Nedreptatea ce i se face nu-l descuragiază însă, ci-l îndeamnă să lupte încă şi cu mai multă vigoare şi cu o demnitate fără seamăn. Nimeni nu i-a spus Impăratului buchile mai pe şleau, nimeni dintre fruntaşii poporului romîn n'a arătat Curţii, în cuvinte mai lapidare, drepturile poporului şi n'a accentuat, mai cu hotărîre, datoriile pe care le are suveranul faţă de supuşii săi.

Iată ce spunea într'un memoriu ce adresase, la 1819, Impăratului:

„*Tot împăratul—are puterea sa de la supuşi*, prin aşezămînturi sau legături, adecă s'au învoit înainte de vremi stramoşii supuşilor cu cel dintăi dintre strămoşii împăratului, pe care îl alesese împărat. Dar nu are împăratul dreptul acesta ca să lucreze altmintrelea cu puterea sa împărătească şi spre alt scop, de cît aşa precum s'a aşezat atunci prin legături. *Tot scopul pentru care se aleg împăraţii este siguranţa şi fericirea supuşilor*, spre păzirea cărora a luat împăratul păzirea asupra sa. Deci *nu e slobod împăratului să întrebuinţeze puterea aceea spre alt scop, decît spre acel zis al siguranţei şi fericirii supuşilor săi*".

Lucrul Rominilor pentru episcopie, zice el în memorandul din 1819 către Impăratul, este public şi de obşte cunoscut, precum şi vrednicia lui aduce cu sine; *care întîiu l'am purtat eu cu alţii*, iar apoi *la Viena numai singur*, ce este lucru foarte cunoscut. Eu l'am purtat după datorinţa mea cea mai sfîntă şi după putinţa mea *împotriva mai marilor sîrbeşti*, spre faţa Rominilor şi a statului împărăţiei cu ştirea şi slobozenia celor mai mari dregători şi *plăcerea M. Tale*... Noi *deputaţii* ne-am arătat Palatinului, l-am arătat *plenipotenţii*, şi am dat o instanţie. Asemenea ne-am arătat şi la Viena în cancelarie, precum *după aceea şi M. Tale*... Eu toată starea şi a lucrului Rominilor *mai nainte*

Ţi-am făcut cunoscut M. Tale decît ori cui altuia, precum şi după aceea mai de multe ori, cît în audienţă cît în scris. In audienţa cea mai din urmă din 24 Decemvrie 1817 *mi-ai zis cu hotărîre: „Scrie d-ta numai, că eu la toate acestea voiu face capăt, eu odată voiu rupe toate"*.

Desigur că nici miniştrii puternici, nu s'au prea găsit mulţi care să-şi permită a reaminti Impăratului *împlinirea celor ce-a făgăduit*, ori, să facă imputare pentrucă se schimbă dintr'un an în altul.

Mai straşnic este în următorul pasaj, care este o formală dojană:

„Cît de proşti şi nepricepuţi sunt Rominii, zice el, totuş mai mult nimenea nu-i va încredinţa, că nedreptăţile acestea li se fac lor dinlăuntru, de către Sîrbi; că nu dela Sîrbi ci *dela M. Ta atîrnă şi au cerut dreptate*... Şi M. Ta *m'aţi întîrziat din zi în zi cu voarbe goale* la întăia lună şi acum şi mulţi ani au trecut. *Aşa lucraţi cu ticăloşii şi amărîţii plîngători pentru dreptate*, îi trimiţi dela Ponţie la Pilat şi dela Pilat la Ponţie, năcăjiţi, despoiaţi de toate, goniţi, călcaţi, asupriţi şi batjocoriţi din toate părţile. *Şi cine nu vede a fi astea toate ţesute prin M. Ta*, ca şi prin cap de unde toate se trag, şi dacă nu, încailete *o fi cu ştirea şi învoirea M. Tale*, toată neorînduiala asta şi spargerea de păciuire".

„Inălţate împărate!—continuă cu amărăciune.—Mai mult mă cunosc pe mine şi starea sorţii mele, decît ca să pot pofti şi aştepta dela M. Ta punerea cinstei mele în loc, *care cinste în fiinţa sa nici nu mi-o poţi lua, nici nu mi-o poţi da*. Numele cel bun îl stăpînesc întru mine, întru conştiinţa mea înaintea lui Dumnezeu şi înaintea tuturor celor drepţi, în toată întregimea sa. Ci şi M. Ta încă trebue să-mi judeci înaintea judecătorului nostru, cel mai mare al tuturor (iară nu înaintea *curtenilor linguşitori*) şi în conştiinţa Ta cînd vei da seamă pentru faptele de toată ziua. Eu nu trebue să mă mîntuesc, nici n'am pentruce, ci M. Ta trebue să mîntueşti şi desvinovăţeşti cele ce mi-s'au făcut şi din zi în zi pe sub mînă mi-se fac în numele Tău împărătesc. Una numai am să cer dela M. Ta, ca dupăce m'aţi despoiat de toate celea în care se cuprinde viaţa, adecă de cinste, de numele bun, de binevoitori, de fraţi, de părinţi, de paza şi ocrotirea legilor împărăteşti, de facerea de dreptate şi altele; dupăce de astea toate, zic, m'aţi despoiat şi m'aţi jefuit, să pot eşi din împărăţie deapururea, fără supărare şi cu pasuale; şi precum m'ai închis dela bunătăţile statului şi legilor şi însuşi dela toată ascultarea şi dreptatea, aşa se mă şi deslegi dela toată supunerea şi datorinţele către Impărăţia Ta".

Se înţelege că tonul acesta de a vorbi cu Impăratul a accelerat totala disgraţiare. Până acum, fusese scos numai din Viena, de-aici încolo, Moise Nicoară ajunge prigonitul administraţiunei politice, aşa că, la 24 Octombrie 1819, ajunge în temniţă, (la Arad şi Giula), de unde n'a scă-

pat decît la 5 Septembrie 1821, *prin grația împărătească*! Dacă ar fi fost după voința oligarhilor stăpînitori, n'ar fi scăpat niciodată.

Chiar în temniță, el numai la suferințile poporului său s'a gîndit, compunînd alt memorand, în care cerea drepturi și protesta împotriva tuturor impilărilor. Astfel, îndată ce ajunge liber, vrea să trimită memorand la Împăratul. Era însă atît de sărac și frații, pentru care luptase, atît de ingrați și intimidați de regimul politic maghiar și de cel bisericesc sîrb, încît Moise Nicoară nu poate strînge nici măcar banii necesari pentru a trimite cu poșta acel memorand. Iată ce scrie Nicoară cu privire la aceasta:

„*Nici decît nu putui atîta căpăta*, cît să le pot trimite pe poștă, —deci 1822 în Martie 17 *le dădui lui Vulcan, care îmi făgăduise că cu bună samă le va trimite împăratului*. Acest recurs fu trimis pe lîngă altul nemțesc, și acelea *din prinsoare toate*. Nicoară se jertfise nu numai pe sine, ci și averea părinților pentru cauza națională".

Și de data aceasta, cînd însuși coreligionarii săi îl părăsiseră, tot Episcopul Vulcan l'a ajutat în planurile sale; desigur că îl va fi ajutat și cu bani, căci luptele grele ce-a purtat Moise Nicoară, i-au mistuit întreaga avere părintească, așa că sărăcia îl silește să emigreze. La 29 Aprilie 1825 obține pașaportul și la 10 Mai, dupăce încredințează manuscrisele sale lui Grigore Călinescu, pleacă din patrie. Se duce în Romînia, pentru a înscrie o pagină frumoasă și în istoria acesteia.

Cu privire la plecarea sa și la prețioasele manuscrise, părintele Vasile Mangra scrie:

„In ajunul expatrierei, Nicoară lăsase în 10 Mai 1825 lui Grigorie Călinescu, în Viena, manuscrisele sale, care împreună cu alte scrisori, ce i le aduse în 1836 din Giula la București secretarul consistorial din Arad, Nicolae Bălașcu, le-a așezat într'un geamandan în magazinul lui Frantz Türinger din București, cînd plecă în 1838 în Rusia. Ingrijit pentru conservarea manuscriselor, el adresă din Odesa în 1840 o scrisoare către secretariatul principatului Țării Romînești, atrăgîndu-i atențiunea, că în ladă (cufăr) se cuprind „*actele cari se ating de starea și biserica unei părți numeroasedintre Romînii pravoslavnici, și care nimeni nu le are*". Erau actele privitoare la mișcarea Romînilor din eparhia Aradului, ca să li se dee episcop romîn. După 12 ani Nicoară stabilindu-se iarăși la București, cercă geamandanul cu manuscrisele și găsindu-l, unde îl lăsase, scrie plin de bucurie: „Acum în ceasul acesta, în 2 | 14 Mai 1850 în București, scosei cufărul din magazina lui Türinger, și spre mare mirarea mea deschizîndu-l, cîtu-i negru sub unghie nu aflai vătămat nici de umezeală nici de molii, nici însuși pecețile din afară pentru transport. *Păstrarea asta de 12 ani e un mare semn de credință*".

„Manuscrisele lui se pot clasifica în următoarele categorii: 1. Studii preparatoare ca student; 2. Acte și documente relativ la preparandia romînă din Arad, întemeiată la 1812, și la biserica romînă ortodoxă din eparhia Aradului; 3. Studii literare și istorice; 4. Memorii și corespondențe politice; 5. Ziar de călătorie și despre întreținerea lui în Constantinopol, cu puține întreruperi, dela 1814 până la 1850. M. Nicoară s'a apucat să-și aranjeze manuscrisele în 1850, dar nu i-a fost cu putință „cît pentru alte trebi, cît pentru strîmtoarea locului", și la 7 Septembrie 1851 încă le lasă „încîlcite" din pricină, cum scrie într'o notă abia legibilă, că „nu le poate ceti, nici înșira". Este cea din urmă însemnare ce am găsit rămasă dela el.

In viitorul articol vom arăta *activitatea lui Moise Nicoară în Romînia*.

Arad, Martie 1909. **I. Russu-Șirianu.**

Cronica externă.

Evenimentele din Spania.

Spectacolul pe care Spania il prezintă lumii in momentul de faţă este jalnic. Ea este sfişiată de un groaznic război civil. Barcelona e in flacări, Madridul clocoteşte, pretutindeni mulţimea urlă de minie, şi furia ei se revarsă incoherentă şi absurdă. Nu se văd decit pumni care se incleştează şi nu se aud decit strigăte de ură şi indemnuri de răsturnare. La chemarea sub drapel a autorităţilor, soldaţii răspund prin dezertări in masă. La apelul pe care guvernul il adresează patriotismului public, plebea deslănţuită răspunde blestemind războiul. S'ar zice că spada, pe care ministrul Maura a vrut s'o indrepte asupra Marocului, s'a intors impotriva Spaniei, care singerează de loviturile destinate inamicului. Ce să fie această quasi-sinucidere? Un vint de nebunie, care s'a abătut peste o naţiune nenorocită? Decrepitudinea morală a unui popor nedemn să mai trăiască? Ultimele zvircoliri ale unei ţări, odinioară glorioasă, care azi e cuprinsă de spasmele unei agonii fatale?

Pentru un observator superficial, spectacolul pe care ni-l infăţişează Spania nu poate fi decit un spectacol de decadenţă. Ce poate să fie, dacă nu decadenţă,—soldaţi, care dezertează in faţa inamicului, mulţimi, care in ceasul războiului pradă biserici, incendiază mănăstiri, ridică baricade, bombardează oraşe, distrug căile ferate şi se asvirl in lupte fratricide. Şi totuşi, ceia ce e jalnic, nu e aceasta; ceia ce e jalnic, nespus de jalnic, e faptul că un popor trebue să treacă prin astfel de zbuciumări tragice, ca să scape de o moarte sigură. Da, războiul civil din Spania nu e un simptom de decadenţă; e sforţarea desperată a unui neam, care vrea să mai trăiască. E afirmarea setei de viaţă şi de regenerare a unui popor, care simţea cum, incetul cu incetul, se scufunda şi pierea in marea viltoare a civilizaţiunilor moderne. Spaima unei asemenea perspective nu ingădue nici gesturi estetice, nici acţiuni măsurate; ea implică brutalitatea sălbatică, care caracterizează, intotdeauna, instinctul de conservare. Expediţia din Maroc n'a fost decit un prilej, ultima picătură pe pe care o revarsă o cupă plină. Demult Spania zăcea sub un

regim funest. Dacă n'ar fi fost vinovată decit forma exterioară a regimului, răul ar fi fost mai lesne de tămăduit. Dar ceia ce dădea pericolului atita gravitate e că boala, de care suferea Spania, stătea mai puţin in forma exterioară a intocmirii ei politice, decit in spiritul, in mentalitatea care o inspira şi o diriguea. In nici-o ţară din Europa clericalismul catolic, adică acea neputinţă de a pricepe timpurile noastre şi nevoile lor, nu a inflorit mai neturburat decit in Spania, şi nicăeri nu se poate vedea mai bine, decit acolo, influenţa distrugătoare, pe care o exercită asupra unui organism social dominaţiunea neinfrinată a catolicismului. Dovadă că, sub acţiunea lentă a unui asemenea spirit, un popor ajunge să nu poată trăi,—ne-o dă faptul că in Spania nu mai e nici-un izvor de viaţă, care să nu fie cu desăvirşire secat. Biserica, care a dominat-o atita timp, n'a fost in stare să-i asigure nici o viaţă politică, nici o viaţă economică şi nici una socială.

Viaţa politică a Spaniei e parodia gălăgioasă a realităţilor de aiurea. Două mari partide—unul purtind firma conservatoare, iar celalt mindrindu-se cu eticheta liberală—se alternează la putere, sau, mai bine zis, la budget, fără ca să existe intre ele deosebiri profunde de principii. Inchinate aceloraşi interese reacţionare şi, deopotrivă supuse aceleiaşi forţe 'nerăspunzătoare, dar atotputernică, amindouă şi-au depus destinele in minile ambiţioase ale preoţimii. Bine 'nţeles că asemenea partide nu pot ataca nici-una din problemele adinci, care frămintă societatea spaniolă, şi că, evoluind intr'un cadru convenţional, ele sint osindite să aibă un orizont mărginit şi să se mulţumească cu inriuriri superficiale. In schimb, lipsa de convingeri, sărăcia de ideal a unei asemenea politici atrage după sine influenţa exagerată a consideraţiunilor personale. Ideile ne mai insemnind nimic, totul graviteazä in jurul ambiţiunilor unora şi a susceptibilităţilor celorlalţi, şi, repede, interesele vitale ale popoarelor sint sacrificate vanităţii citorva dibaci, sau intrigilor citorva ipocriţi.

Pe acest teren politica se transformă in demagogie. Prin'insa bunul simţ se perverteşte, proporţiunile lucrurilor se deformează, inţelesul situaţiunilor se falşifică, caricatura ia locul realităţii şi generaţiunile tinere, crescute in această atmosferă viciată, pierd până şi putinţa de a discerne răul, necum de a curma funestele lui urmări. Aşa incit, numai din afară, dela oameni care plutesc in lumea utopiilor şi a exageraţiunilor,—intr'un cuvint, numai dintr'o concepţiune socială, fundamental opusă, poate să mai vie mintuirea. Şi atunci, prin insăşi condiţiunile care au determinat-o, această mintuire nu poate să vie, caşi azi in Spania, decit sub forma ciocnirilor violente, nedespărţite de toate salturile dela un extrem la altul.

Biserica a fost şi mai puţin incă in stare să asigure viaţa economică a Spaniei. Generaţiunile tinere crescind intr'un spirit de ascultare pasivă şi de evlavioasă contemplaţiune, era natural ca această stare, in loc să samene iniţiativă şi muncă, a im-

praştiat lenea şi a sădit moliciunea. Rezultatul acestei şcoli e că golul, pe care îl lasă încezeala energiilor naţionale, îl umplu străinii şi că, pe lîngă alte neajunsuri, naţiunea, care se expune la asemenea situaţii, se mai trezeşte într'o bună zi şi cu umilinţa de a fi robită străinătăţii. Acesta e azi cazul Spaniei. Toate instrumentele ei de producţiune, toate izvoarele ei de bogăţie sînt în mînile străinilor. Căile ferate sînt ale unui consorţiu străin, în care dinastia multimilionară a Rothschild-ilor dictează fără control. Minele, aproape singura bogaţie a pămîntului ei sărac, sînt stăpînite de străini. Comerţul, industria, totul e rodul muncii străine, şi nu e afacere, pe care capitalurile străine să nu o fi acaparat în dauna prosperităţii şi a neatîrnării naţionale.

Dacă, cel puţin, clericarismul s'ar putea măguli că a dat Spaniei, o frumoasă, o înnălţătoare viaţă socială !.... Dar nici atîta !... Viaţa ei socială e un ţesut de superstiţiuni puerile, de prejudecăţi medievalice şi de brutalităţi ruşinoase. Din splendoarea unor vremuri duioase nu le-au rămas Spaniolilor decît gesturi. Şi, cum gesturile acestea nu mai sînt adequate împrejurărilor, ele accentuează şi mai bine mizeria zilelor de azi. Sus—o aristocraţie restrînsă de latifundiari îndatoraţi, care risipesc ultimele vestigii ale unor averi, odinioară fabuloase, într'o viaţă de lux şi de ostentaţiune. Jos—o plebe, care se sbate în ghiarele sărăciei şi ale ignoranţii. Două lumi trăind faţă în faţă, fără legături sufleteşti, fără să se iubească, întîlnindu-se numai pe terenul aceloraşi crezii şi confundîndu-şi sentimentele numai în entuziasmul luptelor de tauri. Iată imaginea vieţii sociale, cu care biserica catolică, lăsată în voia ei, a fost în stare să înzestreze naţiunea spaniolă !..

Cu o asemenea viaţă publică, economică şi socială, ce putea să devie Spania—dacă nu prada lăcomiilor internaţionale, puterea bătută la Cuba, izgonită din Filipine şi silită să vînză la mezat insulele ei din Oceanul Atlantic. Toate aceste înfrîngeri Spaniolii le-au răbdat cu resemnare. S'ar fi cuvenit oare să rabde tot astfel şi ultima greşală a ocîrmuitorilor ei, incapabili şi nesocotiţi ? S'ar fi cuvenit oare să rabde în tăcere şi această aventură marocană, care, prin natura ei, nu putea să înscrie în analele Spaniei decît o nouă umilinţă ?

Sau, în sfîrşit, trezit din osteneala şi din ticăloşia lui, poporul spaniol avea datoria să se ridice împotriva regimului care l-a nenorocit, să-l înlăture cu hotărîre, şi pe ruinele lui să-şi clădească o viaţă nouă, o viaţă în care munca să înlocuească declamaţiunea, fapta—gestul, şi stăruinţa—fanfaronada ? Ori, războiul civil, prin care trece azi Spania, nu este altceva decît sforţarea eroică, pe care poporul spaniol o face pentru a se înnălţa până la această viaţă nouă.

Se va zice însă : Oare poporul spaniol nu putea să scuture jugul bisericii decît dezertînd de sub drapel şi recurgînd la mijloace extreme ? Sînt şi alte popoare, care au avut a trece prin situaţii grele şi totuşi le-au învins, fără să fi curs vre-o picătură de sînge. Nu mai vorbim de popoarele liniştite ale nordului, cum sînt Suedezii şi Norvegienii, care au rupt o uniune personală, quasi-seculară, cu o eleganţă de procedeuri nevăzută încă,—dar chiar Turcii au sfărmat lanţurile tiraniei hamidiene cu o stăpînire de sine, cu o înfrînare a patimilor, care a uimit întreaga lume civilizată. Dece poporul spaniol nu s'ar fi scăpat de dominaţiunea clericală prin aceleaşi procedeuri paşnice ? Fără a fi cîtuşi de puţin un partizan al soluţiunilor violente, trebue să recunoaştem că alte căi nu le erau deschise Spaniolilor. Situaţia lor se deosebeşte cu totul de-a Norvegiei şi de-a Suediei, şi chiar de-a Turcilor. Cu ce aveau de luptat Suedezii şi Norvegienii ? Cu o anumită stare politică, care, în loc să asigure ambelor state foloasele în vederea cărora ea fusese instituită, ajunsese să nu le pricinuiască decît greutate şi necazuri. In asemenea condiţiuni, nu era greu ca vocea raţiunii să întunece nişte patimi trecătoare. Ar fi fost apoi şi trist ca, în vremurile noastre de civilizaţiune, vîntul de umanitarism, care suflă pretutindeni, să nu fi putut stinge flacăra unor patimi atît de palide şi atît de ofilite. In Turcia e adevărat că regimul hamidian era greu de desrădăcinat, fiindcă acaparase atîtea organe ale statului şi distrusese aproape toate forţele, care i s'ar fi putu împotrivi. E adevărat, deasemenea, că, faţă de fără de legile lui Abdul Hamid, care legitimau toate răzbunările, era şi mai greu tinerilor turci să-şi păstreze sîngele rece. Dar tocmai ura, pe care toate straturile Imperiului Otoman o nutriau împotriva lui Abdul Hamid, a îndemnat la moderaţiune pe revoluţionarii Turci. Intr'adevăr, această ură săpase între Sultan şi poporul său un şanţ, rupsese, una cîte una, toate legăturile sufleteşti şi tradiţionale, care îi împreunaseră odinioară, şi nu e decît firesc ca lucrurile, între care orice legătură a încetat, să se despartă unele de altele, fără greutate şi fără de durere.

In Spania, însă, lucrurile nu stau astfel ; poporul urăşte clericarismul, dar clericalismul îl stăpîneşte încă. Il stăpîneşte printr'un amestec ciudat de atavism şi de supravieţuire inconştientă a credinţii, printr'un fel de respect al amintirii şi prin vestigii de superstiţie. Poporul spaniol are ceia ce Francezul a numit atît de bine „l'empreinte". Chiar mentalitatea celor mai conştienţi de necesitatea unei schimbări e deformată de influenţa clericalismului, şi în sufletele cele mai sincer înnamorate de libertate şi cele mai însetate de generozitate nu lipsesc chinurile îndoelii. Aşa încît, ca să rupă cu clericalismul, poporul spaniol trebue să rupă ceva din propria lui fire. Cînd omul e pus în această situaţie psihologică, cînd e lăsat în prada unei astfel de lupte sufleteşti, e ştiut că din două lucruri una : sau nu are energia îndestulătoare, ca să-şi înnăbuşească pornirile inimii, şi atunci raţiunea sfîrşeşte prin a se înclina înaintea slăbiciunii,—sau are această energie, dar atunci sforţarea pe care a trebuit s'o facă e întotdeauna atît de mare, încît depăşeşte necesităţile situaţiunii şi ia, inevitabil, forma exageraţiunii. Dar mai este încă un motiv, pentru care nu se poate stabili nici-o asemănare între greutăţile, pe care Turcii au trebuit să le înlăture, ca să răs-

toarne pe Abdul Hamid, şi între situaţia, în care se află Spaniolii, cînd vor să se scape de dominaţiunea clericală.

In primul caz, era o luptă împotriva unei instituţiuni, a unei instituţiuni puternice, cu ramificaţiuni numeroase, cu tot ce voiţi, dar numai a unei instituţiuni, adică a ceva material. Pe cînd clericalismul nu e numai atît. Clericalismul e, totdeodată, o instituţiune şi o stare sufletească, o organizaţiune şi o mentalitate; cu alte cuvinte, e ceva imponderabil, pe care nu-l poate, după voe, prinde şi desgrădina. El pătrunde pretutindeni în aşezămintele publice, în şcolile elementare, caşi în aula universităţilor, în laboratoarele ştiinţei, caşi în sînul familiilor; pune stăpînire pe toate sufletele, îndeamnă mama împotriva copilului, desparte fiul de tată şi fratele de soră. Cu el nu poţi să lupţi, ca cu instituţiunile politice, numai în viaţa publică; cu el trebue să te lupţi şi în căminul tău. Şi cînd l-ai doborît în piaţa publică, el te hărţueşte în casa ta. Aşa se şi explică dece acei care se avîntă în luptele religioase depăşesc întotdeauna măsura. In patima lor pun atîta înverşunare, fiindcă simt că trebue să lupte nu numai cu ceilalţi, dar şi cu ei, şi în asalturile lor răsuflă necazul ce-l au de propriele lor şovăeli.

Deaceia, departe de a ne opri în faţa manifestaţiunilor externe ale războiului civil din Spania, nu trebue să reţinem decît înţelesul lui şi să ne bucurăm că, în sfîrşit, poporul spaniol a regăsit energia trebuincioasă, ca să se regenereze. Nu vom aluneca pe povîrnişul proorocirilor. Nu ştim sub ce formă precisă regenerarea spaniolă se va îndeplini.

Fi-va răsturnată dinastia actuală? Se va recurge la o altă dinastie? Se va proclama republica? Nu ştim. Ceia ce e sigur însă e că, oricare ar fi forma de guvernămînt, o eră nouă începe: Spania a aşezat temeliile unei stări de lucruri, în care sceptrul puterii nu va mai fi în mînele clericalismului. N'ar trebui însă pentru aceasta să ne închipuim că transformarea Spaniei se va opera instantaneu, ca sub o influenţă magică. Franţei şi tot i-a trebuit aproape o sută de ani, ca să întroneze democraţia. Cum să ne aşteptăm atunci ca Spania să nu treacă prin zbuciumări, prin crize de tot felul, până cînd să reuşească a reclădi toate aşezămintele ei sociale şi până cînd sufletul generaţiunilor viitoare să se obişnuiască cu necesităţile moderne şi să se mlădie după ele. E aci un proces de evoluţiune materială şi psihică, care, prin natura lui, nu poate să fie decît opera timpului.

Deocamdată vom insista numai asupra unui punct. Multă vreme naţiunile lumii s'au împărţit în două categorii. Acele care aveau virtuţi, care erau harnice, stăruitoare, mîndre şi ambiţioase, aveau împărăţia izbîndei şi a atotputerniciei; ele stăpîneau continentele şi mările şi lor li se închinau acei slabi şi acei învinşi. In cealaltă categorie intrau naţiunile lipsite de energie, leneşe, fără demnitate şi fără dor de progres, naţiunile aşa zise în decadenţă. Iar cauza acestei deosebiri se atribuea toată firei unora şi a celorlalte. Cu cît însă trecea timpul, se constata că pot exista deosebiri de gradaţiune în calităţile popoarelor, dar că nu sînt deosebiri fundamentale de natură, care să ridice pe unele în fruntea civilizaţiunii şi să asvîrle pe celelalte în coada ei. Nu sînt, cu alte cuvinte, naţiuni exclusiv virtuoase şi altele exclusiv vicioase; în toate e un amestec de bine şi de rău, de calităţi şi de defecte. Nu există decît forme de guvernămînt, care permit calităţilor frumoase să se dezvolte, sau, dimpotrivă, care înnăbuşesc sistematic toate avînturile înnălţătoare şi nu lasă să înflorească decît sentimentele joase şi pornirile păcătoase. Acelaşi popor, în atmosfera înnăbuşitoare a clericalismului, îţi dă Spania dela Cuba şi, în atmosfera dătătoare de viaţă a unui democratism sănătos, înţelegător al vremurilor noastre şi al aspiraţiunilor sale, îţi va da o Spanie muncitoare, bogată şi hotărîtă. Cine ar fi spus că poporul, care îndura de peste 30 de ani decrepitudinea despotismului hamidian, e acelaşi care, în mînile tinerilor turci, a făcut revoluţia care a minunat lumea şi care reorganizează azi cu stăruinţă, cu cinste şi cu izbîndă Imperiul Otoman, de toţi osîndit la moarte?

Cine ar fi crezut că poporul care a tolerat fantaziile unui Muzaffer-Eddin e acelaşi, care a luptat cu atîta energie pentru a înzestra Persia cu binefacerile unui regim constituţional şi care uimeşte astăzi Rusia, caşi Anglia, prin voinţa sa de reorganizare temeinică şi naţională? Şi cine s'ar mira, dacă acelaşi popor, care eri, sub absolutismul unui Nicolae II, a mers la Liao-Yang şi Tsu-Shima, la corupţia în administraţie, la destrăbălarea în finanţe, la dezorganizarea în marină, la demoralizarea în armată şi la anarhia în spirite, — mîne, sub un regim de adevărată libertate, va face cinste civilizaţiunii, ilustrîndu-se în toate ramurile activităţii omeneşti? In orice caz, trezirea tuturor naţiunilor osîndite, reînvierea aceasta a tuturor civilizaţiunilor moarte, sub puterea soarelui democraţiei moderne, constitue, începînd cu Japonia şi cu misterioasa Chină şi sfîrşind cu Spania, unul din fenomenele cele mai interesante şi cele mai însemnate din vremurile, în care ne-a fost dat să trăim. Şi lăsăm celor care cunosc ceva mult mai impunător decît spectacolul acestor morţi, care se scoală şi, spre uimirea lumii, încep să meargă înnainte, — sarcina de a-şi pierde timpul în discuţiuni deşerte asupra incidentelor mărunte ale zguduitoarei tragedii, care se desfăşoară pe pămîntul care reprezintă tot ce a mai rămas din vasta şi glorioasa împărăţie a lui Carol Quintus.

I. G. Duca.

Cronica Veselă.

CALEIDOSCOP

Congresul literaţilor.

I

In fine se 'ncheease ciclul nenumăratelor congrese...
Banchetul A. Miresc, banchetul cel mai vestit în ăst sezon,
Ce-a provocat în toată ţara o vîlvă-atît de colosală.
Părea acum uitat şi dînsul, şi-un fapt istoric ajunsese...
Şi vremea 'şi reluase cursul obişnuit şi monoton.
Ceasornicul Independenţii, cu gravitatea-i oficială.
Abia 'şi mişca, din oră 'n oră, metalica sa limbă 'n gură,
Gemînd ca un milog bicisnic plictisitoru-i cînt breton...
Vre-o trei Babiloneni venise pe la congresul *Esperanto*,
Incolo, capitala 'ntreagă părea un jalnic Campo-Santo,
Căci toţi capitaliştii noştri plecaseră 'n vilegiatură...
Cînd iată doi poeţi zburdalnici, care-amîndoi, de nu mă 'nşel,
Scriu şi la „Viaţa Romînească“, printr'un canicular apel
Lansat către confraţi, stîrniră o 'nsufleţire generală
In pururea nemulţămită a literaţilor Walhală...

Apelul lor, cu toate-acestea, era un paşnic manifest,
Era, după atîta sfadă şi zavistie, 'ntîiul gest
De împăcare,—o 'nşiruire de 'năbuşite doleanţe,
Era 'n sfîrşit năframa albă de-asupra unei ambulanţe,
Era hulubul alb ce-aduce în plisc crenguţa de măslin,
Splendidul curcubeu ce-anunţă că iarăşi s'a făcut senin.
„Veniţi, confraţi din toată ţara“, zicea entuziast apelu,
„Veniţi, cît mai avem vigoare şi încă n'am plecat la Belu,
„Să pregătim o soartă nouă şi mai lipsită de nevoi
„Măcar acelor ce-au să vină, cum n'au făcut-o pentru noi

Acei ce trebuiau s'o facă, bătrînii egoişti de ieri...
Veniţi, voi, toţi pacienţii cronici ai Muzelor, veniţi, truveri,
Veniţi, voi, prozatori, voi, critici, veniţi simpatici proletari
Ai tocului şi ai hîrtiei, pioni ai artei mici şi mari,
Veniţi poporanişti şi clasici, parnasiani şi simbolişti,
Voi, lacrimali şi gingaşi lirici, voi, irascibili umorişti,
Descindeţi cu-ale voastre muze de prin cotloane şi mansarde,
Veniţi în fine toţi acela, în care sacrul foc mai arde,
Toţi care aveţi în cui o liră, oricare-ar fi ai voştri zei,
Porniţi urgent spre Capitală cu tot bagajul de idei,
Să discutăm, să ne 'nţelegem şi să vedem ce-i de făcut...

II

Şi-abia a fost lansat apelul, aşa de sobru conceput,
Şi Capitala cea pustie, în toiul arzătoarei veri,
Părea că s'a umplut deodată de-un codru viu de palmieri,
Aşa pietoşi şi mulţi la număr, dăduse buzna trubadurii...
Vibra acum întreg văzduhul de-un zvon de harfă eoliană.
Purtau, drept ori şi ce insignii, la pălărie cîte-o pană,
Dar n'aveau doi la fel costumul, aceşti bizari fii ai naturii...
Vedeai mantale de hidalgo şi pălării de D'Artagnani,
Cămăşi de purpură şi toge şi laticlave de Romani,
Impermeabile şi fracuri, cagule vechi de pelerini,
Patriarhale ţundre albe, burnuzuri lungi de Beduini,
Fenomenale redingote, tăiate dintr'un tricolor,
Lavaliere montmartreze, hlamide de imperator,
Iţari, nădragi, şalvari, chiulote şi pantaloni de catifea,
Gherocuri verzi, albastre, roşii, de şeviot, de alpaga,
Picioare cu opinci, cu botfori, sandale, iminei, cu ghetre,
Ritmînd cînd lenta elegie, cînd sprintenele hexametre...

Mergeau discipoli după maiştri, cercînd să le imite pasul,
Iar, de priveai mai lung la maiştri, credeai că şi-a deschis Parnasul
In lături porţile de aur, s'au coborît din nou pe lume
Toţi cei ce şi-au gravat pe zidul eternităţii al lor nume...
Ai fi jurat că vezi pe Goethe, cu clasicul lui chip sever,
Pe inspiratul orb, pe Milton, acest mic frate-al lui Homer,
Pe Dante şi pe Leopardi, pe naufragiatul Comoëns,
Pe Paul Verlaine, Hugo, Manzoni, pe Mallarmé cel fără sens,
Căci fiecare'şi potrivise o mască ce-l avantaja
Şi iată cum un Byron, Heine, un Lermontov, et caetera,
Reinviase şi venise să iee parte la congres.

III

Vuia de larmă Ateneul ca vechiul templu din Efes.
Discuțiile-au fost aprinse și foarte mulți s'au ilustrat,
Deși din oratori nici-unul n'a imitat pe Herostrat.
Da, toate-au mers cu disciplină, căci, în afară de-argumente
N'avu nici-unul voe 'n sală s'aducă corpuri contondente
Ca pipa, tocul, călimara, umbrele, lira sau ciomagul...
Ședințele fiind secrete, ce-a pus la cale Aeropagul
N'a transpirat de loc în public... dar știu atît, în linii mari,
Că s'au luat măsuri severe spre a distruge pe librari,
Spre a forța Academia s'acorde un surplus de premii,
Să se incendieze Letea, această pacoste a vremii,
Să se expună în vitrine contractele cu editorii,
Să vadă lumea 'nspăimintată ce onorarii derizorii
Primesc sărmanii fii ai Muzei... Și alte mari revendicări..
Iar la sfîrșit, după mai multe donații și comunicări,
De care cu solemnitate luară congresiștii act,
Au hotărît ca să formeze cu toții un partid compact,
Spre-a dovedi că sînt o forță, jurînd că nu vor dezarma
Pân' nu vor prăbuși cu zgomot această veche șandrama,
Sub care stă adăpostită minciuna ordinei sociale!..

IV.

Iar seara steaguri pretutindeni, lampioane, cîntece, urale,
Un zdrîngănit nebun de lire și de teorbe și ghitare.
Furtuni de ode și epode, cu versuri pare și impare,
Deslănțuiri scăpărătoare de paradoxe și de glume,
Și, cum de-asupra unei cupe șampania irumpe'n spume,
Tot astfel clocotea arena de verva celor adunați...
Ca'n sînu-aceleiași familii, păreau cu toții că sînt frați:
Magistrul critic Maiorescu vorbea de Taine și de Platon
Cu Gherea, ce-i servea 'n răstimpuri cîte-o felie de jambon;
Și amîndoi priveau c'un zîmbet la generațiile june,
De parcă nu'ndrăzneau să creadă că văd cu ochii-așa minune;
Cînd, iată că un grup de tineri i-oprește și le-oferă 'n drum
Polemicile lor legate în scoarț'aceluiași volum.
La braț, A. Popovici și Stere umblau, schimbînd cîte-o idee,
Ca două umbre fericite în cîmpurile Elizee.
Ca două talgere egale ce oscilează 'ntr'o balanță,
Așa pluteau purtînd pe frunte aceiași rază de speranță;
N. Iorga și A. D. Xenopol, ca doi protivnici voevozi,
Se 'mbrățișau cu efuziune, în timp ce tinerii rapsozi,

Cu lirele proptite 'n șolduri, cîntau un imn dumnezeesc;
In litere fosforescente ieșise „Neamul Romănesc"
Precum și „Viața Romînească" și „Convorbirile"-amîndouă,
„Luceafărul", „Sămănătorul", ba până chiar și „Viața Nouă",
Numai revista lui Petrașcu nu-și luminase frontispiciu...
Era un chef, și-o bucurie, și-o 'nsuflețire—un deliciu,
De-ai fi crezut că ești pe vremea întăielor Olimpiade...
Și după tot potopul ăsta de ditirambe și tirade
S'a 'ntins o horă uriașă, în care parcă dinadins
Ca să sădească era nouă, dușman lîngă dușman s'a prins:
Firește, eu pe Bogdan-Duică și pe Ciollec mi l-am ales;
Sanielevici, Sadoveanu, jucau ținîndu-se de S.,
Ibrăileanu, Scurtu, Chendi formau un fericit brelan;
Ilustrul polemist G. Panu, cuprins de-un juvenil elan,
Se cumpănea cu eleganță, căutînd să țină 'n pas cadența,
Purtat de Riria, poeta, și de Gribincea Laurența;
Duiliu 'n fine dase mîna lui Goga, junele aed:
Fraterniza 'n sfîrșit opinca și cu mănușa de Suède,
Și toți aplaudau frenetic, se 'mbrățișau ca scoși din minți,
In timp ce Rădulescu-Motru, Dragomirescu, Mehedinți,
Din teancuri negre de reviste clădeau un uriaș nonsens,
Zvîrleau polemici, sfezi, nimicuri, formînd încet un rug imens,
O hecatombă de ambiții, de inepții și de orgolii...
Și după ce 'nsfîrșit turnară de-asupra nard, petrol și olii,
Ovid, scoțînd „lumini de fulger", svîrli scînteia salutară...
Ah, ca un geiser, ca o trombă, ca un gigantic stîlp de pară
Ca o spirală sulfuroasă, țîșni vulcanul de hîrtie,
Pocnea, trosnea, juca sălbatec și toți, cuprinși de frenezie,
Priveau coloana asta dreaptă de foc cum se urca la cer,
Ca semn că jertfa e primită de-Apolon și Jupiter...

. . . .

Dar toate-acestea's numai mofturi ce le-am visat... O! pentru ce
N'a fost decît un vis serbarea și-acest splendid *Auto-da-fé!*

A. Mirea.

Miscellanea.

PENTRU POETUL OCTAVIAN GOGA.

Cetim în „Ţara noastră", că poetul Goga renunţă la bursa ce i s'a votat de către Camera deputaţilor, pentru studii în străinătate, şi motivează această renunţare prin comentariile necuviincioase ale unei reviste literare.

Cum?

Iată un director de revistă, care din fragedă copilărie a trăit din burse şi subvenţiuni; care a primit prima subvenţiune pentru a ne face cinstea de a se naşte; prima bursă, pentru a studia suptul laptelui din sînul doicii; şi cel dintăiu premiu cînd a stat „copăcel". Şi a urmat tot aşa, până la bursa pentru a „studia" la faţa locului, ani îndelungaţi, cum se numeşte capitala Imperiului german sau cursul apei în care se oglindeşte Parisul—şi până la uzurparea dreptului excluziv de a vinde, în fiecare an, milior de copii din şcolile noastre primare, broşurile subţirele cu nomenclatura judeţelor, oraşelor şi piraelor din ţară şi străinătate...

Şi comentariile revistei, condusă de acest domn, pot determina un mare talent, cum nu se nasc în toate zilele, să renunţe la putinţa de a studia, de a veni în contact cu comorile artei şi ale ştiinţii din Apus, de a-şi lărgi orizontul şi a-şi îmbogăţi sufletul prin cîţiva ani de viaţă în marile centre ale culturii omeneşti, acolo unde bate cu mai multă putere pulsul istoriei universale?.....

Sau sîntem tot încă ţara în care un Eminescu e silit, înainte de a muri în mizerie, să scrie, cerşind un ajutor, acele scrisori, care pecetluesc pentru vecie generaţia ce i-a *putut* vedea acest jalnic sfîrşit?....

Dar, d-le Goga, nu numai noi, ci şi *poetul* are datorii către neamul din care cu toţii facem parte.

Poetul e dator să jertfească acestui neam *tot* darul său, *nu e în drept* să înnăbuşe acest dar, şi nici, deci, să *renunţe* la munca pentru desăvîrşita lui dezvoltare.

La datorii nu se „renunţă"!

Cînd parlamentul unui popor mic ca cel Norvegian, care a îmbogăţit însă cu atîtea nestimate literatura universală, votează pensiuni pentru toţi poeţii săi de seamă, el dovedeşte că-şi dă seamă de această datorie către neam, care este *şi* a poeţilor.

Nu ne interesează micile susceptibilităţi sau supărări ale *domnului* Goga, dar *poetul* Octavian Goga, care e al nostru, al celor de azi, şi al celor de mine, e dator să se ridice deasupra lor.

Iar cît priveşte comentariile meschine ale unor......

Cînd după ani de cadelniţare şi tîrîre înaintea tuturor pontificilor din templul „Monopolului cultural romîn", ei au ajuns la averi şi situaţii prin... muncă *grea*, pentru ce vrei să le răpeşti mîngîierea grimaselor dispreţuitoare pentru „bani" şi „burse"?....

Cînd ştii că rigiditatea acestor atitudini „de bronz", nu e decît efectul amăgitor al cămeşii, cu îngrijire amidonate, spre a sprijini un corp gelatinos, pe care nu-l poate susţine şira spinării neosificată—pentru ce să te opreşti măcar o clipă în cale-ţi?...

Cînd îţi dai seamă că Octavian Goga va trăi încă multă, multă vreme, dupăce, chiar şi pentru băeţii din şcolile primare, numele de Mehedinţi nu va evoca decît judeţul de la Dunăre, a cărui capitală este Turnul-Severin, pentru ce să te simţi atins de înţepăturile acelora pe care nu-i poate scăpa de anonimat toată toponimia romînească uzurpată?..

„IDEILE" D-LUI DUILIU ZAMFIRESCU.

Spuneam în numărul trecut că ne vom da osteneală să vorbim de ideile d-lui Zamfirescu relative la Estetică, Istorie, Etnografie, Sociologie, Literatură, etc.

Ne executăm.

*

Naţionalistei şi *romanticei* propoziţii a lui Alecsandri, că „Romînul e născut poet",—propoziţie care se explică perfect pentru cine cunoaşte spiritul vremii cînd a fost rostită,—d. Zamfirescu îi opune aforismul:

„Romînul, ca *popor*, nu e nici mai mult, nici mai puţin poet decît alt popor".

Ar fi o idee,—deşi nu e; căci, atunci cînd se constată că cutare popor este incapabil de poezia epică, dar în schimb a produs cea mai puternică poezie lirică, sau cînd se constată că poezia populară a cutărui popor e mai frumoasă decît a altora, etc.,—evident că nu se poate susţinea că toate popoarele sînt egal de poete.

Dar d. Duiliu Zamfirescu nu-şi împărtăşeşte cu hotărîre aforismul, căci iată ce ne spune mai departe:

1) „Literatura scrisă nu dovedeşte mare lucru despre firea unui „popor. Cine poate spune....cum de au răsărit, din sînul acestei naţiuni „*practice* (Englezii), idealiştii cei mai mari ai omenirii..."

Va să zică, iată un popor, care e „*mai puţin* poet decît alt popor".

2) „Dacă Romînul ar avea dreptul să nu fie ceva, el ar putea să „nu fie *poet*. Ceia ce nu l-ar împiedeca de a fi om de omenie şi de „a avea calităţi etice, care, din punct de vedere al rasei, au o valoare cu „mult superioară nestatorniciei iritabile a poeţilor.

Cu alte cuvinte, încă un popor, Romînul, care e „*mai puţin* poet decît alt popor".

3) „Poporul roman a fost un popor „conservator şi esenţialmente „politic. Tot aşa este şi poporul romîn. Iată ce sîntem.—Şi atunci de „unde slăbănoaga credinţă că „Romînul e născut poet"? Se ştie că La„tinii erau de toate, numai poeţi şi artişti nu erau".

Va să zică, ni se arată şi cauza, pentru care Romînul e „mai puţin poet decît alt popor": pentrucă se trage din nepoeticul popor roman...

4) „Valoarea literară a Mioriţei stă în incomparabila frumuseţă a „imaginilor. Alegoria morţii este, fără îndoială, una din cele mai fericite

„transpuneri ale sufletului *iranic*, atît de imaginativ, suflet care s'a păstrat „la toate popoarele *indo-europene*, dînd loc la un substrat comun de le-„gende şi la o năzuinţă *egală* de *forme poetice*".

Va să zică, poporul romîn e un popor poet. Şi poet trebue să fie şi Romanul, căci şi el e „iranic"—şi... „indo-european".

5) „Romînul—zice din nou d. Zamfirescu—ca popor, nu e nici mai „mult, nici mai puţin poet decît alt popor".

Acuma însă, după ce a vorbit de sufletul „iranic"—„indo-european", „atît de imaginativ" şi cu „o năzuinţă egală de forme poetice",—acuma, desigur, aforismul d-lui Zamfirescu însamnă că *toate* popoarele sînt poetice....

6) „Raţiunea sa (a poporului romîn) de a fi, la gurile Dunării, ca „popor latin, i-ar da dreptul să se creadă *nobil, cuminte, eroic*, dar *poetic*, nu !"

Va să zică, Romînul e, *iar*, „mai puţin poetic decît alt popor" ! ! ...Nu poate fi nici-o îndoială că d. Zamfirescu a fost rău inspirat, cînd a renunţat să vorbească despre predecesorul d-sale...

*

Ca să dovedească cum că... „Romînul nu e născut poet", d-sa discută originea poporului romîn, şi se întreabă de unde a adus Traian pe colonişti.

„*Se afirmă* că ei veneau din toate părţile imperiului"—zice d-sa. „*Noi credem*..." urmează d. Zamfirescu... Dar înainte de a vedea ce „crede" d-sa, să ne întoarcem la „*se afirmă*".

Va să zică, *dovezile* aduse de *toţi* istoricii romîni, dovezi scoase din *textele* scriitorilor romani, din *monumentele* găsite în Dacia, etc. (vezi orice manual de clasa IV liceală, dacă-ţi vine greu să citeşti tratatele speciale),—toate aceste dovezi sînt pentru d. Zamfirescu : „se afirmă"...

La dovezile istoricilor, d. Zamfirescu răspunde cu „noi credem"...

Şi ce „crede" d. Zamfirescu ?

„Noi credem că asemănarea cea mare ce există şi astăzi între po-„porul roman din Roma şi poporul romîn din Oltenia, din Banat şi din „Transilvania, precum şi anumite obiceiuri şi cuvinte dialectal romane „(il romanesco)—se datoreşte faptului că mulţi dintre colonii Daci prove-„neau din urbea Romei, sau din suburbii şi provincii înconjurătoare".

Îi place şi filologia lui d. Zamfirescu.

Dar, dacă d-sa ar cunoaşte limba franceză veche,—de pildă limba lui Rabelais măcar,—ar rămînea foarte încurcat din pricina cuvintelor... „romîneşti" din acea limbă.—Şi e mult, or fi vre-o 50—60 ani, decînd C. Negruzzi a observat că în limba spaniolă sînt fenomene fonetice ca în graiul moldovenesc,—şi C. Negruzzi, mai puţin original, n'a susţinut că Moldovenii sînt coloni dela Madrid....

Această latinitate *italică*, d. Zamfirescu o aduce ca sprijin al teoriei d-sale, că poporul romîn nu e poet, ci politic şi eroic,—*caşi poporul roman*.

Dar ce face d-sa cu Dacii ? Căci, chiar dacă colonii ar fi venit direct din Roma, totuşi Romînii, fiind Daci romanizaţi, ar trebui să aibă *altă* psihologie decît a Romanilor.

Ce face cu Dacii ?—Îi uită. Cum uită şi pe Slavii romanizaţi, care aveau şi ei o altă psihologie decît a Romanilor.

Dar dacă i-ar uita cu totul ! Ar fi măcar consequent în lipsa d-sale de ştiinţă.

Dar d. Zamfirescu uită... că i-a uitat,—şi vorbeşte curent de :

„Lupta dintre cele *două neamuri*, ce au alcătuit poporul romîn de astăzi"....

„Nu este deci o simplă întîmplare, dacă, după invaziunile barba-„rilor în Peninsula Balcanică, parte din *poporul latinizat* al acestor pro-„vincii s'a îndreptat către munţii Carpaţi. Această reintegrare nu s'ar „putea explica, dacă n'ar fi trăit acolo un popor voinic, care, *după ce* „*absorbise pe Slavinii primelor năvăliri*, forma acum trunchiul *daco-* „*romîn*, capabil de a se apăra singur".

Va să zică, un popor *latinizat* (nu *latin*) vine şi dă peste un popor, care *romanizase pe* Slavini... Şi poporul care romanizase pe Slavini, el însuşi era alcătuit din Daci romanizaţi...

Domnule Zamfirescu, cam ce psihologie să aibă un asemenea popor,—psihologia Latinului din „urbea Roma şi suburbii" ?

D. Zamfirescu face o excursie în judeţul Neamţ. Dela Bălţăteşti vede „ruinile castelului lui Ştefan cel Mare", care-l face să aibă „impresia evidentă (!) a strategiei Domnitorului moldovan" (d. Zamfirescu crede că Cetatea Neamţului a fost făcută de Ştefan cel Mare !).—Cetatea Neamţului îi aduce aminte de plăieşi,—şi d. Zamfirescu se întreabă ce să fie plăeşii ?

„Să fie legionarii romani? *Ori tarabostii daci?* Ori suliţarii dela Rovine ?"

„Suliţarii dela Rovine"—cam greu, căci plăeşii din Neamţ nu făceau parte din armata lui Mircea.

Dar ce caută „tarabostii daci,"—dacă poporul romîn e urmaşul direct al poporului din „urbe şi suburbii" ?

Dar acolo unde d. Zamfirescu devine „eroic", e cînd dovedeşte latinitatea italică a poporului romîn prin consideraţia că... portul muntenilor dela noi e acelaşi ca al... captivilor daci de pe arcul de triumf al lui Constantin !...

...Mai bine nu mai arunca „pietre în baltă" d. Zamfirescu.

*

O altă problemă, pe care şi-o pune d. Zamfirescu, e acea relativă la *autorul poeziei populare*.

Chiar dela 'nceput, d. Zamfirescu declară că :

„Materialul său folkloristic (al poporului romîn) este interesant ; el „poate fi considerat chiar ca produs estetic, dar de îndată ce se ridică „la această onoare, încetează de a fi anonim şi deci nu mai are carac-„terul unei dovezi stăruitoare a sufletului mulţimii".

Va să zică, uneori materialul „anonim" *încetează* de a mai fi „anonim"...

Aiurea d. Zamfirescu spune:

„Este știut că toate poeziile populare de oarecare consistență nu „sînt opera unei mulțimi anonime, ci a unor anumiți indivizi".

Va să zică, *unele poezii*—cele „de oarecare consistență"—sînt opera unor *indivizi*, și nu material anonim, care a încetat de a fi anonim, iar celelalte—lipsite „de oarecare consistență"—sînt opera *unei mulțimi anonime*.

Aiurea d. Zamfirescu scrie:

„Poezia populara este opera unor anonimi, operă pe care și-o în- „sușește un neam întreg...Așa este pentru cîntece. Baladele însă nu sînt improvizații..."

Va să zică, *acuma*, poezia lipsită „de oarecare consistență" nu mai e opera mulțimii, ci a *unor anonimi*. Și e opera unor anonimi, *fiindcă* (!)... e improvizație. Onoarea de a nu fi opera „*mulțimii* anonime" sau, după altă concepție a d-lui Zamfirescu, opera „*unor* anonimi"—o au numai baladele.

Cîtă bătae de cap și cîte contrazіceri gratuite la d. Zamfirescu! Dacă d-sa ar fi știut că nimene nu mai crede că autorul poate fi o „mulțime", ar fi pierdut măcar acest prilej de a spune enormități.

In adevăr, orice poezie, cît de mică, este un tot, un organism—și ca atare nu se poate concepe să fi fost făcută de *mai mulți*. Că *alții* au *adăogat*, ori *suprimat*, ori *schimbat* în poezia făcută de unul,—asta da! dar numai atîta. Și o poezie e *populară*, pentrucă e făcută de un om din popor, și pentrucă poporul și-a însușit-o, colaborînd la ea zeci și sute de indivizi,—zeci și sute de indivizi *adăogind, suprimînd* și *schimbînd!*...

(Bine înțeles, nu vorbim aici de epopei, în care s'au *contopit* mai multe producții, tot *individuale* la origine).

Dar d. Zamfirescu avea nevoe de „mulțime anonimă" și de „indivizi". Căci mulțimea anonimă în mintea d-sale e *poporul*, care e prost, nepoetic și incapabil de frumos; iar indivizii, pe care îi numește *aristos*, sînt *aristrocrația* (adică categoria din care face parte d-sa), care singură e capabilă de frumos!

Contrazicîndu-se, d. Zamfirescu înlocuește într'un loc „mulțimea anonimă" prin „anonimi"—și se contrazice, pentrucă îi trebue cu orice preț expresia aceasta de „anonimi", adică niște bieți muritori din popor, *deosebiți* de acei pe care-i numește *aristos*....

In definitiv: *poporul* e prost,—*aristocrația* e talentată.

Și mai în definitiv: d. Zamfirescu n'are idee de chestiile pe care le atinge. Are, însă, ca să vorbim în limbajul aristocrației, mult *tupeu*...

Aristocratismul îi joacă d-lui Zamfirescu și următoarea festă. D-sa scrie:

„Miorița este o concepție iranică, ieșită din capul genial al „unui locuitor din Carpați, care reunea în sine toate calitățile tipice „ale unei rase. (Aiurea spune că literatura nu exprimă sufletul unui popor, și dă exemplu literatura *idealistă* a *practicului* popor englez).

„Dar acesta este *unul singur*. Din punctul de vedere al mulțimii,

„el este un aristocrat în toată puterea cuvîntului, *aristos*, cel mai bun.

„Atîta este de *cel mai bun*, încît, pe lîngă dînsul, **ceilalți** nu „sînt nici *buni*. In adevăr, cu cît ne depărtăm de autor, **adică cu cît scoborîm dela munte la șes**, cu atît replicele (variantele) Mioriței de- „vin imposibile".

Va să zică autorul variantei din munți e *singur* „bun", iar „ceilalți" Romîni *din munți* nu-s buni *nici unul*, fiindcă...autorii variantelor *din șes* sînt răi!—Cum s'ar zice: Shakespeare e singurul bun dintre Englezi, fiindcă tragicii bulgari și sîrbi sînt răi...

*

Dar acolo unde d. Zamfirescu își arată toată știința și logica sa, e atunci cînd vorbește de vrîsta poeziei populare, și în special de Miorița, care a avut parte să cadă victimă sagacității sale.

D-sa se întreabă cu tot dinadinsul dacă autorul Mioriței este:

„baciul Udrea? sau Tudor Lăutarul? sau Petrea Crețul Șolcan?" și ca spirit critic ce e, răspunde cu sinceritate:

„Nu știm"

Că poate fi unul din acești oameni *din veacul al XIX-lea*,—n'are nici o îndoială d. Zamfirescu.

(Și de ce *unul* din acești trei—și nu toți, căci d. Zamfirescu spune cu cîteva pagini mai înainte că Miorița s'a scoborît dela munte la șes,—deci dela baciul Udrea la Tudor Lăutarul și Petrea Șolcan!—De ce? Pentru că d. Zamfirescu a uitat ce-a spus, și acum e plin de teoria lui *aristos*,—a *unuia* singur).—Ba e sigur că Miorița e din veacul al XIX-lea, căci d-sa constată că în Miorița:

„Morfologia și sintaxa sînt ale limbii noastre de astăzi" !!!

Și că:

„In replica lui Tudor Lăutarul se vorbește de pistol" !!!

D. Zamfirescu a spus acest lucru în Academia Romînă! Desigur, de cînd academicianul (și el!) G. Sion a exclamat: „Vreți hexametri romînești? Iată..." și a citat versurile de șase silabe ale lui Dosofteiu,—Academia n'a mai auzit asemenea lucruri...

Și d. Zamfirescu e așa de mîndru de descoperirea sa, încît constată ironic că:

„Domnii care se îndeletnicesc cu adunare de poezii populare, se „simt umiliți la ideia că Miorița ar putea fi opera unui lăutar. Și cu „toate astea, e probabil așa".

...Și cu toate astea, d. Zamfirescu zice cu *cinci* rînduri mai sus că autorul Mioriței este, „*evident*", „un om care a trăit cu oile",—cu o pagină mai înainte zice că Miorița a venit dela munte la șes „cu turmele migratorii",—iar cu o pagină mai departe că Miorița „este o concepție iranică, ieșită din capul genial al unui locuitor din Carpați"...

Să fi fost Tudor Lăutarul un om care „a trăit cu oile" și care s'a scoborît cu „turmele migratorii"? Ori să fi fost Petrea Șolcan, lăutarul din Brăila, „un genial locuitor din Carpați"?...

Doamne, ce pietroiu a mai aruncat d. Zamfirescu „în baltă" !!...

*

D. Duiliu Zamfirescu, care descopere că noi sintem marxişti şi că marxismul e o filozofie de primitivi,—*nu ştie* ce e marxismul, atît de mult nu ştie, e atît de *aristos*, de „cel mai bun" în această neştiinţă, încît, în acelaşi timp cînd numeşte marxismul o filozofie de primitivi, d-sa il aplică în chipul cel mai primitiv, în aşa chip, încît ar face să roşească pe cel mai plat marxist.

Elev al teoriei marxiste a lui Loria, d. Zamfirescu e atît de cu platitudine marxist, încît războiul nostru dela 1877, în care noi ne-am amestecat pentru a ne cuceri independenţa, d-sa îl explică prin cauze *economice*,—şi ce cauze!...„Consolidarea Dunării şi portul de la Marea Neagră" !!!—Adică ne-am luptat pentru Dobrogea!... Şi d. Zamfirescu e „diplomat" !! Stăm admirabil!

A propos de diplomaţie: D. Zamfirescu, în plină teorie a miragiului, vorbind de lîna de aur din Colchida, o numeşte *La toison d'or*!!!—pe franţuzeşte curat... Noi îi urăm din toată inima şi *La toison d'or* şi chiar *La Jarretière*....

*

Insfirşit, *poporanismul!*

Ce este poporanismul, după d. Zamfirescu?

Nu ştie ce e,—dar il combate cu energie.

„Rominul este născut poet, zice ironic d. Zamfirescu. Atita lucru „ştie fieştecine. *Deci*, trăiasca poporanismul!"

Va să zică, poporanismul este: „Rominul este născut poet".

„Rominul, ca popor, nu e nici mai mult, nici mai puţin poet decît „alt popor—zice aiurea d. Zamfirescu. Raţiunea sa de a fi, la gurile Du„nării, ca popor latin, i-ar da dreptul să se creadă *nobil, cuminte, eroic*, „dar *poetic*, nu! Ca popor indo-european el poate aspira la o poezie „naţională, la o artă naţională, dar nu la o poezie şi o artă poporanistă. „Expresia „poezie şi artă „poporanistă" e un non-sens".

Aşa dar, o definiţie negativă: Poporanism e ceia ce *nu* e *nobil, cuminte, eroic*, ceia ce nu e *indo-european*, ceia ce nu e naţional,—şi *e* ceia ce e *poetic*...

Domnule Zamfirescu!

Altă definiţie:

„Poporanismul" vra cu orice preţ să statornicească credinţa în na„ivi, că nimic nu se mişcă în sufletele noastre, fără o cauză economică „independentă de noi".

Cu alte cuvinte, poporanismul este marxism plat.

Mai departe:

„Pe cînd la toate celelalte popoare cauzele economice ale miş„cărilor sociale se iluzionează, iar poeţii sunt ademeniţi de miragiul unor „nobile simţiri, la noi şcoala poporanistă, printr'o aberaţiune a tuturor „sentimentelor estetice, îi ţine intr'o mediocritate revoltătoare"....

„*Ei bine*, acest gen superior de poezie este omorît de poporanism"

Va să zică, poporanismul este lipsa de miragiu, ori mai bine încă, omorîrea miragiului.

In rezumat: Poporanismul e 1) teoria că Rominul e născut poet, e 2) o doctrină anti-indo-europeană, e 3) marxism plat, e 4) războiul în contra miragiului.

D. Zamfirescu aduce şi dovezi.

In treacăt citează pe Eminescu:

Plec rîndunelele, se duc,
Se scutur frunzele de nuc,

iluzionîndu-se, cum ar zice d-sa, asupra lui Eminescu, căci marele nostru poet, nefiind de loc mahalagiu, n'a zis: „*Plec* rîndunelele, se duc", ca un bărbier din Focşani, ci, curat romîneşte. „*Vezi*, rîndunelele se duc"..

Dar, în sfîrşit, d. Zamfirescu ajunge la... dovadă. E

Noi vrem pămînt

al lui Coşbuc.—Nu e miraj, zice d. Zamfirescu, e „cauză economică". Şi spiritual, d. Zamfirescu spune că în Belgia d. Coşbuc ar fi scris:

Noi vrem bumbac.

Pentru liricul cu miragiu d. Zamfirescu, „bumbacul" e la fel cu „pămîntul", cu

Pămîntul negru, vechiul nostru tată...?

Apoi dacă-i aşa, n'ai miragiu, domnule Zamfirescu!

Iar d-lui Goga îi reproşează limba şi, între alte exemple, d. Zamfirescu are nenorocirea să citeze şi cuvîntul *genune*, de două ori nobil, căci e şi în biblie şi în Eminescu!.. „Plec rîndunelele..." domnule Zamfirescu?

*

Această admirabilă pătrundere a esenţei poporanismului îl face pe d. Zamfirescu să se dedea la următoarele constatări:

„Să luăm acum *scriitorii poporanişti* în proză, pe colegul nostru „d. Slavici, pe Popovici-Bănăţeanu *şi pe Creangă*" (p. 40).

„*Creangă*, popa răspopit dela Humuleşti, rămîne un mare scriitor, „fiindcă, deşi ieşit din popor şi scriind despre popor, *nu este un poporanist*" (p. 41).

Şi d. Mehedinţi admiră din răsputeri „humorul cu care d. Zmfirescu a ridiculizat mistificarea socialistă numită poporanism"!

* * *

Pe urmă, d. Zamfirescu trece la filozofia artei,—dar în calitate de *aristocrat*.

„*Nu merg* atît de departe, încît să afirm că sufletul ţărănesc nici „nu e interesant, în literatură; fiindcă, *pentru mine*, totul e interesant în „natură. Cu toate astea, cei mai mari critici şi cei mai mari creatori de caractere omeneşti, nu se ocupă de sufletele simple, pentrucă acelea „sînt ca neantul, fără evenimente".

Şi d. Zamfirescu citează scriitori mari.—Dar nu bagă de samă că toţi sînt scriitori vechi, cînd clasele de jos nu existau pentru cei de sus.—Nu bagă de samă că scriitorii citaţi sînt vechi, nici atunci cînd,

dînd fără voe peste *veacul al XIX-lea* (decind poporul este băgat în samă), este nevoit să scrie că:

„Totuși la Dickens și Balzac îl găsim (pe țăran) destul de rar (nu „așa de rar, domnule Zamfirescu), și numai cu autorii ruși el intră cu „adevărat în scenă".

S'ar părea că *„scriitorii ruși"*, pe care-i admiră așa de mult d. Zamfirescu, ar putea să-l stinjenească,—dar ți-ai găsit!

„Țăranii autorilor ruși, argumentează d-sa, sînt niște ființe atît de „extravagante și de complicate.."

Ba, d. Zamfirescu știe chiar și dece „aceste ființe" sînt atît de „complicate" și de „extravagante".

Pentrucă, acolo, în Rusia:

„Rase uralo-altaice se amestecă cu rasele iranice" !!!

Acum pricepeți *cauza?*

Ia să vorbim serios. Dacă d. Zamfirescu *nu poate pătrunde* în sufletul țăranului, zice că sufletul țăranului e „ca neantul, fără evenimente"; dacă marii scriitori ruși, din cauze pe care d. Zamfirescu nu le-a auzit dezbătute în saloane, au putut pătrunde în sufletul țăranului din țara lor, d-sa atunci zice că amestecul de „rase uralo-altaice" cu „rasele iranice" produce un suflet cu „evenimente"...

Și, dacă Caragiale a creat pe Anca, suflet cu „evenimente", d. Zamfirescu nu-i dă voe lui Caragiale...s'o fi creat, pentrucă Anca nu e „uralo-altaică amestecată cu rase iranice"!...

*

Și acum, iubite domnule Zamfirescu, iată ce am spus noi, „poporaniștii", că e poporanismul,—chiar în primul număr al revistei noastre:

„Poporanismul... nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de „recunoștință, de simpatie și de datorie față cu țărănimea.

„In politică, acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru „revendicări politice și economice.

„In chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea țărănimii.

„In literatură, „poporanismul" va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului față cu clasa țărănească—atîta tot.

„Să fim bine înțeleși.

„Poporanismul ca „tendință" nu însemnează să iei subiecte numai „decît din popor, nu însemnează să scrii spre a fi înțeles de popor, nu „însemnează a scrie în limba poporului, nu însemnează a scobori creațiunea artistică la nivelul poporului, prin procedeul popular!"

Ce e atunci poporanismul? Am spus-o în același număr prim al revistei noastre:

Din punct de vedere *psihologic*, e *naționalizarea* literaturii culte,—căci literatura noastră cultă a început prin a fi servil imitatoare. In această privință, mișcarea noastră e continuarea mișcării începută încă dela 1840.

Din punct de vedere *etic*, e—dacă nu *simpatia* pentru țăran, *atunci cînd e vorba de dînsul*, cel puțin lipsa de *antipatie*.

Atîta tot.

Prin urmare, iee-și scriitorul subiecte din orice clasă socială, fie el realist, romantic, ori simbolist,—noi îl vom admira, dacă are talent. (Și, dacă are talent, va fi și național.)—Iar dacă cumva din opera acestui scriitor de talent ar respira o atitudine imorală,—tot îi vom admira talentul, dar vom releva atitudinea sa imorală.

Atîta tot.

Și acum ne adresăm cetitorilor.

Oare n'am lăudat noi pe Brătescu-Voinești, care nu zugrăvește viața țărănimii? Pe Sadoveanu, care, până la nuvelele „Dela noi, din Viișoara", n'a zugrăvit decît incidental țărănimea? Pe O. Carp, în care nu există clasa țărănească? Pe simboliști, care nu-s poporaniști? Pe atîția scriitori străini, dintre care unii, ca Maupassant, sînt anti-țărăniști, etc., etc? Și oare n'am defăimat noi literatura „poporanistă", lipsită de talent?

Și oare n'am publicat noi literatură de toate genurile și de toate școlile, dela poporanistul Agîrbiceanu până la simbolistul Minulescu?

Ceia ce e comun în tot ce am publicat, sau lăudat, e numai atîta: *frumosul* și *moralul*,—ceia ce ni s'a părut nouă că e frumos și moral.

*

Și acum cîteva cuvinte despre d. Maiorescu.

D. Maiorescu admite opiniile și argumentele d-lui Zamfirescu în privința *latinității* poporului romîn, așa cum o înțelege d. Zamfirescu. Va să zică, d. Maiorescu se declară împotriva d-lor Xenopol, Onciul, Iorga, etc.—*Istoricul* d-sale e d. Zamfirescu.

*

D. Maiorescu mai zice în discursul său:

„De mult era cunoscută *cererea* unor socialiști-poporaniști, care se „amestecaseră în ale esteticii și *îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv de mizeria claselor de jos și de vinovăția celor de sus*".

— *Nu e adevărat*, domnule Maiorescu.

* * *

Și rău face d. Maiorescu, acest om de o înnaltă inteligență și care, prin situația sa, e un om de mare răspundere,—face rău, cînd nu-și măsoară cu scumpătate cuvintele, căci cuvintele d-sale au mare răsunet, și, cînd d-sa trece pe lîngă adevăr, urmările pentru cultura romînă pot fi mari.

S'o dovedim.

Junimismul azi nu mai e reprezentat decît de d-nii Zamfirescu și Mehedinți. Ei sînt „teoreticianii" acestui vechiu curent. Și desigur, d. Maiorescu trebue să se gîndească cu melancolie la trecut....

Dar d-nii Zamfirescu și Mehedinți sînt produsele unor defecte de concepție ale d-lui Maiorescu, sau, dacă ei n'au putut fi decît ceia ce sînt, atunci ieșirea d-lor la suprafață n'ar fi avut loc, dacă n'ar fi existat această cauză.

D. Maiorescu, pe lîngă atîtea lucruri bune şi adevărate ce a spus, şi care au fost determinante în mişcarea noastră intelectuală,—a făcut două greşeli, care ne interesează în acest moment.

Găsind în ţară o literatură patriotică şi socială *proastă*, şi căutind, cu drept cuvînt, s'o înnăbuşe, d. Maiorescu a mers prea departe şi a negat legitimitatea poeziei *patriotice* şi *sociale*.

In privinţa poeziei *patriotice* a revenit cu prilejul poeziilor d-lui Goga,—dar discipolii săi, ca orice discipoli,—şi d. Maiorescu a avut parte de discipoli cam slabi,—au exagerat punctul de vedere al d-lui Maiorescu şi... ne-am pomenit cu d. Duiliu Zamfirescu, care a avut curajul să înjure pe poetul lăudat şi premiat de d. Maiorescu.

Generalizarea pripită a d-lui Maiorescu,—alungarea sentimentului patriotic şi a elementului social din literatură,—a ajuns la d. Zamfirescu dispreţ pentru clasele de jos, aristocratism literar de clasă!...

Un alt defect al d-lui Maiorescu a fost exagerarea peste măsură a importanţei *formei*, lucru arătat şi de d. Philippide în studiul său *Specialistul Romîn*,—ceia ce l-a făcut adesea să nu vadă şi să nu releveze îndestul valoarea de fond a unor opere, a căror formă era greoae.

Această exagerare a importanţei formei o făcut pe unii discipoli ai d-sale să creadă că forma este totul şi că, dacă au ajuns să poată înşira cuvinte sonore şi fraze ritmice, apoi se pot dispensa de orice cunoştinţi şi n'au nevoe de nici-o idee.

Cetiţi *tot* ce a scris d. Mehedinţi şi spuneţi dacă a adus în lume *o singură idee*, adevărată sau greşită, dar în sfîrşit o idee a d-sale, o consideraţie personală asupra unei chestii, mai importantă sau mai puţin importantă.

...Că o uşoară *deviaţie* dela realitate a d-lui Maiorescu, a putut fi şi ea o cauză de degenerare a unui curent şi a unei şcoli literare—dovedeşte şi aceasta marea influenţă ce a avut în istoria literaturii marele nostru critic...

IAR D. N. IORGA.

Pe cei ce cunosc psihologia *specială* a d-lui N. Iorga, explodarea de injurii şi de lacrimi, cu care a întîmpinat ultimul Nr. al „Vieţii Romîneşti", nu-i poate mira.

Cu prilejul unui volum de istorie literară, străin de orice consideraţiuni de actualitate, şi încă mai străin de faptele ori scriptele „marelui şi savantului nostru istoric" (căci, altmintrelea, pentru o anumită mentalitate, pot părea justificate toate excesele de „polemică"), d. Iorga şi-a permis toate violenţele, toate trivialităţile şi toate vulgarităţile; a falşificat, a făcut personalităţi, a înjurat, a calomniat, şi pe autorul volumului, şi direcţia revistei în care scrie autorul volumului, şi pe scriitorii dela această revistă.

Autorul atacat a relevat—în revista terfelită şi cu toată sobrietatea admisibilă în astfel de împrejurări—o parte neînsemnată din acele perle ale abracadabrantei „critici", şi anume pe acele care erau în mai strînsă legătură cu volumul în chestie (căci ce s'ar putea spune, de pildă, asupra „informaţiunii" d-lui Iorga, că scriitorii dela această revistă... nu se spală şi nu se duc la bae?).

Şi tot d. Iorga se crede „obijduit" şi adresează, unuia din directorii revistei pe care o insultă, o „petiţiune" în toată regula; se plînge de lipsa de „colegialitate", îşi invoacă titlurile de savant şi de profesor universitar, şi e gata chiar să prindă de pulpană pe trecători, pentru a le povesti obidele suferite dela noi....

Răspunsul nostru la această petiţiune e simplu.

Cu ce drept a putut crede d. Iorga că îndelungata noastră răbdare, şi îngăduinţa cu care întotdeauna a fost tratat în paginile acestei reviste, nu vor avea margine?

Sînt limite, peste care nu poate trece nepedepsit nimene, nici chiar un om atît de lipsit de autocritică şi atît de deprins să trăiască într'o atmosferă de autoadmiraţie, cum este d. Iorga.

Cînd un „savant" şi un profesor de universitate, se poartă ca „domnu Goe" al lui Caragiale, se expune la un tratament în consecinţă.

Sîntem înţeleşi?

DAR C. TRANDAFIRESCU?

Din jalbele d-lui N. Iorga, vedem că... tot a „cetit" şi ultimul Nr. al „Vieţii Romîneşti".

Pentru ce tace, dar, asupra acelui „oarecare C. Trandafirescu", precum şi asupra celeilalte descoperiri a d-sale, cum că I. C. Brătianu, după divanul ad-hoc şi în ajunul alegerii lui Cuza-Vodă, ar fi fost arestat, judecat şi condamnat la Paris, în calitate de complice al lui Orsini?

Şi *va tăcea*... cum *va tăcea* şi asupra întîmpinării d-lui G. Ibrăileanu. *Va tăcea*, pentrucă n'are ce răspunde.

Căci doară, pentrucă n'are ce răspunde, face d. N. Iorga pe furiosul.

Şi, ca întotdeauna cînd se simte la strîmtoare, d. Iorga îşi face curaj, lăudîndu-se singur, şi înjurînd pe alţii.

D. Iorga vorbeşte cu admiraţie—pentru a cîtea oară?—despre „ştiinţa, talentul şi onestitatea" sa.

Iar despre directorul nostru, împotriva căruia petiţionează la celălalt director, d. Iorga scrie: „El n'are nici dragostea pentru ce e frumos, nici patima pentru ce e adevărat."

Cît despre „autorii de critice, de dări de samă" ai „Vieţii Romîneşti", d. Iorga—omul cu petiţia—îi numeşte: „ţînţari, muşte şi ploşniţe".

Pe scriitorii „Vieţii Romîneşti", ai revistei pe care o dirijează directorul căruia d-sa îi adresează petiţia, d. Iorga îi clasifică în: „tineri în nevoe de examene", „candidaţi în căutare de funcţii" şi „poeţi cu manuscriptul de vînzare".

Iar d. I. Botez, deputat în Parlamentul Romîn, d. C. Botez, profesor de limba romînă la liceu, d. Eugen Botez (Jean Bart), căpitan de marină, d. Octavian Botez, profesor de filozofie,—ambii fii ai generalului Botez, rănit pe cîmpul de bătae—sînt pentru acei ce petiționează către directorul nostru niște „străini botezați“...

Și mai sîntem și corupători de conștiințe, căci am cumpărat o parte din venalul Ardeal :

„Luceafărul“ din Sibiu e *Țara Noastră*, și reprezintă partea din „Ardeal, pe care, după ce a terfelit-o *Viața Romînească*, a izbutit a o „anexa cu cele mai nobile mijloace de convingere“...

Și știți pentru ce am scos noi „Viața Romînească“, această „*fițuică*“, cum o numește d. Iorga în petiția către... directorul „*fițuicii*“? Știți pentru ce ne strădănuim noi? Pentru a face politică de partid, spun unii „adversari“. Pentru vanitatea noastră, spun alții. Pentru cîștiguri materiale, spun alții. D. Iorga, și mai perspicace, se apropie și mai mult de adevăr :

Noi am organizat această mare „fițuică“, pentru a distruge pe d. Iorga :

„Nu vă înșelați, se adresează d. Iorga „neamului romănesc“, cre-„zînd că revista există pentru nuvelele și poeziile, cerute ori cumpărate; „acestea *sînt mijloace auxiliare pentru a distruge reputația de știință*, „*talent și onestitate a unui coleg*, care de multe ori nu i-a făcut (di-„rectorului nostru) nimic alta decît că are aceste însușiri“...

Nu-i așa că vîrtejurile nebuloasei primitive și închegarea sorilor și a planetelor, și toate fenomenele astronomice și geologice, și toate luptele omenirii preistorice și istorice au avut ca unic scop final apariția d-lui N. Iorga dela Vălenii de Munte, al cărui centru de gravitate coincide cu centrul lumilor cerești?...

Dar cu C. Trandafirescu tot nu știm cum rămîne!

„ȚARA NOASTRA“ ȘI D. DUILIU ZAMFIRESCU.

O aniversare. Tocmai acum se împlinesc 650 de ani de cînd cel mai vechiu străbun al d-lui Duiliu Zamfirescu „Ioan al IV Laskaris, la 1259“ s'a ivit pe orizont în istoria omenirii. Din prilejul acestei aniversări, închinăm o mare parte din numărul de față al revistei noastre memoriei ilustrului coborîtor din „oameni învățați și oameni de neam“. Tot ce ne pare rău, e că „documentele au fost arse“ și astfel suntem nevoiți să servim noi publicul cu niscai.... „documente“.

(Reproducem mai departe cîte-va „documente“).

Ilustrul coborîtor al lui Ioan al IV Laskaris (1259), fiul de oameni învățați și de oameni de neam“, a plecat în războiu, uitînd una din tradițiile casei sale, care vrea ca cel care pleacă în cruciate trebue întăi să se spovedească în fața oamenilor de toate păcatele vrute și nevrute, săvîrșite cu fapta sau cu gîndul.

Omițînd acest amănunt din viața oricărui adevărat descendent al cruciaților, ne grăbim a-i îndeplini formalitatea neplăcută, și-l vom spovedi noi în public.

Pune-ți patrafiru pe cap și ascultă :

Iți aduci aminte de iarna anului 1884? Intr'o odăiță mică din etajul de sus al otelului Metropol ședeau doi „băeți“ care aveau să ajungă doi din cei mai mari scriitori cu care se laudă neamul nostru romînesc de astăzi. Băeți săraci, își cheltuiau toată comoara inteligenții și a talentului lor la o gazetă unde erai primit și d-ta, cam pe la ușă. De multe ori i se întîmpla unuia să sfîrșească cîte un articol scînteetor pe întunerec, numai ca să păstreze restul din mucul de luminare pentru întoarcerea tovarășului. Alături de odaia lor, și, comunicînd cu aceasta, era un salon luxos mobilat, cu flori artificiale și cu parfumuri, cu pudră, pulverizatoare și alte ustensile de toaletă intimă, cam curioase pentru locuința unui holtei. Aceasta era odaia d-tale.

Intr'o seară, deci, din iarna anului 1884, „băeții se întorceau acasă cu o luminare întreagă și cu un volum proaspăt ieșit și intitulat: „*In fața vieții*, roman de Duiliu Zamfirescu“. Cu o bucurie de ștrengari de treabă se furișează în odaie, aprind luminarea lor, ascultă dacă vecinul e acasă, nu aud nici un sgomot, și încep să citească.

Cît au rîs cei doi amici în seara aceea, o recunosc ei singuri, nu au rîs o viață întreagă. Și cu toate acestea romanul era jalnic și posomorît, descurajat și pesimist. Poate că numai Gherea a mai rîs cu atîta poftă, citind prietinilor articolul său despre „Pesimistul din Soleni.“

Dar deodată rîsul se curmă, și prin ușa de comunicare se aude un glas :

— Băeți, nu rîdeți așa tare.... că nu pot să dorm.

Era autorul care azistase astfel la execuția lui.

A doua zi, într'un cerc mai întins, cei doi prieteni vorbeau cu al treilea, care din nefericire nu mai trăește, și după multe glume și observații înțelepte, acesta al treilea le zise :

— Toate bune, dar e un lucru care m'a pus pe gînduri. In romanul lui Duilă se găsește o scrisoare, așa zicînd trimeasă de un franțuz, Borel, către pesimistul nostru.... In scrisoarea asta sunt cîte-va pasagii care distonează cu tot restul romanului... Aia mai seamănă a ceva... Sunt idei și legături de fapte care nu pot fi eșite din capul lui Duilă...

Și rămînînd pe gînduri mai adause :

— Eu am o bănuială....

Deodată se ridică în sus și strigă :

— Știu!

Alergă în bibliotecă și după cîteva minute, se întoarse cu un volum mic intitulat; Arthur Schopenhauer, *Pensées et fragments*, trad. J. Bourdeau. Paris, Germer Baillière et. Cie, 1880.

Și iată ce citi din prefața traducătorului Bourdeau, în paralelă cu romanul în chestie :

J. Bourdeau, p. 13.	D. Zamfirescu p. 107—7.
C'est qu'il est possédé de la folie de son temps, cette folie que l'on a si justement appelée la maladie du pessimisme, ou encore la maladie du siècle: *der Weltschmerz*, la douleur du monde, cette folie qui compte tant de victimes de Werther à René, de Childe-Harold à Rolla, et d'illustres malades: Byron, Musset, Henry Heine....	Ești dar, scumpul meu, atins de această primejdioasă boală a veacului (spusese mai sus, p. 106: Ești atins de maladia veacului, pesimismul): *Weltschmertz*, durerea lumii, această nebunie absurd de comunicativă, care numără atîtea victime de la Werther la René, de la Childe-Harold la Rolla, și atîția iluștri bolnavi: Byron, Musset, Heri (sic) Heine...

Și mai departe:

J. Bourdeau, p. 13.	D. Zamfirescu, p. 109.
Autre symptome non moins grave, c'est la manie raisonnante: il raisonne sur tout, sur son grand appétit, sur le spiritisme, le claire de lune, l'amour grec, sur les songes et les présages.	El (Schopenhauer) face diagnoza celor mai fine sentimente și are mania de a raționa totul: pentru ce i-e foame? ce e spiritismul? care sînt efectele unei nopți cu lună asupra amorului? ce era amorul la greci? ce sint presimțirile?

Și iarăși:

placé entre deux époques, l'une de scepticisme aride, l'autre de mysticisme et d'emphase, il les rapproche et en apparence les concilie.	Pus între două epoce, una de scepticism sterp, alta de misticism și de emfază, vrea să le concilieze și să le apropie (adică viceversa).

Și mai:

On avait trop ri, au dix-huitième siècle, de Voltaire, au rire sec et strident. Le dix-neuvième commence avec la lassitude d'un lendemain d'orgie.	In veacul trecut lumea a ris prea mult cu un glas sec și strident și Voltaire.... Veacul al XIX a început cu osteneala ce o simte cineva după o noapte de orgie.

— Mai vreți?
— Nu, mulțumim.
Și „băeții" nu mai riseră.

*

Și acuma, dacă d-l Duiliu Zamfirescu o dorește, putem să-i dăm și numele celui ce l-a descoperit cu acest neruşinat plagiat.

Dar nu va îndrăzni să-l ceară. Il desfidem.

Pentru noi însă, credem că am sfîrșit odată pentru totdeauna cu acest domn, care și-a început cariera literară cu un act necorect și o isprăvește cu o faptă necuviincioasă.

* * *

(O poezie de d. Goga:)

STRĂMOȘII

„...Nu sîntem la acelaș nivel.. La 1759, adică pe vremea cînd strămoșii autorului dela „Țara Noastră" nu se coborîse încă din maimuță egumenul Laskaris scria, cu documente, filiațiunea familiilor Dukas, Vrana și Laskaris", (Duiliu Zamfirescu în „Convorbiri Literare").

Nu mor strămoșii niciodată
Războiul lor în noi și-l poartă,
Căci li-e țărîna spulberată
Dar nu li-e dușmănia moartă.
Străveche, ura lor se 'mparte
Din moș în moș, din tată 'n tată,
De-acolo, dincolo de moarte
Ei ne mai cer o judecată.

Cum ne privim acum în față
Protivnici, însetați de luptă,
Neiscusința noastră 'nvață
Din ura lor neîntreruptă.
Noi sîntem flacără pribeagă
Din ne 'mblînzita lor văpaie,
Cu moștenirea noastră 'ntreagă
Venim pe cîmpul de bătaie.

Cu mine vin, roiesc într'una
Cei fără neam și fără număr,
Ce-au sprijinit întotdeauna
Eternitatea pe-al lor umăr.
Vin cei de-o lege cu pămîntul,
Copiii soarelui de vară,
Eu, solul lor, le port cuvîntul
Și 'n suflet sfînta lor povară.

Vin rînduri, cete se 'nfiripă
Din vechea veacurilor lavă,
Din ceas în ceas, din clipă 'n clipă
Tot crește oastea mea grozavă.
Le văd în orice parte roiul,
și cer dreptatea lor tîrzie.
Și fiecare-și vrea ciocoiul
In judecată să și-l ție.

Ei tot mai mulți răsar din groapă,
Răsar și 'n mintea mea s'alungă,
Vin bieți țărani munciți de sapă
Și vin haiduci cu flinta lungă.
Sosesc cu dorurile toate,
Sărmanii nu mai pot s'adaste:
—„Venit-am, măre strănepoate,
Să ne primești la tine 'n oaste!"

Eu stau supus:—„Veniți de-acuma,
Străbuni din lunga vremii cale
Și dați-mi cîntecul și gluma
Și nesfîrșita voastră jale.
Veniți, căci glasul vostru 'nvie
Un nou zorit de dimineață,
Voi, ce-ați murit o veșnicie,
Sînteți flămînzi azi de viață!"

Ei vin cu suflete 'noptate,
De-aceia sfarmă lanțuri grele,
De-aceea urlă și se zbate
Durerea 'n cîntecele mele.
Căci din al veacurilor caier
Mi-am împletit cu biciul urii,
Nestinsul veșniciei vaier
Mi-a scris blestemu 'n cerul gurii!...

De luptă-s gata eu.... Prin mine
Un iad întreg cere răsplată,
Mi-e sete acum.... Te-aștept vecine
Și ochii mei păgîni te cată!
Eu vreau sclipirea de oțele,
Eu vreau oștirea ta măiastră,
Intregul cer cu ochi de stele
Să lumineze lupta noastră.

Te-aștept...te-aștept.. Dar n'aud bucium.
Nici zumzet ascuțit de zale,
Mă 'ndoaie patima—mă zbucium:
—„Arată-mi rîndurile tale!..."
Și cum te chem, și 'n colț de țară
Mi te-au cătat zădarnic solii,
Te-apropii tu, de subsuoară
C'un slab egumen ros de molii....

Te văd... Mi-e milă peste fire
De bietul grec cu haina ruptă:
Ai spart o criptă 'n mănăstire
Ca să-ți cîștigi un soț de luptă....
Te văd și oastea mea pe-acasă
Mi-o 'ndeamn încet să se strecoare:
Vai—toată ura mea mă lasă,
Căci sărăcia ta mă doare....

* * *

(Dintr'un articol al d-lui Goga:)

De încheiere cîteva lămuriri pentru d. Mehedinți. D-sa îmi vorbește de „iobăgie literară" și-mi pune în joc „sentimentul de proprie demnitate" care mi s'ar jigni prin colaborarea la „Viața Romînească". Nu sînt nici iobag, nici demnitatea mea nu sufere, stimate domnule profesor. Fiecare din noi se apropie de casa unde-l trage inima. Și, vedeți, eu nu înțeleg unde m'aș simți mai la largul meu, decît în tovărășia acelora care au o sinceră dragoste curată pentru milioanele de „*maimuțe*", pentru strămoșii noștri comuni, stimate domnule Mehedinți, care sînt amarnic batjocoriți de războinicul Dv. colaborator și pe care eu, întimplător, nu i-am uitat... De aceea colaborez la „Viața Romînească". Cît privește.... „banul", vă rog să-mi permiteți un zîmbet de ușoară ironie, singurul răspuns potrivit pe care-l pot da la noi ucenicii lui Apollo, cînd e vorba de acest „americanism",—cum spuneți Dv. Vă asigur că cîștigăm prea puțin pentru bucătărie și nu e de invidiat soarta noastră.... Cîte s'ar mai putea spune aici.... Dar să tăcem.....

ULTIMA ORĂ.

Răspunsul d-lui N. Iorga în chestiunea C. Trandafirescu:

„De unde vine tifusul din Iași?

Din presența în acest oraș a 50,000 de Evrei, a d-lui Ghibănescu, și a d-lui Bădărău, a foilor „Upinii" și „Viața" d-lui Sanielevici+Ibrăileanu+mai mulți Botez."

P. Nicanor & Co.

Notă. D. Spiridon Antonescu ne roagă să anunțăm că nu d-sa a scris și semnat scrisoarea apărută în „Adevărul" ca pornind din partea d-sale. De altfel, mistificația era evidentă.

Recenzii.

M. I. Odobescu. *Moții*. Răscoala Romînilor Ardeleni 1784—85 sub căpetenia lui Horia. *Curcanii*. Luarea Rahovei de către oștile romînești la Noembrie 1877. Alcalay, Biblioteca pentru toți.

Două conferințe ale lui Al. I. Odobescu au fost ținute la Ateneu și, desigur, toți ascultătorii cu ceva generozitate trebuie să fi fost mișcați, deși entuziasmul lui Odobescu e stăpînit într'o expunere curgătoare, repede, deși lină și în acea formă elegantă și clară, în care apar așa de limpezi faptele, considerațiile strategice, războiul și desfășurarea evenimentelor. Entuziasmul, patriotismul arzător, ce trebue să fi fost în toate sufletele simțitoare în preajma acelui războiu dela 77, pe vremea cînd au fost rostite cuvîntările, se traduce la Odobescu prin vigoarea și coloritul tablourilor de pe cîmpul de război, prin forța și relieful povestirii și prin cumpătarea și calcularea expresiilor, pentru ca ele să nu micșoreze elocvența faptelor și pentru ca atenția să le poată urmări fără osteneală într'o frumoasă ordonanțare și într'o elegantă așăzare a ideelor.

*

St. O. Iosif. *Tălmăciri*. Minerva. București.

La popoare cu cultură foarte veche și literatură bogată, traducerile joacă un rol din cele mai însemnate, căci ele sunt interpretul unui popor pe lîngă altul, schimbul de idei și sentimente, care face să circule viața și să reinnoiască sufletele, cu atît mai mult pentru un popor ca al nostru, de cultură recentă și cu o literatură săracă. Trebue să constatăm că, de o bucată de vreme, traducerile se înmulțesc și la noi, dar, pentruca asemenea traduceri să aibă valoarea pe care le-o presupunem, ele trebuesc făcute în anume condiții și mai ales, trebue ca acei ce le fac să fie pătrunși de dificultățile ce se cer unui bun traducător. În adevăr, nimic nu pare mai lesne și care să ceară mai puțină pregătire decît traducerea! Nimeni nu bănuește că traducătorul trebue să fie, el însuși, pătruns de dorința de a face cunoscut publicului un capo d'operă de care e entuziasmat, că trebue să cunoască propria lui limbă, și nu numai din vorbirea curentă, trebue să cunoască tot atît de bine și limba din care traduce pentru a-i prinde finețele, întorsăturile, particularitățile și trebue, în acelaș timp, să aibă o cultură generală pentru a-și da samă de aluzii la fapte și cunoștinți generale, și o cultură literară specială pentru a fi în măsură de a păstra fizionomia generală a timpului în care a fost scrisă opera pe care o traduce și a-i păstra culoarea locului; trebue să fie, pe lîngă om de gust, și artist, să posede darul de a găsi forma echivalentă cea mai potrivită, care să cuprindă toate însușirile ce-a

făcut din o scriere o capo d'operă, pentruca ea să-și păstreze valoarea și importanța.

Scriitorii, care au avut norocul să găsească artiști de valoare ca interpretatori ai operii lor in alte limbi, sunt rari. Volumul d-lui Iosif este, in această privință, un rar noroc pentru publicul nostru și pentru scriitorii ce, pină acum, au avut destui traducători, dar lipsiți, cei mai mulți, de entuziasm și pietate literară, iar unia, deși inzestrați cu aceste calități, lipsiți insă de talent. Unul din cei care a ispitit mai mult pe traducători prin aparența de ușurință a formei, prin simplicitatea amăgitoare a mijloacelor poetului, a fost de sigur Heine. Cine insă pricepe și gustă in adevăr cintecele lui Heine, nu putea să nu simtă că trebue un talent deosebit pentru a-l interpreta, și nu cred să existe nici in străinătate o traducere mai bună decit a lui St. O. Iosif. Forma, cu care a imbrăcat el poezia lui Heine, e tot atit de frumoasă, ca și aceia a propriilor sale creațiuni și apoi, a știut să aleagă toemai acele poezii, pentru care versul lui avea mai multă potriveală in muzică, sufletul lui mai multă potriveală in ton și nuanțe și de aceia avem o traducere a lui Heine, demnă de original; te simți tot atit de mișcat ca și cind le-ai citi in graiul lor insuși. Nu vrau să spun că celelalte traduceri nu sunt tot atit de bune ca cele din Heine, dar pare că și poetul Iosif simte că graiul acestuia il poate transpune tot atit de credincios, ca două instrumente de muzică ce ar interpreta aceiași melodie, pentrucă din el a tradus mai mult decit din toți.

Și dacă 'n ochii tăi.

Și dacă 'n ochii tăi privesc,
Mă vindec și mă liniștesc;
Si dacă gura ți-o sărut
Mă simt cu totul renăscut.

Si dacă tu la sin mă culci,
Mă farmecă iluzii dulci;
Ci dacă 'mi spui: „Mi-ești drag", tresar
Si parc'aș vrea să pling amar.

*

Al. Dumas-Tatăl. *Strigoiu Carpaților.* Traducere de D. Anghel și St. O. Iosif. Biblioteca Minervei.

A fost o vreme cind omenirea credea că a alungat din sufletul ei setea necunoscutului; necunoscutul nu se poate cunoaște, ziceau pozitiviștii, deci pentru noi el nu există; trebue să ne intoarcem sufletul, dorul și aspirațiile dinspre impărăția lui tainică și nemărginită și să-l inlănțuim pe tărimul realității unde e stăpină lumina adevărului!

„Nu putem să eșim din noi inșine, și acesta e cel mai mare rău, zice Anatole France. Trebue să ne resemnăm, să privim mereu, iarăși și iarăși, lumea reală, răsfrintă in noi intr'o palidă și desnădăjduitoare monotonie". Dar năzuința spre necunoscut și spre tainele ei e veșnic vie 'n omenire și parcă cu atit mai puternică și mai neinfrinată, cu cit intelepciunea ne leagă mai strins de stincile realității, facla setei de necunoscut arde veșnic in sufletul omenirii și, de aceia, povestea Psycheei ne va mișca mereu; iar fantazia, scăpată de sub legea neindurată a cunoștinței, aleargă capricioasă și nestăpinită după un ideal nelămurit, după un vis ademenitor de dincolo de tărimurile adevărului rece și ale rațiunii severe. De aceia, să nu ne mirăm că alegerea celor doi strălucitori și fantastici arhitecți ai arabescurilor literare din Caleidoscop au ales tocmai această visare fantastică, căreia setea de necunoscut a lui Al. Dumas Tatăl i-a dat ființă in chiar munții noștri, cu decorul și peisagiile lor sălbatice, in intunerecul și haosul trecutului unui neam atit de zbuciumat. Traducerea e făcută cum putea să o facă D. Anghel și St. O. Iosif.

*

Hoffmann. *Povestiri Fantastice.* Traducere de Ludovic Dauș. Alcalay. Biblioteca pentru toți.

Hoffmann este incă unul din acele

spirite, cărora le place să plutească intre vis și viața, să dea viață visului cu atita putere, in cit să devie miraculos in niște vremi ca ale noastre, in care acest miraculos nu mai atinge de cit curiozitatea. Dar sufletul nostru are nevoe de iluzii, și Hoffmann și Edgard Poë sunt singurii vizionari, stăpiniți pină intr'atit de viziunile lor, incit ei le impun și nouă și noi le primim ca un dar al generozității lor, ca un semn al milei lor pentru creatura fără de putere ce e omul, care nu poate fi fericit fără de puterea amăgitoare a minciunii, a iluzii. Dar ce păcat că n'avem noi, și Hoffmann, norocul să dăm peste un traducător, indrăgostit cu adevărat de povestirea aceea licăritoare și ușoară ca jocul unui foc amăgitor pe bălți in intunerecul nopții. Traducerea d-lui Dauș este greoae, silnica și protivnică mișcărilor capricioase ale fantasticului Hoffmann, lipsită de orice grație și de farmecul acela infiorat de groază, cu care le stăpinește originalul și care pune in senzibilitate nuanța acelei de aiurare bolnavă, ce face toată puterea lui de a iluziona și a impune miraculosul adincului nostru scepticism.

I. S.

***

Radu Rosetti. *I. Un proces de sacrilegiu la 1836 in Moldova.* Un volum de 46 p. prețul 50 bani. *II. Cum se căutau moșiile in Moldova la inceputul veacului al XIX.* Un volum de 135 p. prețul 1.50. București. 1909. Ediția Academiei Romine.

I. Ceiace a indemnat pe d. Rosetti să publice studiul prezent, e acuzarea de intoleranță religioasă aruncată necontenit poporului romin de Evreii din țară și străinătate, cind e deobște cunoscut cit de mult lipsește neamului nostru un profund sentiment religios. Procesul acesta de sacrilegiu, care, dimpotrivă, ne dezvălue fanatismul excesiv al Evreilor, a fost pricinuit de citeva familii evreești, ce locuiau atunci in Tirgu-Ocna și care, in Simbăta Paștelor, s'au apucat să imite in batjocură patimile Mintuitorului. Adunindu-se la unul din ei, unul, imbrăcat cu o cămașă albă, intins pe o scară, avind sub spete o scindură pe care și-a intins miinile, e purtat de alți patru dela o casă la alta, batjocurit și scuipat, pe cind restul il prohodesu, cădelnițau, ori ii cintau evreește. Surprinși de oamenii ce se duceau la biserică, doi au fugit, iar restul au fost prinși și dați de ispravnicul Bacăului, intimplător acolo, sub paza inchisorii cinstitei isprăvnicii. După două zile insă, ei părăsesc temnița sub cuvint că vor merge să caute pe cei fugiți. Obștia tirgului innaintează atunci Domnului și Mitropolitului cite o jalbă, alăturind și copii de mărturii ale acelor ce priviseră; jalba ajunge la Iași cam odată cu raportul adresat de serdarul Opran Domnitorului și Vistieriei. Comisia de anchetă, numită de *M. Sturza*, terminindu-și lucrările, cere ispravnicului de Bacău să trimeată la inchisoare pe 6 inși, dovediți vinovați și, printr'un raport adresat principelui, arată gradul de vină al fiecăruia. La 23 Maiu, tot in acel an, Mitropolitul, printr'o anaforă către Domn, cere pedepsirea vinovaților și izgonirea din tirgușa celorlalți Evrei, lucru pe care-l ceruse și serdarul. Procesul se judecă la 17 August de *departamentul criminalicesc*, care, negăsind in pravilă paragrafe corespunzătoare vinei, condamnă pe doi, cei mai vinovați, la bătae cu biciul și surgun peste Dunăre, iar restul la pedepse mai ușoare. Sentința aceasta e reformată de divanul domnesc, care, bazindu-se pe *Vasilicale*, osindește pe doi la moarte, pe ceilalți la ocnă, iar pe femei la bătae cu biciul.

Sentința se pare prea aspră lui M. Sturza, care, in vremea asta, primește o petiție in numele „*a toată nația e-*

vreească aflătoare în Prinţipat", iscălită de bancherii şi negustorii evrei din Iaşi, petiţie, care, criticînd mersul iustiţiei şi sentinţa divanului, însoţită de citaţii de prin Vasilicale, cerea milă pentru nişte oameni rătăciţi de beţie şi atunci domnul, luînd avizul lui *Flechtenmacher, advocatul criminalului*, modifică sentinţa divanului şi condamnă pe unii la ocnă, pe alţii la bătae cu biciul.

Autorul a ţinut, însă, să ne dea şi epilogul acestei afaceri şi, cercetînd de bătrînii locului, a găsit că, peste puţină vreme, condamnaţii au fost graţiaţi şi, apucîndu-se de comerţ tot în tîrguşorul acela, ajunsese oameni cu stare.

Peripeţiile acestui proces, expus prea pe larg, poate, sînt interesante şi prin desvăluirea iritantei atitudini sufleteşti a Evreilor faţă de ţara ospitalieră, şi prin faptul că ne arată cît demult bănuia populaţia cinstea administraţii de pe atunci, precum şi solidaritatea acestui neam. Tot din ele putem cunoaşte, odată mai mult, sufletul extrem de îngăduitor al Moldovanului, căci cum spune d. Rosetti: „In orice altă ţară din lume, civilizată sau barbară, o batjocură, ca cea expusă mai sus, ar fi avut drept urmare sfîşiiarea în bucăţi sau bătaia până la moarte a făptuitorilor".

II. Al doilea volum cuprinde datele relative la viaţa economică dela începutul veacului trecut, raporturile dintre proprietar şi sătean, modul de exploatare şi veniturile unei moşii din vremea aceia aproape patriarhală, anterioară Regulamentului, cînd agricultura, făcută de stăpîni, era cu totul neînsemnată, căci Romînia nu exporta aproape nimic şi productele erau desfăcute mai numai pe piaţa internă. Interesul *istoric* al acestor date devine *actual* în momentele acestea, cînd complicata problemă agrară e pusă a ordinea zilei cu o imperioasă necesitate. Condica, a cărui studiu îl face d. Rosetti aici, cuprinde răfuelile banului său, Marele Logofăt Răducanu Roset, cu vechilii săi pe anii 1798—1812. Propriu vorbind, nu-s în aceste condici sămile anuale de venituri şi cheltueli, din care să putem constata venitul net al unei moşii, ci se arată, pe lîngă neînsemnatele sume „pentru trebuinţele moşiilor respective, plăţi efectuate în socoteala altor moşii şi, mai cu seamă, cheltuelile de orice natură, făcute în sama stăpînului". Moşiile, în număr de şapte, a căror socoteli le avem, erau aşezate în diferite părţi ale Moldovei şi erau căutate la început în *regie* prin vătavi, iar apoi, unele sînt arendate chiar vătavilor care le îngrijise, *vîndute cu anul*, cum se zicea. In faptul acesta, poate, ar trebui să vedem primele începuturi ale clasei arendăşeşti, dacă n'am şti că velniţele şi crîşmele erau, mai înainte încă, *vîndute cu anul*, fie diferiţilor Evrei ce începuseră să pătrundă la sate, fie ţăranilor înşuşi. Originea acestei clase, care joacă un rol aşa de important în economia agriculturii, ar merita, credem, un studiu amănunţit. Inchizînd paranteza, constatăm mai departe că venitul unei moşii, pe vremea aceia, provenea din arenda crîşmelor, *orînda*, date mai totdeauna unui evreu, sau uneori încredinţată vătavului, din *velniţe*, asemenea arendate, din *uiumul* morilor şi al iazurilor, din *dijma productelor ţărăneşti*, din *plugăria* făcută de stăpîn, cu totul neînsemnată însă, din *vînzarea fînului*, care constituia unul din cele mai însemnate venituri, alături de crîşme, din *prăsila vitelor* şi din *stupi*, nu însă atît de mult pe cît ne-am fi aşteptat. Aceste venituri, unele ca dijma morile, crîşmele, rămîneau aproape neschimbate, altele, rezultate din creşterea vitelor, din plugărie, din stupi, variau; uneori puteau fi nule, dar pagubă reală pentru stăpîn nu era. „Căci nu scosese nici-un ban din pungă pentru arat, semănat, secerat, prăşit sau cosit. Toate aceste munci se îndeplineau de ţăran, fără nici-o plată". Valoarea pămîntului fiind atunci foarte mică, calculul rentii poate fi neglijat, iar personalul moşii era puţin plătit: aşa, omul de încredere al hatmanului Răducanu, Iordachi Sinescu, care administra două moşii şi ajunse mai tîrziu sulger şi stăpîn de moşii, era plătit cu 300 de lei vechi, un alt vătav avea 100 lei pe an, iar lefurile celorlalţi nu treceau de 15 lei vechi anual. Din curiozitate, am calculat venitul pe anul 1801 al moşiei Drăguşani, singura, pentru care datele sînt aproape complecte, şi unde pînea albă, deşi mai mult cultivată, totuşi întinderea culturii, socotind-o după cantitatea sămînţii, nu trecea cu mult peste 50 fălci, şi am găsit un venit aproximativ de 4561,48 lei vechi, din care arenda crîşmei reprezinta 1250 lei, peştele 823,34 lei şi fînul 585 lei, pe cînd plugăria nu da decît 79,50 lei (socotit numai grîul şi orzul pentru care avem date), iar dijma ţărănească 170 lei.— Condica ne dă şi preţurile cu care se vindeau pe atunci vite, grîne, obiecte de hrană, îmbrăcăminte, etc;—preţurile, cum e şi firesc, sînt foarte mici, căci costul de producţie era aproape nul, cererea mică şi banii scumpi.

Tot din aceste condiţii se văd şi preţurile cu care se arendau locurile de fînaţ şi păşune: astfel, un evreu cumpără 100 fălci de iarbă cu 125 lei, reiese vine 50 parale falcia. Locuri de arătură nu se arendau, „căci întinderea pămîntului de arătură de care se putea folosi un sătean nu era încă mărginită", ci puteau lucra oricît, cu îndatorirea de a da a zecea parte din roadă; găsim totuşi că nişte lipoveni arendează 1½ falce cu 8 lei. *Boerescul*, datorit moşiei, socotit după legile lui *Calimah* şi Gr. *Ghica*, nu era împovărător, adesea se plătea în bani şi starea economică a sătenilor ar fi fost bună „fără greutatea şi nesiguranţa dărilor, fără arbitrajul cumplit al administraţii, fără lăcomia Turcilor şi fără greutăţile, izvorînd din necontenitele războaie dintre Ruşi şi Turci". Cînd n'au mai fost unele din aceste cauze de rea stare, a venit Regulamentul cu toată suita lui!...

Dar volumul acesta nu-i decît începutul unei serii de publicaţii a documentelor relative la viaţa economică de acum 100 de ani, pe care autorul le va scoate în curînd la iveală, făcînd la urmă o sinteză a vieţii economice de atunci. D. Rosetti e prea bine cunoscut, apariţia lucrărilor sale anterioare au stîrnit discuţii pasionate, şi în corpul acestei reviste s'a vorbit de altcineva, cu mai multă competinţă, de valoarea reală a operilor sale; nouă nu ne rămîne decît să-i mulţumim pentru noua lumină ce o aduce în dureroasa chestie ţărănească.

M. J.

***

Henry van Dyke.—*Le Génie de l'Amérique*. Paris, 1909. Calmann Lévy. 3.30.

Nu sînt mulţi ani, de cînd lucrarea lui Demolins „A quoi tient la supériorité des Anglo-Saxons" făcea mult zgomot şi mare impresie în lumea cetitoare din Franţa şi din celelalte ţări, care îşi au, mai mult sau mai puţin, ochii aţintiţi către această ţară, prin aceia că arăta lumii culte de pe continent obiceiuri deosebite, concepţii originale, un fel de viaţă, alta decît cea obicinuită, cum şi legătura dintre aceste împrejurări şi reuşita în viaţă, puterea de expanziune, desvoltarea extraordinară a poporului ce le posedă.

Astăzi, interesul pentru această Anglie, deja prea cunoscută, nu mai este acelaş. Ceia ce e nou prin excelenţă pentru cei din Europa, azi e America, şi de aceia nu putem să nu urmărim, cu

un deosebit interes şi cu o nesecată sete de a şti, tot ce ne deschide o poartă prin care putem intrezări ceva din acea lume nouă, care îmbracă încă pentru mulţi dintre noi haina legendei şi a miraculosului.

Şi dacă lucrarea aceasta a lui Henry van Dyke nu îmbrăţişază un cîmp atît de vast din viaţa americană, precum îmbrăţişa lucrarea lui Demolins din cea engleză, dacă nu intră în toate ramurile de activitate şi în detaliile mărunte ale vieţii, totuşi, ea proiectează o lumină vie asupra unei părţi din cele mai puţin cunoscute ale lumii de peste ocean, asupra sufletului acelei lumi, şi deşteaptă astfel, într'un grad foarte înnalt interesul nostru.

Cu atît mai interesantă e această carte, cu cît acel ce o scrie e un American. Căci dacă un Paul Bourget cu interesantele sale observaţii sociale şi psihologice, un Paul Adam cu vederile şi consideraţiile sale originale, un Jules Haret cu extraordinar de bogata şi variata sa documentare în date şi cifre, în amănunte curioase şi uimitoare, un G. d'Avenel cu studiile sale asupra industriei şi agriculturii, şi alţi mulţi scriitori din Europa, ne-au dat, în diferite direcţii şi din diferite puncte de vedere, impresiile, observaţiile şi constatările lor din călătoriile, mai mult sau mai puţin lungi şi intinse din America,—apoi ei ne-au dat ceia ce i-a interesat, ori uimit ca străini, ei ne-au dat o Americă văzută, cel puţin inconştient, prin comparaţie cu ceia ce ştiau din şi despre propria lor ţară, aşa că tot ce ne-au dat, era fatal judecat şi interpretat în raport cu fondul lor sufletesc de străini. Autorul, al cărui volum îl avem în faţă, ne dă însă America, ca American,—ne dă „lucrul în sine", dacă putem spune astfel.

Ce înseamnă deosebirea aceasta, pentru exactitatea, preciziunea şi justeţa expunerii, nu e nevoe să mai arătăm. Vom da aici numai un exemplu, unul material şi uşor de controlat, prin urmare, de felul de greşeli ce poate face un străin în informaţiile ce ni le dă: J. Haret spune că: „la Pittsburg, infernul industrial, unde printre 600,000 de Italieni şi 300,000 de Slavi, Croaţi, Unguri, etc... *nu există spital,*" - la care Henry van Dyke *răspunde* foarte simplu că *„există 15 spitale publice şi 18 spitale particulare"* *în Pittsburg*, şi că Haret exagerează foarte mult numărul străinilor din această localitate industrială!...

Volumul *„Le Génie de l'Amérique"* e opera unui distins profesor universitar american, care e în acelaş timp şi poet, romancier şi critic de valoare. Aceste însuşiri au făcut ca autorul să fie invitat la Sorbonne pentru a ţine o serie de prelegeri în limba engleză asupra unui subiect din viaţa americană, şi el, şi-a ales ca subiect: studiul spiritului şi caracterului Statelor-Unite.

Astfel, cartea aceasta, în care sînt traduse o parte din acele prelegeri, e un studiu psihologic, în care ni se dau elementele spiritului şi trăsăturile esenţiale ale caracterului american.

Din capul locului, Henry van Dyke constată că în lumea cultă din Europa există păreri absolut contrare despre America şi Americani şi le explică prin aceia că ele sînt *formate* prin observarea vizitatorilor americani la staţiunile climaterice ori balneare şi prin oraşele şi localităţile celebre din Europa,—observaţiuni, care fatal sînt superficiale şi foarte puţin edificatoare. Această varietate de opiniuni ne arată că nu există la Europeni percepţia unui *„suflet american*, care lucrează ca o forţă creatoare, ca o putere regulatoare şi ca element caracteristic al Statelor-Unite".

Dar acest *suflet american* există şi a existat mai înnainte chiar de revoluţia din America; el a făcut Statele-Unite, le guvernează şi le înviorează încă.

Care sînt elementele acestui suflet?

Autorul înşiră şi studiază cinci trăsături ale sufletului american: încrederea în sine, spiritul de dreptate, energia, iubirea de ordine socială şi de organizaţie, şi sforţarea desvoltării personale.

Dar mai întîi, cum poate fi vorba de un suflet american *unic*, într'o ţară, a cărei populaţiune e alcătuită din atîtea elemente deosebite, cum e Statele-Unite? Ce suflet unic a putut să dea amestecul de „puritani gravi şi severi", de „cavaleri iubitori de plăceri", de „Olandeji confortabili şi liberali", de „Franceji iscusiţi şi vioi", de „quakeri liniştiţi şi prudenţi", de „Germani răbdători", de „presbiterani agresivi şi viguroşi din Scoţia şi Irlanda", de „catolici toleranţi" etc., care au ocupat, goniţi din ţările lor de împrejurări, diferite localităţi din nesfîrşitele întinderi ale noului continent? Ei bine, cu toată această diversitate de neamuri, de firi, de credinţi, de concepţii, etc,—căsătoriile ce-au intervenit între emigranţi, faptul că urmăreau cu toţii acelaş ideal de libertate şi se simţeau mai apropiaţi prin suferinţele lor, presiunea împrejurărilor vieţii nouă pe care o începeau acolo şi, mai ales, nevoia de a lupta împreună contra sălbaticilor şi contra unei naturi primitive şi viguroase, faptul că în general emigranţii au fost oameni de voinţă şi aveau aceleaşi aspiraţii de a-şi întemeia un trai mulţumit în noul lor pămînt, cum şi mai ales încrederea în sine de care toţi erau animaţi,—toate acestea au făcut *omogenă* o aglomeraţie de oameni atît de diferiţi prin origine, felul de trai, credinţe etc.

Şi pentru a ne face să înţelegem spiritul public american, pentru a scoate în relief această *încredere în sine*, care e unul din factorii principali ai sufletului american şi care „a fost principiul activ şi constituant al formării" poporului american, „glasul interior care a animat pe oameni şi i-a susţinut în cele dintîi sforţări şi în cele dintîi lupte",—autorul face istoricul formării acestui popor, arătînd luptele duse pentru cîştigarea libertăţii depline şi liberarea lui de orice legături de dependenţă cu Anglia.

Alăturea de încrederea în sine, o altă trăsătură a sufletului american este *spiritul de dreptate, de echitate*, acea atitudine în viaţă pe care Englejii o designează cu vorbele *„fair-play"* şi pe care autorul o defineşte astfel: „este recunoaşterea de către om a faptului că nu-i singur în lume, că lumea n'a fost creată pentru folosul lui personal, că legea existenţii e o dreptate binevoitoare, care trebue să-l conducă ca pe semenii săi cu o perfectă imparţialitate şi că, orice sistem, orice ordine de lucruri creată de el, care ar interveni în această imparţialitate, este contrară voinţii supremii înţelepciuni şi a celei mai înnalte iubiri",—sau cu alte vorbe e: respectul deplin al drepturilor individuale, a libertăţii persoanei umane, şi a conştiinţii, aplicarea pentru toţi a unei justiţii egale şi imparţiale.

Această trăsătură a spiritului american se vădeşte în toate manifestările vieţii sale, în sensul pe care Americanii îl dau democraţiei în spiritul lor de dreptate, în justiţie, în felul lor de a se comporta faţă de credinţile religioase, în raporturile dintre diferitele categorii sociale, etc, etc... Numai în purtarea Americanilor faţă de Negri, acest *fair-play* nu e tocmai respectat, după cum se ştie. Dar autorul ne dă explicarea: Americanii consideră rasele inferioare ca pe nişte copii, cari nu se pot conduce singuri şi au nevoe de tutelă,—din nefericire, ştim prea bine ce fel de tutelă...

Energia americană, a treia trăsă-

tură a caracterului acestui popor, e rezultatul unei mari puteri de voință, a unei neinfrinate tendinți de a produce mereu, de a se ridica tot mai mult. Ea e o urmare a increderei in sine, care a făcut pe Americani să realizeze—mai ales in industrie și agricultură—progrese imense și le-a dat tăria să nu se oprească innaintea niciunei greutăți, oricit de mari,—și se manifestă prin *magnificență*, adică prin tendința de a face lucrurile pe-o scară mare (așa sint casele, podurile, uzinele, toate intreprinderile lor...), cum și prin ceia ce Roosvelt a numit „*viața intensă*", acel fel de viață in care ocupațiile, petrecerile se succedează unele după altele, fără intervale inutile. Lipsa de ocupație, odihna e in genere necunoscută la American; chiar cei bogați muncesc mereu, nu numai din dorința de a aglomera bogății, dar din nevoia de activitate, din dorința de a produce. De altfel, bogăția nu e considerată in sine și pentru sine, ci mai ales ca *forța socială*, iar oamenii bogați nu sint respectați și populari pentrucă au avere, dar pentru energia și priceperea căreia o datoresc.

In sfirșit, celelalte insușiri ale spiritului american, *iubirea de ordine și spiritul de organizare* pe de-o parte, *tendința desvoltării personale* pe de alta, se văd din felul cum Americanii își fac singuri poliția intrunirilor și a străzilor, cum organizază servicii particulare de pompieri, cum alcătuesc diferite societăți de ajutor și diferite instituțiuni pentru protecția femeilor, copiilor, etc., cum și din felul cum sint organizate și conduse școlile de diferite grade din Statele-Unite și spiritul care le animează.

Ca un ultim capitol al lucrării sale, autorul ne dă o repede ochire asupra mișcării literare din America. Foarte interesant, aici, e răspunsul pe care autorul il dă opinii curente, că literatura americană a apărut tirziu și e innapoiată. Dyke recunoaște că față de progresele Americanilor in industrie, literatura lor e in urmă, dar arată că față de cei aproape 400 de ani, puși de Evrei și cei 500, puși de Romani pentru a avea inceputuri literare,—cei 200 de ani, de cind Americanii s'au format ca popor distinct, reprezintă o cifră destul de insemnată. Și apoi Americanii aveau, pe lingă faptul că trebueau intăi să-și asigure traiul, și alte scuze pentru apariția tirzie a literaturii: aveau la indămină literatura engleză și celelalte ale Europei, și nu aveau o limbă nouă, care să reclame producțiuni literare agricole.

In sfirșit, autorul ne dă o listă a celor mai insemnați scriitori americani, cum și o caracterizare a literaturii americane, care se poate rezuma in următoarele: spirit religios puternic, iubire sinceră ;de natură, humor și un sentiment adinc de umanitate.

M. C.

***

J. Bardoux, G. Gidel. Kinzo Gorai. G. Isambert. G. Louis Jaray. A. Marvaud, Da Motta de San Miquel, P. Quentin Bauchart, M. Revon, A. Tardieu.— *Le socialisme à l'étranger* (*Angleterre, Allemagne, Autriche Italie, Espagne, Hongrie, Russie, Japon, Etats-Unis.*)—*Bibliothèque d'histoire contemporaine.*—*Paris. Félix Alcan. 1909 ; Prix 3,50*

Este o compunere, deși destul de succintă, dar admirabil de concentrată, a mișcării socialiste, in cele mai insemnate țări ale lumii, și fiecare țară formează un capitol special, scris de un bun cunoscător al chestiei. In totalitate, cartea aceasta dă impresia unui variat caleidoscop al vieții sociale contemporane. Motivul, care a indemnat pe publiciștii sus numiți, să alcătuiască această carte, a fost ideia, că,

cu atit mai bine se va putea vedea influența ce-ar putea-o avea socialismul in Franța, cu cit se va cercela mai bine, in mod comparativ, situația și influența socialismului, in diferitele țări ale lumii.

Citind lucrarea aceasta, vezi palpitind imensa mișcare socialistă,—o uriașă armată impinzită pe toată suprafața globului, purtind pe steagul desfășurat cuvintul excelsior,—și cum, potrivit instituțiilor particulare și caracterului fiecărei țări, e menită să alcătuiască o nouă viață socială.

Studiind in mod comparativ mișcarea socialistă, se vede că nota ei stăruitoare,—cu toate variațiile inevitabile dela țară la țară,—este treptata eliminare a concurenții din domeniul economic, (crezul școalei ;liberale ortodoxe), și consolidarea clasei muncitoare in vaste organizații profesionale. Ceia ce e mai interesant,—și amintește oarecum organizația breslelor de sub vechiul regim,—e tendința asociațiilor muncitorilor de a deveni excluziviste, introducind anii de ucenicie, asigurind astfel un monopol asupra condițiilor muncii in ramurile economice, unde intervin.

Pe de altă parte, in fața organizații claselor muncitoare, se ridică organizațiile patronale, ca două taberi vrăjmașe, față in față, intre care, din ce in ce mai des, intervine statul, ca element ocirmuitor și de ordine, prin diferite instituții, care să inlăture conflictele violente.

...In această carte se găsesc citeva note și despre țara romineascä : „In aceste țări, (Galiția și Rominia) sint in prezență clase innalte aristocratice și nobile, ca in Ungaria și in Galiția, sau plutocratice și nobile, ca in Rominia, și in fața lor o clasă umilă, compusă aproape excluziv numai din țărani, mai mult sau mai puțin săraci, dintre care mulți sint muncitori cu ziua. Intre aceste grupe sociale nu este nici-o punte. Gentry la Unguri, mica nobilime poloneză. Rominii de avere mijlocie se poartă, pe cit pot, ca cei din clasa de sus, caută să se contopească cu dinsa, se consideră ca de-o aceiași situație socială, etc.; in societate, ei nu joacă rolul de clasă mijlocie; e un succedaneu, un diminutiv, adeseori o caricatură a clasei de sus." (pag. 270—271).

I. N.

***

P. F. Thomas. *L'Education dans la famille.* Les péchés des parents. Paris. Félix Alcan. 3.50.

O carte pe care nu știm cum s'o recomandăm mai cu stăruință părinților, profesorilor de toate categoriile, tuturor acelora care se interesează de educația copiilor, sau au luat asupra lor sarcina și răspunderea formării viitoarelor generațiuni.

Cu francheța, care-l caracterizază pe Francejl in genere, cind e vorba de a-și observa și mărturisi propriile lor defecte,—și care, dacă face onoare libertății lor de spirit, onestității lor de gindire, apoi nu mai puțin le-a adus oarecare neajunsuri, făcind adesea pe străini să-i socotească mai răi de cum sint, mai ușurateci, mai vițioși,—profesorul P. Felix Thomas dela liceul din Versailles ne dă o critică, adesea foarte severă, dar și foarte indreptățită, a educații ce se dă de obiceiu copiilor in familie.

Chiar sub titlul cărții:—*Păcatele părinților*—ne-arată care e opinia autorul-i despre felul cum părinții își indeplinesc misiunea lor de educatori și datoriile ce le au către copii.

Cartea e scrisă pentru Franceji și are in vedere pe Franceji, cărora autorul le dă, ca pilde de imitat, diferite feluri de-a fi față de copii, diferite norme din sistemul de educație al Englejilor, Germanilor, Americanilor.

Ea insă nu conține nimic care să nu ni se potrivească—și incă așa de-

bine !...—şi nouă, Rominilor, Nici-o critică nu e prea aspră pentru noi, căci, se poate spune cu cea mai mare siguranţă, nicăiri educaţia în familie nu e mai neglijată ca la noi,—ca să nu spunem că aproape nu există...

Volumul acesta al lui Thomas nu dă în genere soluţiuni, decît doară acolo unde ele rezultă în mod firesc din observaţiile, din consideraţiile psihologice ale autorului. E o lucrare mai mult critică. Autorul ne arată că nu ne hrănim bine copii, că nu-i îmbrăcăm cum trebue, că nu le dăm destul aer, că nu-i punem să facă destule exerciţii fizice, că nu-i deprindem să gîndească prin ei înşişi, că nu căutăm să le formăm voinţa, etc. etc.; dar nu ne spune cum, din ce elemente şi în ce proporţie trebue să fie hrana copiilor la diferite vîrste, ce fel trebue să-i îmbrăcăm pentru a satisface cerinţele higienii, cum să facem ca să aibă copiii aerul trebuitor organismului lor etc. etc. Pentru soluţii în chestiile aceste, autorul ne trimite la studiile speciale ale medicilor şi ale pedagogilor

Lucrarea însă nu pierde nimic din însemnătatea ei prin aceasta. Autorul şi-a propus numai să atragă mai serios atenţia părinţilor asupra grelelor greşeli pe care le săvîrşesc faţă de copiii lor, să-i zgudue puţin şi să scutere nepăsarea în care cei mai mulţi părinţi lasă chestiunea formării şi creşterii copiilor lor—şi în aceasta el reuşeşte pe deplin: lucrarea nu poate să nu zgudue pe acei ce au simţul răspunderii.

Nu vom căuta să dăm aice, în rezumat, cuprinsul bogat şi variat al acestei lucrări. Chiar numai pentru transcrierea capitolelor, cu subdiviziunile lor, ne-ar trebui mai multe pagini de revistă, şi asta tot nu ar pune pe cetitor în situaţie de a-şi face o idee despre cele cuprinse în volum. De altfel, e chiar cu neputinţă de dat într'un rezumat conţinutul unei astfel de lucrări, întru cît el e alcătuit dintr'o serie de observaţiuni, de precepte, de constatări, care, pentru a fi primite de cetitor, trebuesc redate, nu în scheme scurte, ci cu toate desvoltările şi justificările psihologice ale autorului. Altfel ele, reduse la nişte simple afirmări, îşi pierd toată puterea şi valoarea lor. Ba chiar putem spune că, întrucît, după cum e şi de aşteptat, într'o astfel de lucrare, autorul nu aduce nici idei originale, nici concepţii noui, ci se ocupă de lucruri asupra cărora se scrie şi se vorbeşte mereu şi mult,—tocmai aceste desvoltări şi justificări psihologice ale autorului alcătuesc conţinutul original, sînt oarecum sufletul lucrării.

Vom ruga dar pe toţi acei, care socot că-i de datoria lor să-şi cunoască greşelile pe care le fac faţă de copiii lor, să ne creadă, fără să le aducem dovezi, că lucrarea aceasta merită să fie cetită, şi îi asigurăm că vor găsi în ea, dacă nu chiar norme pentru toate amănuntele vieţii, precepte hotărîte şi regule precise pentru tot ce trebue să facă în fiecare împrejurare, cel puţin îndrumări şi principii generale de educaţie, şi, mai ales, vor găsi ceia ce *nu trebue* să facă dacă voesc să dea copiilor lor o educaţie *sănătoasă* sub toate raporturile şi să facă din ei elemente folositoare lor înşile şi societăţii.

M. C.

***

Ct. Paul Renard. *l'Aéronautique.* Bibliothèque de philosophie scientifique. Paris 1909. *3 fr. 50.*

De cînd rezultatele practice, obţinute pe acest tărîm, au îndemnat publicul să se ocupe mai de aproape de aeronautică, vitrinele librăriilor sînt pline cu aşa numite „cărţi şi reviste de vulgarizare" ale acestei specialităţi, avînd pe copertă subtitluri, care de care mai senzaţionale. Ele nu conţin însă, adesea, decît declamaţii zădarnice, menite să acopere o expunere foarte mediocră a principiilor technicei; rezultatul final este că, pe de oparte, cartea nu satisface curiozitatea cetitorului inteligent; iar, pe de altă parte, prin extaziarea în faţa izbînzilor cîştigate, i-o aţîţă şi mai mult. Ele se străduesc chiar să găsească consecinţe extraordinare ale desvoltării aeronauticei: instruesc pe cetitor asupra viitorului drept internaţional, care va trebui să limiteze proprietatea până la o anumită înălţime, după cum s'a făcut cu subsolul, în vederea înlesnirii exploatărilor miniere, sau asupra viitoarei tactici a escadrelor de baloane, a căror scop unic în luptă va fi ajungerea deasupra baloanelor inamice, pe care, după cum e uşor de înţeles, le vor face astfel inofensive şi le vor putea distruge în orice moment.

Lucrarea de faţă este întocmită cu totul în alt spirit. Autorul a făcut sforţări mari—de altfel încoronate de succes—spre a expune într'un mod clar, fără a se întemeia pe cunoştinţi prea speciale, toată tecnica aerostatelor, arătînd cum s'au rezolvit problemele ce s'au pus în trecut şi care e natura şi greutatea celor, astăzi încă nerezolvite.

De unde interesul cel mare al locomoţiunii aeriene? El se explică economiceşte prin faptul că ea întruneşte şi calitatea locomoţiunii terestre, de a putea lega două puncte arbitrare locuite de pe uscat, şi pe acea a locomoţiunii marine, de a nu avea nevoe de căi de comunicaţii, construite dinnainte şi foarte costisitoare.

Primele capitole ale volumului cuprind nişte digresiuni cam lungi—dar totuşi foarte interesante—asupra unor chestiuni necesare înţelegerii subiectului. Astfel, un capitol tratează despre fabricarea, transportul şi calităţile gazelor uşoare cu care se umplu baloanele; altul, despre „oceanul aerian," expunînd o sumă de chestiuni de meteorologie. Citez, în special, frumoasa expunere a legei lui Boys Ballot, privitoare la prezicerea vînturilor.

Cu ajutorul observaţiunilor privitoare la presiunea atmosferică, făcute în diferite puncte de pe continent, se construesc pe o hartă geografică *liniile isobare*, unind localităţile cu aceiaşi presiune, la un moment dat.

Aceste linii isobare prezintă exact aspectul liniilor de nivel din topografie: unde sînt mai dese, presiunea variază foarte încet. Dealurilor din topografie le corespund punctele de presiune atmosferică maximă — *anticiclonii*—iar văilor, punctele de depresiune maximă—*ciclonii*—Legea, pomenită mai sus, ne învaţă că dacă ne aşezăm astfel, ca să avem în stînga ciclonul cel mai apropiat, vîntul ne bate din spate; tot astfel, dacă avem în dreapta anticiclonul cel mai apropiat. Prezicerea vînturilor se face dar după hărţile de linii isobare; intensitatea lor va depinde de diferenţa de presiune între cicloni şi anticicloni. S'a ajuns astfel la rezultate remarcabile. Aşa, în Suedia, institutul meteorologic central, telegrafiază tuturor satelor de pescari de pe malul mării, apropierea unei furtuni, cam cu vre-o 20 ore mai înnainte, împiedecînd de sigur o mulţime de nenorociri.

În aeronautică avem de rezolvit două probleme: susţinerea aerostatului în aer şi apoi, dirijarea lui într'o anumită direcţie. Ne vom ocupa mai întâiu de prima chestiune, care a fost rezolvită cu vre-o sută de ani mai devreme.

După cum se ştie, forţa de înnălţare a unui aerostat este egală, după principiul lui Archimede, cu diferenţa între greutatea aerului înlocuit şi greutatea aerostatului însuşi. Dacă negli-

jăm greutatea aerului înlocuit de părţile solide ale aerostatului—în total vre-o două chilograme—putem să vorbim numai de forţa de innălţare a gazului. Astfel, forţa de innălţare a hidrogenului este de 1100 kgr. de m. cubic, pe cînd aceia a gazului de iluminat numai de 700 gr. Puterea de innălţare a aerostatului variază cu latitudinea, cu altitudinea, cu starea higrometrică a atmosferii, dar, mai cu samă, cu presiunea atmosferică. Cunoaşterea acestor variaţiuni este de cea mai mare însemnătate pentru aeronaut, de oarece, singură forţa de innălţare determină mişcarea verticală a aerostatului şi susţinerea lui în aer.

Un balon de aerostat nu este închis, ca acelea cu care se joacă copiii. In adevăr, balonul fiind umflat, asta ar insemna că presiunea interioară este mai mare de cît cea atmosferică. El, urcîndu-se, presiunea atmosferică scade şi diferenţa de presiune, la care sînt supuşi pereţii balonului dinlăuntru şi dinafară, devine aşa de mare, incît, la o innălţime anumită, balonul ar crăpa.

Deschizătura balonului se află la partea inferioară, unde el se termină cu o mînecă lungă, ca un fel de trompă de elefant. La orificiul mînecii, presiunea gazului este egală cu cea atmosferică. Cu cît însă ne urcăm mai sus, această presiune descreşte mai repede afară decît înlăuntru—aerul fiind mai greu ca gazul—aşa că presiunea aparentă este îndreptată asupra păreţilor înspre afară, ceia ce ţine balonul umflat la partea superioară, care e prevăzută cu o supapă pentru evacuarea rapidă a gazului, încă de nevoie. Balonul deschis, aşa cum l'am arătat, nu crapă, oricît de sus s'ar innălţa, pentrucă presiunea la orificiul de jos se egalează totdeauna cu cea atmosferică, prin evacuarea automatică a excesului de gaz.

E greşită ideea unora, că cea mai mică perforare a balonului aduce o catastrofă. Studiind iuţeala de scurgere a gazelor, autorul ajunge la concluzia că pentru o perforare de 1 c. m. p. e nevoe de o oră ca forţa de innălţare să scadă cu 20 kgr.; aşa că aruncarea unei cantităţi potrivite de lest poate permite scoborîrea în linişte a aerostatului.

Autorul studiază mai departe, mişcările verticale ale aerostatului, arătînd că un balon plin se bucură de stabilitate unilaterală: dacă, dintr'o împrejurare oarecare, forţa de innălţare crescînd puţin, balonul se innalţă, el se opreşte de la sine ceva mai sus, pe cînd, dacă forţa de innălţare scade, devenind negativă, balonul continuă a cădea până la pămînt.

Cunoaşterea mişcărilor verticale ale aerostatului şi a mijloacelor de a le provoca sau împiedeca, constitue arta pilotului unui aerostat liber, nedirijabil. Asupra mişcării orizontale a aerostatelor, atît ca direcţie, cît şi ca viteză, el nu poate influenţa.

La plecare, aerostatul se cîntăreşte, adică se pune în nacelă atîta lest până puterea de innălţare devine nulă. După aceia, se aruncă o cantitate determinată de lest—20 kgr. bunăoară.—care este şi măsura forţii de innălţare iniţială. In timpul navigării normale, se întîmplă foarte adesea să fie nevoie de a se arunca lest, pentru a se menţine aerostatul în innălţime. Această navigare normală trebue să înceteze neapărat atunci, cînd nu mai este lest, decît atîta cît trebue pentru a asigura o scoborîre liniştită. Pentru a împiedeca o cădere prea bruscă a aerostatului la scoborîre, balonul are atîrnată la partea inferioară o frînghie foarte lungă. Cînd aceasta ajunge să se tîrie în parte pe pămînt, ea contribue la stabilizarea aerostatului. Dacă aerostatul se scoboară, el devine mai uşor cu o greutate egală cu a părţii de frînghie, care se razimă de

pămînt; dacă el tinde să se urce, se îngreuiază din contra cu partea de frînghie care se ridică de pe pămînt.

Această fază a navigării aeriane se numeşte guide-ropage (rope=frînghie englez).

Deşi toată lumea e pasionată astăzi după baloane dirijabile, autorul are accente duioase la amintirea ascensiunilor libere din trecut: „Pentru simplul călător, ele sînt un izvor de senzaţii puţin banale, şi în genere, din cele mai plăcute. Priveliştea este adesea splendidă, iar farmecul este mărit încă de liniştea absolută în care eşti scufundat.

E sentimentul celei mai desăvîrşite izolări, cînd te gîndeşti că kilometri te despart de cel mai apropiat punct locuit, atît în direcţie orizontală, cît şi în adîncime. Această izolare predispune cîte-odată la gînduri serioase, dar totdeauna liniştite.

Nesiguranţa ţintii călătoriei, ideea de a porni fără să ştii unde o să ajungi, măresc încă farmecul ascensiunilor libere".

Să trecem acum la a doua problemă, la dirijabilitatea aerostatelor. Un balon liber este purtat cu iuţeala vîntului care bate; fie că acesta e foarte slab, fie că face 100 de km. pe ceas, aeronautul nu simte nici cea mai mică adiere. Dacă însă aerostatul are mijlocul de a-şi imprima o iuţală proprie faţă cu aerul înconjurător, aeronautul va simţi numaidecît un curent de aer venind din direcţia unde se îndreaptă. Care este acuma rezultatul mişcării faţă de un punct fix de pe pămînt? El se obţine prin compunerea mişcării de antrenare a vîntului cu aceea relativă a aerostatului, după paralelogramul forţelor. Se constată astfel, că dirijabilitatea poate fi de diferite grade; unghiul cu care se poate abate aerostatul din direcţia vîntului se numeşte *unghiu abordabil*. Cînd iuţeala proprie a aerostatului este mai mare decît cea a vîntului, dirijibilitatea este totală; balonul poate să meargă chiar şi în direcţie opusă vîntului.

In practică, un aerostat poate fi perfect dirijabil faţă de un vînt şi numai în parte dirijabil faţă de altul. După statistica iuţelii vânturilor, se poate spune că un aerostat cu o viteză proprie de 18 Km. pe oară, are probabilitatea $^{8}/_{10}$ de a fi totalmente dirijabil, pe cînd pentru unul cu viteză proprie de 36 Km. pe oră, probabilitatea menţionată este de $^{7}/_{10}$.

In principiu, e uşor de rezolvat problema direcţiunii aerostatelor: n'avem decît să aplicăm procedeele navigaţii marine, ceia ce de altfel s'a şi făcut. Care e atunci pricina că succesul practic a întîrziat aşa de mult? Forţa necesară mişcării unui solid într'un fluviu este proporţională cu pătratul iuţelii; pentru a o mări pe aceasta de trei ori, trebue să mărim forţa de 9 ori. Cît despre travaliul consumat—forţa înmulţită cu drumul parcurs—el este proporţional cu cubul iuţelii. Se vede dar, că pentru a mări iuţeala aerostatelor era nevoe de motoare foarte puternice. De fapt, noi posedăm de mult aceste motoare, dar greutatea lor întrecea cu mult ceia ce puteau suporta aerostatele cele mai mari. De aceia, nu s'au putut realiza baloane dirijabile, până cînd industria automobilelor n'a făcut să se construiască motoare foarte uşoare. Astăzi posedăm motoare care cîntăresc numai cinci Kilograme de cai putere.

Se cunoaşte forma lungăreaţă ce s'a dat dirijabilelor, ca să întîmpine mai puţină rezistenţă din partea aerului. O chestiune foarte importantă, consecinţă a acestei forme, este stabilitatea dirijabilelor, şi anume *stabilitatea de drum* şi *stabilitatea longitudinală*. Cît despre stabilitatea în innălţime, ea se obţine prin aceleaşi mijloace ca la aerostatele libere, întrebuinţîndu-se cîte

odată şi nişte planuri orizontale, asupra cărora se proectează un curent de aer, menit să echilibreze greutatea aerostatului.

Stabilitatea de drum este proprietatea ce trebue să posedă aerostatul, ca axa balonului să fie în permanenţă tangent la trajectoria descrisă, fără a se abate în dreapta sau în stinga.

Ea se obţine prin nişte plane verticale, aşezate ca o cirmă înnapoia balonului. Indată ce axa deviază dela poziţia ei normală, aceste planuri sint lovite de curentul de aer, creat de deplasare, care face ca axa să-şi reia poziţia.

Cea mai dificilă chestiune însă, e aceia a stabilităţii longitudinale, adică a împiedicării axii de a oscila în planul vertical. In adevăr, e uşor să ne dăm samă, că cea mai mică abatere a axei în sens vertical dela poziţia paralelă direcţiunei vintului, dă naştere unei tendinţe de a-o indepărta şi mai mult dela această poziţie, până cind va ajunge vertical-perpendiculară pe direcţia vintului. S'au intrebuinţat diferite mijloace statice la construirea dirijabilelor, pentru a lupta în contra acestui cuplu perturbator; pentru o anumită iuţeală *critică* a aerostatului însă, ele deveneau totdeauna insuficiente. Aceasta se explică prin faptul că cuplul perturbator este proporţional cu pătratul iuţelii aerostatului, pe cind cuplurile stabilizătoare, ce se crean, nu depindeau de această iuţeală.

Astfel, dacă un balon dirijabil îşi atinge viteza critică cu un motor de 20 cai putere, şi i se aplică un altul de 100 cai putere, primii 20 cai servesc ca balonul să înnainteze, iar restul de 80 cai, ca aeronautul să-şi fringă gitul.

Problema a fost rezolvită numai prin crearea unui cuplu stabilizator, care să fie şi el proporţional cu pătratul iuţelii aerostatului, pentru a putea astfel rămine totdeauna superior celui perturbător.

Acest lucru s'a obţinut tot prin nişte planuri aşezate înnapoia aerostatului, în care lovind curentul de aer produs de înnaintarea aerostatului, să aducă axa în poziţia ei normală.

Din cele înşirate până aci, cetitorul îşi va da samă desigur de natura lucrării analizate. Deşi se ocupă aproape numai de aerostate, chestiunea aeroplanelor fiind rezervată pentru un volum viitor, autorul are citeva observaţii generale interesante şi asupra acestui din urmă subiect.

Pentru a sfirşi, voi reproduce o reflecţie a autorului, care mi s'a părut interesantă. La intrebarea dacă progresele aeronauticei vor aduce fericirea sau nefericirea oamenilor, el răspunde:

„Toate descoperirile trecute, prezente şi viitoare sint ca nişte coeficienţi cu care se înmulţeşte puterea omului; din punctul de vedere al foloaselor, ei pot fi pozitivi sau negativi, semnul + sau semnul — pe care il au nedepinzind de mijloacele de care dispunem, ci de intrebuinţarea ce le-o dăm, adică de valoarea noastră morală. Cei care îşi cheltuesc viaţa pentru a pune în mină omenirii arme noi sau instrumente noi de muncă, nu sint răspunzători de binele sau răul ce se face cu ele. Ei au mărit averea omenirii, treaba acestora s'o intrebuinţeze bine".

M. S.

Revista Revistelor.

Luceafărul (15 Iulie—1 August). Proză şi versuri de Simina Bran, Caton Theodorian, I. Borcia, I. U. Soricu, I. Agîrbiceanu (original şi pătrunzător ca 'ntotdeauna), Victor Eftimiu, V. Stoica, N. Dunăreanu, etc.—Se reproduce o schiţă de d. I. Gorun din „Universul" şi un articol al d-lui Vlahuţă din acelaşi ziar. Admirabile ilustraţii: *mobile romîneşti*, în stil naţional, stilizat de d. I. Stefureac dela Cimpulungul Bucovinei—şi citeva note explicative de d. O. Tăslăoanu.—Obişnuita cronică, din care remarcăm o scurtă, dar bună analiză a discursului d-lui D. Zamfirescu.—*La „ştiri", cetim declaraţia d-lui Octavian Goga că se retrage dela „Luceafărul"*.

Junimea Literară, No. 7 şi 8.—Numărul este în intregime consacrat lui Eminescu: patru scrisori inedite ale poetului; un articol asupra lui, de Sextil Puşcariu. Un imn francez lui Eminescu, de Lucian Bazin, traducere de St. O. Iosif; o poezie frumoasă *Lui Eminescu*, de Cincinat Pavelescu, —şi diverse note şi extrase din volumul *Omagiu lui Eminescu*, tipărit la Galaţi.

Ţara noastră din 19 Iulie, publică următoarea notă la adresa d-lui Iorga:

Supărarea d-lui Iorga.—Pentru cele citeva şire dintr'un număr trecut a revistei noastre, în cari respingeam insultele ce ni s'au aruncat, d. Iorga s'a supărat şi ne loveşte din nou. Ciudată această sensibilitate de mimoză. Dl. Iorga insultă, batjocoreşte şi, cind insultatul îi răspunde în tonul firesc al demnităţii jignite, d. Iorga are aerul că se miră şi nu înţelege cum i se pot spune cuvinte aspre. Şi—să fim iertaţi—dar d. Iorga mai are un obiceiu ciudat: înţelege greşit ce i se răspunde. Iată de pildă cele citeva rinduri în cari respingem insultele cu prilejul vizitei moştenitorului de tron în ţară. Noi spuneam textual: „...*nu ne lăsăm tîriţi pe terenul injuriilor în discuţiile publicistice, fiindcă între altele avem în program şi curăţirea presei noastre de uritele buruieni balcanice...*" Cu un cuvint, îi spuneam domnului Iorga că înjurătura nu ne vine la socoteală, fiind o buruiană balcanică, de care vrem să scăpăm. Şi acum ascultaţi ce zice d. Iorga: „*Pentru foaia poetului Goga... autorul acestor rinduri* (d. Iorga) *e o „buruiană balcanică"... Infamia e în cuvintul balcanic. Deci noi, ăştia din România, suntem balcanici*". Vedeţi cum interpretează iritabilul nostru apostol cuvintele oamenilor jigniţi, vedeţi cum o aduce de frumuşel ca să

ne arăte drept insultătorii ţării romineşti şi ca să poată adăoga următoarele cuvinte: *„N'ar fi de mirare ca din această socoteală josnică să iasă un drum spre Budapesta, care e europeană"*. Ce să facem, ce să spunem în faţa acestor interpretări falşe şi nouă insulte? Să-i explicăm domnului Iorga pe larg ce înţelegem noi sub buruiană balcanică? Să-i numărăm pe degete, începînd cu insultele din bun senin ce ne aruncă zi de zi în cuvînt şi în scris d. Iorga, continuind cu bătaia ca argument în discuţiile din aula universităţii, şi terminînd cu trivialităţile cutărui Don Chişot Zamfirescu, să-i numărăm o serie de buruieni balcanice?... N'ar avea nici un rost această inutilă cheltuială de argumente, fiindcă d. Iorga nu face parte din oamenii cari se pot convinge prin adevărul neted. D. Iorga vrea tămîieri şi căciuliri, d. Iorga vrea slugulițe care pot suporta capriciile unui apostol veşnic răsvrătit. Şi noi nu-i putem da d-lui Iorga ce ne cere. Nu putem, fiindcă avem şira spinării, avem pe lîngă cinstea ce-o dăm altora şi respectul cuvenit faţă de noi înşine. Şi apoi am trecut de mult pestea vremea cînd mai aveam nevoie de idoli. Azi ne uităm cu toată liniştea la capiştile sfărmate...

La Nouvelle Revue (Iulie, 1909).

„Un vechiu diplomat", martur ocular al măcelurilor armeneşti dela Adana, ne dă o descriere a grozăviilor petrecute acolo, la zilele de 11, 15 şi 16 April, pe care o precedează de o privire repede asupra *chestiunii armeneşti*. Intre musulmani şi creştini e un abis, spune autorul; religiunea crează prejudecăţi şi prejudecăţile duc la fanatism. Astfel, cu toate declaraţiile de egalitate şi de libertate, cu toată constituţia proclamată de junii Turci, amintirea vechilor persecuţiuni nu s'a putut şterge, iar tendinţa pe care dreptul celui slab o are de a se face tot mai puternic, cînd el a fost multă vreme călcat în picioare, a făcut pe Armenii din Turcia Asiatică să-şi pregătească ei singuri nenorocirea ce s'a abătut asupra lor în primăvara anului acestuia, tocmai cînd ea era mai puţin de aşteptat. In adevăr, Armenii au fost de mare ajutor reformiştilor Turci: comitetele lor secrete, organizate regulat şi foarte decise la acţiune, au dat un larg concurs junilor Turci şi au contribuit la alcătuirea comitetului *„Uniune şi progres"* şi la pregătirea şi înfăptuirea revoluţiei. Ar fi avut dar dreptul să se aştepte şi Armenii la deschiderea unei ere nouă pentru ei. Dar, odată revoluţia săvîrşită, între Turci şi Armeni s'a săpat din nou prăpastia de mai înainte. Turcii, pe deoparte, nu pot recunoaşte altă naţiune decît pe cea turcească, bazată pe religie şi pe legea *şeriat*, iar Armenii, pe de alta, nu puteau renunţa la visul lor de reconstituire a regatului Armeniei; ba, din contra, acest vis—adevărată utopie, de vreme ce o mare parte din Armeni locuesc pe teritoriul rusesc—devine, sub noua stare de lucruri din Turcia, fondul programului de acţiune al Armenilor emancipaţi. Astfel, de-abia constituţia e proclamată şi Armenii încep să împrăştie tablouri şi cărţi poştale cu armele şi culorile naţionale, hărţi, în care regatul Armeniei e scos în evidenţă; preoţii sfătuesc prin predici pe părinţi să nu-şi mai dee copiii la şcoli străine; propagandiştii împart broşuri, jurnale, apeluri,—iar pe scenele şcoalelor se joacă piese, în care se reprezintă suferinţele trecute ale Armenilor şi în care Turcii au rolul de călăi. Paralel cu aceasta, Armenii se înarmează în secret, aduc din străinătate cantităţi mari de arme şi muniţiuni. Evident că o astfel de atitudine nu putea să convie Turcilor, şi ea ne explică îndeajuns iritarea care s'a pro-

dus în populaţia turcă şi măcelurile ce au urmat. Aceste măceluri însă autorul ni le dă, deşi martur ocular, cu puţin relief, deoarece diplomatul nostru a stat închis, împreună cu alţi Europeni, într'o moară englezască, toate cele trei zile de măcel; aşa că el ne arată mai ales ce-a văzut după ce lucrurile s'au liniştit.

Cunoscutul scriitor filo-rus, *Louis Leger*, publică impresiile sale dela **sărbătorirea lui Gogol la Moscova**, în luna Maiu, anul acesta. Autorul a asistat, ca trimis al Academiei de Inscripţiuni, la desvălirea statuei marelui umorist şi satiric rus şi la sărbătorirea memoriei acelui ce a scris „Sufletele moarte".

Sub titlul de **Criza turcească**, *Jacques Daugny* arată situaţia încurcată în care actualminte se află regimul junilor-Turci. Autorul constată pretutindeni nemulţumire şi, în unele privinţi, revenirea la vechea stare de lucruri (măceluri armeneşti în Asia, lupte între Greci şi Bulgari în Macedonia, revolte în Arabia, etc.), şi arată că pricina trecerei repede dela starea de entuziasm din momentul proclamării constituţiei la haosul şi nemulţumirea de azi se datoreşte deziluziei pe care au încercat-o toţi acei cărora noul regim nu le-a putut da ceia ce aşteptau. In adevăr, creştinii, care se aşteptau să iee o parte însemnată la afacerile publice, deoarece ei formează o treime din populaţia imperiului, s'au văzut ţinuţi departe de ministere şi reduşi aproape la nimic în Parlament; în afară de asta, Grecii şi Bulgarii s'au văzut stînjeniţi în aspiraţiile naţionale; Albanejii înlăturaţi de la rolul mare, pe care-l aveau în palatul lui Abdul Hamid; dezarmaţi şi siliţi să trăiască din munca lor, iar nu din prădăciuni, nu pot decît să fie nemulţămiţi de noul regim; iar Turcii, care primiseră cu mulţumire răsturarea fostului sultan, pentrucă el dădea Turcia pe mîna străinilor şi nu era în stare să apere integritatea imperului, văd deodată că, sub noul regim, Bosnia e definitiv pierdută, Rumelia e vîndută Bulgariei, şi, dacă în imperiu s'a dat oarecare libertate, apoi ea s'a acordat populaţiilor nemusulmane... Astfel, nemulţumire pe toată linia. „Puterea otomană e ameninţată de ambiţia vecinilor, de mişcările separatiste ale unora din supuşii săi, de nemulţumirea generală a musulmanilor, care găsesc noul regim prea liberal, şi a creştinilor, care-l acuză de netoleranţă".

Revue des idées. (15 Iulie).

Sociologul *Georges Palante*, cunoscut prin pătrunzătoarele lui analize de psihologie socială, scrie un studiu interesant asupra **psihologiei scandalului**. Contrar lui Ihering, el crede că scandalul nu trebue confundat cu imoralitatea. El nu jigneşte totdeauna ordinea morală, dar atinge totdeauna obiceiurile, interesele, prejudecăţile, vanitatea grupului, conformismul şi ipocrizia sa. Scandalul e determinat în cauzele sale, în obiectul şi intensitatea sa, parte de mediul în care se produce, parte de persoana ce cauzează scandalul. Dacă prin morala unui grup se înţăleg idiotismele sale morale, scandalul are o funcţie morală evidentă, ca paznic al prejudecăţilor. El e în mîna societăţii un mijloc de represiune şi de intimidare faţă de dezidenţi, de indocili, de refractari, de neconformişti, de imorali. Ideia de scandal e în veşnică evoluţie. Lumea nu se scandalizează din aceleaşi cauze, în timpuri şi mediuri diferite. Revoluţiile politice şi sociale aduc modificări profunde în chipul nostru de a înţălege scandalul. Cauzele scandalului au variat în Franţa, după cum ea a devenit din aristocratică—burgheză, din catolică—liberecugetătoare, din monarhică—republicană. Toate schimbările sociale au deplasat mai mult sau mai

puțin scandalul. Față de burghezi marele scandal e sărăcia. Cînd socialismul se va realiza, forța scandalului va fi foarte mare. Socialismul va fi un regim moral, in care scandalul va lovi lenea, bogăția, luxul și mai cu seamă independența. In regimul socialist, forța opiniei va fi inspăimîntătoare și scandalul, care e organul său, va fi o sancțiune teribilă. Palante crede că, in Franța, scandalul e in regres in ceiace privește capitolul moravurilor și acel al vieții sexuale. Există in această privință, in publicul orașelor mari, mai multă libertate și toleranță. Paul Adam observă că vițiul nu mai miră și nu mai scandalizează ca odinioară generația nouă. Dar, in ceiace privește politica și viața publică, opinia domnitoare caută să-și aservească din ce in ce mai mult indivizii, pe care dependența economică îi pune la discreția sa. Multe mediuri politico-sociale, se scandalizează la ideia că un funcționar ar putea să dea cel mai mic semn de independență de spirit. Indoindu-se de valoarea morală a scandalului, Palante il privește mai mult ca o naivitate la unii și o ipocrizie la alții.

Revue de métaphysique et de morale. (Iulie).

Filozoful *Dauriac*, intr'un studiu asupra **izvoarelor neocriticiste ale dialecticei syntetice**, caută să stabilească originele istorice ale cugetării lui Octave Hamelin. După el, acesta a inlănțuit și supus la o elaborare nouă categoriile lui Renouvier. Dar opera acestuia a influențat spiritul lui Hamelin, mai mult ca o cauză ocazională, decît ca o cauză eficientă. Hamelin avea mai multă incredere in dialectică, convingerea lui raționalistă era mai fermă și mai indrăzneață ca aceia a lui Renouvier.

Revista continuă publicarea interesantei **corespondențe dintre filozofii Ch. Renouvier și Ch. Secrétan**. Remarcăm următorul pasaj dintr'o scrisoare a lui Renouvier, datată din 1872: „Avem aceleași instincte, aceleași sentimente, aceleași principii morale in tot ceiace e sublunar, aceiași metodă pentru a străbate atmosfera. *Numai* d-ta crezi că ai străbătut-o deja și planezi ca in vis, pe cind eu simt că am plumb in aripi".

A. Rey consideră opera lui *E. Meyerson* **„Identitate și realitate"** ca una din producțiile cele mai considerabile ale literaturii filozofice recente. Ca și Mach, Meyerson a căutat in istoria cugetării științifice bazele pozitive ale unei teorii a cunoștinței și a unei psihologii a operațiunelor și funcțiunelor reprezentative fundamentale.

La Revue (Iulie). Evoluția politică a noului continent interesează intr'un grad inalt pe Europeni, căci acolo își revarsă ei surplusul de populațiune și capitalurile ce nu mai pot fructifica in vechiul continent. Faptul că diplomații marii republici de nord au inceput, in numele doctrinei lui *Monroe*, să-și aroge dreptul de a vorbi și in numele celei de sud, îi neliniștește și d. *Emanuel Ugarte*, sub titlul **Statele-Unite și America de Sud**, cercetează dacă se poate ca vreodată cele două Americi să se unească. Căci, dacă unirea aceasta s'ar realiza, dacă ambele continente n'ar forma decît un singur stat federal, faptul ar avea consecinți mondiale, din cauza imensii intinderi a republicilor de sud, din cauza interselor pe care Europa le are acolo, precum și din cauza posibilității unui conflict intre lumea veche și lumea nouă. Autorul constată că, intre populațiile Americii de sud și celei de nord, sint profunde deosebiri de origină și educație, deosebiri accentuate de imperialismul Statelor-Unite, care, ajunse la cel mai inalt grad de dezvoltare, tind să-și lărgească hotarele și să arunce surplusul populații spre țările fertile ale

sudului, unde și acum emigrează din Europa, in mase mari, oameni și capitaluri, dar unde, in ce privește cultura pămintului și densitatea populației, sint extrem de variate zone. Totuși insă, popoarele Americii de sud vor putea forma in viitor o confederație politică, care să se opună infiltrații nord-americane, antipatiei lor, căci există intre ele asemănări și simpatii, născute din origina lor neolatină. Probă e, că locuitorii unei republici sudamericane emigrează și se aclimatizează cu ușurință in alta.

O confederație morală, care le face să simtă că interesele lor sint comune și dependente, există intre statele de sud; legătura aceasta e slabă insă, mai mult virtuală, și sensibilă numai pentru puțini oameni de stat.

In acest Sud, actual sfărămițat in 19 republici, ostile sau indiferente, Anglo-Saxonii din nord, reuniți sub același steag și formind o singură națiune, caută să pătrundă și să-l cucerească economicește, (această cucerire a inceput) construind căi de comunicație, fabrici etc. și convocind congrese panamericane, unde Sudul vine și susține inconștient politica Statelor-Unite. Europa, care are interese mari de susținut in Sud, dorește ca statele meridionale să nu devie o dependință a Nordului, dar, cu toate insinuările oamenilor politici dela Nord, nici-un stat european nu-și face iluzia că va putea, și nici nu vrea, să cucerească cu armele teritorii in America de Sud. Aceasta din urmă, apărindu-se de invazia Nordului, va apăra și interesele lumii vechi, impedecind ca imensul teritoriu al ambelor Americi să fie un singur stat, ce, la un moment dat, se poate pune in fața Europei. Autorul termina, arătind mijloacele prin care oamenii de stat din Sud pot accelera formarea unei confederații politice, mijloacele constau in intărirea legăturilor economice morale și culturale existente deja, spre a se putea trece la cele politice.

Tot in acest număr găsim un articol asupra **Chestiei populației** de *Frédéric Passy*. Autorul, relevind cît de greșit a fost ințeleasă doctrina malthusiană și de adepții săi și de cei ce au combătut-o cu indărătnicie, pune in adevărata ei lumină concepția moralistului englez, care și-a exprimat, in termeni prea absoluți, celebra-i formulă. Autorul arată că progresia geometrică, adevărată pentru inmulțirea oamenilor, e adevărată și pentru aceia a plantelor și a animalelor, cu care omul se hrănește. A doua parte e o șarjă in contra celor, ce sub pretext că urmează o doctrină, de fapt deformind-o, servesc egoismul și sensualitatea lor brutală și lipsită de ințelegerea propriilor interese.

Nuova Antologia, (Iunie, 1909). *Ernesto Monaci*.—**Il cinquantenario di „Mireio"**.

In luna trecută, Franța a sărbătorit aniversarea a cincizeci de ani dela publicarea poemei Mireio. Festivitatea a avut loc la *Arles*, unde cu această ocazie s'a descoperit și statua lui Mistral, lucrată in marmură de către sculptorul Théodore Rivière și dăruită orașului prin subscripție publică, și unde s'a inaugurat și noul palat al muzeului de antichități *provensale*,—muzeu pornit și alcătuit numai prin stăduințele poetului. Importanța vestitei poeme provensale nu stă numai in calitățile sale poetice; ea este un simbol, care sintetizează tot ce a făcut Mistral pentru a reînălța sufletul patriei sale și a cimenta unitatea sufletească a Franței. Inainte de apariția acestei poeme, Franța, deși realizase de multe veacuri unitatea teritorială, era departe de a fi realizat și unitatea morală. Deoparte și de cealaltă a Loirei, antipatiile, izvorite din vremuri indepărtate, se perpetuau; limba vechilor trubaduri—care

fusese pe vremuri purtătoarea celei mai bogate literaturi—amuţise pentru totdeauna, şi noua limbă a învingătorilor nu putuse găsi drumul spre inimile învinşilor. Limba franceză nu putea face progrese în sudul ţării, şi cu ea—nici cultura franceză. Locuitorii din sud cădeau, din ce în ce, într'o vădită stare de inferioritate. Micile încercări de literatură dialectală erau privite cu ochi bănuitori de către cei din Nord: exista frica unei încercări de separaţie. Astfel se explică că, în timpul revoluţiei, la 1793, un meridional, cetăţeanul Grégoire, propusese convenţiei să voteze nimicirea (l'anéantissement) tuturor dialectelor care nu-s franceze! In asemenea împrejurări concepu Frederico Mistral opera sa. Inainte de a-şi fi publicat poema, el puse bazele acelei asociaţii, cunoscute sub numele de Felibrige, care trebuia să strîngă într'un singur mănunchiu pe toţi care urmăreau acelaşi ideal. Publicarea poemei la 1859 nu lăsa să se prevadă vr'un succes deosebit, şi totuşi puţine opere au avut vreodată un asemenea succes. Cuvintele cu care Lamartine a salutat apariţia acestei opere au fost ca o profeţie. Ediţiile în limba originală nu se mai pot număra; traduceri apărură în toate limbile şi dialectele. Triumful operei fu în acelaşi timp şi triumful cauzei pentru care Mistral lupta. Din zi în zi, numărul Felibrilor creşcu; activitatea lor fu mai cu samă de a face să se răspîndească în popor cultura limbii naţionale. Opera lui Mistral dăduse *Provensei* o nouă limbă literară. Cînd „Societatea pentru studiul limbilor romanice", condusă de patru bărbaţi cunoscuţi: Camboulin, Boucherie, Montel şi De Tourtoulon, se alipi pe lîngă societatea Felibrilor, succesul cauzei fu asigurat. Activitatea lor unită reuşi să atragă interesul pentru studiul limbii provensale şi a oamenilor culţi din Nordul Franţei, şi astfel făcu să dispară acea antipatie surdă dintre Nord şi Sud, care atîta timp împiedecase o apropiere. Mai mult încă, mulţumită acestei activităţi, *ideia latină* căpătă o nouă strălucire, şi reînvierea jocurilor florale contribui să apropie mult unele de altele popoarele neolatine.

Deutsche Rundschau (Iuni 1909). *Alfred Gercke*, **Homer şi epoca sa.** Autorul expune, pe baza a îndelungate cercetări, rezultatele la care a ajuns în chestia formării poemelor homerice. In antichitate, atît în Hellada cît şi mai tîrziu în Alexandria, nimeni nu s'a îndoit că Iliada şi Odyssea n'ar fi opere unitare, izvorîte din spiritul unui singur poet. Cel dintîi a fost Fr. A. Wolf, la 1795, care a întreprins, fără să poată aduce proba definitivă, să înlăture numele lui Homer. Discipulii săi au dus chestia mai departe şi au format metoda unor asemenea cercetări. *Prima* observaţie modernă, şi aceia care a avut cele mai însemnate urmări, este că după primul cînt, în care Achilles se retrage mînios sub cort, până în cîntul al nouălea, nu se văd deloc rezultatele făgăduinţii lui Zeus de a ajuta pe Troeni, până ce Grecii vor recunoaşte nedreptatea făcută lui Achilles. Astfel, o întreagă rapsodie, în care Achilles nu jocă nici un rol, a fost interpusă în mijlocul unei Arhilleide. Această descoperire e cunoscută azi sub numele de teoria lui Grote. Cînd Achille se împacă cu Agamemnon, el dă vina trecutelor gîlcevi pe Zeus; din felul cum e povestită sfada între ei însă, se vede că Zeus nu e de loc răspunzător. Concepţia că zeii sînt acei care provoacă vărsările de sînge, aparţine unei epoci mai vechi şi în Iliada, aşa cum s'a păstrat, nu se găseşte. Acea învinuire e dar un rest dintr-o formă mai veche a poemei. Chiar „mînia lui Achilles" nu este decît o introducere mai tîr-

zie, provocată de o altă legendă: „mînia lui Paris". Iliada arată urme de o continuă prelucrare şi evoluare; ea se compune din părţi alipite, dar care n'au fost create în aceeaşi epocă, cum credea Lachmann. Şi Odyssea arată aceeaşi dezvoltare din unirea a două poeme: una, care cuprindea rătăcirile lui Ulise în Epir şi episodul nimfei Calypso, şi alta, în care Ulise ajunge la Kirke şi la pragul infernului. Concluziile analizei filologice sînt întărite de rezultatele arheologiei. Din cele şapte oraşe suprapuse, descoperite de Schliemann, cele cinci mai vechi aparţin epocei antehomerice şi ultimul aparţine mileniului al treilea înainte de era noastră.

Inainte dar de Homer, a existat o lungă perioadă de civilizaţie şi acea civilizaţie a fost produsul altei rase a locuitorilor vechi peste care au învadat neamurile grece. Dacă a fost, înainte de Greci, numai o singură rasă sau mai multe, nu se poate şti. Pentru Beoţia, Atica şi Peloponez se poate spune însă, că înainte de Heleni şi apoi amestecaţi cu ei, a trăit un popor, ce nu era indogerman, Karii sau Licienii. Peste civilizaţia înaintată a acestora au năvălit Grecii, după cum mai tîrziu Germanii peste imperiul roman şi caşi aceştia au provocat o epocă medievală. Palatele luxoase şi bogăţiile găsite au fost prădate, dar amintirea lor s'a păstrat în poezie, în descripţiile din Odyssea a palatului lui Alkinoos—pe cînd descoperirile urmelor grece din veacurile 8—6, arata sărăcie şi simplitate. Şi acestor veacuri se datoresc poemele. Urme de treptată formare arată şi limba întrebuinţată în aceste poeme, precum şi forma versului. Ionienii au luat aceste poeme din cîntecele eroice ale altor triburi şi le-au prefăcut, modernizîndu-le forma şi limba.

Schimbările au fost treptate şi au fost făcute de o întreagă şcoală de poeţi.

Deutsche Revue (Iunie 1909). *Frau Nadine Helbig.* **O vizită la contele Leo Tolstoi** în 1887. O foarte interesantă povestire din viaţa intimă a lui Tolstoi, din care extragem cîteva crîmpee.

Pe vremea aceea, nu de mult, ajunsese Tolstoi la teoria că e păcat să trăieşti altmintrelea decît din munca mîinilor şi sudoarea frunţii şi, în consecinţă, îşi dăruise toată averea, pămîntul şi banii, ţăranilor de pe moşiile sale. O grea lovitură pentru numeroasa lui familie, compusă din şase feciori şi trei fete. Soţia lui însă nu pierdu curajul, ci, pentru a înlătura ameninţătoarea sărăcie, luă asupră-şi sarcina de a face pe editorul operilor bărbatului său. Cu o energie de fier, ea se puse în legătură cu tipografi şi librari, scoase ediţii noui ale operilor vechi, se îngriji de traduceri şi astfel reuşi să aducă în casă buna stare de altă dată. Totdeauna fusese ea, de altfel, colaboratoarea bărbatului său.

Iată cum a povestit ea însăşi, vizitatoarei sale, modul de a lucra al lui Tolstoi.

El îşi arunca întîi, pe foi răsleţe de hîrtie, ideele, aşa cum i se prezentau. Aceste foi le aduna ea şi le transcria pe curat, lăsînd late margini albe.

Tolstoi le lua din nou, le prelucra şi le trecea din nou ca să fie copiate. Şi de multe ori operaţia aceasta se repeta. Avea, de altmintrelea, o idee bună despre talentul nevestei sale. Cînd i-a dat să copieze foile ce cuprindeau celebra declaraţie de dragoste din Anna Karenina i-a spus: „Scrie ce ţi-am spus atunci cînd ţi-am cerut mîna, trebue să-ţi mai aminteşti încă".—Tot ce-a scris Tolstoi sînt lucruri trăite; Anna

Kerenina a fost vecina sa de moșie, spăimintătoarea tragedie finală s'a intimplat la cea mai apropiată stație de drum de fier; acolo a privit Tolstoi, cu propriii săi ochi, cadavrul.

Intr'o sară, la masă, Tolstoi incepu să atace știința și arta, susținind că aceasta din urmă nu numai că nu e folositoare, dar e chiar vătămătoare. Atunci, fiica d-nei H., il intreabă cum, cu așa convingere, mai sufere in casă piano, note, vioară? El trebui să recunoască că, cu toate că e convins că arta e vătămătoare, totuși nimic nu-i produce o mai mare plăcere, decit, ca din cind in cind, să cinte la piano, cu acompaniamente de violină, vre-o sonată de Mozart și că, in acest scop, chiar ține in casă pe un tinăr violonist polon. In sara următoare, acest tinăr violonist polon rugă pe d-na H. să-l acompanieze la piano, căci vrea să cinte sonata lui Beethoven, dedicată lui Kreuzer. Tolstoi rămase ascultind cu incordată atenție și-i rugă să mai repete partea dela inceput. După ultima notă a sonatei, Tolstoi dispăru repede din odae, fără să mai zică, ca de obiceiu, „noapte bună" copiilor săi: in acea noapte, el aruncă pe hirtie forma prinsă a vestitei sale scrieri „Sonata la Kreuzer".

The Contemporary Review. (Iunie, 1909, London).—*D. Eulenspiegel*—Shakespeare și Scena Germană Modernă—constată că marele scriitor englez e mai popular in Germania decit in propria lui țară. Piesele clasice ale lui Shakespeare nu lipsesc din repertorul nici a unui teatru din Germania, fie subvenționat de stat, fie nesubvenționat. Acest lucru dovedește nu numai că elita conducătoare din Germania apreciază in mod deosebit pe genialul dramaturg englez, dar că și *marele public* german ii place Shakespeare,—căci teatrele nesubvenționate nu pot să reprezinte decit piese care dau rețete profitabile proprietarilor lor. In Berlin, toamna trecută, s'a intimplat ca Shakespeare să ocupe scenele a cinci teatre deodată, in aceiași seară, pecind in Londra nu s'a reprezentat nici-o piesă de Shakespeare in intreg sezonul. Sistemul educației germane explică secretul iubirii teutonice a lui Shakespeare. „Deutsche Shakespeare Gesellschaft," serbările, reprezentările populare, cultura literară in școlile secundare.... toate contribue ca să intreție cultul lui Shakespeare in Germania. In Germania, teatrul și școala lucrează in bună ințelegere pentru popularizarea lui Shakespeare. In Germania, lumea merge la teatru pentru a se instrui; in Anglia, pentru a petrece; de aici simplicitatea din teatrul german și luxul extraordinar din teatrul englez. In Germania, Shakespeare e supus deznaționalizării; actorii germani nu se incurcă in tradiția teatrului englez, ei reprezintă pe marele dramaturg englez ca pe un poet german. Cu toate aceste, Shakespeare german produce impresie *in ansablu*. Autorul își inchee articolul regretind că imprejurările de acum nu permit teatrului englez să ajungă altarul artistic al marelui Shakespeare. Cauza nu e lipsa de talent a artiștilor, ci neexistența unui teatru național.

D. Edwin Pears—Turcia—urmărește și in acest No. al revistei evenimentele din țara semi-lunii, cu multă rezervă sceptică asupra perspectivii viitorului. Prevederile politice sint nesigure, spune autorul, dupăcum nesigure sint prevederile furtunilor. Deciteori o furtună vine pe neașteptate, după o vreme frumoasă! Cel care vrea să prevadă evenimentele politice din Turcia trebue să ție in seamă că, dacă Turcia a scapat de Abdul Hamid, ea n'a scăpat incă de consecințele relelor săvirșite de el. Un fapt important, care trebue luat in seamă, e neegalitatea diferitelor părți din Turcia, in

ce privește educația politică. Partea vestică a Anatoliei și Turcia din Europa sint cu mult mai innaintate in această privință decit restul imperiului. Populația din Asia-Minoră are mai curind nevoe de un guvern tare, decit de un guvern constituțional; in orice caz, sistemul de guvernămint din Turcia europeană nu poate să convie provinciilor asiatice. Apoi, primejdia desmembrării cere multă prudență in aplicarea unui sistem multiplu de guvernămint. Dar, dintre toate primejdiile care amenință viitorul Turciei, in sforțările ei generoase de a forma un stat egalitar, cea mai mare e, după autor, fanatismul religios. Cit timp va exista fanatismul religios, e absurd să se vorbească de egalitate și fraternitate in Turcia.

Saturday Review (Iulie).

Trouble in Egypt. Turburările din Egipt nu sunt datorite unor influențe sau intrigi externe. Citva timp s'a crezut că tinerii Turci vor incuraja și impinge la revoltă partidul naționalist egiptian, dar această temere nu era indreptățită. Solicitați să dee sprijinul lor cauzei naționale egiptene, tinerii Turci au răspuns că Egiptul are un guvernămint foarte bun, căruia țara trebue să-i fie recunoscătoare. Nici agitațiile din Maroc sau misionarii Panslavismului n'au avut mare răsunet in Egipt. Adevăratul vinovat in aceste turburări rămine, așa dar, administrația superioară engleză. Cauza principală a răului e politica dusă de această administrație, care, pentru realizarea scopului, de sigur admirabil in sine, de a lăsa pe indigeni să se guverneze singuri, a ales o cale foarte rea, deși in aparență abilă, de a obține in această lucrare aprobarea claselor de sus și de a nesocoti cu totul masele populare. Sistemul poate da momentan rezultate strălucite și e mai ales foarte comod, căci clasele superioare știu să facă mult, foarte mult zgomot in jurul lor, pe cind poporul de jos e mut. De fapt insă politica aceasta a produs nemulțumirile surde din sinul populației, care frămintă astăzi intreg Egiptul. Naționaliștii, numiți in masă și fără un control mai sever in toate ramurile de administrație, au pricinuit slăbirea și dezorganizarea acestui admirabil aparat, cu care Anglia stăpinise pină acum Colonia. In Justiție mai ales efectul a fost dezastros. Naționaliștii desprețuesc, ba chiar uneori urăsc pe Felahul sărac, așa că, dacă nu sunt cruzi și nedrepți față de el, in cel mai bun caz se poartă cu el aspru și nepoliticos.

S'au introdus apoi moravurile orientale. Parchetul, compus in mare majoritate din indigeni, instrumentează cu moliciune și neglijență afacerile. Pe de altă parte, cind sunt siliți de a arăta rezultatul cercetărilor lor, judecătorii nu prea sunt scrupuloși in alegerea mijloacelor de a-și forma convingerea și de a aduna probe. Apoi a reinceput obiceiul rușinos de a se lua daruri dela inpricinați și, deși lucrul e știut de toată lumea, dovada e greu de făcut. Din toate aceste cauze, respectul și increderea in lege a slăbit mult. Fapt aproape de necrezut, Felahii sunt mult mai mulțumiți să fie judecați de Englezi decit de conaționalii lor.

Aceste tendințe ingrijitoare s'ar putea repede inăbuși, dacă s'ar supune funcționarii indigeni unui control sever din partea funcționarilor englezi ca in Sudia. Dar se pare că aici scopul e ca indigenii să lupte singuri pentru salvarea sau distrugerea lor. Politica aceasta zisă „Egiptul pentru Egipteni", dusă la extrem de actualul Consul general Sir Eldon Gorst, a dat rezultatele arătate mai sus. Ea e aprobată de Kediv, care, deși intrigant innăscut, n'are de ce să intrigheze contra acestuia și e aprobată de toți beii, pașa-

-lele şi plutocraţii egipteni, de toată acea scursoare levantină, care trage mari foloase de pe urma ei. Poporul însă e foarte nemulţumit. El urăşte pe naţionalişti pînă într'atît, încît, cînd unul din ei se duce la ţară, trebue să se păzească bine şi să se încue în casă de teamă de a nu fi împuşcat. Acum se discută în Consiliul Legislativ egiptean, un proect, prin care se permite guvernului de a exila mii de persoane considerate ca primejdioase. Listele întocmite de funcţionarii indigeni cuprind aproape douăzeci de mii de aceşti recalcitranţi, cei mai mulţi din ei, desigur, duşmani personali ai autorilor listei. Această măsură despotică, luată pentru asigurarea liniştei în Egipt, nu ne dovedeşte altceva de cît gravitatea nemulţumirilor de acolo. Cit despre eficacitatea ei, ea poate fi pusă la îndoială, fiind numai un paliativ după reţeta absolutistă, adus unei stări de lucruri, care nu se poate îndrepta decît distrugîndu-se însuşi rădăcina răului prin o largă reformă administrativă.

Mişcarea intelectuală în străinătate

FILOZOFIE, PEDAGOGIE.

J. H. Boex-Borel. *Le Pluralisme.* Paris, Félix Alcan.

Autorul face teoria pluralismului, bazat pe observaţii asupra vieţii şi pe datele ultime ale ştiinţii, opunîndu-o concepţiilor moniste şi dualiste, şi susţinînd că e singura teorie care se poate împăca cu ştiinţa şi cu spiritul modern.

Georges Hébert. *L'éducation physique raisonnée.* Paris, Vuibert et Nony.

Opiniuni şi observaţiuni asupra educaţii fizice ale unui partizan înfocat al sistemului suedez de gimnastică.

Jules Delvaille. *La vie sociale et l'éducation.* (Bibliothèque de philosophie contemporaine). Paris. Alcan. 1907, p. 3 fr. 75.

Autorul caută să dovedească că reformarea societăţei nu se va putea realiza decît prin ajutorul unei educaţii sănătoase a indivizilor ei. E adevărat că educaţia contribue mult la ridicarea nivelului moral al indivizilor, deci şi a societăţei, dar nu e singurul factor, care poate îmbunătăţi relele de care sufere societatea. Mai trebue ţinut samă şi de rasă, moravuri, legi şi tocmai de aceia studiul acesta e unilateral.

ISTORIE

P. B. Gheusi. *Gambetta par Gambetta.* Paris, Ollendorff, 3.50.

E o colecţie de scrisori familiare ale marelui orator francez, scrise în diferitele epoce ale vieţii sale şi, mai ales, de la intrarea lui în barou până la 1870, interesante pentru cunoaşterea caracterului oratorului şi omului politic.

James Guillaume *L'Internationale* (Documente şi amintiri, 864—1878) vol. III Paris, Stock 1909. 5 fr.

Cuprinde multe însemnări interesante asupra principalilor şefi ai Internaţionalei. Autorul pretinde că Marx, pentru a se debarasa de Bakunin, n'a ezitat să întrebuinţeze nişte piese secrete, cărora le-a atribuit, în mod conştient, un înţeles pe care nu l aveau. Autorul nu cruţă nici pe Bakunin, arătînd că s'a folosit de averea pe care entuziastul italian Carlo Cafiero, i-a pus-o la dispoziţie—în vederea cauzei,—pentru a-şi cumpăra o proprietate aproape de lacul Lugavo; acolo se instală luxos pentru a plăcea femeei sale, frumoasa şi enigmatica Antonia. Ciudată figură a fost această femee, care nu-şi iubea bărbatul — cu atît mai puţin ideile lui,—şi totuşi a avut o perfectă stăpînire asupra lui...

Karl Lamprecht. *Istoria Germaniei,* (partea a treia): Epoca contemporană. Vol IV, prima jumătate. Berlin. Deidmann 1908, 6 mărci. (al 11-lea volum al seriei).

Este istoria culturală a secolului al XIX-lea, în Germania, până pela 1870.

ȘTIINȚA.

Dr. Camille Spiess. *Sur les progrès de la Physiologie.* Paris. Vigot. 4.50.

O expunere a ultimilor date, la care cercetările fiziologice au ajuns în ziua de azi.

D'Estournelles de Constant, P. Painlevé, le commandant Boutticaux: *Pour l'aviation.* Paris, Librairie Aéronautique, 3.50.

In volumul acesta sînt întrunite mai multe articole relative la cucerirea aerului. Baronul de Constant face o introducere asupra aviațiunii, Painlevé se ocupă de aeroplane, iar Boutticaux de baloanele dirijabile.

H. Bonasse. *Cours de physique.* Paris, Gh. Delagrave.

E a patra parte din cursul de fizică al autorului. Partea aceasta se ocupă de optică și, în special, de teoria instrumentelor de optică.

SOCIOLOGIE. ECONOMIE POLITICĂ. DREPT.

Dr. Sicard de Plauzoles. *La Maternité et la défense sociale contre la dépopulation.* Paris. Giard et Brière. 4 fr.

Cercetări și propuneri interesante în chestiunea despopulării, problemă care, mai ales pentru Franța, e de cea mai mare gravitate.

Ph. de Las Cases. *Le Chômage*, Paris. Lecoffre. 2 fr.

Un studiu amănunțit asupra chestiunii lipsei de lucru și asupra relelor și primejdii sociale a acestei lipse de lucru, care a devenit în Apus o boală periodică.

Gaston Strauss. *La Politique de Renan* Paris. Calmann-Lévy. 7.50.

Autorul ne dă o cercetare amănunțită a evoluției ideelor politice ale marelui cugetător, și o expunere justă a activității lui politice.

CRITICA LITERARĂ, ARTISTICĂ.

Georges Grappe. *Dans le Jardin de Sainte-Beuve. Essais.* Paris. Stock. 3.50.

Incercări critice, în care autorul caută să urmeze metoda lui Sainte-Beuve, asupra mai multor scriitori francezi: George Sand, Balzac, Mérimée și alții.

Richard Benz. *Maerchen-Dichtung der Romantiker.* Cotha. Perthes. 1908. 5 mărci.

Rolul *povestei* în literatura romantică germană. Se studiază întrebuințarea acestui gen literar de către Novalis, Chamisso, contele Loeben, Tieck, Fouqué, Sophie Bernhardi. Carolina Fouqué, Hoffman, Arnein, I. Kerner etc.

Georg Mücke. *Heine și evul mediu german.* Berlin. Duncker 1908.

Marele poet a trecut prin două faze: La început, entuziast admirator al evului mediu, iar mai apoi, detractorul lui din motive politice, păstrînd însă o oarecare duioșie pentru naiva literatură a acestei epoci.

FILOLOGIE

A. Dauzat. *La langue française d'aujourd'hui*, evoluțiune, probleme actuale. Paris, A. Colin 1908.

Intre altele, autorul semnalează în Franța o decădere în arta de a vorbi și scrie. Se face în liceu prea multă literatură curată, cași cum s'ar urmări a se face critici literari din toți tinerii de 15 ani, și nu destulă gramatică; în deosebi e o mare greșeală că s'a suprimat gramatica istorică. Puțină latinească, rău știută, o slabă *vopsea* de franceză modernă, și la mijloc o mare lacună. Aceasta nu-i o concepție științifică a învățămîntului. Cine nu știe cum s'a format din latinește franceza modernă, nu va ști să scrie bine.

Conpilator.

Bibliografie.

Iacob C. Negruzzi. *Inceputurile literare ale lui C. Negruzzi.* București. Acad. Rom., 1909. Preț. 20 bani.

Analele Academiei Romîne. Seria II.—Tom. XXXI.—1908—1909. (Partea administrativă și desbaterile). București. Acad. Rom., 1909. Preț. 5 lei.

Dicționarul limbii romîne. (Tom. I, fasc. II. III și V). București, Acad. Rom., 1908.

Radu Rosetti. *Arhiva senatorilor din Chișinău și ocupația rusească de la 1806—1812.* (2 vol.) București. Acad. Rom., 1909. Preț. 3·50 lei.

Tudor Pamfile. *Jocuri de copii.* București. Acad. Rom., 1909.

Dr. E. L. Russ. *Contribuțiuni la studiul glandelor cefalice.* București. Acad. Rom., 1909. Preț. 50 bani.

I. Tanoviceanu. *Criminalitatea în Romînia, după ultimile publicații statistice.* București, Acad. Rom., 1909. Preț. 30 bani.

I. St. Murat. *Contribuțiuni la climatografia Romîniei (III.—Studiu comparativ al climei verii la București).* București. Acad. Rom., 1909. Preț. 1 leu.

Dr. At. M. Marienescu. *Negru Vodă și epoca lui.* București, Acad. Rom., 1909. Preț. 50 bani.

A. D. Xenopol. *Unioniști și Separatiști.* București, Acad. Rom., 1909. Preț. 50 bani.

M. C. Sutzu. *Originile asiro-haldeene ale greutăților romîne.* București, Acad. Rom., 1909. Preț. 20 bani.

P. G. Paul. *„Cîțiva din cei mulți.* București, 1909. Preț. 1 leu,

C. Rădulescu-Motru. *Poporanismul politic și democrația conservatoare.* București. 1909. Preț. 50 bani.

Emile Zola. *Două nuvele.* (Trad. de I. Birseanul). Bib. Minervei. Preț. 30 bani.

Jules Claretie. *Mansarda.* (Trad. de Hétrat). Bib. Minervei Preț. 30 bani.

Ion Ciocirlan. *Vis de Primăvară.* Bib. Minervei. Preț. 30 bani.

Victor Anestin. *Stelele.* (Noțiuni populare de Astronomie) Bib. Minervei Preț. 30 bani.

G. Verga. *Fire de tigroaică.* (Trad. de Izabela Sadoveanu. Bib. Minervei. Preț. 30 bani.

Henry Murger. *Viața de Boem.* (Trad. de V. G. Nalbă) Bib. Minervei. Preț. 2 lei.

Canion Theodorian. *Calea sufletului.* Bib. Minervei. Preț. 1.50 l.

Mihail Sadoveanu. *Cîntecul amintirii.* Bib. Minervei. Preț. 2 lei.

Dr. Andrei Iliescu—Lespezi. *Căsătoria față de știință.* Higienă Socială. Bib. Minervei. (Nr. 30). Preț. 30 bani.

I. Turgheniew. *Destul.* (Trad. de A. Luca). Bib. Lumen. (Nr. 22). Preț. 15 bani.

Sebastian Radovici. *Moșnenii și răzeșii.* Origina și caracterele juridice ale proprietații lor. (Studiu din vechiul drept romînesc). București, 1909. Fără preț.

Anuarul Universității din Iași, pe anii 1906—1907 și 1907—1908. Iași. 1909. Fără preț.

Emile Zola. *Nantas şi Nais Micoulin.* (Trad. şi note critice de N. Baboeanu). Bib. p. toţi. (Nr. 483). Preţ. 30 bani.

Iosif Puşcariu. *Povestiri de ale lui Moş Barbă-Albă.* Braşov. 1909. Preţ. 1 cor.

Octave Mirbeau. *Progromul.* (Trad. de I. Miuulescu). Bucureşti. Preţ. 25 bani.

Guy de Maupassant. *Ivetta.* (Trad. de D. Nanu). Bib. nouă, Bucureşti. Preţ. 75 bani.

St. O. Iosif. *Tălmăciri.* Minerva. Bucureşti. 1909. Preţ. 1.50 l.

Nicolae Mazere. *Supliment la harta etnografică a Transilvaniei.* Iaşi. 1909.

I. Suchianu şi M. Stroescu. *Carte de cetire şi gramatică*, pentru clasa II-a secundară. Bucureşti. Albert Baer. 1909. Preţ. 3.20.

I. Luchianu şi M. Stroescu. *Carte de cetire şi gramatică*, pentru clasa I-a secundară. Bucureşti. Albert Baer, 1909. Preţ. 3.10.

Dr. Const. Popescu (inspector sanitar). *Starea higienică şi sanitară a industriei noastre* (Anchetă orinduită de serviciul sanitar) Partea II-a, Bucureşti. Carol Göbl, 1909.

Ioan Agîrbiceanu. *In clasa cultă.* Vălenii de munte, 1909.

Dr. D. Ionescu. *Die agrarverfassung Rumänien.* Leipzig, Verlag. ;Dunkeret Humblat, 1909.

Comitetul comemorării—Galaţi. *Omagiu lui Mihail Eminescu, cu prilejul a 20 ani dela moartea sa.* Socec, Bucureşti, 1909. Preţ. 3 lei.

Dr. N. Lapteş. *Activitatea serviciului sanitar al jud. Fălciu, pe anul 1908, după noua organizare.* Huşi. 1909. Fără preţ.

Raportul anual al societăţii academice social-literare *„Rominia Jună"*. Viena, 1909.

R. Netzhammer. *Aus Rumänien.* (Streifzüge durch das Land und seine Geschichte). 1908, Cincinati. Fără preţ.

G. A. de Caillavet şi Robert Flers. *Amorul veghează.* (Comedie în 4 acte. Trad. de D. Anghel). Bib. p. toţi (Nr. 464). Pr. 30 bani.

C. Negri. *Versuri, proză şi scrisori.* (Cu un studiu asupra vieţii şi scrierilor sale, de E. Gîrleanu). Minerva, Bucureşti. Preţ. 1.50 l.

Ecaterina Pitiş. *Poezii.* Minerva. Bucureşti. Preţ. 1.50 l.

Ioan Adam. *Voia mării.* Bib. Minerva (No 39). Preţ. 30 bani.

Al. Dumas-Tatăl. *Strigoiul Carpaţilor.* (Trad. de D. Anghel şi St. O. Iosif). Bib. Minerva (No. 38). Preţ. 30 bani.

I. A. Candrea. *Din bătrîni. Cum şi ce povestec cronicarii despre vremile şi domniile din trecut.* Bib. Minerva (No 37). Preţ. 30 bani

Hoffmann. *Povestiri fantastice.* (Trad. de Lodovic Dauş). Bib. p. toţi (No. 758—450). Preţ. 60 bani.

A. I. Odobescu. *Moţii. Răscoala Rominilor Ardeleni (1784—85) sub căpetenia lui Horia.—Curcanii. Luarea Rahovei de către oştile romineşti, la Noembrie 1877.* Bib. p. toţi (No. 473). Preţ. 30 bani.

Al. I. Odobescu. *Cîteva ore la Snagov.* (Sub îngrijirea lui P. V. Haneş). Bib. p. toţi (Nr. 474). Preţ. 30 bani.

Duiliu Zamfirescu. *Poporanismul în literatură.* Bucureşti, Acad. Rom., 1909. Preţ. 1 leu.

A. Vasiliu. *Cintece, Urături, Bocete.* Bucureşti, Acad. Rom., 1909. Preţ. 5 lei.

N. Gane. *Bogdan Petriceicu-Hasdeu.* Cu răspuns de Iacob Negruzzi. Bucureşti. Acad. Rom., 1909. Preţ. 1 leu.

Radu Rosetti. *Cum se căutau moşiile în Moldova, la începutul veacului XIX.* Bucureşti. Acad. Rom., 1909. Preţ. 1 leu 50 b.

Rătăcirea din Stoborăni.

(sfîrşit).

Joi, 14 Martie, 1907. Umblă vorba prin sat, desdedimineaţă, c'a venit legea. Ei? dac' a venit legea—„Manifestul regal"—va să zică tot adevărată a fost să fie spusa alde Stanciu şi Săracu, precum că adică pe ce pui mîna e al tău! La urma urmei, pentru Stoborăni nici nu mai era nevoe să mai vie legea. Cînd ai pus mîna pe două moşii şi cînd îi vorba că acuşi-acuşi vine inginerul să tragă moşiile, şi ai pămînt berechet.... ce nevoe mai ai acum de legea lor?! Or fi nevoi în alte părţi, unde n'au creştinii cum să-şi plece capul; dar la Stoborăni.... cînd ai pus mîna peste mai mult de patru mii de fălci, ce nevoe mai ai de imaş, de loc de arătură, de fîneţe, de dijmă, de învoeli, cum spune legea?!... Aleluia!... Pui căciula pe-o ureche, şi-ţi baţi joc chiar şi de Onceni, răzăşi decînd lumea! Pentrucă, drept vorbind, cînd ai asemenea moşii, nu eşti şi tu răzăş get-beget? Ce are a face c'o bucată de vreme n'ai fost răzăş? Ai fost, nu-i vorbă, clacaş! Dar strămoşii tăi n'au fost răzeşi? Se chiamă că eşti viţă de răzăş, şi se cade să fii din nou răzăş, după spiţa neamului!....

Stanciu e cel mai mîndru dintre toţi muritorii din Stoborăni în dimineaţa asta. Aude singur, cu urechile lui, cum şoptesc toţi şi cum îl fericesc.... c'a adus vorba, care se împlineşte acum aidoma. Au spus ei că vine legea?...—au spus; a venit legea?—a venit. Ei, dac' a venit legea.... s'a isprăvit!... S'au procopsit Stoborănii cu pămînt!....

La nimeni nu le vine în gînd să bea în dimineaţa asta. E prea mare fericirea, pe care o simte fiecare, pentruca să se mai poată gîndi, chiar acum, la băutură.—Gîtlan, cu toate că vine în urmă de tot, dupăce toată suflarea din Stoborăni s'adunase şi cisluise demult la primărie, vine şi el, om întreg, teafăr; ba chiar, după stăruinţa nevesti-sa, s'a schimbat şi albiturile, şi-a curăţit hainele de glod, şi-a spălat obrazul şi s'a pieptănat. Sosirea lui e sărbătorită cu urări de noroc şi de ceas bun, chiar şi de lumea care nu luase parte la munca celor patru zile din urmă şi care simte o grea mustrare de cuget şi se teme c'ar fi învinovăţită că vine numai la plăcinte gata.—Gheorghe Bardă,

studentul, privește, ca un cocostîrc între vrăbii, pe deasupra tuturor și, abia-abia, își dă de gol, sub mustața lui lălîie, pusă cu fusul, un zîmbet economicos, disprețuitor.

Firește, până vine inginerul, trebue pus la cale lucrul cel mai de samă. Intăi și întăi, hotărăsc care parte din moșia lui Beteagu s'o păstreze pentru imaș, că doar pentru imaș au robit ei mai mult.... Că, de n'ar fi fost lipsa imașului, n'ar fi fost așa de simțită lipsa pămîntului de arătură. Că, dece te leagă ciocoiul și-ți cere cît vrea pe loc de arătură?—din pricina imașului, că ai nevoe să-ți ții vitele și ești silit să primești orice învoială pentru loc de arătură. Semne bune! Nici-o împotrivire, cînd e vorba să oprească tăerea pădurii și să lase poenile pentru imaș în devălmășie. Ponoarele sînt sorocite pentru vii—c'așa au apucat ei, din strămoși... Se văd și azi cireși, nuci și vițe de vie, rămase din acele vremuri, în mijlocul pădurii.... Toate merg cu rînduială și sînt primite cu voe bună, cași cînd s'ar fi pogorît Mîntuitorul pe pămînt. Numai... de-ar veni mai iute inginerul, să-i dea cît o cere și să le tragă pămîntul!

— Armata, măăă!—s'aude, strigînd din depărtare, glasul dascalului Andone, care vine, să-i iasă sufletul din el, alergînd...

— ??!!...—cată unul la altul, încremeniți; se întreabă prin semne și, cînd își cetesc groaza unul pe fața altuia... într'o clipă, fără să-și spună vre-un cuvînt, o iau la sănătoasa și se mistue—de-ai crede c'a venit din nou potopul pe pămînt....

* * *

După vorba de eri a celor doi prefecți, unul din ei, anume cel din Galați, nu s'a ținut de cuvînt! In loc să plece din *Ipidența*—cum și-l închipuia Mohor, prefectul din Stoborăni—și să se ducă în Galați după inginer, el s'apucă și intră în vorbă cu generalul, comandantul corpului de armată! Un tren anume, milităresc, descarcă o companie de soldați la gara Foltești, de unde apoi, pe jos, mai mult în pas gimnastic, zoresc glodul de pe șosea toată ziua; iar sara, tîrziu în noapte, ajung în Oancea. Peste putință de mers noaptea la Stoborăni. Mai întăi, soldații, cu ofițeri cu tot, sînt rupți de oboseală; nu-i glumă s'alergi și să frămînți peste treizeci de kilometri de glodărae și să mai ai în spate și toată muniția de războiu; apoi, la Stoborăni.... e groasă de tot! nu poți să te duci în halul în care te găsești acum!....

Se ține un fel de consiliu de războiu, pentruca să știe ce au de făcut dimineața. După cele ce știu Oncenii, la Stoborăni sînt strînse grămadă mai multe mii de oameni, care stau gata să plece la Galați și care pot sosi în Oancea, chiar noaptea asta. Până una-alta, trebue aparată Oancea, ca nu cumva să năvălească Bujor—așa știu ofițerii că se chiamă banditul din capul norodului, strîns la Stoborăni. Bujor!... o fi oare urmaș al haiducului Bujor? De-o fi așa... e prea puțină armată, sosită în

Oancea! Un urmaș de haiduc, în fruntea unei ordii de cîteva mii de țărani sălbateci... nu-i ușor de doborît, la vreme de noapte!...

Sînt chemați cu goarna toți șefii de căprării pentru paza de noapte din Oancea. Se îngrădește satul, jur împrejur, cu milițieni și străjeri. Alți milițieni patrulează toată noaptea prin toate drumurile satului, cu ordin că, de-or zări ceva, să dea de știre gorniștilor ca să dea „alarma de războiu". Soldații, găzduiți de-a-lungul șoselei din mijlocul satului, pe la casele oamenilor, adorm îmbrăcați. Doi-cîte-doi, alți milițieni, la depărtare de două sute de pași, patrulează pe șosea afară din sat, până la „Pieptul Oancei", de unde se poate vedea, ori cel puțin auzi orice mișcare ce ar porni din Stoborăni. In sfîrșit, pe un ocol depărtat de sat, străjuesc tot milițieni. Ordin că, până la ziuă, nimeni din Oancea n'are voe să iasă din casă; oricine s'ar găsi pe ulițile satului va fi împușcat.

Firește că ordinul s'a ținut întocmai.

Dimineață, după multă chibzuială, dupăce se întorc doi soldați cercetași dela „Pieptul Oancei" și spun că n'au pornit încă cei din Stoborăni; dupăce li se amintește soldaților de jurămîntul pe care și l-au dat, cînd au intrat în armată,—se dă ordin de plecare spre Stoborăni. In urma armatei pleacă și Dumitrescu din Oancea.

Dascălul Andone, din clopotnița bisericii din Stoborăni, cată în lungul șoselei spre Oancea, să vadă, cel întăi, trăsura prefectului cu inginerul. Baionetele soldaților, oglindă în vîrful puștilor, îi trimit știre, cu luciul lor făcut de soare, că vine armata și că pogoară coasta dela „Pieptul Oancei". Se dă jos iute din clopotniță și dă fuga la primărie, de-i vestește pe Stoborăni.

Cînd ajunge armata la moară, locotenentul dă ordin de oprire. Aici e vorba de luat cea mai din urmă și cea mai hotărîtoare măsură....

Mai este un kilometru până în Stoborăni. Dacă nu se vede încă nici-o mișcare, asta însamnă că țăranii stau la pîndă, pitiți prin case, și așteaptă să se arunce asupra armatei, cînd le-or veni îndămînă, fără veste, din toate părțile. Ordin să'ncarce puștile și să fie gata de atac. Cîțiva cercetași, c'un gornist, pornesc înnainte spre sat până la poarta țarinii. Nimic. Armata înnaintează și se oprește din nou la poarta țarinii. Un lanț de soldați încunjură Stoboranii. Gornistul sună „pas de atac". Soldații înnainte, cu puștile gata de tras, ofițerii în urmă, în sunetul de războiu al gorniștilor și al toboșarilor, înnaintează pe drumul din mijlocul satului, alergînd cu ochii în patru, ca să vadă cînd au să înceapă să fie atacați și să poată ținti bine în partea locului. Nimic. Doar cînii din sat, stîrniți de goarne și de tobe, unii urlă plîngător, alții latră desnădăjduiți. Ajung la primărie, unde se dă ordin de oprire. Țipenie de om!—Vătăjelul, bucuros c'a venit armata, începe să spue ofițerilor în ce primejdie au fost hîrtiile primăriei.

Locotenentul merge deadreptul la telefon şi cere Galaţii. De-acolo primeşte ordin ca să cheme pe primar şi să-i ceară pomelnicul celor din capul răsculaţilor. De cumva n'o vrea primarul să dea acel pomelnic, să-l ia, să se ducă la casa lui şi, faţă de el, să-i dea foc casei.

Ordin să vie primarul. Vătăjelul dă fuga... Vine Cîrţă... cleiu!

— Ce-i aici, domnule primar ?!—strigă locotenentul poruncitor lui Cîrţă.

— Bine, domnule locotenent!—răspunde el, clipind, abia ţinîndu-se pe picioare.

— Ce bine, tîmpitule ?!—strigă din nou locotenentul înfuriat.

— ?.....

— Dă-mi lista lor!

— Ce listă, domnule locotenent?—întreabă Cîrţă, rămânînd cu gura căscată, ca s'audă mai bine.

— Te-ai îmbătat, porcule, marşi la arest! i-al sergent!

Locotenentul stă un moment la cumpănă. Să-i dea foc casei lui Cîrţă acum cînd îi beat, ori să-l ţină în arest, ca să se trezească mai întâi? Se poate întîmpla să-l cuprindă groaza mai tare în stare de beţie, cînd şi-o vedea casa arzînd; se poate întîmpla însă şi altfel! se prea poate... să nu-şi dee sama de cele ce i se întîmplă!—Ordinul însă... e ordin! trebue împlinit! şi, deaceia, se hotărăşte să meargă la casa lui Cîrţă, să-i dea foc. În vremea asta, află dela şeful de garnizoană că, de dau foc lui Cîrţă... arde tot satul... casele se ţin una de alta şi nu pot fi apărate, pentrucă-s învelite cu stuf.

Ordin să s'adune miliţienii la primărie, pentruca să'i aibă la îndămînă, cînd o fi nevoe de arătat casele celor din fruntea răsculaţilor. Mai pe urmă, locotenentul se încredinţează că n'are nevoe decît de cîţiva miliţieni...

Până una alta, trebue să pună mîna pe banditul Ghiţă Bujor, al cărui nume îl are dela prefect.

— Ascultă, moşule!—spune locotenentul, destul de îngrijit, cum arată tremurătura vocei sale—s'arăţi casa lui Ghiţă Bujor!

— Apoi, trăiţi... nu cunoaştem pe nimeni în comună cu numele de Ghiţă Bujor.

— Minciuni, porc bătrîn, ce eşti!

— Pe crucea mea!—spune vătăjelul, făcîndu-şi cruce.

— Te taiu, canalie!—face locotenentul, eşit din fire, scoţînd sabia şi răstindu-se la vătăjel.

— Tae-mă, omoară-mă... da' nu pot spune ce nu-i adevăr!—face vătăjelul, îngenunchind.

— Cine-a vorbit eri la telefon cu prefectul?

— Apoi, trăiţi... a vorbit Ghiţă Mohor!—spune vătăjelul, îngînînd vorba şi gîndindu se că cine dracul l-a pus pe Mohor să vorbească la telefon.

— Spui drept, moşule?!—face locotenentul, cam cu îndoială.

— Asta mi-i crucea!—răspunde vătăjelul, făcîndu-şi cruce.

Ordin. Cincizeci de soldaţi, în frunte c'un sergent-major, se pregătesc să pornească la casa banditului, cu puştile încărcate, gata de luptă.

— Apoi, trăiţi... domnule căpitan, nu-i nevoe să se ducă soldaţii!—încearcă să spună vătăjelul, cînd vede că soldaţii încarcă puştile. Mă duc eu să-l chem şi vine el singur!

— Aha!—gîndeşte locotenentul. Mizerabilul de vătăjel vrea să ne 'ntindă căpcană! Vrea să se ducă el înainte, să vestească pe bandit... ca să-şi ia măsuri! Stăi, tu, canalie bătrînă, că ţi-o fac eu!

Hotărăşte ca vătăjelul să meargă alături de sergentul-major, pe care îl chiamă şi-i dă ordin, în şoaptă scurtă şi apăsată, ca să nu-l lase pe unchiaş să se mişte de lîngă el, pănăce nu i-o arăta casa banditului.

— Pluton înainte-e... marş!—comandă locotenentul, cu vocea stăpînită, ca să n'audă banditul, de cumva o fi avînd casa prin apropriere.

Mohor trebălueşte pe la vite, sub şopron, cînd aude ciocănind la poartă. Pleacă iute spre poartă, cu furca de fier în mînă, cum îl apucase vremea. Vede că Ruxanda, nevasta lui, deschide poarta şi că intră în ogradă zece soldaţi, cu puştile întinse, gata să dea foc, îndată ce-or primi comanda. Micşurează paşii, fără să vrea. Cată împrejur. Deasupra gardului, jur împrejur, vede pe ceilalţi patruzeci de soldaţi ivindu-şi capetele, cu puştile întinse în ogradă. Nu ştie nici ce gîndeşte, nici ce face; simte doar că parcă de sub picioare i se prăbuşeşte pămîntul şi că i se deschide sub el o prăpastie ameţitoare, fără fund, în care se tot duce fără sfîrşit... şi nici nu prinde de veste cînd îi cade furca de fier din mînă.

— Mergi cu noi?—îl întreabă hotărît sergentul-major.

— Cum să nu merg!—răspunde Mohor, abia descleştînd gura, încleeată dintr'o dată.

Ordin din partea sergentului-major să caute soldaţii prin casă, prin toate colţurile ogrăzii, prin pivniţă şi prin şoproane, ca să scoată pe toţi cîţi or fi stînd pitiţi,—Dumnezeu ştie cu ce gînd. Dacă văd că nu-i nimic, s'aşază douăzeci înainte, douăzeci înapoi, cîte cinci pe de lături, Mohor în mijloc, toţi cu puştile gata, şi pornesc la primărie. Mohor abia are puterea să cate înapoi şi să-i spue Ruxandei: „De-acum... cată de copii!"

— Tu ai vorbit eri cu prefectul?—întreabă locotenentul pe Mohor, clătinînd din cap, şi-şi arată, fără să vrea, dezamăgirea prin care trece... că, în loc de o namilă de om, cît un munte..., se află în faţa unei pocituri.

— Eu!... păcătosul de mine!—răspunse Mohor, tremurînd din tot adîncul firei lui.

— Aşaaa!... face locotenentul revoltat. Apoi... na! să ţii minte, să mai vorbeşti altădată la telefon cu prefectul....

Un pumn greu, încărcat cu inele butucoase, cade în capul lui Mohor, îi face o brazdă adîncă deasupra urechei şi-l lungeşte

la pămînt. Soldații îl iau de picioare și-l tîrie în arest, lingă Cirță.—S'aude apoi un țipăt groaznic înnăuntrul arestului. Soldații, neștiind patima lui Mohor, cînd i-au legat mînele la spate, i-au întins sgîrciurile, care îi țineau mînile cișe din coate tocmai din copilărie, și-au putut, în chipul acesta, împlini porunca locotenentului. „Operația“ aceasta îl trezește pe Mohor din toropeala loviturii din cap și-l face să țipe ca din gura șarpelui. Șeful de garnizoană înțelege dece țipă Mohor și-i spune locotenentului, care dă ordin să-i slăbească legăturile și să-l aducă în primărie.

— Care-s capii răscoalei ?—întreabă locotenentul pe Mohor.

— ?

— Sergent ! treizeci de centuroane !—poruncește locotenentul.

Dela cea dintăi lovitură, Mohor începe să se roage de iertare, că spune tot ce știe. Ordinul însă, în ochii sergentului.... e ordin. Cînd îl aduce din nou, plin peste tot de sînge, din pricina pustiului de cui de fer dela cătărama centuronului—sergentul găsește mai îndemînatic să dea loviturile cu partea cătărămată a centuronului—și cu degetele mînelor despicate tot de acelaşi cuiu al cătărămii, vede bine Mohor că nu mai este loc de tăgadă și, deaceia, începe să-și deslege limba și să-i spună, rar și așezat, pe toți.

Rînd pe rînd, sînt aduși alde Bardă, Năsoiu, Stanciu, Brînză și ceilalți. Toți ar vrea să spună chiar după întăia cătăramă, dar... ordinul e ordin... și pace ! Locotenentul însamnă, pe rînd, toate numele spuse de fiecare și bagă de samă că, dela o vreme, toate listele se potrivesc. Despre Brînză—Năsoiu și Stanciu, apoi Săracu și Gîtlan spun că au fost îndemnați de dînsul să prade pe Ițic și să-i dărîme casa... Mai spun apoi că, tot cu învoirea lui, ca să nu dea de bănuit, i-au desvălit colțul crîșmei ...și numai după aceia au plecat la Ițic.

Până în sară sînt aduși toți vinovații, cercetați, legați cobză și porniți la pușcărie.

Numai lui Bursuc, cel cu planul de a sparge casa de bani a lui Conu Petrache, n'au avut ce-i face. Cînd au început să s'audă țipetele cătărămii, pe ferestrele arestului, peste Bursuc, care șade lîngă primărie, „a dat un vînt rău“. A căzut, așa dintr'odată... s'a lungit pe pat și-a început a bolborosi cuvinte fără înțeles. Cînd vin soldații să-l ia, abia poate arăta cu degetul, la limbă, că i s'a scurtat și nu poate vorbi ; apoi arată, prin semne, că i s'au luat picioarele. Îi înjugă boii, îl pun în car și-l duc la primărie. Pace bună ! Bursuc stă lungit, ca un mort, cu ochii duși peste cap ; nici semne nu mai poate face ! Îl trimit cu carul acasă. Ion Postelnicul, vecin cu Bursuc, cînd aude de întîmplarea lui, se duce la el, îl pipăe la inimă, clatină din cap și se'ntoarce acasă.

— Sărace ciomag !—gîndește Postelnicul—ce mai minuni

ai face ! Cum ar mai sări el și cum i s'ar mai deslega limba ! l'a chiorît bine !....

La telefon locotenentul primește ordin să rămînă cu armata pe loc ; mîne vine prefectul să facă ispașie stricăciunilor.

Și pornesc la Galați, cu escortă, șaptesprezece inși, vinovați de stricăciunile din Stoborăni.

* * *

Vineri, 15 Martie, 1907. Conu Petrache și Coana Veta Mutuleasa, cînd își văd haiul în care se află gospodăriile lor, încep să se zmulgă de cap. Vin amîndoi, par'c'ar fi fost vorbiți, c'o falcă în cer și cu una în pămînt, la primărie, unde știeau că se găsesc ofițerii. Fac lista tuturor stricăciunilor și a lipsurilor pe care au avut vreme să le bage în samă, cum au sosit, unul dela Galați și altul dela Oancea. Fac apoi listă de „soma“ grînilor, pe care le-au avut în hambare și le-au fost furate. Ei arată că așa „somă“ de producte n'au putut să fie luate numai de unul, ori de doi ; tot satul trebue să fi furat. Tocmai se 'nchee listele de pagube, cînd vine prefectul.

Prefectul dă ordin să s'adune tot satul, să stea de vorbă cu norodul, să-i asculte păsul și să-i întrebe ce i-au făcut să se tulbure și s'ajungă să facă năzdrăvăniile pe care le-au făcut. Pleacă vătăjelul cu dărăbana prin sat și strigă pe la toate răspîntiile să s'adune lumea la primărie, c'a venit domnul prefect să facă dreptate. Nimeni nu s'arată, par'c'ar fi satul pustiu. Numai pe ici-colo, de prin ogrăzile vecine cu primăria, se ițesc muerile și ascultă despre ce-i vorba lui Conu Petrache și a Coanei Veta. Se văd copii, tot în fuguliță, intrînd și eșind prin case, dearîndul ; ei poartă vorba că au venit Conu Petrache și Coana Veta, că se roagă să caute soldații, din-casă-în-casă, și să le-adune grînele furate. Fierbere mare și 'nfundată, din pricina asta, la cele mai multe case. Se hotărăsc să caute mai întâi lucruri și haine furate, iar dimineața următoare, Sîmbătă, să 'nceapă căutarea grînelor. Prefectul pleacă la Soreni.

Ei ? Ce te faci !? Mai gîndeai tu... c'o fi vre-o întrebare cîndva ? unde să mistui tu, în grabă... lucruri străine ?! viermii să-i mănînce pe cine au stîrnit revoluție ! Tasia lui Gîtlan trebue să facă safteaua. Coana Veta și-a cunoscut o rochie, pe care Tasia o mistuise în fundul podului.

Centuronul intră din nou în lucrare.

— Domnișorule !—face ea, zmuncindu-se friptă din mînele soldaților, care o țin unul de cap și altul de picioare, cu fața în jos, în vreme ce sergentul numără centuroanele. Domnișorule !... mare-i fi, mic-ii fi, sărutăm mînușițile și picioruşile !... nu da, mă rog, așa tare, că mare rău mai doare !...

Numărul trebue împlinit ; sergentul n'are încotro.

Vin apoi la rind altele, până se isprăvesc toate muerile, în casa cărora s'a găsit lucruri de furat.

Revizia tuturor boarfelor din sat şi cercuitul muerilor, prinse cu mîţa 'n sac, se mînă până 'n sară.

Pentru noapte se orîndueşte pază straşnică de gărzi soldăţeşti la cele trei porţi ale ţarinii. Ordin că cine o cerca să iasă din sat să fie împuşcat. Soldaţii rămaşi în sat, morţi de vînzoleala de peste zi, adorm butuc.

Acu-i-acu!... ori eşti vrednic, ori înfunzi puşcăria. Mîni o să-ţi caute grîne de furat. Ce te faci?! Nu-i vorbă, de frica gărzilor dela porţile ţarinii... nici-o grijă. Prutul ce aşteptă? Şesul, plin cu bilhace şi mocirlă, ce aşteaptă? Să te duci tiptil, cu sacul plin în spate, şi să-l deşerţi în apă. Chiar aşa! peste şanţul ţarinii şi pe coasta Prutului... loc de eşit din sat... cît lumea! Ce nevoe ai să te duci numaidecît pe sub nasul gărzilor!

Toată noaptea cară şi înfundă Prutul şi bilhacurile de pe şesul Hornicei cu grînele şi cu lucrurile furate.

Sîmbătă, 16 Martie, 1907. Ordin să nu iasă nimeni din sat. Pentru împlinirea acestei porunci, patrule de soldaţi dau ocol împrejurul şanţului, desdedimineaţă. Alţi soldaţi umblă prin sat şi iau care de corvadă pentru strînsul grînelor furate.

Coana Veta, c'o falcă 'n cer şi cu una în pămînt, ridică primăria în sus şi cere ofiţerilor să se grăbească: nu cumva hoţii să aibă vreme să ascundă grînele luate dela dînsa. Conu Petrache, mai hotărît însă, se poartă cu ofiţerii caşi cînd ei ar fi pus la cale spargerea hambarelor. Fiecare ţine în mînă cîte o listă cu numele celor la care trebue să se găsească pagubele făcute.

Ofiţerii însamnă pe listă: grîu—bob mare, curat; săcară rusească; orz—orzoaică; popuşoi—bob mic, dat la machină; fasole—bob rotund, oloagă; mazere—cum s'o găsi—nici-un ţăran din Stoborăni n'a avut sămînţă; popuşoi nebătuţi—ştiuleţi mici, hîngăneşti...—numai în hambarele lui Conu Petrache se găsea.

Dela început o mică încurcătură; dar se vede c'aşa'i croit lucrul să fie... cu încurcătură. Găsesc grîu—bob mărunt, plin; săcară—fir subt; orz—nu miroasă a orzoaică; popuşoi—bob mare, ştiuletele de-un cot; fasole—lungăreaţă; mazere—nici-un fir.

N'au ce face!... cum s'a întors lumea pe dos, dece adică nu s'ar fi schimbat şi grînele de groaza răscoalei?!...

Coana Veta şi Conu Petrache îşi iau de samă. Işi amintesc bine c'au avut şi grîne de cele care se găsesc pe la ţăranii din Stoborăni...

Dacă-i aşa... fireşte că numai încape vorbă de clacă. Ce să te mai uiţi la scînciturile unuia şi ale altuia, precum că grînele sînt din munculiţa mînilor lui? Iai tot ce găseşti, dearîndul.

Tabăra de care, purtată de soldaţi, descarcă toată ziua grămezi în curtea lui Conu Petrache şi a Coanei Veta.

Duminică, 18 Martie, 1907. Cît pe ce să se facă şi azi încurcătură. Ţăranii din Stoborăni sînt puşi să dreagă hambarele

Coanei Veta şi ale lui Conu Petrache. După amiază, pun grămezile în hambare şi... nu-i loc destul în ele, ca să cuprindă toate grămezile. Nu-i nimic!... Spaima, pe care au tras-o Coana Veta şi Conu Petrache... face cît grămezile care nu încap în hambare!...

Luni, 19 Martie, 1907. De dimineaţă pleacă armata. Incep să iasă, unul cîte unul, din casă şi se 'ndreaptă spre primărie. O întorc ei şi pe-o parte şi pe alta, şi găsesc... c'au fost prădaţi. Cei cu musca pe căciulă—cei mai puţini—nu prea s'ar învoi să dea iscălitură pe o jalbă, care s'ar face: se tem de mai rău; cei nevinovaţi—cei mai mulţi—dacă văd că nu-i unire, se tem de bucluc şi nu mai dau nici ei jalbă...

— Aşa a fost să fie!—face Ion Tăcutu, plecînd îngîndurat acasă—numai de-ar veni legea mai degrabă!...

Sp. Popescu.

Cîntecul vrăjitoarei

de Ernst von Wildenbruch.

La Hersfeld în mănăstire a vorbit
Priorul : „Medard e bătrîn şi-a slăbit.
Se pare chiar ceasul din urmă să-i fie—
Duhovnice, du-te la el în chilie
Şi-ascultă spovada piosului frate,
Măcar că ştiu bine că n'are păcate.
Slujind mănăstirea cincizeci de ani grei,
Albitu-i-a părul la umbrele ei ;
Demult pregătindu-şi, prin post şi flagel
Amar, fericirea eternă cu zel,
Mai sfînt e ca noi şi deaceia-i în stare
La Tatăl ceresc el să afle 'ndurare."
Duhovnicu 'ndată la uşă bătu—
Dar nici să-i răspundă Medard nu putu.
Duhovnicul, slujba sa totuşi s'o facă,
Intră la Medard în chilia săracă.
Un ceas după altul, pe rînd, a zburat,
Monahii zădarnic l-au tot aşteptat :
„Curat ca lumina cerescului soare,
Ce fel de păcate destăinue oare ?"
Un clopot, sunînd de vecernie greu,
Chiema pe monahi la capelă mereu.
Monahii, plecaţi, pe genunchi se lăsară,
Şi pentru Medard ei încet se rugară.—
Deodată 'ncepu să pătrundă uşor
Un cîntec lugubru şi tînguitor.
Priorul atunci s'a sculat ascultînd,
Monahii trăgeau cu urechea zicînd :
„Cîntarea răsună din camera sa,
E însuşi Medard cel ce cîntă aşa".
Sorbind cu urechea ei straniul cînt :
„Nici rugi nu-s acestea, nici stihuri nu sînt,
Nu sună ca vorbe de grea profanare ?"
Deodată, în uşa capelei apare

Duhovnicul înspăimîntat şi grăbit :
„Chiar diavolul în ospeţie-a venit !
Medard în ispit'a căzut şi'n păcate,
Şi'n ghiara Satanei acuma se zbate !"
Prioru-o lumină sfinţită luă
In mîni, şi-aprinzînd-o, îndată plecă ;
Monahii făcură cu toţii la fel,
Şi-apoi se porniră şi ei după el ;
Ci zidul şi bolta se cutremurau
De jalnica voce, cu care cîntau ;
„De rîsul Satanei, de rele, păcat,
Păzeşte-ne, Doamne, şi fii lăudat".—
Pe patul său mizer zăcea în chilie
Medard, veştejit, ca o mumie vie ;
Spre rugă el mîinile sale 'nbinînd,
Cu ochii de-o poftă nestinsă arzînd,
Iar buzele lui îngînau gîngăvit
Un cîntec sălbatec şi fără sfîrşit.
Şi cîntecul lui aşa straniu suna,
Un dor ne'mpăcat sau o hulă părea ;
Părea că zefirul, plutind pe sub nori,
Aduce-un parfum de exotice flori.
Monahii făcliile lor clătinară :
„Satana dintr'însul să iasă, să piară".
Ei cruci clătinară, icoanele sfinte,
Sălbatecul cîntec ţinu înainte,
Şi-adînc străbătut-a în inima lor
Cîntarea păgînă de jale şi-amor.
Trezind în monahi caşi doruri trecute,
Şi jalea amar'a vieţii pierdute,
La lucruri gîndeau ce odată le-avuse,
La zilele dalbe acuma apuse.
Şi'ncetul cu'ncetu-al lor cor amuţi,
Iar ei ascultară mai făr'a clipi.—
Priorul, un vrednic bătrîn, ce era,
De spaimă cuprins, împrejur se uita ;
Apoi i-a grăit lui Medard cu tărie,
Mînat de o dreaptă şi sfîntă mînie :
„Toţi fraţii voeşti să-mi seduci, blăstămate ?
In iad ispăşeşte-ţi a' tale păcate !"
Deodată Medard de pe pat se sculă,
Iar faţa-i cernită i se lumină,
Privirea-i cu sete zbură 'n depărtare,
Credeai că o dulce icoană-i apare ;
El braţele 'ntins-a 'nnainte zicînd :
„Te-aud şi sînt gata să vin în curînd,
Femee curată, ce-au zis c'ai vrăjit,
Trup dulce, prin flacări de ei pîngărit,

Voi buze 'nsetate, ochi plini de dulceață,
Tu chip îngeresc, dătător de viață,
Tu dulce ființă ce vrut-ai să fii
A mea, dar pe care o disprețuii,
Eu vin, după ani de pedeapsă cincizeci,
Să fiu lingă tine de-acuma în veci !"
El brațele 'ntins-a și-a-nțepenit.—
Surd frații rostiră ; „Medard a murit !"—
Trei zile cintînd și trei nopți au umblat
Monahii prin ziduri, în lung și în lat.
Trei nopți în genunchi ei mereu au stătut,
Rugîndu-se pentru-al lor frate căzut :
„De cel ce cu vină din lume s'a dus,
Ai milă și-l iartă, Părinte de sus."—
La zarea luminii, în camera sa,
Priorul vorbi cu duhovnicu-așa :
„Ei, spune-mi acuma ce fel de păcate,
Ce crime comis-a acel ce-a fost frate !"
Făcîndu-și o cruce duhovnicul nost :
„Viața lui sfîntă minciună a fost ;
In zorile zilei, văzîndu-l zăcînd
Pe recile lespezi, mătănii bătînd,
Ziceai : „Imitați-l pe dînsul".—Ei bine,
Nevrednicul om te-amăgea și pe tine.
Și iară-l văzuși ce privire fierbinte
'Nalța la icoana Madonei preasfinte,
Dar nu la Maria gîndea el cu drept,
Ci altă icoană-i umplea al lui piept.
Văzutu-i-ai fața cea blînd-visătoare,
Nu inima-i dornică, clocotitoare,
Cu părul său alb așa rece părea,
Dar inima 'n flacări de pofte-i ardea.—
Un preot,—îmi zise Medard,—eu eram,
Și evlavios breviaru-l ceteam,
Cu frică-l ceteam și cu patimă, știu,
Căci tînăr eram și cu sîngele viu.
Din creștet curgeau, ca din aur turnate,
Pe umere pletele mele bogate,
Și cînd ei tonsura dintăi mi-au tăiat,
Credeai că în iarbă cu coas'au intrat.
Era chiar pe atunci cînd purta pe la noi
Satana cu lumea un crîncen război,
Făcînd din cinstite femei—țiitoare,
Pe altele-arzîndu-le drept vrăjitoare.
Pe-atuncia a fost, și eu singur fiind
Pe-o noapte adîncă, la lampă cetind,
La ușă, cu zor, cineva mi-a bătut :
„Hai, vino părinte, nu-i timp de pierdut".

Prin noaptea cea oarbă orcanul urla,
Ci solul pe mine spre turn mă ducea,
Adînc sub pămînt, pe o șubredă scară—
Credeam că deadreptul în iad mă chemară.
O torță în mînă apoi mi s'a dat
Și'n zid o deschidere mi-au arătat :
„Aici vrăjitoarea-i, ce pînă în zi
In flacări păcatele-și va ispăși ;
Cu dînsa 'mpreună te roagă și-o scapă
De-osînda de veci, cu nădejde-o adapă."
Pășind înnainte 'n scobitul pămînt,
Credeam că mă 'nnăduș de viu în mormînt ;
Deodat'auzii eu un slab fîșiit,
Zîngănit de lanțuri, suspin înghițit,
Și'n zare văzui, în obscura chilie,
Ca fiara ascunsă 'ntr'a ei vizunie,
Un chip de femee 'ndoit, tupilat,
Cu capul spre pietrele ude plecat.—
Deci torța 'ntărind-o 'n inelul cel gros,
Ce lung spînzura dela boltă în jos :
„Intoarce spre mine-a ta față"—i-am zis—
„Și vino, n'ai frică, cu suflet deschis".
Cuvintele mele cu sete sorbind,
Și mînile 'ncet de pe-obraz deslipind,
Ea fața-și întoarse și lung mă privi.
Apoi, în genunchi lingă mine veni,
Strîngîndu-mi genunchii cu golul ei braț,
Adîncii ei ochi mă priveau cu nesaț,
Și cînd mă uitai eu prin zare la ea,
Văzui cît de dulce-a ei față era ;
Atunci am simțit c'al meu piept se'ncălzește,
Că milă din ochii mei triști izvorește,
Iar buzele mele-amuțiră 'n durere,
Și-am plîns amîndoi învăliți în tăcere.
Cînd ea mă văzu și pe mine plîngînd,
In brațele-i dulci m'a cuprins tremurînd,
Din piept slobozit-a apoi un suspin,
Și tremurătoare șoptitu-mi-a lin :
„Tu poți încă plînge și-ai plîns de milos,
Și eu te iubesc ca pe bunul Hristos !"
Profana ei vorbă m'a înspăimîntat :
„Gîndește la ceasul, la locul ce-i dat,
Prin flacări tu mîne-i muri'n suferință,
Deci mîntuie-ți sufletu 'n grea pocăință".
Atunci speriată la mine-a privit :
„Dar ce să mă fac, cînd nimic n'am greșit ?
Părinții mi-s morți—în pădure-am crescut
Eu lingă bunica, ce-a fost al meu scut.

Bunica știea buruiene de leac,
Și-adesea fierbea pentru bolnavi ce zac,
Dar ei pe bunica mi-au ars-o, zicind
Că umblă cu draci și cu vrăji, fermecind.
Bunica un cintec străvechi îmi cinta,
Iar eu l-am deprins, căci, vai, dulce suna.
Ea 'ntr'una zicea că-i din țări depărtate,
Pe unde-s a'dragostei vrăji căutate;
N'am știut ce'nsamnă, dar eu l'am cintat
Și 'n lanțuri nedrepte am fost aruncat
Și 'n turnul sinistru pieirii m'au dat;
Ei zic că în mine e dracu 'ncuibat,
Și cintă din mine spre-a lumii pieire,
Deci arde-m'or mine spre-a ei mintuire".
Urechea-mi cu buza-i zvicnind' atingind,
Cu ochi sperioși a mea milă 'mplorind,
Ea sinul ei gol de-al meu piept l'apăsă,
Și-mi zise: „De moarte scapată mă fă!
Ce dulce-i viața, ce-amar i-a muri,
Și moartea în flacări cumplită va fi!
Pe nimene n'am supărat, nici mihnit,
De orice păcat și de vrăji m'am ferit;
Ci lumea e crudă și viața ți-o frînge,
Tu ești însă bun și tu poți încă plinge;
Vezi, paznicul doarme, nu-i pasă de noi,
Deci hai să fugim, să fugim amindoi!
Eși-vom încet și nimic n'om mișca,
Vom stinge lumina și nu ne-a trăda,
Pe-a turnului poartă la cimp vom eși
Și 'n cale de nime opriți nu vom fi;
Cind mine cocoșul cinta-va voios,
Noi fi-vom departe în codrul umbros.
In codru 'ntuneric e, codrul e des,
In el afli locuri de-ascuns, într'ales,
Cunosc eu acolo un loc neumblat
Și 'n el un tezaur demult îngropat,
Cu zor căutîndu-l, noi l'om ridica,
Și 'n lume, departe, cu noi l'om lua,
Trăind lingă mine în veci numai tu,
Și 'n veci numai eu lingă tine de-acu!
Tu nici o femee la piept n'ai avut,
Și-al dragostei farmec ți-i necunoscut;
De-acuma 'n iubire-ți va fi mai bogată
Viața, cum n'a fost altăia vreodată.—
Dar oarele-aleargă, vezi, fără să știm,
E timpul acuma, deci, hai să fugim!"
Ca viforul, calda-i suflare ieșea,
Cu brațul ei alb ea cuprins mă ținea,

Ca aripa nopții, un păr de-abanos
Bogat învelea al ei trup voluptos.—
In creer atunci și 'n pept am simțit
O poftă nebună, un dor nesfirșit;
Plecîndu-mă, vrui s'o sărut cu 'nfocare,—
Dar groaza izbitu-m'a cu 'nfiorare:
„Tu vrei să săruți al ei chip diavolesc,
Nevrednic ești dară de harul ceresc!"
Pe buzele mele-atunci vorba pieri,
Iar chipul ei inima mea 'l izgoni,
Cu groază fugit-am din cameră 'ndată—
Ci ea mă chiema înnapoi desperată;
Pe pietrele goale căzind ea învinsă,
Plingea înnecat, de durere cuprinsă".—
Medard—cași moartea de palid—tăcu.
„Deci, frate, i-am zis eu, ce frică ai tu?
Ispitei te-ai împotrivit cu tărie,
Rizîndu-ți de dracul și-a lui viclenie."
Dar cind mingîierea aceasta-i dădui,
Un hohot zbucni de pe buzele lui,
Un hohot sălbatec și-atît de cumplit,
Incît se părea că din iad a venit.
Cu ochi rotitori, el, tăcind, mă privi.—
In fine îmi zise: „Ei, ziua sosi—
Tot cerul în flacări de foc se topea,
Norodul în pilcuri mereu s'aduna,
Iar rugul pe cimp aștepta în neștire,
Sinistră și posomorită clădire;
Și toți se uitau înspre stilpul hain—
Sub el aștepta ea nevrednicul chin.—
Ca paseri pribege pe-al mării azur,
Privirile ei lunecau împrejur;
Atunci eu cu crucea m'am apropiat,
Privirea ei caldă m'a înfășurat,
Și-apoi o văzui pe furiș cum își pleacă
Ea capul spre mine, un semn ca să-mi facă,
Și-un zimbet pe fața-i, drăguț, s'a ivit,
Ca raza din urmă la soare-asfințit.
Cind gidele facla în sus ridică,
Setosul ei ochiu într'al meu se scăldă;
Văpaia încinse grămada cu foc,
Pe mine ai ei ochi mă ținură în loc;
Pocnind, împroșcau pirîinde scîntei,
Zvicnind, tremurau însă buzele ei;
Deodat' auzit-am eu sunete frînte,
De sus de pe rug ea 'ncepuse să cinte;
Ca freamătul ploii din noaptea de Mai,
Așa mă pătrunse-al ei cintec din rai;

Părea că zefirul, plutind pe sub nori,
Aduce-un parfum de exotice flori,
Părea ca o voce demult cunoscută,
Vorbind de viața mea veșnic perdută.
Văpaia-i încinse piciorul ei gol,
Spre-un ultim salut se 'nchină ea domol,
In juru-i fum negru 'n vîrtej se 'nvîrtea,
Iar cîntecu-i jalnic din fum răsuna ;
Văpaia zbucni, vîjîind către cer,
Iar cîntecul ei tremura prin eter—
Urechile-mi acoperii eu strigînd :
„Vai, cîntecul, cînd înceta-va, ah, cînd ?"
Cu groază fugii de-acel loc blăstămat ;
Dar jalnica voce mereu m'a urmat,
Oricît m'am ascuns și ori unde-am fugit,
Ah, cîntecul, cîntecu 'n veci m'a 'nsoțit.
De-am stat dormitînd, sau rugîndu-mă treaz,
Și ziua și noaptea, eu făr' de răgaz
Din ziua aceia, cinzeci de ani sînt,
Intr'una aud numai jalnicul cînt !" ?—
Medard tresări și sălbatic privind :
„Eu iar o aud—o auzi tu venind ?
Prin tindă-i acuma—la ușă-i, ce zici ?—
Pășește pe prag și—aice-i, aici !"
Căzînd în genunchi, lîngă bolnavul frate,
I-am zis : „Ispășește-ale tale păcate,
Pe tine Satana te ține în ghiare,
Scornind și-a femeei nebună cîntare !"
Cu sila în pat pe Medard eu l-am pus,
Dar el, ridicîndu-se repede 'n sus,
Izbitu-m'a 'n lături, zicîndu-mi din grai :
„O voce iubită străbate din rai !
La traiul ferice, pe care-l pierdui,
Mă chiamă, deschise-mi sînt porțile lui.
Curgîndu-i pe față de lacrimi șiroi,
Să cînte Medard început-a apoi —
Un cîntec a fost cum eu n'am auzit
Vre-odată din piept omenesc izbucnit,
Cînd jalnic amar și cînd chiuitor—
De groază atunci m'a străpuns un fior
Și 'n fugă, nebun am eșit din chilie,
Și-apoi v'am strigat, să vedeți ce-o să fie" —
Duhovnicul zis-a—prin geam se zări
De ziuă—Priorul atuncea grăi :
„Ce ochi omenești să cuprindă nu pot,
Pricepe-va cel ce 'nțelege el tot,
El doară a zis : „Judecata-i a mea"—
Mergi, frate, te 'nchină și nu judeca".

Iorgu G. Toma.

Eugenița.

Sunetele muzicii se revarsă în valuri tremurătoare și părechile încep să se legene înlănțuite :—fete tinere în rochii albe, cu obrajii aburiți, cu ochii strălucitori ; cavaleri în haine negre, cu ținuta silită, cu zîmbetele nehotărîte, cu priviri galeșe, ori aprinse....

Matei Verdeanu s'a retras pe un scaun dintr'un colț, și privește liniștit lumea aceasta, care furnică prin odaea plină de freamăt și de miros de toporași. Se simte așa de străin de tinereța și veselia din jurul lui, încît i se pare că e singurul punct negru în toată strălucirea aceasta de haine, de lumină și de priviri. Desigur, nu era locul lui aici, în lumea aceasta, pe care în cea mai mare parte nu o cunoaște,—dar a trebuit să facă acest hatîr vechiului prieten, să-și lese orășelul lui tăcut, viața lui retrasă, și să vie și el la nunta Lizuței...

Din colțul lui, el privește mulțimea jucătorilor, curioasa varietate de chipuri, de staturi, de ținute. Părechile înlănțuite trec pe dinnainte-i în vîrtejul jocului, și el le urmărește pe rînd, cum se perindează, rătăcindu-și privirea dela o păreche la alta. Un tînăr înnalt, bine legat, poartă în sărituri repezi o fată răsărită și subțire ; după ei, cu mișcări potolite, un tînăr scurt, rotofeu, remorchează cu anevoe o domnișoară cam stătută, înnaltă și grasă. La vederea acestora, un zîmbet ușor flutură pe buzele lui Matei : așa serioși, tăcuți, gifuind de osteneală, cum trec prin fața lui, parcă îndeplinesc cine știe ce îndatorire grea la care au fost siliți și pe care caută s'o ducă cu bine la capăt !... Iar din urmă îi ajunge o păreche tînără de tot, doi copii aproape, care zboară parcă purtați de neastîmpărul sufletelor înväpăiate. Și lui Matei i se pare că cetește pe fețele lor aburite, în ochii lor umezi și lucitori, fericirea care le umple sufletele, farmecul apropierii acesteia, cine știe de cînd dorită și așteptată. El se simte prins de înduioșare pentru începutul acesta de înțelegere și-i urmărește cu o privire caldă, părintească, pănăce în cercul vederii lui se arată alți jucători.

Și părechile trec mereu, una după alta, în legănare liniștită, ori în vîrtejuri grăbite.

Matei privește cîtva timp aceste părechi, apoi privirea lui se oprește asupra Lizuței și a mirelui ei. In învîrtiturile repezi ale

jocului, el vede cînd faţa miresei, rîzătoare, îmbujorată, strălucitoare de fericire, cînd figura mirelui mai serioasă, mai stăpînită, de om care şi-a văzut cu ochii visul îndeplinit...

Aşa dar, copiliţa aceasta, pe care de-atîtea ori a jucat-o el pe genunchi, pe care a văzut-o cînd, sfioasă şi nesigură, a făcut cei dintăi paşi prin odae, pe care a auzit-o gingurind cele dintăi vorbe,—astăzi îşi ia zborul în lume, la braţul unui tînăr pe care-l iubeşte, în care şi-a pus visurile ei de fericire!...

Ei alunecă acum uşor, într'o caldă îmbrăţişare, printre părechile de jucători, şi Matei se gîndeşte ce trebue să se petreacă în sufletele acestea tinere, pentru care o cale nouă se deschide şi în care dorul de viaţă stăpîneşte în deplină putere. N'a întrebat pe vechiul lui prieten, dar îşi închipue că tinerii vor pleca pentru cîtăva vreme în străinătate, ca să-şi petreacă cele dintăi timpuri ale traiului împreună: tatăl fetei are bani şi desigur că plecarea trebue să se fi pus la cale.

El urmăreşte cu privirea tînăra păreche care acum s'a oprit din joc. Mirii se aşază alături pe scaune şi-şi vorbesc de aproape, cu vorbe pe şoptite şi cu priviri luminoase.

În străinătate!... se gîndeşte Verdeanu. încurînd vor fi în trenul care trebue să-i ducă un cva, departe, în vre-un colţ de lume, care să le tăinuiască dragostea şi visurile. Şi parcă-i vede în gară, gata de plecare, încunjuraţi de rude şi de prieteni. Şi parcă-i vede cuprinşi de beţia clipelor acelora de neastîmpăr, de tremurare sufletească, în care întristarea despărţirii se luptă cu bucuria zborului în lume, către fericiri necunoscute. Şi se gîndeşte cu drag la frămîntarea aceia a sufletelor în amestecul acesta de veselie şi stînjineală,—şi la apropierea care se face de-odată mai puternică între cele două suflete, cînd trenul se pune în mişcare şi pentru întăia dată, în clipa aceia de izolare, simţesc adînc acum cît de mult viaţa lor le e de-aci înainte legată la o laltă...

În vremea asta, orchestra, după o scurtă pauză, a început un alt cîntec şi tinerii au prins iarăşi să vînture salonul...

Verdeanu îi petrece cu privirea,gîndindu-se la viaţa de fericire, care se deschide pentru Lizuţa şi pentru alesul visurilor ei. Şi în mintea lui prind să răsară imagini din vremuri, care-au fost şi pentru el cîndva fericite. Căci a trăit şi el farmecul negrăit al rătăcirii aceştia în lumea largă, alături cu o femee iubită; a avut şi el zilele lui de fericire, a căror aducere aminte se strecoară în întunericul sufletului lui, ca o adiere mîngîioasă de primăvară...

O odae mare, veselă, cu geamurile deschise, cu miros îmbătător de trandafir; o dupăamiază liniştită, cu cer senin,—şi ei singuri acolo, departe, între străini... Privesc înlănţuiţi depărtările albastre şi sufletul li-i plin de farmecul singurătăţii aceştia şi a liniştei care-i înconjoară; nici-o vorbă nu tulbură tainica înlănţuire a sufletelor lor. Numai mîna ei gingaşă se primblă cu o mişcare lină pe fruntea şi pe obrazul lui, pe cînd capul ei se razimă uşor pe umărul lui. Toate acestea au fost cîndva—apoi deodată, s'a stins pentru totdeauna bucuria vieţii lui... E rîndul altora acum să străbată înfioraţi de plăcere drumul acesta plin numai de flori şi de lumină...

Şi, parcă pentru a-i arăta că înţeleg gîndurile lui şi sînt gata să se avînte pe căile acestea fermecate, Lizuţa şi cu mirele ei trec înlănţuiţi pe dinnaintea lui. Dar Matei Verdeanu îi urmăreşte din ce în ce mai puţin; gîndurile lui rătăcesc aiurea, în depărtări azurii, şi tinerii aceştia, care joacă, îi apar acum ca o altă păreche, care a fost cîndva, demult... Ochii lui se painjenesc, o dulce aromeală îi pătrunde făptura întreagă, o moleşeală plăcută îl învălue... Figurile celor de-acum se şterg tot mai mult, se amestecă în mulţimea jucătorilor, care acum pare că e o apă în mişcare,—iar peste tot, plutesc cele două fiinţi străine de vremea şi de locul acesta, cele două fiinţi care tot după o noapte ca aceasta de jocuri şi de strălucire au pornit fericiţi în lumea neştiută....

Muzica a încetat iarăşi, şi părechile oprite din joc încep să se primble la braţ prin salon. Tăcerea aceasta îl readuce pe Verdeanu la realitate. Privirea lui, limpezită din nou, alunecă nehotărîtă asupra sălii şi se opreşte asupra Lizuţei, care vine din partea cealaltă a odăii, la braţ cu mirele ei... În ciripitul glasului ei potolit el simte ceva din ciripitul de altă dată...

Si icoanele din trecut încep iarăşi să se desfăşoare în mintea lui. Iată, sînt pe-o stradă a Vienei, la începutul călătoriei lor; merg braţ la braţ, lipiţi unul de altul; ea rîde, vorbeşte, şi el se bucură de bucuria ei copilărească, pecînd glasul ei argintiu îi sună în urechi ca un cîntec de iubire... Privesc la geamuri mari, strălucitoare, intră în magazii, rîd şi vorbesc şi nu se mai satură de privit... La cumparat se încurcă amîndoi în limba aceia străină şi rîd, se'ndreaptă unul pe altul şi fac haz de greşalele lor, şi negustorii rîd şi ei cu zîmbete bine-voitoare,—şi-i veselie şi lumină peste tot!.. Apoi de-odată, priveliştea se schimbă: amîndoi sînt într'un muzeu de pictură, cu pereţii încărcaţi de tablouri şi privesc uimiţi bogăţia de culori, de forme,—de viaţă, care se desfăşoară în sălile mari şi luminoase... Ei aleargă dintr'o sală în alta, dela un tablou la altul şi se chiamă, îşi arată unul altuia ceia ce le pare mai minunat, îşi strâng mînile fericiţi şi li se pare că plutesc într'o lume de visuri...

În salon se face iarăşi mişcare; orchestra începe.

„Frumoasa Dunăre albastră“!... Cîntecul acesta îl duce într'o sală mare de concert, în care altă dată şi-au petrecut ei atîtea ceasuri de senină desfătare. Cu ce drag îşi aduceau ei aminte, mai tîrziu, de sala de concert din orăşelul de pe malul lacului şi de orchestra ei minunată!...

...Şi iată acum el revede limpede acele neuitate primblări pe lac, în amurg, cînd soarele sta să apue după coama păduroasă a muntelui, poleind cu raze aurii luciul liniştit al apei... Şi dincolo, la Veneţia, în gondola care alunecă nesimţit pe apa, pe care se culcă întunecate umbrele palaturilor medievale... şi luna aceia,cum n'a mai văzut'o nici-odată... şi melodia care răsună de undeva, de departe, în aerul liniştit al nopţii... şi miile de lumini care flutură pe pînza înfiorată a canalului... şi fericirea care străluceşte în ochii aceia iubiţi...

. . . .

Și multă vreme, în mintea lui pornită pe visare, icoane din trecut răsar puternice unele după altele, la întîmplare, revărsîndu-i în suflet farmecul duios al fericirilor apuse.

Intr'un tîrziu Matei tresare, ca trezit din vis, la auzul glasului tînăr care-i rostește numele aproape de el:

— Moșu Matei, știi că trebue să joci cu mine? Acum mi-am adus aminte ce mi-ai făgăduit odată, demult... Ai spus că ai să mă joci la nuntă!...

— O, bată-te norocul, draga moșului!, exclamă el fericit. In fața lui stă Lizuța zîmbitoare, îmbujorată, cu ochii strălucitori de veselie și de noroc...

* * *

In zorii zilei, dupăce mulți dintre oaspeți începuseră să plece, Matei Verdeanu părăsește casa prietenului său și se îndreaptă spre gară, în tovărășia tînărului Ștefan Ionescu, pe care l-a cunoscut cîndva, demult, ca licean. S'au întîlnit acum la eșire, cînd se îmbrăcau, și, fiindcă drumul li-i acelaș și merg amîndoi pe jos, au pornit împreună.

La început ei pășesc alături fără să vorbească. Matei se simte foarte bine acum. Aerul limpede și răcoros al dimineții îi mîngîe fața obosită și îi înviorează trupul trudit, trezindu-l din aromeala în care îl adusese o ședere atît de îndelungată pe scaune, în aerul cald al odăilor. El își poartă în tăcere privirile peste casele înșirate pe cele două părți ale străzii. Cîtă schimbare s'a făcut de cînd n'a mai văzut el orașul acesta!... Tot case nouă, și tot mari și împodobite; numai unde și unde cîte una din cele vechi, cunoscute, se tupilează parcă rușinată, între tovarășele mari, strălucite, întortochiate...

Tovarășul de drum al lui Verdeanu pășește și el tăcut, cu gîndurile duse. Matei aruncă, din cînd în cînd, cîte-o privire repede asupra lui. Nu-i place figura asta sclivisită, cu mustețile răsucite, ridicate așa de sus, cu pieptănătura așezată parcă fir cu fir; nu-i place nici ținuta asta țanțoșă, nici privirea fără de expresie,—cum nu i-a plăcut nici tonul îndrăzneț și sigur, cu care i-a spus în coridor, la îmbrăcat, cînd au fost recomandați:

— A, eu cunosc de mult pe d. Verdeanu. Dumneavoastră nu mă mai cunoașteți?

Ca și cum i-ar fi fost de mirare că Verdeanu nu mai cunoștea în el pe băețelul prizărit de altă dată!...

Ei merg cîtăva vreme fără să-și vorbească și în tăcerea aceasta numai zgomotul pașilor lor îndesați pe pietrele pavajului răsună între zidurile înnalte ale caselor, trezind liniștea adormită a dimineții...

— Da bine că s'a făcut și nunta aceasta!— aruncă, așa de-odată, tînărul Ionescu, răspunzînd parcă gîndurilor care îl frămîntă...

— Cum... bine că s'a făcut?—întrebă mirat Verdeanu.

— Ce, nu știi?

— Ce să știu? Nu știu nimic.

— Ei, apoi a fost o halima întreagă cu nunta asta!.... Era cît pe ce să nu se facă. Ce mai tălăngăneală a fost!...

Și se opri mirat de uimirea pe care o citea în privirea lui Verdeanu. Păru că stă o clipă la gînd dacă să vorbească ori nu.

Dar Matei nu-i dădu răgaz:

— Cum, domnule, ce spui dumneta? Ce-a fost aici? Că eu habar n'am de nimic!...

Și în glasul lui era atîta emoție adevărată, atîta uimire și interes, încît celălalt, asigurat, urmă:

— A fost multă vorbă pentru zestre.... Știi cum e Cuconu Iancu... cam sgîrcit și prea... prudent... Nu voia să dee îndată toată zestrea; zicea că lasă să se statornicească tinerii, să scape de grijile celor dintăiu vremuri ale întemeerii gospodăriei, că nu-i nici-o grabă, că, dacă o muri el, apoi tot lor le rămîne și ceia ce mai are... însfîrșit... moftori de astea... de bătrîn, care nu se 'ndură să se despartă de bani! Se vede că nu prea avea încredere în Jenică. Și bietului băet îi crăpa măsaua după bani Că încă ne spunea el: „Mai bine să-mi dee banii îndată și fata mai pe urmă!..."

Matei nu-și putu stăpîni o încrețitură de neplăcere. El făcu întrebător:

— Ei, și?....

— Apoi s'au bălăbănit binișor.... că se țineau tare și unul și altul!... Până acum cîteva zile nu s'au putut înțelege. Bătrînul spunea că iaca le dă acum, îndată după nuntă, cinci mii, ca să-și întocmească gospodăria ... iar restul, până la treizeci de mii, îi ține el, ca să-i facă să fructifice și să le dea lor procentele....

— Apoi foarte bine, niște tineri fără experiență...

— Da... foarte bine... îngînă Ionescu, zîmbind cu înțeles; foarte bine... dacă n'ar fi fost datoriile lui Jenică...

— Are datorii?

— Apoi se poate altfel? Care tînăr nu are? Are și Jenică vre-o opt mii...

— Opt mii?! Dar ce-a făcut cu-atîta amar de bani?

— Ei, ce să facă? Chefuri, haine, femei... toate coastă!.... Dacă n'a petrece omul cît e tînăr și fără griji, apoi cînd să mai petreacă?

— Bine, da opt mii de franci îs bani, nu glumă...

— Apoi tocmai de asta se și însoară... ca să scape de datorii, că se 'ncurcase rău, și să se mai astîmpere... Dacă nu erau datoriile, apoi curat că n'o mai lua el pe fata lui Cuconu Iancu!...

— Da dece să n'o ea? Ce cusur are Lizuța?

— A, nu de asta... dar a fost oleacă de picicală la mijloc. El auzise (i se suflase—mă 'nțelegi!...) că-i vorba de cincizeci de mii, și cînd colo bătrînul: că nu are decît treizeci!... Dar

însfîrşit, asta, ca asta,— vorba lui Cuconu Iancu: tot lor are să le rămîie... Da cu banii la tata socru,— asta nu-i venea chiar deloc la socoteală lui Jenică!... Las'că nici n'avea haz— cum spunea şi el: ce, frate, mă 'nsor ca să intru sub epitropie? D'apoi îl şi stringeau de gît creditorii!... Dar tot el a învins!...

— Bine, da' Iancu nu ştie de datorii?— întrebă mirat Verdeanu, pentru care datoriile acestea erau un semn foarte îngrijitor.

— Mi se pare că a simţit ceva— poate a fost vre-o anonimă... ştii, cum e lumea în ziua de azi!...— dar nu cred să-şi închipue că-i vorba de opt mii... Nu-i vorbă că, chiar de-ar fi ştiut, n'avea ce face bătrînul, că Jenică a lucrat cu schepsis: fata îi amorezată de el lulea— şi bătrînul şi-ar da şi sufletul pentru dînsa!... A ştiut Jenică ce face!... Pe urmă, nici n'a vorbit de bani, până nu s'au început strigările şi nu s'a făcut zvon de nuntă... aşa că bătrînul nu mai putea da înnapoi, că se făcea de rîs... Dar tot s'a ţinut Cuconu Iancu ţapăn!...

— Cum? a fost chestie pe faţă pentru bani?

— Ehei, şi încă cum!... Ba a fost ca şi stricată logodna: vre-o două zile nu s'a mai dus deloc Jenică pe la ei... El lua masa la dînşii, în ultimul timp,— şi, dacă i-a spus hotărît Cuconu Iancu că nu-i dă acum în mînă decît cinci mii, i-a spus şi el că atunci nu-i mai ia fata, şi nici n'a mai dat pe la dînşii... Ei, dar ştiuse el cu cine are de-a face!... Ce crezi, că a putut face bătrînul ceva? Cînd i-a spus fata că, dacă nu se mărită cu Jenică, se otrăveşte ori se duce la mânăstire şi că ea nu vrea să ajungă în gura tîrgului, nu ştia acum bietul Cuconu Iancu cum să-l aducă înnapoi pe Jenică... Noroc de M-me Giosanu, că s'a pus la mijloc de i-a împăcat... Altfel, ce-i păsa lui Jenică... fete de măritat nu-s?...

Matei Verdeanu asculta toate acestea uluit, cu sufletul cuprins de-o adîncă mihnire... El păşea tăcut, prins de-o vie dorinţă de a scăpa mai iute de tovarăşul acesta.

Celălalt tăcu şi el, şi între ei se făcu de-odată răceala aceia, care de obiceiu se naşte între oameni ce nu se cunosc bine şi nu au nimic comun între dînşii.

Cotiră la dreapta, şi în faţa lor se deschise o stradă lungă, dreaptă— uliţa gării. Un sergent de oraş, care sta pe-o bancă, rězămat de zăplazul unei case mai răsărite, se ridică de-odată şi duse mîna la chipiu, petrecîndu-i cîteva clipe cu privirea. Mai încolo, în mijlocul străzii, un podar, învăluit într'un nour de colb, purta un măturoiu lung dela un trotuar la altul, păşind rar, cu mişcarea unui om care coseşte. Lumina se făcea tot mai puternică, iar răceala dimineţii se întărea din ce în ce. Undeva, departe, un cocoş vesti cu strigătul lui prelung sosirea zilei; un altul îi răspunse în apropiere; apoi, ca repetat de un ecou multiplu, acelaşi strigăt se auzi pe diferite tonuri, cînd mai aproape, cînd mai departe.

Lui Matei nu-i mai eşau din minte vorbele tovarăşului de drum şi mai ales tonul cu care le spunea. Şi, cu toată scîrba

ce o simţea pentru el, îi veni de-odată un gînd: să-l facă să vorbească, să-şi arăte toate ascunsurile sufletului. Tot trebuia să mai meargă încă o bucată bunişoară împreună...

— Ei, da dumneata, pe cînd? N'ai de gînd să te gospodăreşti?— întrerupse Matei Verdeanu tăcerea în care se afundase amîndoi.

— Apoi de, poate nu-i departe nici vremea aceia...

— Cu noroc atunci...

— Mulţumesc, dar n'am aşa grabă... am să mai aştept o bucată de vreme... Trebue mai întâi să-mi trec licenţa, nu vreau să mă 'ncurc înnainte...

— Da, fireşte, întâi să mîntui... să-ţi iei grija— făcu Matei, ca să zică ceva.

— Anul acesta o trec, şi vreau să mă duc la Paris, să-mi continuu studiile pentru doctorat. Dacă pot pune mîna pe vre-o bursă, atunci mai stau şi aşa, neînsurat, că mi-i bine— slavă Domnului!... Dacă nu, atunci sînt silit să mă 'nsor, căci vreau numai decît să fac doctoratul la Paris: numai cu o licenţă de a noastră nu poţi face nimic în ziua de azi...

— Şi ai ochit vre-o bursă?

— Apoi nu; tocmai că deocamdată nu sînt burse libere, aşa că, probabil, tot cu însurătoarea am să mă aleg... Dar nu mă pot hotărî...

— Nu te poţi hotărî să renunţi la viaţa de holtei, ori să-ţi alegi o soţie?

— Ah!... asta-i greu, de ales?— făcu Ionescu, rîzînd ca de-o naivitate. Doar tîrgul geme de fete!...

— Bine, dar nu ţi-i dragă una în deosebi?— întrebă Verdeanu serios.

— Dragi mi-s multe... dar amorezat pân' pe-acolo, nu-s eu nici de una... Să mă prăpădesc după ochii unei fete? Asta-i bun pentru romane— în viaţă-i altă ceva... Dragostea-i de azi pe mine, şi însuratu-i pe toată viaţa... Trebue să deschizi bine ochii cînd e să-ţi vîri capul în jug...

— Apoi, dacă socoţi că însurătoarea e un jug, un rău aşa de mare, dece te însori?

— Ce să fac? Bine, rău— asta oiu vedea-o după ce mi-oi pune pirostiile în cap... Dar de 'nsurat, trebue să te 'nsori ca să ai un rol în societate. Altfel eşti privit ca holtei şi altfel ca om însurat,— parcă inspiri mai mult respect, eşti luat mai în serios, nu ştiu cum, cînd ai gospodăria ta... toţi te privesc mai altfel...

Apoi, după o clipă, adăugă zîmbind:

— Se vede că bărbaţii, care s'au pîrlit deja, nu pot erta celorlalţi...

Şi tăcu, încîntat de observaţia lui. Dar, spre mirarea lui, Matei parcă nici nu auzise gluma; el întrebă simplu:

— Apoi, dacă tot eşti hotărît să te însori...

— Dece nu mă 'nsor îndată?— îi luă vorba din gură Io-

nescu. Apoi, vezi, lucrul nu-i aşa de simplu. Eu vreau să mă duc la Paris pentru doctorat, şi pentru asta aşi trebui să mă 'nsor, pentrucă altfel nu am cum... Să aştept până se deschide o bursă, trec anii degeaba... şi dacă nu reuşesc? Dar, pe de altă parte, mi-ar părea rău să fiu silit să mă 'nsor înnainte de a-mi lua titlul din străinătate...

— Dar ce are a face?—făcu Matei nedumerit.

— Apoi are foarte mult. Uite, nu mai departe, Tică Răileanu...

— Răileanu? Care Răileanu?

— Feciorul fostului arhivar dela Primărie...

— Aha..., a lui bietu Alecu..., făcu Matei cu tristeţă.

— Ei. S'a însurat după ce s'a întors din Paris doctor în ştiinţi fizice şi-i candidat la o catedră de Universitate. Ştii ce zestre a luat? Două sute de mii de franci, domnule!... Două sute de mii!... un băet ca dînsul—nici frumos, nici deştept, nimic.... Apoi, dacă se însura după ce a trecut licenţa aici, lua el măcar a zecea parte? Iaca ce 'nsamnă titlul!... Nu-i vorbă, a luat o fată mai în vrîstă decît dînsul şi urîtă....

— Apoi...

— Dar ce are a face?—continuă Ionescu, care se înflăcărase. Bani să ai, că celelalte vin dela sine!... Ce-i pasă lui Tică Răileanu că are o nevastă, de să 'npungi codrii? Dumneata ştii ce fetişcană are el în mahala? Numai optsprezece ani, domnule, şi frumoasă—o floare, nu altceva!... Astă ştie să trăiască, nu se 'ncurcă!...

— Cum? Şi dumneta ai face una ca asta?—izbucni Matei, uimit.

— Eu... n'aşi dori să fiu nevoit să fac aşa ceva—răspunse Ionescu cu linişte. Nu pentru... respectul moralei curente; de asta îmi bat joc .. Morala e pentru proşti,—un prejudiţiu, o presiune a celor mulţi asupra individului... slab de înger... Pentru consideraţii de morală nu mi-aşi calca eu interesele... Dar n'aşi vrea să fac aşa ceva, pentrucă poţi să ai batae de cap şi să-ţi pierzi liniştea vieţii... Cîte încurcături n'au eşit din astfel de lucruri!... Ş'apoi nici nu e nevoe... Bine, Tică a luat o fată bătrînă şi urîtă—da ce putea să ia un prostălan şi o sluţănie ca dînsul? Urmează numaidecît că un altfel de om nu ar putea găsi o femee mai potrivită din toate punctele de vedere?

Apoi, după o pauză, silindu-se parcă să-şi aducă aminte dela ce pornise, urmă:

— Deaceia îs încurcat şi nu mă pot hotărî... Altăceva e să te 'nsori ca un pîrlit de licenţiat dela noi, şi altă ceva ca doctor din străinătate!...

Şi, fiindcă Matei păşea tăcut alături, cu faţa întunecată,—ceia ce Ionescu luă drept preocupare cu greutăţile situaţii lui,—el continuă:

— Aşa, chiar acuma este una, care cred că ţine mult la mine şi care nici mie nu-mi displace... Apoi—dacă nu are mai

nimic!... Dacă Elena ar avea ceva mai mult, poate tot nu aşi mai sta la gînduri... Dar azi viaţa-i grea. Zestrea—cîtă o are ea, Dumnezeu ştie dacă ne-ar ajunge să trăim la Paris, până mi-oiu trece doctoratul. Dar, cînd mă'ntorc în ţară, ce să fac? Iar datorii? Is sătul până 'n gît de sărăcie şi de datorii!... Ş'apoi, cît eşti holteiu, poţi face datorii, că mai ai speranţă în... tata-socru,—dar, după ce te-ai însurat, s'a isprăvit... trebue să te nevoeşti singur cum poţi...

Matei Verdeanu arunca, din cînd în cînd, cîte-o căutătură mirată asupra tovarăşului de drum. Destăinuirile acestea ale lui, făcute aşa unui necunoscut, cu care întîmplarea îl adusese să meargă împreună, îl uimeau. Oare nu-şi bătea joc de el sclivisitul acesta? Dar nu; pe faţa lui se vedea cea mai deplină seriozitate; şi părea în adevăr foarte îngrijit că s'ar putea întîmpla să nu mai aibă bani la întoarcerea în ţară, după ce va fi cheltuit zestrea unei fete la Paris!... Ce suflete sînt acestea? Unul vede în iubirea unei fete numai un mijloc bun ca să stoarcă dela tatăl ei banii, cu care să-şi plătească datoriile.... altul vrea să se însoare cu o fată, oricare ar fi ea, pentrucă nu poate avea... o bursă!...

— Ei, dar mai am timp de gîndit—spune de-odată Ionescu, voind parcă să-şi alunge gîndurile care-l nelinişesc. Pot să mai aştepte fetele până voiu trece licenţa... Cine ştie ce noroc îmi pică până atunci!...

Şi, oprindu-se din mers, întinde mîna:

— Apoi eu am ajuns: aici stau. Vă salut şi vă urez drum bun.

Un simţimînt de uşurare năpădeşte în sufletul lui Matei; fără să-şi dea samă, el iuţeşte pasul, parcă pentru a se depărta mai degrabă de omul acesta. Apoi gîndurile i se întunecă şi un dezgust adînc se revarsă în sufletul lui, o descurajare chinuitoare... În ce mod brutal i s'a zmuls de pe ochi frumosul văl, care îmbrăcase în poezie viaţa tinerilor acestora!... Ah, ce puţin cunoaşte el lumea, din colţul lui retras!..

Un şuerat ascuţit străbate aerul limpede al dimineţii. Matei tresare. Ce? trece deja trenul—îl pierde? Şi, îngrijit, îşi aruncă privirea înnainte pe linie; dar e o maşină, care manevrează în staţie,—nu e trenul lui!... El scoate maşinal ceasul, îşi alunecă privirea pe el, fără să vadă cîte ceasuri sînt, îl pune la loc şi îşi urmează drumul ceva mai repede, cu sufletul cuprins de-o mîhnire adîncă. Trece prin şirul de trăsuri, care aşteaptă sosirea trenului. Un birjar doarme răsturnat în trăsură, cu capul pe spate, cu gura deschisă; un altul stă ghemuit pe capră, cu capul plecat în piept, cu mînile strînse subţioară; mai încolo alţii, adunaţi în grupuri, cîte trei-patru la un loc, vorbesc tare, fac glume şi rîd cu zgomot... În faţa uşei de intrare, cîţiva tregheri îl privesc nepăsători, ca pe un om care vine pe jos şi fără bagaje...

Matei îşi ia biletul şi esă pe peron. Mai sînt cîteva minute până la sosirea trenului. Cîteva persoane, de toată mîna, umblă

in sus şi 'n jos, cu paşi domoli. Omul nostru incepe şi el să colinde peronul dela un capăt la altul. In mintea lui gindurile se imbulzesc intr'o frămintare grăbită. Toate cîte le-a auzit în drumul acesta îi revin în gînd şi o milă adincă îl cuprinde pentru Cuconu Iancu şi pentru fiica lui. Bietul Iancu, ce năcazuri au trebuit să dee pe capul lui, cîtă amărăciune s'a grămădit în inima lui !... Şi Lizuţa ! Copila asta nevinovată ce umilinţă a trebuit să indure, şi cine ştie ce dureri o aşteaptă...

Şi de-odată îi răsare în minte un gînd cumplit.

Faţa i se încordează şi ochii i se aprind de-o strălucire ciudată. Copila lui !... Peste cîţiva ani... Ah, s'ar putea una ca asta ?.... Eugeniţa lui, singura mîngîere a sufletului lui, singura lumină a vieţii lui întunecate !... Să-i iasă în cale un ticălos de aceştia !... Să vie unul să i-o cie, ca să-şi plătească datoriile, ori ca să-l ţie să înveţe !... Inima îi bate cu putere în piept, pumnii i se string, un fior îi trece prin tot corpul... Ar sfărma capul, ca la un pui de năpircă, celei dintăi canalii, care-ar îndrăzni !... Mai bine să nu se mărite niciodată—decit aşa !...

El străbate cu paşi iuţi peronul, pe care lumea sporeşte mereu. In mintea lui agitată gîndurile se frămîntă intr'o învălmăşală iute şi neregulată ; crimpee de fraze îi umblă prin gînd, apar şi dispar cu repezeciune. I-i ciudă pe el însuşi. Dece atita slăbăciune ? Dece a răbdat să-i spue toate acestea ? Pentru ce nu l-a umilit pe neruşinatul acesta ? Şi dacă n'ar fi folosit nimic ? Cel puţin vedea o clipă individul ticăloşia purtării lor ! Să-i fi batjocorit cum trebue pe amindoi ! Suflete meschine de negustori ! Oameni fără inimă !...

Toate cîte ar fi trebuit să le spue lui Ionescu îi vin acum în minte, şi, în năvala gîndurilor turburate, în potopul de vorbe şi de fraze aspre pe care, în minte, le aruncă tinerilor acestora, i se pare că sînt ceasuri decînd aşteaptă trenul. Şi nu mai poate de nerăbdare să se vadă mai repede acasă, lîngă Eugeniţa lui,—parcă o mare primejdie o ameninţă în lipsa lui...

Radu Nour.

SONETE.

In Petto.

„Ea pune'n mers superba majestate
Din clocotul talazurilor mării,
Şi'i simt din agitarea respirării
Că-i toată numai nervi şi voluptate.

In ochii ei dorm ape 'ntunecate
Ca'n infernalul fluviu al uitării,
Şi de parfumul cald al sărutării
Sînt buzele-i de-apururi însetate.

Iar zimbetu-i e plin de-atîta soare
Cît pune primăvara 'n orice floare"....
— Aşa vedea Hercul că e Omfala.

Dar lîngă ea, torcind, gemea în sine :
„De n'ar fi fost aşa, era mai bine,
Căci îmi păstram, fără de pată, fala".

Potopul.

....Dar glas de tunete i-a spus cuvintul,
Şi-a poruncit torentelor să cadă,
Cînd Dumnezeu n'a mai putut să vadă
Păcatele ce 'ntunecau pămintul....

Şi s'a pornit atuncia, groaznic, vintul...
Şi fost-au norii trăsnetelor pradă...
Şi-a fost potop... Şi-a turmelor grămadă
Sub munţi de valuri şi-a găsit mormintul.

Apoi, innalta providenţei voe
S'a 'nduplecat şi l-a iertat pe Noe,
Ca'n veacuri să-şi slăvească Dumnezeul;

Cu toate că haotica putere,
De nu zvirlea pe ceruri curcubeul,
I-ar fi scutit urmaşii de durere.

Pastorală.

„Cu bună-vremea, rumenă leliţă!"
Iar ea-i răspunde 'n treacăt: „Bună fie!"
Şi fuge ca o ciută de zglobie,
Pe cind zefiru-i tremură 'n altiţă.

Flăcăul stă pe loc lingă portiţă,
Cu plete lungi, musteaţă aurie,
Cu pană de păun la pălărie,
Cuţit la briu şi fluturi pe bondiţă.

E horă 'n sat. Flăcăi voioşi şi fete
Răsar mereu în sgomotoase cete,
Şi cringul tot e-un cintec de sirene...

Iar eu, culcat în iarba cu sulcină,
Mă uit ca'n vis la lumea asta plină
De Feţi-frumoşi şi mindre Cosinzene

O ruină.

Privesc ades c'o rece 'nfiorare
Un vechiu portret,—privire liniştită;
Surîs pe buze; fruntea descreţită:
Sint eu, adolescentul. Ce schimbare!

Iar cel de-atunci se uită cu mirare
La umbra lui de-acuma, istovită,
Fantomă, palidă şi veştezită...
...Şi 'n cadrul său, portretul vechiu tresare.

— Ţi-e milă poate, tinere, de mine,
Ori poate că revolta fierbe 'n tine,
Sau de dispreţ tresari, ori de minie?

Sau poate că'n sărmana mea ruină
Vezi toată tinereţa ta senină,
Inmormintată 'n sufletu-mi de vie...

Stilpul de sare.

...Şi-atunci... cetăţile, străfulgerate
De-a cerului sălbatică minie,
Luară foc. Era o vijelie
De trăsnete cu fum amestecate.

Fierbeau ca'n iaduri negrele păcate
A unei lumi demult în agonie,
Şi zidurile pină 'n temelie
Se mistuiau, de flacări consumate.

Vestit fusese numai Lot să plece,
Căci „peste-ai săi o cumpănă va trece",—
Şi el fugi. Spre geana aurorei,

Oprindu-se, privi cu groază 'n zare:
Lăsase doar şi el un stilp de sare
In arderea Sodomei şi-a Gomorei.

Mihai Codreanu.

Andrei baron de Şaguna.

La 20 Decembrie st. v. 1908, s'au împlinit o sută de ani dela naşterea marelui arhiereu Andrei Şaguna. In congresul naţional bisericesc, ţinut la Sibiu, în toamna anului 1906, s'a decis ca centenarul acesta să fie sărbătorit în toate bisericile ortodoxe romîne din statul ungar. Aşa s'a şi făcut. In deosebi, în catedralele dela Sibiu, Arad şi Caransebeş şi în seminariile acestor diecese.

Şi cu drept cuvînt, pentrucă preot mai sfînt, decum a fost Şaguna, nu s'a apropiat de altar romînesc; inimă mai cultă n'a îmbogăţit viaţa poporului nostru; minte mai luminată n'a străbătut cu razele sale, ca să împrăştie întunericul în care orbecasem veacuri dearîndul; Romîn, care să fi avut o preocupare mai desăvîrşită numai pentru afacerile obşteşti, n'a fost; viaţă mai plină de activitate, cu rod îmbelşugat, nu înregistrează istoria noastră.

„Viaţa mitropolitului Şaguna e aproape istoria poporului romînesc însuşi din Transilvania într'un păstor de secol, cît timp a condus el afacerile şi destinele noastre naţionale", — spune episcopul N. Popea [1]).

Iar unul dintre cei mai de frunte cugetători romîni, regretatul profesor al seminarului din Sibiu, dr. D. P. Barcianu, zice:

„Greu şi multă vreme ne-a încercat pronia cerească: dar, cînd credeam că s'a umplut cupa amarului, cînd ne vedeam ajunşi la marginea prăpastiei, tot ea a îmblînzit a oamenilor fire barbară; prin duhul schimbat al vremii, pre cei, care cu mîndrie şi dispreţ căutau spre cei umiliţi şi desmoşteniţi, i-a silit ca şi acestora să le dee partea cuvenită din drepturile, ce patria datoreşte tuturor cetăţenilor săi; iar nouă ne-a deschis calea spre o altă ţară a făgăduinţei şi ne-a trimis pe bărbatul, care inimă să aibă, pentru a bate împreună cu a poporului său... Şi pre acest bărbat l'am aflat noi în arhiepiscopul şi mitropolitul Andrei Şaguna". [2])

Cel dintâi, N. Popea, i-a fost secretar şi colaborator la toate faptele sale istorice; celălalt, D. P. Barcianu [1]) deasemenea, a avut norocul să-l cunoască de aproape, ca puţini alţii, căci, înafară de reşedinţa sa din Sibiu, Şaguna nicăiri n'a petrecut mai cu plăcere, decît în casa învăţatului preot din Reşinar, Sava P. Barcianu, tatăl d-rului D. P. Barcianu. Nimeni nu poatefi deci invocat mai cu dreptate ca autoritate pentru caracterizarea lui Şaguna, decît N. Popea şi dr. Barcianu.

1) Andrei baron de Şaguna, discurs de recepţie la Academia Romînă, 1900, pag. 4.

2. Cuvînt rostit la 15 Iunie 1898, aniversarea a 25-a dela moartea lui Şaguna, pag. 8.

*

Congresul naţional-bisericesc, această supremă reprezentanţă a bisericii noastre naţionale, conform Statutului Organic, se întruneşte însă numai la trei ani odată. In urma hotărîrii din seziunea anului 1906 va sărbători deci, cu o pompă deosebită, memoria lui Şaguna numai în seziunea ce se va deschide în Sibiu, acum, la 1/14 Octombrie. In acest centru al ortodoxiei noastre, acolo unde Şaguna a pus temelia unei mitropolii, care-i va nemuri, pe vecie, numele, iar neamului romînesc îi va fi un adăpost puternic, se fac mari preparative pentru sărbătorirea memoriei lui Şaguna. Se va scoate un volum, în care se va scrie istoria vieţii şi activităţii lui, se va oficia un mare parastas, se va face pelerinaj pios la Reşinar, unde marele arhiereu îşi doarme somnul de veci...

Cu acest prilej, atît Comitetul Naţional, al cărui preşedinte este George Pop de Baseşti, cît şi Clubul Parlamentar Romîn, al cărui preşedinte este dr. T. Mihali, amîndoi greco-catolici, (uniţi) în semn de solidaritate între fiii aceluiaşi neam, vor lua parte la serbare şi vor depune o coroană la mormîntul lui Şaguna, care prezidase, la 3/15 *Mai 1848*, prima adunare naţională şi fusese pînă la moarte sufletul partidului naţional. E de sperat, că şi biserica soră greco-catolică va fi reprezentată la această serbare, *care trebue să fie a tuturor Romînilor*, dupăcum şi luptele purtate de marele arhiereu au fost *naţionale*, iar nu de interes restrîns, numai ale unei singure biserici. Şaguna a fost un uriaş al gîndirii şi simţirii *romîneşti*, iar nu un simplu reprezentant confesional; a fost un bărbat politic de o superioritate, care nu s'a mai ivit printre Romîni!

Peste un veac, două, cine dintre noi va mai fi amintit în viaţa poporului romîn? Ale cui opere se vor mai ceti şi ale cui fapte vor fi slăvite? Cîţi dintre luptătorii pentru redeşteptarea naţională vor mai fi rezistat vremurilor? Cine, dintre atîţia epigoni, va mai ajunge amintit în vre-un şir, două, a istoriei naţionale, dela 1848 încoace? Şaguna va umple un capitol întreg, cel mai luminos, cel mai înnălţător; capitol, care se va ceti cu pietate şi sfînt fior, cîtă vreme va trăi un Romîn pe lume....

Se poate oare, ca la centenarul unui astfel de bărbat să nu

1) Dr. D. P. Barcianu, ca profesor seminarial luase, parte la marea mişcare memorandistă, între anii 1890 - 1895, şi, ca membru în comitetul naţional, a suferit 16 luni temniţă de stat la Vaţ. A murit în floarea vîrstei, doborît de-o boală, contractată între zidurile umede ale temniţei. Era nu numai bărbat învăţat, dar un suflet de elită un caracter distins.

prăznuiască *toți* Rominii ?! Doar niciodată n'am avut nevoie mai mare de însuflețire, izvorită din solidaritatea de rasă, exprimată la centenarul celui mai clasic reprezentant al neamului....

*

Cît de mult am fost protejați de soartă, cîte întîmplări și coincidențe norocoase au contribuit ca, prin Andrei Șaguna, să ni se schimbe întreaga viață amărîtă de pînă atunci, se va lămuri din scurtele date biografice de mai la vale.

Născut în Mișcolț (oraș unguresc în nordul Ungariei), din părinți negustori macedo-romîni, Atanasie Șaguna, (acesta-i era numele de botez), după moartea tatălui său, ajunse în casa negustorului macedo-romîn Grabovsky, din Budapesta. Este un înnălțător poem, cum, pe vremea aceea, mumă-sa Anastasia luptase ca să-l poată crește în legea strămoșească, greco-orientală, pentrucă tatăl său, sărăcind și voind să între în grația arhiepiscopului dela Agria, trecuse cu familia întreagă la catolicizm, așezînd astfel pe fiul său într'un internat catolic. Fără lupta eroică a acestei mame romîne de model, cu siguranță, Șaguna s'ar fi maghiarizat și niciodată nu era să ajungă mitropolit al bisericii romîne. Unchiul său, Grabovsky, era un bun Romîn, în legături amicale cu bătrînul Golescu, tatăl fraților Golescu, marii patrioți din Muntenia. Romînește aici a învățat Șaguna, și tot în casa aceasta se împrietenise cu baronul Iosif Eötvös, ministrul, care, la 1868, contribuise la crearea legii de naționalități și a subscris Statutul Organic. La 1829 Șaguna termină dreptul și se înscrie la teologia din Vîrșeț (reședință episcopească *sîrbă*). Aici se distinge atît de mult prin sîrguință și bună purtare, încît, absolvind seminarul, mitropolitul Stratimirovici îl duce la patriarhia din Carloviț, unde-l numește secretar consistorial și profesor de teologie. Avînd la dispoziție o bogată bibliotecă și arhivă, Șaguna și-a complectat aici studiile teologice și, din studiarea documentelor, pe care alt Romîn nici pînă atunci, nici d'atunci încoace n'a avut prilej să le vadă, tînărul profesor Șaguna primi convingerea dreptului ce-l au Rominii de a se desface de Sîrbi și a-și chivernisi singuri afacerile bisericești și școlare. Ideia aceasta îl luă de aici încolo cu desăvîrșire în stăpînire, și cu toate că șeful bisericei sîrbești îi arătase multă dragoste, înnaintîndu-l, în timp relativ scurt, pînă la rangul de arhiereu și arhimandrit, [1]) el profită de primul prilej pentru a se desface de Sîrbi și a se devota bisericii romînești. La 1845, murind episcopul Moga din Sibiu, Șaguna puse în mișcare totul pentruca să ajungă episcop al Rominilor ardeleni.

„Prea lesne putea arhimandritul Șaguna să rămînă la Sîrbi, înnălțîndu-se treptat pînă la mitropolit sîrbesc; dar el n'a voit,

1) La 1 Noembrie 1833 se călugări în mănăstirea Hopova, primind numele de Andrei; la 1842 este numit arhimandrit titular la susamintita mănăstire; iar la 1845 ajunse superior al mănăstirii Covil.

ci a preferat să vină la o episcopie săracă, pentrucă era Romîn și, ca Romîn, avea o misiune înnaltă de îndeplinit. Chiar și ca episcop al Ardealului s'ar fi putut el întoarce la dorința Sîrbilor, la care era plăcut și stătea în mare vază, și să urmeze mitropolitului Rajacici în scaun, dar el nu făcu nici aceasta, ci mai bucuros rămase în eparhia sa romînă, continuîndu-și lupta pentru recîștigarea drepturilor străvechi ale bisericii romîne" — scrie biograful său, Nicolae Popea [1]).

Vom înțelege lepădarea de sine a lui Șaguna și devotamentul său nemărginit pentru biserica și neamul romînesc numai, amintindu-ne că, în calitate de episcop la Sibiu, abia avea din ce trăi, strictul necesar, și locuia într'o modestă casă, pe cînd ca mitropolit al Sîrbilor ar fi dispus liber de averi, care aduceau anual un venit de 20 milioane. Și ceia ce e mai important, biserica romînă nu avea vre-un drept înscris în nici-o lege, ci depindea cînd de fluctuațiunile dela Cluj, Pesta și Viena, cînd de intrigile dela Carloviț, cîtă vreme biserica sîrbă era în grația Vienei și se bucura de privilegii deosebite.

Ba încă, prin instrucțiunea (porunca) regală dela 1810, episcopul și întreg clerul *neunit* era declarat numai ca *tolerat* și însuși episcopul umilit pînă la așa grad, încît nu-și putea vizita preoții și bisericile decît asistat fiind de doi „comisari politici", ori mai bine agenți de poliție... Iar biserici nu aveau voie Rominii să zidească la orașe decît în vre-o curte, dar nici acolo cu turn și clopote. Preoții trăiau din mila credincioșilor, a țăranilor *iobagi*, ori, în mare parte, duceau și ei viața de țăran; cei mai mulți nu știau nici carte.

In starea aceasta era biserica noastră la 1846, cînd Șaguna fu numit vicar general, iar la 24 Ianuarie 1848, episcop al Rominilor transilvăneni. Este interesant a se ști, că mai ales mitropolitul sîrb dela Carloviț stăruise și se îngerase chiar, pentruca Șaguna să fie numit; desigur, nu din dorința de a-i ridica pe Romîni, ci sperînd că Șaguna va fi un instrument docil pentru realizarea scopurilor sîrbești în Transilvania, dupăcum era episcopul din Arad în părțile bănățene și ungurene.

Ca să ne putem da și mai bine samă de starea deplorabilă de pe atunci a bisericii romîne, vom aminti că prelații romîni, episcopii din Sibiu și Arad, se hirotoneau la Carloviți de către mitropolitul sîrb. Ba, la Arad, ajunsese episcop sîrbul Procopie Ivacicovici, care nu știa romînește, ceia ce nu l'a împedecat ca, după moartea lui Șaguna, la 1873, să ajungă urmaș în scaunul marelui arhiereu. Noroc că Sîrbii l'au ales patriarh la Carloviț, și astfel biserica romînă a scăpat în curînd de rușinea de a fi cîrmuită de un Sîrb, care nu era în stare să țină o predică romînească, nici nu cunoștea trecutul și aspirațiunile noastre naționale; cu atît mai puțin, reprezenta aceste aspirațiuni... Congresul, care l'a ales mitropolit, nu prea a dat însă nici el dovezi că își cunoaștea menirea și datoria.

1) Op. citat., pag. 7.

De veacuri, singur Șaguna zisese, și se ținuse de cuvînt, că va lupta, ca „pe Romînii transilvăneni din adîncul lor somn să-i deștept și cu voie, către tot ce este adevărat, plăcut și bun să-i trag" [1]).

E prodigioasă munca ce a depus. In scurtă vreme ajunge conducător politic al întregului neam. Abia se instalează și izbucnește revoluția. Și, în timp ce barbații fruntași, aproape ai tuturor popoarelor din împărăție, își pierduseră, așa zicând, busola, Șaguna, mai ales în acest timp viforos, dovedise bunul cumpăt și puterea de discernămînt, care-l făcuse să devie un factor politic de cea mai mare însemnătate pentru monarhie și o autoritate necontestată între Romîni.

Programul său politic și l'a precizat în cîteva cuvinte chiar cu prilejul scaunului său episcopesc, cînd, primit fiind cu deosebit alai, la binecuvîntarea rostită de Simeon Bărnuțiu a răspuns: „Manifestațiunile de onoare ce d-voastră, precum se vede, le aduceți nu numai demnității, dar și persoanei mele, mă bucură foarte. Eu le primesc acestea sub acea condițiune, că d-voastră, precum până acuma, așa și în viitor, *totdeauna veți rămînea credincioși Casei imperiale austriace*" [2]).

Deci, așa zisa politică *tradițională*, înnaugurată, înainte cu un veac, de marii apostoli naționali: Inocențiu Klein, Șincai și Maior, politică urmată instinctiv, așa zicînd, de eroii Horea, Cloșca și Crișan și de întreaga țărănime, care își pusese nădejdea și credința în *Impărat*.

Intr'un studiu, „Dinasticismul nostru", publicat în *Viața Romînească*, am arătat pe larg motivele, pentru care strămoșii noștri s'au simțit îndemnați să țină cu *Impăratul*, chiar și cînd acesta ajungea în conflict cu guvernul patriei noastre, ba, mai ales atunci. Am arătat, deasemenea, luptele ce au purtat împărații de pe vremuri ca să ne ușureze soarta amară, creată de oligarhii maghiari.

Din cele ce vor urma se va vedea ce moment norocos a fost pentru noi, cînd Șaguna a reluat firul politicii tradiționale și cît bine a rezultat din această politică înnaugurată, pecînd Kossuth se credea stăpîn și la Viena, iar fruntașii din Principatele Romîne, în necunoștință de cauză, ne îndemnau să căutăm a ne înțelege cu Ungurii, care luptă pentru „libertate"(?).

Fără această manifestare a lui Șaguna către Casa imperială, desigur că Romînii nu ajungeau să țină memorabila *adunare* pe Cîmpul Libertății dela Blaj, în ziua de $^{3}/_{15}$ Maiu, 1848, nici *conferința națională* (compusă din fruntașii neamului), dela Sibiu, în ziua de $^{16}/_{28}$ Decembrie, 1848.

Despre rolul ce a jucat atunci Șaguna, iată ce scrie N. Popea: „E destul a aminti aici, că el (Șaguna) era sufletul, ade-

1) In vorbirea sa, rostită cînd a fost hirotonit episcop în Carloviț, anul 1847.

2) Papiu-Ilarian: Istoria Romînilor, t. II, pag. 189.

văratul conducător, atît înlăuntru, cît și înafară de adunare, față cu cei doi comisari ai regimului, cu generalul Schurter, comandantul miliției, trimise acolo pentru susținerea ordinei și cu comanda din Sibiu. El fu acela care, văzînd starea cea critică a lucrurilor, înțelegînd de timpuriu că miliția comandată la Blaj era numeroasă și că avea ordin să oprească orice exces cît de mic, îndată după sosirea sa din Carloviț, alergă la comandantul militar Puchner și-l rugă ca, spre încunjurarea oricăror neplăceri, să binevoiască a rîndui de comandant al miliției din Blaj pe un bărbat inteligent și neinteresat, anume pe generalul Schurter, ceia ce Puchner îi și acordă. Căci ce nu se putea întîmpla, dacă nu se lua această dispoziție precautà" ! [1]).

Insemnătatea acestei adunări naționale, în care pentru întâia oară se vedeau „Romîni din patru unghiuri" și în care se formulă programul național, o cunoaște oricare Romîn. Nu trebue să mai insist [2]).

De-aci încolo, până la moartea sa, îl vedem pe Șaguna în fruntea tuturor afacerilor politice. Intâi, conduce deputațiunea aleasă la Blaj, să prezinte împăratului Ferdinand petiția (Memorandul) națiunii romîne. Și, cum evenimentele se precipitau, în același an, Șaguna este însărcinat să conducă o a doua deputațiune la tron, de astădată *noului* Impărat, lui Francisc Iosif I, căruia, nu numai că îi prezintă omagiile poporului romîn, „ci, în coînțelegere cu *deputații romîni din celelalte provincii austriace*, stăruie la tron pentru rezolvirea favorabilă a petițiunii generale" [3])

Iată-l deci pe Șaguna reprezentant autorizat nu numai al bisericii romîne gr. orientale, ci al *tuturor Romînilor din monarhia habsburgică*.

Dacă, după marea adunare dela Blaj, în timp de vară, n'a fost greu ca deputațiunea, în frunte cu Șaguna, să meargă la Viena, iar de-acolo la Innsbruck, unde se refugiase curtea imperială dinnaintea tulburărilor din cele două capitale, aceasta, a-doua călătorie a lui Șaguna a fost o adevărată epopee, dintre cele mai mișcătoare. Neputînd trece prin Ungaria în plină revoluție, trebui s'o ia pela Turnul-Roș, spre București, de-acolo, de-alungul Moldovei, Bucovinei și Galiției, până la Olmütz, cea mai tare cetate a Moraviei, unde se mutase curtea imperială. N. Popea spune că episcopul Șaguna plecase cu atît de puțini bani de-acasă, încît „la Curtea de Argeș se văzu silit a-și vinde

1) Op citat, pag. 12.

2) Trebue să constatăm, însă, că pe terenul politic prelații ce au urmat au dat îndărăt. Singur vicarul Popea, secretarul lui Șaguna, a mai luat parte la mișcările politice, prezidînd la 1881 constituirea partidului național, cum îl avem și azi; ceilalți prelați, terorizați de guvern, adesea au luptat pe față împotriva partidului național. La 1884, de pildă, au fondat și un ziar în Budapesta („Viitorul"), pentru a combate acțiunea partidului național. Iar în fruntea acestor prelați era mitropolitul Miron dela Sibiu.

Ce puțin vrednici de marele lor predecesor!

3) Popea, op. citat., pag. 13.

caii și trăsura proprie, ca să-și facă bani de drum" [1]). Și mai mult îl mâhni faptul că, ajungînd la București tocmai la Crăciun, guvernul reacționar de atunci îl puse sub supraveghiere polițienească, bănuindu-l că are legături tainice cu refugiații politici romîni din Principate. Mitropolitul Neofit l'a primit însă cu dragoste și încredere. Aceiași primire a avut-o la Cernăuți, în casa marilor patrioți Hurmuzachi. Aici i se dete ocazie să intervină cu rezultat pentru eliberarea lui G. Barițiu, care, încurcîndu-se pe-acolo, fusese arestat de Ruși ca „agitator periculos."

Scrisorile ce a trimis din drumul acesta consistorului dela Sibiu, diferitelor comitete parohiale, precum și comitetului național dela Sibiu, nu sînt numai relațiuni interesante despre greutățile ce a trebuit să învingă, dar și tot atîtea probe despre grija sa pentru popor.

Iată un pasaj din pastorala sa dela Crăciun:

„Iubită în Cristos turmă, iară m'am depărtat de sînul tău, iată că iară sînt în călătorie departe de tine, pe care întru atîta te iubesc. Călătoresc, pentrucă te iubesc, călătoresc după sfătuirea ce o am avut cu frații noștri, protopopi, preoți și naționaliști, către izvorul bunătăților, către înnălțatul nostru, noul Impărat prea înnalt, căruia, cu alți Romîni împreună, mă voiu strădui din toate puterile a-i arăta neclintita credință cu care s'a deosebit prin veacuri întregi nația noastră romînă către părinții, moșii și strămoșii săi, și care e gata a'și vărsa singele pentru Prea Innălția Sa. Mă voiu strădui iarăși cu alți frați ai noștri, ca să se înființeze și pună în lucrare petițiunile națiunii noastre din 15 Maiu și din 16 Decemvrie a. c. Voiu face tot ce-mi va sta în putință pentru binele și fericirea neamului nostru, nepunînd la uitare jalnica stare a plîngîndei noastre patrii s. c. l. Precum de altă dată, așa și acum se vor ivi pizmașii și clevetitorii mei și ai neamului meu și vor scorni clevete asupra mea, spunîndu-vă că aș fi prins, chinuit și omorît; dară voi, nebăgîndu-i în seamă, *să fiți cu bărbăție și cu virtute!*"

De fapt, guvernul maghiar dacă l'ar fi prins pe Șaguna, desigur îl împușca, ori spînzura [2]). Și așa, pentru a-i desconcerta îndeosebi pe Romînii din Ungaria, a scos fel de fel de zvonuri, în urma cărora, mai ales prin comitatele Arad, Bihor, Sătmar și Maramureș, o mulțime de Romîni s'au înrolat în oștirea lui Kossuth. Ba, în unele părți ungurene, rătăcirea — și desigur și teroarea — a fost așa de mare, încît la Chișinău, de pildă, protopopul a ținut sinod cu preoțimea și a adresat un „țircular" (apel) către „poporul și clerul romîn ortodox," îndemnînd pe „tot natul" să țină cu Kossuth „desrobitor al popoarelor." [3])

1) Op. citat, p. 13.

2) Cînd trupele lui Kossuth, comandate de polonezul Bem, au ocupat, pe scurt timp, Sibiul, soldații au și alergat repede la episcopia romînă, nimicind tot ce-au găsit în locuința lui Șaguna și în birourile consistorului: arhivă și bibliotecă!

3) Protocolul inedit despre aceste lucruri este în posesiunea vicarului V. Mangra.

Actele acestea de indisciplină națională erau însă izolate și, în tot cazul, mai mult urmări ale lipsei de conștiință și solidaritate națională, dar care, în urma neobositei activități a lui Șaguna, s'au schimbat în bine. Vestea că Impăratul a primit în audiență întăi pe Șaguna, iar după aceia întreaga deputațiune romînă (în Februarie 1849), și că le-a făgăduit să cerceteze și apoi să lecuiască durerile neamului romînesc, — a mers ca fulgerul și a produs o adîncă impresiune. Intervenirii lui Șaguna și spiritului general, care luă în stăpînire pe toți Romînii, se poate atribui *înființarea oștirii naționale*, condusă de Avram Iancu și ceilalți eroi. Pentru întăia oară, Romînii transilvăneni au armată națională și luptă împotriva Ungurilor, corp la corp, ca o națiune contra alteia. Conștiința noastră de neam se dezvoltase până la așa grad, încît, cînd comitele Clam-Galles, comandant al trupelor austriace și rusești (retrase în Romînia dinnaintea revoluționarilor maghiari), se reîntoarse la Brașov și adresă proclamație numai către Sași, asigurîndu-i de scutul armatei imperiale, Romînii dela Brașov și din împrejurimi protestară și invitară pe Șaguna să ceară satisfacțiune. Șaguna s'a și dus repede la Impăratul, și rezultatul a fost înlăturarea dela comandamentul lui Clam-Galles.

Nici după acestea Ardealul n'a avut însă parte de un comandant, care să cunoască bine relațiunile dintre popoare și, mai ales, să știe a aprecia la justa lor valoare serviciile aduse de Romîni în tot decursul celor doi ani de revoluție. Așa că, Șaguna ajunse hărțuit, mai ales sub regimul absolutist militar. Insuși Wohlgemuth îndrăznise să-l acuze și să-l amenințe, iar ceilalți fruntași ajunseră cu adevărat prigoniți. Dupăce Șaguna protestă la guvernator, dar fără rezultat, alergă iar la Impăratul, în 1850, care-i dete dreptate și disgrație pe Wohlgemuth.

Tot dela Impăratul mijloci o rebonificare de 24.000 florini, cît s'a cheltuit cu trupele naționale în anii de revoluție; mijloci, apoi, reapariția „Gazetei Transilvaniei", interzisă de cenzura regimului absolutist. Mai tîrziu a exoperat dela stat, pe sama bisericii, suma de 37.000 fl., odată și pentru totdeauna, iar apoi, 54.000 fl. anual.

La 1852, Impăratul i-a conferit titlul de *baron* și consilier intim.

La 1860, i se dete prilej să joace un rol politic în Senatul Imperial din Viena, unde fu chemat ca reprezentant al Romînilor, și ieșise victorios dintr'un conflict avut cu Majláth și Iacab, reprezentanții Ungurilor. De-aici încolo, atît în Senatul Imperial din Viena, cît și în Dieta dela Sibiu și Cluj, și în Casa Magnaților din Budapesta, se distinge ca un prelat cult și cu tact, ca un bărbat de stat distins și, mai ales, ca un cald și înțelept apărător al Romînilor.

*

In mijlocul tuturor acestor frămîntări, preocuparea lui de căpetenie era însă biserica. Deja la 1851, în plin regim militar,

el aflà mijlocul cum să înduplece pe guvernatorul Vohlgemuth a se învoi la convocarea unui sinod eparhial, *cel dintâi* sinod al Rominilor ortodoxi, începutul sinodalităţii noastre, pasul cel mai important pentru crearea unei situaţiuni legale şi recunoscută de factorii competenţi.

„Istoria bisericii gr. orientale, în Ardeal, a fost un şir de nevoi şi de suferinţi grele, înfăţişînd tipul unei sclave, care, ferecată în cătuşe, numai din graţia tolerării îşi mai duce viaţa în amărăciune"—zice el în recursul ce-a înnaintat Impăratului, la 1 Decembrie 1855.

Cătuşele erau uneltirile şi ierarhia bisericii sîrbeşti. De acestea trebuia Şaguna să-şi scape biserica, ceia ce nu se putea însă decît printr'o independenţă, printr'o autonomie proprie, deci *despărţire de patriarhia dela Carloviţ* şi, în acelaşi timp, *reînfiinţarea vechei mitropolii romîne ortodoxe.*

La 24 Decembrie 1864, izbuti să facă şi asta. Atunci, apăru înnaltul decret împărătesc, prin care episcopul Şaguna este numit mitropolit al Rominilor din Transilvania şi Ungaria. Cu patru ani mai tîrziu, încoronează toate operile sale, avînd concesia să convoace la Sibiu un *congres naţional-bisericesc*, în care se făcu *„Statutul Organic"*; acesta, încurînd, se înscrise ca articol în legile ţării şi ne făcu, astfel, stăpîni peste tot avutul nostru naţional, peste biserici şi şcoli.

Rămîne o chestie, pintre cele mai interesante, de discutat, anume dacă n'ar fi fost bine să se realizeze şi o altă dorinţă a lui Şaguna: bisericeşte, *fraţii din Bucovina să fie incorporaţi în aceiaşi mitropolie cu noi! ?..* Fruntaşii Bucovinei n'au acceptat-o şi acum iată-i pe fraţii din Bucovina la un loc cu Rutenii! E mai bine aşa?

In tot cazul, e cert că Şaguna privea cu multă pătrundere şi judecată în viitor, şi orizontul său de bărbat politic şi naţionalist nu era îngrădit de Carpaţi, cu atît mai puţin se mărginea la o singură confesiune, ci, dacă nu putuse aduna la un loc pe toţi Rominii ortodoxi din monarhie, şi-a dat o extraordinară silinţă să întreţină cele mai bune relaţiuni cu fraţii uniţi. Şi, după cum la adunarea dela Blaj, alături de el, prezida şi mitropolitul unit Lemeni, tot aşa, pe teren cultural, a mers mînă în mînă cu mitropolitul dela Blaj. Aşa se şi explică avîntul ce a luat *„Asociaţiunea"*, singura noastră societate culturală, fondată la 1862 tot de Şaguna, al cărei primpreşedinte i-a fost.

Numai pe teren cultural dacă ar fi muncit, şi tot rămînea nemuritor. Bariţiu îi consacră pagini elogioase pentru meritele ce le-a avut în privinţa înfiinţării „Asociaţiunii";[1] Popea remarcă că „Şaguna a fost cel dintâi care a introdus limba romînă în oficiu faţă de jurisdicţiunile civile şi care a primit şi introdus literile latine în oficiul său, după sistemul ortografic al Comisiunei filologice, la adunarea generală din Braşov, în 1862";[2])

1) „Transilvania" din 1876, Nr. 2, p. 24.
2) Op. citat., pag. 33.

iar Cipariu, în „Actele privitoare la urzirea Asociaţiunii" (pag. 85), îl prezintă ca pe urzitorul şi ocrotitorul „Asociaţiunii".

Pentru primenirea intelectuală a Rominilor, fondă, încă la 1850, tipografia arhidiecesană din Sibiu, în care el singur a tipărit 37 cărţi rituale şi didactice,—dintre care, cele mai multe se întrebuinţează şi azi în biserici şi în seminarii[1]); alte 26 cărţi s'au tipărit de diferiţi autori, din îndemnul şi însărcinarea lui însă!... In aceiaşi tipografie văzu apoi lumină, în 1853, „Telegraful Romîn", ziar politic, redactat de Aron Florian, îngrijindu-se totodată de un fond, din care se susţin, până în ziua de astăzi, atît tipografia, cît şi ziarul.

Seminarul şi şcoala normală (preparandia) din Sibiu sînt deasemenea operele lui Şaguna, dimpreună cu fondurile din care se întreţin. Catedrala măreaţă dela Sibiu, ridicată pe locul bisericuţii vechi, fără turn cu clopote, va vesti şi ea, în veacuri, numele lui Şaguna, căci el a lăsat fondul menit pentru clădirea acestui sfînt lăcaş dumnezeesc. Baza acestui fond au fost cei 1000 de galbeni, pe care i-a dat Impăratul la 1857, şi alte sume însemnate pe care le-a colectat atunci Şaguna în Viena, Triest, în Sirmiu, în tot Banatul şi Ungaria, ducîndu-se pela toţi amicii personali şi binevoitorii bisericii romîne.

Din sumele ce a colectat la diferite ocaziuni, şi din banii daţi dela dînsul, a înfiinţat 14 fonduri, care se ridică azi la mai multe milioane, iar la moartea sa a lăsat arhidiecesei 300,000 fl.

Dacă a fost firesc ca un prelat, cu atîtea înnalte însuşiri şi atît de activ, să se bucure de toată graţia împărătească, cum nici pînă atunci, nici d'atunci încoace, nu s'a întîmplat cu alt prelat romîn, tot aşa de firesc a fost ca el să aibă trecere şi între naţionalităţile, ale căror drepturi le apăra în Senatul Imperial, împotriva atacurilor maghiare. Deaceia, pe cînd Impăratul i-a conferit cele mai înnalte ordine[2]), Slovacii din Ungaria i-au adresat şi ei omagii, şi pînă şi acea mînă de Romîni, rătăciţi şi trăind izolaţi în Moravia, s'au deşteptat la răsunetul vocii lui Şaguna.

Cu atît este mai firesc să fie sărbătorită memoria marelui prelat în mitropolia, pe care a restaurat-o, şi în sînul celei mai înnalte corporaţiuni bisericeşti ce a creat.

I-ar fi fost foarte uşor lui Şaguna, să nu-şi mai bată capul şi să-şi facă de lucru cu congresul, ci, după cum este în bisericile greco-catolice, capul suprem să fie suveran. El, prevăzînd că va avea urmaşi slabi, institue, şi în cele canonice, şi în cele administrative—corporaţiuni, fără votul cărora nici mitropolitul chiar să nu poată face nimic de capul său. In vorbirea de deschidere a întâiului congres,[3]) el a zis:

„Depun cu desăvîrşită odihnă sufletească toată competenţa legislativă şi administrativă a bisericii noastre naţionale în mînile congresului prezent şi ale celor viitoare, care, singurele, sînt

2) Crucea ord. Leopoldin. La 1867, Marea Cruce.
3) Compus din 90 deputaţi, cîte 30 de fiecare diecesă (Sibiu, Arad, Caransebeş), fiind două treimi mireni!
3) Compendiul de Dreptul Canonic, Istoria bisericească, etc.

reprezentanțele legale și canonice ale întregii noastre provincii mitropolitane....

„Să fiți rîvnitori legii, să dați sufletele voastre pentru legătura părinților voștri; aduceți-vă aminte de lucrările lor, care le-au făcut întru generațiunile lor, ai căror următori sîntem noi, și veți lua mărire mare și nume etern. Amin !“.

Școalele noastre primare, precum și liceul dela Brașov, și gimnaziul inferior dela Brad, tot lui Șaguna își datorează existența....

E tristă coincidență că, în aceeași seziune a congresului, în care vom prăznui centenarul nașterii marelui arhiereu, sîntem chemați să ne rostim și asupra soartei școalelor primare: le mai susținem cu jertfele mari și cu umilirile impuse de guvern?! Sărbătorind pe Șaguna, cu ce inimă să facem prohodul celei mai mari operi ale sale, *învățămîntului poporal național?*... Ori, găsi-vom mijlocul să salvăm ceia ce el, cu atîta dragoste și muncă, a creat? Ști-ne-vom împotrivi duhului distrugător al legii lui Apponyi din 1907?....

Hotărîrile congresului din acest an ne vor da răspunsul.

În tot cazul, atît actualii prelați, cît și deputații din congresul național-bisericesc numai atunci se vor arăta demni de *arhiereul care toate ne-a creat*, dacă vor da dovadă de spirit de jertfă și de *bărbăție* în lupta, ce tocmai acum se desfășoară între guvernul unguresc și mitropolia noastră.... Cînd generalul Clam-Galles, prin manifestul său adresat *numai* Sașilor, nesocotise pe Romîni—parcă n'ar fi apărat și ei tronul!—Șaguna se duse repede la Împăratul și obținu satisfacție.... Oare, cînd ministrul Apponyi, pe căi piezișe, vrea să ne răpească drepturile garantate în *Statutul organic*, prelații și întreg congresul nu se simt ei datori să atragă atențiunea bătrînului monarh asupra chipului cum guvernul unguresc nesocotește sancțiunea prea înnaltă, iscălitura ce-a dat *Statutului Organic?!*

Desigur, Congresul național-bisericesc își va spune cuvîntul asupra legii școlare a lui Apponyi, și acest cuvînt trebue să fie demn și bărbătesc.... Dela cavoul lui Șaguna deputații se vor duce și la biserica cea veche din Reșinari, în apropierea căreia este o căsuță țărănească, odinioară reședință episcopească !... Strămoșii noștrii cu vlădicii lor, în mijlocul acelei sărăcii și persecuțiuni, au știut să-și apere legea străbună... Oare noi—cărora Șaguna ne-a lăsat și bogății, încît am ridicat palate, și drepturi înscrise în lege—cînd sărbătorim centenarul lui Șaguna, să fim atît de slăbiți și decăzuți, încît să răbdăm ca un ministru maghiar să ne impună în școli până și *Tatăl nostru* în limba ungurească ?

Ioan Russu-Șirianu.
Deputat în Congresul național-bisericesc.

Cunoștințile noastre actuale asupra originii omului.

Omul a fost creat de D-zeu după chipul și asămănarea sa—ne spune tradiționala dogmă bisericească. Această concepție a fost prezentată sub o formă științifică de *Linné, Cuvier* și *Agassiz;* ea este cunoscută sub numele de teoria *creațiunii*.

O altă teorie este teoria *transformismului*, care ne arată că omul este rezultatul unei transformațiuni succesive naturale ale unei serii de strămoși mamiferi. Această teorie a fost fundată de *Lamarck, Darwin* și *Haeckel*, și este astăzi acceptată și susținută de majoritatea naturaliștilor. Dacă mai sînt astăzi încă unii oameni culți, care cred în dogma *creațiunii*, cauza este puterea tradițiunii conservatrice, deoarece, din cea mai fragedă copilărie, li s'a imprimat această credință.

Analizînd în mod obiectiv aceste două teorii, a *creațiunii* și a *transformismului*, constatăm că aceia care ne satisface mai mult curiozitatea asupra originii noastre este teoria transformismului, singura compatibilă cu rezultatele științifice. Probe, așa numite *directe*, nu ne oferă nici-una din ele, deoarece nimeni n'a văzut vreodată nici crearea unei specii, nici transformarea ei.

Teoria transformismului însă ne oferă un număr imens de probe *indirecte*, fapte paleontologice, anatomice, fiziologice și psihologice, care nu pot fi explicate decît prin teoria transformismului, dar care rămîn enigme pentru teoria creațiunii.

Paleontologia ne arată apariţiunea graduală a animalelor în perioadele succesive geologice. *Labiryathodonții*, de exemplu, de formațiune carboniferă, permiană și triasică, formează trecerea între peștii ganoizi și batracienile cu coadă; *archeopterix lithografica*, din șisturile jurasice de Solenhofen (Bavaria), stabilește trecerea între reptile și paseri. Dar cea mai importantă dintre toate descoperirile paleontologice recente este scheletul petrificat a *„omului maimuță“—pithecanthropus erectus*—descoperit în Java, în 1894, de *Eugen Dubois*, medic militar o-

landez. Prin acest document, paleontologia ne dovedeşte până la evidenţă că „omul descinde din maimuţă".

Anatomia comparată ne arată că toate organele omului şi ale maimuţelor superioare, ca: *gibonul*, *urangutanul*, *şimpanzeul* şi *gorilul*, sînt constituite la fel până în cele mai mici detalii, şi că deosebirea dintre om şi aceste maimuţe este mult mai mică, decît între ele şi maimuţele superioare. Dacă organele care constituesc corpul miamuţelor antropoide sînt identice cu acele ale omului, afară de mici deosebiri, fără îndoială că şi funcţionarea lor nu poate să prezinte mari deosebiri. Nutriţiunea noastră, digestiunea, circulaţiunea, respiraţiunea, toate au ca bază aceleaşi fenomene fizice şi chimice, caşi la antropoide. Menstrele, de exemplu, la femelele antropoide, prezintă aceleaşi fenomene fiziologice, cu mici deosebiri, caşi la femeia umană. Procesul reproducţiunii, în tot complexul lui, este la fel la antropoide, caşi la rasele superioare umane.

In timpul din urmă, s'a mai arătat înrudirea consanguină care există între om şi maimuţele antropoide. *Gruenbaum*, procurîndu-şi o cantitate mare de sînge de gorilă, şimpanzeu şi urangutan, a reuşit să dovedească că serul animalelor, injectat cu sînge de om, dă un precipitat nu numai cu acest sînge, dar şi cu acel al maimuţelor antropoide, mai sus numite. Pe de altă parte, i-a fost imposibil de a distinge precipitatul, din punct de vedere calitativ şi cantitativ, de acel care se obţine cu sînge de om.

Pentru a controla acest rezultat, *Gruenbaum* a preparat serul animalelor, injectat cu sînge de goril, şimpanzeu şi urangutan. Aceste trei feluri de ser dădeau precipitate cu sîngele acestor trei maimuţe şi, în acelaşi grad, cu sîngele omului.

Mult timp s'a crezut că este o deosebire între inteligenţa omului şi a celorlalte animale; astăzi, psihologia comparată ne arată că fenomenele psihice umane, şi ele, s'au dezvoltat în mod filogenetic dela animalele inferioare, că ele nu diferă calitativ, ci numai cantitativ. Facultăţile intelectuale, ca oricare funcţiuni, se influenţează mutual cu organul respectiv, ele rezultă din adaptaţiunea lentă şi progresivă a creerului, iar în urmă se fixează prin acţiunea perzistentă a eredităţii.

Popoarele cele mai primitive, Negrii, de exemplu, din Australia, nu sînt cu mult mai inteligenţi decît maimuţele antropoide; sălbaticii superiori ne conduc puţin cîte puţin, trecînd prin stadiile intermediare de barbari, la popoarele civilizate şi dela acestea—la naţiunile perfect civilizate.

* * *

Cel dintăi naturalist, care a susţinut că omul descinde din maimuţă, a fost marele biologist francez *Lamarck*. El a tratat această teorie, în

1809, în două volume a lucrării sale magistrale: „*Philosophie Zoologique*", în care arată cum tipul se menţine constant în cursul generaţiunelor prin *ereditate*,—iar speciile se transformă pe nesimţite prin *adaptaţiune*. Arată, apoi, modificările de perfecţionare, pe care maimuţele antropoide le încearcă până la om; cum staţiunea verticală, diferenţiarea picioarelor şi a mînilor, dezvoltarea limbajului articulat şi a formelor superioare ale raţiunii nu sînt decît rezultatul adaptaţiunii.

Cu toată expunerea clară, opera lui *Lamarck* a rămas mult timp uitată, din cauza marii autorităţi pe care o exercita în acel timp rivalul său, *Cuvier*, reprezentant al teoriei creaţiunii. Numai tîrziu de tot, după 50 de ani, cînd *Darwin* a scos monumentala sa operă: „*Originea speciilor cu ajutorul selecţiunii naturale*", atunci deabia au eşit la iveală meritele lui *Lamarck*; iar lumea ştiinţifică a fost nevoită a-l recunoaşte ca cel mai mare dintre premergătorii lui *Darwin*. Franţa, anul acesta, a ridicat o statue în bronz marelui *Lamarck*.

Darwin a descoperit *principiul selecţiunii*—cauza directă, după el, a transformării speciilor—principiu, pe care Lamarck îl scăpase din vedere. Darwin a arătat, apoi, că factorul care realizează selecţiunea naturală este „*lupta pentru trai*".

In prima sa lucrare, Darwin n'a vorbit nimic despre originea omului; iar cînd *Wallace* l-a întrebat dacă nu are de gînd să trateze acest subiect într'un mod mai profund, el a răspuns: „Cred să suprim întreg capitolul, căci el atinge prea multe prejudiţii; deşi eu recunosc pe deplin că este problema cea mai înnaltă şi mai interesantă pentru un naturalist".

Darwin, în mod intenţionat, a lăsat la o parte, în 1859, capitolul referitor la originea omului, pe care însă l-a dezvoltat mai tîrziu (1881) în cele două volume: „*Strămoşii direcţi ai omului şi selecţiunea sexuală*". In acest interval însă, amicul său Huxley (1863) a scos un studiu intitulat: „*Locul omului în natură*", bazat pe fapte paleontologice, anatomice şi embriologice, în care arată că omul descinde din maimuţă. Această concepţie era atunci împărtăşită şi de *C. Gegenbaur*, reprezentantul cel mai eminent al anatomiei comparate.

Ernst Haeckel, marele naturalist german, profesor la universitatea din Jena, a făcut prima încercare în opera sa: „*Morfologia generală*", (1866) stabilind, pe baza cercetărilor anatomice şi ontogenetice, principiile teoriei descendenţii. El este primul naturalist care a reprezentat în această lucrare sistematică înlănţuirea organismelor prin arbori genealogici, dînd înrudirea lor consanguină.

In volumul al doilea al „Morfologiei generale" se ocupă de „locul omului în natură", insistînd asupra faptului că legea biogenetică fundamentală îşi păstrează întreaga sa valoare şi asupra omului. La om, caşi la toate celelalte organisme, există relaţiunea cauzală cea mai intimă, bazată pe ereditate, între ontogenie şi filogenie, între istoria germenului individual şi acel al seriei strămoşilor.

Propoziţia că omul descinde din vertebrate inferioare şi direct din maimuţe, zice Haeckel, este un caz particular al silogismului deductiv, care resultă, cu o absolută necesitate, în virtutea legii generale de inducţiune a teoriei descendenţii.

Primele sale încercări filogenetice, din anul 1866, au fost în urmă dezvoltate în diferitele ediţiuni ale *„Istoriei creaţiunii"*, care se distinge prin frumuseţa formii şi claritatea argumentării. Aceste încercări, graţie progresului biologic, au fost ameliorate în ediţia a cincea a *„Anthropogeniei"*,—iar în mod strict ştiinţific, refăcută în partea a treia a *„Phylogeniei"*.

In cursul acestor patruzeci de ani dela apariţiunea primei publicaţiuni asupra teoriei lui Darwin, au apărut un număr mare de scrieri de popularizare, care au contribuit la răspîndirea transformismului şi la clasificarea situaţii pe care omul o ocupă în natură.

Astfel sînt: *L. Buchner, E. Krause, E. Haeckel, C. Vogt, G. Balche*, etc.

Pe de altă parte, numeroase polemici au avut loc între partizanii şi adversarii teoriei transformismului. Dintre aceste polemici, una, care a contribuit mult la răspîndirea transformismului în marele public, a fost aceia dintre *Haeckel* şi *Virchow*. In 1877, Haeckel a ţinut la München o conferinţă asupra *„Teoriei actuale a evoluţiunii, în raporturile sale cu celelalte ştiinţi"*. In această conferinţă el a dezvoltat părerile sale asupra teoriei descendenţii. Două zile după acea, *Virchow* a ţinut o altă conferinţă, tot în München, intitulată: *„Libertatea ştiinţii în statul modern"*, un fel de critică a conferinţii lui Haeckel, în care spunea că teoria evoluţiunii este primejdioasă pentru stat, cerînd să fie scoasă din învăţămînt, susţinînd tot odată că nu avem dreptul de a propăvădui în şcoli descendenţa omului din maimuţă.

In 1878, *Haeckel* scrie vestita replică, întitulată *„Ştiinţa liberă şi învăţămîntul liber"*, pe care Darwin cetind-o, i-a scris următoarele rînduri:

Scumpul meu Haeckel,

Terminînd lectura traducerii engleze a lucrării d-tale: „Libertatea în ştiinţă" etc., dă-mi voe să-ţi spun cît te admir. Este o încercare foarte interesantă, şi eu sînt de perfect acord cu ideile pe care le exprimi. Conduita lui Virchow este ruşinoasă, şi sper că el o va simţi odată. Cît este de amuzantă prefaţa lui Huxley!...

* * *

Inrudirea consanguină a omului cu celelalte animale a fost, pentru prima oară, reprezentată de Haeckel sub formă de *arbore genealogic* în „Morfologia lui generală" (1866).

Rădăcina arborelui genealogic este reprezentată prin cele mai sim-

ple animale, *protozoarii; viermii*, care s'au dezvoltat din protozoari, reprezintă tulpina; *echinodermii, moluştele* şi *artropodarii*, care s'au dezvoltat din viermi, sînt reprezentaţi prin ramuri care se ramifică direct din tulpină; iar *tunicatele* şi *vertebratele* sînt reprezentate prin ultimile ramuri, cele mai tinere. Ramificaţiunile ramurii *vertebrat* sînt reprezentate prin *mamifere* şi *antropoide*, iar frunzele, prin *rasele umane*.

Ştiinţele pe baza cărora se poate stabili asemenea arbore genealogic sînt: *anatomia comparată* şi *ontogenia*.

Cu cît două animale se asamănă mai mult din punct de vedere paleontologic, anatomic şi ontogenetic, cu atîta ele sînt mai înrudite şi cu atîta ele ocupă locuri mai apropiate în arborele genealogic.

Ontogenia ne arată că atît omul, cît şi celelalte animale pluricelulare descind din o singură celulă *ovulul*. Pe de altă parte, se ştie că *ontogenia*—adică evoluţia individului—nu este decît recapitulaţiunea abreviată a evoluţiunii paleontologice, efectuată de seria strămoşilor, în timp îndelungat,—ceia ce ne autoriză să conchidem că atît omul, cît şi celelalte animale pluricelulare descind din organisme unicelulare. Cu alte cuvinte, cele şapte mari diviziuni (încrîngături, sau tipuri generale) ale regnului animal: vertebratele, tunicatele, moluştele, echinodermele, viermii şi celenteratele descind din o formă comună unicelulară—protozoarii.

Protozoarii sînt animalele cele mai inferioare, a căror corp nu este diferenţiat în ţăsături. Unii din ei au corpul atît de simplu, încît nu ajung nici măcar la diferenţiarea unei celule; aceştia sînt *monerienii*, a căror corp este constituit din o simplă părticică de plazmă, nediferenţiată în nucleu şi citoplazmă. Forma moneriană a luat naştere prin *generaţiune spontanee* din materia anorganică. Protozoarii, care descind din monerieni, s'au diferenţiat într'un timp îndelungat în amoebieni, prin diferenţiarea plazmei în *citoplazmă*, care îndeplineşte funcţiunea de nutriţiune şi adaptaţiune şi în *nucleu*, care îndeplineşte funcţiunea reproducţiunii şi a eridităţii.

Amoebienii, în lupta pentru trai, s'au asociat între ei, constituind aglomerate de celule—*moreadele*. Celulele moreadei, toate şi fiecare în parte, voind a se nutri pe contul lor propriu, s'au retras cătră exterior, luînd astfel forma unei vezicule, care rămîne goală în interior, devenind astfel *blasteadă*.

Din grupa aceasta a blasteadelor trăesc astăzi *catalactele*, reprezentate prin genul *magosphaera*, vezicule alcătuite din un număr de celule piriforme, care se unesc cu părţile lor subţiate în centrul veziculei, prezentînd cili vibratili la suprafaţa ei, datorită cărora se mişcă, plutind la suprafaţa apelor.

Modul cum blasteadele erau constituite dădea loc la o repartizare neegală a substanţelor alimentare. Sfera celulară plutea la suprafaţa apei, mişcată de cilii vibratili ai celulelor piriforme. Alimentele veneau

din partea curentului, şi celulele din această parte erau cele mai bine nutrite.

Prin invaginaţiune s'a făcut trecerea dela blasteade la *gastreade*.

Gastreadele sînt animale, reprezentate astăzi prin genurile *haliphisema* şi *gastrophisema*. Corpul lor se poate reduce la acel al unui sac cu pâreţi dubli: un pârete extern, *ectodermul*, care funcţionează ca organ de relaţiune, şi unul intern, *endodermul*, care funcţionează ca organ de nutriţiune.

La obiecţiunea că este neinţeles ca un gastread, care este un organism pluricelular, să descindă, în decursul veacurilor, dintr'un organism unicelular, precum sînt amoebienii, răspundem că acest miracol se îndeplineşte la fiecare moment sub ochii noştri. Urmărind ontogenia unui gastread, care nu este decît repeţirea abreviată a evoluţii strămoşilor săi în timp, vedem că fiecare individ începe existenţa sa prin a fi *ovul*, din cauză că repetă faza strămoşilor amoebieni, acesta se segmentează în 2, 4, 8, 16, 32, 64, etc., transformîndu-se într'un aglomerat de celule, numit *morulă*, fiindcă repetă faza strămoşilor *moreade*. Morula se transformă într'o veziculă deşartă cu pârete celular, numită *blastulă*, fiindcă repetă faza strămoşilor *blasteade*. Blastula se invaginează, transformîndu-se într'o larvă saciformă, pentrucă repetă în scurt faza gastreadelor.

Transformarea speciilor: *amoebieni*, *moreade*, *blasteade* şi *gastreade*, în timp de miliarde de ani, devine foarte explicabilă, cînd vedem că ea se efectuează la indivizi sub ochii noştri, în cîteva oare: *citulă* (ovul) *morulă*, *blastulă*, *gastrulă*.

Primul animal care s'a dezvoltat din protozoare a fost un gastread.

Să vedem mai departe cum din gastreade s'au dezvoltat celelalte animale pluricelulare—*metazoarele*.

Metazoarele sînt constituite unele după tipul *radiat*, altele după tipul *bilateral*.

Radiate sînt *celenteratele*, la care părţile constituante se dispun în mod regulat şi la egală distanţă faţă de o axă ideală (centroaxonia).

Bilaterale sînt: viermii, echinodermii, artropodarii, moluştele, tunicatele şi vertebratele. La toate aceste animale, părţile constituante ale corpului lor se dispun în mod regulat şi la egală distanţă de o parte şi de alta a unui plan (centroplane).

Radiatele sînt cu mult inferioare bilateralilor, ele au un singur orificiu care funcţionează şi ca orificiu bucal şi ca orificiu anal, sînt lipsite de cavitate viscerală şi de aparat circulator, pe cînd bilateralele au căpătat în lupta pentru traiu un tub digestiv mai perfecţonat, cu un orificiu anterior (gura) şi unul posterior (anus), au o cavitate viscerală, în care sînt situate celelalte organe, şi au şi un aparat circulator. Toate tipurile, atît cele radiate, cît şi cele bilaterale, in timpul dezvoltării lor ontogenetice, trec prin forma larvară, numită *gastrulă*. Haeckel, obser-

vînd acest fapt şi bazat pe legea *biogenetică*, a dedus existenţa în timpul perioadei laurenţiene a unui tip primitiv analog gastrulei, servind ca trunchi comun tuturor tipurilor (încrîngăturilor) mari zoologice. El numeşte acea formă primitivă *gastraea*.

Gastraea era sferică, ovoidă sau cilindroidă; ea avea o cavitate, care era tubul digestiv rudimentar. La una din extremităţele axei sale longitudinale, se află un orificiu, care servea la introducerea elementelor. Corpul animalului, care era în acelaşi timp pâretele intestinal, era constituit din două pături celulare. O pătură lipsită de cili—endodermul—sau o pătură intestinală, şi alta ciliată—ectodermul—sau pătura cutanee.

Prin ajutorul acestor cili gastrea se mişca, inotînd în mările din perioada laurenţiană.

Gastreadele de astăzi aparţin formei hipotetice *gastraea*.

Diferenţiarea radiatelor şi a bilateralelor din gastree este datorită modului deosebit de motilitate a acestor două diviziuni. Gastreele, care au evoluat în radiate, cînd au ajuns în stare de gastrule, unele s'au fixat cu polul aboral pe stîncile din fundul mărilor, iar altele au plutit la suprafaţa mărilor, fără a avea o *direcţiune determinată*.

Din cauza aceasta, ele ş'au păstrat forma *monoaxială* (gastrea monoaxonia), sau cel mult forma radială.

Pe cînd gastreadele, care au evoluat în bilaterele, cînd au ajuns în stare de gastrule, au început a se tîrî, acomodîndu-se astfel la o motilitate cu o *direcţiune determinată*.

Din cauza aceasta, s'a produs o diferenţiare între faţa gastrulei, care venea în atingere cu solul, şi faţa opusă; cea dintâi a devenit partea ventrală a animalului, iar cea opusă partea dorsală.

Tot astfel s'a diferenţiat partea, cu care gastrula înaintează şi care era menită să vie cea dintâi în atingere cu corpii străini, partea de dindărăt. Cea dintâi devine partea anterioară a animalului, cea de-a doua partea posterioară.

Prin tîrîre, gastrea a dobîndit o formă *dipleură* (gastrea dipleura), cu parte anterioară, posterioară, dreaptă, stîngă, ventrală şi dorsală, cu trei categorii de axe: *principală*, *laterală* şi *dorso-ventrală*.

Cel mai simplu tip din diviziunea bilateralelor sînt *viermii*, care cuprind un număr infinit de animale bine deosebite unele de altele, din punct de vedere a sistematicei.

Din grupa viermilor au evoluat celelalte bilaterale: echinodermii moluştele, artropodarii, tunicatele şi vertebratele. Pe noi nu ne interesează decît tipurile acelea care formează firul de succesiune dela gastrea până la amfioxus.

In grupa viermilor deosebim: *viermi inferiori*, precum sînt: *platodele* (tulbelariaţii, trematozii şi cestoizii), care se apropie mai mult de celenterate prin acea că nu au decît un singur orificiu, care serveşte ca bucal şi anal, nu au sînge, aparat circulator şi nici cavitate viscerală,—şi *viermii superiori*, care, din contra, se apropie mai mult de vertebrate, fiind-

că au singe, aparat circulator, cavitate viscerală, orificiu bucal, orificiu anal şi un sistem nervos centralizat.

Partea cea mai obscură a arborelui nostru genealogic este acea dela gastree până la amfioxus, cel mai superior dintre vertebrate. Cu toate acestea, s'a găsit între viermii superiori o grupă mică, *enteropneuştii*, reprezentaţi prin genul *balanoglosus*, care se înrudeşte, pe de o parte, cu *nemertinii* dintre viermii inferiori, iar pe de altă parte, cu *tunicatele* superioare.

Balanoglosus are, caşi nemertinii, o trompă, la baza căreia se află orificiul bucal, trei vase sanguine longitudinale, unul dorsal şi două laterale, sexurile deosebite şi suprafaţa corpului acoperită cu cili vibratili.

El a cîştigat însă în lupta pentru trai caractere, care-l apropie de tunicate (ascidii) şi anume: partea anterioară a tubului digestiv, care funcţionează ca aparat respirator, e identică cu acea a ascidiilor.

Ascidiile sînt animale maritime, cu corpul protejat de o manta de natură celulozică, prezentînd în corpul lor, unele cînd sînt în stare embrionară, iar altele în tot timpul vieţii, o baghetă cartilaginoasă, dispusă în aceiaşi poziţie ca coarda dorsală dela amfioxus. Amfioxul stă în strînse raporturi, pe de o parte, cu ascidiile, iar pe de altă parte, cu vertebratele. Un vertebrat se caracterizează prin aceia că are o colonă vertebrală, marele suport interior al corpului. Amfioxus are şi el această colonă dorsală, însă la el ea nu este decît o simplă baghetă-cartilaginoasă, fără consistenţă, *o coardă dorsală* ca la ascidii. Tubul nervos dela amfioxus, deasemenea nu se află în interiorul coloanei vertebrale, ca la vertebratele superioare, ci are forma unui tub de ţesut nervos, situat deasupra coardei.

Partea anterioară a tubului digestiv, caşi la ascidii şi caşi la balanoglosus, funcţionează ca aparat respirator.

Vertebratele toate: peştii, amfibulele, reptilele, paserile şi mamiferele parcurg în dezvoltarea lor embriologică o serie de stadii trecătoare, care sînt identice cu unele animale inferioare, în faza de complecta lor dezvoltare.

Fiecare din noi a trecut în timpul dezvoltării sale embriologice prin faza de amoebă (ovul), moread (morulă), blastead (blastulă), gastread (gastrulă).

Ceva mai tîrziu, gastrula se transformă într'o larvă, care prezintă o baghetă cartilaginoasă, fără consistenţă, şi care are aceiaşi poziţie şi se află în aceleaşi raporturi cu tubul nervos şi cu tubul digestiv, ca coarda dorsală dela ascidii şi dela amfioxus.

Larva aceasta, prin care trece omul şi toate celelalte vertebrate, a fost numită de Haeckel *cordula*. El îi dă o deosebită importanţă, şi, conform legii *biogenetice*, conchide că vertebratele împreună cu tunicatele descind din o formă comună filogenetică, pe care o numeşte *cordea*. In timpul vieţii intra-uterine, embrionul uman trece din faza de cordulă într'o fază care se asamănă cu peştii inferiori, prezentînd arcuri branhiale, orificii branhiale şi un fel de aripioare înnotătoare foarte rudimentare; apoi pierde acest caracter tranzitor, pentru a cîştiga unele particularităţi asemănătoare amfibiilor, paserilor, reptilelor, mamiferelor, momiţelor antropomorfe, devenind înfîrşit o fiinţă umană.

Clasa mamiferelor a fost împărţită de către *Blainvil* în trei grupe naturale: *monotremele*, care aparţin perioadei triasice, *marsupialele*—perioadei jusasice şi *placentarele*—perioadei calcare.

Omul face parte din ultima grupare, fiindcă prezintă „*placentă*", organ care serveşte la nutriţiunea embrionului cît timp se află în corpul mamei.

La monotreme produsele aparatului digestiv, a organelor de reproducţiune şi a organelor urinare dau într'o cavitate comună, numită cloacă, pe cînd la marsupiale şi placentare aceste canale sînt complect separate.

Embrionul uman în cursul dezvoltării sale trece printr'o fază, care prezintă o asemănare de cloacă şi la care aparatul digestiv nu este separat de organele de reproducţiune şi de cele urinare.

Placentarele şi ele se subîmpart în mai multe legiuni, dintre care acea a *primatelor* cuprinde următoarele trei ordine: *prosimienii*, *simienii* şi *oamenii*. Toţi indivizii cuprinşi în aceste trei ordine au în comun mai multe particularităţi, care le deosebesc de celelalte placentare; au picioarele lungi, mînele şi picioarele cu cinci degete conformate pentru apucat, majoritatea au degetele prevăzute cu unghii. Dentiţiunea este complectă, cu incisivi, canini, premolari şi molari.

Primatele se mai disting de celelalte placentare prin constituţia craniului şi a creierului. *Prosimienii*, care sînt cele mai inferioare, au uterul dublu bicornat, ca la celelalte mamifere, pe cînd *simienii* au uterul piriform, format din fuzionarea cornului drept cu cel sting, caşi la *om*. Simienii se mai deosebesc de prosimieni, fiindcă la aceştia din urmă emisferele creierului sînt încă netede, lipsite de circonvoluţiuni, pe cînd la simieni cu cît se apropie mai mult de om, cu atîta suprafaţa creierului prezintă circonvoluţiuni mai profunde şi sciziuni mai comune cu ale omului.

Ordinul simienilor a fost, în 1812, subdivizat de *Geoffroy* în două subordine naturale: 1.—momiţe americane sau occidentale, caracterizate prin scurtimea conductului auditiv osos şi lărgimea păretelui despărţitor nazal; din această cauză se numesc momiţe cu nasul plat *(platyrrhinae)*, şi 2.—momiţe orientale, care trăiesc în Asia şi Africa, caracterizate prin conductul auditiv osos cu mult mai lung, despărţitura nazală îngustă caşi la om; din această cauză aceste momiţe se numesc cu nasul îngust *(catarrhinae)*.

Din cauză că omul are în toată organizaţia sa multe caractere comune cu momiţele orientale şi se deosebeşte tot prin atîtea de momiţele occidentale, mulţi zoologi au clasificat pe om în grupa momiţelor orientale.

Subordinul momiţelor orientale (catarrhinienilor), atît de bogate în

forme variate, a fost divizat în două secţiuni naturale, în: momiţe cu coadă *(cynopitheci)* şi în momiţe fără coadă *anthropomorphe* sau *anthropoide)*.

Momiţele fără coadă se ridică la o perfecţiune organică atît de înnaltă, încît trecerea la conformaţiunea umană devine evidentă; ele au sacrum compus caşi la om din cinci vertebre sudate, pe cînd la momiţele cu coadă este numai din trei, rareori din patru. Dinţii deasemenea mai laţi decît lungi, pe cînd la momiţele cu coadă sînt mai lungi decît laţi.

Dispoziţiunea cordonului ombilical, care altă dată se considera ca avînd o conformaţie specială speciei umane, s-a găsit că are aceiaşi conformaţiune şi la momiţele antropoide.

Tubul degestiv ne oferă un nou argument în favoarea înrudirii momiţelor antropoide cu omul. Cecul uman este prevăzut de un apendice vermiform, care este absolut identic cu apendicele vermiform al antropoidelor.

Momiţele neantropoide sau sînt cu totul lipsite de acest organ, sau, dacă îl au, nu prezintă decît o analogie foarte îndepărtată cu acela al omului.

Robert Wiedersheim a reunit, într'o broşură intitulată: „*Der Bau des Menschen als Zeugnis für seine Vergangenheit*", totalitatea organelor rudimentare, care intră în constituţia corpului uman. Prezenţa acestor organe rămîne un mister pentru teoria creaţiunii, în vreme ce teoria transformismului explică originea lor în mod mecanic prin uz şi neuz. Ele sînt organe, care ne-au fost transmise prin ereditate dela strămoşi.

Naturaliştii, care nu consideră specia umană de origină simiană, găseau urgument puternic în *placenta discoidală*, care nu se cunoaştea decît la om. In anul 1890, *Selenka*, studiind în India ontogenia momiţelor antropoide şi avînd la înpămînă un mare număr de embrioni de urangutan şi gibon, a arătat că acest organ, care înnainte vreme se atribuia excluziv omului, există şi la momiţele fără coadă şi are absolut aceiaşi constituţie.

Inrudirea aceastâ, atît de vădită, între om şi momiţele fără coadă, a făcut pe anatomistul *Robert Hartmann* să propue o nouă clasificaţie a primatelor: în *primare* (omul cu momiţele antropoide) şi în *simiene* (momiţele propriu zise, orientale şi occidentale).

Comparînd scheletele gibonului, urangutanului, şimpanzeului şi al gorilei cu scheletul omului, *Huxley* arată că este o asemănare cu mult mai mare decît între scheletele numitelor momiţe şi ale momiţelor inferioare. Aceleaşi oase, în număr de 200, se dispun în aceeaşi ordine, păstrînd raporturi identice în alcătuirea acestor cinci schelete: aceiaşi muşchi, în număr de 300, servesc la mişcarea părţilor izolate ale acestor schelete; acelaşi păr acopere corpul nostru caşi pe al lor; aceleaşi grupe de celule ganglionare alcătuesc crierul nostru; aceleaşi glande mamale servesc la alăptarea copiilor noştri; acelaşi inimă cu patru ca-

vităţi serveşte de pompă centrală la circulaţiunea sîngelui nostru; aceiaşi dinţi, în număr de 32, dispuşi în aceiaşi ordine, compun din dantura noastră; aceleaşi glande salivare, ţepatice şi intestinale servesc la digestiunea noastră; aceleaşi organe de reproducţiune servesc la conservaţiunea speciei noastre.

* * *

Meditînd asupra faptelor expuse, nimeni nu se mai poate îndoi de originea noastră simiană. Organismul nostru s'a constituit în decursul secolelor, evoluînd în mod lent şi îndelungat, după aceleaşi principii, după care astăzi evoluează—repede şi în timp relativ scurt—fiecare individ, din momentul cînd a fost conceput până la complecta lui dezvoltare.

Dr. N. Leon.

In munţii Neamţului
(urmare şi sfîrşit).

La Tazlău.

....Un pitic şi doi giganţi!.... Cam aşa înfăţişare, cel puţin, trebue să fi avut eu între Sgribincea de o parte şi Huţan de cealaltă, deoarece, cu tot prisosul de înnălţime, ce s'ar fi cuvenit să-mi dea spatele Pisicuţii, capetele noastre, a tustrei, nu se ridicau, totuşi, în văzduh mai sus unele decît altele; ba, mi se pare, chiar, că fundul pălăriei mele, cu toate silinţele ce-şi dădea, nu izbutea nici într'un chip să se înnalţe dincolo de curmătura căciulelor vre-unuia din ei.... Şi până ce Sgribincea să-şi deschidă odată lărgimea imensă a pasului său greoiu şi rar pe întinderea de muşchiu verde a plaiului rourat, biata Pisicuţă îşi cheltuia jumătate din gebeaua întregii sale vieţi, ţăsîndu-şi iute, la suiş, mersu-i harnic şi mărunt; şi până ce Huţan să-şi iea suflet, sorbind văzduhurile dintr'o dată în pieptul său puternic, o întreagă vijălie s'ar fi putut alcătui din răsuflările la un loc, ce izvorau zgomotoase şi repezi pe nările sale înferbîntate şi larg deschise, sub truda opintirilor la deal....

Iar cînd, pe muchea verde a opcinei, ne întîlnirăm în faţă cu soarele, ce-şi înnălţase deplin, peste sprinceana răsăriteană a pămîntului, discul său înflăcărat, chipurile noastre de umbră se lungiră în aer, trecînd pe deasupra stînii, şi se deşirară, mistuindu-se pe zările depărtate ale munţilor din apus.... Lumina răsăritului scăldă feţile noastre şi, sub văpaea curată a ei, cei doi uriaşi se înfăţişară transfiguraţi privirilor mele! Cu atît de neînchipuit farmec se amestecau sclipirile de aur antic ale razelor soarelui în pletele lor negre, bogate şi lungi, aşa de fraged înflorite se arătau ochilor mei trăsăturile bărbăteşti şi pline de viaţă ale chipului lor puternic în bătaea de flacări pezişe a răsăritului trandafiriu!....

Şi, fiindcă Pisicuţa, oridecîteori o lua prea repede din loc, obosea numai decît, apoi o oprii un minut pe zare spre a-şi mai lua suflet. Huţan şi Sgribincea se opriră şi ei.

— Măi flăcăi, — le zisei eu, cînd fu să plecăm din nou, — măi

flăcăi, ia căutaţi de mai răriţi cel pas, că, cu mersul vostru, o să-mi oftigiţi eapa până 'n Tazlău; ş'apoi socot că Turcii nu ne-or fi alungînd dela spate.

— Aşa-i, cucoane, da' vezi neata, că de-om mere aşa pe 'ndelete, apoi ne-apucă noaptea 'n pădure şi n'om putea trece Tazlăul cu lumină, că-i departe şi locurile-s tari.

— Noapte, nenoapte, tari, netari, voi să mergeţi aşa, ca să nu-mi oftigiţi eapa; şi vedeţi, bre, de alegeţi şi voi un drum mai trăgănat, că, după ce văd eu înnaintea mea, apoi avem de străbătut până 'n sat un tartar întreg de munţi şi mă tem să nu mă lese eapa 'n drum cu şeaua 'n spate.

— Apoi dă, cucoane, — răspunse tot Huţan, — pân' om da din sus de Preluce, în dreptul Rotăriei, om tot urca ş'om tot scobori, că, până 'n sus de Preluce, n'om putea mere pe vale, că-i valea strîmtă şi plină de stînci; da' de-acolo 'nainte, dac' a da D-zeu ş'om trece cu lumină peste Tazlău, apoi merem până 'n sat tot pe drum de hodină.

— Ş'o să suim multe dealuri, măi Huţane?

— Apoi urcăm numai pe Goşman şi pe Negru; ş'apoi suim pe Geamăna, apucăm plaiu şi dăm de vale 'n Preluce.

— Da' ce mîncare-s Prelucele tale, bre?

— Ia nişte poene 'ntre dealuri, mai jos de Durău.

— Da' dece Durău spui tu, măi Huţane? Eu ştiu că Durău-i la poalele Ceahlăului; ori poate-i fi umflat tu Ceahlăul în spate, cu Durău cu tot, şi l-ăi fi strămutat pe meleagurile tale.

— Apoi a hi Durău şi pe-acolo, cucoane; da' la noi se cheamă Durău, unde curge apa 'n jos de pe stîncă, preţ, aşa, ca la două staturi de om înnălţime.

— Da' ce ne-om face noi, mă Huţane, — băgă de samă Sgribincea, — dac' or hi răvărsate Prelucele?

— Ei, ce ne-om face!.... la ce ne-am mai făcut, mă Sgribincio; ne-om viri şi noi în apă pân' la brîu ş'om eşi de vale'n sat.

— Noi.... da nealui?

— Ei!.... nealui îi călare, şi doar ştiu că nu s'a 'neca de călare tocma 'n Preluce; greu a hi pân' om trece Tazlău, că, vorba lui moş Căpăţînă, a hi vinind cu schinare, ca un balaur.

— Bre, — zisei eu după un minut de gîndire, — da n'am putea noi să ţinem, cumva, coama dealurilor pân' la Prelucele voastre, fără să mai tot urcăm şi să tot scoborîm la tihărăi?

— Ba cum nu, cucoane, s'ar putea; numai, vezi neata, că lucru-i cu depărtare mare; din plaiu Gitioanei eşim în poenile Guşmanului, după aceia dăm pe la fundul Negrului în poenile Gemenii, apoi apucăm plaiu şi scoborîm devale 'n Preluce; numai, vezi neata, că asta-i treabă măcar de două zile şi noi n'am putea, că mîni trebue să him înnapoi la stînă, — răspunse Huţan, care cetea ca pe carte geografia muntelui.

— Apoi, dacă-i aşa, apucaţi şi voi, măi flăcăi, pe unde

ştiţi; numai cit vedeţi de mă scoateţi şi pe mine şi pe eapă teferi pân la Tazlău.

— Apoi dă, cucoane, aşa chitim şi noi, dac'a da D-zeu.

Şi fiindcă ei amindoi chiteau tocmai aşa, cum era să dea D-zeu, apoi, după un minut de odihnă pe zarea dealului, descălecai şi incepurăm a scobori la vale.

Curind desimea codrilor ne sorbi in adincurile sale nestrăbătute şi, rareori numai, cite un strop de cer albastru, sau cite un fulg de lumină mai picurau răzleţe, din innălţimile incilcite ale bolţilor de crengi, peste umerii şi peste capetele noastre. Ploaia măturase de pe coastele muntelui orice urmă de potecă, şi numai hagaşurile săpate de puhoae se mai ţeseau iute intre ele, ca nişte tăeturi adinci in prundişul galben al povirnişului repede; pe alocurea, arbori urieşi, a căror bătrineţă şubredă nu se putuse impotrivi vijeliei de-acum citeva nopţi, zăceau răsturnaţi la pămint in toată nemăsurata lor lungime şi, cu trunchiuri pentru veşnicie adormite şi cu crengi hrentuite in prăpăstioasa lor cădere, ezeau scoborişurile incă umede şi lunecoase ale muntelui... Om şi cal trebuia, deci, să ne indeletnicim cu sprintene mişcări de capre sălbatice, spre a sări sau pe deasupra sau spre a ne furişa pe dedesubtul neindurat al stavilelor ce ne tăiau mersul.... Şi de unde Sgribincea şi Huţan treceau dintr'un singur pas gigantic peste rotunzimea innaltă a brazilor răsturnaţi, eu, dimpotrivă, intrebuinţam toate meşteşugurile celei mai chibzuite cumpăneli, spre a trece teafăr şi nevătămat peste greutăţile de tot soiul, ingrămădite de vijelie in calea mea; cit despre Pisicuţa, care se deprinsese a se ţinea de mine ca un cine credincios, o lăsasem slobodă, şi ea, pentru a-mi dovedi, că increderea mea in ea nu fusese zădarnică, apoi cu atita pricepere işi alegea linia de scoborit, cu atita iscusinţă işi inţepenea copita fină a piciorului său subţire in lunecuşul viclean şi repede al povirnişului, cu atita agerime şi uşurinţă trecea ca in zbor peste stavilele innalte ale copacilor din calea sa, incit chiar Sgribincea, care, dintr'un singur pas, ar fi străbătut prăpăstiile dintre doi munţi, nu-şi putu păstra obişnuita nepăsare, innăscută munteanului indeobşte şi lui indeosebi, şi, minunindu-se de o măeastră săritură a Pisicuţii peste un arbore răsturnat:

— C'amarnică eapă mai ai, cucoane, drept ţi-oiu spune,—zise el sub imboldirea unei neprefăcute admiraţiuni; ia uite, mă Huţane,—continuă el,—cum sare eapa naibii peste copaci, parcă are pe sarsailă 'n pintece.....

— Mai aşa, mă!.... Parcă-i de cele dela comedii; da de unde, naiba, dăduşi neata, cucoane, peste vita as' de cal? C'amarnică dihanie de eapă-i, drept ţi-oiu spune.... Cu asta n'ai habar, că te scoate dela greu şi dela nevoe.....

— Apoi, măi flăcăi, asta-i eapă din soiul lui popa Gheorghe din Călugăreni,—răspunsei eu cu mindria cuvenită. Auzit-aţi voi de popa Gheorghe din Călugăreni ce soiu de cai are?

— Din soiul lui popa Gheorghe!.... Ehei!.... apoi am auzit

şi noi, cucoane, că popa aceala are un soiu amarnic de cai; amu pricep eu dece zboară ca o ciută peste copaci.... Ii din soiul lui popa Gheorghe!.... halal vită de cal!....

— Amu, adăugă Sgribincea, om vedea noi, mă Huţane, dac'are să zboare şi peste Tazlău, cum zboară peste copaci....

— Da' asta zboară, mă Sgribincea, şi peste puhoiul Bistriţii, cu nealui cu tot, că, doar, asta-i curat pajură, bre, nu-i eapă ca toate epele. Dacă-i de-a lui popa Gheorghe, ce-ţi mai baţi capu!.....

Dela sine se inţelege, că eu, prin imputernicire din partea Pisicuţii, primeam in numele ei şi mă ingimfam de toate laudele, ce, cu drept cuvint, se aduceau atit neamului strălucit, din care se trăgea, cit şi marelor ei insuşiri de pricepere, iscusinţă şi agerime.

Tiriş, grăpiş, scoborirăm Gitioana şi ne trezirăm in fundul strimt al unei văi, prin care curgea cracul de miazăzi al Tazlăului; cu alte cuvinte, de pe intinderile senine, largi şi pline de lumină ale plaiului innalt, ne găsirăm, deodată, prăpăstuiţi in tainele pline de umbră şi intuneric ale fundului pămînturilor!.... Incă un pas, şi am fi sosit, poate, la locaşurile ticnite şi de veci ale celor ce nu mai sint.... Atit de netulburată tăcere ne impresura de pretutindeni, aşa de asemănătoare cu zborul umbrelor din altă lume, fluturau prin aer inchipuiri uşoare de intuneric şi de lumină mută, aşa de incruntat luneca inspre adincuri, cu ape posomcrite, cracul negru al Tazlăului printre maluri putrede de frunziş innalt, zăstit de veacuri in acea neţărmuiită şi paşnică domnie a morţii!!....

Sgribincea şi Huţan păşiră; eu, făcindu mi vint, sării, iar Pisicuţa zbură peste lărgimea ingustă a apelor lui, care-şi curgeau neoprit şi repede drumul lor inspre adinc.... După un minut de odihnă, incepurăm a urca spre plaiul Goşmanului, cu aceleaşi stavile caşi la scoboritul Gitioanei, dar mărite prin insăşi imprejurarea suişului prea peptiş şi lunecos; şi, cu toate acestea, Huţan şi Sgribincea, in loc să urce, păreau că scoboară; eu chemam in ajutor toate tufele, ce-mi cădeau la indămină, spre a putea urca coastele frămintate ale muntelui; iar Pisicuţa zbura pe deasupra stavilelor dealului ca un Grifon innaripat.... Doar nu degeaba se trăgea ea din soiul vestit al lui popa Gheorghe din Călugăreni!.... Cind fu soarele la prinz, sosirăm şi noi in lumina largă a coamelor Goşmanului, şi foamea ne şi călcă din urmă. Sgribincea işi luă gluga din git, scoase din ea citeva dărăburi zdravene de mămăligă rece, un coşcogea boţ de urdă invălit in nişte foi mari de brustur lat, ceva sare din nodul murdar al unei petici; usturoiul, nelipsitul usturoiu, se arătă la iveală şi el cu căpăţinele zdrenţeroase, pline de noduri şi mustecioase; apoi Sgribincea aşternu iarba plaiului verde drept faţă de masă, ne făcurăm roată 'mprejur şi, după citeva minute, eu, cel puţin, a lene şi sătul, mă găseam răsturnat intr'un cot pe muşchiul moale ca o saltea şi, cu ţigara 'n gură, priveam cu

mulţumire de artist la pitorescul, cu care surpăturile de mămăligă oacheşă, spăriete cu cîte un strop de urdă albă, se rostogoleau la răstimpuri de o potrivă de rari, caşi spre fundul unor prăpăstii, înspre adîncul gîtlejurilor încă flămînde ale lui Sgribincea şi Huţan!...

— Amu,—zise Huţan, sculîndu-se de jos, frecîndu-şi cu mulţumire palmă de palmă şi făcînd să curgă o ploaie de ciuciuleţi negri în iarba verde a plaiului,—amu om putea mere, cucoane; doar om apuca să trecem cu lumină peste Tazlău, că, de unde nu, apoi minem în pădure şi noi n'om putea, c'avem grabă mare să ne întoarcem dimineaţă la stînă.

— Da' sfîrşăşte-odată, măi Huţane, cu cea grabă a ta, —zisei eu, prefăcîndu-mă cam supărat; ce tot grabă, grabă?.... Cînd te-i întoarce, pune şi tu din Tazlău un pas pe Geamăna, unul pe Goşman şi altul pe Gitioana şi, din trei paşi, iată-te la stînă.... Ce tot grabă.... grabă?.... Ia mă rog slăbeşte-mă cu graba ta; cînd om ajunge, om ajunge şi pace bună.... doar ştiu că n'am să-mi oftigesc eu eapa pentru gustul tău; doar asta-i eapă de soiu, bre....

— Dă...—răspunse Huţan, înţelegînd gluma,—chitcam şi noi... da' om face şi cum zici neata.

Totuşi Sgribincea strînse în glugă rămăşiţile prînzului, îşi anină gluga în gît şi începurăm a scobori cu toţii spre pîrăul Negru, un fir subţire de apă, ce esă de sub cele din urmă poale ale răchitişului şi-şi face loc printre Goşman şi dealul Negru, până la vărsarea lui în Tazlău, mai sus de Duruitoare, la piciorul de meazănoapte al Goşmanului. Tăiarăm repede peste dealul Negru şi, după un scurt popas dincolo de povîrnişurile lui stîncoase şi repezi, începurăm a urca spre plaiul Gemenei. Cînd începu soarele a cumpăni dincolo de-amează, eşirăm în largul plaiurilor acestui munte mai mărunt decît Goşmanul din stînga şi mai răsărit decît Şoimul de pe dreapta sa.

— Uite, mă Huţane,—auzii deodată pe Sgribincea strigînd: uite, mă, ori aceia nu-i Călina lui Drăgan din Rotărie?

Cînd întorsei capul spre unde arăta Sgribincea, zării în depărtare o femee venind repede şi sprinten de-alungul plaiului, spre noi.

— Ba chiar ea,—răspunse Huţan, după un minut de cercetare cu privirea; da ori ce-a hi căutînd pe-aici, coţofana naibii?

— Dă, mă, ştiu eu?.... Da ne-a spune ea amu, cînd om lua-o la cercetare.

Femeia sosi lîngă noi.

Şi Călina lui Drăgan din Rotărie nu era tocmai o coţofană.... subţirică şi năltuţă, cu obrajii rumeni, rotunjiori şi grăsulii; cu sînuri, ce te împungeau în ochi de sub cămeşa-i albă curată şi deschisă la pept, dar înnodată sub bărbie cu un şiret de arniciu roş, ale cărui capete cu canafuri atîrnau slobode în jos, cu o ademenitoare neregulă; cu părul ei negru răscolit, pe tîmple şi pe fruntea-i netedă, cu o ispititoare neorînduială; cu cîrpa-i roşie depe cap, întocmită cu măestrie de mîna iscusită a întîmplării; cu ochii ei căprii şi mari, însufleţiţi de văpaea unui sînge pătimaş; cu gura ei mică şi înflorită; cu dinţii ei albi şi cu nasul ei fin, drept şi cu nări neastîmpărate... Călina lui Drăgan din Rotărie nu era tocmai o coţofană....

— Cale bună, fa Călino,—zise Sgribincea, tăinuindu-i drumul; de unde, naiba, o plecaşi tu, fa, aşa cu sloboda, de răsai tu din Rotărie tocmai pe Geamăna, parcă te-ai strămuta depe vatră pe cuptor? Cum ai trecut tu peste Tazlău, fa Călino?

— D'apoi că l-am trecut eu Tazlăul de-amu vr'o trei zile, după bureţi, şi m-o prins unda dincoace şi n-am mai putut trece 'napoi.

— Şi unde-ai stat tu, fa, zvîrluga naibii, aşa singurică trei zile şi trei nopţi de-arîndul? De-am hi ştiut noi, am hi venit să-ţi ţinem de urît,—zice Huţan, turtindu-i uşor cu palma-i lată de uriaş cîrpa roşie depe cap.

— Ei, unde...—răspunse ea, dîndu-i cu o lovitură mîna jos şi fără a-l privi; unde?... ia m'am aciuat şi eu pe Bratu, la Ilinca lui Florea, ş'amu plecasem la voi, la stînă, după o ţi' de urdă şi de caş.

— D'apoi c'ai nimerit-o miercurea, fa Călino,—zise Sgribincea scurt.

Şi amîndoi mi se păru, că se privesc în ochi cu înţeles.

— Da' du-te,—urmă el, după o pauză,—că moş Căpăţînă i-acolo şi ţi-a da.

— Da voi un' vă duceaţi amu?

— Ia cu nealui să-l scoatem de vale 'n sat.

Şi numai atunci Călina îşi aruncă repede privirea spre mine.

Călina lui Dragan din Rotărie nu era deloc coţofană.

— Da' cum o să treceţi voi peste Tazlău, că vine din deal, mînia lui D-zeu; ai să te înneci ca un şoarece, mă Sgribincea.

— Da' nu te teme, fa Călino, că doar am mai trecut eu peste puhoiul Tazlăului şi nu m-am mai înnecat.

— Vezi, macar,—adăogă ea cu oarecare îngrijire,—de-l treceţi şi voi pela capătul dela deal a Prelucelor, din jos de Rotărie, c'acolo-i apa mai aşăzată şi n-a hi viind şivoiu cu creastă.

— Ei,—zisei eu, amestecîndu-mă în vorbă,—şi adică ce-i porţi tu atîta grijă lui Sgribincea, fa Călino?... S'a 'neca, s'a 'neca... nu s'a 'neca, nu s'a 'neca, şi pace bună; cine ce are cu gustul omului?... Cum i-a hi scris... Nu cumva ai să te-apuci tu cu D-zeu la harţă de dragul lui Sgribincea?

— Da neata ce ai?—zise ea înţepat, cu un fel de mînie drăgălaşă în ochi şi cu o roşaţă şi mai drăgălaşă de vinovăţie în obraji.

— Eu ce am?... Eu n-am nimica... Numai cît tu, fa Călino, fiindcă, dragă-liţă-doamne, eşti nevasta lui Drăgan, apoi ai prea multe drăgănele, încît ai de unde irosi şi pe dealuri; ce păcat că nu cresc drăgănelele tale, fată hăi, prin cea earbă verde, cum cresc fragii şi căpşunele... Ce mai de lume s-ar strînge la cules drăgănele pe urma ta!...

— Şi-i hi avînd poate poftă şi neata?...—zise ea, plecînd capul cam într'o parte şi privindu-mă peziş drept în ochi.

— Dă, Călino, fată hăi, mai ştii păcatele?...

— Ci, ia cată-ţi de drum, fa Călino,—se auzi deodată strigînd Huţan cu glas posomorît; du-te'n treabă-ţi, fa, şi nu ne mai zăbovi 'n drum, că doar noi avem de mărs, nu de plimbat, ca tine.

Şi aruncă spre Sgribincea o căutătură încruntată de mînie.

— Apoi meri sănătoasă, fa Călino, şi vezi de mai dă pela noi, îi zise Sgribincea cu glas domol şi căutîndu-i galeş în ochi.

— Apoi să mereţi sănătoşi şi cu bine,—răspunse ea, plecînd.

Şi subţirică, şi năltuţă, şi sprintioară, cum era, se aşternu drumului pe plaiu... zbura, nu mergea.

— Hm!... mă gîndeam eu, scoborînd valea trăgănată cu Pisicuţa de dîrlogi, lui bietu Drăgan i-o cîntat cucu'n spete cînd s-o'nsurat.

— Da' ce, naiba, ţi s'o lăsat negurele pe faţă, măi Huţane, —îi zisei eu acestuia, cum mergea pe lîngă mine tăcut şi posomorît.

— Dă, ia muerea asta.... nu-i zi lăsată de Dumnezeu s'o 'ntîlnesc şi să nu pat cîte-o boroboaţă; parcă m-aşi întîlni c'un popă ori c'un epure.

— Azvîrle şi tu c'o mînă de pae ori de ţărnă după dînsa, şi mîntue vorba.

— Da' bat-o întunerecu de muere, că doar nu scapi de pocinocu ei cu una cu două.... parcă-i un făcut cu muerea asta.

— Da' Sgribincea tot aşa zice, măi Huţane?

— D'apoi că ce am eu cu Sgribincea?... Cine-şi cu treaba lui.

Sgribincea rămăsese puţin îndărăt şi nu ne auzea ce vorbim.

— Aşa-i... da' parcă, decînd cu Călina, te uiţi cam chiorîş la el.

— Da' uite-se cine ştie, că eu, doar, nu-i port socotelile lui.

— Socotelile nu i le-i hi purtînd, Huţane, da, mi-se pare că-i porţi sîmbetele.

Cînd ne uitarăm, din întîmplare, îndărăt, Sgribincea, ca la o zvîrlitură de băţ, se pusese jos şi-şi lega tîrsînele dela opinci... Cum se făcuse, cum se dresese, că, tocmai atunci, i se deslegase tîrsînile şi trebuia să zăbovească, ca să şi-le lege; noi, însă, ne căutarăm de drum înainte şi, dela o vreme, nici nu-l mai zărirăm.

— Da' ia s'aşteptăm şi pe Sgribincea, măi Huţane,—zisei eu peste puţin, voind a mă opri din mers.

— Da' lasă-l, cucoane, că dacă şi-a lega tîrsînele, ne-ajunge el din urmă; să ne căutăm noi de-a noastre şi el de-a lui, doar n-a hi avînd numai tîrsîne de legat.

— Bine zici tu, măi Huţane; ia să lăsăm pe Sgribincea să-şi lege tîrsînele 'n răgaz.

Şi ne urmarăm drumul la vale.

Într'un tîrziu, ne călcă şi Sgribincea din urmă... era cam obosit... venise, se vede, prea repede...

Formosus pastor Corydon ardebat Alexin...

— Bine, mă Sgribincea,- îi zisei eu, cînd fu lîngă noi; bine, bre, ce, pîrdalnica, nu-ţi legi şi tu mai bine cele aţe?... Ai s'ajungi de rîsul lui moş Căpăţînă, ca bietul Cîrţă...

— Aţele ca aţele, cucoane, da i s-a hi rupt şi brecinariu, de-o 'ntîrziet atîta,—adăogă Huţan cu înţeles.

Sgribincea îi aruncă o privire încruntată.

Hotărît, că între Sgribincea şi Huţan era vr'o pricină mai din vechiu... şi nu cred să nu fi fost amestecaţi la mijloc ochii căprii ai Călinei lui Drăgan din Rotărie.

— Da' a mai hi mult pân'devale, mai flăcăi,—întrebăi eu, pentru a schimba vorba care începuse a mă cam îngriji.

— D'apoi că n'a mai hi aşa mult,--răspunse Huţan,—că, ia, s'aude cum vine Tazlău'n vale.

De prin văi ajungea, în adevăr, până la noi un vuet surd, nedesluşit şi depărtat, asemenea vuetului plin de fiori, ce preveşteşte apropierea unui cutremur de pămînt.

Soarele cătă cam dintr'o parte, cînd intrarăm, din luminişurile largi ale plaiului, în umbra deasă a codrilor, ce îmbracă văile de jos ale Gemenei; vuetul surd şi nedesluşit al Tazlăului se schimbase în urlet clocotitor de ape vijelioase, ce mînau de dindărăt, cu iuţeală de vifor, surpăturile de stînci zmulse din scoborîşurile înnalte ale drumului lor la vale, şi frămîntau cu zgomot înnăduşit bolovanii grei şi nestatornici depe fundul strîmt al albiei lor. Dela o vreme, sclipiri fugătoare şi iuţi începură a scînteia şi a străbate până la noi prin spărturile de lumină îngustă ale reţelei de crengi umbroase, ce ne prejmuiau mersul... Era Tazlăul, care, scăldat în raze de soare, îşi frîngea strălucirea gălbie a undelor sale în curmezişul negru şi încîlcit al rariştei de brazi. Peste puţin, sosirăm în valea lui strîmtă şi plină de lumină, dar rămaserăm tustrei ţintuiţi pe loc... Pisicuţa, doar, singură, de mai îndrăzni să înfrunte cu suflet neturburat priveliştea înfiorătoare a vijeliei apelor, să se apropie cu o nepăsătoare obişnuinţă de marginea neastîmpărată a undelor şi să-şi ostoească setea, muindu-şi botu-i negru şi fin în apa liniştită dintre doi bolovani mărginaşi...

Huţan se scărpina cu nedumerire şi pe sub căciulă în creştetul capului; Sgribincea, rězămat pe ghioagă şi tăcut, se uita în sus şi în jos pe cursul pîrăului, chibzuind cu ochiul un loc de trecere; eu, cu mînile la spate, făceam acelaşi lucru; dar nici Huţan nu se dumerea, şi nici eu şi nici Sgribincea nu puteam hotărî un vad de trecere, nu pentru picior, dar nici macar pentru ochiu!... Cu aşa ameţitoare repegiune, cu atîta iuţală de vifor se scobora din prăpăstiile depărtate ale munţilor şi luneca la vale, pe povîrnişul înnalt al albiei sale, Tazlăul încruntat!... În zădar te-ai fi silit să-ţi razimi ochiul pe lunecarea sclipitoare a undelor... În fuga lor nebună, îţi zmulgea privirea şi, neoprit, ţi-o tîra fără de voe pe cursul lor vijelios... Iar noianul viforos, izbindu-şi apele de amîndouă malurile înnalte ale albiei, prea înguste pentru el, se răsfrîngea spre mijloc, spumegînd, şi alcătuia

o creastă sumeață, ce luneca grăbită spre largul văilor cu sclipiri iuți de raze de soare. Venea Tazlăul de printre dealuri, mînia lui D-zeu; venea Tazlăul cu schinare, ca un balaur, vorba lui moș Căpățină...

— Cucoane, zise Huțan, scărpinîndu-se în creștetul capului și pe sub căciulă, eu chitesc că n-am putea trece dincolo, că ne mătură Tazlăul ca pe-o așchie și te-i înneca, pacatele noastre, cu cal cu tot.

— Da' tu, mă Sgribincea, tot așa chitești,—îl întrebai eu pe acesta.

— Dă, cucoane, de noi ca de noi, că ne lăsăm pe apă la vale și eșim la mal, că doar îi știm noi moarea Tazlăului; da' neata n-ai să poți trece, că te prăpădești.

— Ei, și ce-i de făcut atuncea, măi flăcăi?

— Apoi dă, cucoane, noi chitim,—zise Huțan,—c'o hi mai ghine să te'ntorci neata înnapoi la stînă, și să mai zăbovești acolo, pân' s-a mai ostoi minia apei.

— Apoi asta nu se poate, măi Huțane, că doar eu nu-s suveică de țăsut pînză, și s-o dau hîț încolo, hîț încolo... Să trecem cum a da D-zeu, și pace bună.

— Da' te 'nneci, cucoane,—răspunseră amîndoi într'un glas.

— Măi flăcăi, ziceți mai degrabă că vă strînge frica'n spate, cînd vă uitați la schinarea Tazlăului, și că degeaba vă mai lăudați că-i cunoașteți moarea; iaca, dacă voi vă temeți, cătați-vă de drum înnapoi la stînă, că eu am să trec singur călare.

Această, bine înțeles, era din partea mea laudă goală și fără temeiu; căci, mai la urmă, uitîndu-mă numai la iuțala de fulger, cu care Tazlăul se părea că spintecă lumea în două, mă cuprindeau fiori de groază; decît stă în firea omului să-și îmbrace, cîte odată, frica cu vitejie și curaj, după cum, odinioară un... bicisnic erou de fabulă s-a îmbrăcat în pele de leu, spre a îngrozi lumea.

Sgribincea zîmbi cu neîncredere; Huțan își scărpină cu înțeles obișnuitul creștet al capului pe sub căciulă, și începură a se uita lung, cînd la mine, cînd unul la altul, fără să zică nimic.

— Ei, și adică, ce vă uitați voi așa, măi flăcăi, și nu ziceți nimic? Nu cumva credeți c'am să mă întorc înnapoi la stînă, după vorba voastră, și să horhăesc coclaurile? Asta să vă iasă din gînd, bre; hai, ori treceți cu mine, ori cătați-vă de drum înnapoi; mă, voi sînteți mai fricoși decît niște epuri.

Vorbă să fie!... decît apucasem eu, așa, vitejia de coadă și mă țineam grapă de ea, cu toate că spatile-mi țîțiiau de frică; îndărătnicia, însă, e mare lucru la om: vezi că te duci de prăpastie și totuși socoți drept umilință de a te întoarce din drum înnapoi. Dealtfel, îndărătnicia a fost, poate, singura boală, de care mi-amintesc să fi zăcut în zilele mele.

— Ei, măi și ce stați așa ca niște momîi? Hai, ori trecem, ori nu trecem,—zisei eu ca încheere.

Fără să zică nimic, Sgribincea își scoase gluga din gît și

se duse în pădure de-o mistui undeva; apoi se întoarse, își desfăcu și el și Huțan ațele dela opinci și, de unde până acum erau aduse în jurul pulpei, de astădată își înfășurară cu ele, strîns și peste opincă, toată căputa piciorului, înnodîndu-le cu îngrijire la gleznă.

— Da ce faceți voi acolo, măi Huțane?

— Apoi înfășuram talpa cu tîrsînile, ca să nu lunecăm așa tare pe bolovani.

— Va să zică tot trecem.

— Apoi dă, să trecem dac'om putea.

Pecît mi-aduc aminte, tremuram de-al binelea; decît nu mai era chip de dat înnapoi.

— Cum mi-a fi scris,—cugetai eu.

Cîte odată, e și fatalismul bun la ceva; căci, dacă nu tocmai curajul, dar, cel puțin, un soiu de nepăsare vecină cu el se deșteptă în sufletul meu, pe socoteala credinții, că nu se poate înlătura ceia ce este să fie, și că, vorba Romînului ce e scris omului, în frunte-i pus.

Strînsei vălătuc mantaua și surtucul, legai vălătucul cu nojițile dindărăt la șea, și mă făcui sprinten pentru orice împrejurare; strînsei zdravăn tafturul pe pîntecele Pisicuții și încălecai. Huțan și Sgribincea își puseseră căciulile la adăpost în pădure, își suflecară mînicile și își făcură cruce, spre a chema, parcă, până și pe D-zeu în ajutorul lor; Sgribincea apucă pe Pisicuța de dîrlogi, Huțan se ținea dela vale spre a o sprijini, de cumva s'ar fi cumpănit în partea aceia, eu o lovii ușor cu varga peste gît, spre a o hotărî să intre în apă. Deocamdată, fură zădarnice toate străduințile noastre, căci, în loc să pășască înnainte, Pisicuța sforăia și se zmuncea înnapoi.

— Măi Sgribincea,—zisei eu,—ia las-o de dîrlogi, să vedem, n'a merge de bună-voe? Treci, mai bine, tu lîngă Huțan, ș'o sprijiniți amîndoi dela vale.

De îndată ce se simți slobodă, ridică capul în sus, privi drept înnainte, sforăi puternic și începu să scurme cu copita în apă; părea că-și croește un plan, sau că se pregătește să întrupeze o hotărîre mai dinnainte luată. Făcu, apoi, în apă și pe pipăite, cîțiva pași mărunți, înțepenindu-și cu chibzuială copita-i fină pe lunecușul bolovanilor nestatornici; Sgribincea și Huțan se țineau pe lîngă mine în partea dela vale, gata să preîntîmpine vr'o cumpăneală din partea Pisicuții. Intrarăm în cele dintîi ape ale șivoiului... Simțiam cum repegiunea fulgerătoare a undelor surpa sub mine picioarele Pisicuții și, totuși, ea nu se dădea biruită de zbuciumul apelor, ce năzuiau s'o răstoarne. Pentru orice împrejurare, scosei picioarele din scări... Huțan și Sgribincea luptau din răsputeri împotriva repegiunii, cu care șivoiul caută să-i mături;și de sprijinit pe Pisicuța nici nu mai putea fi vorbă... Incă un pas, și intrăm în creasta viforoasă și spumegătoare a apelor, ce zburau cu iuțală de fulger în bătaia sclipitoare a razelor de soare.

Această nemărginită rostogolire de ape, ce-mi zbura pe dinainte, îmi zmulgea privirea din ochi și, cu iuțală de vijălie, o tîra la vale pe cursu-i neoprit... Vîrtejul amețelii mă cuprinse... Inchisei ochii... dar prin întunerec rămase încă viu și îngrozitor urletul clocotitor al apelor noianului.. Trecu, poate, o clipă... Trecu, poate, un veac... cine știe ?... De-odată un strigăt de groază se ridică peste urletul clocotitor de pretutindeni.

— Innapoi, cucoane !...

Zguduit, mă trezii, parcă, din somn... deschisei ochii... cînd privii spre dreapta, pe luciul apelor, un amestec de capete, de plete negre și lungi, de picioare și de mîni și mai lungi încă, care se ridicau și băteau apa desnădăjduit, lunecau cu iuțală de săgeată pe creasta sclipitoare a undelor... Erau Sgribincea și Huțan, pe care șivoiul îi măturase ca pe două așchii.

Rămăsesem stîlp și singur în mijlocul potopului; primejdia, însă, are mintea ei... Fără să-mi dau samă, arsei puternic pe Pisicuța cu varga peste gît, cu furia ce ți-o dă desnădejdea și groaza... Mă simții, de-odată, umflat pe sus, ceva păru că-mi vîjîe pe la urechi, șivoiul încremeni pentru o clipă, un zgomot surd de ape puternic frămîntate îmi izbi auzul, muntele din față păru că se nărue peste mine și, din cer, căzui, fără de veste, năprasnic pe pămînt... Cînd mă desmeticii, băgai de samă că mă aflu pe malul celălalt al Tazlăului.. Pisicuța, murată ca un șoarece, tremura cum îi varga și căta din cînd în cînd cu groază înnapoi... Descălecai, o frecai pe ochi, o trăsei de urechi, iar ea, venindu-și în fire, își scutură cu putere de cutremur apa depe dînsa, împroșcînd cu o ploae măruntă pădurile pân' în depărtare...

— C'apoi asta-i curat pajură, bre, nu-i eapă ca toate epele...

...Și Huțan avuse dreptate: Pisicuța zburase pe deasupra, nu trecuse prin Tazlău...

Mă uitai în toate părțile... Singurătate și pustiu ! Pusei la gură două degete și șuerai de amuți urletul clocotilor al apelor... Ascultai... nici un răspuns de nicăiri ; pornit la vale cu Pisicuța de dîrlogi... apoi șuerai din nou... Din depărtările văii îmi răspunse un alt șuerat puternic și lung ; plecai într'acolo și, peste puțin, dădui peste Sgribincea și Huțan, cu apa ciuruind de pe dînșii, stînd jos, la umbră, pe marginea potecii și legîndu-și opincile desfăcute.

— Bun'ajunsa, măi flăcăi ; ei, putut-ați trece apa ?

— Noi ca noi, da neata cum, naiba, o trecuși, cucoane ? — întrebară mirați amîndoi.

— Cum s-o trec ?... ia calare, cum vedeți.

— Doar de-i hi zburat pe deasupra, — zise Huțan — înfășurîndu-și pulpa cu tîrsinile ; că șivoiul, cum vine el, răstoarnă cîtă mi ți-i stînca, da o gîzulie de cal ?

— Așa-i măi Huțane ; da, vezi tu, bre, că eapa mea nu-i stîncă, ci-i pajură de-a lui popa Gheorghe și zboară pe deasupra, nu merge prin apă ca toți caii.

— Măi așa... zău... Nu-ți face, c'a hi sărit eapa naibii pe deasupra, că altfel nu-i de chip ; amarnică vită de cal, drept ț'oiu spune.

— Zi-i pajură de-a lui popa Gheorghe, măi Huțane, și taci, — închee Sgribincea, sfîrșindu-și de legat opincile.

Plecarăm cu toții pe potecă, la vale ; iar Pisicuța, slobodă, se ținea de noi cît colea. Treptat, valea se lărgea și, cînd soarele fu la trei părți din drumul său pe ceruri, sosirăm la marginea Prelucelor sau, mai bine zis, la marginea unei mări încremenite și netede ca fața unei oglinzi, ce se întindea strălucitoare sub bătaea razelor soarelui, până dincolo de hotarele ochiului.... Erau Prelucele revărsate.

Și în luciul acesta nemărginit, pe care nici o adiere de vînt nu-l însuflețea, munții răsturnați, cu codrii lor cu tot, își oglindeau neclintite chipurile lor, până spre fundurile cele mai de jos ale adîncului... mai jos spre fund, mai spre adîncuri, cași pe o stavilă a nesfîrșitului, ochiul se răzăma pe albastrul răsturnat al bolților cerești... Aceiași nori răzleți și albi, același soare stralucitor însuflețea lumea nemărginirilor de jos, cași lumea nemărginirilor de sus... Cine știe ?... cugetam eu... dar Huțan nu-mi dădu răgaz pentru nici un soiu de filozofie asupra aevei celor două lumi din fața mea, de ași fi înclinat s-o iau drept aevea mai degrabă pe cea de jos, decît pe cea de sus, după cum, de regulă, cam pe dos am luat eu lucrurile, mai totdeauna.

— Amu, cucoane, — zise el, — neata să'ncaleci și noi om mere 'nnainte, și neata să te ții de noi, că nu cunoști locul și pe une locuri se fac steoalne adînci ; nu că, doar, ai să te'neci, da se duce eapa pân' în urechi.

Incălecai.

Munții din adîncuri își clătinară piscurile lor cu codri cu tot, albastrul neted al cerului se frînse în mii de bucăți, norii răzleți și albi se izbiră unul în altul, soarele se sfărîmă, luciul apelor se încreți și cercuri largi cu creștete strălucitoare se mînau spre maluri, unele pe altele... Huțan și Sgribincea intraseră în apă... Așa mi'nchipuiu că uriești vor fi străbătut mările cu apa până la glezne... Pisicuța, care zburase prin aer peste șivoaele vijelioase ale Tazlăului, acum se simțea umilită, oarecum, străbătînd întinderile moarte ale acestei mări fără viață... Și numai cînd apa îi venea până la gît, cînd, adică, avea de luptat cu adîncul amăgitor de sub picioarele ei, numai atunci își încorda trupu-i mlădios și, potrivit plecărilor ei războinice, vînzolea cu picioarele-i fine de oțel și spintecа cu peptul său puternic undele, care, spumegînd de mînie și neputință, se abăteau umilite din calea ei înlături... Cam tot după atîta timp de mers pe sub umbra pădurilor sosirăm în Tazlău.

Trăsei la Eremia Honcu, primarul locului pe vremuri, pe care îl cunoșteam demult. — Sînt nume sugestive, care, în cinci litere, îți sintetizează un portret întreg... Astfel e destul să zici Eremia Honcu, dar mai ales Honcu, pentru a ți se deștepta

in minte chipul unui fel de urieș, lung, dar nemăsurat de lung, cu încheeturile trupului puternic legate, cu niște mîni ce-ar fi fost în stare să umfle în brațe un munte și să-l așeze binișor peste altul, cu un pept cît o față de arie îmbrăcat, pe cît se arăta de sub cămeșa întredeschisă, cu un codru sălbatec de păr negru și stufos, cu o barbă cum îi cătranul, rar sămănată printre ciupiturile rari de vărsat, cu niște ochi de taur, ce încremeneau pe om sub căutătura lor, și cu un glas !...

— Da bine, de unde căzuși la vremea asta, domnule,—mă întrebă el, văzîndu-mă intrînd pe poartă și fără a aștepta macar vreun „bine-am găsit" dela mine.

Și sub glasul lui de tunet se zguduiră împrejurimile.

— Ia depe dealuri, Honcule, și uite-mă-s murat ca un șoarece... da'nsfîrșit bine-am găsit!

— Bine-ai venit... cu bine și cu sănătate; mă Gavrile, ia vezi de cel cal,—strigă el către un argat.

Intrarăm în casă.

— Da'nsfîrșit ce cauți pe dealuri, și de unde vii azi?

— Ce caut pe dealuri!... Pe dracu; azi vin depe Gitioana.

— Tocmai depe Gitioana!... Și cum trecuși Tazlăul?

— Prin nouri Honcule; am o eapă care zboară pe sus.

— Se vede că glumești.

— Ba nici de loc; uite, întreabă pe flăcăuanii iștia.

— Așa-i, domnule Irimia, așa zău!...—întări deodată Sgribincea și Huțan; are o eapă cu sarsailă 'n pintece... pe noi ne-o furat apa la vale și nealui o zburat cu eapa pe deasura șivoiului.

— Mare ți-i minunea ta, Doamne!—închee Honcu, clătinîndu-și rar și cu mirare capu-i plin de plete; da' dacă te 'necai, omu lui D-zeu?...

— Ei, dacă mă 'necam!... Dacă mă 'necam, nu era să poruncești azi, Honcule, nimărui să-mi frigă vr'un puiu, și nici nu era să-mi dai ceva să mă schimb, până s'or mai usca iste bulendre depe mine.

— Femee hăi,—strigă Honcu, de se cutremurară păreții casei; femee hăi, ia vezi de'nchipue mai iute de cea masă, că, uite, ne-a căzut la gazdă musafiri flămînzi; și ia vezi de niște schimburi curate de primenit, pentru d-lui.

Și măcar că nevasta lui Honcu nu era în casă, totuși el vorbea cu dînsa, cași cum ar fi fost de față; doar Honcu, cînd vorbea la el de-acasă, glasul lui răspundea tocmai pe Măgura Mare, și, cînd ar fi avut nevoe de chemat vr'un vătăjăl dela comună, care era dela dînsul cale de jumătate de ceas, tot din cerdacul caselor lui l-ar fi strigat; astfel, se zice că el da porunci satului întreg, strigînd dela el de-acasă, și că tot satul revărsat pe vale auzea și-l asculta. Din mijlocul norodului strîns împrejurul lui, Honcu se ridica, dela pept în sus, peste marea de capete a tuturor... Pe un astfel de om nu putea să-l cheme decît Honcu...

Iar cînd începui a încerca priminelile lui Honcu, băgăi de

samă că, în pantalonii lui albi, ar fi putut intra de-al binelea doi brazi gemeni, iar în cămeșa lui cu bibiluri, o moară de vînt!... Totuși trebuii să mă pierd în imensitatea acestor haine, și, cînd fu să mă cheme la masă, cu greu mă putură descoperi cei de casă.

Stăturăm la masă sub un nuc din grădină.

— Da' ori d. Arsene, dece n-a fi dat azi pe la noi- zise el către nevasta lui, după ce ne așezarăm la masă.

— Ei, d'apoi lui d. Arsene cine-i mai poate ținea socotelile? Cînd îl cauți, nu-l găsești, și-l găsești tocmai cînd nu-l cauți... nu-i știi obiceiul?

— Ai dreptate nevastă... Amu trebue să fi stînd d-lui răsturnat cu fața'n sus, pe patul d-sale din pădure, c'un picior desculț și cu unul încălțat, și s-a fi uitînd prin rariște la stele ziua-meaza-mare.

Și rîsul homeric al lui Honcu zgudui casa întreagă.

— Da' cine-i d. Arsene, Honcule?—îl întrebai eu.

— Ei... ai să-l vezi d-ta, că doar trebue să cadă el de undeva; d. Arsene îi dela Eși și vine la noi regulat în fiecare vară; trebue să fi avînd el și alt nume, da' noi îl cunoaștem numai pe numele de botez; pentru cine nu-l știe, d. Arsene e o făptură de om pe dos; da' nu-i așa, că doar are doxă la cap și-i cu tîlc la vorbă; numai cît are el, așa, țîcnelile lui; altmintrelea-i om de toată isprava.

Și nevasta lui Honcu, izbucnind într'un hohot năprasnic de rîs, era cît pe ce să ne stropească pe toți cu borșul, ce era să soarbă din lingura aproape de gură.

— Da' ce te-apucă, măi femee,—zise Honcu jumătate oțărît, jumătate de abia stăpînindu-și rîsul; ci, cată-ți de mîncare și lasă-ți din gînd d. Arsene.... Iaca, d-le,—zise el, adresîndu-se mie,—decînd cu d. Arsene, nu mai este de chip cu muerea asta a mea; o năpădește rîsul și noaptea prin somn; tare mă tem să nu-i fi căzut d. Arsene tronc la inimă, că, doar, are chip frumos, bată-l pustia, măcar ca-i numai o chișcătură de om.... Dare-ar dracu, fa nevastă, să te zăpsesc, c'apoi sf. Neculai îți știe de știre,—închee Honcu, încruntîndu-se glumeț la femeea lui.

— Apoi bine, Honcule,—zisei eu,—frumos, cu doxă la cap, cu tîlc la vorbă, apoi atunci ce fel de făptură de om pe dos îi d. Arsene al tău?

— Apoi nu-ți spusei că are el țîcnelile lui, și cînd te uiți la el, așa, pe deasupra, parcă-i ca ne-alți oameni.... Dealtfel, îi om în toată firea și cu mare socoteală. Fa muere, să nu te'mpingă păcatele, că-ți sucesc gîtu ca la un puiu de găină; ia mai vezi de cea gărafă, că, uite, și-o dat sufletu.

— Doamne, mă Irimia,—zise femeea lui, sculîndu-se și luînd garafa că s'o umple din nou,—ai tu așa niște glume de-a tale, că, zău, faci pe lume să creadă că-i chiar așa cum spui tu.

— Ei, dă, nu te mai bosumfla și tu, fa nevastă; ce dracu, nu mă cunoști? Ia vezi de umple cea garafă.

Sfîrșirăm repede de mîncat, iar după masă eu mă retrăsei

intr'o odae anume hotărită pentru mine; noaptea sosi repede și, deși cădeam de somn, gîndul meu, totuși, nu se putea despărți de d. Arsene al lui Honcu.

Dormii zdravăn în noaptea aceia și aproape fără de visuri; cel mult dacă d. Arsene mi se arătă prin somn de două ori mai lung decît Goliat, primblîndu-se măreț, c'un picior desculț și altul încălțat, pe creasta viforoasă a undelor Tazlăului....

A douazi-dimineață, înainte de răsăritul soarelui, mă dusei la pîrău, care curgea pe-aproape, cu gîndul să mă scald, dac'ar fi fost cu putință, dar cit pe ce să nu mai cunosc Tazlăul: intr'o noapte așa scăzuse, că i se vedeau pietrele, și se limpezise așa, încît te prevedeai printr'însul.

N'apucasem încă bine să mă vîr în apă, cînd iată că, tot dincotro venisem eu, zăresc, din depărtare, că vine și se îndreaptă spre locul unde mă scăldam, cineva necunoscut, dar un soiu de cineva, care, după vorba cu țîcnele a lui Honcu, nu putea fi decît d. Arsene.... Astfel, de după spate și prin dosul urechii stîngi îi eșea, se prelungea și se pierdea sus în văzduhuri ceva subțire și lung, dar ceva nesfîrșit de lung și de subțire.... era o pușcă.... De unde găsise d. Arsene o pușcă așa de lungă, ca să și-o anine în gît cu o curea adusă cruciș peste pept, n'ași putea spune; știu atîta că și astăzi mă împunge în creer lungimea puștii d-sale; sau, poate, mi se păru mie așa de lungă, numai din pricina nepotrivirii cu omul de o șchioapă, ce o purta, sau, mai bine zis, a chișcăturii de om, vorba lui Honcu... se poate!.... Ceva se tîra după dînsul pe pămînt... era pardesiul său lung, îmbrăcat numai pe-o mînecă, iar partea dreaptă a hainei rămăsese în voia întîmplării, slobodă să mături prundișul, dacă ar fi avut gust, sau să fluture în bătaea vîntului, dacă numaidecît ar fi avut această fantazie... Sosi pe mal și, în chipul cel mai obișnuit din lume, se puse jos, chiar lîngă straele mele, se descălță de botine și de colțuni, vîrî cîte un colțun în fiecare botină, înghesui cîte o botină în fiecare buzunar al pardesiului și, suflecîndu-și pantalonii numai până la glezne, intră în apă, cu gîndul, pe cît înțelesei, de a o trece dincolo... După cum se tîrîse pe pămînt, tot așa poala dreaptă a pardesiului se tîra acum prin apă, și apa i-ajunsese până la genunchi, peste pantalonii aproape nesuflecați; iar după linia ce apucase pentru a trece curmezișul Tazlăului, prubuluiam că o să se împedice de picioarele mele, lungite pe sub apă; și cu toate acestea, existența mea în mijlocul pîrăului trecea pentru d. Arsene tot așa de nebăgată în samă, cași aceia a unui netrebnic mormoloc... Aceasta mă revoltă; dar iute iarăși mă potolii.... Am și eu, ca toată lumea, slăbăciunile mele; iar pentru oamenii, care, sub forme neobișnuite, ascund alcătuiri temeinice sufletești, am avut întotdeauna o deosebită slăbăciune; și, poate că mai la urmă să am și dreptate.... Pentru ce, adică, mi-ași gîtui eu imboldirile propriei mele firi, turnîndu-le în tiparul sucit și îngust al „convenienților" meșteșugite, și ași trece în ochii... celor proști drept ceia ce nu sînt?...

Pe cît mi se păru mie, de-ocamdată, d. Arsene era un original; iată pentru ce prinsei numaidecît dragoste pentru el și îi ertai din tot sufletul că, pentru moment, mă așezase în mintea lui pe treapta netrebnică a celor mai de pe urmă mormoloci.... Am însă și toanele mele de răutate; astfel, cînd fu numai la cîțiva pași depărtare de mine, mă lungii pe spate, scosei picioarele afară și începui a bate apa cu atîta furie, încît ridicai în calea d-lui Arsene o stavilă nestrăbătută de stropi de apă... Ți-ai găsit!... Cași cum nimic neobișnuit nu s'ar fi întîmplat, d. Arsene își urma drumul neturburat, pășind metodic prin apa repede ce-i trecuse peste genunchi; străbătu ploaea năprasnică scornită de mine, eși pe malul celalalt și se înfundă în pădure...

Mă hotărîi să-l urmăresc.

Eșii îndată din apă, îmi umflai în brațe straele depe mal, trecui Tazlăul de partea cealaltă, mă îmbrăcai iute și mă înfundai în pădure pe urmele d-lui Arsene....

Intîmplarea mă duse repede și fără greș drept la... vestitul pat al d-sale.

Intr'un desiș de brazi, înnadins, parcă, întocmit pentru aceasta, d. Arsene, cu degetele amînduror mînilor încleștate după ceafă, drept căpătâiu, stătea lungit cu fața 'n sus pe o saltea groasă de cetină, străjuită pe margini de niște pari groși, bătuți țapăn în pămînt, și poate că, vorba lui Honcu, se uita la stele ziua-meaza-mare, prin bolta rară de frunziș.... Intr'o creangă își aninase pușca, iar în alta pardesiul cu buzunările doldură de botinele înghesuite în ele. Nu știu ce s-ar fi întîmplat cu linia orizontalei contemplațiuni a d-lui Arsene, dacă vre-un urs s'ar fi apropiat de d-sa; știu, atîta, că această linie nu se turbură deloc, la apropierea mea, deși călcam pe vreascuri destul de îndesat și deși vreascurile trosneau sub pașii mei îndeajuns, ca să trezească din autosugestiune și pe un fachir indian....

Mă oprii la cîțiva pași și privirile noastre se încrucișară...

Iar în clipa cît ne priveam, mă încredințai că Honcu avea dreptate să se gîndească puțin la Sf. Neculai, sau, măcar, la gîtul femeei lui... ca să-l sucească cît de cît ca la un puiu de găină... Un păr negru și plin, dela sine undulat și aruncat peste cap cu o ademenitoare neîngrijire, lăsa la iveală o frunte largă și de o sculpturală regularitate; ovalul feții, palid și blajin, străjuit împrejur de o barbă sărăcăcioasă și fantastică, nasul drept și statornic, musteața mică și în bună rînduială, gura croită pe un veșnic zîmbet de fină ironie, privirea-i acum melancolică și visătoare, acum vie și tăioasă ca ascuțișul unui briciu,—ar fi alcătuit un model viu pentru o pînză, unde clasicismul să-și dea mîna cu decadența, Michel Angello cu Boticelli!...

Nu găsii însă cu cale să frîng linia orizontalei contemplațiuni a d-lui Arsene, precum n'am găsit niciodată cu cale să turbur eu însumi unele viziuni scumpe mie....

Și d. Arsene se ridicase în ochii mei la treapta înnaltă a unei viziuni!....

Imi căutai innainte de drum şi mă mistuii in pădure.......

. . . .

. . . .

Şi cum s'au mai zguduit păreţii casei!... Şi cum s'a mai cutremurat pămîntul sub răgetul de leu al risului lui Honcu, cind a aflat de isprăvile mele cu d. Arsene!!...

A douazi, innainte de revărsatul zorilor, călare pe Pisicuţa, ţineam, la Gebea, drumul spre Piatra.

Sara, pe innoptate, sosii acasă.

Aici alt păcat.

Dădui peste o slujnică nouă, tocmită in lipsa mea şi care, prin urmare, nu mă cunoştea.

— Da cine eşti d-ta, — mă intrebă ea răstit, cind dădui să descalec.

Mă uitai deaproape la dînsa prin întunerec, şi numaidecît înţelesei cum stă treaba.

— Acasă-i boeru, duduca?—o intrebai.

— Da' ce pofteşti d-ta cu boeru şi cu duduca la vremea asta? Boeru-i dus şi duduca nu-i acasă.

— Apoi am s'aştept păn' a veni ori boeru, ori duduca.

— Nu-ţi spun că boeru-i dus şi duduca nu-i acasă?... Hai, cară-te, că chem sergentu; ce cauţi d-ta călare noaptea pe la casele oamenilor?

— Da' cum te cheamă, nevastă?

— Ei, cum mă cheamă!... Sanda... şi ce pofteşti?

— Uite, Sando, să mă laşi să stau ascuns colea'n cerdac, păn'a veni duduca.

Fără să zică nimic, se repezi pe poartă ca un vîrtej.

— Sergent!... Sergent!...

Sergentul eşi ca din pămînt şi intră cu Sanda iute în ogradă.

— Ce-ţi este, fa? Ce răcneşti aşa?

— Uite, d-lui—şi arătă spre mine, prin întunerec—vra să s'ascundă 'n cerdac şi să pîndească pe duduca cînd a veni.

Sergentul se apropie cu sfială de mine şi, fără să mă aştept, aprinse un chibrit, de era cît pe ce să-mi pîrlească musteţele.

— Babă nebună ce eşti!... da' doar aista-i stăpînă-to; ce dracu, nu-l cunoşti?

Sanda rămase ca trăsnită.

— Aăăăra, cucoane, d'apoi ce, păcatele, nu-mi spuseşi că eşti d-ta, de mă faci să scol mahalaua?

— Ei bine, nu-i nimica, Sando; unde-i duduca?

— Peste drum, la d. căpitan; să mă duc s-o chem?

— Cată-ţi treaba. Deschide ş'aşterne, că mi-i somn.

Sanda deschise, îmi aşternu, şi, sfărîmat de oboseală, mă culcai. Dormii dus, iar a douazi cînd mă trezii... eram acasă la mine.

C. Hogaş.

Din al doilea jurnal de bord.

— In Creta —

De eri plutim încet, abia mişcîndu-ne, pe o mare ca de untdelemn. Zădarnic aşteptăm din cotrova măcar o adiere de vînt răcoritor. E aşa de cald, că marea doarme moleşită, fără să mai respire parcă. Ne dor şi ochii şi capul de-atîta lumină orbitoare.

Razele soarelui de foc străpung ţesătura pînzei sub care voim să ne umbrim; ard şi moae smoala dintre scîndurile punţii înfierbîntate.

Fumul, scăpat în răstimpuri din gura coşului, se înnalţă drept în sus şi rămîne mult aşa, atîrnat în văzduh, plutind ca nişte nouraşi alburii de spumă.

Vre-o cîţiva marsuini ne urmăresc, cerşindu-ne mîncarea; în salturi nebuneşti, se afundă şi apar, făcînd mereu la tumbe, întocmai cum se iau copii de ţigani în urma trăsurilor pe drum.

O pasăre de mare, ce ne urmărea demult în legănatul ei domol prin aer, se lasă obosită pe capătul unei vergi, fîlfîind uşor aripele albe desfăcute.

Uscatul trebue să fie pe-aproape. Departe, spre miazăzi, printre nourii albi ca nişte grămezi de scamă desfînată, începe a sclipi în bataea soarelui o pată cu strălucire de sidef.

Acolo, în zarea aceia, a crescut tunătorul Zeus, adunătorul de nouri, părintele zeilor şi al oamenilor, care, torcînd destinele muritorilor, împărţia tuturora şi bunurile şi relele.

E vîrful, veşnic albit de zapadă, al muntelui Ida.

Pămîntul Cretei începe a se zări.

Insula aceasta, cea mai mare din Archipelag, aşezată aproape la aceiaşi depărtare de Europa, Asia şi Africa, forma punctul de legătură intre cele trei continente şi centrul lumii vechi.

Istoria Cretei este încă necunoscută. Descoperirile de mare

preț, care se fac acum în insulă, la Festos și Knosos, dau mult de lucru archeologilor; se găsesc aici urmele unei civilizații foarte vechi, de aproape patru mii de ani.

De curind s'au inceput lucrările pentru descoperirea palatelor înțeleptului Minos, eroul Cretei, care a trăit cu vre-o citeva veacuri înnaintea războiului troian; el este regele primului stat grecesc, despre care amintește istoria antică.

Insula Creta, așezată in mijlocul Mediteranei, in calea marilor migrații, la încrucișarea largilor drumuri de apă, între Egipet și Fenicia, care i-au înlesnit civilizația, trebue socotită ca primul leagăn al Helenismului.

Țărmurile prăpăstioase, cu stînci dințate, încep a se desfășura înnaintea noastră. Un lanț de munți cu piscurile albite tae insula în lungime.

Prin limpezimea aerului se zăresc, până in fundul văilor adînci, livezile de maslini, ca niște pete verzi pe fundul cafeniu al pămîntului pietros, sterp, ars de ferbințeala prea mare a soarelui. La poale se văd, în felurite chipuri, grămezi de pietre roșii, albe și vinete,—sfărămăturile stîncilor, rostogolite de vremuri în mare.

Ne îndreptăm încet în spre intrarea băei Suda.

Un port natural, sigur, aparat de vînturi și atît de larg, că ar putea adăposti o flotă uriașă în sînul său.

Se mai recunosc și azi urmele puterii venețiane; pe o mică insulă ca un bloc de piatră, desprinsă din coasta muntelui și aruncată mai departe în apă, se vede ruina zidurilor crenelate ale unui fort, care păzea intrarea în bae.

Printre dărâmături se mai deosebește încă placa de piatră, cu sculptura leului înnaripat al mîndrei Veneții, care stăpînea odată, ca regină a mării, insulele întregului Levant.

In fundul golfului strălucesc două bastimente de războiu: unul francez și altul italian. Ancorăm lîngă cel francez, care își poartă numele scris la pupă cu litere aurite: *Condor*,—un mic crucișător.

De-acum cițiva ani, din timpul războiului greco-turc, marile puteri europene au debarcat trupe, ocupînd insula, avînd în totdeauna și citeva bastimente staționare în apele cretane.

Marinarii se înșiră la front pe punte, corniștii sună *onorul*, și ne schimbăm saluturile, obișnuite la întîlnirea vaselor de războiu, reprezentantele statelor a căror culori le poartă.

Vizitele de ceremonie se țin lanț. Bărcile cele mai frumoase, balinierele albe, lustruite, sint lăsate la apă; marinarii cei mai chipeși, aleși pe sprinceană, lopătează în cadență desăvîrșită;—e întotdeauna, în asemene împrejurări, un prilej de întrecere între națiuni.

Comandantul francez, un bătrîn hazliu, ne întreabă, surizind, dacă nu cumva am sosit și noi, ca să protejăm pe mîndrii strănepoți ai vechilor Eleni, pentru a nu fi masacrați de barbarii Otomani? Și, la plecare, roagă pe comandantul nostru ca să feli-

cite pe profesorii de limba franceză din Rominia, pentru modul strălucit cu care știu să învețe pe Romini să vorbească franțuzește.

Toți așteptăm cu nerăbdare ora de bae, ca să ne răcorim în apa mării care, în golful acesta, e calmă ca apa unui lac.

E atita limpezime, că se zărește fundul ca printr'o sticlă albastră-străvezie.

Abia ne aruncăm în apă, cițiva înnotători mai îndrăzneți se îndreaptă în spre larg și deodată izbucnesc o mulțime de strigăte desperate pe vasele străine.

Ne zăpăcește zgomotul, și nu putem pricepe ce s'a întîmplat deodată. Simțim că un pericol ne amenință, fără să știm din care parte vine. Cuprinși de groază, cei care se găsesc în apă, se grăbesc, înnotînd din răsputeri, să ajungă la vas, să prindă cu mîna ceva, căutînd astfel scăparea.

Iar cei rămași la bord, crezînd că se înneacă vre-un om, sar repede în bărci, fără să știe în care parte să alerge în ajutor.

„Guardate!... Pesce-cane!... Guarda!... Le requin!... Le tigre de mer!...—strigătele acestea, repetate de-atîtea glasuri, se deosebesc din zgomotul care crește din ce în ce. Vre-o două bărci, mînate la disperare, zboară ca să culeagă din apă pe cei rămași în urmă. O barcă a vasului francez ajunge cea dintăi și ia vre-o trei de-ai noștri.

Un ofițer francez ne lămurește că un requin, care se înfruptase cu carne omenească, înghițind un marinar englez, stă de citeva zile la pîndă, așteptînd vînatul ce trebuia să-i pice de la vre-unul din vasele ancorate în bae.

Ne descrie groaza și dușmănia ce o au marinarii francezi împotriva acestei hrăpărețe dihănii de apă, care e așa de puternică, că numai cu o lovitură de coadă poate omorî un om.

Cînd apare requinul în raza unde se află ancorată o escadră, se dă de știre la toate vasele și uneori se trage ca alarmă un foc de tun.

Cînd aripele nopții începură a înnegri zarea, marinarii, obișnuiți a se culca devreme, începură să-și pregătească culcușurile afară pe punte, sub cerul liber. Innăuntru căldura era chinuitoare.

O noapte senină și caldă se lasă din ce în ce, adormind pe nesimțite golful acesta adînc și tăcut, cu apa lui leneșă, umbrită în spre țărm într'o culoare albastră închisă, ca siniala.

In bruma argintie, ce cade cu încetul peste pămînt și apă, nimic nu se mai mișcă; la mal, se simte numai un șopot tremurător de unde: e jocul înșelătoarei mări, care mîngîe și sărută luciul pietrei, rozînd fără încetare țărmul stîncos și prăbușit.

Departe, la intrare, se desemnează pe cer conturul fortului venețian; citeva stele, sclipind răslețe, par niște candele aprinse pe zidirea ruinelor străvechi.

O pată neagră umbrește coasta sură a muntelui pleșuv; e o pădure de maslini, care se întinde până devale. Și dintr'acolo

vine până la noi o adiere slabă, un suflu de răcoare, ca alintarea blindă a unei mini uşoare, nevăzute.

In noaptea asta nu-i chip să adorm devreme. Mă plimb singur pe punte. Aud vorbă la prora.

Un grup de marinari, culcaţi, fără să doarmă, se află strinşi in jurul lui Barba Gheorghe, bătrinul nostru pilot, ce pare că inşiră o poveste frumoasă de demult. Mă apropii, pe ascuns, şi trag cu urechea să prind şi eu un capăt din firul povestirii.

„...şi plingea şi se văita toată lumea din Atena, că iar venise rindul ca să plătească birul către regele din Creta.

„In fiecare an, pleca o corabie mare, regească, şi ducea acolo şapte băeţi şi şapte fete, tot ce era mai frumos in Atena, „şi innapoi nu-i mai intorcea, că ii minca minotaurul, pe care regele din Creta il ţinea inchis intr'un palat şi il hrănea cu carne „de om.

„Atunci s'a ridicat Tezeu, cel frumos şi viteaz, zicind că el „are să meargă să ducă de data asta corabia la Creta. Părinţii „lui plingeau şi nu-l lăsau să plece. Dar el n'a vrut să-i asculte. Şi, cind a fost să plece corabia regească, şi-a ridicat pinzele negre, in semn că duce birul cel de moarte.

„Dar regele bătrin, tatăl lui Tezeu, a zis: „Fiule, dacă vei „izbuti să scapi şi tu cu viaţă, să ridici de departe pinzele cele „albe, ca să ştiu şi eu şi ţara mea intreagă minunea ce s'a intimplat".

„După o săptămină de drum, corabia a ancorat aici, la Suda, „unde ne aflăm noi. Tezeu, care era tot aşa de voinic pe uscat „caşi pe apă, era şi frumos ca un inger. Ce-a făcut, ce-a dres, „că Ariena, fata regelui din Creta, s'a amorezat nebună de el. „Era acolo un palat, care se chema Labirint, cu mii şi mii de „odăi; aşa de incurcat era, că cine apuca să intre se rătăcea şi „innapoi nu mai putea să iasă; soarele nu-l mai vedea şi acolo „ii putrezeau ciolanele. Dar Tezeu nu s'a rătăcit, că Ariana i-a „dat pe ascuns un ghem de aţă; şi cu cit el mergea şi s'afunda „in palat, tot desfăcea firul in urma lui, ca să ştie pe unde să se „intoarcă. C'o singură tăetură de sabie a retezat capul Minotaurului, care era spaima Atenei. Apoi s'a imbarcat in corabia lui „şi a luat drumul spre Atena. Şi, de bucurie mare, el a uitat ce „i-a vorbit taică-său, ca să-şi ridice pinzele albe la corabie. Şi „bătrinul sta pe mal la Pireea şi se uita in zare; aştepta mereu „corabia, care nu mai venea, şi el plingea şi ziua şi noaptea. Numai iaca intr'o zi răsare in larg o corabie frumoasă. Toată lumea a cunoscut-o că-i corabia regească, dar nimeni nu indrăznea să zică ceva, de teamă că se vedeau bine pinzele cele negre, umflate in vint. Şi regele bătrin incepu să se vaite că i-a „murit feciorul cel mai viteaz din toţi. Aşa durere i-a venit „la inimă, că şi-a făcut seamă şi s'a aruncat depe stincă in „mare"....

Aşa povestea Barba Gheorghe legendele elenice, in nopţile cu lună, cind ne-aflam ancoraţi in dreptul insulelor al căror istoric il ştia pe dinafară. Intreaga mitologie, care imi chinuise tinereţa celor mai frumoşi ani de liceu cu traducerea incurcatelor texte greceşti, o auzeam acum, sub forma unui basm naiv şi plin de farmec, din gura acestui bătrin corăbier, care nu invăţase nici să se iscălească. O auzise şi el, la rindul lui, din gura celor mai bătrini, la casa părintească, sau pe puntea corăbiei, la piciorul catargului, in nopţi potolite şi senine, pe cind aştepta vintul ca să umfle pinza, să-l ducă in drumul lui pe apă, printre insulele locuite, odată ca niciodată, de zei şi de zeiţe. Innainte de a sfirşi bătrinul povestirea, o parte dintre marinari adormise. Ii furase pe nesimţite somnul, căci multora li se părea povestea, care-o ascultaseră acum, asemenea cu cele care le ştiau din satul lor, de-acasă.

Nu se vorbea oare de acelaşi Făt-frumos, viteaz şi minunat, care se ducea să ucidă balaurul, inchis intr'un palat departe?.... Cind asculţi legendele mistice, astfel povestite, poţi inţelege mai bine ca oricind ce legătură strinsă au cu basmele, care au legănat pretutindeni copilăria nu numai a popoarelor de aceiaşi origină, ci a tuturor raselor omeneşti. Căci toate au aceiaşi rădăcină, şi din unul şi acelaşi izvor s'au adapat.

Explicarea naivă a forţelor oarbe ale naturii, plăzmuirile unor minţi copilăreşti, fapte intimplate odată, propagate din gură in gură, schimbindu-se şi impodobindu-se in felurite chipuri in lunga curgere a vremii, au trecut dela un trib la altul, dela un popor la altul, dintr'o religie in alta.

Dincolo de istoria scrisă este istoria legendară; in formă primitivă, aceasta e adevărată *introducere* in istoria pe care o invăţăm. Oricit de inclicită i-ar fi limba, trebue să ajungem a o inţelege. Cu drept cuvint s'a zis că senzul fiecărei legende este inchis ca simburile in inima fructului.

Din acest grăunte preţios a incolţit istoria, teologia, filozofia şi literatura.

Toate popoarele au istoria lor legendară; dar nici-una nu este mai bogată şi mai luminoasă ca a Greciei. Fantazia elenică a impletit cu o măestrie magică faptele omeneşti, eroice şi divine, religia şi patriotismul, zeii şi oamenii, intr'o ţesătură, fermecător colorată, pe care nu o poţi destrăma ca să-i prinzi capătul firului de adevăr dintru inceput.

Poporul acesta, care a invăţat la vechea şcoală a orientului, a imprumutat aproape totul; chiar şi religia a luat-o din acelaşi tezaur al lumii semite, de-acolo de unde s'au furnizat, intotdeauna, religii, pentru cea mai mare parte a omenirii.

Se ştie bine azi că blonda Afrodita, pe care Grecii o cintau, născută din spuma mării Egee, a fost adusă de către negustorii Fenicieni, odată cu marfa pe care o cărau cu bărcile lor negre, călătuite. Grecii, coborindu-se din susul Europei barbare in jos spre Asia, demult civilizată, au avut darul de a

îmbrăca într'o *formă* neperitoare *fondul*, împrumutat dela bătrînii lor vecini.

Şi, dacă Semiţilor li se datoreşte ideea *religioasă*, Grecilor trebue să le aparţină ideea *frumosului*.

In zadar mă încercam să dorm.

Luna îmi bătea drept în faţă. O lună albă, palidă, rătăcind stingheră de-asupra mării pustii. In nopţi asemenea luminate, natura se înfăţoşează adesea în forme ciudate şi plină de mistere. In jocul de umbre şi lumini, întregul şir de oameni, culcaţi aici pe punte, pare un rînd de cadavre, întinse cu faţa în spre lună; iar frînghiile de cînepă groasă, în pulberea care scînteie ca în poveste, par împletite în sîrmă de argint.

Aşi vrea să văd ruinele palatelor lui Minos sub magica lumină a lunei, ce dă fiori şi aprinde închipuirea. Ce limbă trebue să-ţi vorbească în taină acele sfărămături de pietre, ţănduri rămase ca mărturie încă din splendoarea unei lumi, ce strălucea acum atîtea veacuri.

Mă gîndesc la o noapte în portul acesta acuma patru mii de ani în urmă.

Desigur, aceiaşi lună caşi azi, cu lumina ei rece şi albă, îmbrăţişa golful acesta tăcut; aceiaşi apă clară, albastră, ce roade cu răbdare aceiaşi piatră lucie a ţărmului stîncos.

Muntele trebue să fi fost puţin mai verde, ca în vremea tinereţii; acum pe alocurea-i albit, sau e pleşuv de tot. Şi cerul, şi muntele şi apa—aceleaşi au rămas; dar cîte generaţii s'au perîndat pe-aicea în scurgerea vremii de patruzeci de veacuri.

Acelaşi decor, pe-aceiaşi scenă... numai artiştii s'au schimbat. Dar joacă aproape aceiaşi piesă... e *Drama omenirii*, ce se repetă mereu şi pretutindeni, cu mici schimbări în text.

Foarte tîrziu am adormit, furat de vraja lunei. Şi în somn mi se părea că aud, ca un ecou, crîmpeile de versuri ce-mi da odată aripi închipuirii în anii tinereţei:

„Ne vom întoarce în Creta mîndră cu Tezeu,
„Vom mîngîia pe Neobea,
„Vom deslega pe Prometeu"....

. . . .

Adouazi avem voe să debarcăm pe insulă. Mergem să vizităm portul Caneea.

La debarcader ne aşteaptă o armată întreagă de agenţi şi furnizori. Toate aceste paseri de pradă roiau de eri în jurul vasului nostru. Acum avea să se încingă lupta decizivă între dînşii... din care acei ieşiţi victorioşi trebuiau să ne apuce în ghiare.

Strigă, se înjură, se îmbrîncesc, ca să ne arăte actele şi recomandaţiile dela celelalte vase de războiu, pe care le-au servit.

„*Mosio !.... Amico !.... Caromio !.... Vieni !*"...—şi lupta se mărgineşte în urmă la două tabere vrăjmase: birjarii de-oparte, stăpînii măgarilor de închiriat de cealaltă parte.

Unii căutau să ne arăte că este mai bine să mergem cu trăsura, iar alţii că-i mai plăcut să mergem pe măgari. Tabăra birjarilor a ieşit victorioasă. Dar lupta nu s'a terminat aici; a continuat încă în sînul acestei taberi, căci fiecare îşi lăuda trăsura, şi toţi se concurau în preţuri. Deodată, unul se hotărăşte şi, numai de ambiţie, vrea să ne ducă fără să primească un ban. Acelaşi lucru îl repetă cu toţii. Ne suim într'un landou imens, ca arca bătrînului Noe.

Cu toată ambiţia însă, cînd am ajuns în Caneea, birjarul nu s'a mulţumit cu cei opt lei pe care i-am dat.

O şosea lungă de cîţiva kilometri, acoperită cu o saltea groasă de praf, leagă baea Suda cu portul Caneea. Trecem printre livezi de maslini palizi, cu frunzele albite de praf. Gardurile sînt întocmite din cactoşi pitici şi ţepoşi.

E o căldură nesuferită. Iarba pe margini e pîrlită ca depe urma unui foc. Barba Gheorghe, pe care l-am luat cu noi ca talmaciu, ne spune că a suflat *libasu*—vîntul ferbinte din Libia—care arde tot în drumul său.

Livezile de maslini erau pe aici mai dese, dar, cînd s'a început războiul, Grecii au tăiat maslinii din livezile Turcilor şi Turcii au tăiat maslinii Grecilor. Acuma şi unii şi alţii suferă la fel.

Ne oprim în centru. Case vechi de piatră şi de lemn, mici şi mari, de toată măsura, fără ordine şi stil; un amestec de coperişuri turtite; pe sus, cerdacuri largi turceşti, pentru uscatul rufelor la soare. Cîteva străzi mai largi încadrează portul vechi, încolo ulicioare întortochiate, pietruite cu bolovani colţuroşi, înfierbîntaţi de arşiţa soarelui.

Acelaşi *orient* strălucitor şi sărăcăcios în murdăria lui neperitoare, sub azurul transparent al cerului totdeauna albastru şi luminos...

Decînd puterile europene au debarcat trupe în insulă şi culorile celor cinci steaguri, înşirate pe zidurile cetăţuei, se văd fluturînd în aer, oraşul e 'ntr'o sărbătoare continuă, avînd înfăţişarea unui bîlciu permanent. Toate s'au însufleţit de-odată: prăvăliile, cîrciumele, cafenelele gem de lume, negustorii fac afaceri bune; bande de lăutari, o capelă de dame de Galiţia, o panoramă, distracţie americană, un mic circ şi felurite alte petreceri desfătează pe cele cîteva mii de soldaţi străini, care au soldele îndoit de mari, ca în colonii, sau în timp de campanie.

Sînt sigur că înainte de războiul Greco-Turc viaţa aici trebue să fi fost cu mult mai tristă şi monotonă.

Venirea trupelor a fost ca o binefacere neaşteptată—căderea unei mane cereşti în insula asta săracă şi amorţită.

Armata aceasta combinată a ocupat insula pentru a împedeca încăerările dintre Turci şi Greci. E drept că în insulă este o linişte desăvîrşită; încăerările, care se mai repetă zilnic, au loc numai între soldaţii diferitelor naţionalităţi. Deaceia, localurile de petreceri sînt împărţite pe naţiuni; acolo unde intră Italienii

nu poate intra nici un Francez; de cîteori se întîlnesc în acelaşi loc, se iau la bătae.

Invîrtindu-ne prin oraş, dăm de-o casă mai răsărită, albă, curată. E palatul prinţului Gheorghe, guvernatorul Cretei. Departe de-a avea înfăţişare de palat, samănă mai mult cu o casă a unui arendaş dela ţară. E mai curată însă decît cele din jurul ei; pare văruită proaspăt, ca înnainte de sărbători.

Un domn cărunt, în haine cenuşii, care ne pîndeşte de cîteva minute, se îndreaptă spre noi, cînd se încredinţează că vorbim romîneşte. Ni se prezintă, scoţîndu-şi o carte de vizită: I. G..... *introducător la curtea A. S. Prinţului Gheorghe.*

Naţionalitate nedefinită, tipul Levantinului; vorbeşte şapte limbi, ştie romîneşte, căci a făcut comerţ de grîne pe Dunăre.

Vizităm palatul. Foarte simplu: camere mici, văruite, curate; gospodărie de ţară. Divanuri joase, orientale; pe pereţi— scoarţe şi portretele libertăţii elene, înconjurate cu arme vechi; suşanele lungi, iartagane turceşti şi pistoale încrustate în sidef şi argint.

Cînd am ajuns în cea din urmă cameră, introducătorul a bătut într'o uşă: „Ema!... Ema!... vino, că au sosit nişte domni din Romînia".

O femee brună, cu urme încă de frumuseţă, apăru. Părea foarte mişcată la vederea noastră; poate că-i redeşteptase amintiri duioase, căci repeta aceleaşi cuvinte, cu ochii înnotînd în lacrimi: „Romînia!... Romînia!... săraca Romînia!.... ce viaţă!..."

Prinţul Gheorghe stă mai mult în străinătate decît în insulă.

In faţa palatului e corpul de gardă. La ieşire, admirăm un grup din jandarmeria cretană, care este instruită de ofiţerii italieni în felul vestiţilor carabinieri, spaima Italiei de Sud.

N'am văzut nicăeri o rasă de oameni mai frumoşi ca în munţii Cretei.

O înfăţişare mîndră, impunătoare; oacheşi, bronzaţi, înnalţi şi svelţi în costumul lor pitoresc.

Jandarmii au uniforma apropiată de portul naţional: un ilic scurt, înflorit în cusuturi de arniciu şi sutaş, cu nasturi mărunţi de metal, şalvari scurţi până de asupra genunchilor goi, jambiere de piele neagră. Peste mijloc se încing cu brîu lat şi în loc de chipiu sau cască au o căciuliţă neagră, aplecată pe urechea dreaptă. Dealtfel, costumul naţional, chiar fustanela pe care Grecii o cîntă atît de mult, este împrumutată dela Albanezi şi Turci.

Ne întoarcem iar pe străzile împestriţate de furnicarul multicolor al uniformelor militare. Peste tot o viaţă veselă, zgomotoasă: - sărbătoarea lată a marinarului pe uscat.

Prieteniile se leagă repede aici. Din mers, în timpul cînd trecem pe lîngă o movilă uriaşă de pepeni, aud într'un cerc de marinari italieni şi romîni: „Haide... frateli, să mangeamo uno pepene verde"....

Ne aşezăm la masa unei cafenele turceşti. In mijlocul acestui haus asurzitor, cîţiva Turci stau la umbră, tăcuţi şi gravi, trăgînd din cînd în cînd prin tuburile încolăcite fumul rece al narghilelelor.

Intru în vorbă cu 'n bătrîn, care îmi spune cu părere de rău că ceia ce vede acum în insulă nu-i place. Are de gînd să plece în Turcia. Dealtmintrelea, cea mai mare parte din populaţia otomană vinde pămîntul şi emigrează în Asia mică.

Nu pot suferi Turcii să se vadă stăpîniţi de alţii. E umilitor!... Popor de războinici, cuceritori, care în totdeauna au fost deprinşi de a fi stăpînitori....

Ei se retrag de bună voe din toate ţările pe care le pierd.

Imi aduc aminte de ceia ce-mi spunea unul din prefecţii iubiţi, pe care i-a avut Dobrogea.

Pleca în judeţ cu pachete de cutii de tutun *bectimis*, ca să le dea Turcilor, cei mai buni cetăţeni ai Dobrogiei. Cu toate acestea, cea mai mare parte au vîndut pămînturile pe nimic şi au plecat. Unii, care au şi până acum proprietăţi, vin odată pe an în ţară, îşi încasează arenda pămîntului şi se întorc iarăşi în Turcia.

Toate berăriile şi cafenelele sînt pline; Grecii, dacă nu joacă, table, cărţi, sau domino, cetesc jurnale şi vorbesc, vorbesc fără să mai sfîrşească. De dimineaţă şi până seară stau toţi la umbră, în jurul meselor, şi discută politică grecească—această hrană zilnică le este servită pe un preţ eftin de către gazetele ateniane, aduse cu vapoarele poştale dela Pireu.

Nu vezi pe nimeni muncind. Ce meserie vor fi avînd toţi aceşti oameni, care se agită, vorbesc în gura mare, se ceartă, strigă, se ameninţă cu ochii tulburi de mînie, cu buzele tremurătoare, apoi se potolesc, ca să înceapă adouazi, la aceiaşi cafenea, în jurul aceleiaşi mese, cu puteri noi, cu aceiaşi aprindere, discuţia întreruptă cu o zi mai înnainte.

La fiecare pas întîlneşti trăsăturile caracteristice ale acestei rase de sud: vie, nervoasă, uscată, geloasă, egoistă, nedisciplinată şi explozibilă ca o torpilă de fulmicoton uscat.

Un ofiţer francez, pe care îl cunoscusem cu o zi mai înnainte la vaporul nostru, ne conduce la o berărie mai bună. Abia ne aşezăm la umbra unui platan bătrîn, şi o bandă de lăutari greci începe să ne încînte cu *Valurile Dunărei;* ne cunoscuse că sîntem Romîni.

Innăuntru, pe un părete, văd portretul lui Byron, aşezat între Canaris şi Miacelis.

Patronul, un Grec vioiu şi zvelt, cu o teribilă pereche de musteţi cărunte, dar răsucite în sus, îmi lămureşte într'o romînească stricată că acesta a fost un mare erou palicar al independenţii elenice. Şi, cînd îl întreb dacă a fost Grec, îmi răspunde că Byron a venit dela Englitera, dar că familia lui era originară din Grecia şi stabilită de multă vreme la Londra.

unde făcuse avere mare. Cînd s'a început războiul, el a venit să lupte pentru patria strămoșilor săi.

Credința asta o au foarte mulți Greci.

Mă gîndesc la viața plină de vijelii a nefericitului poet.

Bogat, nobil, dintr'o veche familie de pairi, descendenți din Stuarzi, după ce uimește Europa cu puterea geniului său și scandalizează Anglia cu nebunia aventurilor sale, vine în Grecia, ca să-și cucerească și gloria de războinic, pe care n'avea prilejul să o poată găsi în patria lui.

Inarmează un vas de războiu pe cheltuiala sa și debarcă în mijlocul acelui viespar de intrigi și patimi omenești, care se deslănțuiau între șefii conducători ai instrucției grecești.

Moartea l-a surprins prea curînd, încît n'a avut vreme să descrie, dar ne putem ușor închipui ce a simțit acest om, care văzuse dela distanță lupta eroilor eleni, prin prisma sa poetică, din celălalt capăt al Europei.

Cum s'o fi simțit oare acest nobil orgolios și rafinat în mijlocul bandelor armate, care făceau piraterii și jafuri, între oameni barbari, lacomi și cruzi, fără ordine și disciplină, conduși de șefi rivali și geloși, care se mîncau între ei!....

Ruinat, amăgit și desperat, moare la Missolonghi, bolnav de friguri de baltă.

In multe case din Grecia se găsește portretul său. Domnișoarele de pension și azi îl mai visează, desemnîndu-i chipul, care era, se zice, de-o frumuseță răpitoare.

Dar... vremurile romantice au apus și, demult, s'a stins rasa poeților filoeleni, care se exaltau cîntînd lupta eroică a copiilor Heladei, sub ochii bătrînei Europe, electrizată o clipă numai. Lăutarii greci, voind să ne facă plăcere, încep un cîntec popular din Creta, în care se vorbește și despre Romînia! Barba Gheorghe se năcăjește să mi-l traducă, și eu mă încerc să-l notez. E vorba de vitejiile unui Cretan, pe care îl cheamă *Nauos*, mai mult bandit decît haiduc:

„Veniți, voinicii mei copii,
„Veniți cu mine, scumpi copii,
„Ca să vă dau și aur
„Și haine strălucite.

„Inimi de oțel să aveți în piept,
„Ca fierul picioarele tari să vă fie.
„Cît alții merg o săptămînă,
„Voi într'o zi să faceți drumul
„Pănă la casa cea frumoasă
„A lui Barba Nicola cel bogat.

„Intrați fără de teamă
„Și năvăliți de-odată,
„Că abia acum s'a întors
„Din țara Valahiei bogată,
„De unde-și cară banii
„Cei scumpi și sunători.

„Argint și aur rominesc,
„Strălucitor și greu,
„Luați și sînul vi-l umpleți,
„Apoi în cinstea lui să bem,
Voinicii mei copii....

. . . .

Ofițerul francez de lîngă mine, căruia îi traduc înțelesul cîntecului, începe să-mi descrie populația insulei, căci el se află mai demult aici și cunoaște foarte bine chestia cretană.

„Starea politică, — începu el, — în care se găsește azi insula, avînd trupele străine debarcate, este singura stare fericită a Cretei.

„Insula asta nu poate trăi formînd singură un stat modern, idependent; are nevoe de un epitrop, căci îi lipsesc și banii și mintea.

„E o țară săracă, cu puțină agricultură, de care Grecii au fugit întotdeauna, cu livezi de maslini și puțină vie. O populație, de felul ei leneșă, ajunsă din cauza frămîntărilor într'o stare de sărăcie și dezordine, încît a pierdut cu totul însușirile necesare pentru a se hrăni din propria sa muncă

„Nimeni nu mai vrea să muncească.

„Comitetele și Grecii bogați, răspîndiți prin toate porturile lumii și căror nu li se poate nega sentimentul patriotic, se îngrijesc de hrana Cretanilor.

„Meseria de revoluționar grec este încă destul de bună și îndeajuns plătită.

„Grecii întotdeauna au avut în cel mai înnalt grad sentimentul libertății și o nespusă oroare de ascultare și disciplină. Cu drept cuvînt s'a spus că pe fața globului nu se găsește un popor mai nedisciplinat. Națiunea asta a fost totdeauna despărțită în stătișoare deosebite, care se certau între ele.

„Munții populați de bandiți și mările de pirați.

„Cu asemenea elemente este foarte greu a se constitui și menține azi un mic stat modern, independent.

„Unirea cu Grecia nu i-ar face pe Cretani mai fericiți și mai bogați.

„Ar însemna numai că și Cretanii să pue umărul, ca să înpingă carul statului grecesc, care se mișcă așa de încet și cu atîta greutate. S'ar folosi de unire numai o pătură mică de politiciani de meserie, care și-ar împărți slujbele, noi create.

„Unirea o cer toți aceștia, pe care îi vezi aici în jurul me-

„selor cafenelei și care, enervați de atita așteptare, se ceartă la jo-„cul de table și devorează zilnic jurnalele dela Atena.

„Crede-mă, decind sint aici, m'am convins că acestei popu-„lații ii trebui numaidecit un stăpin.

„Cretanii ar trebui să-i intrebe pe Malteji dece au părăsit „lupta pentru unirea cu Italia, și cum s'a transformat intr'o gră-„dină bogată acea insulă stincoasă și stearpă....

„Singura soluție bună—cea mai de spirit și cea mai nime-„rită—a dat-o un scriitor francez, care a făcut o anchetă in insulă, „după războiul greco-turc:

„Prințul Gheorghe, guvernatorul insulei, să se insoare cu „zestrea fetei unui miliardar american. Atunci s'ar putea explo-„ata resursele insulei, s'ar face bănci, credite, lucrări de utilitate. „.... Liniștea, progresul și fericirea Cretanilor ar fi asigurate, și a-„ceastă insulă s'ar transforma cu timpul intr'un paradis terestru“.

Jean Bart.

ÎN CIMITIR.

Lui *B. P. H.*

Călătorind printre ruine,
Un uriaș am intilnit;
El sămăna leit cu tine:
Îngîndurat, bătrin, cernit.

Nesimțitor in cale-i trece
Și-n cale-i are un mormint....
Îmbrățoșind lespedea rece,
Îi cad genunchii pe pămint.

Durerea-i mută mă pătrunse
Și-l intrebai: „Cine ești tu?“
—Sint Geniul, el imi răspunse,
El imi răspunse și tăcu.

Și-i zgudui toată ființa
Năluca jalnicului vis....
„Aice zace Suferința“
Din vremi pe lespede sta scris.

—Și o iubeai așa de tare?...
Pe fața lui curgea, curgea
Potop de lacrime amare...
—Tată i-am fost, și-i mama mea!

Gh. din Moldova.

Cronica Literară.

(Profiluri femenine: Sibilla Abramo).

> Reste soumise, ô femme, pour être obéie,
> Puisque ta liberté c'est la mort de l'amour!...

Cetind polemicile pe tema femenistă, nu se poate să nu fii lovit de pornirea violentă, cu care ele se urmează de o parte şi de alta. Omenirea viitoare va găsi, desigur, în aceste polemici şi în cărţile, mai mult sau mai puţin filozofice, ce se ocupă cu această chestiune, un izvor nesfîrşit de ilustraţii, pentru a arăta cum se diformează raţiunea în serviciul unui interes, sub înrîurirea unei patimi. In vremuri ca ale noastre, în care doctrinile morale şi economice se preocupă de *utilizarea socială* a individului, în care pare a se fi ajuns la sinteza celor doi opuşi: *interesul individului* şi *interesul comunităţii*, prin transformarea spiritului primitiv de turmă, *gregar*, în spirit de *asociaţiune*; în vremurile noastre, cînd tendinţa e să se formeze grupe sociale, bazate pe solidaritate, pe libera adeziune, şi individul nu mai e cantonat cu neîndurare în cadre sociale, datorite unor cauze fatale, ca: trib, castă, clan, corporaţie, sectă etc.,—e curios de observat că, printr'o logică bizară, s'au păstrat numai pentru femee credinţe şi gesturi, dictate odinioară de spiritul primitiv gregar.

„*Reste soumise, ô femme!*"... Pentru ea nu există „dreptul sfînt" al lui Kant, de a nu fi privită ca *mijloc* pentru scopuri străine de existenţa ei, nici „datoria de a exista" ca individ, cu fire proprie, „fie măcar pentru o clipă", proclamată de Gœthe; ea nu are dreptul să se solidarizeze, să se asocieze la un grup social, de bună voe, avînd sentimentul personalităţii ei.

„*Reste soumise, ô femme!*"... Legea morală generală, după care trebue să se facă integrarea individualităţii în comunitate, este că conştiinţa dependenţii sale sociale să izvorască din sentimentul autonomiei ei individuale, iar conştiinţa aceasta luminată a limitelor libertăţii sale să fie disciplina şi garanţia dezvoltării ei individuale. Femeei nu i se cere însă această înnaltă renunţare, despre care ne vorbeşte Gœthe şi care nu e alta decît adeziunea de bună voe la o întrebu-

inţare socială, supunerea conştientă a individului unor forţe mai presus de puterile lui, dar pe care el le stăpîneşte prin conştiinţă. Nu, femeei i se cere supunere oarbă şi automatică, i se impune activitatea grupului social, din care, *fatal*, face parte, fără să i se lase latitudinea liberei cercetări a aplecărilor ei individuale. Supunerea forţată a activităţii unui grup de indivizi, cu existenţă proprie, unei finalităţi exterioare, unor scopuri din afară, considerarea lor ca *mijloc* spre aceste scopuri, pe care n'au avut libertatea să şi le aleagă,—este nu numai immoral, dar şi împotriva scopului pentru care se jertfesc atîtea existenţi individuale, împotriva interesului general. Inadevăr, autonomia individuală, învoind o activitate, care se produce în toate elementele dintr'o comunitate, provoacă *diferenţiarea* acestor elemente, iar liberul joc al acestei forţe diferenţiate este condiţia de viaţă şi de propăşire a totalităţii, pentrucă e condiţia oricărei vieţi.

„*Reste soumise, ô femme, puisque ta liberté est la mort de l'amour!*"...

„Moartea iubirii"—iată pedeapsa femeei de a fi gustat din pomul oprit al libertăţii. Şi, desigur, ameninţarea e gravă pentru ea, a cărei existenţă este supusă, toată, nevoei aceşteia de a iubi şi a fi iubită! Şi să nu ne închipuim că această ameninţare e o simplă fantazie de poet. Secolul al XVIII-lea, în care femeea are tot ce credem că poate face farmecul vieţii: libertate, eleganţă rafinată, înnaltă viaţă intelectuală şi estetică, nu e decît un vaet, răsunînd de lunga tînguire a urîtului, ce doboară pe regina adulată a saloanelor, numai pentrucă inima ei e pustie, numai pentrucă-i lipseşte iubirea! Antifemeniştii cunosc partea vulnerabilă a adversarelor şi argumentul poetului; arma aceasta frivolă ca un pistol de salon nu e dispreţuită de luptătorii serioşi..., o veţi găsi aproape în toate polemicile, chiar în cele ce afectează iluzia cugetării obiective şi filozofice, pentrucă această mică jucărie loveşte precis şi sigur!...

Dar, pe lîngă năzuinţa la iubire, atît de covîrşitoare în sufletul femeei, este şi năzuinţa de *a fi*, năzuinţă ce este în orice creatură omenească şi care o împinge cu putere la luptă pentru cucerirea „dreptului sfînt", autonomia individuală. Femenismul îmi apare ca conflictul între aceste două năzuinţi; din acest conflict îşi împrumută el violenţa, pornirea, inconherenţa, în genere, şi nuanţarea particulară pe lîngă influenţa ţării, clasei şi a altor împrejurări sociale şi economice, în care se produce. Femeea italiană şi, în genere, femeea dela sud, trăind, pe de o parte, o viaţă în condiţii mai uşoare decît cea dela nord, iar pe de alta, influenţele religioase şi prejudecăţile orientale fiind mai puternice, şi simţind mai covîrşitor nevoea de a iubi şi a fi iubită, *pasiunea* avînd o parte mai largă în destinul şi sufletul ei,—se înfăţişează, în genere, cu un caracter mai puţin pronunţat de individualism în revendicările ei, lupta nu se dă între cele două sexe, cu caracterul violent şi pornit al femenismului dela nord. Preocuparea de căpetenie, cel puţin în lumea intelec-

tuală, acea care se răsfrînge în literatură, nu e căpătarea unui loc în existență, năzuința tragică a creaturii omenești de a smulge tovarășului o parte din locul larg, pe care a pus stăpînire, mulțumită forței și împrejurărilor, la banchetul vieții. Ceia ce domină în scrierile lor, mai presus de orice, e grija de a împăca cerințele, pe care le-a pus evoluția modernă în sufletele lor, cu iubirea, tendința de a căpăta libertatea, fără să omoare această iubire. Și, pentru acest scop, caută ele să schimbe caracterul pasiunii, să micșoreze, dacă nu să înlăture cu totul, caracterul pur fizic al acestei pasiuni, să schimbe în sufletul tovarășului lor de viață idealul de femee, ce pare încă a fi așa de aproape de acel exprimat în faimoasele versuri: „Que m'importe ton âme, je ne veux que ton corps!"

Dreptul sufletului îl cere d-na Neera, cînd se revoltă împotriva prea marelui preț ce se pune în iubire pe frumusețea femeei, și d-na Rosselli, cînd se ridică împotriva importanței covîrșitoare ce dau bărbații fidelității fizice și fecioriei, împotriva precumpănirii exagerate ce o are fizicul asupra psihicului în iubire. Împotriva acestei precumpăniri sînt și romanele femeniste catolice ale d-nei Jolando, mai ales în romanul „*Neuitatele*", considerat ca cel mai bun, în care idealul femeei este a fi o *neuitată* pentru „adevăratul ales", ideal, pe care în acest roman caută să-l realizeze cîteva femei, hotarîte a nu fi niciodată ale „alesului", ci a rămînea ca o iluzie, spre care veșnic să se îndrepte dorința neîmplinită, trăind ele înseși în Veneția o viață poetică și neprihănită, ca niște umbre simbolice într'o țară a visului....

Dar chiar în sufletele unor femei ca Paola Lombroso-Carrara și Gina Lombroso-Ferrero, fiicele ilustrului criminalog italian, femei a căror cultură serioasă și intelect viguros, cît și talentul de a evoca viața cu atîta putere, le-ar da dreptul să aspire la o egalitate perfectă cu bărbatul,—nu depășesc în aspirațiile lor femeniste idealul acesta de a realiza în iubire, pe lîngă legătura fizică, și o desăvîrșită camaraderie sufletească, o tovărășie complectă, în care însă femeea și bărbatul să-și păstreze fiecare rolul și atribuțiile actuale. Iată, înadevăr, ce zice d-na Paola Lombroso:

„Cele două sexuri nu se cunosc destul. Legătura între sufletele „lor, care ar fi atît de prielnică ambelor părți, lipsește prea mult. Băr„batul și femeea nu se întîlnesc decît pentru a petrece: pentru a dansa, „a mînca, a sta de vorbă,—ceia ce nu poate decît să favorizeze dorința „cuceririlor galante. Se întîlnesc pe un teren, unde nu poate fi decît o „veșnică prefăcătorie, unde fiecare se arată altfel de cum e în realitate".

Nicăeri nu apare, în literatura italiană, femeea ca adversară hotărîtă a bărbatului în chestia femenistă, ca o rece partizană a celibatului, chiar acolo unde se simte mai mult jugul dominațiunii masculine, în țările cu clima arzătoare, în care Atotputernicul stăpîn lasă aproape toată sarcina

greutăților vieții pe umerii fragezi ai femeei. Astfel, d-na Luigi di San Giusto, sub un pseudonim masculin, după ce zugrăvește, în romanul său „*Reduce*", neputința morală a bărbatului de sud, alături de energia, curajul și vrednicia femeei; după ce ni-l arată ca un vorbareț și nefolositor visător, anarhist în idei, preocupat de fericirea ideală a omenirii, dar trăind în realitate pe spinarea femeelor, în amantul și fratele eroinei Luiza, care, săracă, muncește zi și noapte, ca din munca ei să-l ție, dimpreună cu cei trei copii,—în loc să se răzvrătească împotriva ordinei acesteia de lucruri, împotriva familiei astfel alcătuite și a soartei nedrepte ce se face femeei, împotriva acestor bărbați care nu fac nimic, ajunge la încheerea că mama, care face această dură experiență, trebue să-și crească băeții altfel de cum au fost crescuți fratele și bărbatul ei!

Sibilla Abramo chiar, deși privită ca adevărata femenistă a Italiei, după apariția cărții sale „*O femee*" (1907), este foarte departe de revendicările radicale, de tonul aspru, violent și hotărît, dușmănos față de bărbat, al femeilor slave și germane. *Femeea*, care e eroina romanului, nu are nume, e născută și crescută în nordul Italiei și apoi dusă de împrejurări în sud. O copilărie chinuită între un tată violent, ateu, și o mamă zdrobită de această personalitate brutală, neurastenică, sfîrșind în casa de nebuni. Tinereța tot atît de chinuită: la cincisprezece ani dusă în sud, din provincia de nord, unde a primit o educație relativ liberă, căci situația femeei e mult mai bună în nordul Italiei decît în sud, fata tînără este rău privită și aspru judecată pentru apucăturile ei libere. Ea are de suferit, deci, din partea opiniei publice și apoi din însuși felul ei de a se purta în fabrica tatălui său, unde lucrează și unde libertatea ei, în mijlocul acestor oameni de sud, cu o natură și o concepție atît de deosebită despre femee decît a celor de nord, o duce la desnodămîntul fatal: e sedusă. Nefiind încă destul de emancipată spre a se gîndi la „căsătoria liberă", se logodește cu seducătorul ei, și, din primele momente, creatura liberă, eroina d-nei Abramo, simte jugul bărbatului, care-i cere supunere oarbă caprițiilor și apucăturilor lui de tiran gelos și o închide în lanțurile căsniciei lui de om nevoiaș, sub supravegherea socrilor și a vecinilor. Exasperată, ea se răsvrătește și, ca să se răzbune împotriva unei infidelități, făcută de bărbatul ei înainte de căsătorie, se compromite cu un institutor,—fapt, pentru care primește dela bărbat o pedeapsă violentă; în urmă, se liberează și pleacă, să trăiască *prin ea* și *pentru ea*.

Dar ce departe e sufletul acestei răzvrătite de al Norei și de îndrăzneala femeelor emancipate din țările slave și germane! Abia s'a liberat de jugul urît al soțului, și sufletul ei, însetat de iubire, caută să găsească, în întunericul în care se zbate, puterea, care să o conducă spre lumină și adevăr. Această putere-i vine însă tot dela vechii ei tirani, pasiunea și credința, întrupate în ființa unui tînăr, „profetul", spre care-și ridică ea ochii, tocmai pentrucă acesta crede într'o „origine și un destin suprapămîntesc".

S'ar părea că aspiră din tot sufletul la autonomia ei sufletească, că toată viaţa, toate puterile ei sint îndreptate spre liberarea complectă a inteligenţii şi personalităţii sale; nu se va sacrifica nici copilului, care e viaţa ei însăşi, căci, nefiind divorţ în Italia, ea va trebui să-l lase în mini.e tatălui său, care cere toate drepturile asupra lui. Cind insă poate, infine, să se dedee muncii intelectuale, pentru care se simte chemată; cind are posibilitatea să-şi ciştige singură existenţa, cum a dorit; cind are şi o iubire sufletească ideală,— se frămintă cu aceiaşi nemulţumire înfrigurată, căci nu se simte mai fericită decit cind ducea o viaţă fără rost, cu amărăciunea dezamăgită a unei dragoste fizice. Biografia acestei *femei*, care a voit să se libereze de orice legătură socială, spre a-şi trăi viaţa complectă, se sfirşeşte în aceleaşi regrete dureroase cu care începe, într'un strigăt de iubire şi de remuşcare pentru copilul pe care l-a părăsit, cu conştiinţa că nu a îndeplinit decit o parte din menirea ei. Cartea e foarte frumos scrisă, cu un puternic avînt de pasiune şi sinceritate, stăpînit de o formă meşteşugită şi strălucitoare. Dar, pentru acel ce e deprins cu psihologia femenistelor din alte părţi, e o surpriză şi o nedumerire tipul acesta de emancipată, care are iluzia că se conduce de raţiune şi reflexiune, pecind sufletul ei e mereu bătut de valurile patimii,— care aspiră la libertate şi autonomie individuală, părăseşte căsnicia şi copilul, ca o răzvrătită, hotărîtă a trăi după „calităţile ei morale şi intelectuale", dar care nu-şi poate cerceta inima şi inteligenţa ei de femee, conştiinţa ei de soţie şi mamă, fără lumina patimii, nu poate rezolvi criza din sufletul ei, fără sfatul şi ajutorul barbatului; iar cind ajunge liberă şi stăpină pe existenţa ei, sufere cu aceiaşi vehemenţă de lipsa bucuriilor şi durerilor din viaţa ei de soţie şi mamă.

D-na Abramo atrage atenţia opiniei publice asupra ei, pentru întăia oară, cu această carte, care la apariţie a făcut mare zgomot în Italia. Ea nu ne-a spus, deci, ultimul său cuvînt, după cum nici femenismul italian nu ne-a arătat încă faţa, pe care o va avea în faza lui definitivă. Cert e că acesta s'a născut şi se dezvoltă in cu totul alte împrejurări decit în celelalte ţări şi că e foarte interesant de prins fizionomia lui încă dela început, în chiar „caetul doleanţelor", în care femeea italiană scrie cu o sinceritate mult mai mare decit cea franceză.

Izabela Sadoveanu.

Cronica filologică

O carte a lui Albert Dauzat

La langue française d'aujourd'hui. Evolution. Problèmes actuels.

Limba franceză, în problemele ei actuale, este puţin cunoscută de Francejí. Publicul mare, care arată un interes relativ destul de viŭ pentru rezultatele generale obţinute în alte domenii, ca de pildă în al chimiei, fizicii, medicinii, se arată cu totul indiferent faţă de rezultatele obţinute în studiul limbii materne. Cauza acestei indiferenţi este mai ales că filologii nu şi-aŭ dat osteneala de a se scobori în public şi a-i atrage atenţia asupra obiectului lor. Pe cînd în vremea noastră se tinde a se vulgariza toate ştiinţile, filologia, în special filologia franceză, a rămas apanajul unei elite restrinse şi n-a pătruns măcar în învăţămîntul secundar. Bacalaureaţi cu o bună instrucţie generală ignorează cu totul istoria limbii lor. Se poate însă concepe studiul limbii franceze în liceŭ fără istoria ştiinţifică—elementară, fireşte—a limbii tot aşa de necesară caşi istoria evenimentelor şi a literaturii? În starea actuală însă studiul ştiinţific al limbii franceze se predă numai în facultăţi, şi încă nu la toate universităţile, iar auditorii sint puţin numeroşi.

I. Principiile care stăpînesc astăzi ştiinţa limbajului sînt două: *a.* Rolul limbistului este de a constata faptele, nu de a le aprecia, cu atît mai puţin încă de a căuta a le influenţa;—*b.* o limbă este în veşnică evoluţie; ea se schimbă necontenit şi nu se fixează la niciun moment din istoria sa.

Toate fenomenele limbistice au raţiunea lor de a fi, şi expresiunile numite viţioase işi au explicaţiile lor. Iată expresia populară *je m'en rappelle.* Un solecism, va exclama un literator sau un gramatic de şcoala veche! Totuş poporul n-a creat această expresie de florile mărului: *je me le rappelle* a fost schimbat în *je m'en rappelle* supt influenţa evidentă a lui *je m'en souviens.* Un acelaş solecism (!) s-a comis şi acum citeva secole în urmă cind *il m'en souvient* s-a schimbat în actualul *je m'en souviens*!

Pentru limbiştii de astăzi, în limbă nu există progres, ci numai e-

voluție continuă. Din punct de vedere *literar* firește limba franceză a progresat. Scriitorii aŭ îmbunătățit-o ca unealtă de cugetare, deși nu se poate spune că limba lui Rostand este superioară limbii lui Corneille sau Racine. Dar, lăsînd la o parte chestiunea literară, limbiștii pun preț pe limba *vorbită*, limba scrisă neființd în fond decît expresia, transcrierea mai mult sau mai puțin imperfectă a celei vorbite. Limbiștii sînt auditivi; literații sînt, și devin tot mai mult, vizuali. De aici cultul acestor din urmă pentru aspectul grafic al cuvintelor, uitînd că un vers, o frază frumoasă trebue, înainte de toate, să sune frumos la ureche și că fizionomia scrisă ar trebui să ne fie complect indiferentă. Aicĭ trebue căutată și origina polemicilor vii care aŭ izbucnit cu ocazia faimoasei reforme a ortografiei (v. mai jos).

2. De unde se formează însă o limbă comună? Din dialecte, evident! (Limba dialectelor autorul o numește, din această cauză, *le français d'avant-garde*). Dialectul *(dialecte, patois, parler, argot, jargon)* este vorbirea unei clase sociale (țăranii) orĭ a unei categorii sociale (avocați, profesori, actori, tâlhari, bețivi, comercianți, militari, etc.). O deosebire tranșantă însă între dialect și limba comună nu există. Chiar Academia a primit în limba comună termini dialectali ca *roupiller* (încă din 1718!), care însemna la origină 'dormir dans sa *roupille*',—*la roupille* fiind 'une cape espagnole' *(ropilla)*. Imprumuturi din dialecte limba franceză a făcut în tot timpul istoriei sale.

In afară de imprumuturi din dialecte, în franțuzește avem de semnalat imprumuturi din limbile popoarelor învecinate. Acelaș lucru și pentru dialecte. Limba populară face împrumuturi mai ales din dialectele germane și din limbile din sudul Franței, în special din provensală și italiană. Astfel dialectalul *chlapin* 'soulier' vine din german. *Schlappe* 'savate', *mariole* 'déluré' din ital. *mariolo* 'fripon', *cabot* 'chien' din prov. *cabo* 'tête', propriu zis 'chien à petite tête'.

Imprumuturile din dialectele de Nord sînt foarte limitate.

Pe lîngă imprumuturi, cuvinte noŭi se produc prin schimbarea înțelesului și a formei. Această schimbare se produce datorită sinecdocăi, metonimiei, metaforei, analogiei. Autorul definește acești termen însoțindu-i de exemple interesante. Despre alte principii (cauze) de transformare a limbii nu ni se spune nimic, căci în general filologii francejì sînt, în această privință, mai puțin pretențioși decît colegii lor nemți.

3. In afară de marea majoritate de cuvinte produse inconștient, limba franceză posedă și cuvinte de formație conștientă, *neologismele*, —„și prin neologism nu înțeleg numai terminii tehnici proprii limbii savantului și specialistului; înțeleg mai ales cuvintele noŭă, înțelese de toți, care năvălesc zilnic în limbajul curent, și care sînt impuse de o necesitate socială sau intelectuală". Cauza invaziei neologismelor este evidentă: multiplicitatea obiectelor noŭă, a instituțiilor noŭă care ne daŭ zilnic

invenții, aplicațiunile științii și evoluția rapidă a moravurilor, este apoi tendința spiritului modern, prin excelență analist și iubitor de precizie, îngrijit de a cataloga și a eticheta prin cuvinte aspectele cele mai diverse ale lucrurilor și nuanțele cele mai delicate ale stărilor sufletești.

O samă de scriitori au declarat războiŭ neologismelor în special nomenclaturii științifice, ca jignind „estetica" limbii. Critica „esteților" era însă numai negativă. Ei s-aŭ arătat incapabili de a denumi cu cuvinte „estetice" lucrurile noŭă pe care viața modernă le produce.

Neologismele se fabrică de obiceiŭ din cuvinte latine și grece. Crearea lor însă nu e scutită de orice critică. Intre alte exemple, autorul ne dă unul menit a ilustra intervenția la timp a unui filolog, este cuvîntul *taximètre*: „Cînd s-a pus în circulație, la Paris, comptorii horo-kilometrici, închirietorii de trăsuri îi botezară *taxamètres*, prin o contaminație așa de barbară între *taxation* și *mètre*. Printr-o scrisoare adresată ziarului Temps, filologul Salomon Reinach protestă îndată încontra acestei denumiri, și demonstră cu ușurință că *taximètre* era mult mai corect. Cîteva zile după aceasta aproape toți închirietorii, rușinați de a fi comis un barbarism, căutară să-l repare, și înlocuiră pe fiacrele lor pe *taxamètre* prin *taximètre*. La cîteva luni după aceia, poate, cîteva săptămîni, ar fi fost prea tîrziŭ: publicul, obișnuit cu cuvîntul, n-ar fi primit înlocuirea".

4. Autorul analizează apoi sunetele și scoate în evidență importanța metodei experimentale în fonetică inaugurată în Franța de Rousselot și Marage. Studiul sunetelor prin aparate speciale a dat foneticii o față cu totul nouă.

In afară de importanța ei teoretică, fonetica experimentală are și o importanță practică: învață a pronunța corect limbi străine;—îndreaptă, în limba maternă, defecte de pronunțare, ca în cazul surdo-muților, bîlbîiților, gingavilor, cepelegilor, fornăiților, etc.

5. Ajungem înfine la arzătoarea chestie a ortografiei. Toți filologii francejì sînt de acord în constatarea că ortografia limbii franceze este cu totul arbitrară, chiar burlescă. Pentruce să se scrie *gageure* cîtă vreme se pronunță *gajure*? Pentruce pluralul grafic dela *clou* este *clous*, în vreme ce dela *chou* este *choux*? Astfel de exemple se întîlnesc la tot pasul în ortografia franceză și cauza existenții lor se datorește unei tradiții seculare.

O astfel de cacografie este însă cu totul vătămătoare. Mai întăiŭ școlarii o învață foarte greu. Ei pierd ani de zile pentru a învăța notarea grafică a cuvintelor, în timp ce, cu mult mai mult succes, ar putea învăța lucruri utile vieții. Școlarii francezi sînt astfel într-o vădită inferioritate față de colegii lor romînì. Pe de altă parte se știe că o limbă se învață nu numai după auz, ci și după văz. Proasta ortografie contribue astfel a introduce în limbă și pronunțări necorecte. Astfel se întîmplă mai ales la Paris cu numele proprii *Destas* se pronunță *Des-*

stass. Graţie ortografiei sale, cuvîntul *août* se pronunţă în *patru* feluri: *aoutt, aou, outt, ou.*

Din această cauză încă de mult timp protestările eraŭ unanime încontra unei astfel de ortografii. Prima lovitură de topor s-a dat însă la 26 Februar 1901 de către Leygues, pe atunci ministru al instrucţiei publice, care institula „toleranţe" la examene pentru un mare număr de „reguli" recunoscute ca artificiale şi fanteziste. Această reformă, primită paşnic în 1901, dădu naştere la protestări violente la 1904, cînd Chaumié, vroind să continue şi să generalizeze opera precedentului, numi o comisiune pentru reforma ortografiei, comisiune în care intraŭ romanişti francejî din cei maĭ distinşi, ca Paul Meyer şi Antoine Thomas.

Proiectul foarte remarcabil elaborat de Paul Meyer, raportor, fu atunci supus Academieĭ franceze. Foarte mare greşală de tact, căci Academia, care nu fusese consultată la 1901, se simţi jignită şi se răzbună respingînd concluziile comisiuniĭ, afară de cîteva concesii de amănunt. Este adevărat că Academia nu are astăzi competenţa suficientă pentru a rezolva ea singură chestiuni de filologie (Mă gîndesc la Academia romînă!), dar, oricum, ea reprezintă astăzi o putere morală şi literară considerabilă, aşa că, din partea reformiştilor, era o imprudenţă de a şi-o instrăina.

Pentru a face un acord între Academie şi comisia ministerială, ministrul Briand însărcină pe un alt filolog, Brunot, pentru a elabora un proiect tranzacţional, care, în mintea tuturor, trebuia să aibă o sancţiune. Ministrul ceti raportul, felicită pe raportor, dar lucrul rămase baltă din cauza campaniei violente pe care acest raport îl stîrni în presă şi Academie.

Reforma propunea simplificarea consoanelor duble, înlocuirea luĭ *x* plural şi uneori final prin *s*, apoi, în cuvinte răzleţe, suprimarea unor litere absolut inutile, ca *g* din *doigt* (lat.**ditus=digitus*), *d* din *poids* (lat. *pensum*), înlocuirea lui *y* prin *i*, suprimarea lui *h* mut, şi altele.

Publicul mare, care n-are nicio idee de filologie, şi pentru care ortografia e lucru sfînt, s-a declarat contra acestor reforme, vai, destul de modeste! Argumentul principal adus contra reformiştilor era că ei ar... deforma limba!

Incontra reformiştilor s-a declarat şi *chimistul* Berthelot, care acuza pe filologi că ei ar vra să grăbească evoluţia limbii franceze şi să facă să evolueze ortografia mai răpede decît limba!

Care sînt cauzele căderii reformei ortografice? Sînt mai întăiŭ greşeli de tactică din partea reformiştilor. Filologii s-aŭ închis în turnul lor de fildeş şi aŭ dispreţuit a lămuri opinia publică, aşa că toată presa a fost de partea tradiţionaliştilor. Pe de altă parte reformiştii nu eraŭ înţeleşi asupra unui program unic de reformă,—eraŭ mai multe sisteme (Thomas, Paul Meyer, Brunot, Clédat). Infine instrăinarea Academiei, care are un ascendent moral considerabil.

6. In limba franceză se deosebesc două mari grupuri de dialecte: dialectele de sud *(les patois du Midi)* şi dialectele de nord *(les patois du Nord)*. Cît s-a cîştigat dintr-o parte în dauna celeilalte? La est este imposibil de răspuns; la vest însă blocul francez a cîştigat teren din blocul provensal.

Dacă considerăm masa dialectelor franceze în raport cu dialectele vecine de origină diferită, şi dacă se tae Franţa în două părţi, dela nord la sud, se va constata fenomenul următor: în tot vestul franceza a progresat pe toată linia, atît încontra limbii bască şi celtice, cît şi încontra flamandei; la est, dimpotrivă, franceza a dat înapoi în faţa dialectelor germanice.

7. Dialectele franceze dispar. Totuş cunoaşterea lor este de o importanţă capitală. Autorul îndeamnă pe amatori de a strînge cît mai e vreme acest preţios tezaur al dialectelor, însă aşa fel încît el să poată fi utilizat de filologi. Amatorii de produceri populare să renunţe la teorii filologice şi etnografice, să renunţe la aventuri etimologice şi să ne dee numai materialul cules cu răbdare şi atenţie, şi transcris în ortografia fonetică ştiinţifică.

8. In capitolul următor autorul arată că în limbistică sînt legi tot aşa de riguroase caşi în fizică sau chimie.

Limbistica, caşi celelalte ştiinţi inductive, cunoaşte legi de succesiune şi de coexistenţă: cele dintăi sînt date de gramatica istorică, cele de al doilea de gramatica comparată. Adevăratele legi limbistice sînt însă cele de succesiune. Un exemplu: *ié* tonic francez corespunde lui *e* provensal, lui *ie* italian, lui *i* loren. Iată o lege de coexistenţă arătată de gramatica comparată. Această lege n-a putut fi însă stabilită decît dupăce gramatica istorică a determinat în fiecare limbă un raport de filiaţie şi de necesitate între fiecare din aceste vocale saŭ diftongi şi *e* deschis liber accentuat din care ele derivă.

Legea fonetică este relativă în timp şi în spaţiu, însă, în domeniul săŭ limitat, ea este absolută (constantă). Aşadar excepţii nu există. Cazurile care par a contrazice cutare lege fonetică se explică prin intrarea în joc a mai multor principii de schimbare. Legile fonetice se deosebesc totuş de legile logice prin faptul că, în limbistică, un acelaş efect poate rezulta din cauze diferite. Astfel *i* închis accentuat latin dă totdeauna *i* în franţuzeşte. Un astfel de *i* în franţuzeşte poate rezulta şi dintr-un *e* latin deschis accentuat urmat de palatală.

In semasiologie nu s-a putut stabili încă legi. Sînt însă indicii că şi pe acest teren se vor găsi, deşi unii limbişti contestă acest lucru.

Evoluţia continuă a limbilor a dat iarăş mult de gîndit. Unde începe o limbă şi unde se sfîrşeşte pentru a face loc alteia? Limbiştii moderni recunosc că limbile nu se nasc şi nu mor, ci evoluează necontenit. Această evoluţie se face fireşte încet şi insensibil.

Fenomenele limbistice sînt inconștiente. De aici de o parte spontaneitatea lor, de alta simultanietatea producerii lor într-un mediu dat.

9. Analizînd programa limbii franceze în liceŭ, autorul arată că studiul științific—firește, elementar—al limbii franceze mai nu există. Totul se reduce la... observații ocazionale. Totuș, în penultima clasă liceală, programa prevede interpretări din vechea franceză, începînd chiar cu Chanson de Roland. Dar aceste interpretări sînt absolut imposibile fără un curs prealabil de istoria limbii franceze.

Este în fine un interes de prima ordine de a vulgariza în public, începînd prin liceu, principiile filologiei romanice; șanțul care desparte pe filologi de literați, ar dispărea. Autorul scrie textual: „Oamenii de litere, care aŭ lăudabila dorință de a forma gustul public, daŭ dovadă de o ignoranță supărătoare în ceia ce privește istoria limbii franceze munca enormă îndeplinită de șeizeci de ani în filologia romanică nu există pentru dînșii; ba adeseori nici n-o bănuesc măcar... Și ceia ce-i mai răŭ, este că ei se cred compentenți și că pretind a discuta—în dreapta și în stînga, vai!—chestiunile filologice cele mai delicate".

10. Ultimul capitol al cărții ne prezintă pe Renan ca „un precursor al reformei învățămîntului superior". Deși supus unei educații oratorice și superficiale, Renan a recunoscut inconvenientele acestei culturi pe cît de strălucitoare pe atît de vane. În locul declamațiilor cursurilor publice, Renan propune învățămîntul rațional al știinților istorice și filologice. Metoda filologică dezvoltă spiritul de cercetări dînd posibilitatea de descoperiri viitoare; învățămîntul oratoric este steril, căci, dacă se pot forma savanți, nu se pot face poeți saŭ oratori. Învățămîntul superior trebue îndreptat astfel, încît un elev, chiar secundar, să poată aduce servicii, să fie un om util, un om care să conteze în mișcarea științifică a timpului. Astfel a lucrat Germania, și învingerea dela 1870 este învingerea universității germane.

Cartea lui D., scrisă foarte curgător, se cetește cu ușurința și plăcerea unui roman interesant. Și dacă am stăruit așa de mult asupra ei, aceasta se datorește faptului că este și foarte sugestivă. Intr-adevăr foarte multe din punctele pe care autorul le atinge cu privire la limba franceză și foarte multe din reproșurile pe care el le formulează la adresa poporului francez se potrivesc și la noi. Și la noi studiul științific al limbii romîne este cu totul neglijat; și la noi literații și Academia s-au dovedit de o ignoranță complectă în ce privește limba romînă. Pe de altă parte și la noi filologii nu-și prea daŭ silința de a iniția publicul mare în problemele actuale ale limbii romîne. Limba comună, limba literară, neologismele, dialectele, dicționarul, iată și la noi o sumă de probleme, despre care s-a vorbit mult în timpul din urmă, fără însă ca publicul să fi putut fi luminat pe deplin. O carte deci pentru limba romînă în felul aceșteia a lui D. pentru limba franceză este de cea mai absolută necesitate. Dacă nu se va găsi un altul, voiŭ face-o și eŭ cîndva.

G. Pascu.

Cronica Științifică.

Apa de băut.

Apa de băut e cel mai de samă dintre toate alimentele cu care se nutrește omul. De obicei, o întrebuințăm așa cum vine ea prin sate și prin tîrguri, adică și curată și, mai cu deosebire, infectată cu mii de microbi și cu otrăvurile lor. Tocmai din această pricină, apa infectă e cel mai lesnicios mijloc de propagare a boliior epidemice.

Toți știm cum pe timpuri de epidemie, *la noi de cîte 2 și 3 ori pe an*, se iau fel de fel de măsuri, îndemnînd, mai ales, pe fiecare om în parte, să facă din apa infectă și primejdioasă o apă bună și sănătoasă, *fierbînd-o*. Dar cine nu știe că nici macar unul la o mie din cetățeni nu fac absolut nimic, și beau apa cum este, adică cu microbi și cu otrăvuri.

Cînd toate aceste sînt știute de toată lumea și cînd în cea mai mare parte din orașele mari din țară se fac instalațiuni de alimentare cu apă de băut, cred că e foarte nemerit să ridicăm chestiunea *sterilizării apei*,—chestiune hotărîtă azi în lumea civilizată.

*

Sînt multe mijloace de făcut dintr'o apă rea, adică infectată de microbi, o apă bună, potabilă; numai nu toate mijloacele sînt deopotrivă de bune.

În deobște, mijloacele practice pentru purificarea apei sînt: a) *distilarea* și *fierberea* b) *filtrarea pe cale chimică sau mecanică* și c) *ozonarea*.

Distilarea, se 'nțelege, e bună, dar nu se face decît în farmacii și laboratoare, precum și la vapoarele mari de războiu, *ca să dea oamenilor apă de spălat rufe* (apă de mare distilată).

Pe lîngă faptul că apa distilată nu-i potabilă, apoi această ope-

rație cere instalațiuni speciale, precum și *oameni speciali*. Deci, deși apa e curată, mijlocul însă nu-i practic.

Fierberea, *recomandată de serviciul sanitar* în timp de epidemii, deasemenea e bună, dar, cum am spus, nu se face. Și dece nu se face ?... Răspunsul e ușor: pentru că-i prea scumpă. Negustorului nu-i convine „*să mai fiarbă și apa*"; săracul n'are cum să mai facă și aceasta, „*că doar n'o muri tocmai el*".

Bogatului nu-i place apa fiartă: are gust rău; ba cîteodată miroase și a fum. Singurul care fierbe apa în împrejurările arătate e omul de știință; dar și el o bea tot cu desgust, sau o mai drege cu vin sau cu cogniac.

Filtrarea, adică trecerea apei printr'un fel de „*ciur*", fie el chimic sau mecanic. Desigur, această operație e bună și chiar recomandabilă, din *punct de vedere estetic* cu deosebire. Oricît de des ar fi ciurul filtrului și oricum ar fi făcut el, se'nțelege că nu poate să ia din apă decît gunoaele, vietățile: *macrobii* și o mică parte din microbi; cea mai mare parte din microbi, însă, trec nesupărați de nimeni chiar prin *ciururile* cele mai dese. Și nu mai vorbim de otrăvurile microbilor!... La Galați, unde apa e foarte bună, într'o vară, am văzut trecînd peștișori, chiar prin filtru, până la robinetele din oraș!...

Filtrele chimice cîteodată sînt chiar periculoase, căci se întîmplă ca substanțele din ele să degajeze gaze, care infectează apa.

Și să nu uităm că un filtru murdar constitue cea mai mare primejdie, și că apa în acest caz e mai bine să nu fie filtrată.

Piatra acră așa de mult întrebuințată, e tot un fel de *filtru estetic*, adică curăță apa de murdării, care se depun la fund, dar care se pot ridica iar. Oricum ar fi făcute filtrele, și orice suprafață ar avea, rămîn tot ciururi, adică nu fac decît jumătate de slujbă, așa că ele sînt necesare, cu deosebire pentru apa de rîu, ca, dupăce aceasta a *decantat*, s'o curățe de *corpurile* în suspenziune, rămînînd ca *apoi*, după ce apa s'a filtrat, să se sterilizeze, adică să fie curățită de microbi și de otrăvurile lor,—operație, pe care filtrele nu pot s'o facă; și, pentru aceasta, știința a dat la iveală *ozonarea*.

Acest mijloc mai modern de sterilizare a apei de băut datează dela anul 1886 și pare datorit d-rului *Meritens*. Acesta însă nedispunînd de mijloace tecnice suficiente, studiul său a rămas pe jumătate părăsit.

In anul 1891, d-rul *Ohmüller* reușește să pue în practică sistemul de sterilizare a apei de băut prin ozonă, și în scurt timp această invențiune, odinioară teoretică, devine o industrie.

Să lămurim în ce constă *ozonarea*.

*

Teoreticește, *ozona* e o formă anormală a oxigenului. Molecula de oxigen e constituită din 2 atomi de oxigen (cel puțin în formulă),

iar molecula de *ozonă* e constituită din 3 atomi de oxigen, adică are o putere de ardere mult mai mare.

Gruparea acestor trei atomi de oxigen, pentru a forma ozona, se face în mod natural și, probabil, grație electricității, pe munții înnalți și în largul mării, precum și după o ploae cu manifestațiuni electrice abundente, chiar pe locuri mai joase. Prezența ozonei în aerul atmosferic se cunoaște printr'un miros caracteristic, care samănă puțin cu mirosul de usturoi.

In mod artificial, *ozona* se produce tot prin electricitate, și anume sub acțiunea descărcărilor electrice obscure (efluviul electric). In practică, dobîndim *ozona* în modul următor:

Intr'un curent de aer rece și uscat facem să se descarce unul sau mai multe condensatoare electrice (un fel de butelii de Leyda), producînd astfel un *efluviu electric*, adică *o scîntee de descărcare*, dupăce condensatorii au fost încărcați de un curent electric, la o tenziune dela 8—10.000 volți. Acești condensatori iau numele de *ozonatori*, pentrucă aerul ce esă dela ei e *ozonat*, adică în fiecare metru cub de acest aer se găsesc 2—4 grame de ozonă.

Acest aer eșit dela ozonatori e supt de o pompă și pompat într'un rezervor, unde odată cu el se pompează, sub formă de ploae, și apa *filtrată*, așa că el se amestecă și curge chiar împreună cu apa într'un bazin de ciment, de unde, apoi, ozona esă singură din apă la suprafață, prin bulbuci, e suptă de o altă pompă și e dată afară.

Acesta este tot procedeul de ozonare a apei; cu ocazia acestui amestec, toți microbii și toate toxinele au ars și apa s'a sterilizat.

D-rul *Ohmüller* a dovedit că nici un bacteriu patogen (tifos, holeră, dezinterie, etc.) nu poate rezista la atingerea unui curent de aer ușor ozonat, cu deosebire dacă acești microbi sînt în apă. Și s'a văzut că o apă care conține 600.000 de microbi pe *cm. cub*, după ozonare nu mai avea decît 5—10 microbi (baciius subtilus).

*

Se'nțelege că, îndată ce acest mijloc de sterilizat apa de băut a devenit practic și bun, numaidecît aplicația lui industrială a luat un avînt considerabil. Mai toate orașele mari din lume—cele mai expuse epidemiilor—s'au grăbit să facă instalațiuni de asemenea natură. Așa putem cita: Londra, Ondshoorn în Olanda, Bruxelles, Paris, Blankenberg, Schidam, Lille, Martinikenfeld, Panderborn, Charlotenburg, Niewerluis, Boleo în Mexic, Wisbaden, Nizza, etc., precum și portul nostru *Sulina*, singurul oraș din țară înzestrat cu o uzină de apă model,—și aceasta datorită epidemiei de acum cîțiva ani, precum și intervenției directe a d-lui dr. Cantacuzino.

Ca toate invențiunile noi, și ozonarea apei de băut a avut de

suportat destule critici nedrepte, mai cu samă din partea fabricanţilor de filtre şi adepţii lor. Se'nţelege că intotdeauna esenţa acestor critici nu era altăceva decît interesul personal al acestor fabricanţi, care, oricum, işi vedeau aparatele şi invenţiunile lor căzute in planul al 2-lea, faţă cu *ozonarea.*

Totuşi inseşi aceste critici, aceste lupte pentru „stăpinirea pieţei"— au contribuit ca să ridice ozonarea la rangul in care se găseşte azi, căci toate polemicile şubrede au fost combătute cu experienţe de laborator, făcute de oameni competenţi şi responzabili.

Intre alte vini, care se atribuiau ozonării de către d-rul *H. Chebal*, la congresul de higienă din Lion, era şi aceia: „Că dece, după instalarea uzinelor de ozonare in oraşul *Panderborn* şi *Cosne*, nu a incetat epidemia de tifos?". Orişice comentarii, s'enţelege, sint de prisos.

Acum doi ani, 1907, la congresul de higienă dela Berlin, s'a adus in discuţiune tocmai cazul epidemiilor dela *Panderborn* şi dela *Cosne*, adică tocmai cele incriminate de d-rul Chebal—D. *Elwin* din Berlin, intre altele, a arătat că „uzinele de experienţă de ozonare a apei de băut, din „*Panderborn* şi *Cosne*, funcţionează in mod admirabil, alimentind „in mod regulat şi excelent oraşele cu o apă de o calitate desăvirşit sterilizată, precum funcţionează şi uzinele dela Nizza şi Paris. Deasemenea, cu deosebire la Panderborn, efectul profilactic contra epidemiei de tifos a fost dintre cele mai satisfăcătoare".

Asupra aceluiaşi subiect au mai vorbit şi d-rii *Courmont, Le Lacomme* din Lion, *Chlopin* din Petersburg, *Gartner* din Jena, şi toţi, bazaţi pe experienţele făcute şi pe rezultatele lor au lăudat acest metod aşa de eficace şi de practic, al sterilizării apei de băut.

D-rul *Bruère*, dela societatea de medicină publică şi inginerie sanitară din Paris, deasemenea, a relevat importanţa sterilizării apei de bănt, afirmind „că, prin ozonare, nu numai că se omor microbii din apă, „dar că se distrug şi toxinele, produsul vieţii bacterice din apă, care „trec libere prin orice fel de filtru, oricit de bun ar fi el."

„Toate aceste,—zice el,—s'au putut dovedi de profesorul *von Ermengen*, in o serie de experienţe, făcute la *Institutul Pasteur* (!)"

Prinurmare, cînd ştiinţa işi dă avizul, orice alte critici, nedovedite, cad dela sine,—rămînind perfect lămurit că, prin ozonare, apa se sterilizează, adică se distrug şi microbii, şi toxinele lor.

Rezultatele desbaterilor din congrese au făcut ca foarte multe oraşe, şi mai cu deosebire cele de prin locuri joase şi malarice, să introducă sistemul de ozonare a apei de băut. Aşa, la Spezzia, profesorii *M. Cingolani* şi *H. Bajardi*, pentru a se convinge pe deplin, şi in persoană, de efectele ozonării, au făcut o serie de experienţe cu noul sistem de epuraţie a apei prin ozonă. Ei au voit să ştie şi să vadă dacă

1) in adevăr, microbii mor prin ozonare; 2) care sint condiţiunile ca să se realizeze aceasta; 3) dacă constituţia chimică a apei de epurat influenţează sau nu asupra tratamentului ei cu ozonă, şi 4) dacă apa ozonată sufere sau nu vre-o schimbare, sau dacă capătă vre-un gust, care s'o facă să nu mai placă şi, prin urmare, să nu mai fie potabilă.

In prima chestiune—dacă apa e sau nu sterilizată—au ajuns la aceleaşi rezultate caşi d-rul Bruère, căci chiar acesta a arătat că nu e nevoe să fii nici bacteriolog, nici chimist, şi nici măcar nu-i nevoe de laborator, ca să poţi constata dacă, in adevăr, apa e sau nu sterilizată. E destul să vezi dacă in apa ce esă dela sterilizator este sau nu un exces de ozonă. Dacă e, apa e sterilizată, dacă nu, *nu e*. Acest exces de ozonă se poate constata, deasemenea, foarte uşor cu un *cristal de iodură de potasiu*, care se pune intr'un pahar cu puţin amidon. Punem puţină apă din sterilizator in pahar şi vedem numaidecit că, dacă apa e sterilizată şi, prin urmare, dacă e un exces de ozonă in ea, atunci cristalul de iodură de potasiu se colorează in albastru. Dacă nu se colorează, asta insamnă că apa nu e sterilizată, adică că ozona nu-i suficientă; atunci, lucrătorul inchide puţin robinetul, ca să mai micşoreze cantitatea de apă, echilibrind-o cu cantitatea de ozonă, pănăce cristalul de iodură de potasiu se face albastru.

Această operaţie o poate face şi un copil.

Convingerea d-rilor Cingolani şi Bajardi asupra primelor două puncte a fost deplină.

Cit priveşte compoziţia chimică a apei de sterilizat, autorii susţin, in urma experienţelor ce-au făcut cu diferite feluri de apă, că această compoziţie diferind prea puţin, influenţa ei este aşa de mică, incit aproape nu se poate deosebi. Atita doar că, la apele ce conţin *săruri feroase*, se consumă mai multă ozonă, deoarece aceste *săruri feroase* se transformă in *săruri ferice*, adică se oxidează. Aşa că, in general, se poate zice că constituţia chimică a apei este indiferentă procedeului. Cit priveşte gustul, ei nu au putut găsi nici-un gust rău apei sterilizate prin ozonă. Subsemnatul, dimpotrivă, am putut vedea că acelui care bea apă sterilizată nu-i mai place pe urmă alta. După ce-am băut apă ozonată dela Sulina, nu mi-a mai plăcut apa din Galaţi, care, totuşi, e una din cele mai bune din ţară; acest lucru l-am observat şi la alte persoane.

Aşa că, asupra tuturor punctelor ce şi-au propus, d-rii Cingolani şi Bajardi au rămas pe deplin mulţumiţi şi au fost aşa de incintaţi de sistemul de epuraţie a apei prin ozonă, incit au şi făcut o uzină de ozonare la Spezzia.

Ei au mai dovedit că apa sterilizată prin ozonă costă numai 2½ bani de metru cub peste cheltuelile ce obişnuit se fac pentru uzină,—ceia ce e ridicol faţă de marile servicii ce neaduce.

*

Astăzi, industria de ozonificare a apei a făcut progrese mari, şi

nu numai că s'au făcut pretutindeni uzine de ozonificare, dar chiar prin oraşe, şi chiar prin case particulare, unde este electricitate, s'au introdus aparate mici de sterilizat.

Aceste aparate se instalează direct la robinetele de prin case, sau depe străzi, şi sînt amenajate aşafel, că numai la deschiderea robinetului intră automatic în funcţiune şi micul aparat de sterilizat.

Nu mai e nevoe, cred, să insist asupra însămnătăţii acestor aparate uşor de transportat, ce, desigur, vor aduce servicii enorme şi armatelor în mişcare, care, după cum ştim, beau orice fel de apă. Mi s'a întîmplat să văd soldaţi bînd apă amestecată cu noroi şi cu gîndaci, deosebit de alte infecţii invizibile. Sistemul acesta de sterilizat apa în mic va fi o fericire şi pentru marinari, care beau apă ţinută cu lunile prin santine (fundul vaporului), în depozite de fer, ce nu se pot curăţi decît foarte sumar, şi în care de multeori îşi găsesc sfîrşitul fel de fel de animale, şi mai ales *şoarecii*.

Cunosc un caz întîmplat pe vapor, cînd, timp de 2 luni de zile, s'a băut o apă, în care erau înnecaţi şoareci, care au fost chiar traşi (supţi) de pompa cu care se scotea apă.

Desigur, numai mulţumită aerului plin de ozonă depe mare se datoreşte sănătatea marinarului, care, în general, mănîncă, cel puţin, *dubios* şi *bea, desigur, apă infectă*.

*

În urma aprigelor lupte dintre fabricanţii de filtre şi susţinătorii sistemului de epurat apa prin ozonă, consiliul comunal din Paris, în scop de asanarea oraşului prin alimentarea lui cu o apă potabilă de mîna întăi, prin hotărîrea din 28 Dec. 1904, a autorizat administraţia să deschidă un concurs, ca să experimenteze şi să studieze cel mai bun sistem de sterilizare.

La 10 Martie 1905, se numeşte o comisiune specială de sterilizare, care să examineze, din punct de vedere ştiinţific şi practic, diversele sisteme ce se vor propune.

S'au propus *21* de proecte de către diverse case.

La 30 Iunie 1905, o sub-comisie a ales, din cei *21* de concurenţi, pe cei mai meritoşi, stabilind că numai *6* proecte sînt demne de luat în consideraţie şi, în acelaşi timp, ca să se şi facă instalaţiuni pentru fiecare la uzina municipală *Saint-Maur*, aşa după cum va propune fiecare *proect*.

Aceste 6 proecte au fost:

1). Societatea de epuraţie (brevet Desrumeaux).

2). Leo Gérard.

3). Societatea industrială de ozonă (procedeul Marmier şi Abraham).

4). Societatea de sterilizare a apelor (procedeul Otto).

5). Jean şi C-nie.

6). Societatea Sanudor (sistem de Frise), care proceda mai demult la experienţe în aceiaşi uzină. În urmă, s'a mai primit şi „Societatea de asanare a apelor", procedeul Howatson-Duyck.

Pentru aceste experienţe, consiliul comunal a deschis un credit de 85.000 lei; iar pentru cel din urmă sistem un altul de 4.500.

În urmă, comisiunea a stabilit că şi din aceşti concurenţi nu pot toţi să participe la toate experienţele, aşa că numai *3* au participat complect la toate experienţele ştiinţifice şi practice.

Aceştia au fost:

1). Societatea industrială de ozonă, procedeu Marmier-Abraham, şi Societatea de sterilizare a apelor, procedeu *Otto*, care au fuzionat în o societate singură, sub numele de: „Compania generală de ozonă" (care a făcut instalaţiuni şi la noi şi la Paris).

2). Societatea de epurat apele, sistem „Desrumeaux".

3). Societatea anonimă de asanare a apelor, procedeu Duyck.

Experienţele s'au făcut la uzina comunală *Saint-Maur*, fiind conduse de serviciile chimice şi micrografice ale observatorului din Montsouris, şi de inginerul şef al serviciului tecnic al apelor şi asanării lor, din Paris.

Premiul I la acest concurs l-a dobîndit *Compania generală de ozonă*, care a făcut instalaţia de ozonă dela Sulina şi dela Paris.

*

Experienţele ce s'au făcut au durat dela Iunie la Octombrie, anul acesta. Concurenţii au fost supuşi la 5 probe:

1). Aparatele trebuiau să funcţioneze continuu, zi şi noapte, *10* zile, cu apa ce era la uzină şi cu o viteză şi un debit de 2.400 m. c. de apă pe metru pătrat de suprafaţă de filtru.

2). Aceleaşi aparate să funcţioneze, alte 10 zile, cu o viteză dublă, adică cu un debit de 4.800 m. c. pe metru pătrat de suprafaţă de filtru.

3). Aceiaşi funcţionare de 10 zile, dar cu o apă adăugită cu 15°/₀ apă murdară (brută).

4). Aparatele trebuiau să funcţioneze 2 sau 3 zile cu apă filtrată normal, dar infectată artificial cu culturi numeroase de microbi patogeni.

5). Funcţionarea timp de 10 zile cu apă complectamente murdară.

Cea mai interesantă analiză e, bine înţeles, analiza bacteriologică, asupra căreia voi da oarecare amănunte, reproduse după raportul oficial al observatorului din Montsouris.

Pe tot timpul funcţionării aparatelor, se umpleau cu apă nişte sticle (flacoane) sterilizate, care apoi se închideau la foc. S'au luat 750 cm. c. în fiecare flacon. Analiza se făcea imediat în laborator.

Pentru numărarea bacteriilor, s'a luat 5 cm. c. de apă ozonată şi numai cîte 1 cm. c. din celelalte.

Pentru căutarea baccilului *„coli"*, s'a lucrat cu 400 cm. c. de apă, infectîndu-se apa filtrată normal cu culturi numeroase de bacterii patogene. Astfel, în ziua de 25 Septembrie, s'au introdus în apă, adică în bazinul de alimentare a aparatelor de experimentat, o însemnată cultură de *baccilus coli*, revenind cam 250 milioane de indivizi pe 1 cm. c. de apă. Această cultură s'a ţinut o oră în bazin, pentruca să se amestece în toată apa, şi în urmă s'au luat probe pentru analiză.

Presupunîndu-se că amestecul n'a fost perfect de omogen, s'a urmat a douazi, infectînd din nou apa din bazin, prin ajutorul unui tub de cositor, plin cu o cultură de *baccilus coli*. După o oră şi jum. dela infectarea apei cu baccilus colon, s'au luat iarăşi probe pentru analiză.

Prin calcul s'a dedus că erau cam 50.0000 de microbi pe litru de apă.

In urma analizei făcute în laborator s'a stabilit următoarele: numai la sistemul de ozonare a apei au dispărut bacteriile, şi anume în modul următor:

„In 400 cm. c. de apă, analizaţi rînd pe rînd, la eşirea apei „infectate din galeriile de beton, n'au mai fost decît *2* (aproximativ) mi„crobi pe centimetru cub, şi *baccilus colon* n'a putut fi deloc descope„rit,—aceasta în cazul cînd apa a mers cu o viteză de filtrare dublă; în „mersul normal de filtrare şi sterilizare nu rămîne nici 1.5 microbi pe „cm. c."

Aceste sînt datele oficiale ale observatorului, care nu se pot pune la îndoială; aşa că ar fi de neertat ca acest sistem de sterilizat apa, care costă, relativ, aşa de puţin, să nu se introducă, cu deosebire unde apa e cel puţin dubioasă.

In urma acestor rezultate sigure şi infailibile ale ştiinţei—oare ar mai putea cineva să stea la îndoială?

Cum astăzi Comuna Iaşi introduce acest *„nectar indispensabil"*, şi cum şi eu fac parte din fiii acestui oraş, simt o datorie ca să aduc în discuţie această chestiune, pentruca cei îndreptăţiţi să nu uite că în aceiaşi uzină de filtrare şi distribuire a apei se poate instala cu puţine sacrificii şi acest *„purgatoriu"*, aşa de necesar oricărei ape, oricît de bună ar fi ea.

*

Acum cîţiva ani, cu ocazia unei considerabile epidemii la Sulina, s'a constatat că această epidemie era propagată prin apă, care, din cauza apelor scăzute ale Dunării, se mai infecta încă cu sute de mii de microbi, prin scurgerea apelor depe bălţile din jurul Sulinei.

Inţelegîndu-se de către toată lumea savantă acest fapt, imediat s'au luat măsuri, şi chiar guvernul a construit o uzină de apă, introducîndu-se aproape la fiecare casă cîte-o instalaţie. Apa nu a costat şi nici acum nu costă nimic, tocmai pentruca să nu ia nimeni apă din Dunăre.

Uzina, pentrucă terenul nu permitea altfel, era făcută cu nişte decantoare destul de mari, metalice, şi cu filtre mecanico-chimice, toate

deasupra solului. Cum apa la Sulina e murdară, adică are foarte mult nisip în suspenziune, deosebit de impurităţi, se 'nţelege uşor că filtrele n'au funcţionat decît foarte puţin şi că s'au astupat, aşa că uzina, din cauză că zilnic se micşora debitul filtrelor, a fost nevoită în cele din urmă să nu mai filtreze apa, ci, din decantoare, o ridica deadreptul în turn, de unde se răspîndea în oraş tot cum venia din Dunăre.

Pentru acest cuvînt, pe timpul verei se şi făceau publicaţiuni ca să se fiarbă apa (?), aşa că de drept uzina era iluzorie.

In urma intervenţiei directe a d-lui dr. Cantacuzino, s'a căutat să se remedieze acest lucru. Cum tocmai atunci era la ordinea zilei chestia ozonării apei (acum un an şi jumătate), s'a hotărît ca aceiaşi societate—„Campania generală de ozonă"—care a făcut instalaţia la Paris, să facă una şi aici. Zis şi făcut. Uzina de ozonare s'a ridicat şi a început funcţionarea încă de acum un an şi jumătate. Insă, dacă apa era ozonată, era totuşi cu nisip, căci filtrele tot nu funcţionau.

Chiar în aceste condiţiuni, făcîndu-se analiza apei la microscop, la Sulina, de dr. Mezincescu, s'a văzut că apa nu mai avea decît 2—5 microbi pe cm. c., în vreme ce înainte avea zeci şi chiar sute de mii (!)

Se simţea deci nevoe ca apa, ca să fie perfectă, să treacă mai întăi prin filtru, lucru care s'a recunoscut necesar şi s'a şi aprobat,—şi s'au şi făcut filtre.

Cum terenul era jos şi nisipos, neputîndu-se săpa nici 1 m., fără ca să dai de apă, a fost nevoe să se facă filtre speciale.

Iată cum au fost întocmite aceste filtre: s'a făcut o zidărie (cetate) de beton armat, cu două etaje. Deasupra e *decantorul*, adică apa e trasă din Dunăre şi lăsată acolo să se limpezească. De acolo, ea singură curge în filtru—de nisip—care-i dedesubt. Din filtru, apoi, se adună în nişte depozite tot de beton armat, de unde e dusă la *ozonatori*, şi anume la aşa zisul *emulzor*.

Iată în scurt cum e făcută şi uzina de ozonare:

O clădire relativ micuţă, cu 3 etaje, conţine uzina. Temelia şi subsolul e de beton armat, care-i foarte avantajos şi pentru terenul nisipos, precum şi pentru că ţine apa curată şi rece.

In etajul de sus sînt propriu zis aparatele de ozonare, care sînt închise în un fel de cuşcă de sticlă şi sîrmă, ca să fie puse la adăpost de praf. Aparatele de produs ozonă sînt nişte condensatoare, puse faţă în faţă, prin care trece un curent de aer rece şi uscat, din care se scoate ozona.

O pompă specială strînge toată această ozonă şi o trimite în aşa zisul *emulzor*.

„Emulzorul" e un rezervor, în care, prin tubul mare, vine apa dela filtru, iar înăuntru, această apă e pulverizată de sus în jos. Apa, căzînd în jos ca ploae, se întîlneşte cu *ozona* şi merge cu ea în jos până în ba-

zinul mijlociu, făcut tot de beton, unde apa curge tot ca ploae, ca să poată lăsa să iasă ozona din apă. De aici, tot sub formă de ploae, apa trece, prin fundul falş al acestui bazin, pe fundul său adevărat, unde apa e sterilizată. De aici trece apoi în rezervorul din subsol, care-i tot de beton, de unde e luată şi ridicată în turnul de distribuire, pentru a fi trimeasă în oraş.

Cum vedem, oraşul, care are azi apa cea mai bună din țara noastră, e tocmai Sulina, care odinioară avea apa cea mai murdară.

Căp. Nic. Ionescu
din
marina militară.

Scrisori din Basarabia.

Tendințele episcopului Serafim în fața opoziției hotăritoare a preoțimii moldovene-naționaliste.—Primele simptome ale activității „partidului basarabean de interese locale".—Moartea lui Pavel Cruşevan.

Avem şi un Serafim! Cu această exclamație am sfîrşit scrisoarea mea precedentă, dupăce arătasem că ni se cer nouă, Rominilor din Basarabia, coruri întregi de Serafimi, pentru trezirea noastră din apatie. Mai jos voi arăta, încă, cum îl avem deja pe unul, spre această trezire. E vorba despre lucrurile noastre bisericeşti.

*

Pr. Sfinția-Sa Serafim al Basarabiei continuă politica lui de pastor militant rusificator, opunîndu-se la toate simptomele naturale de viață rominească ale preoțimii noastre. Văzînd însă, îngeneral, că şi turma lui şi preoții nu prea urmăresc interese politice sau religioase—în sensul rusesc *sinodal-misionar*—încearcă prin toate mijloacele să trezească Basarabia din această apatie. Ajută şi îndrumează toată activitatea locală a „ligii poporului rus", al cărei preşedinte de onoare este; face mult zgomot patriotic şi religios din cazuri cuvenite, ca, de pildă, moartea lui Cruşevan, şi excită din răsputeri sentimente clericale în popor. Şi, totuşi, nu-i merge bine! Acum o lună, a adus în Chişinău o icoană nouă-nouță a Sfintei Ana Caşin (se ştie cum Rusia reacționară se tot razămă pe noii sfinți), cu o părticică a moaştelor ei. Era, pur şi simplu, un caraghioslîc fanfaronada acestei aduceri, căci toată lumea ştie că popii din catedrală demult stăruesc să aibă vr'o sfințenie atrăgătoare, fiindcă poporul religios ocoleşte catedrala şi tinde la biserica arhierească—mitropolia,—unde se găseşte slăvita icoană a Maicei Domnului din Gârboveț, făcătoare de minuni...

In privința tendințelor noastre naționale, Serafim-ul acesta se arată tot mai ostil. Congresul preoțimii basarabene din anul trecut a decis ca cei mai competenți conducători ai corurilor bisericeşti din Chişinău—d-nii Hodorojă şi Berezovschi—să alcătuiască şi să stringă de prin arhive toate notele de cîntări vechi moldoveneşti de aici,—şi ei au poruncit, în acest scop,

să le gătească pentru tipărire semne muzicale italiene, întrebuinţate mult în Basarabia. Lucrul acesta merge înnainte, dar Serafim îi pune tot felul de piedici; nu se hotărăşte însă să-l întrerupă în mod oficial, dar tot însărcinează pe amîndoi aceşti cunoscători cu alte lucrări. Intr'acestea, tot spune fiecăruia că, în locul motivelor moldoveneşti proaste, e mai bine să sune măreaţa cîntare rusească...

Preoţii noştri sînt divizaţi în trei nuanţe, în privinţa acestui apostol: unii îi slujesc credincios interesele şi tendinţele, umblînd de-a buşele înnainte-i; alţii se ţin mai mult într'o parte, căci ştiu bine că, cu toată demnitatea preotului de „slugă a Innaltului Domn", sînt domni şi pe pămînt, care se arată mai tari,—deci: „pănă la Dumnezeu, te mănîncă Sfinţii". Numai un număr destul de mare, şi compus din părinţi foarte însemnaţi, îi face lui Serafim o opoziţie loială, dar neînduplecată. Sînt toţi Romîni. Pr. Nicolae Laşco, protoereu, academist, profesor-teolog la gimnaziul I din Chişinău, care ocupă şi alte multe demnităţi în lumea noastră duhovnicească, îşi cîştigase demult un renume faţă de autorităţile ruse; la începutul mişcării spiritelor moldoveneşti s'a arătat ca un duşman al neamului său şi ca un amic falş. Dar, în răstimpul ultimilor 3 ani, văzînd cum alţii lucrează sincer şi cu folos neîndoios pe cîmpul naţional-religios, Saulul acesta s'a transformat deodată în Pavel. Intr'o şedinţă secretă, la care au asistat cei mai însemnaţi preoţi şi arhimandriţi din Basarabia, în număr de 12, Serafim a vrut să se refere, în proectele sale rusificătoare, tocmai la experienţa şi vaza lui Laşco. Dar acesta, spre mirarea tuturora, înflăcărat, cu glasul sever, s'a năpustit deodată cu o critică arzătoare asupra ideilor de rusificaţie a Moldovenilor; a arătat cum toţi episcopii, veniţi din Rusia în cursul ultimului veac, aspiraseră mult la politica rusificării, dar că n'au reuşit să facă pe Moldovan să înlocuiască limba lui părintească cu una străină, în rugile lui către Dumnezeu, ci, din contra, prin contra-slujba bisericească în limba slavonă, au înrădăcinat în săteanul basarabean o apatie ne mai văzută pentru cultul creştin. „E un păcat... Şi să nu se mai ridice mîna noastră, a păstorilor, pe poporul acesta paşnic şi moral! Destul că nu-i dăm încă nici şcoli, nici biserici moldoveneşti. Cum, să mai mărim sălbătăcirea actuală a poporului? La 70 şi 80 ai veacului trecut, am avut un episcop, un energic luptător pentru cauzele ruseşti, Pr. S. S. Pavel, dar şi acesta, dupăce a jertfit 15 ani de muncă rusificătoare, a recunoscut, în faţa tuturor, că e biruit de rezistenţa pasivă, dar hotărîtoare, a 2 milioane de Moldoveni. A înţeles că a rusifica o zecime, o sutime, o mie—este un lucru ceva mai lesne ca prefacerea complectă a unei mase şi al unui teritoriu, după modelul străin. Poporul nostru nu protestează cu zgomot, nu se revoltă, dar are inerţia şi rezistenţa lui. Se uită un lucru foarte simplu: pe cînd rusifici o mie de Moldoveni, se naşte şi creşte o generaţie nouă, care în leagănul copilăriei nu aude nici-un cuvînt rusesc. Şi ştiţi cum generaţiile tinere îşi cer acum plinătatea neatîrnării şi a credinţelor religioase, precum şi a tuturor părţilor de viaţă sufletească şi materială! ?"....

E lucru firesc că, dupăce Pr. Laşco a rostit toate acestea, şedinţa a fost întreruptă şi Serafim-ul a eşit indignat şi uimit „în apartamentele lui interioare," cum se zice obişnuit. Iar cei prezenţi au putut ridica capul şi ochii, până acuma plecaţi şi supuşi. Chestiunea a rămas deschisă, dar direcţia ei între tagma noastră duhovnicească e bine definită. Serafim-ul nici nu cutează să dea afară pe Pr. Neagă, perpetuu secretar personal al episcopilor noştri, şi e forţat să-l tolereze lîngă sine. Protoereul Mih. Ceachir a editat decurînd un dicţionar ruso-moldovenesc. Dar ştiţi cine e Ceachir,—sau mai bine, cine a fost el? Reputaţia lui era mai rea ca acea a lui Laşco; afară de aceasta, e Găgănz (Bulgar *negru* din jud. Bender) după naştere; iar în ultimii ani s'a arătat ca organizator al „ligii poporului rus", stînd alăturea cu Cruşevan.... Mai vroiţi dovezi că şi în sînul preoţimii noastre, caşi în ţărănime, avem o puternică energie potenţială, care e gata să se prefacă în una cinetică?... Nu mai vorbesc de cercul luminat de preoţi naţionalişti, grupaţi în jurul „Luminătorului". Făcîndu-se, cînd cer împrejurările, „broască pe pămînt", preoţii Parteniu, Popovici şi alţii îşi fac datoria neîntrerupt, spunînd 2—3 complimente Ruşilor în pagina întâia, şi, deasemenea, ştiind să umple celelalte pagini cu lucruri, deşi confesionale, totuşi folositoare pentru cauza noastră.

Desigur, toate acestea se ascund în subterane, şi în viaţa Chişinăului şi a Basarabiei domneşte, la prima vedere, ba chiar şi la a doua, duhul rusesc... Dar să aşteptăm puţin şi să ne vie cineva *la vreme* cu o activitate larg naţională—şi cum s'ar schimba atunci faţa lucrurilor!...

Chestia zilei în sferile noastre preoţeşti este acuma atitudinea lui Gurie Grossu, ieromonah, misionar eparhial şi cel mai însemnat dintre naţionaliştii noştri. Cît se sileşte Serafim-ul să-l înlăture din Basarabia!.... Ii promite un vicariat (Pr. Gurie e academist distins), dar acesta tot îi răspunde: „Voesc să rămîn în Basarabia, în calitatea mea de azi; am rădăcini în pămîntul meu natal, deci nu plec de aici"... Acesta e ultimul fapt din noutăţile parohiale de aici.

*

La fiecare pas al analizării forţelor sociale din Basarabia contemporană, te dai la aceiaşi şi aceiaşi constatari, că elementele noastre naţionale, ale Moldovenilor, prezintă o mare rezervă de energie potenţială; şi atunci dela o constatare te dai, fereşte, şi la punerea problemei—cum dintr'o energie potenţială să faci una cinetică....

In luna Iunie, Chişinăul fierbea de agitaţie locală, în vederea alegerilor comunale. Gospodăria oraşului nostru se duce de către „Duma orăşenească", adică consiliul comunal, compusă din 40 consilieri, aleşi din sînul de 520 alegători, recrutaţi din clasa proprietarilor de case, cu cenz foarte ridicat: trebue să fii creştin şi să ai un imobil în valoare reală de 10 mii de ruble. Cu 5 consilieri din Evreimea locală, nu-

miţi de guvernator, şi cu 5 reprezentanţi din partea tagmei duhovniceşti, armatei, etc., numărul total al consilierilor este 50. Duma aceasta are vr'o 50 şedinţi într'un an, iar ca organ executiv îşi alege „Uprava orăşenească", adică primăria, care constă din „capul oraşului"—primar şi 4 „membri ai Upravei"; apoi consiliul îşi alege şi mai multe comisii, diferiţi reprezentanţi ai oraşului la oficiile locale, secretarul oraşului, etc... Dar să ne întoarcem la chestie.

Pentru alegerile din anul acesta s'au constituit şi partide: progresiştii Ruşi,—„oameni de afacere",—grupa moldoveană,—conservatorii şi liga poporului rus, adică Cruşevaniştii-huligani.

Din toate peripeţiile luptei electorale e interesantă pentru noi atitudinea grupării moldovene, care numără circa 100 alegători. Deşi în ruseşte, totuşi grupa aceasta ducea o vie campanie sub lozinca naţională, numind-o numai „locală". Vestitul Cruşevan stăruise mult să denunţe că „Moldovenii cîntă deja: Allons enfants de la Patrie!",—dar, în realitate, aceşti „localnici" au avut o conduită cît se poate de măsurată. Leaderul lor, d. N. Botezat, a vorbit cu mare băgare de seamă la două întruniri electorale, dovedind, totuşi, în fond, că capitala unei ţări, cu majoritate de Moldoveni, trebue să fie tocmai în mînele acestei majorităţi,—deci, jos toţi „nelocalnicii"! Şi măcar că se vorbea puţin în Chişinău cum „Moldovenii bat şeaua, ca să priceapă eapa", totuşi publicul, deprins cu vechea atitudine apatică a Moldovenilor, cu natura de cameleon politic a boerilor noştri, nici decum nu vedea în această eşire a grupei „locale" vr'o tendinţă serioasă naţională. Se ştie la noi că rusificaţii, în jumătate Moldoveni, nu sînt, desigur, nici mai răi, nici mai buni decît alţi alegători şi candidaţi: 50% din gruparea lor, cu o tendinţă crescînd reacţionară, până la cruşevanism,—şi alţi 50%, cu o tendinţă progresistă. Era greu să se creadă cu siguranţă că toţi aceştia, împreună, vor contribui la ajungerea unui scop. Şi, totuşi au contribuit la ceva, deşi cu mari greşeli şi lipsuri.

Au fost aleşi 40 consilieri: 12 progresişti Ruşi, 7 „oameni de afacere", 5 conservatori, 6 huligani şi 10 Moldoveni: d-nii *Semigradov, Gheorghiu, Chiriacov, Negruş, Teodosiu, Botezat, Baltuga, Gheorghiu, Manole* şi *Soroceanu*. Au căzut următorii membri ai partidului local, Moldoveni numai după numele lor: *Anghel, Arionescu, Botezat, Bantăş, Varzar, Volna, Vasiliu, Gafenco, Glavce, Grossu, Griţan, Gobgila, Gheorghiu, Dimitriu, Donica-Iordăchescu, Zaharia, Capmare, Cruşevan, Chipra, Calderan, Cupcea, Leonard, Malai, Ojoga, Hinculov, Strătulescu, Semigradov, Străjescu, Sîrb, Ciolac, Jurescu.*

In special numesc aici numele tuturor, ca să arăt clar cîţi Moldoveni de origină iau parte, la noi, la viaţa publică. Şi, dacă ar fi toţi naţionalişti adevăraţi, Chişinăul şi Basarabia ar fi fost demult în mînile Rominimii noastre!... Dar numai atît că 90% din aceşti purtători de nume mol-

doveneşti nu participă la toate afacerile locale, decît în calitate de „cetăţeni ruşi", de rînd, şi nici nu prea gîndesc la interesele adevărate ale acestei ţări. Scrisesem odată („V. R."—Iunie 1907), cum că, dacă s'ar putea admite o înţelegere statornică între Moldoveni şi progresiştii Ruşi din Basarabia, am avea cele mai mari foloase din aceasta alianţă. Acuma se vede bine cum inerţia istorică împinge pe Moldoveni tocmai spre această alianţă,—dar nu se fac decît primii paşi. Neîncrederea reciprocă şi înstrăinarea sînt piedici prea serioase. Mai întăi, printre Moldovenii mai însemnaţi domneşte tendinţa reacţionară a agrarienilor şi a capitaliştilor; apoi şi la progresiştii Ruşi sînt mulţi care nu recunosc chestia locală moldovenească.

In consiliul comunal avem acum 10 Moldoveni + 12 progresişti + 5 Evrei = 27; astfel, majoritatea absolută e garantată încontra 23 glasuri de reacţionari Ruşi, deschişi sau tainici, ascunşi sub numele de „oameni de afaceri". Indeobşte, noul consiliu comunal are reputaţia unui consiliu cumsecade, deoarece toate partidele intră în el, în mod proporţional realităţii. Alianţa „oamenilor de afacere" (partidul lui *Sinadino*, Grec, milionar, deputat, actualul primar şi mare carierist şi exploatator) cu conservatorii (partidul familiei Crupenschi, al dinastiei atotputernice din Basarabia) e zdrobită acum de progresişti + Moldoveni + huligani,—şi Sinadino are să iasă din nou primar numai în cazul cînd îi vor da voturile unii din Moldoveni şi din progresişti. Sînt iar semne serioase că, la alegerea primarului, se va continua aceiaşi politică de compromis, prin care Moldovenii + progresiştii n'au putut lua, împreună, gospodăria comunei noastre în mînele lor, ci au dobîndit numai o majoritate vizibilă. Totuşi prezenţa în consiliul comunal a 10 Moldoveni e un fapt îmbucurător, iar prima încercare la alegerile generale, chiar cu cei căzuţi dintre Moldoveni, înseamnă o izbîndă morală. Vom vedea ce va fi mai departe.

*

La 5 Iunie, a murit vestitul şi mult talentatul Pavel Alexandrovici Cruşevan,—dar pentru noi, Rominii conştienţi, şi pentru progresiştii Ruşi el murise încă acum 8 ani. Numai că şi după înmormîntarea de atunci ne făcea mult rău acest mort, aceasta forţă colosală şi prăpădită fără folos a Basarabiei. Ţin bine minte cum se interesa el în 1890 de chestiile locale, de Rominimea „de peste graniţă"; traducea pentru coloanele ziarului său „Bessarabeţ" opere de Vlahuţă, Carmen-Silva, etc; scriea şi el însuşi nuvele frumoase din viaţa basarabeană, cu tipuri şi tonuri originale de ţară. Il ştiam din copilărie şi-l admiram mult, şi mult vroiam să-l imitez. Am în vedere acum să alcătuesc cîndva o monografie osebită asupra acestui om, cu care a fost legată, în ultimii 15 ani, toată viaţa intelectuală şi obştească a Basarabiei, şi care a avut atîta influenţă asupra noastră, generaţia tînără!... Dar chiar şi personal, repet—âge de fleurs

et de soleil—am trăit sub farmecul poeziei basarabene, *a noastre*, a lui Cruşevan. O jertfă nevinovată, jertfă de sară a acestei nopţi mintale şi morale, care ne învăluise pe noi, venind dela miază-noapte! Toţi cîţi sîntem aci—treisprezece-paisprezece „Romîni conştienţi"—cunoaşte bine cu ce marazm al sufletului ne cuprinde înstrăinarea încă din copilărie. La toate serbările naţionale din Romînia, Basarabenii asistă numai ca o iluzie, o semi-umbră. Ţara noastră nu produce nici scriitori naţionali, nici artişti, sau cîntăreţi,—totul e înţepenit, ascuns şi suprimat. Sîntem numai o *posibilitate*. A fost şi Cruşevan o mare posibilitate nerealizată, sau realizată în mod denaturat. Natura lui vie şi fierbinte îşi căutase aplicare, dar, prin prizma blăstămată a rusificării pasive şi stupide, şi-a găsit o adormire infamă. Să zboare acum în pace acolo unde spaţiul nu se întinde asupra Basarabiei, Romîniei sau Rusiei, ci asupra unei ţări din necunoscutul negru....

Chişinău, 20 August, 1909 **Alexis Nour.**

Scrisori din Ardeal.

Memoriul medicilor romîni.—Criza guvernului şi deschiderea parlamentului.—Atitudinea Romînilor.—Izbînda dela Caransebeş.—Dela temniţă.

Intreaga presă naţională din Transilvania şi Ungaria salută în termenii cei mai călduroşi hotărîrea „Asociaţiei medicilor romîni" de a nu participa la congresul medical internaţional, ce se va ţine în Budapesta. Cu acelaşi entuziasm şi sentiment de gratitudine este, apoi, primit şi „memoriul" medicilor romîni. Intr'adevăr, din anul 1891, decînd studenţimea universitară din Bucureşti redactase un memoriu, protestînd în faţa Europei contra prigonirilor din Transilvania şi, îndeosebi, împotriva legii Kişdedovonrilor, şi dela 1893, cînd însăşi Academia Romînă protesta printr'un memoriu în contra dării în judecată a comitetului naţional,—nu s'a scris în Romînia vre-un memoriu, ori vre-o carte, cu mai multă căldură, în favoarea noastră. Presa şi fruntaşii noştri politici apreciază la dreaptă măsură acţiunea celei mai culte corporaţiuni romîne. Constatînd stilul cald şi înnălţător, precum şi sobrietatea şi demnitatea memoriului, noi toţi ne bucurăm, îndeosebi, de efectul mare ce s'a produs în presa străină. Ziarele maghiare continuă să se ocupe şi acum de memoriul medicilor romîni şi ameninţă că medicii maghiari vor scrie un răspuns şi vor respinge cu ultima energie calomniile (?) medicilor romîni.

Nu prea vedem, însă, ce ar putea să răspundă asociaţia medicilor maghiari, pentrucă memoriul medicilor romîni cuprinde numai fapte absolut exacte.

Cît îi doare pe Unguri acest memoriu—aceasta rezultă nu numai din articolele violente ale presei maghiare, ci şi din articolele publicate în ziarele romîneşti ale guvernului maghiar. Indeosebi, Moldovan Gergely, renegatul din Cluj, caută să se ilustreze, publicînd şi acum cele mai detestabile şi mai triviale insulte la adresa medicilor romîni.

Primul efect al memoriului medicilor romîni este că cei mai distinşi medici şi scriitori cehi au publicat în marele ziar din Praga—„Narodni Novini"—un apel, în care îndeamnă ca *nici medicii slavi să nu meargă la congresul din Budapesta*... Desigur, aşa se va şi întîmpla.

*

In ziua de 27 Iunie st. v. s'a redeschis parlamentul maghiar, pentruca în ziua de 29 să se închidă iarăşi.

Guvernul s'a prezentat tot în vechea formaţiune, deoarece criza ministerială nu s'a putut rezolva, şi Majestatea Sa a însărcinat cu conducerea afacerilor tot pe Wekerle şi pe colegii săi. Natural, partidele din coaliţie au primit cu încredere, pecînd socialistul Mezöfi şi dr. T. Mihali au exprimat, în numele partidului, neîncredere în guvern.

Intre altele, dr. Teodor Mihali a spus următoarele:

„Nu pot avea încredere în noul guvern, pentrucă acesta n'are nici-un program. In faţa partidului naţionalităţilor stă numai activitatea de până aici a guvernului, alta nimica. Partidul meu, deja înnainte cu trei ani, şi-a spus îngrijorările sale faţă de politica guvernului, care n'a satisfăcut obligamentelor luate asupra sa, în pact, de a realiza sufragiul universal egal şi secret; deasemenea, au dat expresie mai departe şi acele îngrijorări, că guvernul nu a rezolvat chestiile sociale şi de naţionalitate, conform intereselor ţării. Ingrijorările acestea s'au dovedit, durere, ca întemeiate, deoarece în curs de 3 ani guvernul coaliţiei n'a fost în stare să realizeze dreptul electoral secret şi egal, ci a căutat ca, cu introducerea votului plural, să-şi menţină şi mai departe domnia de clasă. Cu chestiile sociale şi de naţionalitate guvernul nu şi-a bătut capul. Cît pentru gravamenele administrative, poporul a fost expus celor mai mari prigoniri, caşi cînd scopul guvernului ar fi fost şicanarea şi sărăcirea păturilor de jos. Căci milioane fac sumele, cu care au fost pedepsiţi ţăranii în ţinuturile locuite de naţionalităţi. Pe terenul justiţiar, aceleaşi prigoniri".

[Oratorul constată că pedepsele cu închisoare, dictate de judecători în procesele de presă, se urcă sumar la *200 de ani*, iar amenzile dau suma de *200 mii coroane*. (Mare zgomot)].

„Pot dovedi că toate aceste prigoniri au urmat din îndemnul guvernului.—(Zgomot continuu şi întreruperi).

Preşed. (sună): Linişte, d-lor!

Dr. T. Mihali: „Răul, după părerea mea, rezidă în aceia că în Ungaria nu se află guvern, care să fie capabil a rezolva aceste chestiuni. Poftiţi şi realizaţi sufragiul universal şi secret, şi veţi obţinea baza, pe care stînd, se vor putea apăra interesele însemnate ale ţării".—(Zgomot continuu).

Şedinţa aceasta a început, dealtfel, cu discuţia asupra afacerii de imunitate a deputatului croat Novosel. Numitul deputat a fost anume deţinut de poliţie şi apoi condamnat, pentrucă a strigat „Abzug Rauch"!

Raportorul comisiei de imunitate a propus ca afacerea să se discute numaidecît.

Invocînd legea şi pilde din trecut, dr. Aurel Vlad ţine o filipică la adresa poliţiei şi a jandarmilor, arătînd cum, mai ales, imunitatea deputaţilor opozanţi este mereu violată. Demonstrează că, şi în cazul prezent, avem a face cu o violare flagrantă, propunînd deci pedepsirea celor vinovaţi. Punîndu-se la vot, propunerea se votează, ceia ce dă prilej la mare tumult şi la scene violente, fiindcă partidul poporanist, care votase contra, precum şi o parte dintre aderenţii lui Andrássy, acuzau pe Just că a fost parţial şi că a enunţat votul neexact; cereau contra-probă, spunînd că propunerea lui Vlad n'a întrunit majoritatea.

Just a refuzat însă a face contra-probă, deoarece o enunţare a preşedintelui nu poate fi pusă la îndoială. Ziarele clericale şi ale lui Andrassy l-au atacat însă, continuînd să-l bănuiască de parţialitate în favorul naţionalităţilor. Kossuthiştii îl apără cu mare devotament.

La 28 Septembrie, cînd se va redeschide parlamentul, animozitatea—ba, putem zice, chiar duşmănia—dintre cele trei partide din majoritate va izbucni din nou. De astădată, însă, spărgîndu-se definitiv coaliţia, care acum vieţueşte numai în virtutea faptului că şefii stau la aceiaşi masă ministerială.

*

Până la toamnă partidul naţional romîn (şi cel slovac) îşi va fi făcut planul de luptă în contra guvernului maghiar. Ba, va fi pornit chiar lupta extraparlamentară, ţinînd în toate părţile adunări poporale în favorul sufragiului universal. La 1 August, dr. T. Mihali va da semnalul, prin adunarea ce va ţine în Ileanda-Mare, centrul cercului său electoral, unde va face o dare de samă asupra situaţiei politice. Vor asista mulţi deputaţi, căci au fost invitaţi toţi, ţinîndu-se tot atunci şi şedinţa comitetului naţional şi a clubului parlamentar.

*

Luni, în 29 Iunie st. v., naţionaliştii din Banat au repurtat un strălucit succes: au ales episcop pe dr. Traian Bădescu, cu 32 voturi, pecînd candidatul guvernului, protosinghelul dr. Iosif Olariu, a rămas în minoritate cu 4 voturi. S'au abţinut dela votare patru deputaţi, iar candidaţii, membri şi ei ai Sinodului electoral, au dat buletin alb.

E adevărat că de astă toamnă, cînd a fost ales Filaret Musta, voturile guvernamentale au sporit dela 13 (atîtea avusese dr. Olariu) la 22. Cunoscute fiind însă mişeliile dela alegerile sinodale şi cele comise acum, în ajunul alegerii de episcop, se poate susţine cu drept cuvînt că guvernul a fost înfrînt straşnic şi că naţionaliştii s'au purtat brav. D se întîmpla să cadă, la viitoarele alegeri parlamentare păţeam, cu siguranţă, ruşinea în Banatul întreg,—atît de mare ar fi fost descurajarea noastră, pecînd uneltele guvernului ar fi prins putere şi o nemaipomenită îndrăzneală.

Nu avem însă deloc siguranța că ministrul Apponyi va recomanda Majestăței Sale aprobarea noului ales.

Doar, pentru înlăturarea lui dr. Bădescu, guvernul înscenase cele mai mizerabile denunțări, așa că, abia înainte de alegere cu 3 săptămini, candidatul naționaliștilor a fost achitat de toate în conzistorul metropolitan (dela Sibiu), forul nostru bisericesc suprem.

La un moment dat, înainte de sentința adusă de conzistorul metropolitan, se și credea că dr. Tr. Bădescu nu va putea să candideze. Dupăce nu mai plana însă asupra sa nici măcar bănuiala că, din punct de vedere bisericesc și național, n'ar corespunde tuturor exigențelor, naționaliștii s'au grupat cu atît mai mult în jurul său, cu cît este fiu al Banatului și că servise ca secretar al defunctului episcop N. Popea.

Pe de altă parte, asupra unui *singur* candidat, *înafară de hotarele diecesei*, n'au putut cădea de acord, căci unii ar fi dorit să aleagă pe V. Mangra, alții pe dr. M. Cristea. Dacă dr. Bădescu nu va fi întărit, e aproape sigur că se va alege unul din cei doi sus-amintiți.

In tot cazul, s'a dat o prețioasă învățătură: în biserica noastră națională nu e cu putință să ajungă episcop decît un bărbat cu bună conduită națională, și care nu se face unealtă în mînile guvernului unguresc. Ca pildă, cele petrecute la Caransebeș, unde dr. Oiariu, deși are întinse legături și amici naționaliști, nu s'a putut alege episcop, pentrucă, îndată ce s'a dat pe partea guvernului, în credință că altfel nu poate ajunge episcop, toate elementele de valoare l-au părăsit și dezaprobat.

*

Atitudinea presei maghiare în chestia vizitei arhiducelui Francisc Ferdinand la Sinaia este îndeajuns cunoscută din rezumatele telegrafice, publicate in ziarele din Romînia.—Ungurii și-au pierdut cu desevîrșire mințile.

Adevărul e că arhiducele *până acum* n'a dat o singură dată dovadă că-i agrează pe Unguri. N'a petrecut între ei măcar o singură oră; miniștrii actuali trei ani s'au tot înscris să fie primiți în audiență omagială, până să fie primiți doi dintre dînșii, cîte zece minute!...

Pe Romîni însă îi cunoaște bine și-i apreciază, măcar că 'nainte cu zece ani, cînd au fost manevrele în jurul Lipovei, cu populațiune romînească, stăpînirea umpluse gările cu jandarmi, care, sub pretext că păzesc pe arhiduce, opriau țărănimea noastră să se apropie de gări... Așa s'a procedat și'n anul acesta: gările, pe unde trecea arhiducele spre Romînia, erau strașnic păzite, ca nu cumva Romînii să se poată apropia de viitorul împărat...

Cu atît mai mare impresie a produs primirea la Sinaia a delegațiunii Transilvănenilor (dr. D. Popovici, dr. I. Scurtu și A. Mircea). Presa noastră întreagă a jubilat și a scris cu mare căldură despre această faptă a moștenitorului de tron.

*

In ziua de 29 Iunie, a scăpat din temnița ordinară a Clujului redactorul „Libertății", Iuliu Ioanovici, care a stat acolo, cu întrerupere de 2 luni, *trei ani întregi*, osîndit în două procese de presă.

La 9 August s. n., își împlinește *osînda de un an și jumătate* Gheorghe Stoica, redactor la „Lupta".

Iar mai zilele trecute au intrat în temniță, osîndiți la cîte 6 luni, V. Braniște, redactor la „Gazeta Transilvaniei" și Silvestru Moldovanu, redactor la „Foaia Poporului", pentru care a stat închis 6 luni și scriitorul acestor șire.

I. Russu Șirianu.

Scrisori din Bucovina.

Noua lege de salarizare a învăţătorimii din Bucovina.

Intre legile votate în ultima periodă legislativă de camera provincială a Bucovinei şi sancţionate de împărat, *legea pentru salarizarea învăţătorilor* are o deosebită importanţă, atît pentru dezvoltarea viitoare a învăţămîntului primar şi, în legătură cu aceasta, şi a progresului cultural al ţării, cît şi din punct de vedere naţional, înlesnind învăţătorimii, apăsate de grijile existenţii zilnice, munca în interesul instituţiunilor naţionale, încredinţate, în mare parte, conducerii ei. Interesantă e această lege şi pentru lupta grea ce s'a dat în jurul înfăptuirii ei. O scurtă privire retrospectivă va încerca să arăte fazele prin care a trecut această luptă, pînă în momentul reuşitei.

Şcoala primară datează în Austria din timpurile împărătesii Maria Teresa. Prima legislaţie şcolară e cuprinsă în legea din 1805, care a fost, ulterior, de mai multeori modificată, iar în 1855 radical reformată. Prin legea din 1855, se creiază aşa numita *şcoală a concordatului*, cu alte cuvinte, în baza unei învoeli intervenite între Statul Austriac şi Papa dela Roma, întregul învăţămînt primar este trecut sub conducerea bisericii.

Supraveghiarea şcolii, a cursurilor, a învăţătorilor şi a cărţilor didactice este trecută dela stat la preoţime. Invăţătorul este, în primul rînd, cîntăreţul bisericii şi, numai în linia a doua, învăţătorul şcolii. Şcoala satului e sub ascultarea preotului; şcolile unui district sub ascultarea protopopului (dechantului) şi cele ale diecesei—şcolile erau grupate după diecese, nu după provinciile politice—sub ascultarea episcopului şi a consistoriului.

Invăţătorul, care putea să poarte uniforma funcţionarului de stat, era plătit de comună cu 130—150 florini anual—ajutorul de învăţător cu 70 florini anual—pe lîngă care mai primea şi o bucăţică de pămînt şi ceva victualii dela părinţii copiilor. Invăţătorii se recrutau din şcoala de cîntăreţi, sau din preparandia cu cursuri de 2 ani.

Legea şcolară imperială, votată de parlamentul central în 14 Mai 1869—tocmai s'a serbat în anul acesta, în toată Austria, jubileul de patruzeci de ani al acestei legi şcolare fundamentale—reformează radical structura întregii şcoli primare.

Una din dispoziţiunile principale ale acestei legi e acela, prin care se scoate şcoala primară de sub jurisdicţiunea bisericii, creîndu-se, pentru administrarea şi conducerea ei, organe proprii, ca: consiliul şcolar local cu inspectorul şcolar local, consiliul şcolar districtual cu inspectorul şcolar districtual şi consiliul şcolar al ţării cu inspectorul şcolar al ţării.

In privinţa salarizării, pe care statul o pune în sama provinciilor, se stabileşte următorul principiu: Plata învăţătorului are să fie astfel fixată, ca el, liber de orice grijă, să-şi poată împlini misiunea sa. Deaici înainte, fiecare provincie avînd să poarte separat grijă de şcoală şi de învăţătorii ei, legile de salarizare diferă dela o ţară la alta. Noi ne vom ocupa în cele ce urmează cu legile de salarizare din Bucovina.

După legea din 1869, salariile învăţătorilor se fixează cu 200 florini pentru învăţătorii cu titlul provizor, şi cu 300 florini pentru cei definitivi.

In 1885, se modifică această lege, acordîndu-se tuturor învăţătorilor de gradul întâiu 400 florini la ţară, 500 florini la tîrguri şi 600 florini celor din oraşele Rădăuţi, Suceava, Siret şi Cîmpulung; învăţătorii de gradul al doilea primesc 450 florini. Diriginţii şcolilor primesc un adaus de funcţiune dela 30—150 florini, după numărul claselor din şcoala pe care o conduc. Toţi învăţătorii definitivi primesc până la 6 cvincvenii a 50 florini; învăţătorii provizori au aceleaşi retribuţii caşi cei definitivi, n'au însă cvincvenii; absolvenţii şcolii normale au 300 florini, iar auxiliarii (suplinitorii) tot atîta.

In anul 1891, primiră toţi învăţătorii *un adaus de salar* în sumă de 70 florini.

Legea din 1898 regulă din nou salariile învăţătorilor bucovineni. Noua lege creiază pentru învăţătorii definitivi 3 categorii:

Categoria I, cu două subdiviziuni:

a) cu 900 florini, precum şi toate celelalte cheltueli ale învăţămîntului primar.

b) cu 800 florini.

In fiecare subdiviziune intră cîte $^{5}/_{10}$ din total.

Categoria II, cu 3 subdiviziuni:

a) cu 700 florini
b) „ 600 „
c) „ 500 „

In fiecare subdiviziune intră cîte $^{1}/_{3}$ din totalul celor trecuţi în această categorie.

Categoria III, cu două subdiviziuni:

a) cu 450 florini
b) „ 400 „

Invățătorii cu titlul provizor, dar cu examenul de capacitate, primesc 400 florini; cei cu examenul de maturitate 360 florini. Sint 6 cvincveni; în categoria I cîte 80, în a II cîte 50 și în a III cîte 30 florini. Adausul de funcțiune pentru diriginți era dela 30—170 florini, după numărul claselor dela școala ce conduceau. Diregințîi provizori primesc 50% din acest adaus, ca remunerație. Un diriginte mai are dreptul la o locuință de cel puțin două camere, o bucătărie și celelalte dependente. In caz cînd dirigintele nu capătă locuință, despăgubirea este fixată, pentru localități cu peste 2.000 locuitori, cu 40% din salarul minimal al categoriei din care face parte dirigintele; în localități cu mai puțin de 2.000 locuitori, cu 30%.

Cam din anul 1900 începe învățătorimea bucovineană o luptă nouă în vederea îmbunătățirii stării sale materiale și sociale. Invățătorimea bucovineană nu era deloc mulțumită cu starea sa materială, care nu-i dă nicidecum libertatea cerută de legea școlară fundumentală din 1869, ca, liberă de alte griji, să se dedice excluziv școlii, și nu era mai ales înțeleasă cu poziția ei în societate. Pe terenul politic, era lipsită de orice drept și pusă la discrețiunea autorităților; în privința națională, era oprită dela orice inițiativă în folosul poporului său.

In fruntea mișcării de emancipare, care la început era foarte sfioasă, se pune un tînăr învățător romîn, *Mihai Chisanovici*, bine instruit, foarte energic și expeditiv, vorbitor și scriitor excelent, care a avut satisfacția de a duce la izbîndă deplină lupta începută.

Nici-o piedică din cîte a întîlnit în cale: nici disciplinările, nici transferările dese, nici chiar îndepărtarea din serviciu,—nu l-au putut abate dela ținta urmărită. El a înțeles dela început că, pentru atingerea scopului ce și l-a propus, are nevoe mai ales de două lucruri: o organizațiune unitară a întregii învățătorimi și un organ de publicitate, bine scris și cu pricepere condus. Cu puterea sa de muncă și cu stăruința sa de fer, aflînd sprijin eficace la colegii săi, el le-a creat în scurt timp pe amîndouă. Ziarul, apărut atunci—la 1901—sub titlul de: *Bukvinaer Lehrerzeitung*, trăește, cu unele modificări de titlu, pînă astăzi și a adus, prin ținuta sa energică, servicii neprețuite învățătorimii bucovinene. In acest jurnal au fost apărate cu căldură toate interesele școlii și ale învățătorimii, și multe din îmbunătățirile, realizate în ultimii ani, sînt de pus în contul activității acestui jurnal. Și organizația unitară a fost creiată; astăzi, după ce și-a împlinit aproape deplin misiunea ei, ea mai mult vegetează, căci dezvoltarea învățătorimii și a școlii se îndreaptă în direcția națională, unica dezvoltare naturală.

Prima manifestare a învățătorimii în era nouă a fost o mare adunare la Cernăuți, în 1902, în care s'au fixat cererile învățătorilor. Cu redactarea unui memoriu, care să cuprindă aceste cereri, a fost însărcinat un comitet. Memoriul redactat se ocupă cu două postulate urgente ale învățătorimii: cu *starea materială*, cerînd urcarea salariilor, și *cu dispozițiile disciplinare*, cerînd o lege disciplinară modernă, care să fie un scut contra arbitrajului legii în vigoare. Numai una din aceste cereri s'a împlinit, după o luptă încordată de 7 ani: starea materială a învățătorimii a fost îmbunătățită, și, deși nu în măsura dorită de învățătorime, totuși într'așa măsură, că învățătorimea poate fi mulțumită.

O lege disciplinară modernă e însă și azi încă un pium desiderium și va forma, desigur, platforma de luptă pentru anii viitori.

Memoriul din 1902 al învățătorimii arată că un învățător nu poate trăi nici singur cu salarul ce i se plătește, necum să mai susție și o familie de cîteva suflete, îngrijind de întreținerea și educațiunea lor și avînd să să lupte și cu boale și alte mizerii. Comparînd munca grea școlară și extra-școală a învățătorului cu plata mizerabilă ce i se servește, formulează pretențiunea ca salariile învățătorilor să fie egalizate cu salariile celor patru categorii inferioare ale funcționarilor de stat. Camera provincială de atunci, în marea ei majoritate conservatoare, nu favoriza pretențiunile învățătorimii. Finanțele țării erau rele, și politicianii de atunci necunoscînd alte izvoare de venit decît urcarea impozitelor, camera provincială respinse pretențiunile învățătorilor, cuprinse în memoriu. Recunoscînd însă justele cereri ale învățătorimii, ei votară în 1903 un adaus de salar de 60 florini pentru fiecare învățător; acest adaus de salar fu ridicat în 1904 până la 25% din salarul fundamental pentru fiecare învățător.

La 8 Octombrie 1904, se votă o lege de salarizare, care în principiu egaliza pe învățători cu cele patru categorii inferioare ale funcționarilor de stat. Legea aceasta, nefiind sancționată, a fost modificată la 13 Noembrie 1905, creindu-se 5 categorii de învățători: patru egale cu cele 4 clase inferioare ale funcționarilor de stat și a cincia cu 1.200 coroane anual. Invățătorii aveau să fie repartizați în cele cinci categorii, precum urmează: 3 învățători în categoria I (rangul VIII la funcționarii de stat), 10% în categria II (rangul IX), 20% în categoria III (rangul X), 50% în categoria IV (rangul XI) și 20% în categoria V.—Salariul ar fi fost: pentru categ. I: 2.800 cor., a II: 2.400, a III: 2.000, a IV: 1.600 și a V: 1.200. La acest salar fundamental urma să se calculeze un adaus de activitate de 200 cor. pentru fiecare învățător, iar pentru diriginții școlilor adausul de funcțiune să fie de 200 cor. pentru o școală de o clasă și cîte de 50 cor. în plus pentru fiecare altă clasă, pe lîngă care și locuință gratuită. Un exemplu ne va lămuri mai bine care ar fi fost situația învățătorului, după această lege. Un învățător, care ar fi avut fericirea să ajungă între cei 3 din categoria I—categorie mai mult ideală —ar fi avut 2.800 salar fundamental+200 cor. ca adaus de activitate, —la un loc 3.000 cor., sau 250 cor. lunar. Un diriginte al unei școli de 6 clase în aceiași categorie ar fi avut 2.800 cor. salar fundamental +450 cor. adausul de funcțiune+480 cor. pentru locuință,—la un loc 3.730 cor., sau cam 310 cor. pe lună. Nici această lege n'a fost sancționată. In 1907, s'a votat învățătorilor un nou adaus de salar, de 37% din

salarul fundamental, iar în 1908 s'a votat noua lege de salarizare, până la sancţionarea căreia s'a încuviinţat un adaus de salar în mărimea salariilor fixate în noua lege din 1908.

Noua lege, care, după o luptă îndîrjită cu adversarii ei ascunşi—căci pe faţă erau toţi prieteni şi sprijinitori—a fost sancţionată şi a intrat în vigoare la 1 Ianuarie 1909, are următoarele dispoziţii mai de samă.

Dotaţiunea unui învăţător se compune:

a) din salar,

b) din adausul de funcţiune,

c) din adausul de activitate,

Pentru fixarea salarului se creiază 3 categorii, cu subdiviziuni: categoria I cu 2.800, 2.600, 2.400, şi 2.200 cor.;

categoria a II cu 2.200, 2.000, 1.800 şi 1.600 cor.; şi categoria a III cu 1.200 coroane.

Toţi învăţătorii şi învăţătoarele definitive din Bucovina, cu excepţia oraşului Cernăuţi, ai cărui învăţători au un stat propriu, formează un corp (status), aranjat după categorii şi subdiviziuni, şi anume 30% în categoria întăi, 50% în categoria a doua şi 20% în catagoria a treia. Învăţătoarele pot fi repartizate în cele două categorii superioare, într'un număr egal cu numărul bărbaţilor. Învăţătorii provizori, cu examenul de capacitate, primesc, fără a fi trecuţi în vre-o categorie, salarul categoriei a treia; acei, care au numai examenul de maturitate, primesc o remuneraţie de 900 coroane, iar suplinitorii 750 coroane. Trecerea dela un salar mai mic la altul mai mare, în aceiaşi categorie, se face după un serviciu de 3 ani; dacă activitatea şcolară a învăţătorului e cel puţin suficientă, trecerea dintr'o categorie în alta se face pe cale de numire de către consiliul şcolar al ţării, după etate şi capacitate în serviciu. Pentru înaintare, se cere o purtare corectă şi rezultate suficiente în serviciu.

Fiecare diriginte sau dirigintă a unei şcoli primare are dreptul la un *adaus de funcţiune*, care trece şi în pensiune. Adausul de funcţiune este, pentru o şcoală de o clasă, 100 coroane, pentru fiecare clasă mai mult, 50 cor. Dirigintele şcolar are dreptul la o locuinţă de cel puţin două camere şi celelalte dependenţe, sau la desdăunare de 480 cor. în localităţi cu cel mult 5000 locuitori, şi de 600 cor. în localităţi cu mai mulţi locuitori. Dirigin̦ţii provizori primesc ca remuneraţie acelaş adaus de funcţiune caşi cei definitivi, cu deosebirea că acest adaus nu li se calculează în pensiune, şi mai au şi dreptul la locuinţă.

Toţi învăţătorii definitivi, care n'au dreptul la locuinţă, sau desdăunare pentru locuinţă, primesc *un adaus de activitate*, care nu se calculează în pensiune, şi anume pentru:

Categoria I, de 480 coroane;

Categoria II, de 360 „

Categoria III, de 200 „

O dispoziţiune foarte bună a acestei legi e aceia, care hotărăşte că în categoria I şi II pot fi înaintaţi numai învăţătorii, care au examenul de absolvire la o şcoală normală şi examenul de capacitate. Această dispoziţiune se îndreaptă contra aşa numiţilor suplinitori (auxiliari), care fără nici-o pregătire solidă, erau, după trei ani de practică, admişi la examenul de capacitate, pe care trecîndu-l, aveau aceleaşi drepturi caşi absolvenţii şcolii normale, luînd cîteodată chiar înaintea celor mai buni colegi ai lor.

Aceşti suplinitori sînt condamnaţi după legea asta nouă să rămie, dacă nu trec examenul de maturitate, vecinic în categoria a treia. Şi aceasta e prea mult; ei trebuiau definitiv desfiinţaţi.

Nedreptăţiţi de noua lege se cred diriginţii, care nu primesc adausul de activitate, şi învăţătoarele, care n'au adausul de activitate şi pot înainta în categoriile superioare numai proporţional. Totuşi, aşa cum se prezintă legea, ea e una din cele mai bune, dacă nu cea mai bună—n'am statistica comparativă la îndămînă, ca să pot controla—lege de salarizare din toată monarchia. Un învăţător cu 32 ani de serviciu a ajuns la ultima treaptă din categoria I şi are 2800+480 cor. adaus de activitate, la un loc=3280 cor. anual, sau cam 274 coroane lunar; un diriginte al unei şcoli de 6 clase, în aceleaşi condiţii, are 2800+350=3150 coroane, plus locuinţă, sau în bani: 480 coroane, ceia ce face 3630 coroane anual, sau 302,5 coroane lunar.

Învăţătorii din oraşul Cernăuţi sînt plătiţi de comuna Cernăuţi dintr'un fond special şcolar, administrat de dînsa după următoarele norme: Învăţătorii de categoria I primesc 2000 cor. salar fundamental şi 6 cvincvenii, primele 4 a 200 cor. cele două din urmă a 300 cor. Diriginţii şcolari primesc un adaus de funcţiune de cîte 100 cor. pentru fiecare clasă, învăţătorii 400 cor. pentru cvartir. Învăţătorii de categoria II primesc salar fundamental 1200 cor. şi cvincvenii caşi cei de categoria întăia.

Această regulare a salariilor învăţătorilor din Cernăuţi s'a votat sub presiunea legii, votate de camera provincială pentru cealaltă învăţătorime din ţară. S'a fost ajuns la anomalia, ca învăţătorii din Cernăuţi, unde traiul e mult mai greu, să fie mai rău salariaţi decît cei dela ţară.

Gt.

Miscellanea.

PSIHOLOGIE DE... CONTRAMARCĂ.

Cine în viaţa lui n'a fost de faţă la prinderea unui tînăr filfison cu o încercare de înşelăciune—chiar de ar fi fost numai încercarea de-a intra la teatru cu ajutorul unei *contramărci* ?... Tînerelul se prezintă mîndru, sigur de sine, şi aşa de absorbit de preocupări foarte însemnate, încît abia dacă aruncă o privire distrată asupra uşierilor, care se dau la o parte salutînd cu sfială; şi *rastaquouèrul* nostru, s'ar folosi pe deplin de naivitatea pe care cerberii galonaţi o ascund sub impunătoarele lor livrele, dacă ochiul ascuţit al casierului, n'ar descoperi în ţinuta noului venit, un *prisos* de mîndrie, siguranţă şi preocupare,—ca un început de putreziciune într-un fruct prea copt...

Luat la cercetare, elegantul tînăr e cuprins de o nobilă şi generoasă indignare; sufocat aproape, de nedemna bănuială, el aruncă priviri fulgerătoare, pline de mînie şi dispreţ:

— Domnule, să nu fii obraznic! Ştii d-ta cu cine vorbeşti ?!... Sînt viceprezedintele societăţii „Unirea"! Sînt nepotul preşedintelui camerei! O rudă a mea este în comitetul teatral!... etc., etc. [1]...

Cum însă toate aceste titluri nu pot preface o contramarcă într'un bilet veritabil, iar casierul, departe de a se lăsa intimidat de sfidătoarea insolenţă, întinde o mînă sacrilejă spre gulerul ireproşabil,—*fasonelul* se moae ca prin farmec, plăteşte biletul, şi devine glumeţ, familiar, cinic: de sub corectitudinea artificială a formei, apare frivolitatea şi slăbiciunea sufletului...

— Ce depărtată comparaţie!...—va gîndi cetitorul.

Poate mai puţin depărtată de cum s'ar crede.

Un suflet slab este un suflet slab—de s'ar ascunde sub fracul simplu, cu nasturi de metal, ori sub fracul brodat cu fir de aur...

1. *Cineva*, care a fost prins cu 71 de falşuri, ar fi spus în această împrejurare: „Domnule, mai întăi gîndeşte-te cine eşti şi cu cine vorbeşti,—şi apoi năzueşte.... la bilet!".

„Unul se petrifică 'n sclav, altu 'n împărat", dar „mereu sub alte forme, e 'n veci acelaşi om"...

*

În cuvîntarea d-sale academică, d. Zamfirescu s'a înfăţişat ca un geniu universal, care, stăpîn pe o imensă erudiţiune, se plimbă pe cele mai înnalte culmi ale Istoriei, Literaturii, Filozofiei, Folklorului... şi dispreţuitor de lămuriri dezvoltate, aruncă profeţii laconice, sinteze geniale, priviri de vultur, sarcazme sumbre,—caşi cum ar binevoi să împărtăşască şi altora, *pe scurt*, rezultatele generale la care a ajuns după o viaţă întreagă de muncă şi gîndire....

Dacă ceva da de bănuit în faimoasa cuvîntare, apoi era desigur un *prisos* de gravitate, profetism şi genialitate!... Oratorul se ridicase aşa de sus, încît îţi amintea de *supraomul* lui Nietsche, sau de acel *om superior*, care, după Ibsen, trebue să rămîie singur şi neînţeles pe vîrf de munte...

Nepăsători de admiraţia entusiastă a naturilor servile, unii şi alţii luară în cercetare opera „genială", şi—rămaseră înmărmuriţi de sublima ei absurditate, sau, dacă vreţi, de absurda ei sublimitate... Profetul fu pus la locul său,—dar tratat politicos, întocmai cum se tratează la teatru un tînăr bine îmbrăcat, bănuit că vrea să intre cu contramarcă împrumutată.

Însă în loc de a preţui această politeţă, noul academician o privi drept sfială... şi încredinţat că va putea intimida, luă un ton de o extremă violenţă şi trivialitate—aproape necunoscut astăzi în polemici literare, dar foarte obişnuit acum treizeci de ani. Înjosind cît mai mult pe adversari, şi bagatelizînd argumentele lor solide, d. Zamfirescu se ridica pe sine la innălţimi ameţitoare, lăudîndu-se cu „voiajurile" (făcute *anume*, pentru a admira cutare arc de triumf, pe Wagner la Beyreuth, balonul lui Zeppelin, ruleta dela Montecarlo, etc., etc—ah, snobismul!...), cu slujbele pe care le-a ocupat, dar mai ales cu familia d-sale, plină de nume nemţeşti, franţuzeşti şi greceşti, şi isvorînd la origine dintr'un împărat bizantin!...

Răspunsul, foarte drastic, nu se lăsă aşteptat. Se recunoscu că situaţiunea socială, caşi haina îngrijită, nu arată numai decît, că cineva merită să fie cruţat... Se desmormîntă trecutul, şi se găsi că scriitorul care intra acum la academie, risipind un fel de monedă falşă, a intrat odinioară în literatură cu o contramarcă filozofică purtînd ştampila Burdeau... O adevărată revoltă se deslănţui contra aceluia, care în numele unui aristocratism apocrif, jignea întreaga opinie publică—şi din toate părţile, mîini nelegiuite se întinseră spre gulerul brodat cu fir...

*

... Atunci,—după prima surprindere pe care o avusese lumea lite-

fară văzînd pe un supraom, pe un geniu universal, pe un aristocrat de naștere și talent, că insultă ca un desperat gazetar de provincie,—veni a doua surprindere, cu mult mai mare: profetul svîrli masca de gravitate solemnă și genialitate neînțeleasă, lepădă și poza de nobilă și mîndră indignare,—și de sub corectitudinea siiită a formei, apăru în toată goliciunea ei: frivolitatea, slăbiciunea și nelogica sufletului...

In articolul din „Convorbiri literare" intitulat *Nicanor et Co.*, d. Zamfirescu ia pe toată linia un ton echivoc: retractează ofense și pornografii, *glumind*; recunoaște absurditatea teoriilor d-sale, *glumind*; expune noi teorii, *glumind*,—și în genere are grija de a amesteca în așa mod gluma și seriosul, încît să dezorienteze cu desăvîrșire pe cei care ar vrea să-i ia socotelile; este încercarea de a scăpa de răspundere, a omului care nefiind pe deplin responsabil, nu poate da socoteală...

Tonul acesta îndoelnic, are într'însul ceva morbid; e un amestec de neseriozitate, nemodestie, și lipsă de curaj; este tonul *blagueur*, în care se face curte unei frumuseți cam trecute, dar în care în nici-un caz nu se poate vorbi publicului cetitor, fără a-i aduce o gravă ofensă...

Glumeț, familiar, cinic, d. Zamfirescu pare a spune publicului și adversarilor:

— „Ați luat în serios teoriile mele savante?!... V'am păcălit. Am glumit. Am vrut să fiu de spirit. Imi bat joc de argumentele d-tră și de întreaga polemică.

In deosebi e caracteristic următorul neinteligent artificiu întrebuințat de d-sa; fiindcă pe de o parte nu se poate dezbăra cu nici-un chip de patima pe care o are de a clădi teorii *aeriane*, iar pe de altă parte, polemica de acum l-a făcut să-și cam piardă încrederea în propriile d-sale fantasmagorii, de aceia găsește nimerit să atîrne fiecăreia din teoriile ce expune, cîte-o comicărie, pentruca în cazul cînd va fi din nou strîns cu ușa, să poată spune: *„am glumit!..."*

Cum ar zicea d-sa: „filozof de Macerata!..."

Sau cum am spune noi: „aristocrație de Mizil!...".

*

D. Zamfirescu vrea să retracteze necuviința de care s'a făcut vinovat, cînd s'a servit de cuvintele *Serao* și *Cocagne* pentru a asocia de numele unei femei expresiunea elegantă de *țara lui Hübsch*.

Intenția e lăudabilă, întrucît dovedește, că fiind încă în stare să se rușineze de greșelile făptuite, simte nevoia de a se justifica.

Insă în loc de a cere pur și simplu scuze, sau în loc de a avea măcar bunul simț de a tăcea, d-sa caută dimpotrivă să-și învălue retractările stîngace într'o aroganță bufonă.

„Domnul care se ascunde sub firma *Nicanor et Co.* este un om care știe cele mai extraordinare lucruri și ignorează pe cele mai elementare... Un asemenea tip n'a auzit cine e *Candide* și *mai cu seamă* (?) *Fortescue*.

Dacă-i citezi o expresiune cunoscută, ca, spre exemplu, *pays du tendre* sau *pays de Cocagne*, pe cea dintâi o traduce cu „țara fragedului" (?!), prin urmare te consideră ca pe un corupător de minori (?!), iar pe cea de a doua nu o înțelege de loc, deci o consideră ca pe o injurie. Bine, onorate domn, cu un asemenea „mod dezinteresat de a privi firmamentul" *o să vezi numai luna*. (Iar o pornografie franțuzească... Altfel nu are nici un înțeles...)

Pays de Cocagne este un lucru foarte decent: înseamnează *țara norocului orb*. (Noi, firește, am crezut altfel!...) Dacă d-ta n'ai fi un ignorant, ai ști că d-na Matilde Serao a scris un roman care se cheamă *Paese di Cocagna*. Prin urmare, d-ta trebue să *aibi* (?) o imaginație foarte depravată ca să găsești un joc de cuvinte scabros între *Serao* și *Cocagne*. Deasemenea, dacă ți-ai cunoaște clasicii (ghidușie...) ar trebui să știi că în veacul al 19-lea („cu cifre arabe, ca să-i poți ceti"...!) a trăit un mare muzicant, Ernesto Hübsch, care a zis că o țară, în care înfloresc bărbați ca d-ta (și oameni care în literatură, în diplomație și în academie, intră cu contramarcă...) *est un pays de Cocagne*. Eu mi-am permis a cita numele d-nei Izabella Sadoveanu, numai fiindcă mi s'a părut că d-sa știe italienește.....

D. Zamfirescu se face... *italian*; n'are habar de nimic: Hübsch n'a vorbit decît de *pays de Cocagne*; perifraza *țara lui Hübsch*, are un înțeles foarte nevinovat; bietul d. Zamfirescu, nu s'a gîndit la nimic rău, cînd a aruncat acest cuvînt înaripat, unei scriitoare care „i se părea că știe italienește"; necuviința am născocit-o noi, cu imaginația noastră depravată!...

E înduioșătoare *inocența* d-lui Zamfirescu—inocență care ne amintește de aceia a țiganului din anecdota d-lui Speranță: „Eu din pinteni dam să stea, eapa tot mai mult fugea"...

...„De altfel, mă grăbesc a-i prezenta D-nei Sadoveanu scuzele și o-„magiile mele, după cum se cuvine să facă un coborîtor din Bizanț față „cu o doamnă".

Hic jacet lepus!...

Și d. Zamfirescu rîde (ca să nu zicem altfel...) de propria d-sale gasconadă! *„A glumit!..."*

Ce departe sîntem de morga d-sale princiară de acum o lună!!...

*

„Fortescue" ?...

Nu-i, cum ar putea crede cetitorul, o anagramă pornografică, luată de acest academicean al nostru *sui generis*, din gazetele pornografice franceze,—pe care le-a studiat mulți ani „la picioarele columnei lui Traian" —și adusă, așa din senin, în discuție, pentru a împroșca lumea cu noroi (Fortescue—i' est fort... — ușor de completat).

Nu.

„Este un personagiu important la curtea Regelui Eduard al Angliei; „un alt Fortescue a fost un mare jurisconsult englez în veacul al 15-lea; „un al treilea Fortescue (aici începe ghidușia) a fost profesor de Dioptrică la Universitatea din Macerata („ca să nu avem vorbă mai pe urmă, „Dioptrica este știința de a freca sticlele până devin ochelari)".

Că Fortescue este secretarul Regelui Eduard al Angliei, a putut afla ori care cetitor de gazete, cu prilejul audienții acordate primului nostru ministru de suveranul britanic; dar dator să-l cunoască pe acest „personaj important" nu e nimeni; iar d. Zamfirescu, care a găsit baroc că am citat pe Blasco Ibanez, — scriitor destul de cunoscut și la noi, și mai ales in Franța, și foarte apreciat, cum am arătat, de istoricii literaturii spaniole, — ne impută acum că nu cunoaștem pe Fortescue!... Firește: pentru un *snob*, ce nume poate fi mai celebru, decit al unui secretar regal...

Dar, insfirșit, oricine ar fi el, ce rost are acest Fortescue in discuția noastră? E poporanist? E contra poporanismului? Nici una, nici alta. E un nume care se pretează la pornografie.

„Blasco Ibanez"?—intreabă d. Zamfirescu. „Da: Blasco Ibanez, Macerata, Buffalo-Bill, Fortescue... *Ah, Fortescue, tu est fort...*" Probabil că gazeta de bulevard, pentru care d. Zamfirescu se va fi dus *anume* la Paris ca să se aboneze, a făcut cindva oarecari glume pornografice, referitoare la acest Fortescue, amestecat in cine știe ce chestiune politică europeană; iar d. Zamfirescu colecționează pornografiile, pentru a străluci in societate, și ocazional le plasează și'n polemici, — se'nțelege, fără nici un *à propos*, ca cel „care ride de ce-și aduce aminte"...

Fortescue?!... E un nume foarte inocent!...— Și eroul d-lui Speranță „se ține de ceapă ca să-l nu ia vintul"...

*

Am arătat intr'un articol trecut că d. Zamfirescu confundă pe *homo mediterraneus* cu *homo alpinus*, afirmind că amindouă aceste rase au „capul scurt și fața pielii brună". De fapt, *homo alpinus* (de pildă Francezul) e brachicefal, pecind *homo mediterraneus* (cum ar fi Spaniolul) e dolicocefal — adevăr tot așa de elementar și *neîndoelnic* in Antropologie, cum este in Astronomie, adevărul că stelele au lumină proprie, pecind planetele o primesc dela soare.

Vrind să răspundă, și avind tocmai atitea cunoștinți antropologice cite avem noi de limba anamită, d. Zamfirescu ride, zburdă, se dă peste cap:

„Mă acuzi că confund pe *homo alpinus* cu homo *mediterraneus*. Da, firește că-l confund. (Uimiți de atita curaj, urmărim cu incordare cele ce urmează). De nu trece peste puterile d-tale și crezi că o să poți ințelege, iată despre ce e vorba (stupefacția noastră crește): *dolicos* insemnează *lung*, iar *brachus* insemnează scurt. Dacă ne inchipuim că ți-ai măsura capul, incepind deasupra sprincenelor, trecind pe la urechi și intorcindu-te iar la sprincene, și ai găsi, să zicem: 56 c. m.; dacă apoi, după moartea d-tale (va să zică, trebue să moară omul, ca să-i poți afla indicele??!... Intai ii măsori cit e viu, și pe urmă aștepți să moară?!...) un frenolog (frenolog?! Pe frenologi ii interesează indicele cefalic?!..) ți-ar găsi scăfirlia, și, impresionat de forma ei ciudată (ghidușie...) ar măsura-o pe partea pe unde azi porți cărarea, trecind prin partea pe unde azi porți ceafa, și apoi, prin cerul gurii (ce?! cum?!) s'ar urca iar la punctul de unde-ți pleacă cărarea, și ar găsi, să zicem: 30 c.m.,—atunci s'ar statornici, fără șovăială, că d-ta ești brachicefalic, adică un tip cu puține facultăți ideative, sau, cu alte cuvinte, un bărbat, care, fără să fii prost, n'ai fi in stare să inventezi nimic, nici un briceag cu furculiță, nici o poezie cu acrostih. Ei bine, așa este și *homo alpinus* și *homo mediterraneus*. Deși Helveții și Latinii erau două expresiuni etnice deosebite, din punct de vedere *somatologic* erau identici, cel puțin la cap".

Cine ar crede că d. Zamfirescu glumește, s'ar înșela cumplit; nefiind sigur de cele ce spune, d-sa ride *de frică*; adică intercalează intr'adins ghidușii, pentruca la cazul cind cetitorul va da peste vre-o nouă... lascariadă, să o pună pe socoteala „spiritului", a jocurilor inextricabile de *bonsmots (!)*, și nu pe socoteala nepriceperii și necunoștinții autorului.

De fapt, indicele cefalic — o spunem pentru acela care n'o știu, dar nici nu se amestecă in chestiuni de Antropologie — se află, impărțind cel mai mare *diametru* transversal (care, să zicem, ar străpunge capul deasupra urechilor) cu cel mai mare diametru antero-posterior (dela frunte la ceafă). Citul, dela 80 in sus arată brachicefalie, dela 75 in jos, dolicocefalie, intre amindouă, mesaticefalie. Dacă de pildă, lățimea capului este de 9 c. m., iar lungimea de 12 c.m., avem:

9 : 12=0,75—adică 75
90
84
60

Dacă diametrele sint de 10 și 13 c. m., avem:

10 : 12=0,83 $^{4}/_{12}$—adică 83 $^{4}/_{12}$
100
96
40

Capul nu poate fi decit *relativ* lat, adică *niciodată* — la oameni sănătoși, normali—lățimea nu poate fi egală cu lungimea, (indicele ar fi atunci 100!) necum s'o intreacă. Prin urmare d. Zamfirescu este din cale-afară burlesc, cind afirmă:

1) că se măsoară *circonferințele* capului (una, firește, nu s'ar putea măsura decit după moarte!...);

2) că un cap omenesc poate avea lățimea mai mare decit lungimea.

Regretăm că desenatorul nostru lipsește din oraș, ca să ne deseneze un cap după măsurile d-lui Zamfirescu; dar cetitorul iși poate inchipui acest cap, după luna cu față de om de prin gazetele umoristice.. Un cap cu indicele 155—iată ce trebue comunicat Academiei din Paris!... zic, din Paris, fiindcă nemuritorii noștri știu acum cu cine au de-aface—prea tirziu!—și s'ar putea deda la obstrucționism.

Dealtfel, și teoria că *homo alpinus* (Franța!...) n'are spirit creator

e absurdă; din contra, s'a dovedit că cei mai geniali oameni ai timpurilor moderne, au fost hiperbrachicefali (indice aproape de 90). N'avem acum date la îndemînă, dar ne amintim de Kant, Leibnitz și Cuvier.

„Deși Helveții și Latinii erau două expresiuni etnice deosebite,— „zice d. Zamfirescu,—totuși din punct de vedere somatologic erau „identici, cel puțin la cap".

E clar! adică: fiindcă în sinul aceluiași *popor* indicele variază (s'ar putea altfel?...) și fiindcă două *popoare* deosebite pot avea același indice mijlociu, (nimic mai firesc!), *deaceia* (??) *rasa* mediteraniană *trebue să fie* brachicefală! Și totuși această rasă este prin *definiție* dolicocefală (Arabi, Spanioli, Italieni de sud, etc.).

Dacă am putea găsi un fel de indice moral, care să stabilească o medie, între neștiința, nepriceperea și nemodestia individului,—atunci am desfide să se găsească în toată țara romînească un asemenea indice mai mare decît al d-lui Duiliu Zamfirescu, literat, academician și membru în comisiunea dunăreană.

*

A spus d. Duiliu Zamfirescu, că ceiace deosebește pe oameni este

„modul cum senzațiile se prefac în reprezentațiuni, și modul cum legătura reprezentațiunilor în timp și spațiu dă naștere la sentimente estetice. Aceasta spune ce este omul. Senzațiunile auzului deșteaptă timpul, cele ale văzului spațiul.

Ori:

1) Reprezentările sînt un ecou, o reproducere a senzațiunilor, *nu* o *prefacere*;

2) Ceia ce deosebește pe oameni este, între altele, calitatea senzației, iar *nu* modul cum senzațiile se prefac (?) în reprezentări;

3) Legătura reprezentărilor *nu* dă naștere la sentimente estetice;

4) „Aceasta *nu* spune ce este omul".

5) Senzațiunile auzului *nu* deșteaptă timpul;

6) Cele ale văzului *nu* deșteaptă spațiul. (Spațiul și timpul sînt noțiuni abstrase mai ales din simțul muscular).

Cunoaște cineva, dela Dorohoi la Severin, pe vre-un locuitor al pămîntului romînesc, care să se bucure de un astfel de talent (*talent*, e puțin zis) de a împleti absurdități?...

Și fiindcă am declarat că nu pricepem filozofia d-sale, iată ce ne răspunde d. Zamfirescu:

„Și, mai departe, scumpul meu domn Nicanor și compania dumitale, tot așa se întîmplă cu Iranii și cu Indo-Europeii, tot așa cu frazele (în adevăr!) de psihologie pe care declari că nu le înțeleg... Cine nu înțelege, are o scuză covîrșitoare: nu-l ajută puterile. Un om tîrziu la minte este un fenomen regretabil, dar zilnic. D-ta nu ești obligat să fii *deștept*, dar ești obligat să nu te ocupi cu lucruri rezervate oamenilor *deștepți*".

E curios cum d. Zamfirescu nu se sfiește să pronunțe cuvîntul fatal.... Ce indice teribil!...

Dacă d-ta ai fi făcut un curs complect de psichologie fiziologică (!!) ai fi aflat și lucrul ăsta, că ochiul, dînd rapoarte *între lucruri* (!!) deșteaptă noțiunea kantiană a spațiului (cum *kantiană*?! Innainte de Kant nu exista în mintea omului această noțiune?!!) pe cînd auzul, inregistrînd sunete, care sînt *nemateriale* (?) și succesive, dă *rapoarte de evenimente*, prin urmare deșteaptă noțiunea timpului. Dacă dorești să te instruești, iți pot indica lucrarea. (Știm: Armand Silvestre în „*Dioptrica lui Fortescue*").

Nu putem intra aici în discuțiuni filozofice—ar fi să mergem la infinit—dar atîta l-am întreba pe d. Zamfirescu: oare senzațiunile vizuale, pe care ni le dă cinematograful, sînt mai materiale și mai puțin succesive decît cele ale auzului? Și putem noi clasa senzațiunile în materiale și nemateriale?

*

„Propagăm idei răsvrătitoare pe calea literaturii... Am adus țara la „marginea prăpăstiei... Antiteze condamnabile între țărani și boeri"...

Dar nici unul din scriitorii noștri nu s'a pus mai franc pe terenul luptei de clasă, ca d. Zamfirescu, în *Viața la țară* și în *Tănase Scatiu*. *Clasa* boerească este zugrăvită în *Viața la țară* ca blîndă, nobilă, generoasă, iar *clasa* burgheză, în *Tănase Scatiu*, ca ridicolă, și mai adesea *criminală*. Relațiile patriarhale dintre boeri și țărani n'ar lăsa nimic de dorit, dacă nu s'ar interpune arendașul hrăpareț, și administrația coruptă și incapabilă. Autorul descrie cu entuziasm răscoala țăranilor în contra lui Scatiu, și uciderea acestuia. *Burghezia* este acela care a adus țara la marginea prăpastiei, și pe țăran la sapă de lemn—iată teza d-lui Zamfirescu; d-sa face apologia răscoalei singeroase și ațîță ura dintre clase. Vecinul cîntec: „Ori literatura să exprime tendințele *noastre*—ori de nu, atunci să nu aibă nici-un fel de tendințe"... D. Zamfirescu a mers și mai departe, și eșind oarecum din cadrul literaturii, a scris romanul *Lume nouă și lume veche*, un pamflet plin de calomnii urîte la adresa multor *persoane* din partidul socialist de odinioară... *Astfel* de *tendințe* nu se cunosc în Europa, și nu le putem admite nici noi.

*

Se povestește următoarea anecdotă: Un oarecare burtă-verde, aflînd că un cunoscut al lui îl vorbește de rău, îl găsește într'o zi pe drum și se rastește la dînsul furios:

— I-ascultă, domnule, ai spus de mine cutare și cutare lucru?!...

Domnul (gata de... conflict):

— Ei și ce poftești d-ta?! Am spus!...

Filistinul, împăciuitor:

— Stai, domnule, ce te superi—*poate* că n'ai spus !!...

„A propos de puncte, zice și d. Zamfirescu: in tipografia d-tale poți „face ce vrei, dar dacă in gîndul d-tale ele țin locul unor expresiuni ce „nu se pot tipări, *chestiunea devine gravă*.

Poate că țin locul unor astfel de expresiuni; dar un lucru e *sigur*: „*Țara noastră*" l-a dovedit pe d. Zamfirescu de plagiator, punîndu-l pe două coloane. *Chestiunea aceasta nu e destul de gravă?*

De asemenea, șade rău să recurgi la calomnii, afirmind că vinurile mele sint sulemenite. Proba este făcută demult și se poate reinnoi in orice moment, contradictoriu. Amesteci intr'o discuțiune literară chestiuni străine cu totul literaturii și ești atit de exasperat, incit afirmi inexactități intenționate, care pot atrage după ele un proces de daune. D-ta ca orice proletar care se respectă, nu ai probabil nimic de pierdut. (Cine a muncit *din greu*, are...).

Parcă autorul ar fi mai mult negustor decit aristocrat !..

In adevăr: o invinuire gravă, sprijinită pe dovezi, se aduce *persoanei* sale, *onoarei* sale—și-l lasă rece. In schimb, o glumă asupra vinurilor, il turbură așa de mult, incit se indignează de „calomnie", propune probe contradictorii și ne amenință cu proces de daune !... Polemică, plagiat—fleacuri !... Dar să nu-l atingi la vinuri, că procesul e gata. Ce-ar fi un duel, pentru a spăla in singe onoarea vinului roș vopsit ?

Ioan al IV ar fi fost mai ertător despre vinuri și mai dificil in chestia plagiatului.

Notă. „Am terorizat pe d. Basarabescu" care o dată in viața d-sale demult, a scris o nuvelă umoristică bunișoară: *Pe drezină*. — Ce-i drept, s'au intimplat cazuri să fie cineva asasinat pentru un leu.

„La urma urmei, eu admit și pe d. Goga, și chiar pe d-ta, onor. „d-le Nicanor; prin faptul că *sinteți*, trebuea să fiți".— Sintem adinc recunoscători Măriei Sale *Vasilevs*...

Foarte interesante, din punctul de vedere psihologic, sint cusururile pe care ni le găsește d. Zamfirescu: n'avem sare; sintem geloși (de Goga și Slavici); sintem suciți; n'avem cultură metodică; ne-am aruncat cu furie intre rafturile de cărți; știm lucruri extraordinare și ignorăm lucruri elementare; intrebuințăm citații pompoase și autori mari; ținem prăvălie (de vinuri); il amuzăm pe d-sa; vrea să ne indice cărți să ne instruim; nu ințelegem nimic: nu sintem obligați să fim *deștepți* (cuvintul fatal); n'avem urbanitate; rămînem băeți ignoranți dar buni; contribuim la mersul umoristic al patriei noastre; și—adăugăm noi—am plagiat pe Burdeau.

ILUSTRUL PLAGIATOR.

In chestiunea plagiatului d-lui Zamfirescu, *Țara noastră* ne dă, sub titlul de mai sus, interesante lămuriri în următorul articol pe care ne grăbim să-l reproducem.

„Mă veți ierta deci, dacă nu voiu intra în lămuriri asupra vieții și lucrărilor amicului meu Ollănescu".

D. Zamfirescu, in „Discursul de recepție".

Cele ce urmează aici sint cuvîntul nostru de încheiere într'o discuție la care am fost provocați. Cerem iertare cetitorilor că stăruim asupra chestiunii. Dar ea este de interes obștesc. Căci nu poate fi nimărui indiferent, cum se judecă în sinul Academiei noastre în materie de cultură națională, și cine sint aceia care pronunță judecățile. Și nu este un fenomen, ce s'ar putea trece cu vederea, să vezi un plagiator, primit în rîndul atitor scriitori de omenie.

Să recapitulăm.

După discursul de recepție, rostit de d. Duiliu Zamfirescu în Academie, noi ne-am arătat credința, că rău a făcut înnaltul areopag cultural, aducînd in mijlocul său un scriitor cu merite îndoielnice și un fanfaron literar cunoscut. Am spus că însuși discursul ținut este o probă convingătoare pentru oricine, că d. Zamfirescu este o figură de arivist superficial. Galimatias-ul teoretic din discursul său, nenorocita apreciare a poeziei populare, aroganța în judecarea poeților de astăzi, megalomania aristocratică în concepțiunea artei, toate îl desvăliau drept un tip caricatural și ne dădeau prilejul de a-l prezenta cetitorilor în adevărata-i lumină.

Că s'a supărat în urmă, era foarte firesc, căci nimic nu usiură mai mult ca readucerea celui ce trăește în închipuire la simțul realității. Că în răspunsul său din „Convorbirile" d-lui Mehedinți (=balta, în care d-sa are voie să dea cu bita!) a reluat tonul ce se cuvine unui vrednic descedent al sedimentelor levantine, era iarăși firesc. A ris însă lumea noastră de aci, au ris ziarele și revistele umoristice din Capitală de aerul de cavaler de la Mancha ce-și dădea acest ilustru personaj în iscodirea genealogiei sale. Dar am ris mai ales noi, aceștia, care privim și fața serioasă a chestiunii. Și, pentru a arăta toată greutatea morală și intelectuală a scriselor lui, am citat o singură dovadă,—ce e drept un giuvaer de dovadă, căci era un plagiat. Și nimic nu vorbește mai elocvent despre cultura, talentul și cinstea personală a unui scriitor ca o pagină plagiată, ca acele două coloane puse alături, care confirmă slăbiciunea omului de a nu ști face deosebire între avutul său intelectual și al altuia.

*

Terminam articolul nostru, cel cu dovada plagiatului, în acest chip:

„Şi acuma, dacă d. Duiliu Zamfirescu o doreşte, putem să-i dăm şi numele celui ce l-a descoperit cu acest neruşinat plagiat. Dar sîntem siguri că nu va îndrăzni să-l ceară".

Şi ceia ce am prevăzut, s'a întîmplat în adevăr. Ultimul număr al „Convorbirilor Literare" ne aduce răspunsul d-lui *Zoiliu*. Cu un aer de Suveran de Carnaval, d-sa înşiră verzi şi uscate despre Newton şi Viasco Ibanez, despre Caesar şi Cicerone; fantazează despre „senzaţiunile văzului" şi „noţiunile de spaţiu"; îşi caută sămînţă de vorbă cu revista „Viaţa Romînească"; şi pentru cele scrise de noi are abia un cuvînt de dispreţ la adresa egumenului grec din poezia lui Goga. Cît pentru plagist însă, tăcerea cea mai desăvîrşită! Era şi natural. Poate să fi uitat omul că s'au mai ocupat şi alţii de acest plagiat. Sau poate să-i fi fost greu să-şi reamintească propriile sale fărădelegi literare...

Să venim în ajutorul memoriei şi al adevărului.

Acela, care pentru prima oară a pus pe d. Zoiliu Zamfirescu pe două coloane, a fost însuşi... *Ollănescu-Ascanio*, răposatul academician, căruia Zamfirescu, prin un joc al împrejurărilor, i-a luat locul în Academie. In articole vesele din „Voinţa Naţională" pe anul 1884, Ollănescu scotea la iveală plagiatul lui Zamfirescu, spunîndu-i aceste severe cuvinte:

„*E lesne să filosofezi în modul acesta* (adică plagiind! Red.) *E şi mai lesne încă, să-ţi pui iscălitura, prin urmare personalitatea ta deplină de om şi scriitor, în josul unor asemenea lucruri, cînd, pentru a le găsi, nu-ţi trebue nici studii pregătitoare, nici credinţe filozofice, nici devotament artistic, ci o simplă îndemînare de a strămuta pe romîneşte ideile şi cugetările unui străin*"

Şi dupăce prin plagiat dovedia „făţărnicia şi deşărtăciunea lui Zamfirescu", Ollănescu îl sfătuia să nu mai scrie şi continua astfel:

„Pentru a scrie un roman trebue să fii convins de adevărul acelora ce ai să scrii şi să fi deslegat singur, (nu prin plagiate! Red.) fie prin studiu, fie prin experienţa ta proprie problema vieţii, pe care te cerci a o arunca în lume. *Altfel vei fi un croitor de fraze umflate, spoite şi goale* (îl cunoştea şi Ollănescu! Red.) şi vei fi nevoit a-ţi vedea odrasla eroilor prefăcută în păpuşi de hîrtie, ale căror mişcări fără viaţă şi fără direcţiune *vor cerca înzădar a maimuţări lupta omenească*"...

Aceasta era osînda pe care Ollănescu o aducea asupra lui Zamfirescu din pricina plagiatului şi a slăbiciunii lucrărilor sale. Ţinem să împrospătăm noi incidentul, dacă d-lui Zamfirescu îi este ruşine. Şi-l împrospătăm nu numai pentrucă ne arată cum apucăturile d-lui Zamfirescu erau de mult cunoscute, dar şi pentrucă astfel se explică pricina

pentru care d-sa cerea iertare „dacă nu va intra în lămuriri asupra vieţii şi lucrărilor amicului Olănescu"...

*

Şi acum morala cazului.

Ea se rezumă în două puncte.

Omul obişnuit „a-şi pune iscălitura şi personalitatea în josul unor lucruri", împrumutate dela alţii; scriitorul, înzestrat „cu o simplă îndemînare de a strămuta pe romîneşte ideile şi cugetările unui străin",— poate el să aibă vre-un rost serios în viaţa noastră literară? Societatea, sau instituţiunea care-l numără printre membrii ei, are ea cuvînt de a se mîndri cu asemenea reputaţiuni *de contrabandă*?

D. N. IORGA ŞI FAMILIA ORSINI.

In „Neamul Romînesc Literar" dela 1 August, d. Iorga... dă lămuriri în chestia C. Trandafirescu—Brăteanu—Orsini:

„Cu privire la extrasul de scrisoare a lui C. Trandafirescu, tipărit în nr. pe Maiu, o persoană iniţiată pe cale particulară în biografia lui Ion Brătianu, care nu s'a tipărit până acum de pioşii săi urmăitori, şi mai ales succesori, explică în limbagiul rîndăşesc care deosebeşte „Viaţa Romînească":

„1. că Brătianu n'a fost amestecat în conspiraţia lui Orsini, ci a fost întemniţat pentru alt delict politic şi 2. că C. Trandafirescu e pseudonimul lui C. A. Rosetti.

„Luăm act, ca şi de mojicia preopinentului. După acest om de rea credinţă şi fără modestie eu sînt dator pentru a scrie un rînd şi jumătate de introducere la un pasagiu de cinci rînduri să-mi aduc „Gazeta Tribunalelor" dela Paris şi să fiu iniţiat în toate intimităţile de familie.

„E ciudat numai cum asemenea cabazlîcuri nu trezesc o reacţiune în publicul căruia i se servesc cu viclenie".

In adevăr, d. Iorga n'are de unde şti că atentatul lui Orsini s'a întîmplat la *1858*, căci... nu e iniţiat în toate intimităţile familiei Orsini...

„MIORIŢA" ŞI „SUFLETUL IRANIC"

După cele arătate mai sus, cititorul va fi desigur surprins, văzînd că urmăm cu discuţia teoriilor expuse de d. Zamfirescu în discursul d-sale academic. „Pe cine vreţi să mai convingeţi? Neştiinţa, nemodestia şi rara slăbiciune de judecată a noului academician, sînt vădite pentru toată lumea".

E adevărat; şi totuşi, neobicinuita slăbiciune de judecată nu l-a împedecat pe D. Zamfirescu să ajungă la cele mai înnalte demnităţi în stat: secretar general la ministerul de externe, membru în comisia dunăreană, academician—d-sa s'ar putea cu drept cuvînt lăuda, că în această ţară, doară cu majestatea sa regele nu-i deopotrivă... D. Zamfirescu e un produs tipic al acelei stări sociale pe care un scriitor francez a descris-o în mod strălucit sub numele de *regim comunitar*[1]: regimul în care nu darurile fireşti ci legăturile de familie şi cele de prie-

1. *Ed. Desmolins*. De la supériorité des Anglo-Saxons.

tenie hotărăsc situațiunea socială a individului; regimul în care anumite însușiri de sociabilitate,—cu totul exterioare,—sînt cu mult mai bine prețuite decît adevăratele calități de fond; regimul în care se cere să ajuți oligarhiei *a trăi*, iar nu *a munci*.

In felul său de a gîndi și simți, noul academician reprezintă ceia ce se numește în sociologie *o supraviețuire*—de pe vremea cînd d. Maiorescu înfiera fără milă *beția de cuvinte*, iar Caragiale crea pe un Cațavencu și pe-un Rică Ventureanu. Pe atunci, negustori cu greutate, își neglijau comerțul lor util, pentru a merge să asculte la tribunal pe negustorii de vorbe bombastice; și adesea-i auziai delectîndu-se între ei, cu fraza cutare pe care.... Blarenberg „*a zis-o*"; de pildă: „țară de vînzare, nu-ți mai lipsește decît un cumpărător !.." Erau timpurile eroice ale retoricei deșarte, cînd anumite celebrități, în care noi astăzi recunoaștem cu mirare fructe seci, erau copii răsfățați ai publicului mare; cînd un profesor putea legăna multe generații c'o dulceagă vorbărie, împestrițată de trucuri copilărești; cînd luptele parlamentare erau asimilate de ascultătorii luptelor de cocoși; cînd inșirșit, *verbul*, avea nu știu ce magică putere intrinsecă...

Recitiți tot ce a scris d. Zamfirescu, și veți găsi aproape pretutindeni nume ilustre și vorbe rare, amestecate într'o frazeologie banală, ca niște mari sticle lustruite, prinse în cercei și inele de tinichea: „Shelley în „Epipsychidion, realizează o idee platoniceană"; „diploma pe care Traian o trimite lui Publius Accius Aquila, centurion din a șeasa cohortă călăreață"; „concepția iranică a unui genial din Carpați"; „del minor sforzo e del magior guadagna"; „Platon pune în gura Diotimei din Mantinea condiționarea amorului prin frumos"; „paleografia, semantica, morfologia, lexografia, frenologia, somatologia, galoș-ologia" etc.—tot vorbe sub care, cum am arătat, nu se ascunde, pentru autor, nici un înțeles...

Și, lucru foarte interesant, d. Zamfirescu își dă foarte bine seamă c'a strîns de prin cărți vorbe și dictoane în loc de idei; fiindcă în polemică, *aceasta* este prima imputare pe care o aruncă altora, în virtutea unui proces psihologic care-i mai degrabă normal decît pervers. Și, în momentele d-sale de exultație, nu are decît să forțeze puțin procedeul, pentru ca efectul umoristic să fie apreciabil... Așa, în articolul *Nicanor et Co.*, după o pagină întreagă de gravă erudiție (!), autorul, devenit deodată, într'un brusc acces de luciditate, conștient de neputința sa intelectuală, continuă în *pizzicato*:

filologul italian Trompeta dovedește că nu numai toate rasele europene, dar toate rasele de pe pămînt au și au avut un grai comun. Nu cunosc părerea lui Vlasco Ibanez, dar Fortescue, în *Dioptrica graiului*, se ocupă de refracțiunea luminii în gînd, de unde identitatea verbelor la toate noroadele de pe glob"....

După care, d. Zamfirescu se pune iar pe picioare, salută, ridică micul covoraș, și întinde pălăria...

Șarlatanismul intelectual este o plantă foarte vivace, deși acuma în descreștere și în țara noastră: de aceia, cînd dăm de o buruiană care a crescut așa de sus, e bine s'o smulgem din rădăcină....

Ori cîte dovezi vom aduce despre nelogica d-lui Zamfirescu, și ori cît i-am diseca elucubrațiile, credem că nu va fi fără folos.

*

Iată de pildă *sufletul indoeuropean*, căruia d. Zamfirescu îi zice *iranic*, pentru a da o culoare mai originală erudițiunii d-sale.

Teoria aceasta a fost făurită odinioară de filologi, care dela comunitatea de limbă au conchis la comunitatea de origine, uitînd că de pildă în Spania, rasa a rămas aceiași din timpurile preistorice, pe cînd limba s'a schimbat de multe ori.

In urma cercetărilor Antropologiei și Etnografiei, cei mai mari filologi au ajuns să se lepede de „indoeuropenism" ca de satana, declarînd că „arianismul e șarlatanie". Și în adevăr, dacă nu te adîncești ca filologii în studiul limbilor uitînd că ele cer științi omenești care să le vorbească, ci te lași călăuzit numai de bunul simț, e firesc să te întrebi: e cu putință oare ca un țigan de șatră să fie de aceiași rasă cu Suedezul, sau cu Rusul din părțile nordice ? Și putem noi despărți până 'ntr'atîta sufletul de trup, ca să admitem, la deosebiri fizice, asemănări psihice—și contrarul ?!...

Desigur, aici nu e locul să intrăm în discuțiunea acestor grave probleme. Ar fi și de prisos. Nimeni n'a luat vreodată în serios, erudițiunea „fantastică",—cum o numește așa de bine d. Radu Rosetti [2],—a noului academician; nimeni nu-i pretinde ca în problemele atinse de d-sa, să fie în curent cu cercetările științii; i s'ar putea chiar erta că vorbește cu o siguranță absolută—parc'ar zidi pe granit !...—de lucruri pe care numai din auzite le cunoaște.... dar atîta cel puțin se poate cere unui om cuminte: să păstreze un șir în cele ce spune, să nu se contrazică el însuși !...

Ei bine, discursul d-lui Zamfirescu furnică de contraziceri—în așa grad, că 'n urmărirea lor te cuprinde amețeala...

*

„Valoarea literară a Mioriței stă în incomparabila frumusețe a imagini-
„lor. Alegoria morții este, fără îndoială, una din cele mai fericite transpu-

2) Cerem voe cetitorilor de a ne exprima aici adînca noastră admirație pentru strînsa argumentare și logica de oțel a savantului nostru istoric, însușiri cărora le corespunde în mod firesc un stil cu adevărat lapidar... O !... ce departe santem de D. Iorga !...

„neri ale sufletului iranic, atît de imaginativ, suflet care s'a păstrat la toate
„popoarele indoeuropene, dînd loc la un substrat comun de legende și la o
„năzuință egală de forme poetice.

Am putea observa că valoarea „Mioriței" stă, nu atît în frumusețea imaginilor, cît în sentimentul adînc și întunecat pe care aceste imagini îl exprimă; și că lirismul,—adică tocmai adîncimea simțirii,—nu e considerat nici de Renan ca un caracter deosebitor al rasei iranice".

Dar trecem.

„Ce este mai curios și mai extravagant decît a găsi o versiune „*pehlevică* (noi știm: pehlvică) a unor scene din *Divina Commedia* „care se raportează la Avesta!"

Ca de obiceiu, vertiginos de profund și erudit, dar cam neclar...

„Scenele din *Infernul* lui *Dante*. Și cu toate astea, nici bănuială „nu poate fi de imitație, de oarece aceasta a fost cunoscută în Europa „de abia în veacul al XVIII-lea, cînd Dante era mort de 400 de ani.

„Tot așa de ciudat este a găsi comandamentul al doilea al bu„dhismului în pesimismul intelectual al lui Leopardi, iar conceptul *fa„talității* grecești în toate dramele scrise și în toate actele solemne ale popoarelor indoeuropene".

Că *fatalismul* ar fi o însușire deosebitoare a rasei „indoeuropene", ne pare greu de crezut, fiindcă-l găsim dezvoltat în gradul cel mai înnalt la popoarele orientale.

„Mai mult decît atît: se găsesc pagini întregi de proză și de „versuri în Leopardi care par copiate din Sophocle—ceia ce nu este „admisibil, fiind dată înnalta probitate a poetului dela Recanati".

Ca să *nu* copiezi din Sophocle, nu e nevoe de înnalta probitate a poetului dela Recanati, ci e destul să nu fii chiar de tot „necerebral"; înțeleg să plagieze cineva pe un Burdeau oarecare, dacă n'are probitate, dar pe Sophocle, ori pe Shakespeare!... Ar fi ca și cum te-ai apuca să furi din vagoanele Căilor Ferate Romine..

„*Căci (??)* în asta și stă superioritatea incomparabilă a raselor iranice asupra celorlalte rase: în perfectul echilibru dintre aspirațiunile intelectuale și puterile fizice. Pentru a întrebuința fericita expresiune a lui Scho„penhauer, de *reprezentațiune* și *voință*, ele sînt pesimiste în reprezentați„une și optimiste în voință; cu alte cuvinte critice și impulsive".

Pe cînd—nu-i așa?—popoarele „orientale" (întrebuințăm intr'adins acest termen vag pentru a nu intra în discuțiuni de rase) sînt nu numai în reprezentațiune pesimiste (foarte *pesimiste* chiar, cum ne arată religiunea feniciană, literatura chaldeană, etc. etc.), dar pesimiste și în *voință*.

Ce ne facem însă cu indienii, care sînt nu se poate mai „indoeuropeni", și care au fost „*pesimiști în voință*" ca nici-un alt popor de pe suprafața pămîntului?!...

„Admirabilă e viața grecilor vechi. Încredințați că Destinul cel orb și Zeii cei cruzi se joacă cu existența lor, ei luptă înnainte. A ști că nu ai sorți de izbîndă, că mergi la moarte sigură, și totuși a merge, e dovadă de cel mai mare eroism. In asta și constă optimismul grecesc, în aplicarea lor zilnică de a ținea piept fatalității, iar nu în conceptul ce aveau despre viață".

*

Așa dar trăsătura distinctivă a „sufletului iranic", este pesimismul în *reprezentare* și optimismul în *voință*. Se întîmplă însă, că tocmai popoarele iranice propriu zise—perșii, parții, mezii—care vor fiavînd doară și ele suflet „iranic", sînt din contra, *optimiste* în *reprezentațiune*, fiindcă religia lor se întemeiază, cum știm (tocmai din *Avesta*) pe credința în triumful final al binelui asupra răului!... Nu i așa că ne încurcăm chiar dela început?... Dar să zicem că așa ar fi, cum zice d. Zamfirescu. Insă chiar după teoria d-sale, nu pesimismul în *reprezentațiune* este caracteristica „iranului", ci—alături de acest pesimism, pe care-l are comun cu semitul—optimismul în *voință*,—pe care semitul nu-l are. Elenul adică, ar fi fost fatalist numai în teorie, pe cînd arabul este fatalist și în viață. Dar atunci întrucît e „curioasă, extravagantă, ciudată", asemănarea dintre pesimismul lui Leopardi și pesimismul budic?... Și întrucît e caracteristică această asemănare?... Ne-am putea tot așa de bine mira că în Mexic, Columb a găsit feudalism, religie, teatru, și celelalte,—deși pieile roșii nu sînt nici măcar de rasă albă..

Ce tainică și măreață apare la prima vedere teoria d-lui Zamfirescu!... Dar cum o cercetezi mai de aproape, și o desbraci de podoabele ei meșteșugite, misterul se evaporează ca prin farmec, și te pomenești cu o țesătură de absurdități: astfel un fluture scuturat de solzii multicolori ai aripilor sale, ne apare ca un vierme prozaic...

Teoriile acestea, d. Zamfirescu le cunoaște vag din auzite; și în zadar se încearcă să le dea o aparență de preciziune, prin amănunte zădarnice ca „pehlevică", „Avesta", „Recanati", și cîte alea toate... Persanul nu-i „iran",—fiind optimist în reprezentațiune; indianul nu-i „indoeuropean",—fiind pesimist în voință; Dante n'are nimic cu *Avesta*; în Leopardi nu vorbește Sophocle, și nici Budha în Schopenhauer—și toată teoria nu-i decît un... sfiriiac.

Cum zice d. Radu Rosetti: „graiu frumos și elegant" dar „temeiuri absolut fantastice"...

*

Dar însfîrșit, să admitem că iranul se caracterizează prin imaginativitate, prin năzuința către forme poetice, și prin pesimism în reprezentare și optimism în voință. Și să mai admitem, că atît de mult a rămas asemenea cu sine însuși sufletul iranic la toate popoarele indoeu-

ropene, încît pagini întregi de „proză și versuri" din Leopardi par copiate din Sophocle".

Dăm atunci de alte contraziceri.

Din articolul d-lui Zamfirescu, publicat în *Revista Idealistă* din Septembrie 1903, aflăm că rasa indoeuropeană sau iranică se împarte în alte două: una e blondă, înnaltă, dolicocefală (și n'are nume, după cît pare), iar *„cealaltă e numită de antropologie „homo alpinus" și „homo mediterraneus"—cu alte cuvinte, brachycefalia occipitală unită cu „fața pielii brune"*.

Trebue să ne oprim numaidecît. In două trei rînduri, d. Zamfirescu a și așternut cîteva enormități.

1) Nu *două* sînt rasele Europei ci *trei* 2) *Homo alpinus* e altă rasă decît *homo mediterraneus* 3) *Homo mediterraneus* nu e brachicefal ci dolicocefal cași blondul; 4) *Brachicefalia* nu-i decît de un singur fel; „occipitală" e adăugat de d. Zamfirescu pentru a masca necunoștința printr'o aparență de precizìune 5) In Antropologie nu se consideră niciodată *dosul pielii* ci numai „fața", de aceia se vorbește de „piele" pur și simplu. 6) Diviziunele acestea se referă la rasa albă în general și nu la rasa „indoeuropeană", care după teoriile moderne nu există.

Șease enorme greșeli în cîteva rînduri!...

Mai aflăm dela d. Zamfirescu că omul brun e practic, iar blondul idealist.

„Oricît de puțin dovedită să fie inferioritatea creatoare a oamenilor cu capul scurt și oricît de greu să fie a se proba astăzi că romînii aveau un asemenea cap—un lucru rămîne știut, anume că marele popor dela Tibru, care cucerise lumea, fusese incapabil de a da un geniu creator în artele plastice, iar în poezie, deși mai înnaintat, rămăsese imitator al grecilor. Atît merge de departe incapacitatea lor artistică încît, chiar mai tîrziu, cînd adică invaziunile germane sădiseră însușirea idealității în organizarea sufletească a latinului, latinii dela Roma rămîn refractari artelor și nu iau nici-o parte la renașterea italiană".

Cum vom vedea mai departe, rezerva e numai aparentă; tot articolul d-lui Zamfirescu se întemeiază pe dogma „brunului-practic și a blondului-idealist".

D-sa nu știe că concepțiunea antropologică a raselor e incompatibilă cu vechea concepțiune filologică, pe ruinele căreia s'a și ridicat.

Aceasta nu ne miră; multe nu știe d. Zamfirescu. Ne mirăm însă că nu s'a întrebat: prin ce miracol s'a diferențiat „iranul", în bruni cu capul scurt și blonzi cu capul lung? Și cum de a pierdut brunul, sufletul său iranic, „atît de imaginativ, suflet care s'a păstrat la toate popoarele indoeuropene, dînd loc la un substrat comun de legende și la o năzuință egală de forme poetice?...

Vorba d-sale: „contradicții și nedomirire!..."

Sau cum am zice noi: „contradicții și loquacitate!" 1)

*

„Cum se leagă", se va 'ntreba desigur cetitorul, „sufletul iranic" cu poporanismul"?

Iată cum:

D. Zamfirescu vrea să ne demonstre că de oarece iranul este pesimist în reprezentațiune, dar optimist în voință, „Miorița" culeasă de Alexandri nu poate fi autentică.

După ce vorbește de *fatalismul* teoretic al elenilor, urmează:

„Cam așa ceva se petrece cu poporul nostru: naiv și fatalist în alcătuirile superioare ale minții, el este vînjos în viață".

Și aiurea:

„Miorița" lui Alexandri, ca născocire populară este o imposibilitate. Iată un flăcău voinic, trăind pe corhane cu turma sa, căruia oița bîrsană îi spune că au să-l omoare baciul Ungurean și cu cel Vrîncean, și care, în loc să pună mîna pe bîtă și să se apere, pune mîinile pe piept și face poezii.... De aceia și găsim în replica a 2-a („versiune", se zice parcă) *acțiunea completă a baladei*, adică lupta piept la piept a baciului Moldovean cu Vrînceanul și cu Ungureanul, pe care îi biruește și-l omoară, dar de care este el însuși rănit de moarte.

Această versiune a fost publicată în „Luceafărul" din 15 Iulie 1905, de către d. G. Cătană, care a cules-o dela un lăutar din comuna Brebul, anume Todor Lăutașu.

„Dacă admitem că „Miorița" a fost creată în Ardeal, și o găsim pe Ceahlău, în Teleorman și la Brăila, este evident că ea a venit cu turmele migratorii. Dar cu cît s'a depărtat de autorul său, cu atît forma populară

1) In articolul d-sale intitulat *Nicanor et Co.*, d. Zamfirescu retractează teoria *iranică*, recunoscînd că „este o erezie pentru stadiul în care se află astăzi Istoria", dar că e fatal să întrebuințezi acest cuvînt consacrat „într'un curs elementar de Istorie universală" (ținut la Academie pentru uzul nemuritorilor. Ferice de ei!...). „Și apoi, un om fin și cult se păzește de a face afirmațiuni categorice în materie de *Istorie*, ci numai hipoteze, *care adesea pot fi geniale*" (astfel de speranțe hrănia d-sa despre faimoasa cuvintare!) „Istoria nu este o *știință* ci o *opinie*. Ea are la îndămînă *paleografia, semantica, morfologia* etc., după cum filozofia are la îndămînă (ce credeți?) *matematicele, statistica* etc".—Urmează o pagină de erudițiune teribilă, despre Caesar, Mommsen, Cicerone, Schliemann, Boni, *lapis niger* etc., după care d. Zamfirescu e cuprins de *teamă* și se grăbește să adauge obicinuita supapă de siguranță: filologul Trompetu, Vlasco Ibanez, Fortescue și alte asemenea comicării. D. Zamfirescu se sperie de propriile d-sale „ipoteze geniale", ca Wagner de *Homunculus* pe care însuși l-a creat...

Seninătatea cu care renunță la „concepția iranică" de care, în articolul d-sale trecut, se arătase așa de mîndru, e admirabilă... Adio *Avesta, Divina Commedia, fatalitatea, Leopardi, Sophocle, Recanati, Schopenhauer* și *Grecii vechi!...* Cine zvîrle multe peste bord, devine mai ușor, și se înnalță mai sus...

a înlăturat ceia-ce era prea înnalt și mistic în concepția finală, și a păstrat mai cu seamă onomatopea.... „Miorița" este o concepțiune iranică, eșită din capul genial al unui locuitor din Carpați, care reunia în sine toate calitățile tipice ale unei rase. Dar acesta este unul singur. Din punctul de vedere al mulțimii, el este un aristocrat în toată puterea cuvîntului, *aristos*, cel mai bun. Atît este de *cel mai bun*, încît, pe lingă dînsul, ceilalți nu mai sînt nici *buni*. In adevăr, cu cît ne depărtăm de autor, adică, cu cît coborîm dela munte la șes, cu atît replicele Mioriței devin imposibile. Și, ce e mai curios! ele înlătură cu desăvîrșire alegoria morții, ca un lucru de prisos, pe care nu-l înțeleg și nu-l gustă, până ce ajung la această innominabilă variantă (varianta d-lui Vasiliu din Suceava).

*

Atîtea rînduri citate din cuvîntarea noului academician, cîte contraziceri trebue să cuprindă!... Și în adevăr, nu știm de unde s'o luăm...

„Miorița" este creațiunea unui locuitor genial din Carpați, care *reunia în sine toate calitățile tipice* ale unei rase."

Dar tot d. Zamfirescu ne-a spus mai innainte:

„Materialul folkloristic al poporului romîn poate fi considerat chiar ca produs estetic, dar de îndată ce se ridică la această onoare, *încetează de a fi anonim și deci nu mai are caracterul unei dovezi stăruitoare a sufletului mulțimii.*"

Și tot d. Zamfirescu ne-a spus mai pe urmă:

„Este știut că toate poeziile populare de oarecare consistență nu sînt opera mulțimii anonime, ci a unor anumiți indivizi, poeți de curte boerească sau cîntăreți pribegi, *Menestrel*, *Trubadur*, *Lăutar* care *firește personifică timpul și aspirațiile mulțimii, după temperamentele lor.*

Pe care s'o alegem din aceste trei versiuni? Nu alegem nici-una, deși toate se contrazic între ele.

Dacă d. Zamfirescu ar fi cercetat *prin cărți* cum se elaborează poezia populară, în loc de a prinde în zbor, ca de obicei, vre-o frază cine știe de unde, ar fi aflat că la toate popoarele vechi și moderne, poezia anonimă este în adevăr anonimă, indiferent dacă este populară sau aristocratică. Chiar în acest din urmă caz, legendele sînt mai întăi elaborate de poporul întreg,—sau mai bine prelucrate, căci origina lor se pierde în noaptea timpurilor,—și numai apoi, redactate și combinate de o clasă de cîntăreți, care perfecționează poemele odată create *și le măresc mereu prin interpolații*, adaptîndu-le firește concepțiunii despre viață a clasei aristocratice. Poezia anonimă *populară* însă—aceia e și mai nestabilă decît cea aristocratică: păstrată fiind prin tradiție orală, rămîne fluidă ca apa, și schimbătoare ca norul... La întrebarea: Cine e autorul ei?—trebue să răspundem, cu hotărîre: *nimenia și toată lumea*. Chiar d. Zamfirescu citează în întregime, patru variante, cu totul deosebite, ale „Mioriței". Teoria că această poemă e relativ modernă, fiindcă una din variante vorbește de pistol, a fost ascultată la Academie fără a provoca un rîs homeric... ceia ce dovedește că domnii academiciani, au fost mai indulgenți cu noul lor coleg, decît a fost acesta cu țara întreagă... N'a auzit d. Zamfirescu că în unele variante din *Nibelungen* se vorbește de biserică, iar în altele de Zeul Odin?...

*

Și cum: dintr'un întreg popor iranic („atît de imaginativ, creator de legende și năzuitor la forme poetice"), s'a găsit numai un singur om cu adevărat iran, iar toți ceilalți sînt așa de puțin irani, încît nu numai că nu sînt în stare să creeze și ei ceva, dar nu pot măcar să guste poema creată, și cum scapă—prin depărtare—de sub influența directă a „genialului din Carpați", ajung la „innominabila" variantă a d-lui Vasiliu din Suceava:

. . . .
Numa unu-i mai străin
Mai străin și mai bogat
C'o mnii di oi
Și'm pung'o mnii di lei.
. . . .

Ii s'o sfătuit
Și ii s'o vorbgit
C'au să ti omoari
La apus di soari;
Oili si-ți iei
Banii si ți-i bei.
. . . . etc. ?!...

Alți „locuitori geniali", dincoace și dincolo de Carpați, nu s'au mai născut?!... Este „Miorița" singura creațiune estetică a poporului romîn?!.. „Contradicții și nedomirire!"

Mai mult decît de teoria istorică a d-lui Radu Rosetti asupra originii poporului romîn, patriotismul d-lui Maiorescu avea motiv să se alarmeze de *această* teorie, a d-lui Zamfirescu, după care nu „Miorița" măsoară însușirile poetice și valoarea sufletească a poporului romîn, ci varianta d-lui Vasiliu din Suceava,—căci zice d. Zamfirescu:

„*cu cît ne depărtăm de autor*, adică, cu cît coborîm dela munte la șes, cu atît replicele „Mioriței" devin *imposibile*. Și, ce e mai curios! ele înlătură cu desăvîrșire alegoria morții, ca un lucru de prisos, pe care *nu-l înțeleg și nu-l gustă*, etc." !...

Și cărei pricini datorește poporul romîn – după d. Zamfirescu— inferioritatea sufletească incontestabilă care se exprimă prin varianta dela Suceava?...

Originii sale latine ! !...

E o fericire atunci, că istoricii noştri dau precumpănire elementului dacic, şi d. Radu Rosetti, celui tracic.....

*

Dacă „Miorița“ lui Alexandri autoriză pe acesta să afirme că *Romînul e născut poet*, „Miorița“ d-lui Alexandru Vasiliu, învățător în Suceava, ne autoriză pe noi să zicem contrarul. Însă nici afirmativa, nici negativa nu sînt exacte. *Romînul, ca popor, nu e nici mai mult, nici mai puțin poet, decît alt popor.*“

Iată o afirmare care nu e **sinceră**, cum vom dovedi îndată, fără a lăsa cetitorului vre-o îndoială.

In articolul d-sale din *Revista idealistă*, d. Zamfirescu dezvoltă următoarea teorie:

„Luați în grupări mari, Romînii din Transilvania se aseamănă cu Romînii din Oltenia, și sînt și unii și alții superiori Moldovenilor în organizarea vieții practice, dar le sunt inferiori în atributele vieții ideale.

Urmează exemple: Mihai Viteazul, Ştefan cel Mare, cronicarii, Unirea, Cuza-Vodă, Kogălniceanu şi Ioan Brăteanu—adică Istoria Rominilor colorată ici şi colo de fantazia d-lui Zamfirescu. In literatură, zice d-sa, dacă excludem pe Bălcescu şi Odobescu, care n'au fost creatori, şi pe Slavici şi pe Coşbuc—ale căror cusururi le cunoaştem—rămînem cu următorii moldoveni: Eminescu, Alecsandri, Haşdeu, Conta, Grigorescu, Xenopol, Vlăhuță, Iorga, Cuza, compozitorul Enescu, etc.

„Oltenia, Banatul și Ardealul sînt provinciile din vechea Dacie prin care s'au perindat Romînii mai mult“... „*Ardelenii și Oltenii sînt Latini și nu sînt altceva, sînt Romani dela Roma crescuți în munții Carpați.*“

„Pe cînd moldoveanul, bucovineanul și basarabeanul *e mai mult blond*. El a rămas ce-a fost, *dac*, cu o urmă de sînge roman, cu altă urmă de sînge slavon“...

„Iar noi știm despre poporul latin, că el era, mai cu seamă în epoca lui Traian, compus din elemente italiene, în care *băștinașii blonzi* ai Lațiului dispăruseră cu total.

Urmează considerații „antropologice“: „capul scurt“, „brachicefalia occipitală“, „fața pielii brună“, etc., şi considerații asupra „incapacității artistice a Romanilor“, care s'a manifestat şi în timpul Renașterii italiene, „deşi invaziunile germane sădiseră însuşirea idealității în organizarea sufletească a Latinului“.

Cum vedem, incapacitatea artistică a omului cu capul scurt e o însuşire statornică, deoarece s'a menținut timp de vre-o două mii de ani... Nu mai întrebăm, cum se împacă această teorie cu „sufletul iranic“, care s'a păstrat aşa de asemenea cu sine însuşi la toate popoarele indo-europene, încît pagini întregi de „proză şi versuri“, din Leopardi, par copiate din Sophocle... Aceia-i din alt articol.,

Aici, brunul e ultra-practic şi blondul ultra-idealist. Dincolo, iranii seamănă între ei ca două picături de apă, sînt imaginativi, crează legende, năzuesc la forme poetice,—: „Avesta“, „Divina Commedia“, Fatalitatea“, „Leopardi“, „Sophhocle“, „Recanati“, „Schopenhauer“ şi „Grecii vechi“...

*

Să mergem mai departe.

Dacii şi Slavii, din care s'au format Moldovenii, erau „probabil „blonzi şi idealişti sufleteşte, cum este şi azi poporul Sclavinilor depe „malurile Vistulei“.

„Dar dacă nu se poate proba în mod matematic că în general poporul dac și poporul slavon au semnele fizice și însușirile sufletești ale tipului dolicocefalic (*perseverare diabolicum*... d. Zamfirescu e ferm convins că numai blonzii sînt dolicocefali... Și Spaniolii și Chinejii și *Negrii din Africa?*!)—se poate totuși afirma că Mocanii din Vrancea și de pe Ceahlău, Moldovenii de prin văi și de pe șesuri sînt în parte blonzi; că nu au spiritul întreprinderilor comerciale; că răzeșii moldoveni *sînt fini și spirituali parcă ar avea sînge florentin în vine*—ceia ce, în popor, nu sînt de loc frații noștri de peste munți; că *în Vrancea și pe Ceahlău e leagănul poeziei poporane romînești*; *că în fine*, **„Miorița“, diamantul literaturii noastre, s'a cristalizat în suflet moldovenesc.**

„Balada „Dolcăi“, precum şi aceia a „Mioriței“ (zice Alecsandri) „le-am cules din gura unui baciu, anume Udrea, dela stîna depe muntele Ceahlău. Acel păstor suna din bucium cu o putere extraordinară, „etc., etc.“

Aici, pentru dovedirea doctrinii că Moldoveanul e blond, idealist, şi a creat Miorița, Alecsandri e citat ca mărturie; dincolo, în cuvîntarea academică, se contestă autenticitatea variantei marelui poet, iar povestea baladelor despre împăratul Aurelian, e citată ironic şi însoțită de cuvintele: „cam extraordinar!“.

Aici, „Miorița, diamantul literaturii noastre, s'a *cristalizat* în suflet moldovenesc“, în mijlocul unui popor care în întregimea lui e „fin, spiritual“ şi „a creat poezia poporană romînească;“ dincolo, Miorița a fost creată de un singur locuitor genial — *aristos* — din Carpați (şi tocmai de un Ardelean, adică de un „Roman dela Roma“, „cu capul scurt“, suferind de „incapacitate artistică“ ! !...), iar ceilalți locuitori romîni, din Carpați şi de aiurea, au stricat-o cu desăvîrşire, şi cel mai mult au stricat-o Moldovenii dela Suceava,—blonzii, idealiştii, „*Florentinii*“ dela Suceava !!...

*

Foarte interesant e *mobilul* teoriei brunului-practic şi a blondului-idealist...

Ardeleanul fiind „Roman dela Roma“ n'are simț artistic (e de văzut dacă are „capul scurt“).

Trei sînt însuşirile sale de căpetenie: patriotismul, îndemînarea în ale comerțului şi „puterea cu care se înmulțeşte".

„Cîte trele aceste caracteristice: entuziasmul sufletesc, alergarea după bunul trai şi puterea reproducerei fizice, sînt calități de impulsivitate"... „Insă în literatură *impulsivitatea*, prin urmare *voința, cînd nu este moderată de autocritică* dă loc la note eroice ridicole, la o sbîrnîitură continuă în care *lipsa de invențiune* ostenește și pe cel mai răbdător patriot"

Ne aducem aminte că „în asta stă superioritatea incomparabilă a raselor iranice asupra celorlalte rase... că sînt *critice și impulsive*".

Ardeleanul însă nu-i „pesimist în reprezentare", adică nu-i „critic", ci numai *impulsiv*: o impulsivitate nemoderată de autocritică — *prin urmare nu-i iran!*... Fireşte: iranul e artist...

Astfel fiind ardeleanul în genere,

„să trecem dela gen la specie, şi să examinăm lucrarea din urmă a d-lui Slavici. Printr'o simplă întîmplare nenorocită, *am concurat amîndoi la acelaşi premiu al Academiei, ce mi s'a refuzat mie şi i s'a acordat d-sale*, pun discuțiunea cu hotărîre asupra acestui punct: raportul dintre valoarea literară a romanului d-lui Slavici *Din Bătrîni* şi a romanului meu *In răsboiu*—amîndouă narațiuni istorice".

D. Zamfirescu îi impută d-lui Slavici „inexactități istorice", „greşeli de limbă", „perfectul compus în locul perfectului simplu", ciobani prea „rumeori" şi ciobănițe prea sălbatece; „răsturnarea legilor plasticei" „fată călare pe armăsar, cu picioarele bănănăind, care fură pe un flăcău şi strigă „Vuc!"— „Vuc! Vuc! că ne-apucă noaptea".

In schimb „cît e de *gentilă* imaginea unui călăreț furînd o fetică acoperită toată în mătase", etc.

„Romanul de față ca valoare psihologică este tot aşa de nul ca nuvelele de mai înainte. El nu are nici o valoare literară şi **urmează să fie îndepărtat din mînele tinerimei, căreia îi strică gustul.** (Tanzi!!...) Are însă toate celelalte calități ale autorului său: patriotismul, sensul orientațiunei politice şi îngrijirea intereselor personale. *Din punct de vedere al intereselor personale*, a **fost pregătită** *lucrarea „Din Bătrîni"* **ca să producă autorului 5000 de lei.**

„Aşa că d. Slavici poate zice cu zicătoarea italienească: *Male comune, mezzo gaudio* (toate se încheie la d. Zamfirescu cu zicători italieneşti... Dacă noi cetitorii nu ştim italieneşte!—ce folos! Doar aşa, o *floricea!*...).

Va să zică d. Slavici fiind ardelean, trebue să se mulțumească să facă patriotism, negustorie şi copii.

E cazul de a aplica *miragiul* lui Loria.

Miragiu: „cap scurt cu fața pielii brună"=„incapacitate artistică"; „latinul=cap scurt"; „ardeleanul=latin"; „Slavici-Ardelean"; şi... „premiu=Slavici" (sorit Goclenian).

„Cauză economică evidentă": 5.000 de lei.

*

Prin urmare e limpede, nu-i aşa, că după concepția d-lui Zamfirescu, origina latină presupune o *excepțională incapacitate artistică*; Romanul a manifestat-o pînă şi în timpul Renaşterii, iar ardelenii şi oltenii o arată azi în aşa fel că „mai toate talentele creatoare ne vin din Moldova (dela bonzii daci şi slavi, „superiori în atributele vieții ideale").—în toate cazurile „*nu* din Oltenia şi *nu* din Transilvania". Cînd dar acum d. Zamfirescu atribue acea incapacitate artistică latină, *întregului popor romîn*, atunci îl pune evident mai pre jos de alte popoare, de cele blonde, de pildă — şi nu mai are dreptul să spue că „romînul nu e nici „mai mult nici mai puțin poet decît alt popor"[1]. „El poate fi nobil, „cuminte, eroic, dar poetic, nu!" — zice d-sa. De ce ar putea fi nobil şi nu poetic, — cuminte şi nu poetic, — eroic şi nu poetic, — nu vedem, dacă excludem originea latină, sau punem toate popoarele pe aceiaşi treaptă în toate privințele.

Şi în ori ce caz, „varianta dela Suceava", care singură, după d. Zamfirescu, măsoară valoarea sufletească a poporului romîn, nu manifestă nici una din aceste însuşiri.

„Ca popor indoeuropean el poate aspira la o poezie națională, la o artă națională (arabii, chinejii, japonejii evident că nu pot aspira la o literatură şi artă națională!...) dar nu la o poezie şi o artă poporanistă. *Expresia „poezie şi artă poporanistă" este un non sens.*

In aceste cîteva cuvinte, se cuprind iar nenumărate contraziceri—atîtea contraziceri şi absurdități, cîte frunze se află în mod virtual în sîmburele unui fruct; dar pentru a le scoate la iveală pe toate, se cer multe alte dezvoltări. . . . .

„O piatră în baltă"—numeşte d. Zamfirescu discursul d-sale academic

Da, este piatra aceia pe care zece înțelepți nu pot s'o scoată.

P. Nicanor & Co.

---

1) „Nu m'am contrazis cu articolul meu din *Revista idealistă*, zice d. Zamfirescu în *Nicanor et Co.*, ci l-am *dezvoltat* cu toată consequența logică (în logică e tare)".

Bine, dar acolo erau *două feluri de romîni*; unii blonzi, (basarabenii, bucovinenii, moldovenii) coborîtori din Daci, n'aveau „cap scurt" şi „incapacitatea artistică", ei erau „fini şi spirituali", „superiori în atributele vieții ideale" etc? De ce i-a jertfit d. Zamfirescu pe altarul idealului conservator?

„Istoria este o opinie". „Ți-e permis să te îndoeşti de tot".—De tot, numai *nu* de dogma: nepoet=cap scurt=latin=romîn=jos poporanismul!

Recenzii

Ioan Agîrbiceanu. *In Clasa cultă*. Vălenii de Munte. Tipografia „Neamul Romînesc“,—Societate Cooperativă.

D-l Agîrbiceanu este un scriitor de o rară putere, un adevărat creator de viaţă, ce ştie să zguduie şi să stăpînească sufletele cu mijloace puţine, căci forma, în care se produce, face adeseori impresia operelor scelor primitivi, cu înfăţişarea stîngace, simplă şi nemlădioasă, dar palpitînd de viaţa arzătoare. D-sa n'a fost niciodată indiferent publicului cetitor, a impresionat puternic atenţia şi a trezit interesul din cele întăi scrieri ale sale. Se simte în zugrăvirea vieţii de ţară o adîncă simpatie şi înţelegere pentru săteanul nostru, atît din înfăţişarea lui trupească, cît şi din atitudinea lui sufletească. Nicăiri nu te simţi mai pătruns de respectul muncii lui uriaşe, de măreţia mizerii lui infinite, decît în scrierile sale. Sînt bucăţi, pe care nu le mai uiţi, te urmăresc chinuitoare, atît de puternic te-au impresionat (între altele: „Fefeleagă“). Pare că chiar faptul de a fi scrise într'o limbă ce are un pronunţat colorit dialectal nu le strică; place graiul acesta aspru şi franc şi, de multeori, întorsătura neobişnuită a frazei dă un deosebit relief povestirii. Dacă uneori regretăm culoarea prea locală a unor zieeri sau întorsături de frază, e pentrucă ni se pare că le-am gusta mai bine scrise într'o limbă literară mai pură.

In volumul de faţă însă, foarte arareori regăsim pe d. Agîrbiceanu aşa cum îl cunoaştem. Pare că d-sa nu mai „vede“ pe fii de săteni ce au pătruns în „pătura cultă“, pare că s'a rupt legătura de simpatie dintre ei şi scriitorul, ce ştia să-i zugrăvească aşa de bine la coarnele plugului, sub înfăţişarea lor aspră, cu trupul şi sufletul aşa de bine şi de puternic caracterizat, cu o viaţă aşa de stăruitoare în munca neobosită şi în lupta cu nevoia neîndurată.

Fiii de săteni din „pătura cultă“ ai d-lui Agîrbiceanu sînt zugrăviţi cu o mînă nesigură, au un suflet tulbure, sînt nedumeriţi în noile condiţii de viaţă în care se găsesc, şi autorul pare singur nedumerit, nu ştie singur cum să-şi îndrumeze eroii, căci parcă singur nu prea cunoaşte rostul cărărilor încîlcite din viaţa de tîrg.

*

Ion Ciocîrlan. *Vis de primăvară*. Biblioteca Minervei. Bucureşti.

Cîteva din povestirile aceste sînt cunoscut publicului cetitor. Toate, în genere, sînt scrise în genul special al d-lui Ciocîrlan, adică sub formă de tablouri şi de scene răzleţe din viaţa dela ţară.

Despre nuvelele d-lui Ciocîrlan am

vorbit de curînd, cu prilejul apariţiei unui volum mai mare—„Pe Plaiu; nu am nimic nou de adăogat, decît doar îmi voi exprima dorinţa de a vedea scenele şi tablourile acestea, pe care d. Ciocîrlan le redă cu destul talent, legate într'o povestire, în care să se oglindească viaţa săteanului, aşa de bine cunoscută d-lui Ciocîrlan. Atunci poate şi forma va fi mai desăvîrşită şi frazele mai largi, mai cadenţate, căci, uneori, forma d-lui Ciocîrlan e prea discordantă, fiind frîntă în propoziţii scurte, ce parcă fragmentează povestirea sau tabloul, ca, de pildă, în bucata destul de drăgălaşă: „Un prinz“ şi care, din această cauză, are un ritm monoton şi supărător. Sînt deasemenea prea multe detalii, legate uneori foarte stîngaciu în propoziţii relative, stingînd adesea coloritul viu şi pitoresc, obişnuit descriilor d-lui Ciocîrlan. Autorul va şti, desigur, în curînd să scape de toate aceste mici neajunsuri şi să ne dea opera pe care sîntem în drept să o aşteptăm.

*

N. N. Beldiceanu: *Taina*. Minerva, Bucureşti.

Cînd a apărut primul volum a lui N. N. Beldiceanu „Chipuri de mahala“, volum de încercări slabe, nereuşite, am fost singura care am cerut criticii să nu-şi dea sentinţa definitivă asupra tînărului scriitor, decît după ce se va prezenta publicului cu un nou volum, în care să se producă în povestiri mai potrivite firii şi talentului său. De atunci, am avut prilejul să mă încredinţez, la fiecare nou volum apărut, că nu mă înşelasem.

Beldiceanu are un puternic suflu de lirism, care-l face să nu fie banal niciodată; are şi măsură în elanurile sale lirice şi în romantismul său, destul de pronunţat, aşa că nu jigneşte gustul nicăeri, pricepe şi redă foarte bine poezia naturii, iubeşte şi înţelege viaţa şi are acea cinste literară, destul de rară în moravurile noastre, de a căuta cu stăruinţă să fie sincer şi conştiincios în scrierile sale. E un lucrător, care caută să se realizeze într'o formă proprie, formă, care nu e încă destul de originală, care se resimte uneori de influenţa lui Mihai Sadoveanu, dar pe care o caută mereu, şi, dacă o găseşte. greu încă, atunci cînd izbuteşte să o stăpînească, are fraze muzicale, descripţii colorate şi văzute, scene trăite. Aceasta ne dă nădejdea unei desăvîrşiri complecte în operile de mai tîrziu. E un fiu cunoscător al limbii, nu e barbarul ce bîntue de cîtăva vreme literatura noastră curentă, schingiuind vorbele, neştiind să alcătuiască o frază, tropăind prin sintaxă şi mereu în harţă cu gramatica. E un scriitor acel ce ştie a face o descriere ca aceasta: „In cerdacul alb al schitului dela Slătioara, în ceaţa albăstrie a asfinţitului, în ceaţa aceia fină a înserărilor de primavară, care pare o pulbere cernută de deasupra, din văzduhurile limpezi, se vedea toată valea Somuzului, cu sclipirea depărtată a fulgerului de argint al apei,—se zărea perdută, topită, uşoara ca făurita dintr'un fum luminos, gata să se risipească la cea dintăi adiere de vînt“. E un artist al formei uneori, dar, mai ales, un povestitor fără pereche, care ştie a te vrăji cu darul lui în povestirea celor mai simple fapte şi întîmplări. Bucata însăşi cu care începe e o pildă a acestui minunat dar de a povesti şi a alege lumina în care trebuesc puse unele fapte, întîmplările şi oamenii, pentru a plăcea şi a fermeca.

Aceasta face frumuseţa şi poezia bucăţii „Maica Melania“, a cărei romantism nu jigneşte gustul nostru de realitate, nu stinghereşte nevoia de compătare, aşa de adesea siluită de acei care n'au măsură şi gust literar, fiindcă are acel parfum al lucrurilor vechi, acea lumină stinsă a amintirilor îndepăr-

tate, acel vag și plutitor al unei lumi răsfrinte în sufletul unui copil. Sint multe bucăți plăcute, gingașe, ușor înduioșate, ca „Clipe", „Cea din urmă iubire" și altele, de un realism riguros, puternice și pline de o simpatie caldă și vie pentru suferință, dintre care „La Garda Pieții" e o mică capo-d'operă.

Volumul întreg e alcătuit din povestiri ce sint „bucăți întregi", unele mai slabe, altele mai bune, ca putere de expresie, dar „producții literare" ale unui talent real, nu compoziții voite, cu stingăcii și afectații de școlar ce se strădănuește să compue o temă.

*

Iosif Pușcariu. *Povestiri de-ale lui Moș Barbă-Albă.* Brașov. Tip. Mureșianu.

D. Iosif Pușcariu vestește pe cetitor, în prefață, că aceste povestiri sint scrise numai pentru a lăsa urmașilor o icoană din traiul patriarhal, în care și-a trăit copilăria și tinerețea și care se stinge, pe zi ce merge, și că autorul nu are pretenția de a fi un scriitor. Desigur că cei mai buni scriitori sint acei care scriu nu pentru a fi scriitori, ci pentrucă simt nevoia de a da o formă reală și vie impresiilor lor. Aceste impresii se nasc, se organizează și trăesc așa de viu și intens în sufletul artistului, încît sufletul pare că se liberează de obsesiunea lor, întrupîndu-le într'o operă de artă. Nu e nevoe ca artistul să posede o cultură literară anumită, pentruca să găsească forma cea mai nimerită și, deci, cea mai frumoasă. Avem pildă, acum de curînd, în „Istoria vieții mele" a negustorului Virnav, dată la iveală de A. Gorovei. Ce poate fi de un interes mai viu, decît viața aceasta, redată zi cu zi, în care palpită sufletul unui om și se oglindește o epocă. Dar moș Barbă-Albă e departe de a poseda simplicitatea atingătoare a lui Virnav și, mai ales, darul său de a povesti cu imagini așa de vii și de sugestive, într'o limbă așa de firească și de bogată, așa de neștiutor de valoarea lui proprie și atît de preocupat de a-și revărsa sufletul în cele ce scrie. Moș Barbă-Albă, orice-ar spune, își amintește de regulele de retorică, învățate la școală și e foarte conștient de efectul ce vrea să producă; deaceia prevestirile sale nefiind nici o operă literară, nici istorisirea vie și plastică a unui om fără pretenție de cultură, nu pot să aibă valoarea de document omenesc, pe care ar vrea să le-o dea autorul.

*

Caton Theodorian. *Calea Sufletului.* Minerva, București.

Ceia ce face anevoiasă, în genere, recenzionarea cărților, nouì apărute, este faptul că scriitorii noștri, în cea mai mare parte, nu sint nici vizionari puternici, care ar putea să pue, într'o formă primitivă, o viață destul de viu colorată, încît să ne arătăm brutalitatea, lipsa de gust, lipsa de perspectivă în care, ca niște primitivi adevărați, ne-ar prezenta figuri pe planul întăi, stingace și grotești, dar *vii*, nici nu au avantajul literaților din țările cu o cultură veche, de a avea la îndemînă o formă desăvîrșită, meșteșugită, în care să strecoare păpuși și paiațe, care ar reuși, sub strălucirea acestei haine, să ne dea, o clipă, iluzia frumosului, care ar putea mulțumi întrucîtva o parte din exigențele sufletului nostru.

Iată, de pildă, pe d. Caton Theodorian, care ar putea fi în alte împrejurări un scriitor onorabil. D-sa nu are viziunea puternică a realității, dar nu e lipsit cu totul de spirit de observație.

Are mici calități de scriitor plăcut, intuiția unor subtilități sufletești, care l-ar fi putut face să fie un povestitor, a cărui artificialitate ar fi putut trece sub o formă prețioasă, îngrijită, care,

dacă n'ar fi găsit mai niciodată nota sentimentală justă, ar fi putut totuși să ne placă prin virtuozitatea cu care ar fi învins dificultățile ridicate de el însuși; cu un cuvînt, ar fi putut să ne reprezinte un joc de păpuși destul de amuzant, dacă ar fi avut destulă cultură literară pentru a poseda gust și eleganță, destulă putere de judecată pentru a da perspectiva cuvenită teatrului său de păpuși, ca să poată face iluzii.

Ne putem ușor închipui ce poate produce acest talent făcut numai din artificialitate, acest suflet atît de orășănesc, lipsit de simpatie și de înțelegere pentru natură, în starea ei sălbatică și pitorească, pentru viața firească și puternică a oamenilor ce trăesc în sînul ei, cînd vrea să ne redee viața dela țară. O anecdotă foarte cunoscută e subiectul celei dintăi nuvele—„Calea Sufletului", o anecdotă, care, povestită scurt și riguros, ar fi avut în însăși înlănțuirea faptelor destul motiv pentru a fi interesantă și vioae. Un popă dela țară pleacă să strîngă bani pentru biserica din sat. E atacat la întoarcere de un hoț, care-l jăfuește. Popa se roagă să i se găurească anteriul spre a fi crezut că a fost în adevăr atacat și, cînd se convinge că hoțul nu mai are gloanțe, îl silește, sub amenințarea revolverului său încărcat, să-l urmeze până la primăria din sat.

Dar d. Theodorian amplifică și, vrînd să dea popii o personalitate romantică și sentimentală, îi mai dă și un fecior, fără nici un fel de realitate, care ne încurcă în dragostele lui fără nici-o noimă și nici-un înțeles; adaugă un episod care nu intră în logica faptelor, care nu se poate lega, cu nici-un preț, de realitate și sfîrșește lamentabil și copilărește. E în genere stîngaci și lipsit, în cel mai înalt grad, de simț critic și de gust. Să nu cităm decît începutul nuvelei și va fi de ajuns, pentru a ne face o idee de greșelele în care aceste lipsuri pot face să cadă pe un om, care are oarecare talent, cum e d. Theodorian: „Cea din urmă sărutare a soarelui murind se răsfrîngea galeșă deasupra Dragoslavelor". Această lipsă de gust și de simț critic îl face mereu să cadă în exagerări sentimentale, într'un romantism fals și afectat, și să scrie nuvele ca „*Dincolo de mormînt*", „Crucea mișelului", etc. Totuși sînt licăriri de un adevărat talent, unele scene de un dramatism simplu și puternic, observații ce dovedesc finețe în observații, ca, de ex. în nuvela „Împăcare", foarte neegală și aceasta, și cu aceiași exagerare romantică, care strică totul, mai ales în deznodămînt. „Fie criști" și „De închiriat" ar fi destul de bune, dacă s'ar vedea ironia autorului, dacă am simți bătaia de joc a omului subțire, indulgența iuăloare în rîs a cugetătorului, ce stă deasupra acestor mici întîmplări și știe să ne facă să simțim deșărtăciunea și neantul dureros, cu care se frămîntă omenirea în umbrele grotești sau tragice, ce se perindează în lume și în operele de artă.

I. S.

***

Tudor Pamfile. *Jocuri de Copii.* București. Academia Romînă, 1907. 1 broș. în 8 de 98 p., fără preț.

Noua broșură este urmarea celor două precedente.—Glosarul e incomplect. Nu găsesc în el cuvinte ca *furtunache* (p. 50), *locător* (p. 80). Și doar glosarele sint menite a ușura facerea dicționarului!—Greșelile de tipar abundă. Iată un exemplu din glosar, în care un acelaș cuvînt apare supt trei forme grafice diferite: „*tilințe* s. pl. a-și lua *tilințele* = a porni cît mai degrabă dintr-un loc: hai, ia-ți *tilințele*". Așa dar: *tilințe*, *tilinte* și *tilințe!* Și cînd te gîndești că bieții

filologi își bat capul cu etimologia cuvintelor...

G. P.

*
* *

C. Cernăianu. *Biserica și Rominismul.* Studiu istoric. Un volum de 168 p., București, Tipografia Profesională: Dimitrie C. Ionescu. 1909. Prețul 2 lei.

Volumul acesta este datorit premiului Hillel, propus de facultatea de teologie pentru subiectul: „Rolul bisericii in trecutul neamului rominesc, din punct de vedere cultural și național"; respins însă, autorul l-a publicat sub titlul de mai sus, indemnat fiind, cum ne spune, de prieteni și de unii din foștii săi profesori. Subiectul este, desigur, de un innalt interes pentru toți, căci fiecare dorește să cunoască cum și-a implinit menirea ei culturală această instituție și care a fost rezultatul activității sale. Răspunsul ce se degajează din paginile acestei cărți e că biserica noastră n'a știut să fie, afară dar de foarte rare clipe, la innălțimea sarcinii ce și-a luat-o. Foarte de timpuriu, abia formată, a devenit un instrument, de care s'au servit cind Slavii, cind Grecii, cind ambele popoare, spre a desnaționaliza poporul romin, a-l menține intr'o ignoranță profundă și a-i stoarce imense averi, fără să-i dea nimic in schimb, căci cultura lor, străină de sufletul neamului nostru, a exercitat o influență deprimantă. Nici cind biserica a devenit autonomă, scuturindu-se de elementele straine, nici atunci, ea nu și-a ințeles menirea, ci, condusă de mobile egoiste, a căutat să se pună de-a curmezișul oricărui progres cultural și național. Opera d-lui Cernăianu este un aspru rechizitoriu, făcut intregului trecut al bisericii noastre.

Cum se vede insă din tratarea subiectului, d-sa n'a căutat să ne redea trecutul in legătura cauzală a evenimentelor, n'a stabilit un contact intre el și faptele istorice, ci s'a mărginit la o expunere, care, in linii generale, nu-i decit un rezumat a lucrărilor d-lor Iorga, Dobrescu și ale părintelui dr. Augustin Bunea, rezumat insoțit de comentarii pasionate și violente. D. Cernăianu poate să aibă dreptate in judecățile formulate de d-sa asupra bisericii noastre; din modul insă cum privește această instituție, reesă că nu și-a dat silință a o cunoaște prin el insuși și nici de a ințelege de ce n'a fost și n'a putut să fie așa cum am fi dorit-o toți. Autorul, lipsit de o serioasă cultură istorică, n'a cercetat cu nepărtinire cauzele adinci ale evenimentelor, ci, atingind ușor numai suprafața lucrurilor, n'a putut păstra tonul științific, a căzut in declamații retorice, și sentințele date de el, oricit de sincere ar fi, nu ne pot convinge. Așa cum ni se prezintă lucrarea sa, care aproape nu ne aduce nimic nou, nu e decit o compoziție, scrisă intr'un stil atrăgător uneori, dar care nu satisface condițiile ce se pun unei opere de istorie serioasă. Regretăm sincer că sintem siliți să spunem aceasta, căci d. Cernăianu, după cit se pare, un om sincer, neincătușat de spiritul de corp și indrazneț, ar fi putut să dea altceva decit o operă, care samănă mai mult a pamflet și a cărei utilitate este minimă.

M. J.

*
* *

V. Anestin. *Stelele.* Noțiuni populare de astronomie. Bibl. Minervei, No. 40. Prețul 30 bani.

Cărțile de popularizare au o netăgăduită valoare pedagogică; ele reprezintă tendința sănătoasă de a scoate invațămintul științific din cadrul rigid al manualelor și programelor oficiale, pentru a-l reda sub o formă mai vie, și deci mai interesantă. Ivirea unor incercări meritoase pe acest tărim ar

fi, la noi, cu atit mai imbucurătoare, cu cit, după cum știm cu toții, tineretul nostru a fost indopat până mai dăunăzi cu manualele didactice ale unor respectabili autori, la care geografia, botanica sau geologia sint tot atitea nesfirșite cataloage de nume, care de care mai bizare...

In principiu deci, d. Anestin ar merita cele mai entuziaste felicitări, spre rușinea multor reprezentanți oficiali ai științii noastre.

Din nefericire, aceste felicitări trebuesc prezentate cu multă rezervă. Căci, pentruca o carte de vulgarizare să corespundă menirei ei, trebue să indeplinească și oarecare condițiuni.

Mai intăi de toate, trebue să fie limpede scrisă, iar cele ne invață să fie adevărate. Autorul volumului insă păcătuește tocmai printr'o dezordine completă in tratarea subiectului, prin lipsă de claritate și, in fine, prin afirmații gratuite. Astfel, după ce in citeva rinduri are accente entuziaste pentru spectroscopie, „temelia astronomiei moderne", afirmind că lumina stelelor, analizată la spectroscop, ne spune „cele mai minunate povești din cite se pot inchipui" și că rezultatele obținute de spectroscopie constituesc „un adevărat roman senzațional"; după ce ne inșiră, cu multe detalii de prisos, o mulțime din aceste rezultate—, iși aduce aminte, tocmai la pag. 67 (din 90 pagini), că nu ne-a invățat incă ce e un spectroscop, și se execută:

„Știți ce e spectrul solar? Ați văzut, nu este așa, curcubeul pe care il produce o prizmă pe care lași să cadă o *rază* de soare? Curcubeul acela, lumina descompusă in elementele ce o compun, e spectrul solar. Orice corp ceresc, orice stea dă un asemenea spectru cu ajutorul căruia se poate ști din ce elemente chimice e compusă o stea". Și gata!

In schimb, ca să fie popular, ne vorbește din primele pagini de *vila* din Lira, *ita* din Argus, *pi* și *mi* din Hercule, fără să ne explice, de unde aceste nume comice, deși la pag. 23 ne pomenim deodată cu niște litere grecești. Se grăbește insă să afirme că Sirius (grecește strălucitor) și Arcturus (coada ursului) sint nume arăbești.

In altă parte, autorul caută să ne explice cum s'a calculat distanța până la stele. După ce ne arată, destul de lămurit, cum se află pe pămint depărtarea până la un punct inaccesibil, d-sa face opinie separată de invechitul Flamarion,—pe care il citează in pagina următoare,—invățindu-ne că baza aleasă nu este linia care unește două poziții ale pămintului la șase luni interval—adică dublul distanței dela pămint la soare—ci *insăși această distanță*; lăsind, bine ințeles, cetitorului să-și lămurească singur cum nenorocitul astronom a făcut observația unghiului cu virful in soare!

Dar deosebirea intre ascensiunea dreaptă și longitudine, știți care este? Că una să măsoară in ore, minute și secunde, pe cind cealaltă se măsoară in grade!

Și așa mai departe, căci am putea inșira o sumă de alte exemple.

D. Anestin pare a avea credința că meritul principal al unei cărți de popularizare a astronomiei este să ne vorbească decit mai multe descoperiri, din cele mai recente; aceasta reese atit din criticele ce aduce vechilor lucrări ale lui Flamarion și Guillemarn, cit și din faptul că insuși d-sa se pierde in descrierile de stele variabile și de sisteme de stele duble sau multiple.

Partea istorică e cu totul neglijată. Nicăeri cetitorul nu va găsi tratate problemele care au preocupat pe astronomi in trecut, arătind greutățile ce prezenta rezolvirea lor și chipul in care aceste greutăți au fost invin-

se; şi totuşi studiul acestor chestiuni este mai în măsură să contribue la dezvoltarea în tineret a iubirii de ştiinţă şi a dorinţii de a cerceta, decît cel mai modern *reportagiu* astronomic,—căci aşa trebue numit ceia ce face d. Anestin.

Ca să citez un exemplu: deşi pomeneşte incidentul de Bradley şi explică ce este paralaxa unei stele, nu spune nici o vorbă despre aberaţia astronomică şi despre rolul ei în istoria astronomiei.

In schimb, d-sa ne epatează „servindu-ne" nişte reţete, pentru transformarea milioanelor de kilometri, care exprimă distanţa până la stele, în anii necesari luminii spre a sosi de acolo,—nişte înmulţiri şi împărţiri cu anumite numere cabalistice.

Ar mai rămînea, pentru a compensa defectele de mai sus, ca autorul să fie mai interesant în partea filozofică a subiectului. Dar, vai!...

„D. I. Corbu din Bistriţa (Transil„vania) a scris o broşură intitulată „Noua teorie cosmogonică", în care, „între altele, spune că menirea stele„lor e să se strîngă în clustere, şi „d-sa prevede o vreme cînd corpurile „ce formează un cluster cad unele în„tr'altele formînd un soare imens.

„I s'ar putea răspunde cu conclu„ziunile la care ajunsese Herschel, „după ce studiase toate clusterele ce „se văd în emisferul boreal.

„El dovedise că mai toate grămă„dirile de stele au forma mai mult „sau mai puţin globulară şi că stelele „unei îngrămădirii se string spre „centru, dar (??) au toate aproape a„ceiaşi mărime. Lucrul acesta nu se „datoreşte simplei întîmplări, ci atrac„ţiunii acelui centru şi mai dovedeşte „apoi că stelele ce compun îngrămă„dirile au aceiaşi origine".

E cazul să ne întrebăm: ce zice Corbu şi ce zice Herschel?

Aiurea d. Anestin vorbeşte de teoriile lui Laplace şi Kant.

„Decînd s'a descoperit, că mai „toate nebuloasele au această formă, „s'a ivit o teorie nouă cu privire la „naşterea lumilor.

„Innainte vreme, după teoriile lui La„place, Kant şi alţii, se credea că un „sistem solar se formează din îngră„mădirea materiei la un loc.

„Sîmburele acestei materii îngră„mădite dă naştere soarelui, iar ma„teria lăturalnică dă naştere planete„lor, care, la rîndul lor, îşi formează „sateliţii, adică lunile lor. In cer nu „s'au descoperit însă asemenea for„maţiuni, ci mai toate par'că se da„toresc altor împrejurări. Materia în„grămădită la un loc pare că a pri„mit izbitura unei mase mari, care s'a „învîrtit în jurul ei în spirală, dînd „naştere, în drumul străbătut, la ne„numărate îngrămădiri, din care, mai „tîrziu, se formează sori şi plante".

Foarte instructiv. Cum s'ar zice, mai clar: „Din fandaxie dai în ipohondrie, şi pe urmă şi nimica mişcă"...

Toţi propovăduitorii învăţămîntului astronomiei, pentru a învedera rolul acestei ştiinţe în educaţie, ne vorbesc de modestia şi înnălţarea sufletească, produse de conştiinţa imensităţii universului faţă de micimea noastră şi a patimilor noastre.

Luîndu-ne rolul de adversar al astronomiei, vom răspunde cu următoarele exemple, care arată influenţa ce a avut studiul astronomiei asupra d-lui Anestin:

La pagina 32: „Sînt mulţi care cred „că, dacă ai lunetă mai mare, poţi să „vezi stelele mai bine; cu alte cuvinte, „s'ar putea observa discul stelelor. A„ceasta nu o cred numai cei lipsiţi „cu totul de cultură, dar şi mulţi din„tre aceia care, sau nu posedă o cul„tură generală solidă, sau nu şi-au „îndreptat activitatea decît asupra „unei ramuri de cunoştinţi omeneşti".

Voi, cei cu musca pe căciulă, plecaţi capul de ruşine, în faţa d-lui Anestin!

Alta:

„Voi da aici o listă mai lungă des„pre scrierile, ce se ocupă numai de „stele, şi voi arăta pe scurt ce con„ţine fiecare.

„Cetitorii nu vor găsi o simplă în„şirare de cărţi, ci observaţiuni juste „asupra lor, făcute de cel care a în„tocmit această broşură şi care *le-a* „*consultat* şi le va consulta atîta timp, „cît îi va fi îngăduit să se bucure de „splendorile cerului instelat".

Nu găsiţi că era mai bine, dacă lupta pentru existenţă l-a împiedecat să le consulte ziua, s-o fi făcut cel puţin seara, în casă, la lumina lămpii, mai cu atenţie, decît în vremea ce contempla cerul?

M. S.

***

Edouard Driault. *Vue générale de l'histoire de la civilisation*. Paris, 1909. Félix Alcan, 2 vol., 7 fr.

Incercarea de a da în o mie şi ceva de pagini nu un simplu rezumat al principalelor întîmplări istorice, ci o privire generală asupra istoriei omenirei, o sinteză a întregei civilizaţiuni omeneşti, este desigur un act de curaj. Căci, pe lîngă însuşirile de stil ce se cer pentru o astfel de lucrare; pe lîngă cunoştinţele aprofunde şi întinse pe care ea le reclamă,—apoi e absolut necesar ca autorul să aibă puterea de a îmbrăţişa într'o privire mare toată mişcarea în timp şi în spaţiu a omenirii, să aibă un simţ adînc de orientare, pentru a nu se rătăci în haosul de fenomene ce are a cerceta, să aibă un puternic spirit de discernămînt şi un deosebit simţ al proporţiei, pentru a putea alege din mulţimea şi varietatea faptelor ce-i trec pe dinnainte pe cele mai însemnate şi mai caracteristice, dîndu-le totodată şi o desvoltare proporţională cu însemnătatea lor.

D. Edouard Driault a întreprins o astfel de lucrare, şi Academia nu a greşit cînd i-a acordat o recompensă pentru ea; fiindcă, în general şi cu mici rezerve, lucrarea e foarte bine alcătuită.

In general—o repetăm—faptele sînt ingenios grupate şi expuse, mai ales acolo unde autorul are a ne arăta concepţii şi modalităţi nouă de viaţă, ce apar în istoria omenirii, fenomene mari istorice, schimbări adînci în credinţe, obiceiuri, organizare socială.

Iată, de pildă, cum grupează autorul toată civilizaţia Evului Mediu—cea mai bună parte a lucrării, după părerea noastră—în 7 capitole mari, pe care le intitulează: *Creştinismul şi barbarii.—Civilizaţia bizantină şi arabă.—Carol cel mare şi civilizaţia carlovingiană.—Societatea feudală (secolul X şi XI).—Cruciadele.—Oraşele, Regalitatea în Franţa. Parlamentul în Anglia—şi Societatea franceză în secolul XIII*,—capitole în care autorul ne dă în linii mari tot ce aduce nou în evoluţia omenirii această epocă a istoriei.

Şi tot astfel autorul caută să grupeze cu mai mult sau mai puţin succes faptele pentru celelalte epoce istorice.

Bine înţeles, lucrarea nu este fără pată.

I se poate imputa autorului oarecare lipsă de proporţie. Aşa *Evul Mediu* singur, cu evenimentele şi cu civilizaţia lui restrînsă, ocupă 173 de pagini, pe cînd toată *Istoria Veche*, cu multiplele popoare ce trebuesc studiate, cu mulţimea împrejurărilor, cu varietatea şi bogăţia civilizaţiei sale, e tratată de-abia în 277 de pagini. Apoi, ca să luăm lucrurile mai în amănunţime, *Civilizaţia Asiro-Chaldeo-Persană* e tratată în 16 pagini, adică cam tot într'atîta încît e expusă dom-

nia lui *Carol cel mare*; iar toată *Istoria Egiptului* e redată în 25 de pagini, pe cînd numai *Cruciadele* ocupă 17 pagini.

Şi dacă această lipsă de proporție o găsim chiar în volumul I al lucrării, ea devine şi mai mare, dacă comparăm unele capitole din acest volum cu diferite capitole din volumul al II-a. Astfel, pe cînd în volumul I pentru întreaga *Istorie a Grecilor împreună cu a Macedonenilor* i-au fost deajuns autorului 75 de pagini, în volumul al II-a numai pentru *Revoluția franceză* are nevoe de 65 de pagini; şi tot astfel numai pentru „*vechiul regim*" dinainte de revoluția franceză a întrebuințat 35 de pagini în volumul al II a, pe cînd, dupăcum am văzut, toată Istoria Egiptului e redată în volumul I în 25 de pagini.

Dar, ca să ne mărginim la aceste cîteva exemple, trebue să mai spunem că, în legătură cu această lipsă de proporție, mai găsim şi altă greşală în lucrarea lui Edouard Driault: o schimbare în modul de expunere.

In adevăr, în expunerea civilizației Egiptului, autorul, avînd în vedere mai mult mersul general al culturii, nu ne dă decît foarte puține fapte istorice; dar deja în expunerea civilizației Grecilor el ne dă ceva mai multe. Iar cînd e vorba de *Istoria Modernă*, apoi faptele istorice devin foarte abundente în expunere, autorul oprindu-se adesea chiar asupra unor împrejurări de minimă importanță.

Din pricina aceasta ai impresia că autorul, cu cît înaintează în lucrarea sa, îşi schimbă sistemul de tratare, în sensul că expunerea devine mai amănunțită,—mai ales în al doilea volum.

Deareia, cartea I şi a II-a din volumul al II-a, acele care tratează despre „*Timpurile moderne (XV—XVII sec.)*", şi „*Revoluție (XIX sec.)*", ne par mai slabe. Şi aceasta din pricină că însuşi materialul ce intră în aceste cărți, istoria secolilor XV–XIX, e prea complicat ca să poată fi redat cu amănunțime în spațiul pe care i-l consacră autorul. Şi cum el nu are puterea să renunțe la unele fapte, să se oprească numai la considerațiuni generale, partea aceasta a lucrării devine o îngrămădire de fapte şi de amănunte, care o fac să fie obositoare şi puțin profitabilă. Nu voim să fim paradoxali, dar putem spunne că autorul e mai puțin clar aice, tocmai pentrucă ne dă prea mult.

In sfîrşit, o altă imputare ce se poate face lucrării acesteia este că autorul ei lasă prea mult să se vadă că e Francez. Nu voim să spunem prin aceasta că i-ar lipsi autorului într'un grad înnalt una din cele mai fundamentale calități ce se cer unui istoric—imparțialitatea; dar nu e mai puțin adevărat că o oarecare plăcere de a se opri mai mult asupra istoriei Franței, de a scoate mai mult în relief rolul acesteia în istoria civilizației omeneşti, va observa oricine la cetirea cărții lui Driault. Să notăm aice, numai ca un exemplu, în treacăt, faptul că autorul stărue mai mult asupra obiceiurilor dela curtea lui Ludovic XIV, pentru a ne arăta caracterele monarhiei absolute, ajunse la apogeu,—decît, de pildă, asupra Renaşterii, care, deşi se datoreşte mai ales Italiei, are totuşi mai mare însămnătate pentru istoria civilizației.

Această uşoară plecare a balanței în folosul Franței o va găsi adesea adesea cetitorul, şi o va găsi nu numai în lucruri mari, cum e mişcarea culturală şi artistică, dar chiar şi în lucrări mai mici, cum de pildă în expunerea expanziunii coloniale a puterilor europene. Bine înțeles, preferința pentru Franța e aşa de puțin marcată, încît nu se poate face autorului învinuirea de imparțialitate, şi nu putem spune că el face nedreptate vre-unei alte națiuni.

Cu toate acestea noi, Rominii, am avea dreptul să fim jigniți pentru puținul rol pe care-l avem într'o lucrare, care-i o *vedere generală asupra istoriei civilizației*, cum e această carte a lui Driault,—în care despre noi se pomeneşte într'un singur loc că „tratatul de Paris din 1856 organiză autonomia principatelor Moldovei şi Valahiei, care în curînd îşi dădură acelaşi principe şi formară Rominia".

E drept că noi nu am contribuit până acum cu nimic însemnat la civilizația lumii,—dar oare din vina noastră? Şi, dacă nu am fi stat în curs de secoli ca santinelă a Europei aice în orient, ce ar fi astăzi însă şi această civilizație a Europei?

Dar aceasta e numai o digresiune.

Ca să ne întoarcem la chestia noastră şi să încheem această dare de samă deja prea lungă, vom spune că, cu toate micile rezerve ce le-am făcut mai sus asupra acestei cărți, ea rămîne o lucrare de valoare. Dacă sînt părți şi capitole care ni se par mai slabe, apoi găsim în schimb altele—şi cele mai multe—foarte bune. Am spus deja că Evul Mediu e foarte bine redat, cel mai bine din toată partea istorică. Mai adăugăm aice că a III-a carte din volul II, „—*Lumea actuală*"—e o admirabilă expunere în scurt a situației ştiințelor, industriei comerțului, a chestiunii coloniale şi de rasă, a mişcării literare şi artistice, cum şi a chestiunii sociale din timpul nostru.

Şi dacă vom mai spune că autorul e un om cu vederi largi, cu frumoase idealuri de dreptate şi de unire socială, credem că putem termina, recomandînd această lucrarea tuturor acelora care doresc să aibă într'un spațiu relativ restrîns o adevărată privire generală asupra istoriei civilizației omeneşti,—o carte instructivă şi plăcuta în acelaşi timp.

M. C.

Revista Revistelor.

Convorbiri literare, (Iulie).

Cetim răspunsul d-lui Maiorescu la discursul d-lui D. Zamfirescu. Acest răspuns a fost publicat intâiu în Analele Academiei, republicat intr'o broşură, rerepublicat în „Epoca" şi rererepublicat în „Convorbiri literare".

Publicarea acestui răspuns în „Convorbiri", dupăce a mai fost publicat aiurea de trei ori, şi fără să se publice şi discursul d-lui D. Zamfirescu,— ni se pare că cuprinde niţică filozofie... Va să zică *până şi* „Convorbirile" s'au simţit datoare să dezavueze pe d. Duiliu? Cu alte cuvinte, d. Maiorescu a trimis cuvînt d-lui Kebias să pună puţină ordine în vechea casă... Tot bătrînii mai cuminţi!...

D. *I. Răducanu* publică o *Cronică economică* despre „Două gospodării ţărăneşti". Analiza acestor gospodării îl duce la următoarele concluziuni interesante:

„Adevărurile ce decurg din statornicirea averei în cele două gospodării ţărăneşti sînt:

1. Averea nu e în stare să satisfacă nici nevoile de primul grad, în chip mulţumitor, pentru întreţinerea, necum dezvoltarea vieţii acelor care trăesc în gospodării;

2. *Lipsa* în mijloacele pentru îndestularea nevoilor naşte schimbul care se înfăţişază în cea mai mare parte în natură, cu alte unităţi economice: gospodăriile ţărăneşti dau „munca" şi primesc mai ales „hrana" şi „îmbrăcămintea". *Ţăranii sînt mai mult proletari decît proprietari*;

3. Legăturile cu celelalte gospodării sînt reduse aproape numai la schimbul acestor mărfuri: „braţe", „obiecte de hrană" şi „îmbrăcăminte" şi se manifestează în cea mai mare parte în cadrul statului;

4. Gospodăriile produc, fie direct, fie indirect, numai pentru satisfacerea celor mai simple nevoi şi ele se află astăzi aproape intr'o stare egală cu aceia de acum 4 decenii, în stadiul de dezvoltare al economiei naturale;

5. Astfel se explică de ce ţăranii nu sînt înzestraţi cu spiritul de întreprindere, copil al unei economii de schimb înnaintat. Numai plata „avalelor" prea grele îi izbesc de adevăratul rol al banului, îi bagă intr'o stare nouă de lucruri;

6. *Şi nefiindu-le cu putinţă să găsească un preţ conform cu partea produsă de munca lor schimbată în gospodăria altuia (a proprietarului), ţăranii îşi vînd marfa lor, „braţele" pe un preţ de nimic*, nu'şi îmbunătăţesc soarta, duc o viaţă animalică, turburată numai şi în totul de grija codrului de mine.

Fără scutul legilor drepte, atît de des încălcate, lipsiţi de un razim material, ce asigură adevărata libertate,

şi mai cu seamă fără cunoştinţile necesare, prin care să'şi apere interesele, *ei rătăcesc în întuneric şi sînt sacrificaţi mizeriei*".

Bine înţeles aceste concluziuni nu vor împiedica pe un d. Mehedinţi şi *tutti quanti* de a denunţa „propaganda răzvrătitoare" şi socialismul celor ce caută vr'o eşire din această ticăloşie cu ajutorul „*legilor drepte*"...

Luceafărul. (Sibiu, 15 August—1 Sept).—*Vrabia şi rîndunecaua*, impresii şi reflecţiuni de Ion Gorun; *Reverie*, poezie de E. Savu; *Căsuţa mea*, poezie de Maria Cunţan—amîndouă exprimă frumos simţiri adevărate; *Pe Valea Cerbului*, o plăcută povestire de Al. Ciura; *Ochi cu luciul catifelii*, poezii de Simina Bran; biografia noilor membri ai Academiei Romîne şi portretele lor; *Aici mă simt acasă*, poezie în formă populară, de Maria Cunţan; *Tîrziu*, poezie plină de simţire de A. S. după F. E.; *Glume ţărăneşti* (frica de Dumnezeu), plăcut povestite de Ioan Adam; *Decepţie*, poezie de S. G.; *Visita arhiducelui Francisc Ferdinand la Sinaia*, cu ilustraţii; *Vei plînge mult?...* poezie de Teodor Mureşan; *Cîntec* (după Hafis) de E. S.; *Rîndunel*, poveste de A. O. Maior; *Nocturnă*, poezie de D. Crainic; *Lui Eminescu*, poezie de D. A. T.; *Selma Lagerlöf*, note de D. N. Ciolori, şi *Prihorul* (Gură roşie), poveste morală de Selma Lagerlöf, traducere de D. N. Ciolori; *Mărul*, dramă în două acte de Z. Bîrsan (actul întâi). Piesa nu-i lipsită de putere dramatică, aşteptăm sfîrşitul; dări de seamă, cronici, etc.

La Revue du Mois. (Iulie, 1909).

Asupra **raporturilor dintre Austria şi Serbia** publică *Ernest Denis* un lung şi judicios articol. Autorul, foarte cunoscător al stării de lucruri din Austro-Ungaria, expune politica de persecuţiuni şi vexaţiuni pe care Austriacii pe de-o parte şi Ungurii pe de alta o duc faţă de naţionalităţi, şi dă multe exemple de mijloacele brutale şi sălbatice prin care mai ales Ungurii caută să desnaţionalizeze pe Slavi, Romîni şi pe celelalte populaţiuni din imperiul Habsburgilor. Iată, în linii mari, ideile pe care le expune autorul şi ordinea lor. Cu prilejul chestiunii recente a anexării Bosniei şi Herzegovinei, ziarele din Viena nu se sfiau să arăte, că singura soluţie raţională pentru Serbii liberi ar fi să intre în monarhia dualistă pentru a realiza unitatea Serbilor sub dinastia Habsburgilor. Aceasta e, în fond, o simplă ameninţare pentru Serbia, pentrucă nimeni n'ar putea să propue serios o astfel de soluţie, cînd se ştie care a fost întotdeauna atitudinea şi politica austriacă faţă de Slavi. Prin asta însă, Austriacii voiau să silească pe Serbia să recunoască şi să consacre anexarea. Dar totodată ei arată că nu-şi dau samă că fac jocul Germaniei şi că nu înţeleg rolul pe care Austria ar trebui să-l aibă în Europa de stat tampon, o coaliţie de popoare, care să ţie echilibrul între germanismul ce tinde spre sud şi între imperiul Ţarilor. Dar o astfel de coaliţie nu ar fi cu putinţă decît dacă se garantează tuturor populaţiilor din ea respectarea intereselor lor naţionale. Ce a făcut însă Austria, ce politică au avut întotdeauna Germanii faţă de celelalte naţionalităţi? Înnainte de 1867, intr'o ţară de 47 milioane de suflete, din care 11 milioane Germani, 8 milioane Unguri, 4 milioane Romîni şi Italieni şi 23 milioane de Slavi, cei 11 milioane de Germani au căutat să guverneze şi să germanizeze pe toate celelalte populaţiuni. Iar cînd au văzut că aceasta nu numai că e cu neputinţă, dar e şi o primejdie pentru imperiu, au făcut compromisul din 1867, dualismul. Ungurii şi Austriacii şi-au împărţit prada, rămînînd ca să fie stăpîni în Austria 9 milioane

de Germani peste 19 milioane de Slavi, şi Italieni, iar in Ungaria 8 milioane de Maghiari peste 11 milioane de Slavi, Romini şi Germani. (Şi incă cifrele acestea sint exagerate in folosul Germanilor pentru Austria şi a Maghiarilor pentru Ungaria). De aici toate greutăţile de guvernare, crizele şi convulsiunile din imperiul vecin; de aici nevoia de persecuţii contra celorlalte naţionalităţi: de aici aranjarea acelui sistem de vot şi de alegeri, care asigură aproape unanimităţi in parlamentele Austriacilor şi Ungurilor. Şi autorul analizează sistemele electorale din cele două părţi ale monarhiei dualiste, şi dă citeva din cele mai cunoscute acte de persecuţie contra naţionalităţilor. Intr'o astfel de situaţie, inchee Ernest Denis, poate fi vre-o garanţie pentru Serbi de a se sprijini pe Unguri? Asta ar insemna că consimt să se maghiarizeze; iar de la Austria iarăşi nu se pot aştepta la nimic bun. Dar din faptul că un grup compact de 12 milioane de Serbi, un grup de peste 3 milioane de Romini, alte grupuri de milioane de Poloni, Cehi, Ruteni, etc. nu pot să fie decit duşmani ireductibili ai Imperiului Habsburgic in actuala lui formaţiune, va rezulta pentru Austro-Ungaria pedeapsa justiţiei immanente, şi autorul işi termină articolul cu următoarea citaţie din istoricul ceh Palatsky: „Dacă Austria e incorigibilă, o vom părăsi; Cehii au existat innainte de Austria; ei vor exista deasemenea şi după ea".

La rubrica „Cronicilor", *Félicien Challoye* dă o scurtă expunere a Chestiunii Persiei. Articolul, fiind scris innainte de detronarea şahului şi de triumful revoluţiei, are numai interesul istoric de a arăta in scurt care-i inţelesul frămintărilor din ultimii ani in Persia. Chestiunea persană e nu numai o problemă a politicii interne, ci o problemă de politică internaţională, chestiunea luptelor dintre Rusia şi Anglia in Asia. Innainte de revoluţia din Iulie 1906, şahul era un autocrat cu puteri nelimitate; el guverna prin innaltul cler, care avea mare influenţă asupra poporului; numea satrapii, care jefuiau ţara in folosul său şi trăia incunjurat de curtezani, de guvernatori, de femei şi de servitori, in cel mai mare lux. Revoluţia a lipsit de-o dată de privilegiile lor pe toţi aceştia. De aici contra-revoluţia din Iunie 1908. Dar revoluţionarii nu se lasă. Oamenii aceştia, formaţi prin contactul cu Europa, intăriţi prin exemplul Japoniei, zguduiţi de revoluţia rusască, continuă lupta cu dorinţa şi in speranţa de a scăpa ţara de amestecul străinilor, şi de a introna in ea o viaţă mai liberă, mai modernă. De rivalităţile interne s'au folosit Anglia şi Rusia pentru a-şi apropia mai intăi părţi din teritoriul Persiei, pentru a-şi asigura mai apoi influenţa politică şi economică in această ţară, ajungind, după multe lupte surde, la inţelegerea din 31 August 1907, prin care Rusia răminea economiceşte stăpină in regiunile de nord şi Anglia in golful persic şi in regiunile de sud. Dar cu tot acest acord agenţii celor două puteri tot continuă lupta pentru stăpinirea politică, şi Rusia e cu reacţionarii şi cu şahul, iar Anglia e cu revoluţionarii şi reformiştii,—aşa că revoluţia din 1906 e considerată ca un succes al Angliei, contra-revoluţia din 1908 ca un succes al Rusiei, iar ultimile evenimente arată vicisitudinele succesului nehotărit al rivalităţii (distanţa egală) dintre cele două mari puteri europene.

Nuova Antologia (Iulie 1909). *Cesare Lombroso*: **Forme nouă de crime.** Caşi arta, politica şi moda, zice marele criminolog, tot aşa s-a transformat in ultimele timpuri şi criminalitatea. Caracterul ei cel mai modern e de a fi adoptat acel spirit de asociaţie şi cooperaţie, căruia se datoresc

progresele industriei moderne. Astfel in Germania, nu demult, se formase o adevărată societate pe acţiuni, pentru a fabrica bancnote false, care număra 120 de membri. Totul se făcea cu cea mai mare regulă: procese-verbale, condici de conturi, statute. Se prevedea, in primul articol al statutelor, că primul ciştig să servească la cumpărarea unei tipografii; in alte articole se prevedea ca membrii să nu se insoare şi să nu aibă amante; un articol excludea pe Evrei din societate, ceia ce, observă Lombroso, nu e o dezonoare pentru Evrei. Tot mulţumită asociaţiei capitalurilor, au reuşit spărgătorii de case să posedă cele mai perfecţionate instrumente. Aceste instrumente se fabrică in Anglia, mai cu samă la Sheffield, de către case speciale şi sint apoi puse in circulaţie de către foşti tilhari, deveniţi neguştori ambulanţi. Cu asemenea instrumente, banditii nu mai operează izolat, ci in bande bine organizate, avind un „inspector", adevăratul şef, şi un „inginer", tehnicianul bandei. Tot in rindul crimelor, trebuesc puse şi multe procedee de-ale trusturilor, formate de miliardarii Americei, pentru a-şi menţinea intăitatea sau a nimici un concurent. Asigurările pe viaţă şi contra accidentelor dau loc la numeroase excrocherii. In New-York, opt companii de asigurare au fost excrocate cu peste cinci milioane de către o bandă de hoţi italieni, care făceau asigurări pe numele unor persoane bătrine şi infirme şi prezentau in locul lor persoane viguroase la vizita medicală. De multe ori nici nu aşteptau ca titularii asigurării să moară, ci au ajuns să inscenezo şi inmormintări false, cu un mort de ceară, in urma căruia venea şi persoana ce ar fi trebuit să fie in sicriu, in mijlocul veseliei complicilor. In Anglia, nişte armatori cumpărau vase avariate, destinate unui naufragiu sigur, le echipau cu cei mai proşti marinari şi le trimeteau pe ocean, asigurindu-le pentru sume enorme. Frauda s-a descoperit numai dupăce unul din marinari, scăpat ca prin minune, şi-a format convingerea că şi alte naufragii au fost de acelaşi fel şi a inceput prin intruniri publice să denunţe lucrul. Americanul Holmes adaugă pe lingă frauda asigurării şi otrava, cu care ucidea şi făcea să dispară, in băi de acid sulfuric sau nitric, duzini de impiegaţi şi secretari, pe care-i asigura, supt nume false, la diferite societăţi, innainte de a-i ucide. Un mijloc dat de ştiinţa modernă e şi asasinarea prin ajutorul măştilor cu cloroform, introdusă de criminalii din Londra. In general, se poate spune că hoţii au ştiut să se folosească de toate invenţiile şi progresele ştiinţii moderne: automobile, telegraf, telefon etc.; toate le-au făcut servicii.

Rivista d'Italia (Iulie 1909). *I. Vising*: **Stil şi cercetări stilistice.** Este lecţia de deschidere, cu care cunoscutul romanist suedez şi-a inaugurat, acum de curind, cursurile de vară dela şcoala superioară din Göteborg. In această primă lecţie, Vising dă numai o privire generală asupra dezvoltării studiilor stilistice in timpurile moderne şi expune, pe scurt, diferitele tendinţi şi concepţii manifestate in această direcţie, fără a se pronunţa hotărit cărcia din ele se alipeşte şi el. Primele scrieri de stilistică: Condillac (L'Art d'écrire, 1770), La Harpe (Cours de littérature, 1799), Blair (Lecţii de retorică, 1783), nu fac alteeva decit expun, cu oarecare metodă, cunoştinţele stilistice care ne-au rămas dela scriitorii antici, in special greci. O nouă metodă de a trata chestiile stilistice inaugurează prof. Sherman de Nebraska, care prin procedee mecanice incearcă să determine anumite caractere ale stilului, in ultimul deceniu al sec. al 18 lea. El calcula, d. p. proporţia

dintre substantive și alte părți de cuvint, din diferiți autori, ori măsura lungimea perioadelor. Pe la inceputul secolului nostru insă, vederile asupra stilisticii se schimbară radical și o bogată literatură se naște asupra diferitelor chestii. Operile apărute se pot diviza in două categorii: teoretice și practice. Cele dintăiu la rindul lor sint de două feluri: analitico-descriptive și filozofico-speculative. Dintre cele de felul intăi, importantă este lucrarea lui Ewald Boucke; „Cuvint și ințeles in limba lui Goethe (1909)". Autorul definind stilul ca „impregnarea unui conținut psihologic in corpul limbii și modificarea valorilor linguistice date, conform cu individualitatea scriitorului", caută să arăte cum Goethe a dat unor cuvinte de intrebuințare zilnică un conținut psihic mai innalt. Tot in această direcție au mai făcut cercetări și Suedejii: Josua Mjöberg, Ruben Berg și Olof Ostergren, asupra operilor literare ale lui Ryoberg, Almqvist și Törneros. Istoria analitică a stilului francez a incercat să o facă Gustave Zanson intr'o serie de articole publicate in: „Annales politiques et littéraires" (1907). Printre operile de caracter speculativ, ocupă un loc insemnat „Estetica" lui B. Croce. Pentru el, stil și stilistică sint non-sensuri; nu pot exista, căci intră in noțiunea de „expresie" care e tot una cu „intenția", adică o sinteză de impresii, care in mod necesar au o formă, și formează prin urmare subiectul esteticei. Ideile lui Croce au găsit mulți partizani, dar și mai mulți adversari. Printre cei dintăi sint Trabalza: „Stilistica și invățămintul ei la universitate (1903)", Mario Rossi: „Contra stilisticii (1906)", Karl Vossler: „(Idealism și patriotism in Linguistică 1904)." Printre cei de-al doilea, cel, care a făcut cea mai temeinică critică sistemului lui Croce, este prof. Manfredi Porena. Ca scrieri de natură practică, mai importante pot fi citate; Stilistica germană" a lui R. Meyer (1906), rierea lui G. Lanson: „Conseils sur l'art d'écrire si operile lui A. Albalat: „L'art d'écrire enseigné en vingt leçons" (1899). „La formation du style par l'assimilation des auteurs" (1902). „Le travail du style enseigné par les corrections manuscrites des grands écrivains" (1903).

Deutsche Revue (Iulie, 1909). *Sir Alfred Turner* intr'un articol intitulat: „Angstkrämer" (panic-mongers = negustori de frică), se ridică cu indignare contra acelora, care caută să ințească poporul englez contra Germaniei, răspindind tot felul de zvonuri false, prin care să facă ca chibzuitul și recele popor englez să-și piardă in ochii lumii civilizate reputația de popor cu bun simț. Și această campanie, dusă de așa numita presă galbănă și de oameni fără scrupule, este sprijinită de către opoziție, a cărei șef Mr. Balfour „cu acea lipsă de cinste politică, care este proprie partidului tory" caută să o utilizeze pentru a răsturna guvernul.

Nu e nevoe de relevat că Marea Britanie, tocmai pentru a putea rămine Marea Britanie, trebue să-și păstreze supremația pe mare. Pentru ea aceasta e o chestie de viață și de moarte: patru cincimi din mijloacele de hrană se importează pe drumul mării, așa că, dacă s'ar nimici flota, nici-o armată de uscat, ori cit de numeroasă și organizată, n-ar putea-o scăpa de peire. Această supremație pe mare insă, este până acum asigurată, și nimic nu poate face să se prevadă că ar fi amenințată. Lupta contra guvernului, care se opune de a mai mări apăsarea impozitelor prin construcții de vase noui, este absolut nejustificată, după cum se poate vedea ușor din următorul tablou:

	Cuirasate	Incrucișătoare	Distrugători
Anglia. . .	57	35	190
Germania .	22	8	83
Statele Unite	25	13	25
Franța. . .	21	19	75
Japonia. . .	11	11	58

Numărul ofițerilor și soldaților flotei

engleze se ridică la 128.000; nici-o altă putere nu are măcar jumătate: flota germană are 48.000. Dacă se compară numărul de tone, se vede acelaşi lucru. In ultimii zece ani, Anglia a cheltuit pentru flota sa 300 milioane pfunzi sterling; Germania 108. In anul viitor Anglia va cheltui 35 mil., Germania mai puțin de 20 mil. Trece prin urmare peste puterile minții omenești de a-și inchipui că Germania va ajunge să intreacă Anglia in privința flotei. Nici deacum intr'o generație n-ar putea Germania egala flota engleză și pentru această sforțare ar trebui să-și impue jertfe, care ar primejdui buna stare a imperiului. Nici-o primejdie dar nu există din partea imperiului german, căci nici-un motiv plauzibil nu se poate găsi pentru a indreptăți un războiu, care ar fi cel mai grozav din cite au fost vreodată și care ar aduce după sine, dacă nu nimicirea, cel puțin nenorocirea și mizeria amindouă țărilor și popoarelor.

The North American Review. (Iulie 1909).—**Marina Comercială Japoneză**, studiu datorit d-lui *Edwin Maxey*, in care arată că Japonia, după rătăciri de veacuri, și-a ințeles menirea ei istorică. Fără indoială, afirmă autorul, că chestiunea controlului Pacificului e una din cele mai importante pentru veacul nostru: lupta pentru echilibrul Puterilor in Asia, de fapt, nu-i decit o altă față a aceleași chestii. Cu toată frica de războiu, se poate afirma că incă pentru mulți ani lupta pentru dominarea Pacificului va fi numai comercială, și că predominarea in politică și victoria in un eventual războî le va avea poporul, care va avea intăitatea in lupta comercială. Că in lupta pentru supremația comercială, Japonia va fi un factor important, acesta e un fapt evident: mai mult, se poate prevedea depe acum, că Japonia va fi cel mai insemnat concurent al Statelor-Unite in această luptă. Dezvoltarea marinei comerciale japoneze nu e un fapt intimplător, datorit numai imprejurărilor naturale; ea se datorește unor sforțări conștiente și metodice ale poporului japonez. Istoria dezvoltării marinei comerciale japoneze pune in evidență multe din caracteristicele acestui extraordinar popor. Prin situația geografică—identică cu a Angliei—Japonia era menită să joace un rol important pe mare. In secolul al XIII-lea, Japonia avea, pentru acel timp, o foarte insemnată flotă comercială, care tăia mările in toate direcțiile, ajungind a stabili comunicații regulate cu Anglia, Olanda și alte țări din Europa.

In veacul al XVI-lea, guvernul japonez, cedind sentimentului național de izolare a poporului japonez, nimicește această marină infloritoare prin diferite măsuri, care opreau construirea de corăbii noi și dispuneau chiar distrugerea corăbiilor deja in ființă. In scurt timp, marina comercială japoneză fu distrusă. O politică mai vrăjmașă interesului unui popor nu se poate imagina: sentimentul exclusivist naționalist atenta la insăși viața organică a poporului. Nevoile reale ale unui popor insă trebuesc totdeauna satisfăcute, dacă acel popor trebue să trăiască. Din pricină că rețeaua drumurilor interne nu se dezvoltase pe uscat, comunicația intre diferitele părți ale aceleași insule trebuia să se facă pe coaste cu corăbii, care erau cerute și de nevoia comunicării intre diferitele insule. Distrugerea totală a marinei ar fi dus la distrugerea unității politice și administrative a țării. Adversarii prejudecăților dăunătoare poporului iși găsesc in această flotă de coaste punctul de sprijin. Incetul cu incetul, cite una din aceste corăbii, sub protecția vreunui om cu influență politică, se depărtează de coaste, reluind firul tra-

diției vechei marinei japoneze, lumea începe să se convingă de foloasele comerțului pe mare și, la urmă, legile prohibitive sînt desființate. Greutatea la început consta mai ales în lipsa de marinari experimentați : înlăturarea grabnică al acestui neajuns arată aptitudinile acestui popor. În curînd tratatele comerciale cu Statele-Unite dau un nou impuls dezvoltării marinei comerciale. In 1890, Japonia avea în total, 251 vase comerciale cu un tonaj de 151.000 tone ; iar în 1906, adică în timp de 15 ani numai, Japonia a ajuns să aibă 1906 vase cu un tonaj de 1,129,677 tone. Această creștere vertiginoasă n-a fost oprită nici de războiul cu Rusia : în urma războiului Japonia își are încă crescută marina comercială. Sacrificiile care se fac pentru creșterea acestei marine sînt admise de tot poporul : nimeni nu-i contra.

In mai puțin de un secol tot poporul și-a schimbat convingerea în această privință. Avîntul mare al creșterii a început după războiul cu China. Guvernul a făcut să se voteze legi speciale pentru încurajarea acestei creșteri și intervine direct prin subvenții și prin premii la mărirea flotei comerciale. Inmulțirea liniilor permanente de comunicații pe mare s'a făcut cu aceiași iuțeală : încă dela 1903 tot traficul între Japonia și Korea e în mîna Japonezilor. Ca să se vadă lupta înverșunată și victorioasă ce o poartă Japonia cu Puterile concurente, e deajuns să cităm următorul exemplu : în 1902 Germania avea pe linia Kobe-Tsingtan un tonaj de 8.000 tone, iar Japonia de 7.500. In 1903—adică în un an—Germania ajunge la un tonaj de 20.000 tone, iar Japonia crește la 28.145 tone. E deajuns acest exemplu, ca să se poată prevedea unde se va desfășura viitoarea mare dramă istorică.

Lupta pentru stăpînirea Pacificului va tulbura, desigur, pacea lumii.

Apa morților.

I.

În *Istoricul orașului Săveni*, un prefect vechiŭ a scris aceste cuvinte despre capitala ținutului pe care îl ocîrmuia :

Originile orașuluĭ Săvenĭ se urcă pe la 1800—1820. Întâiŭ a fost un sat ale căruĭ începuturĭ se pierd în noaptea timpurilor și care se zice că-șĭ trage numele de la un boer al luĭ Ștefan cel Mare, numit Sava-Hatmanul. Pe la 1800 importanța sa a început a crește, vechea capitală de ținut a decăzut tot maĭ mult, și la 1835 capitala județuluĭ s'a strămutat la Săvenĭ. Datorită hărniciei unora dintre prefecțiĭ partiduluĭ liberal, astăzĭ orașul se bucură de o bună administrație, are patru școlĭ primare, un liceŭ, o școală profesională, și alte instituțiĭ folositoare. Populația sa se urcă la 15.000 de suflete, ș. a.

Multă vreme a urmat, după apariția broșuriĭ, luptă între cele două gazete de partid. Conservatoriĭ aŭ început să atace cu strășnicie administrația liberală și aŭ dovedit negru pe alb :

1. Că nu-ĭ adevărat că toate instituțiile orașuluĭ ar fi făcute de liberalĭ ;

2. Că partiduluĭ conservator îĭ revine onoarea clădiriĭ liceuluĭ și palatuluĭ administrativ ;

3. Că liberaliĭ aŭ făcut o administrație de codru ; că la clădirea școlilor primare, a palatuluĭ de justiție, ș. a. *aŭ furat* cel puțin șasezecĭ la sută, și acum chiar aceste clădirĭ sînt în stare de ruină....

4. Că viitorul este al partiduluĭ conservator, al căruĭ șef este, etc., etc.

Indată gazeta liberală a eșit cu documente și cu felurite dovezĭ și a făcut următoarele declarațiĭ :

1. Că nu-ĭ adevărat nimic din ceia ce cu atîta lașitate insinuiază onorabiliĭ de la *Alarma* ;

2. Cu cifre și fapte se dovedește ce cumplit jaf aŭ făptuit conservatoriĭ la clădirea liceuluĭ și a palatuluĭ administrativ ale căror ziduri chiar încep a crăpa ;

3. Că viitorul este al partidului liberal, ș. c. l.

După aceste importante declarații de o parte și de alta, aŭ urmat altele: *Voința* începu a arăta nenumărate abuzuri ale administrației liberale, la cumpărarea cailor de la pompierie, la prunduitul străzilor, ș. a. Iar onorabilii de la *Alarma* începură să întrebe cu un zimbet satisfăcut: «Dar pe vremea cînd se făceaŭ trotuarele, ce s'a întîmplat? Cum se face că domnul Neculai Irimia, pe-atuncî primar, și-a clădit chiar la acea epocă o casă de milionar?.... Vom veni cu acte și vom zdrobi nerușinarea și îndrăzneala acelora cari reprezintă regimul funest ce a adus țara la ruină, ș. a.»

A fost atacat cu această împrejurare și domnul Vasilică Popazu, unul dintre membrii marcanți ai liberalilor, fost și actual consilier comunal. Dar domnia-sa, om cu duhul blîndețeî, a zimbit cu durere numaî și s'a tînguit, în după amiezile calde, la cofetărie, pe cînd toți oamenii de seamă aî tîrguluî se adunaŭ acolo și sorbeaŭ cafele, cetind gazetele. «Unde sînt averile mele? —suspina dumnealuî, întinzînd brațele; unde sînt? De ce mă osîndesc degeaba, pe mine, om cinstit?.... Iaca, feteî pe care am măritat-o, nu i-am dat un ban zestre....» Ceilalți, și ceî atacați și ceî cruțați, făceaŭ haz: «Da' ce te îngrijeștî așa, cucoane Vasilică? Așa-î lupta politică.... Ce să-i facî?....» Și cuconu' Vasilică, nalt, slab și osos, se îndoia pe scaunul luî, ca îndurerat de un circel, și suspina: «Dar' ce aŭ cu mine, cucoane? Eŭ îmî caut de nevoile mele.... Ce aŭ cu mine?...»

A fost atacat și maiorul Stahu, om violent, ginerele luî cuconu' Vasilică Popazu. Maiorul a început a-și suna cu zgomot sabia luî de rezervist și a făcut gură mare la cofetărie. A declarat că va tăia el urechile cățeilor acelora, cari mîzgălesc hîrtia, scriind tot felul de prostiî...

Aŭ fost atacați însfîrșit și alți mulți oamenî de seamă aî orașuluî, foștî primarî, foștî prefecți, actualul primar, actualul prefect, profesorî, preoți, cu prilejul aparițieî broșuriî *Istoricul orașuluî Săveni*; apoî s'a făcut încet-încet liniște,—căcî toate se potolesc în lumea aceasta. Și 'n Săveni nimic nu s'a schimbat. A rămas orașul tot cașî 'nainte de apariția broșuriî fostuluî prefect, tot cu acelașî liceŭ, cu același palat administrativ, cu aceleașî școlî, cu aceiașî cofetărie, cu aceleași mahalale pline de Ovreî, cu aceleașî străzî murdare, cu aceleașî felinare chioare,—cu toate binefacerile la care luaseră parte, pe rînd, cele două partide istorice.

In timpul nopții (fac cu durere mărturisirea), simt de multe-orî cu groază că lumina ochilor nu mă ajută în căutarea străzeî pe care mi-am așezat sălașul: trebue să dibuesc cu bățul, ca un orb. La calendar scrie lună, și cerul e plin de nourî ca păcura; iar din pricină că scrie lună la calendar, administrația cată să facă economie de petrol: ceia ce nu poate să fie decît spre folosul nostru al tuturora. Dar groaza sporește în nopțile

acestea negre ca iadul: căcî pe unele străzî sînt adevărate rîtăcăni, în care căzînd un biet cetățean poate să-șî frîngă o mînă, un picior, orî să-șî rupă gîtul.... Noroc că lampa cea de sus, de pe seninul ceruluî, ca o binecuvîntare, ca o milostivire a Celuî Prea Innalt, îșî revarsă destul de des binefăcătoarele sale raze asupra acesteî nemernicii de jos.

Numaî vorbesc despre vremurile acelea cînd zăgazurile ceruluî se deschid și binecuvîntate ploî adapă pămîntul. Atuncea șuvoae repezî curg pe străzile piezișe, bălți care oglindesc cerul și arborii tunșî aî grădiniî publice se întemeiază în fața palatuluî administrativ, oceane de noroî se întind în mahalalele mărginașe.

Dar oamenii nu sînt niciodată vinovați: totdeauna găsim o pricină, de la care pornesc faptele lor; eî nu sînt decît biete viețuitoare, mînate de fatalitate; și împrejurările sînt de vină. De aceia poate nu oamenii noștri sînt de vină că orașul ni se află într'o stare de plîns; poate că nu eî sînt de vină că s'aŭ cheltuit bani peste bani, sume marî, și totușî nu s'a făcut nimic bun, nimic durabil.... Palatul justițieî crapă, și amenință cu pedeapsa surpăriî și pe judecătorî și pe judecați; primăria arată geamurî lipite cu hîrtie, ca niște ochî de orbi; în școlî în timpul erniî suflă vîntul și bieții copiî tremură, iar profesoriî reumaticî se plimbă prin clas în paltoane, cu căciulele în cap, și tușesc.... De anî de zile primariî burtoșî s'aŭ străduit să facă cîte-ceva și n'aŭ izbutit, din pricină că opoziția se împotrivea, ca să facă ea cînd partidul eî va veni la putere.

Am ajuns într'o stare tristă. Nicăerî nu se poate odihni cu plăcere ochiul. Pe Strada-Mare, umblă birjarî în zdrențe, cu trăsurî hodorogite, cu caî șchiopî, cu ochî dureroșî; la grădina publică în fiecare an copacii vechî sînt schilodiți fel și chip, iar pe aleî în fiecare an se pun arbuștî noî; și după fiecare schimbare de primar, se modifică și planul grădiniî publice, o biată grădină în care se înghesuesc oamenii, ascultă muzica și înghit colb.

Pe străzile fără nume ale mahalalelor ovreeștî în vremea veriî o zarvă mare se ridică, amestecată cu miazme: iar de cum dă răceala se închid căsuțele ca niște morminte și o tristeță adîncă pune stăpînire peste toate.

In puținele ulițî cu grădinî și cu case albe, se arată rîndunele peste an, și zboară fluturî; cîntă și cucul cîteodată. Dar între darurile gingașe ale naturiî, omul tot cu suflet fără blîndețe a rămas: ș'aicî, cașî în alte părțî ale tîrguluî, se ceartă femeile și urlă copiii, ș'aicî urcă împleticindu-se bărbațî; ș'aicî fac politică cetățeniî. Rare sînt casele în care se odihnesc suflete domolite de profesori pensionarî, de preoțî bătrînî, cari-șî aduc aminte de pe vremea Rușilor și de pe vremea cînd altfel era viața în tîrgul acesta.

II.

De cum daŭ căldurile primăverii, până la cele dintâiŭ semne ale ernei, la cofetăria «cea mai bună» din Săvenĭ se adună lumea subţire. Domnu' Iozef, un Ovreiŭ mititel, cu părul alb, palid la obraz, cu vorba moale şi tărăgănată, umblă încet de la masă la masă, cu un zîmbet de prietinie: dumnealui are multe cunoştinţi despre muşteriiĭ săĭ, şi a schimbat mulţi prefecţi. Madama Roza pare a fi fost cîndva, pe vremuri, o femeie nu tocmai urîtă. Din trecut i-a rămas un rîs prea uşor şi glasul tare, gălăgios şi vesel. Mai ales cu săbiile garnizoanei face haz. Ochii însă i-aŭ rămas mititei, între sprincene şi obrajii crescuţi, şi nasul are o culoare ruşinoasă.

Intr'o zi caldă de la sfirşitul lui Martie, cea dintăiŭ zi mai caldă a anului, lumea bună din Săvenĭ a eşit pe uliţi, ca să se mai bucure de soare. Pe urmă, în lumina după-amiezii, boerii s'aŭ oprit la mesele roşii de tablă scoase de domnul Iozef pe trotuar. Unii au cerut bere proaspătă, alţii cafele, unii aŭ prins a juca table.

Era acolo domnul prefect Eugen Eustratie, nalt, subţire, cu mustaţa căruntă şi cu faţa smeadă, plină de bunăvoinţă şi de prietinie; era fostul prefect, cuconu' Nicuşor Negruş, scurt, gros şi plin ca un sac, alb la obraz şi bine ţinut, cu glas plin de dulceaţă, cu gesturi bine rotunzite, frumos ca în faţa onoratului tribunal. Era primarele, tînăr, foarte blond, îmbrăcat după ultima modă: domnul Anibal Damian. Era fostul primar, domnul Andronic Papadopol, cu mînile lui tremurătoare ca nişte oase de schelet, şi cu vorba-i peltică de palicar. Era preşedintele tribunalului, Alexandru Lascar, cu picioarele lui mici în ghete fine, cu mînile lui mici în mănuşi fine, castanii, cu capul lui mic tuns, rar şi frezat din proaspăt, îmbrăcat din cap în picioare după cea din urmă modă; o privire o strecura spre picioare, o privire spre mînile care ţineaŭ cu eleganţă un bastonaş, o privire spre fereastra care-l oglindea, ş'o ultimă privire plină de gingăşie spre cucoanele care-l priveaŭ şi-l salutaŭ zîmbind cu fine mişcări din cap, de sus în jos. Mai eraŭ advocaţi, profesori; era şi domnul general Nicolae Hrisanti, frumos şi mîndru ca un leŭ. Era acolo tot ce avea Săvenii mai ales. Ziua aceia caldă îi trezise pe toţi şi-i scosese la soarele primăverii ca pe un cîrd roşu de *vacile-Domnului*.

Deputaţii lipseaŭ. Eraŭ la Bucureşti: votaŭ legi. Şi ceĭ adunaţi la cofetărie tocmai începuseră a vorbi despre ceia ce reprezentanţii naţiunii discutaŭ: reforma legii electorale. Prefectul, cu vorbirea-i uşoară, arăta că e nevoie de o aşa reformă, pentruca cetăţeanul să fie sigur de votul lui, să ştie că legea-i garantează secretul votului.

«Negreşit! zise de la altă masă cuconu' Nicuşor Negruş, fost prefect, cu mulţămire vădită;—lucrul acesta trebue să se facă...» Şi-şi mişca valurile bărbiei mari, înghiţind cu lăcomie o prăjitură.

Preşedintele tribunalului începu să rîdă tremurîndu-şi capul: «Nu ştiu dacă convine unui partid o reformă adevărată...

— Cum adevărată?—întreabă cu seriozitate prefectul.

— Natural!—strigă generalul Hrisanti. Cum am mai face alegeri sigure, dacă se garantează secretul votului?

— A, nu! s'avem ertare, generale!—rosti vesel prefectul. Noi ne gîndim întăiu la binele public. Dovadă, că voim să facem reforma.... Ministrul a adus legea..... E adevărat că opoziţiei nu-i convine de aceia chiar se împotriveşte....»

Cuconu' Nicuşor Negruş se simţi jignit în numele partidului său.

«Ce spui, nene Eugen?—strigă el lungindu-şi buzele şi grămădindu-şi în piept bărbiile, caşi cum ar fi fost foarte dezamăgit. Apoi noi, dragă, am dat multe dovezi... Imi pare rău... Vra să zică dacă facem opoziţie....

— Vra să zică dacă faceţi opoziţie, trebue să atacaţi o lege bună?—întrebă, înălţîndu-şi sprincenele, Anibal Damian.

— Cum? da' dumnevoastră n'aţi atacat atîtea legi excelente?—strigă Papadopol, fostul primar, scuturîndu-şi în aer mînile de schelet.

— Stăi, frate, stăi!—cuvîntă Negruş cu duhul blîndeţei; noi trebue să fim blînzi, să discutăm în linişte.....

— Cum?—strigă iar, deodată, înfuriat, Papadopol, scuturîndu-şi mînile; numai dumneavoastră aveţi drept să faceţi opoziţie?... Imi pare rău! M'am purtat totdeauna leal cu dumnevoastră, dar dumneavoastră pretindeţi una şi alta. Asta nu se poate!»

Partidul lui Papadopol deodată avu un zîmbet; deodată conservatorii simţiră focul luptei curgîndu-le în vine. Iar liberalii priviră zîmbind pe prefectul lor.

«Domol, dacă-i vorba să discutăm, apoi trebue să discutăm domol; *Romînul* e naţie blajină.....» zise cu linişte şi apăsat prefectul; şi partizanii săi începură a rîde, privind cu coada ochiului spre fostul primar.

Palicarul Papadopol sări în picioare şi zvîrli la dreapta şi la stînga două scaune. Pielea obrazului i se înroşi supt năvala sîngelui. Mînile-i tremuraŭ ca scuturate de friguri.

«Domol?—strigă el. Domol? de discuţie fugiţi,—da de altele nu fugiţi!... De discuţie fugiţi; vă feriţi să răspundeţi ce s'aŭ făcut felinarele care era vorba să se cumpere.... Dar cu trotuarele ce s'a făcut? De asta vă feriţi dumnevoastră!.....»

Şi deodată căzu pe scaun, cu un rîs de răutate.

«Lăsaţi, frate, lăsaţi!—zise Negruş, întinzînd cu blîndeţă mînile înnaintea sa, parcă voia să binecuvinteze.

— Cum să las?—zise încet şi repede, sculîndu-se drept în picioare, Anibal Damian. Cum să las? Nu se poate! Vreaŭ să întreb pe domnu' Papadopol numai un lucru: ce mai fac cei doi cai ai pompieriei, pe care domnia-sa i-a economisit în grajdurile sale?.....»

Soarele împrăştia puzderie de raze. Şi 'n lumina lui deodată

începură a sticli ochii, începură a luci dinții cu zimbiri de pace ori de răutate. Luară cu toții odată cuvîntul, și, ca'ntr'un parlament improvizat, începură să-și svirlă în cap, cei de azi și cei de eri, palatul de justiție, primăria, liceul, școlile,—și toate cite le frămîntaseră gazetele *Voința* și *Alarma* chiar în toamna ce trecuse.

Printre luptători umbla liniștit, cu părul lui alb și cu obrazu-i palid, Iozef cofetarul. Madama Roza eșise cu nasu-i roș în prag și privea și asculta curioasă. Făcea loc bărbatu-său cînd intra, cînd eșea,—apoi iarăși, cașicum ar fi fost trasă de un resort, apărea în prag și se răzima de ușor, cu mînile încrucișate pe piept.

Dezbaterea urma tot mai furtunoasă și mai repede; tot așa de repede se adunaŭ pe cerul de primăvară nouri cenușii. De cîteva ori cercară în zădar prefecții, cari eraŭ veri, să-și potolească partizanii. Se sculă de la locul lui și generalul Hrisanti și se apropie întăiŭ de Eustratie, pe urmă de Negruș; își puse mîna cu taină la gură:

«Șade răŭ, *monșer*, față de toți...... de Iozef..... Și vin cucoane ca să petreacă..... să ia o prăjitură... și găsesc scandal....»

Cercă și Eustratie, cercă și Negruș, întinzînd mînile, să potolească mai ales pe cei doi potrivnici întru primărie. Dar ei nu conteneaŭ, înghițeaŭ cu furie prăjituri și apă, și-și azvirleau acuzări unul altuia.

Dar deodată sună muzica regimentului; într'o furtună de tobe, de talgere, de clarinete și de alămuri de tot felul se apropie, umplu viforoasă strada; și regimentul trecu în pas cadențat, cu soldații prăfuiți, cu ofițeri mîndri, zîmbind din cînd în cînd și plecînd săbiile în semn de salut. Învăluirile muzicei se depărtară; fulgerările armelor trecură. Luptătorii conteniseră. Generalul zise, răsucindu-și o țigară:

«Aici e puterea țării, domnilor, degeaba vă sfădiți dumneavoastră.....»

Luptătorii însă voiau să dovedească că nu se daŭ cu una cu două; Anibal Damian își înnălță cu dispreț obrazul bălai, Papadopol își înnălță mînile. Dar după furtuna muzicei porni deodată un vîrtej de vînt, nouri se lăsară asupra soarelui, și picături începură a piri. Toată lumea se ridică și trecu în cofetărie: o încăpere mare cu scaune și canapele de postav roșu. Cele cîteva trăsuri cu cucoane care se plimbaŭ pe Strada-Mare sosiră în galop, se opriră,—și iar voiaŭ potrivnicii să-și înnalțe glasurile, cînd năvăliră cucoanele rîzînd, îmbujorate la față, speriate de stropii de ploaie....

Ana Hrisanti intră cu greutate, grămădindu-și pe ușă trupu-i uriaș. Intrată, se întoarse cu un zîmbet vesel, și apucă de mînă pe Maria Stahu.

«Poftim, drăguță, intră, măcar odată să te vadă aici toată lumea, ființă prea singuratică!.....»

Toate fețele zîmbeau. Ana Hrisanti era cunoscută ca femee

veselă, iubitoare de aventuri. Se vorbeaŭ foarte multe pe socoteala ei. Iar nevasta maiorului Stahu, foarte tînără, subțire și palidă, intră iute și trecu spre masa generalului. De la o masă din fund se sculă și maiorul Stahu arătîndu-și în lumină obrazul roș; și ușa se deschise iar, ș'o învăluire de vînt parcă împinse în cofetărie și pe cuconu' Vasilică Popazu cu cele două fete ale lui.

Rămase liniște deplină și cu toții priveaŭ curioși, căci toți știaŭ istoria Mariei Stahu. Știau că e nefericită în căsnicia-i cu maiorul, om cu mult mai în vîrstă decît dînsa. Știau că între ea și tatăl săŭ Vasilică Popazu domnește răceală din pricina mamei de-al doilea ș'a celorlalte două fete, surori vitrege. Mai șopteau unii că ar fi ceva între Maria Stahu și Iorgu Voinea, proprietar tînăr, de la Plopeni. Cu toții din tîrg însfîrșit, la epoca aceia, așteptaŭ în fiecare zi vești despre ceia ce se mai întîmpla cu acești actori cari jucaŭ o comedie ori o dramă. De aceia toți, și bărbații, și mai ales femeile, priveaŭ curioși pe Maria Stahu. O văzură schimbînd o vorbă, ca în treacăt, cu bărbatu-său, care se așeză zîmbitor și prietinos lîngă dînsa; o văzură întorcîndu-și cu răceală ochii și dînd din cap spre Vasilică Popazu și spre cele două fete ale lui.....

«Parcă nu i-ar fi tată...»—șopti o cucoană către bărbatu-său.

Generalul Hrisanti începu să rîdă cu veselie la o glumă a nevestei lui. Prinse a face haz și maiorul Stahu. Maria deodată păru căzută pe gînduri, cu ochii negri ațintiți spre învăluirile de ploaie de afară.—Purta peste părul bogat o pălărie neagră cu pană de struț; rochia cenușie îi stringea trupul ușurel și tînăr. La piept avea un mănunchi de viorele. Era o arătare de primăvară; și prefectul se aplecă la urechea lui Anibal Damian c'o vorbă tainică. Amîndoi zîmbiră ca la o veste fericită; și toți cîți le urmăriseră mișcarea zîmbiră și-și întoarseră privirele spre înfățișarea gingașă a Mariei Stahu.

Dar ropotul grabnic de ploae stătu, și suliți lungi de raze de aur răzbăteaŭ înveselind geamurile cofetăriei; în stradă luceaŭ bălți proaspete, ca niște oglinzi. Ana Hrisanti vorbea veselă despre plimbarea pe care o făcuse cu Maria Stahu pînă 'n marginea tîrgului; își întorcea obrazul plin, rumăn, cînd spre general, cînd spre maiorul Stahu, dînd din cap și din mînі, apoi apucă de braț pe Maria:

«Iaca, drăguță, a dat soarele!—zise ea. Putem să eșim din iad.....

— Credeam că mergem acasă...»—vorbi încet Maria și se întoarse spre bărbatu-său.

Generalul începu să rîdă, văzînd că mulți dintre cei veniți cu ploaia se sculaŭ; apoi făcu semn de prietinie, cu mîna, lui Vasilică Popazu:

«Și dumneta pleci? de-abia ai venit.....»

Popazu își îndreptă trupul lung și întinse spre general gîtu-i subțire, de care parcă era aninat capul cu păr puțin și cu

barba ca mătasa popușoiuluĭ. Pe obraz se ivi în încrețiturĭ dese un zimbet blajin și umilit:

«Apoĭ eŭ cu fetele am eșit, domnule general..... Știți..... o leacă de soare... o leacă de aer...»

— Asta trebue, asta trebue.....—zise generalul repede, ca să zică ceva.

Vasilică Popazu făcu doĭ pașĭ marĭ și se apropie încovoindu-se. Zise cu nespusă bunătate, cu glas dulce:

«Da' dumnevoastră ce maĭ faceți?... Da' mata, Mărioară, parcă te văd cam palidă..'»

Pe cînd grăia, încovoiat, dădea mîna cu toțĭ. Fetele stăteaŭ drepte, cu mînile în lungul trupuluĭ, la masa părăsită.

«Da' dumneata, ginere? Bine? tare frumos! de asta mă bucur... Sărut mîna, madam Hrisanti, sărut mîna..... Eu am eșit cu fetele. Aĭ eșit și mata să maĭ vezĭ primăvara..... Mă bucur tare mult..... Da' mata, Mărioară, te văd cam palidă.....

—N'am nimica, tată,—zise Maria Stahu,—mă simt foarte bine.

— Așa? De asta mă bucur. Prea bine.....» Și foarte vesel dădu iar mîna cu toțĭ, și cu brațele întinse se întoarse spre fetele luĭ, și începu să le mie încet, pipăindu-le spatele, spre ușă.

Toțĭ din cofetărie priviseră cu luare minte. Și ceĭ ce maĭ rămăseseră, eșeaŭ. Acum Anibal Damian iar își înnălța cu dispreț capul, privind peste umerile altora pe Andronic Papadopol, vrăjmașul săŭ.—Maria Stahu eșea sprintenă, urmărită de privirile bărbaților; generalul rămase cu cotul pe masă, gînditor, învăluit de fumul țigăriĭ. Maiorul porunci o cafea cu rom. Duruitul trăsurilor porni afară.—Apoĭ ușa se deschise zmuncită și un om tînăr, cu barba mare neagră, intră, se opri o clipă drept și privi cu oarecare mîndrie în juru-ĭ.

Maiorul Stahu începu a răcni, întinzînd brațele:

«Aicea, Iorgule! Aicea, Voineo!... Bine-aĭ venit, frate!

Un murmur trecu prin toată încăperea, fețe zimbitoare se înnălțaŭ, brațe se întindeaŭ. Și Iorgu Voinea trecea zîmbind spre Stahu. Era încălțat cu cizme de lac cu turetcĭ nalte,—mijlocul i-l strîngea un spențer de catifia. In cap purta o șapcă albastră rusească, cu cozorocul scurt plecat pe ochĭ. După fața-ĭ tînără, după imlădierile trupuluĭ voinic, se cunoștea omul crescut în aer, în soare și vînt.

Dădu prietinos mîna cu Stahu, cu generalul. Apoĭ se așeză pe scaun și își întoarse obrazul spre domnul Iozef, care se și înfățișase la stînga luĭ, stînd încovoiat, cu capul plecat, așteptînd porunca.

Iar în jur zarva porni din nou. Și dezbaterea veche se învenină iar. Andronic Papadopol își înnălță mînile și strigă către Voinea:

«Domnule Voinea! domnule Voinea! mă mir că nu te-aĭ înnecat cu tot cu trăsură în unul din lacurile create pe străzĭ de dumnealuĭ!...»

Și cu un gest tragic își întinse brațul osos spre Damian.

«Ba să mă erțĭ! ba să mă erțĭ! Dacă așĭ prundui ulițele cu

ceia ce aŭ luat uniĭ și alțiĭ din averea comuneĭ, cu banĭ bunĭ să prunduesc, poate așĭ umplea gropile..... Dar așa cu ce? Ce ne-a maĭ rămas...?»

Risete marĭ întovărășiră răcnetul primaruluĭ.

Andronic Papadopol începu să se scuture cu mînie, începu a repezi scaunele la dreapta și la stînga și căută să-șĭ fac loc, vînăt la față, cu ochiĭ bulbucațĭ, cu buzele strînse.

«Domnule!—strigă el, tremurîndu-șĭ în toate felurile pe sus brațul drept. Domnule! Te poftesc să-țĭ retractezĭ cuvintele....»

Damian se răsturnase pe scaun și obrazu-ĭ balan lucea de bucurie ca un soare.

Dar nicĭ de data asta n'avea s'ajungă la un sfîrșit dezbaterea celor doĭ dușmanĭ întru primărie. Partizaniĭ unuia și aĭ altuia se mișcaŭ cu mînile întinse, apărînd parcă ceva scump; madama Roza se văita într'un colț c'o mînă la falcă; domnu' Iozef alerga de la masă la masă strîngînd ceștile și paharele. Pe dinnaintea cofetărieĭ trecu trăsura generaluluĭ; o clipă durui; ceĭ dinlăuntru văzură chipul zimbitor al doamneĭ Hrisanti, și profilul palid, sub pălăria neagră cu pană de struț, al Marieĭ Stahu. Pe urmă un cal poticni într'o baltă, se prăvăli pe-o coastă, aproape în cădere. Vizitiul struni caiĭ din toate puterile, lăsindu-se pe spate, trăsura se opri zguduindu-se. Țipete de spaimă se auziră afară. In cofetărie toțĭ se ridicaseră în picioare. Generalul se ridicase cu sabia zîngănind și se repezise. Se repeziră în sus și Voinea și Stahu.

«Aĭ văzut? Ațĭ văzut?—strigă Papadopol cu plăcere nespusă. Asta-ĭ administrația domnieĭ-sale. Domnule general! asta-ĭ administrația domnieĭ-sale!»

Acuma sări, deodată îngălbenit, cu ochiĭ crunțĭ, Anibal Damian, și începu să-șĭ facă loc printre ceĭ carĭ cercaŭ să-l oprească.

Papadopol însfîrșit se răzbuna și nu maĭ putea de bucurie:

«Asta, domnilor, e administrația domnuluĭ *Animal* Damian!...»

Afară nu se întîmplase nimic, trăsura plecase, ceĭ eșițĭ intraŭ. Damian se repezise într'un avînt de mînie nebună spre Papadopol, rostind:

«Grecule! îțĭ arăt eŭ ție!»

Dar deodată se ridică în fierbere un om maĭ mînios decît toțĭ, sau care părea maĭ mînios decît toțĭ: Iorgu Voinea. De la ușă se repezi, cu capu 'nainte, își făcu loc, și puse mîna pe un scaun. Își încordă brațele vînjoase și-șĭ umflă pieptul:

«Afară politica! administrația nouă și veche afară!...» Era în amenințarea luĭ un avînt de furtună; era poate o glumă; dar se vedea că omul ușor putea trece dela glumă la faptă de mînie: Voinea era chiar cunoscut ca om furtunos și cam într'o parte.

Frămîntarea se liniști ca prin farmec. Papadopol își căută pălăria și eși repede, după ce zise celor din juru-ĭ cu un zimbet de îndoială: «Salutare! salutare! la revedere». Ceilalțĭ se așezară pe la locurile lor; încet-încet se făcu liniște. Prefecțiĭ

căutaŭ să aducă cite-o glumă în dezbatere şi găsiră prilej să-şi spue cite-o vorbă bună; iar generalul şi maiorul Stahu rideaŭ răsturnîndu-se pe scaune, pe cînd Voinea, crunt, stăpînindu-şi un zîmbet, îşi trăgea scaunul la masă.

«Măi Iorgule!—strigă Stahu,—aï avut haz! Asta a fost straşnică!..... Ziua de azi nu putem noï s'o trecem aşa, după asemenea ispravă!.....»

III.

Maiorul Stahu din tîrgul nostru e un om în putere încă, bine făcut, scurt, pieptos, roş la obraz, cu un gît ca de taur. Işi ridică cu mîndrie, înainte de a începe o vorbă, mustaţa groasă, roşcată. Indată se aprinde, grăind în orice împrejurare cu mînie, cu un glas care are ceva dintr'un gemăt, un glas rostit cu dispreţ parcă, cu bărbia îndesată în cravată. Şi cînd s'aprinde, rana închisă, pe care o are la frunte din vremea războiului, se înroşeşte puternic şi-şi lămureşte bine, între tîmplă şi ochiul sting, conturul de potcoavă.

Ca pensionar ce este, n'are ce face. Acasă în gospodărie nu prea stă ziua, deşi are nevastă tînără. «Obiceiŭ vechiŭ, zice el; ce poţi să-mi faci?» Repede îşi inspectează dimineaţa ceï doï caï mărunţi şi cinii de vînat, apoï o porneşte pe uliţa mare, să se întîlnească cu unul şi cu altul. La un pahar de băutură, după aceia, prinde a istorisi isprăvile luï vînătoreşti, amintirile din oaste şi persecuţiile lui împotriva Ovreilor.

In seara aceasta de primăvară sta în fundul uneï odăiţe, la o crîşmă pe care o descoperise el nu de mult. «Are un vin! zicea cu admiraţie către cunoscuţi; are un vin!...» Şi-şi ridica ochiï spre cer şi întindea o mînă într'o parte. «Şi este acolo o copilă, dragul meŭ!....» Şi ducea la gură treï degete de la mîna dreaptă.—Sta în odăiţa strîmptă, cu căpitanul Cristian, din activitate, alt vînător mare, şi cu Iorgu Voinea, proprietarul de la Plopenĭ.—Abia intră Voinea, şi maiorul, ţinu să dea importanţa cuvenită întîmplăriï dela cofetărie. Incepu deci cu un glas şi cu un ton potrivit după paharele sorbite până atunci.

«Dragul meŭ! şezi colea, pe scaun şi bea un pahar de vin. Trebue să serbăm izbucnirea ta! Brava! Am mare chef azi; la cofetărie eram bleg, da' acu am chef! E un vin, dragul meŭ, e un vin!... Şi este o copilă!... Şezi... De jumătate de ceas te aştept şi de jumătate de ceas căpitanul ista îmi trînteşte nişte minciuni de vînătoare, de-mi vine să-i vîr pumnu 'n gură, să-ï fac mutaţie la fălcï. Bine, mă, ce fel de vînător eştĭ tu? Minciuna, mă, se spune ca să fie crezută; maï cu gingăşie; dar nu aşa tronc! parcă aï trage c'un ciomag în baltă...»

Voinea, îşi zvîrli pălăria şi mantaua pe-un divan şi-şi trase un scaun. In vremea asta, căpitanul Cristian îşi trăgea cele două caere fumuriï de sub nasul turtit, şi rîdea de să prăpădea,

ridicînd capul spre tavan şi coborîndu-şi-l îndată spre genunchĭ, un cap aşezat pe un trup lung, deşirat, strîns în uniformă.

«Ce rîzi, mă? ce rîzi? strigă maiorul cu mînie, şi se întoarse spre Iorgu Voinea. Ştiĭ ce-mi spune? Azĭ zice, cum am eşit în huceagul din vale, zice, am împuşcat şase sitari. Auzĭ dumneata! Unde-s sitarii? Unde i-aï dus?

— Unde să-ï duc? răspunse Cristian. Acasă la mine. Ce? ţi se pare lucru mare, domnule maior? Unul după altul, în jumătate de ceas; Pil-pil-pil-pil!—Şi eŭ tranc! şi pe urmă *aport!* Şi mi-l aducea Azor în gură... Era o frumuseţe!

— Eï apoĭ, urlă maiorul, trîntind cu pumnu 'n masă.—Să nu-ï zdrobeştĭ ţesta capuluï? Şi privea cu ochĭ furioşi pe Voinea, care zîmbea sorbindu-şi paharul. Maï are el poveştĭ de acestea. Aista-ĭ vînătorul cel vestit care şi-a încărcat puşca cu piroane. A intrat în pădure... Să vezĭ cum a fost... A intrat în pădure, vede o vulpe,—o ia la ochĭ, tranc!... tocmaï cînd trecea vulpea prin dreptul unuï copac. Ce-ţi pare dumitale, bre Voinea, pironul nemereşte drept în coada Vulpiĭ şi ţintueşte vulpea de copac. Coşcogea vulpe! Şi pe loc Cristian scoate cuţitul şi se repede. Cum îl vede Vulpea, începe să se frămînte îngrozită; trage, întinde, se zbate,—ţuştĭ scapă din piele, o ia la goană şi lasă blana aninată în cuiŭ!»

Amîndoï rideaŭ acum de bubuia odaia ca de tunet. Maiorul se îneca şi tuşea. Iar Cristian, ca un foiŭ, creştea spre tavan şi scădea, ridicîndu-şi mînile deasupra capuluï şi trîntindu-le apoĭ de masă. Chihăia subţire, cu lacrimĭ în ochĭ:

«Cheh-cheh-cheh-cheh! domnule maior, maï las'o, domnule maior! Asta o ştiŭ de pe cînd era bunica fată mare! Cheh-cheh-cheh-cheh! tot aşa spuneaï şi dumneata că ţi-a căzut în *arcĭ* cinele la o locantă, în faţa listeĭ de bucate, pe care listă de bucate era scris: ciulama de prepeliţe! Astea le ştim noï, domnule maior! le ştim de mult! cumplit le ştim, domnule maior!...»

Amîndoï le ştiaŭ şi totuşi se zvîrcoleaŭ rîzînd. Apoĭ după ce se maï liniştiră, se împăcară, căzură la învoială, cu treï sitarĭ.—Acu începu să rîdă Voinea.

«Aşa da, treĭ sitarĭ înţeleg şi eŭ!... vorbi maiorul. Haĭ, luaţĭ de icĭ. E vin bun, bre, vin *pervaĭ*, nicĭ n'aţĭ maĭ băut voĭ aşa vin. Acu, cît îl şagă-ĭ şagă. Să vă spun eŭ o istorie, bre, c'o vînătoare. Cristian o ştie, da' tu, dragul meŭ, n'o ştiĭ... Să vă istorisesc eŭ o vînătoare de raţe... Nicĭ în America nu s'a întîmplat aşa ceva. Acu vre-o cincĭ anĭ a fost. Eŭ eram cel maĭ prima vînător, asta se ştia. Găteşte prefectul o vînătoare, şi, fireşte, mă chiamă şi pe mine. Eŭ sînt văr cu prefectul... Sînt văr şi cu primarul conservatorilor, iar al liberalilor mi-ĭ nepot... Noĭ stăm bine,—ş'apoĭ le spun eŭ multe lor... I-aţĭ văzut şi azĭ în ce stare sînt. Maĭ erĭ le-am spus: Bre, ce-mĭ umblaţĭ voĭ mie cu patriotism? Patriotism, bre, acesta este! şi mă băteam cu palma peste rană. Acesta, mă, făcut de fierul păginilor!... Da' voĭ, zic, cum faceţĭ patriotism în gospodăria comu-

neĭ? Știm noĭ, zic, cum faceți! Mă rog, cum s'a făcut în tîrgul ista al dumneavoastră, zic, trotuare?... Intr'un rînd a fost unul maĭ cu cap și nu știŭ cîte zecĭ de miĭ de francĭ a cheltuit ca să facă trotuar de-acasă, de la el, până la primărie... Dar ca să mulțămească pe prefect, a făcut și prefectuluĭ trotuar de-acasă până la prefectură. — Cade guvernul; vine altul la primărie. Alt văr. Apoĭ el de ce să n'aibă trotuar de-acasă până la primărie? Și-șĭ face și el trotuar, face și celuilalt prefect... Și pe urmă se duc aceștia și vine cellalt; dar el se mutase în altă parte de tîrg... Haĭ, face trotuar de-acasă până la primărie... Să vezĭ cum rîdeaŭ! Și eŭ zic: faceți, băeți, faceți! Aveți fete și-ĭ nevoe de zestre. Ce să le facĭ... Așa ĭ vremea... Și făceaŭ un haz!... Eĭ îs băeți bunĭ, nu se supără...

Da' să vezĭ cu vînătoarea. Sînt de-atuncĭ vre-o cincĭ-șase anĭ. Hotărăște coconu' Ghiță, prefectul, cel care a scris *Istoricul*, să facem o cumplită vînătoare la iazurile luĭ Grumeza; treĭ iazurĭ unul după altul, de sute de fălcĭ, ș'o rățărie, ș'o rățărie de se întuneca soarele cîte-odată.

Bine, se face. Se încarcă două hărăbălĭ cu toate cele ce trebuesc, cu mîncărĭ, cu vinurĭ, mă rog ca pentru o petrecere strașnică. Ne luăm noĭ cu toțiĭ, primar, director de prefectură, toată administrația maĭ de samă, și toțĭ prietiniĭ. Ne luăm cartușe, nu glumă, ne suim în trăsurĭ și haĭ după hărăbălĭ, la iazurile luĭ Grumeza,

Icĭ era deal, colo deal, și înainte și înapoĭ pădurĭ de trestie cît a fi lumea. În fund, departe, o ezătură ș'o moară; dincoace altă ezătură și altă moară, și hăt la vale, luncă, moară, și altă ezătură... Mă rog ție, așa loc de vînat și Dumnezeŭ din cerurĭ l-ar fi văzut și-ar fi zis: Aferim!

Da' noĭ, ca niște oamenĭ cumsecade, întăiŭ ne punem la ospătat dezdedimineață, la răsăritul soareluĭ, și mîncăm repede, și bem cîte un păhărel de vin, și veselie și vorbă pe pajiște, între sălciĭ, — și pornesc niște discuțiĭ, dragul meŭ, phe! niște discuțiĭ cumplite... Iar cositoriĭ se duceaŭ pe dealurĭ, la iarbă, șirag, și se uita prefectul, văru-meŭ Ghiță, după dînșiĭ și rîdea cam a batjocură... «Eĭ vezĭ, zice, eĭ sînt maĭ boeri decît noĭ!» Și începe să se supere, că el, ca prefect, are năcaz cu proprietariĭ, că toată lumea strigă că țăranul, domnule, e leneș, și umblă numa' cu rachiu 'n cap... Și vorbă, și strigăt, că țăranu'-așa, că țăranu' pe dincolo... Măĭ, mă gîndesc eŭ, ce dracu', cîn' are să se sfîrșească harhatu' ista? Și încep să mă 'nfuriĭ, și-mĭ umflu eŭ pieptul și pornesc... Acŭ mie, drag nu mi-ĭ țăranul... De ce să-mĭ fie drag? Nicĭ n'am de-aface cu el! Da' mă gîndesc eŭ: toțĭ coconașiĭ ceia ce-mĭ fac? Ce-mĭ umblă eĭ și întîrzie vînătoarea? Și mă miniĭ cumplit, bre, cumplit mă miniĭ!... și unde nu încep a boncăluĭ la eĭ ca un taur, pe onoarea mea! «Ce? zic. Acela-ĭ leneș? Bine. Leneș să fie! O primăvară, o vară, o toamnă, muncește de-avalma cu dobitoacele luĭ: și-ĭ leneș! Dacă, muncește una, vă 'ntreb cînd bea?

Dar haĭ să zicem că bea! Da' noĭ, bre, zic, noĭ cumplit muncim! Noĭ, bre, sîntem oamenĭ strașnicĭ! Strașnicĭ oamenĭ sîntem! Și urlam tot maĭ tare, tot maĭ păgîn. Strașnicĭ sîntem. Dimineața, zic după ce răsare soarele, crăpăm un ochiŭ numaĭ, și prindem a căsca: Haac! și ne întoarcem pe ceia parte și maĭ tragem un somn. Intr'un tîrziŭ, ne deșteptăm adică, ne întindem și iar prindem a căsca: Haac! și strigăm să ne vie cafeaua. Bine. Vine cafeaua! bem cafeaua! și iar ne pălește căscatul! Și abia-abia ne îmbrăcăm; și dupăce ne îmbrăcăm, maĭ gustăm ceva, și eșim la plimbare. Eșim! Ne întîlnim cu uniĭ, ne întîlnim cu alțiĭ, Haĭ să bem o țuică. Te ducĭ. Beĭ, bre, o țuică, maĭ beĭ una, maĭ mănîncĭ un peștișor c'o franzeluță și maĭ daĭ pe gît un păhărel, pe urmă, bre, ți-ĭ foame. Și după ce maĭ guștĭ ceva, te ducĭ repede la masă, — ș'acolo te-așezĭ și începĭ, mă 'nțelegĭ, și dă-ĭ, și dă-ĭ! Inghite un fel de mîncare, pe urmă încă un fel, pe urmă al treilea fel, ș'al patrulea fel, și trage-ĭ vin, și ia o bucățică de brînză, ș'un măr, și iar oleacă de vin, pe urmă o cafea.... Și pe urmă o leacă de somn după masă, ha? și hor-hor! hor-hor! Și pe la toacă te scolĭ, și simțĭ așa un fel de lene... Și te scolĭ încet, și porneștĭ să iaĭ o leacă de aer... Și te oprieștĭ, colo, cu prietiniĭ, și beĭ o bere, două, jocĭ *caraмbol*; pe urmă maĭ beĭ o bere... Și într'un tîrziŭ, bre, iar te abațĭ pe la o țuică, și iar ți-ĭ foame, și abia aștepțĭ masa de seară... Și la masa de seară, dragul meŭ, iar treĭ patru felurĭ de bucate, mă 'nțelegĭ; și vin, și lichior, — și pe urmă te pălește așa o lene, măĭ, o lene te pălește... și parcă-țĭ vine să te culcĭ nu știŭ cum... Da, da, bre! așa-ĭ, bre! lasă-l să fie leneș, zic. Tare-ĭ leneș, zic. Bine că-ĭ leneș! zic». Și eĭ să tăvăleaŭ pe iarbă și făceaŭ un haz! Nimenea nu putea să maĭ vorbească.

Ș'așa le-am curmat eŭ discuția, și pornim cu toțiĭ la deal, încolo, la cel dintăiŭ opust. Până acuma s'a cam încurcat povestea, da' de aicĭ înainte vă spun cum a fost vînătoarea... Numaĭ să nu rîdețĭ atîta, și să mă lăsațĭ să sorb un pahar de vin».

Maiorul era furios, ca totdeauna cînd povestea, după un număr respectabil de pahare, și potcoava ĭ se înflăcărase între tîmplă și sprînceană.

«Iată cum a fost! strigă el. Ne-am dat jos și trăsurile stăteaŭ gata, cu caiĭ înhămațĭ. Și cu toțiĭ ne-am înșirat pe opust. Pe urmă a pornit semnalul. Și oameniĭ intrațĭ în iaz cu luntri și ceĭ de pe malurĭ, gonașiĭ, aŭ început a chiui cumplit, a șuera din toate părțile și a zvîrli cu bolovanĭ în stufăriĭ și era o larmă! și era, bre, o larmă! Și s'aŭ ridicat în sus miĭ de rățe, bre, miĭ de rățe! mă 'nțelegĭ? Și treceaŭ îngrozite peste opust. Și noĭ de icĭ poac! poac! poac! trăsneam din toate părțile. Și ele treceaŭ și noĭ trăgeam. Și cădeau una după alta. Care pe ezătură, care în stuh, care pe baltă, nimenea nu le-a maĭ știut numărul... Cîte aŭ rămas prăpădite, cine știe! S'aŭ strîns oameniĭ, le-aŭ cules. Aŭ umplut o jumătate de haraba.

Și ne-am suit, dragul meŭ, în trăsurĭ. Gonașiĭ s-aŭ așezat

iar, din coada iazuluī de-al doilea, iar noī ne-am dus la cellalt opust. Şi iar ne-am înşirat. Şi iar aū pornit urlete şi fişcituri, şi răţele iar aū înnegurat cerul, şi iar buluc asupra noastră, şi iar pocnete după pocnete, şi iar cădeaū, care aripate, care moarte, cădeaū, bre, parcă era o minune... Şi veneaū şi le culegeaū de prin apă, de prin papură, de pe drum... Măi! se opriseră ţăraniī din coasă pe dealuri şi stăteaū şi se uitaū ca la o minune... Măi, şi era un rîs, ca la o comèdie era, pe onoarea mea!

Şi iar în trăsuri, mă 'nţelegi, şi haī la moara a treia. Da acuma, cînd au zbucnit răţele,—he-hei! tocma 'n naltul ceruluī s'aū suit, şi umblaū vîrtej, spăimîntate, pe sub nouri, de nu le-ar fi ajuns nicī dracu' pe-acolo... Ne am căţărat noī pe moară, am cercat şi cu cîte-un glonte, degeaba! umblaū pe la vîntul cel turbat şi aū lăsat draculuī şi cuiburī, şi ouă, şi puī, şi s'aū dus ca o negură spre vadurile Moldoveī.

Sumedenie de răţe împuşcate, bre! Afară de cele prăpădite, stricate, rănite numaī. Şi pune-te după aceia pe chef până în seară! Şi dă-ī, şi dă-ī... Aşaceva, îţi spun drept, rar se întîmplă...»

Cristian căpitanul de-abea îşī trăgea sufletul şi se îneca cu păhare de vin, pe cînd maiorul, maī liniştindu-şī viforul mîniei, parcă işī adusese aminte de ceva, crăpase uşa şi se uita cu luare-aminte, pîndind, aşteptînd, căcī la crîşma «Vădaneī» vinul avea cu gust deosebit de ochi negri sprîncenaţī.

IV.

Maiorul avea chef. La uşă stînd, işī îngroşă adînc glasul şi strigă:

«Aha! fiţī cu luare-aminte! Şi cu dreapta întinsă îndărăt, făcea semne repezi de linişte. Vine domnişoara Ţipra! Ura! brava, domnişoară Ţipră!»

«Fata Vadaneī» intră zîmbitoare, cu bluza-ī de mătasă roşie plesnind supt revărsarea sinilor. Se ferī de mînile întinse ale maiorului şi puse a cincea sticlă de vin pe masă; apoī se ferī rîzînd de braţul lung al căpitanului Cristian şi se trase fricoasă pe uşă privind la oaspeţī pe sub sprîncenile-ī negre.

«Poate doriţī ceva gustare! vorbi ea ascuţit, tremurîndu-şī capul.

— Dorim! dorim! gemu cu entuziasm maiorul Stahu. Şi pe sub mînile luī fata se strecură şi eşi rîzînd pe uşă.

— A draculuī şerpoaică! rosti cu pătrundere Cristian.

— Face bune parale!» zise şi Voinea, caşicum ar fi fost vorba de-un cal de soiū.

Iar fata vadaneī veni iar cu zîmbetele eī, cu ochiī lucind sub sprîncene, cu strecurările eī. Se apropiă numaī atît cît trebuia pentru nişte muşteriī cu parale; eşi totdeauna la vreme, fără să se supere de pipăirile uneī mînī îndrăzneţe.

Şi cu *fleacurile jidoveşti*: scrumbie marinată şi pastramă de gîscă, şi cu vinul *perval*, maiorul Stahu se simţea tot maī aprins.

«Măi! am aşa, un gust de chef, cum de mult n'am maī avut!...»

Asta era vorba luī cea mare la chefurī: «cum de mult n'am maī avut!», deşi prea puţin trecea de la un chef la altul. Dar vorba venea de la sine, cum de la sine veneaū stările de ferbinţeală, crescînd către sfîrşitul obişnuit. Avea stărī de entuziasm, de haz, pe urmă de negură, şi deseorī cheful avea şi o notă de jale.

Indată, după păhare repede băute, ochiī prinseră a-ī străluci ca oţelul. Vorbirea bogată-ī maī conteni. In schimb căpitanul Cristian chihăia şi grăia într'una. El avea beţia hazlie.

«Acu ce-are să se întîmple? zicea el repede. Am să mă întîlnesc cu colonelul. Bun. Zice colonelul:

— De ce n'aī fost la cazarmă? Zic: Ordin de la domnu Maior!—Care domnu Maior?—Domnu maior Stahu!... Cheh! cheh! cheh!—Da ce-aī făcut cu domnu maior Stahu?—Am petrecut, domnule colonel—Ai petrecut bine?—Bine, domnule colonel!—Bun vinu'?—Bun domnule colonel; vi-l recomand şi dumnevoastră! Cheh-cheh-cheh-cheh!»

Şi cu obrazul roş ca o coajă de rac fiert, dintr'odată Cristian începu să se desfăşure nesigur, lung şi osos. Se înălţă încet spre bagdadie,—apoī îşī scoase pieptul în afară şi începu iar să rîdă repede şi ascuţit, privind la ceī doī tovarăşī.

«S-a'mbătat!» zise încet, cu dispreţ, maiorul Stahu.

Cristian îşī conteni numaī o clipă rîsul; îl privi fix, speriat parcă, cu răsuflarea oprită, apoī iar începu un rîs repede cu triluri.

La rîsul acesta nedemn, maiorul Stahu răspunse bînd un pahar de vin, şi deodată se simţi apăsat ca de-o mîhnire; i se tulburară privirile; o abureală uşoară i se împînzi pe obraz, şi rămase tăcut, zîmbind.

«Ce aī, prietine? întrebă cu blîndeţe, clătinîndu-se uşor, palid, Voinea.

— Ce am? răspunse cu zîmbet de dispreţ şi durere maiorul Stahu. Ce am?... Dragul meū! tu eştī singurul meū prietin... Dă-te cu scaunul maī aproape... Lasă-l pe Cristian să rîdă ca un nebun... Tu eştī singurul meū prietin; şi eū acuma m'am îmbătat... Da' nu face nimica... Vreau eū să-ţī povestesc ţie o durere a mea...»

Maiorul îşī trecu mîna peste frunte... Glasul deodată i se coborîse, mişcat; parcă înlăuntrul luī se iscase o durere aspră.

«Frate Iorgule! zise el încet. Eū am petrecut o viaţă cu veselie; da' acū petrec cu jale... Vezī tu? La asta am ajuns...»

Dădu din cap, caşicum ar fi făcut o încheere disperată.

«Da! zise Voinea cu pătrundere, înţeleg!

— Ce înţelegi tu? Şi tu eştī ameţit...

— Imī pare rău...

— Ce să-ți pară rău?... Tu ești băiat tînăr. Da' ești băiat bun, și-mi ești drag... Da' tu durerea mea n'o poți înțelege. Trebue să ți-o spun eu...»

Voinea se dăduse aproape cu scaunul, și sta cu cotul pe masă, cu capul răzimat pe mînă. Se simțea într'o stare plăcută, într'un abur, într'o amețeală ușoară; și'n clipele acelea avea parcă pentru maior o dragoste sinceră, o pornire de prietinie până la jertfă. Da din cap, zîmbind fericit; parcă înțelegea orice cuvînt, pătrundea orice nuanță.

«Uite, dragul meu! zise deodată maiorul. Eu am fost în războiu, am intrat în foc. Cum era inima mea atuncea, în foc, așa-i ș'acuma... Am stat eu, frate, holteiu—ce-mi păsa—până acu doi ani... Ș'acu doi ani, precum știți, m'am însurat... Acu o cunoașteți pe nevastă-mea: fată blîndă, și frumoasă, bre!... Nu că mă laud—da asta se știe... frumoasă cumplit! Acu ce se întîmplă? nu se întîmplă nimic... Sînt nenorocit, bre! Nu i-s drag, nu știu ce este.... De-o bucată de vreme ca străini, bre... ca străini!... Se uită așa la mine... cum s'ar uita la scaunul ista... Știi tu ce-i asta pentru mine? că mie mi-i dragă... E tînără, bre, e frumoasă... Mie mi-i dragă, ce vrai?... Eu cunosc viața, eu știu să prețuesc așa ceva... Da' uite, asta-i... Nu știu ce are...

— Și nu i-ai spus nimic? întrebă deodată Voinea, încruntînd ușor din sprîncene.

— Cum? Ba i-am spus, bre, i-am spus... Ea, ce să zică?.. Da' eu văd: nu i-s drag... Și-i numa o copilă, care nu știe nimic de-ale vieții...

— Tocmai de asta..

— Cum tocmai de asta?... Adică-i prea copilă pe lîngă mine... Asta m'am gîndit și eu... Da viața mea de-acuma-i dusă... fără dînsa... eu nu pot să trăesc...

— Aș! trec toate, trec... Așa-s femeile... cu gînduri...» zise Voinea, cu filosofie, cașicum ar fi vorbit despre ceva foarte indiferent. Apoi deodată îi luci in minte icoana Mariei. Tresări parcă. Întreabă repede:

«Și ea ce zice? ce zice? Cum ți-a răspuns?...

— Nu mi-a răspuns nimica... Înțeleg eu. Ce să 'nțeleg? Ș'un copil ar înțelege... Da asta nu se poate. Trebue să întreb hotărît: ce ai? ce este?—Eu știu, bre? șopti deodată Stahu cu taină. Poate să-i fi întors cineva capul... da nu cred...

— Nici eu nu cred... grăi Voinea și rămase cu privirile ațintite la pâhar.

— Atunci cum? strigă maiorul. Așa, degeaba?... Cum așa?... Am să pun picioru 'n prag. Întreb: ce e?

— Inima femeii, ca noaptea...., vorbi Voinea, iar filosofic. Poate are nevie de distracție... Ar trebui să mai umblați. Veniți la mine... Facem o vînătoare... Ne suim în munte... Trebue așa ceva...

— Ai dreptate...» zise gînditor maiorul.

Și Voinea, însuflețit, deodată începu a dezvălui planuri de

petrecere. Maiorul îl asculta întristat. Și el vorbea cu prietinie; cîteodată își asculta propriul lui glas ca pe un glas străin. Din cînd în cînd în amețeala lui i se aprindeau ochii și-i luceau umezi. Pe jumătate se simțea sincer; ș'avea și conștiința că, vorbind și ademenind, își pregătește zile de bucurie, ori ceasul unei întîmplări extraordinare care i-ar umplea de lumină viața. Simțea cum i se conturează în suflet o icoană, a Mariei,—și deodată se opri și voi să întrebe pe maior, să-i asculte din nou mărturisirea durerii lui.... Se opri însă.

«Să veniți! zise el iar, repede și însuflețit. Să-mi făgăduești... Numai de cît trebue să veniți! Facem colo, o vînătoare strașnică, cu Boboc și cu Ion Dumbravă. Numai cerbii să-i vezi trecînd pe la piciorul muntelui, atîta,—și-i o priveliște de care trebue să-ți amintești o viață... Și drumul pînă sus... sus... e o plăcere... Ascultă, fără glumă, zău să veniți... N'ai ideie ce plăcere mi-ai face, ca prietin ce-mi ești...

— Vin, dragă...—zise pe gînduri maiorul—Luăm și pe căpitanul Cristian. Da el acuma s'a îmbătat cumplit!...»

Rămase ca toropit cu ochii la pahar; iar Voinea îl privea fix.

„Oare ce face acuma?..." rosti deodată Stahu.

Întrebarea asta și-o punea și Voinea; înnaintea ochilor lui el nu mai vedea pe tovarășii de petrecere.

V.

Într'un tîrziu eșiră cei trei tovarăși de la crîșma Vadanei. Cristea căpitanul avea o ciudată încurcătură în sabie din trei în trei pași, ș'atuncea se întorcea pe jumătate într'o parte și se poticnea. Scotea apoi un „Hm!" plin de mirare și se întorcea iar la drum drept. Maiorul Stahu era întunecat și trist.

«Aș bea parcă o cafea... zise el cu trudă, către Voinea. Da nu—mai bine mă duc acasă... De ce umblu eu așa după fleacuri pe ulițî, noaptea, cînd acasă m'așteaptă nevasta?...»

Și prinse a rîde cu amărăciune.

Se despărțiră. Voinea porni grăbit spre hanul la care trăsese. Deșteptă pe vizitiu, pe stăpânul hanului,—și erau două după miezul nopții cînd eși în trăsurica-i ușoară din tîrg. Caii strănutau din cînd în cînd în răcoarea nopții de primavară, vizitiul pocnea din biciu, mai mult ca să se deștepte pe sine.

Voinea simțea o ușoară durere de cap. Nu-i era somn. Vîntul premergător zorilor îi adia pe la urechi ușor, îi răcorea fruntea înfierbîntată. Aburii vinului se risipeau încet-încet.

O ceață ușoară plutea peste cîmpii; luna pătrundea c'o lucire neclintită, de la asfințit, prin visul acesta al pămîntului. Mirosea plăcut țărîna, umedă încă de mustul omătului.

„Mîne eșim la arat, Petre! zise deodată Voinea către vizitiu.

— Apoi a da Dumnezeu s'om eși, cuconașule...» răspunse cu prietinie Romînul.

Și Voinea se simți deodată pătruns de un fel de bucurie. Noaptea aceasta blîndă de început de primăvară, negura ușoară

care plutea peste toate, pămîntul bine mirositor, în care tresărea viaţa unuĭ an noŭ,—parcă răspundeau ca un acord lin unuĭ cîntec deodată trezit în sufletul luĭ.

Şi'n legănările trăsuriĭ, căuta să desluşească oarecum simţirile care-l cercaŭ. Dar stăpîn pe gîndurĭ nu era, nicĭ putea să unească un gînd fugar cu tremurul care-i învăluia sufletul. Era plin de prea multă tinereţe şi viaţă şi pornirile luĭ aveaŭ ceva furtunos totdeauna ..

Din cea dintăiŭ tinereţe a luĭ, de cînd începuse încă de la tată-său gospodăria, aşa era. O pornire aprigă parcă pîndea îndărătul fie-căreĭ hotărîrĭ. Rămăsese în el ceva de la bătrînul Panaite Voinea, plugar vechiŭ, om mare ca un uriaş, violent şi bun la inimă. Iorgu Voinea zîmbi aducîndu-şi aminte de unele isprăvĭ ale bătrînuluĭ : cum primea la patronul luĭ pe moşnegiĭ satuluĭ, cum îĭ poftea în odaia luĭ, şi-ĭ cinstea cu cafea şi tutun. Pe urmă obiceiul luĭ de-a se duce Duminica foarte regulat la biserică... Acolo, după leturghie, sta de vorbă un sfert de ceas cu gospodariĭ, întreba de holde, de vite, maĭ înţepa c'o pildă pe ceĭ carĭ nu eraŭ oamenĭ tocmaĭ de ispravă. Tot atuncĭ căuta să facă înpăcăciune între ceĭ carĭ aveaŭ pricinĭ de sfadă, orĭ ceva de împărţit. Ambiţia asta de fruntaş între fruntaşĭ şi de împăciuitor şi sfătuitor era cea maĭ mare mîndrie a luĭ cuconu Panaite. «Eu sînt om drept...» zicea el ridicînd mîna dreaptă în sus. Şi adăogea: «Eŭ un cuvînt am... Eŭ nu nedreptăţesc. Dar nicĭ nu sufăr să mă nedreptăţească altul pe mine...»—Cu toate acestea mulţĭ l-aŭ nedreptăţit, şi mulţĭ l-aŭ înşelat: în adevăr nu dintre ţăranĭ şi dintre slugile mărunte; ci dintre ceilalţĭ: vatavĭ, vechilĭ, contabilĭ.—Pe cînd Iorgu se ridica şi începea singur să poarte treburile moşieĭ, bătrînul îĭ zicea: «Băete, tu mie-mĭ semenĭ. Eştĭ însă maĭ aspru la mînie decît mine... Eŭ am fost nour cu ploaie, tu eştĭ nour de grindină... Ar trebui să nu porţĭ revolverul cela totdeauna la tine. .» şi-ĭ maĭ spunea: «Iorgule, de haina neagră fereşte-te... Ţăranul e omul luĭ Dumnezeŭ, numaĭ să ştiĭ cum să-l ieĭ ; eŭ cu el am trăit o viaţă lungă şi l-am cunoscut bine... Tu păstrează în minte vorba asta a mea...»

Cuconu Panaite, uriaşul cu obrazul rumăn, şi alb ca fulgul de năgară, a rămas ca o icoană luminoasă în sufletul feciorului. Ca un sfînt îl vede, în ceĭ din urmă anĭ, în strană, la biserică, prin fumul lumînărilor, cu mînile împreunate pe piept, cîntînd pe nas, lîngă psalt, cîntece vechĭ de pe file unsuroase şi picurate de ceară.

Bătrînul s'a dus; dar o parte din sufletul şi din pornirile luĭ aŭ rămas în fecior, şi unele parcă aŭ crescut, maĭ ales dragostea de pămînt, şi un fel de frăţie cu plugariĭ. Maĭ avea ceva, în deosebire de bătrîn: o mîndrie care-l făcea să treacă prin viaţă ca un om ce se simte din altceva plămădit. Din mîndria aceasta izvoraŭ mîniile luĭ aprige...

În gîndurile, luĭ Voinea zîmbi. De multe orĭ pusese mîna pe revolver în isbucnirĭ de acestea, dar pe urmă i se domolea inima, ca unuĭ copil...

«Nu sînt om răŭ...» şopti el încet.

Vizitiul Petrea pocni din biciŭ; gîndurile boeruluĭ se risipiră ca un stol de paserĭ speriate. Apoĭ în legănările droşteĭ parcă se simţi limpezit. Işĭ aduse aminte de maior, de căpitan, de ceia ce se vorbise la crîşma vadaneĭ. Iar zîmbi. În ameţeala luĭ, se purtase ca un prieten, cu vorbe blajine de mîngîiere, în timp ce punea la cale un plan—ceva nedesluşit, în care totuşi era o nădejde plăcută. Vorbea cu maiorul, şi se gîndea la Maria. Hm! ciudat animal e omul la beţie...»

Căuta să alunge un gînd aţîţător. Dar icoana Marieĭ Stahu deodată-ĭ răsări înnainte, în negură. Voinea simţi că i se închiseseră pleoapele. Rămase aşa, ca 'ntr'o toropeală dulce. Niciodată, gîndindu-se la o femee, n'avusese senzaţia aceasta, de trecere peste hotarul pămîntesc.

«Ciudat lucru! se gîndea el. Numaĭ de cîte-va orĭ am văzut-o... de cîte-va orĭ am vorbit cu ea... De ce-a născut în mine pornirea asta? Poate pentru că mi-a mărturisit Stahu că nu-l iubeşte... Trebue să fie ceva dureros în viaţa eĭ... Spun uniĭ şi alţiĭ că ar fi fost sacrificată de părinţĭ...»

De bună seamă—asta este. Şi deodată ploaia de peste zi îĭ veni în minte. Spaima cailor. Iuţeala cu care s'a avîntat el afară. Acuma vede limpede: ea i-a zîmbit, parcă i-a mulţămit şi i a dat a înţelege c'un semn uşor că nu-ĭ nimic, nici-o primejdie, şi zîmbetul acela prietinesc l-a făcut pe dînsul să se svîrlă deodată, într'o pornire aprigă, într'un fel de exaltare, mînios şi fericit, între luptătoriĭ politicĭ dela coletăria luĭ Iozef.

VI.

Dupăce se despărţiră de Voinea, Stahu şi Cristian căpitanul umblară o vreme pe uliţĭ, cătră locuinţa maioruluĭ. Unul se împiedica în sabie şi se mira, parcă înveselit de asemenea lucru, iar altul era din ce în ce maĭ mîhnit. Aşa ajunseră: o căsuţă cu balcon, cu grădiniţă dinainte. Sta tăcută şi liniştită; prin storul uneĭ ferestre pătrundea ca o părere de lumină.

«Nevastă-mea nu doarme...zise Stahu oprindu-se. Apoĭ de-acu, frate Cristiane, întru şi eŭ la ale mele. Da nu întru pe-aicĭ... nu vreaŭ s'o tulbur... intru pe dindos... aista-ĭ obiceiul meŭ... eŭ pe oamenĭ nu-ĭ tulbur din somn...

— Vă salut, domnule maior! strigă Cristian lipind călcăile şi făcînd salutul militar, mă retrag şi eŭ, mă simt foarte obosit...

— Stăĭ! vorbi cu glas schimbat Stahu. Vreaŭ să-ţĭ spun ceva. Doĭ anĭ, bre, decînd m'am însurat, eŭ am fost om cum se cade... Ş'am fost fericit... Da de-acu-ĭ greŭ de tot; văd c'am început să beaŭ iar... Mi-ĭ urîtă casa. Nevasta mi-ĭ tare dragă... Dă cînd o văd aşa—parcă mi se 'ncrîncenă carnea pe mine... Ce să fac? Mă gîndesc: nu maĭ ţine la mine...—Vezĭ tu? Asta-ĭ durerea mea!» sfîrşĭ el, cu tristeţe.

Cristian începu să se legene şi să dee din cap în semn de

compătimire,—pe urmă porni pe uliţă, înnainte, împiedicîndu-se în sabie.

Maiorul Stahu stătu o vreme în cumpănă, parcă nu-ĭ venea să intre acasă. Apoĭ deodată păşi hotărît până la poartă şi începu să bată cu pumnul. Un cîne începu să latre. După aceia tăcu: Stahu începu să mormăiască şi cînele îl cunoscu după glas.

Rîndaşul veni să deschidă. Stahu intră tîrîndu-şĭ picioarele. După cîţiva paşĭ se întoarse şi întrebă tare:

«Mă! n'a fost nimenĭ pe-aicĭ?

— Nu, cucoane, n'a fost... răspunse nedumerit omul, scărpinîndu-se în capu-ĭ buhos.

— Bun. Inchide poarta. Hm! Ce te uiţĭ, măĭ aşa la mine?...»

Mormăind nemulţămit, Stahu deschise uşa de din dos. Pătrunse cu două tropăirĭ neegale în săliţă. Işĭ lepădă undeva, la întîmplare, prin întuneric, pălăria şi paltonul,—şi cu toată luarea aminte de care era în stare în ameţeala luĭ, apăsă ivărul de la odaia nevestei.

«E cam tîrziŭ, vorbi el către sine.—Dormĭ, Mărioară?»

In odaie lucea neclintită lumina lămpiĭ. Ca şi mobilele lucii, ca şi cadrele din pereţĭ, părea nemişcată şi Maria Stahu. Stătea într'un jilţ scund, sub lumina lămpiĭ, şi citea. In încremenirea odăiĭ, numaĭ ochiĭ deodată i se mişcară pe obrazul smead. Apoĭ după ce intră Stahu, o izbi mirosul de vin şi de tutun: nările-ĭ tremurară. Gura eĭ avu o încreţire dureroasă, şi pe obrazul tînăr i se întinse ca o ceaţă de melancolie.

«Nu dormĭ?» întrebă iar Stahu oprindu-se lîngă uşă.

Ea îl privi cu pupilele mărite.

«Nu dorm... răspunse încet, şi lăsă cartea pe genunchĭ. Dar ce aĭ? ce te uiţĭ aşa la mine? Unde aĭ întîrziat?....»

Stahu se cumpăni odată, apoĭ ochiĭ i se înnegurară.

«Mărioară! rosti el cu glas scăzut. Uită-te la mine. Iată în ce stare m'aĭ adus...»

Maria începu să clipească repede din ochĭ. Inţelesese de ce bărbatu-săŭ şovăeşte şi rosteşte cu greutate cuvintele, şi din suflet i se urcă pe buze o undă de dezgust. Nu răspunse.

«Vezĭ? grăi Stahu, ridicînd glasul. Mă urăştĭ, mă duşmăneştĭ.... Ce ţi-am făcut eŭ?... Eŭ sînt bărbatul tăŭ, şi iată în ce stare am ajuns...

—Ce vraĭ să spuĭ, Tudore? De ce vorbeştĭ aşa?.... rosti lin, cu milă, Maria.

— Cum? zise Stahu privind-o fix. Ce vraŭ să spun? Nu vraŭ să spun nimic. Da' tu ce vraĭ să spuĭ? Vraĭ să spuĭ să mă duc să mă culc, căcĭ m'am îmbătat! Da' ştiĭ tu bine de ce m'am îmbătat! Din pricina ta, pentru că mă urăştĭ!

— Nu te urăsc, Tudore! şopti iar Maria.

— Ba mă urăştĭ! gemu Stahu răguşit. Iată cum te uiţĭ la mine, mă sfredeleştĭ cu ochiul. Da' asta nu se poate!—Dragă Mărioară, zise el deodată muiat, cu durere. De ce nu ţi-ĭ milă de mine? de ce mă pedepseştĭ? De ce nu mă leşĭ să mă apropiĭ de tine, ca altădată? Ca la un Dumnezeŭ mă uit la tine, şi tu mă dispreţueştĭ... Ţi-ĭ silă de mine...—Dar asta nu se poate! strigă el deodată îndîrjit. De ce te uiţĭ aşa şi nu spuĭ nimic? Cum? Eŭ sînt stăpîn aicĭ, eŭ poruncesc! Şi tu eştĭ femeia mea!...»

Maria vorbi iar blînd: «Du-te, du-te şi te linişteşte...»

Stahu se lăsă greŭ într'un jilţ, apoĭ îşĭ încovoiè grumazul şi-şĭ puse coatele pe genunchĭ.

«Hm! mormăi el, caşi cum ar fi vorbit singur. M'am ameţit şi cîte prostiĭ n'am spus eŭ azĭ... ba cu nişte răţe... ba cu nişte primarĭ... Acŭ abia vorbesc... Nu-ĭ aşa că m'am ticăloşit, Mărioară?...»

Stătu un timp aşa, apoĭ se ridică în picioare.

«Nu se poate, începu el tare. Cum aşa? Ce mă priveştĭ aşa? Parcă aşĭ vrea să te sugrum - aşa te uiţĭ la mine, totdeauna cînd intru la tine.... Asta nu se poate, asta nu se poate!» răcni el, şi obrazul i se umplu de sînge. Deodată făcu doĭ paşĭ, şovind, şi cuprinse mîna Marieĭ. Se aplecă, sărută mîna, apoĭ cercă să tragă spre sine trupul subţirel al femeiĭ. Maria se zbătu scurt, cu putere, cu dezgust; căzu în jilţ şi ochiĭ i se umplură de lacrimĭ...

Maiorul începu să rîdă cu răutate.

«Nu te supăra... mă duc... iaca mă duc...»

Aşteptă un timp cu ochiĭ la Maria; apoĭ se hotărî: se lăsă spre uşă, o deschise, eşi.

I se auziră bocănirile ghetelor prin sală. O uşă, închizîndu-se, vui. In odae iar rămase neclintirea luminiĭ şi tăcerea. Maria oftă greŭ, şi stătu încă multă vreme în locul eĭ; după aceia încet, cu ochiĭ duşĭ, ca apasată de gîndurĭ grele, începu să se dezbrace. Innainte de a se strecura în aşternutu-ĭ cu horbote, închise uşa cu zăvorul.

(Va urma) **Mihail Sadoveanu.**

CÎNTEC

„Nu vine, nu mai vine", îmi şoptiră
Stingîndu-se, de milă, trandafirii,
Cînd coardele din părăsita-mi liră,
Îşi amintiră cîntecul iubirii!

Mereu sporind, pe razele de lună
Se 'nalţă ritmic valuri de suspine,
Şi 'n tot cuprinsul stelelor răsună
Refrenul trist: „nu vine, nu mai vine"!...

Cum despărţirii toate se închină,
Din adîncimea cerului, mi-o spune
Durînd o clipă, dunga de lumină
Ce-o lasă 'n urmă, steaua care-apune....

În calea ta de-apururea pribeagă,
De ce-ai venit, steluţă-amăgitoare,
Dac'ai ştiut ce suferinţi se leagă
De clipa tristă-a visului ce moare?...

De ce te-ai dus, cînd coardele pe liră
Îşi amintiră cîntecul iubirii,
Şi cînd plîngînd, podoaba-şi risipiră
De dorul tău, în lume, trandafirii!....

Natalia Iosif.

Riviera Austriei.

Pe ţărmul de sudvest al golfului Quarnero sînt înşirate comunele Volosca, Abbazia, Ica şi Laurania, care alcătuesc, împreună aşa zisa *Riviera austriacă*. In faţă, au cel mai capricios golf al Adriaticei, în care bîntue furtuni uriaşe, adesea aşa ca din senin; la spate, este Monte-Maggiore, ale cărui vîrfuri sînt acoperite cu zăpadă până în Iunie,—ceia ce nu împiedică însă ca la poale să înflorească portocalii şi lămîii, iar în pădurile de dafini să cînte privighitorile chiar şi în Ianuarie... Clima dulce şi vegetaţa, veşnic verde, atrage acolo nu numai pe bogaţii doritori de traiu bun, ci este o adevărată binefacere şi pentru cei ce sufăr, îndeosebi pentru intelectualii care caută linişte şi soare. Incepînd de prin Decembrie, şi până la finele lui Mai, găseşti aici reprezentanţi de-ai tuturor neamurilor din Europa. De prin Polonia austriacă şi rusească, de prin România şi Bulgaria, lumea vine pe linia Budapesta-Fiume; dela nordul Austriei şi dela Viena, drumul este pela Graz şi St. Peter, ori pela Triest. Pe ori unde ai veni, treci Carstul, acest şir de munţi fără apă şi fără vegetaţie. Interesantă este şi linia dela Seghedin, prin Slavonia şi Croaţia, pela Esseg-Zagreb-Fiume. Dunărea o treci la Gomboş, pe pod plutitor; noi, mergînd iarna, cînd Dunărea era îngheţată, am trecut cu luntrea pe un canal tăiat anume în ghiaţă groasă, ceia ce poate fi interesant şi chiar romantic (noaptea, la lumina faclelor), dar este foarte riscat. Insuşi crăiescul minister ţine să pună la schelă avizul, că „Statul nu ia răspundere pentru nimic..."

Dar, în fine, iată-ne în preajma lui Fiume. Se luminează de ziuă şi de sus, din vîrful Carstului, unde am ajuns, făcînd ocoluri mari, se vede întreg golful Quarnero, cu ţărmul presărat cu sate şi mici oraşe, case risipite şi cîte-un castel cu turnuri.

Indărătul nostru e zăpadă groasă de un metru şi jumătate;

înainte, jos în vale, la distanță de un kilometru, înmugurește vița de vie și, pe ici-colo, se văd florile galbene și roșii ale unor tufe. Smochinii sint și ei înverziți, deși e numai începutul lui Februarie.

La penultima stație se urcă în tren o mulțime de muncitoare croate, aproape toate urite: fața lată, nasul turtit, ochii spălăciți, și foarte multe știrbe, lipsindu-le, chiar celor tinere, dinții de sus; se zice că din cauza apei. Vorba e că faptul acesta e caracteristic în tot cuprinsul țărmului și populația slavă, urită dar foarte harnică, ocupă pretutindeni terenul pe care înainte îl stăpineau Italienii veseli și chipeși. Afară de Fiume, încolo toate orășelele și satele dela mare s'au croatizat. Insuși Fiume e primejduit: pe Corso, casa cea mai frumoasă e Casa Națională a Croaților. In ultimii 15 ani, Croații au întemeiat un oraș întreg, numit Șușak, despărțit de Fiume numai printr'un pod peste riul Fiumara. La un capăt al podului e pajura și finanții Croației, dincoace emblema orașului autonom italian, pe străzile căruia limba croată se aude tot mai des, iar în port și la multele fabrici (de torpede, petrol, vopsele etc.) majoritatea lucrătorilor sint Croați. Ba sint și vre-o 600 Romini, rămași acolo dupăce s'au reintors din America, fiindcă n'au îndrăznit să plece, văzînd marea furioasă. In strimtoarea și desperarea lor, s'au angajat cu jumătate de salar din cit primeau Italienii și, fiind harnici, dar mai ales pașnici, se bucură de toată solicitudinea patronilor.

In gara Fiume e primăvară. Nu mai e nevoe de palton. Cînd hamalul „oficios" al gării îmi aduce bagajul, o surprindere mare: amîndouă lacătele sint dispărute. Alerg la comisar, să-l chem, ca în prezența lui să desfac bagajul, să văd ce s'a furat. Comisarul însă, deși purta pe chivără pajura crăiască-ungurească, nu știa mai mult ungurește decît știam eu croațește, adică: „Niz nai!..." Cu tot necazul, una ca asta mi-a părut bine... Va să zică în singurul port de mare *maghiar* (oficios, așa se zice), paza publică e încredințată Croaților, care deatitea ori i-au învățat minte și i-au desmeticit pe Unguri.

„Hamalul oficios" era însă Ungur (așa să-i văd pe toți!), care, conștient de misiunea ce are, în ce privește apărarea „ideii de stat", aproape indignat, m'a întrebat că ce cred eu: Să fure statul maghiar? „Statul nu, dar slujbașii..." i-am răspuns, îmvitîndu-l să desfacă lada, să vedem ce lipsește. Orice-ar lipsi, m'a asigurat că nu în Fiume s'a furat, ci pe drum, probabil la Gomboș, unde bagajele au fost date jos din vagon și trecute cu luntrea. Acolo este însă pus avizul că „Statul nu răspunde de nimic",—deci nici pentru ruperea lăcăților mele, căci, din fericire, numai cu atita pagubă m'am ales... Până cînd să vină rîndul la *împărțire*, hoțul (care va fi fost tot vre-un hamal „oficios") n'a mai putut opera... Va fi dat cineva peste el.

La otel, începînd cu portarul și terminînd cu femeia de serviciu, iarăși toți Croați. Zădarnic ne-a chinuit deci „Statul" săînvățăm limba puțin sonoră: în portul maritim maghiar nu-i putem vedea folosul. M'a întristat însă singurul fapt, că nici cu limba italiană nu ne-am putut ajuta, ci numai dînd-o pe nemțește. Croații învață mai bucuros nemțește, decît ungurește ori italienește. Și e logic, pentrucă, neavînd contact direct cu Nemții, nu pot avea teamă că aceștia să-i desnaționalizeze. De-aceia, și în capitala lor—Zagreb (Agram)—intelectualii știu toți nemțește, iar ungurește nu știu nici deputații, delegați să meargă în parlamentul din Budapesta, ci, spre indignarea Ungurilor, vorbesc acolo croațește... Au acest drept! Cînd încep: „Visoky Sabor", în sala dietei rămîn numai naționaliștii și prezidentul, care crapă și el de necaz.

*

In Fiume avem un mic centru rominesc: prăvălia și mai mică a comerciantului romîn F. Degan. Vlădici, deputați, bogați și săraci (ba, mai ales aceștia) îl caută, să-i ceară sfaturi și informațiuni, fie că pleacă la Riviera austriacă, fie la Roma, ori în America. Iar comerciantul acesta tînăr, Romîn entuziast cum este, e vesel că poate servi tuturora... Dar cum a ajuns el din munții Hunedoarei tocmai la mare?

E interesantă și aceasta. Un unchiu al său, Romulus Pascu, fiu de țăran din Hunedoara, dupăce a „cătănit" prin Lombardia (pe cînd domnea acolo *împăratul*), nu s'a mai întors la sărăcia de-acasă, ci a rămas în Fiume, unde a ajuns comerciant. Cu urmărirea contrabandiștilor, ori cu taxarea mărfurilor a văzut el că n'ajunge să facă bani. S'a apucat deci și a deschis o prăvălie de coloniale importate. Și i-a mers bine prăvălia. A adus atunci și pe nepotul său la Fiume, care urmează acum aceiași meserie, aducînd, la rîndul său, și el un fiu de țăran din munții Hunedoarei, ca să învețe negoțul și limbi. Ion din Hunedoara nu știa încă, astă iarnă, decît romînește și drumul de-acasă și până la gară, dar sint sigur că, peste un an, ori doi, are să știe și negoțul și italienește, precum și mersul vapoarelor, prețul drumurilor pe uscat și pe apă, și Riviera austriacă are s'o cunoască, cum știa potecile munților de unde a plecat.

Prăvălia lui Degan (pe Via Andrássy) este astfel mai mult un biurou de informațiuni pentru Romînii care trec prin Fiume. Este apoi Casino, unde se string Romînii, să se vadă și să citească *„foile de-acasă"*. Pe lîngă sute de lucrători din fabrici, mai sint în Fiume Romîni, funcționari la poștă și la direcția financiară; este apoi profesorul Nicoară, care a scris un studiu asupra Romînilor din Istria; iar, de cîțiva ani încoace, sint cite 4—5 elevi la școala navală, bursieri ai statului Romîn. Pentru toți aceștia, prăvălia lui Degan este un centru național. Cînd am sosit la el, entuziastul comerciant era în ferbere mare, căci camera comercială hotărîse a interveni pentru instituirea în Fiume a unui consulat romîn... „Și d-ta trebue să vii aici consul"—îmi

zise, foarte convins, Degan. Ii spusei că aceasta nu se poate din foarte multe motive, între care şi împrejurarea că nu mă pricep în ale comerciului. „Asta nu face nimic. Ce crezi că ceilalţi consuli se pricep? Ţii un secretar, d-ta iscăleşti numai"... Ii replicai că, fiind om de condeiu, mi-ar fi curios să mă văd în aşa slujbă... „Ai avea d-ta altceva de făcut: să ne organizezi colonia noastră"... Ii explicai că, pentru aşa ceva, nu o să se angajeze guvernul romîn, căci şi-ar face de lucru cu cei dela Budapesta... „Dar ce-i pasă lui Brătianu de Andrássy?"

Mi-a fost destul de greu să-l conving că un ex-puşcăriaş nu poate aspira la rolul de consul romîn, pe teritor ungar, mai ales că am chiar ş'acum încurcături cu procurorul, încît e mai probabil s'ajung la Seghedin, înnainte de înfiinţarea consulatului romîn în Fiume.

„Păcat, zise Degan, pentrucă nouă ne-ar trebui un consul naţionalist cunoscut, căruia să nu-i pese de Unguri. Doar, ţară română a fost Fiume şi fraţi din sînge locuesc ş'acum aici... Ce mai înfrăţire am face atunci cu Italienii!..."

Şi, probabil drept dovadă, mă conduse să văd în oraş zidiri depe vremea Romanilor, precum mi-a preparat şi o surprindere plăcută, ducîndu-mă la cafeneaua „Europa", unde erau întruniţi gazetarii italieni.

*

— Toate bune şi frumoase, zisei, dupăce m'am plimbat şi pe Corso, unde e primăria cu orologiul care, din cinci în cinci minute, arată vremea prin cifre arabe săritoare, ş'am văzut şi castelul din deal al Frangepanilor. Vorba e numai că sirocco ăsta, care parcă vrea să ne dea jos depe picioare, e cît se poate de incomod.

— O! Asta-i nimica toată. Dar altădată suflă, încît într'adevăr nu-i de eşit în stradă. Iar la Triest e şi mai grozav, aşa că oamenii umblă ţinîndu-se de funiile legate de stîlpii felinarelor, ori de verigi fixate în ziduri,—mă mângâia Degan.

A doua zi, era nu se poate mai frumos. Marea liniştită, soarele cald şi „Istriano", pentru zece cruceri, duce până la Abbazia, unde, graţie cunoştinţii locului, Degan ne găsi o cameră, cu două ferestre spre mare, în etajul I, în centrul oraşului, cîteva minute dela parc, nu se poate mai eften: 2 coroane pe zi, pentru 3 persoane. Ba avu grija să pună şi o condiţie: gazda să nu urce chiria nici în sezonul mare, care începe în Martie.

Ne plimbarăm apoi prin oraşelul curat, cu oteluri ca la Ostenda şi cu vile cochete, aşezate în mijlocul grădinilor, veşnic verzi. Seara, ne-am întors la Fiume, ca în ziua următoare să ne aşezăm apoi în Abbazia, la soare: aer bun şi linişte.

De ştiam ce o să păţim, nici pentru un regat nu mă mai urcam pe „Istriano". Abia am pornit din port, şi vaporul începu a se legăna, încît nu mai era de stat pe covertă. Coborîrăm în salon. Şi acolo oscilaţia era aiît de violentă, încît cei depe scaune căzură la pămînt, iar cei depe canapea se ţineau unii de alţii. Valurile izbeau în ferestrue cu atîta putere, încît apa pătrundea înnăuntru şi încurînd ajunserăm ca într'un lac. Ne cuprinse apoi un rău de mare cumplit. Ţipetele şi vaetele parcă voiau să înnăbuşe zgomotul de-afară. Băiatul meu, care pân'acum zicea că se face căpitan de corabie, se agăţase desperat de gîtul mamei sale şi, tremurînd de groază, zise: „Nu-i aşa, că noi o să murim acum?..." Eu mă ţineam de un stîlp şi căutam mîngîiere în aceia că am mai păţit răul acesta, tot pe Adriatica, fără să perim. Cele 40 minute, cît a ţinut drumul până la Abbazia, mi s'au părut enorm de lungi. Mă simţeam ca scăpat din iad, cînd am urcat treptele ş'am ajuns la aer; pe jos, zăceau o mulţime de inşi, domni şi dame, cu feţele livide, gemînd.

Pe molo se strînsese mulţime de lume, căci se observase din depărtare greutăţile ce trebuia să învingă „Istriano". Marea clocotea şi făcea nişte valuri înspăimîntătoare. Am avut plăcerea (?) să văd furtună şi pe Marea Neagră şi pe cea de Marmara. Atunci însă eram pe vapor mare, care puţin se îngrijea de valurile uriaşe. Acum, cînd eram pe ţărm, mi se desfăşura o priveliştе straşnică. Cît cuprindeam cu ochii, spre răsărit, departe, până la ţărmurile Croaţiei, spre sud până la insula Veglia, întreg Quarnero era alb de spuma valurilor, care veneau spre noi cu iuţala vîntului şi se spărgeau de stînci, făcînd un vuet asurzitor. Îndărătul clădirii depe molo (cu sală de aşteptare şi berărie) este un zid de apărare, înnalt de vreo zece metri. Ei bine, valurile veneau dinspre sud cu aşa putere, încît se ridicau cu vre-o zece metri peste zidul de apărare, umplînd molo, măcar că dela baza zidului înspre mare, pe o distanţă de 10—15 metri, sînt tot stînci, care spărgeau valurile şi astfel scădeau din puterea lor năprasnică.

Spre seară, marea se mai linişti, dar sirocco aduse o ploae cum numai la mare e cu putinţă. Cădea caşi cînd ai turna cu găleata. Ţinu aşa, ziua şi noaptea, trei zile de-arîndul. Stam ca prizonierii în casă. Toată distracţia ne era că priveam dela fereastră marea, o imensitate cînd plumburie, cînd aproape neagră, contopindu-se cu munţii. Seara, cîteodată, străbăteau până la noi raze din lumina farului fiuman, iar şirul de felinare se vedea ca nişte puncte, cît un cap de chibrit unul.

Noroc că pe cheiul băilor este o terasă acoperită, precum sînt în apropiere şi trei bazare cu coridoare, largi şi încăpătoare, unde ne puteam plimba. Îndeosebi se adună mulţi pe terasa băilor, deschisă înspre mare, şi petrec, dînd de mîncare „pescăriţelor" (cum le zice păsărilor de mare), care apucă, în zbor, bucăţelele de pîne ce li se aruncă. In sala otelului Quarnero este apoi concert, înnainte şi după amează; seara, e teatru şi reprezentaţiuni de tot felul, ca într'o capitală. Pretutindeni însă Nemţi,— până şi trupa de operete este din Viena. Parcă Italia ar fi peste

ocean, iar nu în apropiere de cîteva oare. De altfel, însăşi Abbazia a încetat a mai fi comună italiană, ci otelurile şi prăvăliile cele mari sînt proprietatea Nemţilor, iar teritorul dinspre deal e locuit de Slavoni, care pătrund tot mai mult spre ţărm, unde e viaţă şi bogăţie.

E chestie numai de puţină vreme, pânăce întreaga Istrie să fie slavă. Elementul acesta sporeşte, se întinde şi, pe unde ajunge, domineazǎ. Nici nu se poate inchipui un popor mai muncitor şi mai cruţător. Pe întreg teritoriul, numit Riviera austriacă, nu-i mai mult pămînt roditor decît este în vre-o grădină necultivată dela marginea Bucureştilor, şi totuşi trăiesc aici cîteva mii de Slavi, care, toţi ştiu carte, se îmbracă şi se hrănesc destul de bine. Casele lor sînt de piatră, şi chiar cei ce n'au case, ci trăiesc muncind cu braţele, în tot decursul anului pot cîştiga 4—5 coroane pe zi, pentrucă toţi sînt meşteşugari (mai ales zidari), iar de lucru este destul. Se zidesc într'una vile, oteluri, sanatorii... Întreţinerea şoselelor, a liniei tramvaiului electric şi a unui drum până sus, în vîrful muntelui Maggiore, deasemenea dă ocupaţie (întreţinere deci) la cîteva mii de oameni. Pămîntul se cumpără cu roaba în port, unde totdeauna sînt cîteva şlepuri, îl duc apoi în spinare; în coşuri, şi-l presură în grădinile lor, dintre care unele nu-s mai mari decît 30—50 metri pătraţi. Cîtă trudă şi ce isteţime: să trăiască o familie întreagă, muncind numai at'ta teren!

Aproape de vila în care şedeam era casa unui ţăran slovac. Mă duceam des pe-acolo, să văd ce face şi cum trăieşte familia aceia. În grădină, lată de 15 paşi şi în lungime de 20 (am măsurat-o anume), erau straturi cu salată, ridichi de lună, varză, gulii, conopidă, etc.; iar pe margine, şcoală de pomişori (smochini, lămîi, portocali etc). Căpăţina de salată o vindeau cu 10—15 bani, legătura de ridichi tot aşa, gulia era una cu 10—15 bani, iar varza cu 40—50 bani. Am făcut socoteală şi am constatat că grădinuţa aceia îi aduce Slovenului mai mult venit de cît are un Romîn dela noi dintr'o holdă de 1200 stînjeni pătraţi, cu pămînt neasemănat mai bun. Iar cînd e secetă, Romînul are şi pagubă, în timp ce, pe vreme de secetă, Slovenul aduce apa în butoae de cîte 70—80 litre, de jos, dela mare, unde sînt nişte izvoare abundente de apă dulce, şi astfel acolo nu se cunoaşte seceta. Dela fîntînele din vale cară şi apă de băut. Am văzut femei, care urcau 200—300 trepte, iar după aceia, până acasă, încă o distanţă de 1—2 kilometri, avînd în spinare butoiul, în greutate de 70—80 kilograme. Tot aşa, cară din port şi mărfurile sosite cu vapoarele. Atîta povară la noi nu s'ar învoi să ducă nici bărbaţii.

Cîtă muncă dezvoltă apoi până să-şi facă loc de casă şi de grădină în dealul pietros! Luni de zile trebue să spargă stînci, ori să le scoată din pămînt şi să le transporte, ca să nu fie în drum!

M'a uimit, mai presus de toate, următorul fapt: prin curţi

sînt tot felul de lucruri, îndeosebi rufe spălate, care şi peste noapte rămîn afară şi totuşi nu se întîmplă să le fure cineva, măcarcă nimeni nu le păzăşte.

M'am interesat şi am aflat că nu e caz ca vreun copil, obligat să umble la şcoală, să neglijeze frecventarea.

Conştiinţa naţională şi spiritul de solidaritate le este nu se poate mai dezvoltat. Toţi au ziare, şi am văzut că băcanul sloven, dela care mă aprovizionam, comanda tipăriturile necesare şi hîrtia dela Laibach, la un Sloven, iar nu dela Fiume, deşi portul italian este în imediată apropiere. Inscripţiile pretutindeni sînt în limba slovenă şi, numai în al doilea rînd, şi în nemţeşte. Italienii au regresat în locul al treilea...

*

Ce produce concurenţa aceasta între diferite neamuri, se poate constata, mai ales, pe acest litoral: în douăzeci de ani—afară doar de Fiume — s'au schimbat toate, radical. Micile cătune italieneşti, depe coasta apusană a Quarnerului, au devenit comune înfloritoare; între casele risipite pe deal şi pe ţărm s'au format străzi cu aspect orăşănesc,—durere însă, Italieni abia, dacă mai sînt! Croaţii i-au distrus! Iar cine a văzut Abbazia şi întreg teritoriul austriac al Rivierei acum cincisprezece ani, rămîne surprins în faţa aspectului, ce i se desfăşoară. La ţărmul mării erau atunci 4—5 oteluri şi cîteva vile,—acum sînt sute; iar coasta dealului e presărată, întreagă, cu vile, una mai frumoasă decît alta. Case ţărăneşti abia mai întîlneşti, ascunse şi acelea după cîte o stîncă uriaşă, ori în adîncul vreunei rîpe. Şi întreg dealul e crestat de drumuri, cele mai multe lucrate în piatră, şi de alei, care se perd în cîte o pădure, veşnic verde.

Mîndria litoralului este însă parcul din Abbazia şi „Strandul", drumul pentru pietoni, care duce, de-alungul ţărmului, dela Volosca până la Ica; un drum lucrat în piatră, în unele părţi la înnălţime de 15—20 metri, suspendat deasupra mării. Priveliştea de aici se poate asemăna cu frumuseţa drumului ce duce dela Neapoli la Pompei. Marea e de acelaşi colorit, care se schimbă dupăcum bate vîntul şi cum se schimbă norii pe cer. Cînd cerul e limpede, faţa mării e şi ea albastră; cînd bate puţin vîntul şi-i încreţeşte suprafaţa, culoarea devine argintie, iar cînd valurile sînt mai puternice, culoarea mării se întunecă, trecînd prin toate nuanţele, dela galben verziu până la negru, de-opotrivă cu munţii ce-o străjuesc. Şi dupăcum, în drumul dela Neapoli spre Pompei, stai uimit privind Vezuvul, fondul cu munţii acoperiţi de zăpadă, şi admiri, cu acelaşi entuziasm, înnălţimile dela Sorento, oglindite în mare şi scăldate în soare, tot aşa şi din parcul dela Abbazia şi depe întreg „Strandul" de sud ţi se desfăşoară o privelişte de neuitat... De-alungul golfului, spre răsărit şi sud, sînt Alpii Dalmatici, de o culoare albastră, pe care

o împrumută adesea şi mării, iar dela jumătatea înnălţimii, acoperiţi cu zăpadă, ce străluceşte în bătaia razelor de soare. Mai spre nord, se disting micile porturi cu zidiri albe şi otelurile dela Zircveniţa, rivala ungurească (vorba vine: este croată!) a Rivierei austriace. Seara, cînd se aprind felinarile, întreg ţărmul spre Fiume pare picurat cu mici lumini, de-alungul cărora trece cîte o lumină mai intensă: a vre-unui vapor ce părăseşte portul Fiume.

Mai frumos se vede depe terasa cafenelei Quitta, aşezată pe o mică peninsulă cu o faţă spre Abbazia şi Fiume (spre Nord), iar depe celălalt ţărm ai în faţă insula Veglia şi mai încolo, spre sud, Quarnero se perde în marea largă. Şi toată această suprafaţă a mării, ziua întreagă, e populată de mulţimea pescarilor, ieşiţi cu bărcile lor să pescuiască, iar printre vîntrelele nenumărate trec maiestos vapoare uriaşe, cele mai multe ducînd mii de Romîni (şi alte neamuri) spre America, în lumea nouă... Trecînd cu vaporul de-alungul golfului, ai senzaţia că eşti pe Bosfor. Îndeosebi, ţărmul din dreapta (apusean) are multă asemănare cu ţărmul drept, cînd intri în Bosfor. Acelaşi defileu cu vegetaţie bogată sudică şi acelaşi şir de clădiri pompoase pentru desfătarea oamenilor...

E caracteristic, îndeosebi, abundenţa de izvoare dulci dintre stîncile de sub „Strand". În unele părţi vin cu aşa presiune, încît apa mării clocoteşte pe o suprafaţa de 8—12 metri pătraţi, iar izvoarele, ce şi-au săpat loc prin stînci, ţîşnesc ca din pompă. Sînt locuri, unde apa dulce curge în mare, de sub stînci, parcă ar fi un rîu întreg, iar la distanţă de 30—50 metri dela ţărm, alte izvoare submarine dau mării, cu apa lor dulce, un colorit deosebit, pe întindere de 100—150 metri în lungime şi 7—10 m. în lăţime. Marea clocoteşte enorm acolo, şi barcagii se feresc de aceşti „ochi" periculoşi. Numai „pescăriţele" se leagănă nepăsătoare de-asupra valurilor acestor „ochi" dulci în apă sărată...

Întreg acest golf se poate numi, dealtfel, golf al extremităţilor. Azi e zi dulce, senină, cu cea mai blîndă mare; peste noapte te pomeneşti cu o *bora*, vînt rece, frate cu crivăţul din Romînia, care suflă şi în odaie, oricum te-ai feri. În Februarie şi Martie, anul acesta, am avut abia 7—8 zile, în care am putut sta în soare, pe Strand... Încolo a bîntuit cînd *sirocco*, cînd *bora*, acesta atît de violent, încît se întrerupsese orice comunicaţie... Ba, în Martie, a căzut zapadă de jumătate metru, într'o singură dimineaţă. Oamenii erau însă de o nespusă veselie; se băteau în stradă şi în parc cu bulgări de zăpadă şi aruncau în cei ce stăteau la fereastră, ori treceau cu trăsura; supărare nu încape: aşa e obiceiul!... Numai bieţii palmieri îşi plecau gîrboviţi şi trişti frunzele lungi, iar olivii şi laurii se plecaseră şi ei până la pămînt sub povoara albă. A venit însă iute un sirocco, ş'a suflat mantia de iarnă depe vegetaţia obişnuită a se răsfăţa în soare.

Într'o seară, pela începutul lui Martie, depe coasta dealului, unde aveam casa, auzeam un vuet îngrozitor. O mie de trenuri, dacă ar fi sosit deodată şi cu cea mai mare iuţeală, n'ar fi făcut un zgomot mai asurzitor. Nu era greu ca să ghicim că e *bora*. Ne-am dus să vedem ce face cu marea cea maiestoasă... Ce privelişte, Doamne! Merita să faci drum lung, în timp de iarnă, numai pentru a vedea furia aceasta a mării. Nu un val, două ori nouă, ci o legiune întreagă de valuri alerga sălbatic spre ţărm, înnecînd în spumă stîncile şi asvîrlind apa departe peste „Strand", măcarcă, în unele locuri, dela „Strand" înspre mare, se întind stînci înnalte, blocuri uriaşe, pe întinderi mari, iar în alte părţi Strandul e la înnălţime de 15—20 metri dela suprafaţa mării... Şi stîncile din cale şi înnălţimea aceasta erau însă o jucărie pentru valurile mării, care veneau, tot mai înteţite şi cu puteri desînţuite parcă, nu de văzduhul pe care-l vedem, ci din adîncul pămîntului, cu puteri tainice şi a-tot-distrugătoare. Întreaga masă enormă de apă era răscolită şi aruncată val-vîrtej... Lumina electrică depe mal da acestui cumplit joc al firii un aspect de vrajă, pătrunzînd pe ici şi colo prin valurile ce se rostogoleau la olaltă şi mureau apoi, gemînd...

Vapoarele mari transatlantice, care plecară a doua zi din Fiume, au şi întîlnit, rătăcind în golf, în bataia valurilor, şapte corăbioare cu vîntrele, toate dalmatice, pentru transportul vinului. Bora le-a surprins înainte de a se fi putut refugia în vreun port ori golf mai mic şi mai ferit. Vîntrelele erau rupte şi nici un om pe ele!... I-a înghiţit marea. Departe, în munţii cu soare şi stîncoşi, cîte familii au să aştepte dornic pe cei ce nu se vor mai întoarce niciodată!...

„Asta aduce nu numai moarte, dar şi mare sărăcie"—ne spunea un Italian, proprietar de bărci, care servise nouă ani în Galaţi, la Comisia dunăreană; vorbea cu drag despre vinurile bune şi eftene din Romînia. Acum ofta că pescarii nu pot pleca la pescuit şi nici „boierii" nu se plimbă cu barca...

„În Romînia cîntam şi beam, aici bora face pe toţi Italienii să plece în alte părţi"—zicea el.

Numai în faţa bisericii sta liniştit un bătrîn marinar italian, care umblase patruzeci de ani pe oceane. Acum trăia din mila vizitatorilor, cărora le arăta modelul vaporului, pe care a servit ultima oară, vapor scufundat în mare. De naufragiu a scăpat ca prin minune numai el şi alţi doi mateloţi. De-atunci trăieşte povestind păţania aceasta, şi toţi cîţi trec pe lîngă vaporaşul aşezat într'o cutie de sticlă aruncă bani în farfuria bătrînului, fie că înţăleg ce spune, fie că nu înţăleg, ori nu cred ce spune... Italienii din Abbazia jură însă toţi că nici preoţii din biserică nu vorbesc mai adevărat decît bătrînul Antonio...

*

Peste cîteva zile vremea s'a schimbat în bine. Era un soare dulce, şi ziua întreagă mulţimea mişuna în parc, unde cînta

muzica, şi se plimba pe „Strand"... De-asupra noastră era un cer albastru, cum numai la Capri am mai văzut; marea, albastră şi ea, făcea creţe numai cînd treceau bărcile... Trandafirii de sub fereastră îmbobociseră, şi în aer era un miros, care mi se părea că trebue să vindece şi pe cei condamnaţi să piară.

Vorba poetului însă: bătuse ora despărţirii... La gara din Fiume am venit cu trăsura, pe-un drum, care, deşi n'a durat mai mult de două ore, ne-a înfăţişat însă atîtea frumuseţi, încît amintirea lor poate să îmbogăţească o viaţă întreagă... Se poate asemăna cu drumul dela Neapoli la Pompei...

Mergeam tot pe coasta dealului, de unde se vedea mereu întreg Quarnero, scăldat în soare, iar pădurea prin care treceam era verde şi cu flori.

Dar ce contrast! La jumătate de oră, dupăce urcasem cu trenul serpentinele din preajma lui Fiume, ne pomenirăm în plină iarnă. Până la Agram am mers tot prin zapadă mare. La Pesta ploua ca din găleată, din Ardeal se vesteau înzăpeziri şi întîrzieri de terenuri, din Bucureşti viscole şi crivăţ...

Nu putea şi Traian să ne lase mai aproape de soare?!...

Ioan Russu Şirianu.

DE VORBĂ CU MINE ÎNSU-MI.

Vorbesc cu mine însu-mi, cum aş vorbi cu 'n frate
Întors rănit din lupta cu zilele de eri,
Şi parcă tot nu-mi vine să cred că n'am dreptate—
Că *El* şi *Eu* nu sintem decît acelaş frate,
Şi-aceiaşi rană-i doare pe ambii scutieri...

Armurile alt' dată pătate de rugină,
Azi par mai sclipitoare decît ori cînd,
Iar spada,
Încrucişată 'n luptă de-atîtea ori,
E plină
De sîngele netrebnic al celor ce cad prada
Aceluiaş proteic şi veşnic *Torquemada*.

Vorbesc cu mine însu-mi, şi-mi zic:
— De ce mă minţi
De-atîţia ani de-arîndul, că tu eşti cel mai mare
Din toţi îmblînzitorii cohortelor barbare,
Că 'n gestul tău palpită străvechile altare,
Iar vasta catedrală, zidită de părinţi,
Cu 'ntreaga-i melodramă de Dumnezei şi sfinţi
O poţi schimba 'ntr'o clipă,
De nu ţi-ar fi ruşine
De bărbile lor albe,
De mine
Şi de tine!...

Vorbesc cu mine însu-mi, şi 'mi zic:
— De-atîţia ani,
De cînd mă porţi spre-acelaşi sublim necunoscut,
De ce mă minţi cu-aceleaşi îndemnuri de temut,
Şi-mi profanezi credinţa cu-acelaş prefăcut
Surîs,
Citit pe buze de josnici curtezani?...
De ce din armonia supremelor cîntări,
Azi nu se mai aude de cît grozavul urlet
Al celor ce se 'neacă în descărcări de tunet
Departe 'n, cine ştie ce profunzimi de mări!...

. . . .

Mă simt aşa de singur, că-aproape-mi este frică
Să mai vorbesc cu mine,
Şi-mi zic:
— Ascultă frate,
Ascundeţi rana,
Uită că-ai fost rănit şi tu—
Tu ce-ai strivit atîţia ce nu se mai ridică,
Te scutură de greul armurii 'nsîngerate;
Iar celui ce te 'ntreabă de-ţi sînt sau nu-ţi sînt frate,
Răspunde-i: „*Nu*"

1909. **Ion Minulescu**

Umbra.

Telegrama care-mi vestea sinuciderea celui mai bun prieten al meu, Toader Suliţă, îmi sosi pe la orele nouă seara şi deoarece nu puteam plecă pînă a douazi dimineaţa, mă sbătui toată noaptea fără să pot închide o clipă ochii. Mă sbătui o noapte întreagă de început de Martie, o noapte tristă în care se îngînau şuerăturile jalnice ale vântului cu răpăitul ploiei ce spălă urmele iernei.

Chipul lui Suliţă îmi sta neclintit în minte: o faţă smeadă, slabă, lungăreaţă în care licăreau doi ochi negri, adînci şi cuminţi. Băiat de oameni sărmani, se sbuciumase o tinereţe întreagă spre a'şi asigură o bucată de pîne. Neputînd termina universitatea, rătăci prin fel de fel de slujbe care-i stoarseră toată vlaga. Fusese mai întâi corector de noapte la o gazetă, apoi redactor la alta, diurnist pe la diferite ministere, copist la Direcţia C. F. R., revizor la pescării şi în urmă un fel de pedagog la un pension. Cu toată puterea lui de muncă, cu toată cultura lui, nu isbuti in viaţă şi această înfrângere îl demoralizase, îl slăbise grozav. În vremea din urmă vorbea fără nici o legătură şi părea aproape nebun.

Îmi amintii tristul lui surîs: „se vede că viaţa aceasta e a celor mişei" şi mă pomenii plângînd încet de mila lui...

Cînd l'am văzut a doua zi, am rămas încremenit de amara durere ce i se întipărise pe faţă. Familia lui mi-a transmis ultima lui dorinţă: să-i tipăresc însemnările, pe care cu două zile mai înnainte vrusese să le ardă. Ceia ce dau deci publicităţii în rîndurile ce urmează, e numai ceia ce a scăpat din foc şi se referă numai la cei doi ani din urmă ai vieţei lui.

Iată acele însemnări:

4 Iunie, 1906

Azi dimineață mi s'a părut că am plecat de acasă fără să sting țigara. M'am speriat la gîndul că ar putea lua foc odaia și întorcîndu-mă repede înapoi, am urcat în fugă cele trei etaje ale hotelului. Cînd am ajuns la al treilea etaj, mi-am adus aminte că am călcat țigara cu piciorul și n'am plecat până nu m'am încredințat pe deplin că e stinsă cu desăvîrșire.

Ce va să zică teama aceasta? Poate ea încolți în creerul unui om pe deplin sănătos?

10 Iunie, 1906

După ploaia de astă noapte sârmele de telegraf păreau azi dimineață niște uriașe salbe de perle: de fiecare sîrmă atîrnă cîte un șireag de strălucitoare picături de apă, rotunde și mari ca bobul de mazăre. În bătaia soarelui ardeau ca niște diamante, te orbeau. Le-am admirat multă vreme. Și am observat că nici unul, dar absolut nici unul din trecătorii matinali nu le-a băgat de samă, de oarece nici unul nu și-a ridicat privirea în sus. Unul singur le-a văzut și a stat multă vreme în loc: un nebun care umblă veșnic în joben.

Să fie așa oare? Să nu se mai uite în ziua de azi la cer decît numai nebunii și... poeții?!

3 Iulie, 1906

La fel, absolut la fel.

Microbul unei boli contagioase pătrunde într'o bună zi într'un organizm sănătos, se încuibează în el, se înmulțește și după oarecare timp animalul cade bolnav și moare. Am văzut odată un taur de toată frumusețea. Rumegă liniștit la iesle. De odată stă din rumegat, se dă înapoi și începe a tremura. În mai puțin de jumătate de oră muri, fulgerat de cea mai năprasnică formă a antraxului. Colosul acela ce mă speria, fusese doborît de o ființă nevăzut de mică, pe care învățații au botezat'o *Bacillus Anthracis*. Știuse bietul *Samson* (așa-l chema pe taur) ceva despre boala care era în el?

Pentru unii oameni cuvintele au une-ori virulența unor baccili. Cuvinte, cărora nu le dai la început nici o băgare de samă stau tăinuite în suflet cîtva timp, se încuibează și într'o bună dimineață te simți neliniștit, chinuit aproape din pricina lor.

31 Iulie, 1906

Unele figuri de oameni îmi inspiră un adînc desgust și cred că acei oameni au un suflet foarte josnic. Nu există oare o legătură între sufletul și fața unui om, după cum presupun că există o legătură oare-care între așezarea moleculelor unui corp și felul lui de a cristaliza?

10 August, 1906

Am scăpat de oraș pentru cîteva zile. Ce liniște și ce bine e aici! Dimineața umblu desculț prin iarba 'nrourată, peste zi mă tolănesc undeva și ascult ciocîrliile. Lumina soarelui mă 'nvăluie, mirosul ogoarelor îmi primenește plămînii, liniștea cîmpului îmi înviorează sufletul. Flori de cicoare se uită dimineața la mine ca niște ochi albaștri, se închid în toiul zădufului și se deschid spre seară mirate că au dormit peste zi. Lipanii strejuesc lanurile. Cîte un poponete se saltă, se înalță în două picioare și se uită la mine cu ochii lui mici, lucitori și rotunzi ca două mărgele negre. Căldura soarelui răscoace pămîntul. Nori albi plutesc pe sus ca niște pînze de corăbii pe ape albastre...

15 August, 1906

Aseară am stat tîrziu pe cîmp. Luna nouă părea un coșuleț de aur cu o toartă subțire, atît de subțire că abia se însemnă pe cer ca un fir de borangic. A apus de vreme și am băgat de samă că la sfințitul ei un fior de frig trecu prin văzduh și cîmpul se umplu de umbre.

O stea căzu, însemnînd pe cer o linie de aur, pîrtie de o clipă între două lumi, o clipă de mișcare în veșnicia de repaus aparent.

1 Noembrie, 1906

Iată-mă iar la București, iată-mă iar coprins de fel de fel de temeri.

Am fost la bărbier și de odată, ca un vîrtej vara din senin, s'a născut în sufletul meu o spaimă grozavă: dacă acest bărbier e apucat subit de o nebunie furioasă, îmi tae gîtul. Mă uitai prin oglindă la el și-i văzui privirea încruntată. Mi se părea că e gata să apese briciul pe gîtul meu. Atunci m'am făcut că tușesc spre

a vedea dacă ridică briciul. L'a ridicat dar s'a uitat la mine cu o privire fioroasă. Îmi venea să plec ras numai pe jumătate. Cu mare greutate mă stăpînii. Dădui capul pe spate și înfipsei mînele în brațele fotoliului, hotărît ca imediat ce simt mișcarea ucigașă a bărbierului să apăs gîtul cu putere pe briciu spre a fi sigur că mor...

... Și multă vreme, după ce m'a ras, am stat așa cu capul dat pe spate, cu ochii închiși, prefăcîndu-mă că dorm.

Dar de azi încolo îmi las barbă...

4 Noembrie, 1906

Simt că aș cuprinde lumea întreagă în creerul meu, de aș avea capul mai mare. Dar mama mi-l strîngea cînd eram mic, după ce mă scălda și oasele craniului meu nu s'au putut desvolta în voie. De altfel e mai bine așa, căci dacă aș fi avut un creer mai mare, eram poate de mult la balamuc.

15 Noembrie, 1906

A început să mă ardă pe șira spinării și să-mi piară somnul. Doctorul mi-a recomandat să fac vre-o treizeci de dușuri scoțiene și să mă duc undeva la aer curat. Să nu mînînc carne ci numai lăpturi și legume. Să nu mai citesc nimic. Să dorm pe perină tare și măruntă. Să evit pernele de puf care încălzesc capul. Și în fine să mă *remineralizez*. Dar cum pot eu urma sfaturile lui?!

20 Noembrie, 1906

Sînt sigur că în curînd voi înnebuni. Mă mir chiar cum de n'am înnebunit astă noapte...

M'am sbătut mult până să adorm și nu știu nici acum bine dacă am adormit pe deplin. Știu numai că m'am pomenit în mijlocul odăei, sugrumat de o mînă nevăzută. O clipă mi-a fulgerat prin minte că mă voi fi intoxicat cu oxid de carbon și mă repezii la fereastră spre a o deschide. Cum era însă întuneric, m'am trezit în fața garderobei și am stat pe loc spre a-mi aminti dacă nu cumva m'am culcat aseară într'o cameră străină. Pierdusem cu desăvîrșire simțul de orientare. Cînd credeam că trebuie să dau de ușă, dam de lavoar și atunci aveam impresia groaznică a unui om care s'a rătăcit noaptea într'un codru. A trebuit să merg bîjbîind pe pereți spre a ajunge la fereastră, pe care am și deschis'o imediat.

Aerul rece mă învioră repede și-mi stîmpără încetul cu încetul furtunoasele bătăi ale inimii.

Mă uitai la un felinar care se află peste drum și la vre-o șasezeci de pași de casa mea și-l văzui stins. Mă uitai într'altă parte și cînd să închid fereastra, îmi întorc ochii iar spre felinar. De data aceasta îl văzui luminînd. Acest lucru m'a intrigat foarte mult și m'a făcut să mă uit mult timp la felinar.

... După cîteva minute lumina lui se întunecă iarăși, ca acoperită de *ceva* opac, așezat între mine și ea. Dar această umbră începu a se micșora, a se subția și în cele din urmă se condensă într'un sîmbure negru și rotund, drept în mijlocul luminii. Felinarul mi se păru atunci un ochiu ciudat, un ochiu mare, grozav, un ochiu de sînge în care hohotea Nebunia.

Am închis fereastra imediat și aprinzînd lampa, am rămas cu ochii în tavan până la ziuă...

15 Ianuar, 1907.

Neputînd închide ochii până la ziuă, am luat obiceiul de a rătăci pe străzi pînă tîrziu spre a mă culca obosit. Dar ce amară batjocură! Cu cît mă culc mai obosit, cu atît adorm mai anevoie.

10 Martie, 1907.

Groaznic pîrjol pe țara romînească! Oare va renaște ea din acest foc? Sau va avea soarta Poloniei? Mie, unul, tare mi-i teamă că va fi sfîșiată ca fostul regat polon.

15 Mai, 1907.

Azi am surprins pe birtaș cînd vroia să mă otrăvească, presărînd peste laptele cu orez ce comandasem, otravă în loc de zahăr. M'am făcut că nu văd nimic și cînd mi l'a adus, am cerut socoteala. Ce figură pe bietul birtaș! Dar cine să-l fi pus oare la cale să mă otrăvească?!

16 Mai, 1907.

Sînt momente cînd cred că sînt nebun. Eri după ce am plecat dela birt, am luat-o așa la întîmplare pe străzi și m'am

oprit în fața unei binale. Era o căldură ca 'n Cuptor și pe stradă mai nimeni. Nici eu nu știu de ce m'am oprit în fața binalei aceleia și nici nu știu bine cît am stat. Ceia ce știu însă, e că mi s'a luat umbra spre a fi pusă în zid. Mi s'a luat cu o trestie. Eu nu bănuiam nimic. Numai cînd a trosnit trestia, mi-am întors repede ochii și am văzut această mișelie. Era o Țigancă urîtă care a și fugit repede, lăsînd în urma ei un miros de tutun de lulea...

1 Iunie, 1907.

Slăbesc și mă topesc din zi în zi. Azi dimineață mă uitai în oglindă și mă speriai de mine însumi. Ochii îmi sînt turburi. Cînd vorbesc cu cineva, mă uit în altă parte de teamă să nu mi-i vadă. Și o putere uriașă, necunoscută mă mînă mereu spre clădirea în care mi s'a zidit umbra. Pornesc de acasă în direcție opusă cu ea și după cîteva ore mă pomenesc în fața ei.

Dar planul meu e făcut...

O umbră poate arde? Nu! Sigur că nu. Ei bine, voiu da foc clădirei și-mi voiu libera din ea umbra.

3 Iunie, 1907.

Moartea se apropie de mine pe furiș. Seara îi simt suflarea ei de ghiață. Mi-i frică de-mi vine să țip, să urlu ca o fiară turbată. Ce mizerabil e omul! Un dobitoc, cînd simte că i se apropie sfîrșitul, se tîrăște undeva, în vre'un loc ascuns și acolo neștiut, fără sgomot, își dă duhul. Iar noi? Numai țăranii se așează resemnați în patul de moarte.

5 Iunie, 1907.

Azi am vrut să fug.... Am luat trenul spre Pitești. Mă simțeam liber ca pasărea în zbor. Respiram în voie și începusem chiar să cînt. Dar deodată simții o zguduitură puternică în toată ființa mea. Aveam impresia că eram legat cu o sîrmă nevăzută și zburasem până se întinsese toată sîrma. Înainte nu mai puteam face nici un pas. Eram ca o pasere captivă căreia i se leagă de picior o ață lungă. Ea se înalță și zboară crezînd că e liberă și de odată ața s'a isprăvit și ea se simte prinsă.

Îmi venea să sar din tren... La cea dintâi stație după Titu m'am dat jos....

15 Iunie, 1907.

E curioasă, aș putea zice chiar criminală ușurința cu care trecem prin viață fără a o înțelege, fără a ne sili să o înțelegem. Noi nu dăm nici o băgare de samă animalelor, plantelor și lucrurilor ce ne înconjoară și cu toate acestea ele vorbesc celor ce se trudesc să le înțeleagă graiul. Mai mult: cine cunoaște norii? Știe cineva că aceștia sînt numai niște duhuri rele care spionează viața de pe pămînt? A urmărit vre-odată cineva forma lor? A văzut cineva cum își schimbă ei formele? Dintr'un munte se prefac în cascade sau în cetăți sau în fel de fel de dobitoace.... Și cu toate aceste ce ușor se poate dovedi viclenia lor! Ei se prefac în picături de apă spre a se cobori pe pămînt și după ce au văzut ce e pe aici se ridică iar în înălțimi sub formă de aburi. Se bat între ei cu săgeți de foc spre a putea izbi din cînd în cînd vre-un om! Se prefac în gloanțe mari de ghiață spre a nimici roada pămîntului. Și oamenii ce fac?

Habar n'au de acești vrăjmași vicleni și primejdioși.

1 Iulie, 1907.

Am scăpat! Am scăpat....

Dîndu-mă în vorbă cu gazda mea despre umbra ce se pune uneori în zid pentru ca clădirea să nu se surpe, ea mi-a spus următorul lucru: dacă cel căruia i s'a luat umbra, simte sau vede că i se ia, nu pate nimic. Eu am văzut pe Țiganca aceia bătrînă tocmai în momentul cînd rupea trestia în punctul unde venea vîrful umbrei mele. Prin urmare nici grijă să n'am. De altfel e ușor de înțeles că această umbră n'a putut fi pusă în zid din momentul ce Țiganca a văzut c'am surprins'o și că deci *știu*.

Și totuși....

20 Iulie 1907.

Astănoapte am fost la șosea. Am plecat cu gîndul de a mă spînzura spre a sfîrși odată cu o viață de chinuri. Și n'am avut curajul. Dar am făcut o observație foarte ciudată: trăsurile și automobilele alunecau pe lîngă mine fără nici un zgomot, întocmai ca într'o vedere de cinematograf....

Aici se termină însemnările lui Toader Suliţă, sau cel puţin atit am putut eu alege din vraful pe care l-a svirlit în foc. Restul sint numai fragmente arse şi ele pe alocuri. Ne putîndu-le publica, le păstrez ca a o amintire. Ca o amintire şi în acelaş timp ca un document. Ele luminează în scăpărări repezi ca de fulger adîncul sufletului omenesc şi-mi vorbesc mereu de zbuciumul unui om fără noroc....

C. Sandu-Aldea.

SONETE.

SPRE VENUS.

În clipa ceia valurile mării
Erau de-o cristalină limpezime:
Din faţa apei până 'n adîncime
Se reflectau misterele 'nserării.

Un vînt porni din libertatea zării
Şi, răsvrătind a undelor mulţime,
Din frămîntarea spumelor sublime
Trezi pe dumnezeia desfătării.

De-atunci în fie-ce senin de sară,
O stea, trecînd pe cer mai solitară,
Cu raza 'i stăpîneşte veşnicia,

Silind pe zei şi oameni să-şi prosterne—
Eterni fugari spre Venere eterne—
Genunchii lor spre Venus-Urania.

CHRONOS.

Eu mi-am oprit ceasornicul să bată:
Tic-tacul său lugubru mă 'ngrozește
Cu legea lui, prin care mi-amintește
Realitatea mea cea zbuciumată.

Dar, în tăcerea lui întunecată,
Sinistrul zeu se pare că-mi vorbește:
„Puterea ta, deși Mă stăpînește,
De clipa Mea rămîne suspendată;

Tăcut-am pentru tine-o veșnicie
Și-o altă veșnicie va să vie
În care nu voi mai vorbi cu tine;

Te-agață dar de clipa 'Mi și, cuminte,
Himera ta o 'nsuflețește 'n Mine,
Lăsîndu-Mă să bat tot înainte....“

ETERNA TRINITATE.

Era 'n puterea nopții. Luna plină
Ardea 'n Eter c'o tainică mîndrie,
Însuflețind cu-avînt de poezie
Amestecul de umbre și lumină.

Iar stelele, în liniștea deplină,
Se desprindeau din larga Veșnicie
Și, săgetînd pe 'ntinderea pustie,
Piereau în noaptea caldă și senină.

Solemnitatea clipelor acele
Pătrunse-adînc în gîndurile mele,
Și 'n sufletu-mi port urmele-i săpate.

Ea m'a 'nvățat a ști cum că unicul
Statornic Zeu e 'n oarba trinitate:
Tăcerea—Întunericul—Nimicul.

Mihail Codreanu.

Peisagiile și arta la pictorii primitivi din Toscana.

Cînd călătorești în Italia, cu dorința absolut sinceră de a-i înțelege adevărata frumusețǎ, e bine cîteodată să uiți că ești pictor, critic de artă, ori istoric—dacă aparții vre-uneia din aceste categorii. Trebue să știi să lași cu hotărîre la o parte considerațiunile tecnice, precum să uiți și procedeurile, discuțiunile subtile de cronologie și autenticitate; trebue mai ales să uiți cărțile cetite, să renunți de a vedea lucrurile prin prizma lui Burckhardt, Crowe și Cavalcaselle, Taine și Lord Ruskin; poți chiar lăsa să doarmă in fundul cufărului, pe povestitorul drăguț, ce fu bătrînul Vasari. Odată aceste sacrificii îndeplinite cu hotărîre, încă rămîne călătorului îndrăgostit de lucrurile de artă un izvor nesecat de delicioase și curate bucurii estetice. E o fericire pentru sufletul cuiva de a se dezbrăca de admirațiuni artificiale, de entuziasmuri de comandă și de a se lăsa prins de farmecul lucrurilor.

Căci este un lucru ce cărțile nu te învață, un lucru pe care, din nefericire, ele te fac să-l uiți ușor, cînd te încredințezi lor în călătorie: e mijlocul de a te armoniza, de a te adapta cu țara, a cărei artă vrei să o înțelegi. Trebue pentru aceasta să te lași pătruns de mediul ce o înconjoară, să deschizi bine ochii asupra priveliștii proprie naturii și vieții sale. Cîte lucruri rămase neatinse, azi ca și odinioară, nu-ți explică, mai bine decît erudițiunea cea mai desăvîrșită, marile probleme ale artei italiane!

Cu cît înaintezi în Italia, parcurgînd, încetul cu încetul, provinciile sale atît de felurite și atît de caracteristice, cu atît te convingi de acest adevăr, că numai natura, numai peisagiul cu liniile și culorile sale, numai viața care-l însuflețește au creat, dintr'o bucată, arta italiană a Renașterii.

La Veneția, la Ravenna, vezi artă artificială, importată din Orient: artă bizantină, ieratică, stearpă prin esența ei, sleită în formule nemișcate pe care le-am păstrat încă în bisericele noastre ortodoxe. Această pictură este o morală, un învățămînt; va fi cîteodată o decorațiune, niciodată sau mai niciodată nu va fi o artă în adevăratul senz al cuvîntului. Pictezi viața sfinților, precum

o povestea cronicarul, în chip naiv, fără a te sinchisi de vre-o asemănare.

Nimic mai tipic ca *Procesiunea sfinților* dela San Apollinare Nuovo din Ravenna. In întunecimea bisericii bătrîne, o impresie stranie se desface din acest îndoit șir de douăzeci și doi de sfinți și douăzeci și două de sfinte, care alunecă de-a-lungul zidurilor, pentru a duce cununile lor, de-oparte lui Christos, de altă parte Precistei. Sînt chipuri cum nu mai întîlnești nicăeri împrejuru-ți,—forme care par eșite dintr'un vis, pe care l-ar visa cel care le privește. Ele trec pe dinnaintea noastră, fără umbre, fără relief, toate la fel, cu același mers, cu aceleași gesturi simetrice, cu aceleași cute țapene în draperiile care le învelesc. In această umbră, aurul și culorile vii curg pe veștmintele lor. Efectul este puternic; îți inspăimîntă însă închipuirea. Te îndoești că ar fi niște trupuri. Și, în adevăr, nu sînt decît niște manechine mărețe, aurite, vopsite, niște idoli acoperiți de purpură și de nestimate, cași puternicul împărat, căruia la Byzanț te închini în genunchi. Nimic nu trăește sub acele grele tunici. Formele omenești sînt ascunse cu îndărătnicie, nici un pic de aer nu umflă aceste piepturi, nici o picătură de sînge nu curge în vinele lor și nu face să le bată inima.

Și eși din acest vechiu sanctuar, cu capul greoi, cu pieptul zdrobit; simți că înnăbuși sub greutatea acestei măreții. Afară, sub soarele cald și în aerul dătător de viață, te simți înviorat și crezi că te-ai întors din cine știe ce regat al morților. Impresiunea e mai puțin vie în San Marco din Veneția,—ca este însă la fel.

Aceasta este arta impusă Italiei de o civilizație îndepărtată. Minunată artă de bogăție, dar care nu era făcută pentru dînsa... După seceta primelor timpuri medievale, natura din cale-afară de bogată a Italiei trebuia să încolțească, cași pădurea virgină a poetului, ce se trezește într'o zi și se năpustește cu bogăția sa cotropitoare asupra cetății, care fusese recucerită o clipă dela ea. Catedralele întunecoase nu puteau conține visul de frumuseță al acestui neam, care respiră cu ușurință în atmosfera cea mai subtil parfumată și în natura cea mai veselă. Italia fusese patria lui Lucrețiu, acela care înțelesese mai bine sufletul universal și dragostea cea mare, care cuprinde natura întreagă:

Alma Venus hominum divumque voluptas.

Ea a dat viață și unui geniu îngrozitor de naturalist sub haina lui austeră de teolog: Dante Alighieri. Atunci ea și-a dat silință să stabilească o armonie între priveliștea de necomparat ce avea sub ochi și arta pe care o visa. *Renașterea a fost caracterizată atît prin introducerea peisagiului în pictură, cît și prin expresiunea de viață a personagiilor.*

De aceia, e cu neputință de a vedea bine și de a înțelege arta italiană aiurea decît în Italia. Un **Carpaccio** și un **Giorgione** nu-și au însemnătatea lor adevărată și desăvîrșită decît la Veneția; un **Fra Angelico** aiurea decît la Fiesole; un **Perugino** într'alt loc decît la Perusa; un **Botticelli** și un **Lippi** aiurea decît la Florența. Văzute în muzeele din Londra, Paris sau München, aceste tablouri devin niște enigme, care își perd întrucîtva din strălucirea lor, și, cînd le privești sub cerul acela cenușiu, ai un fel de frică că n'ai avea sub ochi adevăratele originale.

* * *

Pela sfîrșitul ernei trecute, plecai într'o seară din Florența, pentru a vedea un apus de soare depe dealurile care înconjoară pădurea dela Pincigliata. Preumblarea nu e lungă.—Luînd pe niște poteci mărginite de măslini și de chiparoși, poți ajunge iute la mijlocul dealului. Acolo ai un... *belvedere* natural, necunoscut de turiști, și unde poți da curs visurilor tale, în singurătatea cea mai desăvîrșită. Peisagiul ce-l ai sub ochi e poate mai restrîns ca aiurea; însă e unul din cele mai încîntătoare, fiind admirabil încadrat de largi pete întunecoase de verdeață, care fac ca zarea să ți se pară la o depărtare nesfîrșită. Soarele se culcă aproape în fața mea; greoi, roș, orbitor, el face să plutească, în aerul ușor și în vîntul de seară ceva mai tare, mii de fluturași auriți, care învălue toate liniile, făcîndu-le să tremure într'o slabă lumină violetă. Apoi, cînd soarele a dispărut, de-odată, după dealurile cele înnalte, acolo, în lumina rece, dar încă vie, a celor din urmă raze, peisagiul îți apare extraordinar de precis, în cele mai mici amănunte. Chiparoșii îți par, pe vîrfurile de deal, ca niște lungi pete negre; măslinii sînt de o culoare cenușie bătînd în alb; nenumăratele sate răspîndesc pretutindeni voioșie prin veselele lor pete albe, într'o lumină egală, discretă, fără umbre. Dar, afară de farmecul produs de culoarea armonios topită, se găsește farmecul lunei. Nu e nimic mai armonios decît curbele dealurilor din Toscana, care se întretae și se suprapun până aproape de vîrfurile liliachii și vaporoase ale marilor munți Apenini. Mai ales în lumina cumpătată a serei trebue să admiri aceste peisagii, unde nimic nu te jignește, și unde totul te leagănă prin măsura dreaptă a elementelor de frumuseță naturală. Același peisagiu, același ceas, ceasul lui Virgiliu fără îndoială, au fost cîntate de marele poet Carducci, în primele sale versuri.—Și aceste versuri, atît de des recitite, îmi reveneau, fără voia mea, în minte:

Vola a i dolcissimi colli tirreni
Ore dal facile giogo difese
In contro a borea d'ombra cortese
Svarian le candide magion pe' clivi
Tra vigne e glauche selve d'olivi.
Ivi, di limpida luce piu viva,
Riveste l'etere la sacra riva;

Ed il sole arridere come ad amiche
Pare a le splendide colline antiche
Quando, partendosi, la favolosa
Cima fesulea tinge di rosa....

(Carducci.—Juvenilia—Prologo).

Acestea sînt peisagiile care, cu lumina lor cam rece, dau, încet încet, viaţă vechii iconografii bizantine. Lipsind încă în operele lui **Cimabue**, rudimentare şi naive la **Giotto**, ele apar în fine la **Fra Angelico**. Ele sînt austere şi simple ca acelea întrezărite în mănăstirea dela Fiesole, însă deabia le întrevezi, perdute în depărtare. Cu toate acestea, ele sînt acolo, le poţi vedea. Pictorul deja le iubeşte, aşa cum le iubea Francesco da Assisi, *il Beato*, care propoveduia păsărilor şi peştilor şi care cînta imnuri de dragoste arzătoare fratelui său, Soarele, şi surorii sale, Apa.—Acestea sînt peisagiile pe care le poţi admira, restrînse şi răcoroase, în fresca dela San Marco, *nolli me tangere*, întinse şi adînci în *Lapidazione di San Stefano* din Vatican, complecte, în fine, cu arborii, cu munţii şi cu cerul lor uşor în feluritele tablouri reprezentînd *Martirul sfinţilor Cosma şi Damian*, la luvru sau la Münich.

Andrea del Castagno, pictorul chipurile energice şi al trupurilor chinuite, ştie să le şi încadreze, scoţîndu-le la iveală în peisagii prelungite, cu arbori, cu rîuri, cu stânci înverzite şi aşezate în primul plan,—ceia ce dovedeşte un simţ adînc al vieţii reale.

Insă numai la a doua generaţie a Şcoalei Florentine vedem că natura triumfă prin peisagiu şi dă Renaşterii avîntul său definitiv şi caracterul său particular.

Cel dintăi e **Fra Filippo Lippi**, călugărul certat cu cele sfinte. Foarte realist, adesea senzual, el este plin de viaţă. Culoarea, lumina şi viaţa strălucesc în peisagiile sale, pline de animale, şi unde fiecare plantă este desemnată pe planul întăi, cu o grijă evidentă de realitate. Şi, în mijlocul acestei naturi aşa de frumoase, personagiile cu nările umflate şi tremurînde par a sorbi, cu voluptate, în aerul curat, plăcerea de a trăi. Şi aceste caractere se regăsesc la cele mai multe din madonele, mai ales şi mai bine ca aiurea, poate, în *Annuncieta* sa, dela San Lorenzo.

In mica şi întunecoasa capelă a palatului Riccardi, ce nu se poate admira decît cu ajutorul unor puternice reflectoare electrice, se găsesc frescurile lui **Benozzo Gozzoli**. Discipol pios al lui Fra Angelico, el a reprezentat acolo pe trei ziduri *Cortegiul magilor cătră Bethleem*. Această operă, una din cele mai perfecte a Renaşterii italiene, este un cîntec de triumf al naturii toscane. Copacii săi, stîncile sale, rîurile repezi, orizonturile sale îndepărtate formează un tot, încă puţin naiv, dar de o bogăţie şi de o varietate extremă. Şi în acest cadru măreţ trec nobilii cei mari, cu vestmintele lor scumpe, cu escortele lor falnice. Splendoarea flamandă n'a închipuit şi îndeplinit nimic mai stră-

lucitor. Acest farmec se poate regăsi încă în frescurile atribuite aceluiaşi maestru, la Campo Santo din Pisa.—Dar acolo natura e înfrumuseţată de architecturi nobile, ca este închisă în nişte grădini minunate.

Unul din peisagiile care m'a izbit mai mult este acel al *Adoraţiunii păstorilor* din biserica Annonciata, din Florenţa,—peisagiu datorit lui **Alessandro Baldovinetti**. Personagiile, risipite la întîmplare, nu prezintă nici un interes, însă valea fluviului Arno se întinde cu o perspectivă sigură, aerul este transparent, amănuntele sînt cît se poate de exacte. Acesta este cel d-intăi mare peisagiu florentin.

Pollajualo, **Antonio** şi **Piero** urmează tradiţiunea lui Baldovinetti. Se pare că ei îl imită, foarte de aproape, în peisagiul tabloului său: *Tobi în călătorie cu Ingerul*.—Acolo încă regăsim valea fluviului Arno, dar cu un sentiment mai rafinat al culorii şi de *chiaroobscuro*, sentiment care ne anunţă pe maeştrii cei mai perfecţi.

Botticelli este unul din peisagiştii cei mai încîntători ai şcoalei florentine. La el, caşi ea **Fra Filippo Lippi**, simţi cît este de adîncă influenţa naturii asupra artistului.—Ce ar fi *Naşterea Venerii* şi *Primăvara*, fără natura care le învăluie? Aceste două tablouri sînt glorificarea aceleaşi idei, cu totul senzuală şi cu totul păgînă. E primăvara naturii, care sărbătoreşte primăvara vieţii omeneşti, şi primăvara vieţii omeneşti este naşterea Venerii, naşterea amorului.—Sînt două viziuni naturaliste, tinzînd la acelaşi scop. Cea dintăi e glorificarea aerului, a vîntului, a mării surîzînde, care aduce pe o scoică de fildeş corpul femeei tinere şi strălucitoare în goliciunea ei de zeiţă.—E veşnicul cîntec al bătrînului Lucreţiu:

Tibi suaves daedalea tellus
Summittit flores, tibi rident aequora ponti,
Placatumque nitet diffuso lumine coelum.

(Lucretius, I. 7—9).

Şi a doua viziune este triumful acelui amor. E primăvara cu florile, deja cu fructele, cu plăcerile sale, cu ale sale nimfe, care joacă înlănţuite unele de altele, şi cu tînerul zeu Marte, care se pregăteşte de cuceriri.—E alegoria desăvîrşită şi puternică a naturii şi a vieţii, aşa cum era închipuită pe malurile fluviului Arno, uşoară, abundentă în fertilitatea viilor şi a măslinilor săi, cu zgomotul foarte apropiat al luptelor sîngeroase.—Aceasta e idia ce-ţi evocă Florenţa, cu ale sale palate cu turnuri înnalte, cu ai săi locuitori liniştiţi şi în acelaşi timp înflăcăraţi, Florenţa, înconjurată de o cunună de frumuseţi veşnic tinere, de dealurile sale înverzite.

Botticelli n'a făcut numai peisagii alegorice, ca acelea de care am vorbit. El a cunoscut şi redat natura sub chipurile sale cele mai felurite: marea, cu imensitatea sa nesfîrşită, în *Viziunea sf.-tului Augustin*, dela Academie, sau marea dormind în sînul

unui golf mic, ca în *Pallas învingînd Centaurul*, dela muzeul Pitti; peisagiile cu cerul mare și limpide și cu perspective imense în tablouri, ca *sf. Sebastian* și *Salome*, dela Academie; sau încă cuiburi fermecătoare de verdeață, ce te răcorește și odihnește, cuiburi întrevăzute în *Madonna del magnificat* și în *Nașterea lui Isus*.

Ghirlandajo, mai puțin îndrăgostit de natură, este totuși și el un admirator al vieții. El introduce viața de toate zilele în frescurile sale, considerind peisagiile ca un lucru mult mai secundar, deoarece maiștrii lui scoseseră din peisagiu tot ce e mai de samă. Deaceia, după dînsul, **Rafael**, **Michel-Angelo** revin aproape numai la figura omenească, desrobită prin ajutorul naturii de regiditatea bizantină.

Rolul emancipator al peisagiului este din acest moment isprăvit în Florența,—dar nu putem uita cît de hotărîtor a fost el. Dacă n'ar fi contemplat natura, care o aveau sub ochii lor, pictorii din Toscana nu ne-ar fi lăsat capo-d'opere nemuritoare, pe care le mai admirăm încă după patru sute de ani.

Numai cerul, atît de albastru și atît de curat în valea fluviului Arno, a fost deajuns pentru a inspira, el singur, o serie delicioasă de opere de artă: teracotele artiștilor familiei **Della Robbia**. Priveam într'o zi statuia cea nouă a lui **Desiderio da Settignano**, nu departe de villa lui Michel-Angelo, unde d'Annunzio, în singurătatea cea mai încîntătoare, își scrie poeziile și romanele. Am rămas mult timp surprins de armonia ce există între albeața marmorei de Carrara, sculptată de curînd, și albastrul adînc al azurului. Apoi, cînd am revăzut teracotele familiei Della Robbia, le-am înțeles: aceste figuri albe, pe fond albastru, înseamnă statuia dezrobită din închisoarea muzeelor, liberă, strălucitoare în aerul curat, scăldată de soare și de lumină,—statuia așa cum o înțelegeau cei vechi, așa cum răsăria radioasă pe vîrful Acropolei.

*
* *

Aceste impresiuni adînci, pe care ți le fac peisagiile florentine, le-am resimțit și aiurea, cu o nuanță deosebită: mai mistică la Sienne și în Umbria, mai bogată la Veneția, în neuitatul decor al lagunelor, mai stranie și accidentată la Como și Lugano. Fiecare din aceste peisagii, cu caracterele lor particulare, ne aminteau de pictorii ce-i admiram în muzee și în biserici. Ne oprim totuși la peisagiile florentine, pentrucă nu putem lărgi, peste măsură, acest scurt studiu și pentrucă la ele se arată mai evident rolul jucat de peisagiu în artă.

Acum, dupăce am admirat natura și dupăce am găsit-o în operele vechilor maeștri, să ne fie îngăduit să filozofăm puțin. În adevăr, nu putem desprinde, destul de ușor, caracterele particulare peisagiilor toscane, așa cum le vedem în natură, și așa cum le găsim în arta Renașterii.

Primul caracter al acestor peisagii este simplicitatea,—eram chiar să zic: banalitatea. În adevăr, aproape în nici un peisagiu nu există ceia ce se numește „pitorescul", propriu zis. Prima impresie e rareori entuziastă. Ți se pare că deja ai văzut aceasta de multeori. Și, totuși, cu cît privești și natura și tablourile, cu atît mai mult îți dai samă că ești, cu drept cuvînt, înaintea unui spectacol rar. Acestea sînt ținuturile fără pretenții, de care vorbește Nietzsche (Aurore, p. 337):

„Acolo sînt ținuturile fără pretenții pentru peisagiștii cei mari, ținuturile bizare și stranii pentru cei mici".

Spațiul îmbrățișat de artist este în genere foarte restrîns. Trebue să consideri ca excepțională în peisagiul toscan reprezentarea mării cu orizontul nesfîrșit. Natura văzută într'un tablou este tocmai ceia ce vezi dela jumătatea dealurilor ce înconjură Florența, un orizont foarte apropiat, pe care ochiul îl poate distinge cu ușurință în depărtare. Adeseori chiar, peisagiul se mărginește la cîțiva copaci, la un loc îngrădit, cum numai călugării puteau zări depe ferestrele înguste ale celulelor lor.

Liniile cîmpiei toscane sînt curbe și cît se poate de armonioase. Ele au învățat pe pictori arta de a compune, ele i-au învățat să se ferească de unghiurile brusce sau prea ascuțite. Ele n'au însă întrebuințarea frumoaselor linii orizontale, pe care le admirăm în peisagiile venețiene, nici tăeturile fantastice ale peșterelor adînci, care adăpostesc pe *Fecioara din stînci* a bătrînului **Leonardo**.—Aceasta face ca peisagiul să nu poată fi scos dintr'un tablou florentin. El n'a fost compus, pentru el însuși, el n'are echilibrul său propriu de lumini și de umbre. Mai totdeauna el primește o lumină egală în toate părțile sale, și umbrele tabloului, architecturile, personagiile, sau draperiile sînt acelea care restabilesc echilibrul în întregime. Venețianii **Carpaccio**, **Bellini** și **Basaiti** mai ales, pentru a nu vorbi decît de pictorii primitivi, au împins mult mai departe acest simț al compoziției și al echilibrului în peisagiul pictat pentru el însuși.

Precum am mai spus, acelaș lucru este și pentru lumină. Fără soare și prin urmare fără umbre vii: pretutindeni transparențe limpezi. N'ai putea spune, pentru mai nici un peisagiu florentin, care fu ora aleasă de pictor. Fără îndoială că nu e lumina orbitoare dela amiază, dar nu e nici crepusculul. E o lumină convențională, dar infinit de dulce, care mîngîie ochiul. Ea cade aproape perpendicular și în față, dintr'un cer aproape totdeauna fără nori. Sîntem încă departe de **Backhuysen** și de **Turner**.

Deasemenea, e un anotimp nehotărît: nici iarnă, nici vară. E poate primăvară, căci siluetele copacilor sînt subțiri, și ramurile lor deabia au frunze. Niciodată zăpadă pe vîrfuri. Și fiindcă vorbim de copaci, este un lucru destul de curios de remarcat. Cei care au prins mai bine adevărata caracteristică toscană sînt cei mai vechi dintre pictorii primitivi. La **Fra Angelico**, **Benozzo Gozzoli**, **Fra Filippo Lippi**, regăsim mai mult acei chiparoși, ale căror lungi pete negre și subțiri produc un efect atît de pu-

ternic în peisagiu. La dînşii, arborele este tratat pe unităţi distincte. Iar mai tîrziu e tratat pe grupuri. E straniu că nu s'a scos o parte mai bună din măslini. Trunchiul lor noduros, bizar, chinuit, putea da efecte remarcabile. Insă educaţia pictorilor, ca peisagişti, era încă prea primitivă, şi acestea sînt amănunte, cărora, pe atunci, nu li se dădea nici o importanţă. Singurii primitivi, care au pictat bine copacii, au fost pictorii din Sienna şi din Perusa. Şi încă l-au făcut destul de rar; totuşi trebue admirat în **Perugino** mai multe siluete de copaci, uşoare, aeriane şi de o eleganţă de linii, devenită poate banală, dar care a fost rareori întrecută.

Mai toate peisagiile florentine sînt executate în ceia ce se numeşte în pictură *„la gamme froide"*.—Rareori, o tonalitate puţin caldă vine de le însufleţeşte,—lucru care se întîmplă în multe din peisagiile din Umbria. Aceasta se explică de altmintrelea prin grija pe care o aveau pictorii de a pune în valoare, cu ajutorul peisagiului, draperiile şi carnaţiunea.

***

Am făcut din peisagiu o artă specială, şi găsim puţin naive încercările vechilor maeştri, de care am vorbit. Totuşi nu trebue să uităm că ei au fost pentru epoca lor nişte novatori îndrăzneţi şi sinceri. Ei au redat spectacolul ce-l aveau sub ochi, cu o sinceritate şi cu o justeţă absolută, conform vechei maxime: *„L'ingegno dell' pittore vuol esser a similitudine del specchio"*. Şi, în adevăr, cînd străbaţi încă cîmpiile florentine, ca Fiesole, Majano, S. Gimiuiano.... te întrebi dacă ai mai vrea, în zilele noastre, să ai alte peneluri decît ale lor, pentru a reda frumuseţa nesfîrşită şi farmecul pătrunzător.

Francis Lebrun.

SOAREJE.

Din valurile nopţii alene se desfaşă
Imensa metropolă în palidele zori;
Conturele sînt clare, iar Sena uriaşă
Albeşte 'n revărsarea metalicei colori.

Se 'nalţă din adîncuri a soarelui lumină
Şi arbori, turnuri, case, le 'mbracă 'n alb şi roş,
Oraşul se deşteaptă: un şuer de maşină
Răsună de departe ca glasul de cocoş.

Se 'mprăştie de-odată a razelor splendoare
Iar fumul negru pare un nobil curcubeu:
Superb se urcă'n slavă eternul rege Soare
Şi binecuvîntează cu gest de Dumnezeu.

Acuma 'ncepe viaţa mulţimii nesfîrşite
Ce curge ca un fluviu din zori până 'n amurg.
Oraşul varsă oameni. În pîlcuri risipite
Aleargă, se frămîntă şi 'n marea vieţii curg.

Încet, se face seară.. Parisul îşi descreşte
Haoticul amestec de oameni, roţi şi cai,
Al cerurilor rege căzând, îşi risipeşte
Tristeţa majestoasă în parcul din Versailles.

Visează Trianonul în umbra de 'nserare
Statuile visează apuse măreţii...
Castel, fîntîni, bazine şi nimfe solitare,
Adorm în mîngîierea luminilor tîrzii...

Ca sufletul de pară al unui Rege-Soare
Contemplă asfințitul trecutele splendori,
Mai stărue o clipă și 'ncepe să coboare
Ducînd cu el lumina și oștile de nori...

....Acuma, cînd domnia în lume i se curmă
Privește înc'odată Parisul în amurg,
Și trist, el își trimite surîsul cel din urmă
Reginelor de piatră din vechiul Luxemburg.

Paris, August 1909. **Victor Eftimiu.**

Angheluș.

In țigănimea afumată, plină de larmă, dela marginea satului, Angheluș e împărat. Cînd trece el printre bordeiele pitite în pămînt, cu cîte-un singur ochiu de fereastră murdar și speriat, țiganii i se feresc din drum, țigancele tinere îl săgetează din ochii de păcură aprinși, harancele cele bătrîne clatină din cap cu admirație, iar dancii înhoalbă ochii mari, rămânînd cu gurile căscate.

Și Angheluș trece mîndru printre toți, cu trupul drept, ca un militar, cu pălărie moale, fină, pe cap, cu strae de catifea verzie, cu ghete elastice, scumpe. Pe giletca lui face semicerc un puiu de șarpe de aur, iar pe degete scîntee inelele grele, împodobite cu pietre scumpe.

Angheluș e de-aici din sat. Bătrîna lui trăește și acum, și cîtu-i ziulica de lungă stă pe podmol, subt streșina bordeiului, și colbăește din luleaua de cărămidă roșie. Ea singură, în toată țigănimea, nu se miră dece trăește și azi în zdrențe și 'n sărăcie. Angheluș i-ar fi putut face o casă domnească, ar fi putut s'o îmbrace în mătase, ca pe-o baroniță, dar n'a vrut nici el și n'a vrut nici bătrîna. Angheluș avea de împărțit într'alte părți, iar cînd aducea ș'acasă bogății de prin șetre și prăvălii, haranca cea bătrînă se cutremura, îl privea cu spaimă și zicea:

„Vai de mine, Angheluș, au să te prindă și au să-ți rupă oasele!...".

Și feciorul, de frica mă-sii, abia cuteza să descarce, pe-o noapte, la ei acasă obiectele furate, iar dimineața, cînd piereau scumpeturile, pierea și Angheluș.

S'a întîmplat însă că, mai înnainte, vre-o trei țigănci tinere, de-aici din țigănime, au dus-o numai în petrecanii, și vestmintele lor, la fiecare trei săptămîni, erau nouă-nouțe. Incepuse să li se facă pelița fină, de un brunet trandafiriu, de traiul cel bun, iar țiganii lor nici nu mai cutezau parcă să se apropie de ele, văzîndu-le curate ca pe niște doamne. Știau cu toții că aici lucrează mîna lui Angheluș, și cele trei favorite spuneau, în gura mare, că bărbat vrednic ca Angheluș nu mai este.

Dar binele n'a ținut mult. Angheluș le părăsi în grabă, ca să-și aleagă altele, într'alte sate, cine știe pe unde.

Și se vede că dela o vreme a dat peste una, pe care n'o mai putea sătura cu furăturile sale,—căci se pornise prin toate orășelele din jur o adevărată goană împotriva lui Angheluș. Spuneau negutătorii de stofe, spuneau aurarii că se prăpădesc din pricina hoțului aceluia de Angheluș. Nu trecea o zi de mărturie, în tot jurul, ca să nu se fure un lanț de aur, o păreche de cercei, inele scumpe, o stofă de mătase.

Și păgubașii, să-i fi împușcat, nu puteau să pună mîna pe tilhar. Nici nu băgau de samă paguba până seara, cînd să-și adune tîrgașul. Atunci dela cutare lipsește ceia, dela cutare cealaltă. Stăpînii se mîniau, se aprindea o ceartă cu calfele, cu ucenicii, se cărau la pumni, răsunau plesnituri de palme. Zădarnic, nimenea nu știa, nimenea nu văzuse pe hoț. Și cînd pe urmă, după multe întrebări, după cercetări îndelungate, se da de urma tilharului, eșia la iveală că într'o prăvălie s'a strecurat un domn cu un pardesiu sur, într'alta unul cu o barbă neagră, într'a treia unul cu o ceteră subsuoară. Și toți aceștia erau unul: blăstămatul de Angheluș.

Se puse deci lumea la pîndă, c'o sete mare să-l prindă, sau cel puțin să-i dee o sfîntă de bătae, soră cu moartea.

Dar pe Angheluș, după furături mai mari, îl înghițea întunericul. Puteau să-l caute jurații satelor, puteau să scormonească acasă la bătrînă, până și pe unde rîma godacul.... nimic nu puteau afla. Și cum, de-o vreme 'n coace, fura tot mai des, noaptea îl ținea mereu ascuns.

Se simțea de multe ori obosit, și își punea de multe-ori în gînd să nu-și mai pună așa des viața în primejdie. Dar, cînd își aducea aminte de fata care-l trimitea în foc, Angheluș își iuțea pașii, ca să ajungă cît mai curînd colo departe, la pădurea de sălcii bătrîne, care ascundea apa liniștită a Mureșului.

Nu-i un an decînd norocul l-a adus mai întâi în părțile acestea. Era primăvara, băteau vînturi călduțe, apa Mureșului venia mare, vuind, și glasuri adînci, și aspre o străbăteau parcă. Și Angheluș ajunse la țărmul negru al apelor în puterea nopții, după o pescuire bogată. Trebuia nesmintit să treacă pieptul acesta de apă voiaș, întunecat, care fierbea, umflîndu-se ca de patimi mari.

— „Hei, podarule! Să vie degrabă podarul!"—răcni Angheluș în fața acestui dușman, care i se puse curmeziș în drum.

Dar vîntul venia tot mai aspru din toate părțile, trezia glasuri amare din sălciișul bogat de pe țărm. Angheluș săgetă cu ochii prin întuneric și porni într'o parte, unde zări bordeiul podarului. Bătu la fereastră, zgîlții la ușă, până ce un glas din lăuntru răsună clar, ca un clopoțel de argint:

— „Cine-i acolo ?"

— „Străin ce vrea să treacă"—răspunse Angheluș, cutremurat de glasul acela, nespus de dulce.

Atunci, cineva din lăuntru zise gros, ca dintr'o bute:

— „Pe furtuna asta nu se poate. Vin apele mari, și-i primejdie".

— „Ai dela mine un galben, bădicule, un galben împărătesc. Numai să nu întîrzii".

Acum Angheluș desluși mișcări grabnice înnăuntru, și glasul cel gros zise:

— „Iute, Ravecă. Trebue să ajuți și tu. Altfel ne mîncă peștii până mine".

Și îndată ușa bordeiului se dădu în lături. Un trup mare, ciolănos, eși întăi, aplecat de spinare, și cercetă îndată după rude. Pe urma lui lunecă din bordei o fată înnaltă, numai în iie, c'o șorță neagră, legată pe la mijloc. Cei doi podari nici nu băgară de samă pe străin, își luară uneltele și porniră la podul care gemea în verigile de fer, ce-l țintuiau de țărm. Apele îl izbeau în coaste, se frîngeau, alunecau, huind pe sub dînsul.

— „Dar unde dracu-i omul nostru"—întrebă bărbatul, gata de plecare.

— „Iacă aici, bădicule"—se auzi un glas în noapte, și pe pod se simți cum cineva sări înlăuntru.

„D-ta să ții mijlocul, să nu te dai la mărgini"—se auzi iarăși glasul cel gros. Apoi, în țigănește, Ravecei: „Ai grijă, fata tatei. Ruda te poate zvîrli în apă".

Angheluș se lumină de-odată. Acum nu-i mai era frică de păgubașii care poate-s pe urma lui. Podarul acesta e de sîngele lui și n'are să-l descopere.

Podul porni, pocnind în încheetori, iar valurile, urlînd de mînie, îi făceau loc, încet-încet. Angheluș nu simțea nimic. Credea că-i tot la marginea rîului, cînd, de-odată, auzi glasul cel argintiu:

„Grijă, tată, că acum dăm de matcă. O simt cum alunecă înnaintea noastră".—Bărbatul nu răspunse ci se simți o opintire mare în coasta podului. Acum lui Angheluș i se păru că se învîrte locului, cînd, de-odată, fata se așeză aproape de dînsul. Totuși mai bine putea s'o simtă, decît s'o vadă. Și simțea cum i se frînge, cum i se încovoae, vîslind, trupul vînjos, simțea căldura ce se desprindea din trupul fetei, care-și încorda acum toate puterile.

Angheluș făcu doi pași spre dînsa, dar fata îi zise poruncitor: „La mijloc d-ta, că te duci dracului, de nu!..."

Dar pe Angheluș îl cuprinse o putere netăvăită. Își uită că-i fugar, își uită că-i pe apă, și se trezi în el omul cel vechi, iubitor de femei. Mai făcu un pas, o prinsă pe Ravecă în brațe, și o sărută tare pe gură.

Fata îi arse o palmă, și s'apucă din nou de vîslit, pecînd bătrînul îi striga să lase încet, că s'apropie de țărm.

Podul era legat acum, dar Angheluș nu voia să se coboare. Spre marea mirare a podarului, Angheluș îi zise în țigănește:

— „Tată, lasă-mă să dorm peste noapte la tine 'n bordei".

Podarul încremeni acum de-odată: Să fie ăsta un ocnaş, cu gînduri rele, ori să fie un nebun? Da.... nebun trebue să fie: l-a sculat pe-o groază de vreme ca asta, să-l treacă, ş'acum, hai, să-l culce la dînsul.

— „Nu se poate, voinice"—zise podarul.

Anghelus aprinse o lampă de buzunar, hoţască, scoase punga, se aplecă pe podeaua de scîndură şi varsă tot aurul cel avea. Vor fi fost la douăzeci de galbeni.

— „Ţi-am dat un galben pentru trecere, dar ai tăi să fie toţi, de mă duci înnapoi, şi mă laşi să mă odihnesc la tine'n bordei".

La lumina gazului, aurul ardea acolo pe podele, bătrînul începu să se scarpine în barbă, iar Raveca începu să tremure.

— „Ia-i, tată—zise ea—şi adă-l acasă".

Podarul se hotărî în grabă; împărţi banii în două, pentru el şi pentru Raveca, dezlegă podul, şi 'nnapoi ajunseră cu mult mai în grabă.

În bordei, bătrînul aprinse o lumină de său, şi nu ştia ce să zică, cum să înceapă. În urmă, pecînd fata spiona, pe furiş, pe străin, şi mirarea ei creştea din ce în ce, podarul îl întrebă:

„Unde-ţi era drumul tău, voinice?"

— „În lume".

— „Cum, în lume".

— „Trebuia să m'ascund. Furasem, uite, lucrurile astea— aici el scoase o traistă mică de piele şi deşertă pe o masă o mulţime de auritori— le furasem, şi trebue să nu mă prindă. Aici, la voi, cred că nu mă va afla nime".

Ochii fetei se aprinseră la vederea acelor minunăţii de aur, pieptul ei plin, tînăr, tare, se ridica rar, şi abia putu îngîna:

— „Dă'mi şi mie ceva?"

— „Toate ţi le dau—zise Anghelus—dacă nu mă spuneţi nimănui".

— „Dar cum să te spunem—zise podarul—cînd nici nu ştim cine eşti"....

— „Voi nu ştiţi, dar vor veni, poate la noapte, poate mîne, să vă întrebe: Unde-i hoţul Anghelus, măi podar? N'a trecut pe-aici?.... Ce vei răspunde atunci?"

— „Dacă-i aşa treaba, dacă chiar tu eşti Anghelus, atunci o sută de ani n'or afla nimic din gura mea".

Şi bătrînul eşi îndată să asculte, să cerceteze. Iar Raveca rămase ca de ceară în faţa voinicului din neamul lor, de care auzise atîtea bravuri, şi ochii ei nu mai căutau la auritorile de pe masă.

— „Ţi-e frică de mine acum, fată, după ce mă ştii cine-s... ?"

Fata tăcu, şi Anghelus o întrebă din nou:

— „Ţi-e frică, hai?"

— „Ba nu mi-e frică,—răspunse ea, ridicînd ochii plini de teamă spre dînsul. Nu mi-e frică, ci mi-e drag de tine".

Şi, cînd podarul deschise uşa, îi află îmbrăţişaţi, sărutîndu-se.

— „N'are să vie nimenea"—zise el, făcîndu-se că n'a văzut nimic. „Acum să adormim lumina şi să ne culcăm".

Dar nu putea dormi nici unul. Podarul simţia cum se zvîrcoleşte Anghelus, jos, lîngă laviţa pe care dormea el, şi auzia cum oftează fata. El însuşi se gîndea ce are să facă. Şi, dela o vreme, îl umplu o groază de moarte: Are să vie acum, în noaptea asta, cercetători, au să-l afle pe Anghelus la el în bordei, şi mîne sară vor zăcea toţi-trei în temniţă.

— „Eu şi aşa nu mai pot dormi acum. Ia să mai văd ce-i pe-afară"—zise el în urmă, şi se duse.

Din noaptea aceia Anghelus nici gînd n'a mai avut de ducă. Uitase de grabă toate femeile, pentru care fura până acuma, şi nu'şi mai putea lua ochii dela Raveca.

Primăvara întreagă şi o parte din vară Anghelus n'a mai eşit nicăeri, n'a mai făcut nimic. Se schimbase la port, de nimemenea nu l-ar mai fi cunoscut; pleca cu Raveca prin pădurea de sălcii de pe ţărm, pescuiau în apa limpede a rîului, şi, de două ori pe zi, Raveca îşi punea la gît, la mîni, în urechi, podoabele de aur, pe care le purta veşnic cu sine.

În răstimpul acesta, într'o singură zi numai dispăru Anghelus, fără să spună o vorbă legănată, nici podarului, nici fetei. Şi nu veni decât noaptea târziu. Scoase de subsuoară un tesc de lemn negru, îl desfăcu, şi, cînd văzură, podarul şi fata, vioara, bătură în palme de bucurie.

—„Ştii să cînţi, Anghelus? De ştii, cîntă-ne, să te-ascultăm toată noaptea"—zise podarul. Şi Anghelus cînta, înnăduşind corzile, cînta cu ochii închişi, ca pe altă lume. Iar bătrînul plînse în noaptea aceia, şi Raveca îl iubi şi mai tare.

Lumea credea că Anghelus e mort, ori a trecut într'altă ţară. Dar, după jumătatea verii, începură iar să se vaete tîrgoveţii. Anghelus fura acum cu patimă, cu o plăcere nespusă, tot ce credea că-i şade bine Ravecei.

Şi n'au trecut multe săptămîni, şi ţiganca aceasta avea o bogăţie întreagă de vestminte, de podoabe. În bordei nu se'mbrăca niciodată cu ele. În bordei, înaintea lumii ce trecea rîul, era tot fata cea frumoasă a podarului. Dar cu cît se înmulţeau podoabele aduse de Anghelus, cu atîta creştea patima ei după podoabele acestea. Şi sta de multeori ziua întreagă prin pădurea de sălcii şi se împodobea. Şi tot lucrul scump, ce i se lipea de trupul ei cald, vînjos, o ardea, îi aprindea sîngele, şi ochii ei erau numai unde de lumină şi de căldură. Ah! cît n'ar fi dat ea să poată eşi aşa împodobită în lume, între oameni, să-i orbească....

Şi, cu trecerea toamnei, dragostea ei pentru Anghelus se schimbă parcă în dragostea pentru podoabele aduse de el. Îmbrăţişările ei erau mai puţine, sărutările mai scurte, vorbele mai zmîncite. O apăsa greu, că, în gerul iernii, nu mai putea, cum

făcea vara, să iasă în sălciiș, să'și arunce zdrențele de pe ea și să moară de plăcerea atingerii mătăsii de trup, și a tuturor podoabelor. Și, dacă aceasta n'o mai putea face decît în zilele mai moi, creștea dorința ei după alte și alte podoabe. Așa că Anghelus puțin mai stătea acum pe-acasă, în bordeiul podarului.

Și-i zicea cîte-odată:

— „Iată, Ravecă, tu ai podoabe destule, las să mă mai odihnesc și eu!"

Ea atunci își întorcea obrazul dela el, și nu-i mai vorbia, nu se mai apropia de el, până ce nu venia c'o nouă podoabă.

— „Asta-i a dracului,—zicea Angheluș, dela o vreme,—asta are să mă minînce fript". Dar judeca astfel numai până ce punea mîna pe tîrgaș. Cînd pornia cu el spre bordei, inima lui se muia, ca ceara, de-o căldură bună, ce-i inunda tot trupul.

Își pierdu însă mult, în timpul din urmă, din elasticitatea mișcărilor de pisică, și fura tot mai greu, tot mai cu teamă. Și, într'o noapte de Făurar, venia spre casă tare abătut. Abia a scăpat, abia s'a pierdut urma dinnaintea celor ce-l urmăreau. Auzise șoptindu-se prin tîrg că i-ar fi aflat culcușul, c'ar ști mulți unde se ascunde, și mergea spre casă cu gîndul hotărît, că n'are să mai fure multă vreme. Va putea să înduplece la asta și pe Raveca. Ea are podoabe destule, au și bani, și nu-l va împinge pe el la moarte.

Era noapte destul de luminoasă, și Angheluș zărea bordeiul podarului. Putea să meargă deci cît de încet și cît de liniștit; cum e apa înghețată, trec oamenii printr'alte părți rîul și nu mai vin pe-aici pela pod.

De-odată însă, iată că dintr'un tufiș de salcie se desfac două umbre negre. Dintr'altul, alte două, și luna, ce dăduse într'un petic de senin, luci de-odată din patru baionete, puse pe pușcă. Țiganul gîci îndată ce-i, și într'o clipă îngheță de spaimă. In a doua însă, sîngele i se încălzi, începu să fiarbă, și o porni în goană nebună spre apă. Bordeiul era aproape, dar la bordei nici nu s'a gîndit el acum.

O detunătură, două-trei, îl petrecură, dar nici-un glonț nu l-a ajuns, și Angheluș era gata să iasă de pe spatele de ghiață a rîului, cînd ceva pîrîi sub picioarele lui. Intr'o clipă, ghiața se sparse, și Angheluș se cufundă în apa verde-rece, sub podul de ghiață.

I. Agîrbiceanu.

Situația petrolului în industria și comerțul lumii*.

Printre nenumăratele produse ce au curs pe piața universală, petrolul ocupă un loc cu totul excepțional, atît din cauza cantității producțiunii sale, cît și prin progresele extraordinare, care au fost atinse în comerțul său mondial.

Toată dezvoltarea industriei petrolului se mărginește în limitele unei vieți de om; cu toate acestea nici o industrie nu a progresat așa de uriaș ca aceasta. După nici-un mineral, fie aur, argint ori diamant și nici măcar după cărbune nu s'a căutat, nu s'a săpat și răscolit pămîntul, dela cele mai sălbatice și până la cele mai civilizate regiuni, ca după petrol.

La sfîrșitul celor 50 de ani din secolul trecut, producția mondială a petrolului era de abea de cîteva sute de tone anual și nu era cunoscut decît de un număr limitat de savanți, astăzi producția a crescut la aproape 40 milioane tone și a devenit un articol de utilitate generală, care pătrunde în colțurile cele mai depărtate ale lumii, ca cel mai puțin costisitor izvor de lumină, căldură și forță.

De și, oamenii cunoșteau acest lichid fosil mult mai înnainte de timpurile biblice, dar istoria sa industrială nu începe decît dela anul 1860, cînd geniul american ajunse pentru întâia oară, a-l extrage din *Pensilvania*, din sînul pămîntului, în cantități mari, cu o cheltueală relativ modestă de forțe și de mijloace. Toate celelalte națiuni civilizate au imitat exemplul Americanilor și s'au interesat de asemenea de petrol,—fiecare din ele contribuind cu ceva la ameliorarea, fie a tecnicei industriei, sau a transportului acestui produs, fie la organizarea comerțului său.

In 50 de ani—ceia ce este în definitiv o perioadă foarte scurtă în istoria progreselor umanității—petrolul a adus și a creat multe lucruri noi și originale în comerțul și industria lumii. Tecnica sondagiului, care a atins un foarte înalt grad de perfecționare, datorește existența sa acestui produs.

In principalele locuri ale exploatațiunei sale, sutimi și mii

* Literatura întrebuințată va fi indicată la finele acestui studiu.

de sonde au acoperit literalminte solul. O muncă utilă și creatoare are loc acolo; noi unități geografice, noi localități populate și viitoare centre industriale se nasc acolo.

Adincimea acestor sondaje de petrol ajunge în medie între 300 și 500 metri, unele trecînd însă și de 1000 metri; totalitatea tuturor acestor adincimi ar întrece deci de mai multe ori diametrul globului pămîntesc.

In decursul celor 50 de ani, economia mondială s'a îmbogățit cu aproape 450 milioane tone de petrol, a căror extracțiune a impus o cheltuială colosală de putere de mai bine de 120 miliarde de tone-metri. Și oricît de gigantică ar fi această lucrare, ea nu reprezintă încă cifra cea mai mare în suma totală a muncii, ce se reclamă pentru depositarea, prepararea și transportul pe uscat și pe mare a petrolului, până la aducerea lui la locurile pentru consumația sa finală.

In jumătatea de secol în care există industria petrolului, tecnica a ajuns să utilizeze acest produs în patru moduri diferite:

1) El a fost întrebuințat întâiu ca materie principală pentru producțiunea uleiurilor de iluminat, al căror succes se datorește, eftinătății și superiorității lor, din punct de vedere tecnic, asupra uleiurilor și grăsimilor animale și vegetale ce se utilizau în acest scop, înainte de a se fi descoperit petrolul.

Lampantul de petrol este astăzi propagat peste tot pămîntul și cu cît cultura modernă și modul de producțiune capitalistă se desvoltă mai mult, cu cît orașele se măresc și se înmulțesc, cu cît căile ferate și celelalte mijloace de transport se întind, cu cît presa și publicitatea se desvoltă și se popularizează mai mult, cu atît mai mare va fi trebuința de a prelungi timpul de lucru al zilei, și cu atît mai mare va fi cerința de *lumină*.

Acestei cerințe a unui sistem de iluminare mai bun și mai eftin, îi datorește petrolul triumful său pe toată suprafața pământului.

2) S'a reușit apoi a se extrage din petrol uleiurile de uns, care însă au comparativ puțină importanță în comerciul mondial, fiind dată slaba lor propagațiune. Concurența uleiurilor minerale de uns, cu grăsimile și cu uleiurile animale și vegetale, este mult mai grea decît concurența petrolului de luminat cu celelalte izvoare de lumină.

3) Mai tîrziu derivatele ușoare ale petrolului: benzina, gazolina, etc., au fost cerute pentru automobile și alte întrebuințări tecnice. Nici aceste produse n'au putut cîștiga o importanță prea mare în comerțul lumii, atît din cauza unei cereri limitate, cît și din cauza greutăților ce prezintă transportul unei mărfi așa de periculoase, prin ușoara lor inflamabilitate. In ultimii ani însă Indiile furnizează și comercializază din ce în ce mai mult aceste produse.

4) In fine petrolul, atît în stare brută cît și sub toate fazele sale de rectificare, este consumat în mari cantități ca materie combustibilă. Acest gen nou de combustibil prezintă atîtea avantagii din punct de vedere tecnic, încît este preferat tuturor celorlalte combustibile duri—cărbune, turbă, brichete, lemn—chiar dacă prețul său este îndoit ca al celorlalte materii.

Dar producțiunea sa în economia lumii este încă fără însemnătate și a ajuns d'abea la cîteva zecimi de milioane de tone, pe cînd producțiunea totală de cărbuni atinge un miliard de tone. O atare diferență, chiar dacă se consideră că efectul caloric al petrolului este mai mare (o tonă de petrol echivalează cu 1.5 tone de cărbuni), nu permite a se spera că petrolul să poată în curînd înlocui cărbunii, dar este indiscutabil că va putea să ocupe, alături de aceasta, un loc însemnat. Asemeni nu se poate nega că, în utilizarea tecnică a petrolului, există o tendință vădită,—accentuată prin resimțirea istovirii minelor de cărbuni,—în favoarea întrebuințării lui ca *combustibil al viitorului*.

Pentru a putea explica într'un mod exact situația petrolului, cu derivatele sale, în industria și comerciul lumii, ni se pare util de a caracteriza condițiunile, în care se află principalele centre petrolifere din lume, rămînînd apoi ca să vedem cum este întocmită repartizarea piețelor întregului univers—și în special a Europei—între aceste centre producătoare.

Țările producătoare.—Deși s'a găsit petrol mai peste tot pămîntul, totuși sînt puține regiunile care alimentează piețele lumii cu acest produs.

Până pe la anul 1870, Statele-Unite din America și Rusia au fost aproape exclusiv singurile furnizoare de petrol pe piața lumii, însă marile beneficii pe care le-au realizat pionierii acestei branșe a industriei și comerțului de petrol, au încurajat pe întreprinzătorii de alte naționalități de a face în țările lor cercetări pentru a descoperi și la dînșii acest lichid prețios.

Sforțările lor n-au rămas zadarnice și exploatarea petrolului are loc actualmente în Europa (Austro-Ungaria, Romînia, Italia, Germania etc.), în America (Canada, Lima, California, Texas, Peru), în Asia (Japonia, Indiile olandeze, Indiile engleze) precum și în diferite ținuturi din Africa și din Australia. In cea mai mare parte din aceste țări, exploatarea petrolului nu are încă decît un caracter local; în comerțul internațional locul preponderent aparține Statelor-Unite și Rusiei, care produc și furnizează amîndouă pe piața lumii până la 90% din consumația totală a acestui produs.

La o mare distanță de aceste 2 țări producătoare vine Galiția, Romînia și Indiile, apoi Germania, Italia și Japonia,—aceste trei din urmă neavînd decît un interes local,—iar celelalte țări în care s'au mai descoperit surse petrolifere n'au decît o însemnătate științifică.

Dăm aci o tabelă care arată producțiunea de petrol brut a fiecărei din aceste țări producătoare pe ultimii 3 ani:

	1908	1907	1906	
Statele-Unite .	23.000.000	21.000.000	17.000.000	tone
Rusia . . .	8.300.000	8.600.000	8.060.000	"
Indiile olandeze	1.750.000	1.600.000	1.350.000	"
Galiţia . . .	1.700.000	1.172.000	760.000	"
Rominia . .	1.148.000	1.129.000	887.000	"
Indiile engleze	600.000	580.000	560.000	"
Japonia . .	290.000	270.000	200.000	"
Germania . .	142.000	100000	80.000	"
Alte ţări . .	360.000	260.000	90.000	"
Total	37.290.000	34.711.000	28.987.000	"

Statele-Unite: Districtul cel mai principal al Statelor-Unite, din punctul de vedere al producţiunei este: Pensilvania, locul natal a organizării de centralizare a industriei petrolifere şi origina comerţului mondial. Zona petroliferă a Pensilvaniei se întinde şi în statele New-Jork şi West-Virginia. De cînd s'au descoperit noi regiuni petrolifere în Texas, California, Colorado, Wyoming, şi viitorul producţiunei pare a se stabili în vestul Americei.

Istoria modernă a petrolului începe în Statele-Unite cu primul sondaj, săpat de colonelul Drake, la Tittus-Ville (Pensilvania) în anul 1859, cu o producţiune de 400 galoni pe zi (1500 kg).

Ziua răsbirei acestui sondaj nu este numai ziua de naştere a industriei americane de petrol, ci din acel moment datează interesul, care s'a purtat industriei petrolului în toate statele culturale.

Incă din 1854 profesorul Siliman făcuse cercetări aprofundate asupra ţiţeiului şi întrebuinţase pentru prima oară distilarea fracţionată şi curăţirea petrolului prin ajutorul acidului sulfuric, dind astfel principiile de prelucrarea ţiţeiului care se urmează şi astăzi. După răsbirea sondei colonelului Drake, întrebuinţarea noului material de luminat crescu repede.

Speculatorii au tăbărît asupra terenurilor învecinate, şi în 1860 o altă sondă fu răsbită cu o producţie de 40-50 [1]) butoaie pe zi, şi se vindea cu 20 dolari butoiul.

Frigurile speculaţiunei au ajuns la apogeul lor cînd sonda Funk produse prin erupţiuni 300 butoae pe zi, iar sonda Philip cam 3000 butoae.

Cererea n'a putut urma însă marei oferte şi criza isbucni, astfel că butoiul se vindea cu 0, 1 dolari şi mari cantităţi de ţiţeiu au trebuit să fie lăsate să se scurgă pe gârlă, din cauza lipsei de butoaie.

Oraşele, care crescuseră ca din pămînt, se depopulară, marea aglomeraţie de lume, care era atinsă de frigurile petrolului şi

1) Un butoiu=140 kg.

aflua mereu, se risipi, şi procesul de asanare începu. Preţurile joase ale ţiţeiului au influenţat crearea şi mărirea fabricelor, consumul crescu şi, în anul 1864, preţul unui butoiu era în mediu de 8—14 dolari. Aceasta era epoca de aur a industriei pensilvaniene.

Pela sfîrşitul deceniului 1860, tînărul *John D. Rockfeller* se alià cu lucrătorul W. C. Andrews, care inventase o nouă metodă pentru rafinarea petrolului, pentruca, împreună cu cîţiva amici, să construească în Cleveland o mică rafinărie, al cărei conducător deveni Rockfeller. Intreprinderea prosperă, avînd în 1870 un capital de 1 milion dolari.

Deoarece din această mică întreprindere avea să se dezvolte cea mai impozantă şi mai grandioasă formaţiune comercială, ce s'a pomenit vr'odată în analele industriei şi ale comerţului din lumea întreagă, şi fiindcă de ea avea să se lege nu numai istoria petrolului american, dar chiar a întregii lumi, — vom căuta să urmărim această întreprindere în dezvoltarea ei şi să descriem în trăsături generale toate fazele prin care a trecut, inzistînd asupra mijloacelor ce această societate a întrebuinţat, şi a împrejurărilor ce au favorizat-o, spre a juca un rol aşa de preponderant în comerţul de petrol al lumii.

In timp ce speculaţiile şi fluctuaţiile dezordonate ale preţurilor aduseseră tînăra industrie americană de petrol într'o stare de depresiune totală, Rockfeller, ştiind să se folosească tocmai de această stare critică, izbuti să-şi cîştige o poziţie dominantă în industria rafinăriei. Unindu-se cu alte rafinării, spre a putea întruni experienţa, îndemînarea şi capitalul, ce se perdea înainte în conflicte şi concurenţă, Rockfeller spori în 1873 capitalul întreprinderii la 3½ milioane dolari.

Din acest an se începe acea luptă de concurenţă crîncenă, — poate fără păreche în istoria comerţului lumii, — între noua întreprindere a lui Rockfeller şi ceilalţi rafinori, în număr de peste 250. Rezultatul luptei fu învingerea celor 250 de rafinori, şi prin aceasta nimicirea concurenţei. Cea mai mare parte din ei s'au aliat cu învingătorul, recunoscînd supremaţia lui Rockfeller şi punîndu-se la dispoziţia lui, iar restul, aşa numiţii *Outsideri*, au cercat a susţine mai departe lupta, pentru a capitula mai tîrziu, sau a se ruina cu totul, cuvîntul de ordine al lui Rockfeller fiind „ori alianţă, ori ruină".

Pela 1875, 90 % din rafinării erau centralizate în întreprinderea „*Standard-Oil-Cy*", al cărei capital se sporea mereu, în scop de a obţine majoritatea în diferitele societăţi, pentru a-şi lărgi cercul de influenţă în regiunile petrolifere din Statele-Unite şi pentru a obţine la căile ferate taxe de transport reduse. In fond, această centralizare a îndreptat cu încetul situaţia rea a afacerilor de petrol din America, aşa că supremaţia lui Standard nu mai înspăiminta aşa de mult diversele întreprinderi aliate.

In 1882, Standard-Oil era astfel organizat, încît toate exploatările diferite erau supuse unei unităţi de vedere şi ad-

ministraţiune, prin faptul că majoritatea acţiunilor fiecărei intreprinderi aliate era in mina unui număr restrîns de persoane, care exercitau prin aceasta un control nemărginit asupra tuturor intreprinderilor. Fiecare din aceste intreprinderi sau grup de intreprinderi căpăta o funcţie specială, în legătură indestructibilă una faţă cu alta.

Aceasta fu prima şi adevărata formaţiune a trustului „*Standard-Oil-Cy*".

La 2 Ianuarie 1882, fu semnat renumitul contract al trustului „Standard-Oil-Cy", cu un capital de 102 milioane dolari. Se institui un directorat compus din 9 administratori (Trustees), numiţi pe 3 ani, dar astfel că, după fiecare an, termenul de funcţiune a unei treimi din aceşti administratori expira. Toate acţiunele diverselor societăţi aliate fură incredinţate acestor 9 administratori, eliberindu-se societarilor în schimb aşa numitele certificate ale trustului, pe baza cărora se făcea distribuţia dividentelor.

Aceasta atotputernicie a trustului ridică însă violente protestări atît din partea concurenţilor nimiciţi, cît mai cu samă din partea consumatorilor, care se vedeau puşi la discreţia unei singure societăţi. Vr'o 12 state ale Uniunii votează legi contra trustului, iar în statele în care nu au fost edictate legi, jurisprudenţa a fost lămurit defavorabilă trustului.

Curtea de apel din New-York, mai cu samă, a declarat ilegală această formă de asociaţie, ca dăunătoare interesului public.

In faţa acestor rigori ale legislaţiunii, Standard-Oil se vede silită a renunţa, în 1892, la forma de trust şi se reintoarce la vechea formă de asociaţie, formindu-se pe dată 20 de societăţi pe acţiuni. Dar aceasta e o schimbare numai de nume, căci cele 9 persoane, care dirijau odinioară operaţiile trustului, continuă a le dirija şi acum, avînd în posesiunea lor majoritatea acţiunilor celor 20 de asociaţii; iar Rockfeller personal posedînd majoritatea majorităţilor de acţiuni şi fiind numit preşedinte al asociaţilor, funcţiune ce posedă şi azi.

Prin acest mijloc, unitatea de acţiune era asigurată, şi totul mergea ca mai înainte.

In 1899, Societatea Standard-Oil se transformă iarăşi în trust, deoarece interveni o radicală schimbare a jurisprudenţii şi chiar a opiniunii publice în favorul trusturilor. Noua organizaţie a trustului, care se menţine şi azi, s'a făcut în statul New-Jersey, cu un capital de 110 milioane dolari, incorporînd cele 20 de societăţi pe acţiuni, a căror valoare a fost calculată în mod sigur şi fără exagerare, fără acea supracapitalizare fictivă, ce se obişnuia în lumea comercială, şi care făcea punctul slab al trusturilor, trebuind a se alimenta cu beneficii în capital nereal şi umflat.

Pentru a ne da samă de beneficiile enorme realizate de Standard-Oil, vom aminti că în timpul celor dintăi 10 ani ai trus-

tului (1882—1892) s'au încasat dividende mai mari ca îndoitul capitalului din 1882.

Dela 1892, Societatea a plătit 30 dividende trimestriale de 3%, şi dela 1895 a plătit în dividente speciale 77%, deci în total 167% din capital,—ceia ce face 170 milioane dolari. In virtutea acestor dividende mari, acţiunile crescură dela o 100 la 700 şi nu se scoborîră sub 500 dolari.

Şi cu toate aceste dividende enorme, Societatea a construit totuşi din veniturile anuale multe instalaţiuni noi, reparaturi, conducte (30.000 mile în valoare de 50 milioane dolari) şi luă chiar o participaţie însemnată la producţia petrolului, ajungînd a poseda aproape 25% din terenurile petrolifere ale districtului Ohio,—căci trebue să amintim că până acum Soc. Standard-Oil nu se ocupase deloc cu cumpărarea de terenuri şi nici cu săparea de puţuri, din 2 motive: întăi, fiindcă suprafaţa terenurilor unde se putea găsi petrol era considerabilă şi ar fi reclamat fonduri prea mari, şi, al doilea, pentrucă aceste fonduri rămîneau prea mult timp nefructificate şi cîteodată chiar perdute.

Deaceia, Societatea se mulţumise până acum a pune sub ochii proprietarilor de terenuri posibilitatea unui cîştig mare, şi după ce aceştia făceau toate cheltuelele de instalare de sonde şi de exploatare, Societatea intervenea şi cumpăra dela ei fie producţiunea, fie chiar puţurile productive.

Dar cu toate că Standard Oil poseda acum 25% din terenurile petrolifere din nord-ostul regiunii, totuşi, probabil în scopul de a şi asigura o rezervă şi a sustrage aceste terenuri supraproducţiunii, participarea sa activă la producţia petrolului este cu totul neînsemnată. Şi cu toate că Standard-Oil posedă 90% din tot petrolul fabricat în America, ea nu a uzat de acest monopol, pentru a scobori preţurile petrolului brut, ci din contra le-a urcat, stimulînd producţiunea, de care avea nevoe spre a-şi putea întinde puterea sa comercială cît mai departe. Această protecţiune a producătorilor avu un efect împăciuitor atît în opinia publică, cît şi între interesaţii de petrol.

*

Se naşte întrebarea, acum după ce am văzut dezvoltarea repede a acestei Societăţi, cărui fapt se datoreşte succesul enorm ce l-a obţinut în aşa scurt timp? Care este enigma puterii lui Rockfeller şi a aliaţilor lui?

Căci, în definitiv, aceşti oameni n'au descoperit nici petrolul, nici mijlocul de a-l scoate din adîncimi, şi nici măcar n'au avut norocul să fie proprietari de terenuri petrolifere, şi cu toate acestea ei posedă 80% din producţie totală a Americei. Ei n'au inventat nici un proces de rafinare şi nici nu au introdus vr'o perfecţionare esenţială, şi cu toate acestea ei produc 80% din lampantul total.

Ei posed toate rafinăriile din America, deşi n'au zidit nici una.

Nu ei au inventat sistemul transportului prin conducte, și cu toate acestea ei transportă pe „pipe-linele" lor 90% din producția brută a vechilor terenuri petrolifere. Proectul transportării în tancuri nu purcede dela ei, și cu toate acestea ei singuri se folosesc de acest sistem, oprindu-l altora.

Ei n'au fost pionerii nici unei regiuni noi, și cu toate acestea ei au primit prima producțiune din toate regiunele. Ei n'au avut nici mai mult capital și nici mai mare destoinicie ca concurenții lor, și cu toate acestea încă dela început ei s'au afirmat supremația lor. Ei au început cariera lor, într'un loc nefavorabil—Cleveland—departe atît de centrele producătoare, cît și de cele consumătoare, și cu toate acestea ei le stăpînesc pe amîndouă. Petrolul lor nu este nici mai superior, nici mai eften ca al concurenților, și cu toate acestea ei alimentează toate piețele lumii cu marfa lor.

Ce au făcut ei atunci pentru a ajunge aici? *Au fost comercianți neîntrecuți.* Ei și-au dat sama cei dintăi că in politica de stabilire a prețurilor de vinzare stă cîștigul real și sigur al afacerilor și că—ceia ce este și mai principal—în avantajele transportului stă toată puterea comerțului unui produs. Deoarece această tecnică comercială este de mare inportanță pentru înțelegerea actualei organizări mondială a comerțului de petrol, —vom căuta a o studia în fond.

Chiar dela început, cînd Standard-Oil a putut să aibă o influență pe piața petrolului, a căutat să reguleze prețurile după legea cererii și a ofertei și să nu le mai lase în voia hazardului și a speculațiunii,—ceia ce a făcut punctul stab al întreprinderilor pînă la venirea lui Standard.

Cum această Societate vroia să aibă o întreprindere sigură și durabilă, căuta să împuternicească pe producători prin prețuri rentabile, și, fiindcă nu se putea stabili prețul de vînzare al petrolului din calculul cheltuelilor materialului brut, ce era legat de condițiuni foarte nestabile, a căutat să-l stabilească prin prețurile pieții petrolului rafinat. Prin observații minuțioase caută să stabilească cu care preț se obține cel mai mare consum pentru lampant. Acest preț îl diferențiază astfel, încît fiecărei ramure de industrie să-i revină o cotă rezonabilă.

Astfel, din suma realizată prin prețul vînzării petrolului rafinat, pe care-l stabilise, să zicem, în jurul cifrei de 4 dolari, se socotea:

25%	pentru rafinărie	=1.00	dolari
25%	„ transport	=1.00	„
6¼%	„ vînzare	=0.25	„
6¼%	„ profit	=0.25	„
	Total	=2.50	„

Rămînea deci pentru petrolul brut diferență de 1.50 dolari. Acest preț rămînea stabil, și numai circumstanțe de natură economică îl supuneau unor oscilațiuni mici. Cu aceasta se puse capăt stării de speculațiune a burselor de petrol, care aducea cu sine nesiguranța afacerilor de petrol.

Să vedem acum care sînt condițiunile transportului.

Încă dela început Societatea Standard a căutat să obțină monopolul transportului de petrol din regiunile producătoare—Pensilvania—la uzinele pentru rafinare, situate aproape de centrele consumatoare pe țărmurile oceanului sau ale lacurilor centrale, distanță de cîteva sute de km.

Acest monopol Societatea l-a putut obține însă numai grație relațiunilor intime ale trustului cu directorii căilor ferate, care-i acordau tarife de favoare (discriminations). Se înțelege că, pentru a ajunge aici, s'au făcut mari sacrificii, și nici unul din acești directori n'au fost dezinteresați. Și lucru se explică: Ideia de stat în America era altfel concepută de cît azi. Micile state, din care se compune marea Republică, nu erau în măsură nici de a construi, nici de a administra căile ferate, și totul era lasat la inițiativa particulară. Deaceia, privilegiile pentru construcția de căi ferate erau acordate de către stat fără mari discuțiuni, fără nici o compensație, fără a se stipula ca liniile construite să revie statului după un termen oarecare și fără un drept de supraveghere și control expres și efectiv. Astfel, s'a întîmplat acest fenomen că, după ce drumurile de fer s'au construit și după ce puternice companii particulare s'au format, statul a avut înnaintea sa puternici directori de drumuri de fer, bogați și cu totul independenți, care, deși deținînd în mînile lor un serviciu public, îl administrau totuși în interes particular. Și cînd statul a căutat să-și exercite autoritatea sa și a pus în vedere companiilor să fie la dispoziția publicului în mod egal, fără a aduce împedicări comerțului prin fantezia directorilor la întocmirea tarifelor, aceștia i-au pus înnainte privilegiile acordate la început, și astfel statul n'a putut să le facă nimic.

Standard-Oil cunoștea foarte bine această stare de lucruri, și de aceia dela începutul operațiunilor sale a căutat să aibă complicitatea companiilor de drum de fer.

Această complicitate culminează în acel contract renumit, care se închee în 1871 între un grup de particulari, ce nu erau interesați în industria petrolului, dar după toate probabilitățile erau oamenii de pae ai lui Standard-Oil, și căile ferate, sub numele de „South Improvement Cy Kontrakt" cu intenția de a aduce o reorganizare a industriei petrolului în domeniul transportului.

Standard-Oil avu grijă de a-și însuși majoritatea acțiunilor acestei companii, punînd-o astfel la dispozițiunea și în serviciile sale.

„South Improvement Cy" fu sufletul operațiunilor de monopolizare a lui Standard-Oil. Căile ferate lucrau în mod mecanic, fără a se îngriji nici de proveniență, nici de cantitatea de petrol ce trebuea să transporte, absolut ca o instituțiune subordonată

lui South Improvement Cy, în schimbul unei sume globale hotărîte dinnainte.

Avînd astfel asigurată prin contract protecţiunea căilor ferate, este explicabil cum în anul următor 1872 Societatea Standard-Oil avu curajul să provoace lupta cu cei 250 rafinori. Această luptă fu începută prin ridicarea fractelor de transport cu 50%. Cu toată indignarea producătorilor şi în special a rafinorilor concurenţi, şi cu toată hotărîrea lor de a boicota căile ferate, construind alte linii de căi ferate paralele, cu primele — care însă, neputînd susţine concurenţa celor vechi şi seduse de avantagiile oferite de Standard-Oil, se raliau la contractul lui South Improvement Cy — Societatea Standard-Oil rămase neclintită în planurile ei de monopolizare.

Dar iată că o nouă pedică se pune în calea acestor planuri. Era noul sistem de transport prin conducte de fer, care era menit să joace rolul cel mai important în dezvoltarea industriei de petrol.

Incă din 1861 se făcuse încercarea de a se transporta ţiţeiul prin conducte de luciu. Insă din cauză că legăturile erau proaste, ţiţeiul se scurgea. Mai tîrziu Samuel Vansyckle a întrebuinţat tuburi de fer şi pompe de presiune, pentru transportarea ţiţeiului peste culmea unui deal.

Cu aceasta s'a creat principiul transportării eftine a ţiţeiului prin conducte, care nu luă însă o întrebuinţare practică şi generală decît prin 1875, cînd o mulţime de societăţi răsăriră ca din pămînt pentru exploatarea acestui nou sistem, brazdînd regiunile petrolifere prin o reţea de conducte, care legau locurile de producţiune cu punctele de legătură ale căilor ferate.

In 1878, se fondă şi aici o mare societate sub numele de „National Transit Cy“, compusă din micile societăţi, în care se întrevedea mîna ghibace a lui Standard-Oil care, recunoscînd imediat valoarea noului sistem de transport şi fidelă manipulărilor sale, nu întîrzie a-şi însuşi majoritatea acţiunilor.

Societatea „National Transit Cy“ odată fondată şi pusă în serviciul lui Standard-Oil, reorganizează toate conductele chaotice într'un sistem raţional şi rentabil, astfel ca să asigure transportul petrolului la un centru comun, în legătură cu reţeaua de căi ferate.

Astfel, Societatea Standard-Oil îşi asigură monopolul şi pe această cale, ajungînd stăpînă aproape a tuturor conductelor, ce legau centrele de producţie cu căile ferate.

Şi dacă prin obţinerea tarifelor de favoare prin intermediul lui „South Impr. Cy“ la căile ferate, Standard-Oil îşi asigură faţă de concurenţi o poziţiune avantajoasă în desfacerea mărfii sale, apoi prin realizarea monopolului conductelor, prin intermediul lui „National Transit Cy“, ea punea stăpînirea pe aproape întreaga producţie brută, deoarece acum nu mai convenea niciunui producător să mai transporte petrolul său pe altă cale decît prin conducte, şi prin aceasta se dă lovitura de graţie a ra-

finorilor concurenţi, aceştia dîndu-se supuşi odată cu instituirea societăţii de transport „National Transit Cy“.

Dar Rockfeller nu era omul care să se mulţumească că a răpus pe concurenţii săi din America; el nutreşte planuri cesariene în comerţul mondial al petrolului, — şi transportul căilor ferate era încă prea scump, spre a putea susţine concurenţa petrolurilor străine, în porturile maritime ale celorlalte continente. Deaceia, el vedea cu mulţumire încercările de instalaţiune a conductei generale dela Pensilvania pînă la coasta Atlanticei, pe distanţă de 500 — 600 km., căci ştia dinnainte că, odată instalată, tot în mîna lui va cădea, deoarece el era stăpînul producţiei brute.

Cu instalarea acestei conducte se începe o luptă de concurenţă straşnică cu căile ferate, înspăimîntate de succesul noului sistem, ce ameninţa să le răpească clientela, luptă care ajunse la masacre omeneşti şi care fu întîrziată prin procese şi intervenţiuni de stat. La 1879, fu gata prima conductă generală „Tidewater-Pipe line“.

In 1883, această „pipe-line“ închee cu „Standard-Oil-Cy“ un contract, prin care aceasta din urmă asigură celei dintâi un beneficiu global de 500.000 dolari, adică 10% din capitalul de instalaţie.

Peste cîţiva ani această conductă cade cu totul în mînele lui Standard-Oil, care, văzînd rezultatele favorabile obţinute cu această conductă, mai instalează încă una, ce leagă Pensilvania cu New-Yorkul; şi astfel trustul Standard-Oil îşi asigură şi această nouă şi grea cucerire, fără a fi făcut vr'un sacrificiu.

In 1892, intervine „Interstate-Commerces-Comission“ (un fel de comisiune internaţională), spre a pune capăt luptei de concurenţă între conducte şi căi ferate, stabilind un preţ oficial de 45 — 50 cents pentru un butoiu de petrol, dela Pensilvania la porturile maritime răsăritene, cînd înainte căile ferate primeau 1.15 dolari. Dar costul propriu al transportului pe conducte nu se ridică peste 7 cents pe butoiu, astfel că conductele realizează o economie de peste 50%, faţă cu căile ferate.

In 1892, se mai construeşte încă o pipe-line din Pensilvania la Philadelphia, care a rămas până azi independentă, pusă la dispoziţia producătorilor şi rafinorilor independenţi (Outsideri), al căror institut comun de vînzare îl formează societatea „Pure-Oil-Cy“, avînd ca bază de operaţie continentul european şi în special Germania.

Astăzi se află în America în afară de aceste 3 conducte încă alte 4, care ating Pittsburg, Buffalo, Cleveland şi Chicago, toate fiind în mînele lui Standard-Oil, graţie neglijenţii statului şi complicităţii drumurilor de fer, cărora, deşi Standard-Oil le-a ridicat tot transportul petrolului brut, le-a dat în schimb însă transportul lampantului şi a celorlalte produse secundare.

Putem astfel rezuma situaţia actuală a Societăţii Standard-Oil, care aproape se confundă cu acea a Statelor-Unite.

Din totalul producţiunii de petrol brut a Americei de 23

milioane tone, Standard-Oil posedă 80%, deşi ea singură nu produce decît 11%, restul cumpărîndu-l de la exploatatorii independenţi (Outsideri).

Ţiţeiul e transportat din centrele producătoare prin conducte spre rafinăriile sale din New-Jork, şi din aceste rafinerii, produsul manufacturat e dus prin conducte, a căror lungime totală este circa 125.000 km., parte (75%) în centrele de consumaţiune proprie a Americei, parte (25%) spre rezervoarele destinate exportului. Pentru transportul pe apă, Societatea are o flotă compusă din 74 vapoare-tancuri şi 24 vapoare şi corăbii obişnuite de mărfuri, care sînt în stare să transporte dintr'odată 126.500.000 galoni.

Din vapoarele-tancuri, petrolul e deşertat în rezervoriile din porturile maritime ale continentelor. De aici produsul e dus cu vagoane-tancuri sau şlepuri-tancuri—proprietatea Societăţii—spre staţiunile interioare, şi in urmă e încărcat în trăsuri-tancuri—tot proprietatea ei—pentru desfacerea în detaliu. Astfel că am putea zice că petrolul este transportat dela sursă până aproape în lampa consumatorului cu mijloacele companiei.

Pentru transporturile sale în Orient şi America de Sud, Societatea fabrică în porturile maritime aproape 50 milioane bidoane pe an.

Afară de imensa rafinerie dela Whiting, care acopere o suprafaţă de 128 hectare, Societatea mai are fabrici proprii pentru prepararea acidului sulfuric şi altor chimicale ce se întrebuinţează la rafinarea petrolului, fabrici de butoae de lemn şi de tablă de fer, fabrici de tinichele şi lăzi, uzine mari pentru fabricarea de orice soiu de maşine şi pompe, nefiind tributară întru nimic vreunei alte întreprinderi. Ea vinde lămpi, sobe de ardere cu ţiţeiu şi gaz, etc., pentru uzul consumatorilor şi pentru a stimula consumaţiunea totală.

Acesta este istoricul şi situaţia Societăţii Standard-Oil, a cărei uriaşă dezvoltare se datoreşte, cum am văzut, în primul loc, unei cauze artificiale şi anormale: complicitatea culpabilă a căilor ferate americane,—şi numai în al doilea loc, acelui fenomen natural care se observă în toate industriile moderne: concentraţiunea industrială.

În *numărul viitor* vom studia situaţiunea industriei petrolului şi modul de organizare al întreprinderilor în celelalte ţări, care posedă o producţie mai însemnată de petrol şi cu care petrolul romînesc se întîlneşte pe pieţele comerciale din lume.

Constantin Hoisescu.

POSTUME.

FACE-M'AŞ.

Frunzuleană calapăr,
Face-m'aş floare de măr
Să m'anine mîndra'n păr.

Frunză verde trei smicele,
Face-m'aş şir de mărgele
Drept la gîtul dragei mele.

Frunzuliţă busuioc,
Face-m'aş brîu cu noroc
Să-mi prind puica de mijloc.

PE MARE.

Zînele din valuri
M'au vrăjit cu cîntul,
De-am îndrăgit marea
Şi-am urît pămîntul.

Mă lăsaţi în valuri
Să-mi găsesc mormîntul:
Legene-mă marea,
Legene-mă vîntul.

Gh. din Moldova.

Cronica externă.

Evenimentele din Grecia.

Pe cind guvernul grecesc afirma, cu oarecare zgomot, pretenţiunele sale asupra insulei Creta şi pe cind trimetea Turciei o notă plină de cutezanţă, poporul elen se însărcina să arăte singur Europei adevărata stare de lucruri din Grecia. Departe de a fi ţara care îşi poate permite luxul îndrăznelilor externe, Grecia este statul dezorganizat, fără armată, cu finanţe sleite, bogat în nevoi şi sărac în puteri, care are datoria, datoria imperioasă, să muncească la reorganizarea lui internă, iar nici decum să cugete la acţiuni diplomatice, sau la ambiţiuni măreţe. Deaceia, a fost interesant să vezi cum naţiunea oropsită a răspuns, prin mărturisirea durerilor ei, megalomaniei ocîrmuitorilor şi cum ea a opus hotărîrea ei de a îndrepta lucrurile nepăsării şi bucuriei celor de sus.

Recunoaştem că, pentru oameni iubitori de ordine şi obişnuinţi cu o desfăşurare normală a împrejurărilor, actul de răzvrătire al ofiţerilor are ceva jignitor. Dar nu trebue să privim situaţia din Grecia sub această prizmă îngustă. Problemul care se pune azi în Regatul Elen nu este de a se şti dacă nişte ofiţeri subalterni au făcut bine să se ridice împotriva superiorilor lor erarhici şi să arăte calea de urmat guvernului şi regelui; problemul care se pune acolo este mult mai însemnat şi mult mai larg. E vorba de a se şti dacă e mai bine ca nişte ofiţeri, care văd că patria lor se perde, fără ca mîntuirea să apară de nicăeri, să'şi încrucişeze braţele, pentruca să nu calce regulele disciplinei, sau, din potrivă, dacă e mai patriotic din partea lor ca, în asemenea momente, hotărîtoare pentru destinele unui popor, aceşti ofiţeri să pue salvarea naţiunii mai presus de cerinţele convenţionale ale erarhiei militare? Punind chestiunea sub această formă, cine mai poate nega că ofiţerii greci, care s'au ridicat împotriva nenorocitei stări de lucruri din ţara lor, au făcut o greşală? Singura întrebare, care s'ar putea pune următoarea: Este oare situaţia din Grecia, într'adevăr, atît de gravă, încît ofiţerii să fi fost îndrituiţi a crede de a lor datorie să se substitue ei organelor legale, care, după constituţie, aveau sarcina să tămăduiască

rănile, care rod societatea grecească? Nu cumva erau în Peninsula Elenică alte forţe gata să întreprindă opera de regenerare, de toţi cerută, fără să mai fie nevoe ca tocmai armata să ia asupra ei acest rol ingrat şi să fie, astfel, constrînsă a da Europei spectacolul unui act de răzvrătire şi pilda, întotdeauna periculoasă, a sediţiunilor militare?

Mărturisim că nu vedem ce ar fi putut îndemna pe ofiţeri să crează ca mîntuirea poate veni de aiurea decît dela dînşii. Politicianii care conduc Grecia nu se arătau întru nimic dispuşi să'şi schimbe deprinderile. In criza prin care Grecia a trecut, în ultimele săptămîni, ei s'au arătat tot aşa de uşurateci, ca în trecut, şi tot aşa de credincioşi concepţiunilor greşite, care au adus ţara lor în trista situaţiune internă şi externă, în care ea se află astăzi. In loc ca în ceasurile de pericol, cînd mai bine decît oricînd vezi lipsurile organizaţiunii tale de stat, ei să fi luat iniţiativa schimbărilor, au reluat drumul deşert al declamaţiunilor. Şi, cînd datoria le impunea cercetarea cu hotărîre a tuturor nevoilor publice şi mărturisirea sinceră a păcatelor ei, au preferit să rămie într'o vinovată inacţiune şi să se ilustreze prin gălăgioase fanfaronade. Nimic n'a fost în stare să-i aducă la înţelegerea realităţii: nici spectacolul întristător al prezentului, nici amintirea înfrîngerilor trecute. Dealmintrelea, dece ne-am mira că aceasta este mentalitatea clasei ocîrmuitoare din Grecia? Nu sînt cunoscute oare condiţiunile, în care s'a făcut educaţiunea ei civică? Cine a uitat sub ce auspicii s'a trezit Grecia la viaţa modernă? Ea a început lupta pentru trai în civilizaţiunea vremurilor noastre, înarmată, pe de o parte, cu spiritul de bizantinism, pe care antichitatea i l-a lăsat drept moştenire, şi, pe de altă parte, cu simpatia marilor puteri europene. Ambile aceste arme i-au falşificat judecata şi i-au întunecat priceperea realităţii. In societăţile în care guvernarea naţiunii era privilegiul cîtorva, spiritul de intrigă putea avea o influenţă adesea covîrşitoare asupra mersului treburilor publice. Nu-i vorba, şi aici influenţa lui s'a exagerat şi întreaga istorie a decadenţii bizantine este o mărturie vie şi eloquentă a acţiunii dizolvante pe care o pot exercita asupra unui organism social preocuparea constantă a consideraţiunilor personale, fie ele mănuite cu o deosebită meşteşugire. In societăţile noastre moderne însă, în care guvernarea naţiunii nu mai este privilegiul cîtorva şi în care viaţa publică se reazimă pe satisfacerea intereselor largi ale naţiunii, nu numai că politica de intrigi, că spiritul de bizantinism nu mai are în cea mai mare parte rostul său, dar el devine o adevărată piedică la funcţionarea normală a regimului reprezentativ şi constitue, prin fricţiunile inutile ce provoacă în toate, o adevărată toxină socială. Printr'însul chestiunile generale se sacrifică în folosul celor personale, şi ambiţiunile meschide trec înaintea intereselor obşteşti. Dar poate că, dacă Grecia n'ar fi avut decît această deprindere nenorocită, tot ar fi putut clădi ceva. Ceia ce a făcut nenorocirea ei a fost însă că marile puteri ale Europei, în loc să o ajute ca să stîrpească

aceste deprinderi, n'au făcut decît să contribue la întărirea lor. Crescute în admirațiunea antichității, marile națiuni europene s'au crezut datoare să reverse asupra Grecilor moderni—sau, mai bine zis, asupra colțului de pămînt care fusese leagănul civilizațiunii antice—o parte din dragostea pe care acea minunată civilizațiune le-o insuflețise și toată recunoștința ce ele o păstrau artei și cugetării elene. Şi, astfel, primii paşi pe care Grecia i-a făcut în lumea modernă nu i-a făcut singură, ca alții, ci i-a făcut ajutată, sprijinită de toată Europa. Adesea ea a beneficiat chiar pe de-a'ntregul de acțiuni întreprinse de Europa, și în care dînsa nu avusese nici-un amestec și, prin urmare, nici-un merit. Aşa încît, Grecia a crescut ca un copil răsfățat, ale cărei greșeli toți le încurajau și ale cărei iluzii toți le întrețineau. In asemenea condițiuni, cum era clasa ocîrmuitoare din Grecia să mai aibă un simț exact al realităților?

Rezultatul a fost că, perzînd cu totul facultatea de a pricepe înțelesul lucrurilor ce îi încunjurau, Grecii şi-au închipuit că sînt într'adevăr un popor mare și că li se cuvine, ca atare, să joace un mare rol în orientul Europei. Dacă adăugăm la toate acestea și temperamentul cam îndreptat spre fantezie al Grecilor, cași al tutulor popoarelor care trăesc sub soarele luminos al orientului și care sînt deprinse cu priveliștea veșnic mișcătoare a valurilor de smarald, nu ne va fi greu să înțelegem dece generațiuni întregi au crescut în Grecia cu credința că sceptrul orientului li se cuvine, că încurînd va sosi ceasul, în care Constantinopolul va recădea în mînele lor și în care vor reînvia toate splendorile civilizațiunii elene de odinioară. Mînați de aceste visuri, legănați de aceste iluzii și susținuți de atmosfera de simpatie generală ce solicitudinea Europeană le-o creiase, Grecii n'au mai luptat pentru îndeplinirea idealului lor național, ci, întocmai ca feciorii de bani gata, au așteptat ca speranțele lor, transformate în realități, să cază, una cîte una, în urna soartei lor.

Dar, dacă nu s'au adîncit în realitatea vieții, de împrumutarea formelor exterioare ale acestor realități nu au putut scăpa. Au luat constituțiunile de alurea, s'au coborît în agora și, printr'o deprindere atavică, au dat exercițiilor retorice o covîrșitoare însemnătate; au întemeiat partide politice, și cu toții s'au aruncat în viltoarea luptelor publice. Ce putea să fie însă viața publică a unor oameni, care aveau o mentalitate atît de adînc falșificată și care, în loc să trăiască pe pămînt, trăiau într'o lume de visuri? Ea nu putea să fie decît o parodie, și încă o parodie nenorocită, căci instinctele oamenilor, în deobște, nu sînt bune, iar rostul așezămintelor sociale fiind să le înfrîneze în folosul unui bine obștesc, e vădit că, atunci cînd aceste așezăminte sînt niște simple ficțiuni, ele nu slujesc decît la sporirea pornirilor rele și la atotputernicia poftelor de tot felul. Intr'un asemenea mediu, în loc să fie niște instrumente de guvernămînt, partidele politice au devenit niște vulgare asociațiuni de ambițiuni și de lăcomii; în loc ca alternarea la guvern a partidelor să fie în Grecia urmarea firească a echilibrului for-

țelor politice, ea s'a prefăcut în exploatarea succesivă a budgetului statului de niște horde flămînde și veșnic nesățioase. In loc ca parlamentul să fie un mijloc de control asupra guvernului, a devenit teatrul tuturor ambițiunilor și al tuturor intrigilor; iar tribuna publică, în loc să fie altarul adevărului, a fost sediul ereziilor și focarul pornirilor demagogice. Şi, astfel, Grecii au dus două vieți: una reală, în care n'au cunoscut decît dezastre și rușini, și alta fictivă, în care pluteau în cele mai plăcute visuri și cutezau să se ridice până la cele mai înalte ambițiuni. Pe de o parte, risipa nesocotită a banului public îi ducea la faliment și la controlul financiar al străinătății, pe de alta, se agitau la Patriarhie și în Macedonia, și turburau diplomația internațională cu zgomotul pretențiunilor lor asupra acelei regiuni; pe de o parte, erau bătuți de Turci și fugeau înaintea oștirilor biruitoare ale lui Edhem Paşa, și, pe de alta, încurcau combinațiunile marilor cancelarii cu ambițiunile lor asupra Cretei. Evident că conflictul acesta între realitate și ficțiune nu putea să fie permanent, și că trebuia să înceteze într'o zi dualismul și să se spargă echivocul. Din două părți putea veni semnalul încetării acestei stranii stări de lucruri: dela un cataclism extern, sau dela o mișcare de regenerare dinăuntru. Soarta, spre binele Greciei, a vrut ca semnalul deșteptării să vie dinăuntru, și, ca întotdeauna, el n'a venit de sus, ci de jos. A trebuit ca niște ofițeri obscuri să se ridice și să amenințe cu o revoluțiune militară, pentruca poporul rătăcit să se reculeagă. Acești ofițeri, huliți de unii, au avut bărbăția să se scoale și să strige: „Destul cu fățărnicia și cu atitudinele lăudăroase, destul „cu funesta comedie a politicianismului ticălos și demagog. In loc să „vorbiți de sus Turcilor, care au știut să-și facă datoria către țară și „către neam, dați-ne tunuri și soldați, ca să ne apărăm patria și să ne „susținem drepturile. Incetați cu declamațiunile și faceți economiile ce„rute de interesul obștesc. Dați țării, care zace în mizerie și se zbate „în mijlocul destrăbălării și al corupției, o administrație cinstită și o „organizare sănătoasă".

Acolo, unde toate gloriile politicianismului grecesc nu reușiseră, a biruit curentul curajos al ofițerilor răsvrătiți, și, spre mirarea clasei ocîrmuitoare, Grecia răspunde astăzi la chemarea mîntuitoare a celor care, în sfîrșit, pun degetul pe adevărata rană și vorbesc fără preocuparea de a măslui adevărul în folosul vre-unui interes meschin. Se tot spune că mișcarea ofițerilor greci este o manifestațiune antidinastică. După părerea noastră, această afirmare nu este exactă. Ofițerii s'au ridicat împotriva stării generale din Grecia, și dacă mișcarea lor a putut prezinta unele înfățișări antidinastice, aceasta este, întîi, fiindcă era cu neputință a combate clasa ocîrmuitoare, fără ca învinuirile care i se aduceau să nu se restrîngă și asupra dinastiei, care, cu nepăsare, sau din lipsă de perspicacitate,—și de energie, a patronat cu regala sa autoritate această stare de lucruri, și, al doilea, fiindcă evenimentele care au determinat acțiunea ofițerilor au atras atenția, în primul rînd, asupra situați-

ei din armată, în care familia regală juca, începînd cu principele moștenitor și sfîrșind cu ceilalți principi, un rol atît de însemnat, încît era direct răspunzătoare de starea ei, și nimeni nu putea să încerce a o îndrepta, fără ca prin aceasta însăși, să nu lovească în membrii familiei regale. Dar de acolo și până a atribui un caracter antidinastic mișcării ofițerilor este de o bună distanță, și inseamnă a micșora semnificarea acțiunii lor, reducînd-o la o simplă manifestare antidinastică. Mișcarea ofițerilor, cași a Tinerilor Turci, este o adevărată mișcare de regenerare națională, e gestul unui popor hotărît să trăiască o viață nouă, mai demnă, mai harnică și mai rodnică. Avem chiar convingerea că, dacă ofițerii Greci se tem de ceva, e că regele George să nu provoace, în momentul de față, o criză dinastică, căci ceia ce urmăresc ei e să distrugă demagogismul ucigător și să așeze viața publică a Greciei pe o temelie puternică, iar nicidecum să complice situația de azi prin dificultăți inutile. Ori, pentru ei o criză dinastică nu poate fi decît o complicațiune mai mult; în primul rînd, fiindcă i-ar sili să caute o altă dinastie, și ei au lucruri mai grabnice de făcut; în al doilea rînd, fiindcă nu știu deloc dacă dinastia la care ar recurge ar fi mai bună decît cea de azi,—și, în sfîrșit, pentrucă s'ar expune la greutățile externe, care sînt nedespărțite de toate schimbările de dinastii. Deaceia, regele George ar face, din punctul de vedere al Greciei, cași din punctul de vedere al interesului dinastiei sale, o mare greșală, dacă ar părăsi Athena. După ce a consimțit să fie suveranul Greciei dela Damokos și dela faliment, poate să fie și regele sforțărilor de regenerare elenă. Ar fi chiar pentru el un mijloc de a'și răscumpăra greșelile și de a'și ispăși slăbăciunea. Bine înțeles, nu știm ce rezultate precise va avea criza, prin care trece astăzi poporul grecesc. Se poate ca sforțările ofițerilor să fie deșerte, ca ele să se sfarime de stînca unor naravuri publice prea adînc înrădăcinate pentru a putea fi stârpite de cîteva energii răzlețe. Se poate, deasemenea, ca acțiunea ofițerilor Greci să nu fie decît una din acele numeroase crize de entusiasm și de energie trecătoare, care caracterează firea poporului elen. Ori cum ar fi, acțiunea lor rămîne însă o încercare lăudabilă, și poporul grecesc ne-a deprins prea puțin cu gesturi care să-i facă cinste, pentruca, atunci cînd din întîmplare face vre-unul, noi să-l întîmpinăm cu nepăsare, sau să-l privim cu scepticism. Dealtmintrelea, spectacolul unei națiuni care încearcă să se ridice, să'și vindece rănile și să'și îndrepte păcatele, este întotdeauna și pretutindeni un spectacol înnălțător.

I. G. Duca.

Cronica medicală.

Epidemia de febră tifoidă din Iași.

Lipsa spiritului de cercetare și critică științifică, pe care am semnalat-o și în alte împrejurări, se constată din nou cu ocaziunea diferitelor publicațiuni relative la epidemia actuală de febră tifoidă din Iași. Dacă unora din ziariști de profesiune nu li se poate cere mult, medicilor însă, cînd vor să lumineze pe alții, li se impune să studieze măcar în linii generale chestiunea despre care scriu. Puțini par a-și fi dat samă de această obligațiune elementară, puțini au înțeles că una este epidemiologia febrei tifoide în general și alta epidemia actuală din Iași. De aici tot felul de afirmațiuni contradictorii, păreri fără nici o justificare, o complectă ignorare a împrejurărilor de fapt, care încurcă nu numai pe cei care ar dori să cunoască origina boalei, dar și pe cei chemați a lua măsuri în contra lățirii ei.

De aceia, am crezut util a da publicității rezultatele la care am ajuns din cercetarea epidemiei, servindu-mă de materialul clinicei de copii, de listele nominale ale bolnavilor anunțați la primărie [1], de observațiunile și informațiunile ce am luat în numeroase cazuri la consultațiunile gratuite, în spital și în oraș.

*

In mai toate epidemiile, copii sînt atinși în proporțiune mai mare; în epidemiile de febră tifoidă bine studiate, această proporțiune este de aproape 70%; în epidemia actuală trece de 60%. Consultațiunile gratuite, unde vedem vre-o 7.000 de copii bolnavi pe an, constitue un indicator important al stării sanitare a orașului, cu precizarea zilnică a boalelor predominante. Pe fiecare lună ni se prezintă în mod regulat cîte 2—3 cazuri de febră tifoidă; anul acesta însă, am fost izbiți de înmulțirea su-

1.—D. Prim-ajutor de primar, P. Fintinaru, a avut bunăvoința să ne pună la dispoziție datele de care am avut nevoe. Profităm de ocaziune, pentru a-i arăta mulțumirile noastre deosebite.

bită a bolnavilor în a 2-a jumătate a lunii Iunie, cînd am ajuns la 5—6 cazuri pe zi; şi registrul primăriei arată o creştere repede a numărului bolnavilor începînd dela 20 Iunie, anunţarea cazurilor făcîndu-se totdeuna ceva mai tîrziu.

In Ianuarie, fuseseră anunţaţi 8 bolnavi din oraş şi doi veniţi dela ţară; în Februarie 5 şi unul dela ţară; în Martie 7 şi trei dela ţară, în Aprilie 6 şi doi dela ţară; în Mai 11 şi trei de afară; până la 20 Iunie 4 din oraş şi doi din afară,—în mijlocie cam 7 bolnavi pe lună. In ultimele zile ale lui Iunie, se anunţă 35 bolnavi din oraş şi numai unul de afară; în Iulie 222 şi 12 din satele vecine, din care cei mai mulţi veniseră cu 10—15 zile mai înainte în oraş cu afaceri; în August 199 şi 26 din satele de prin jurul oraşului.

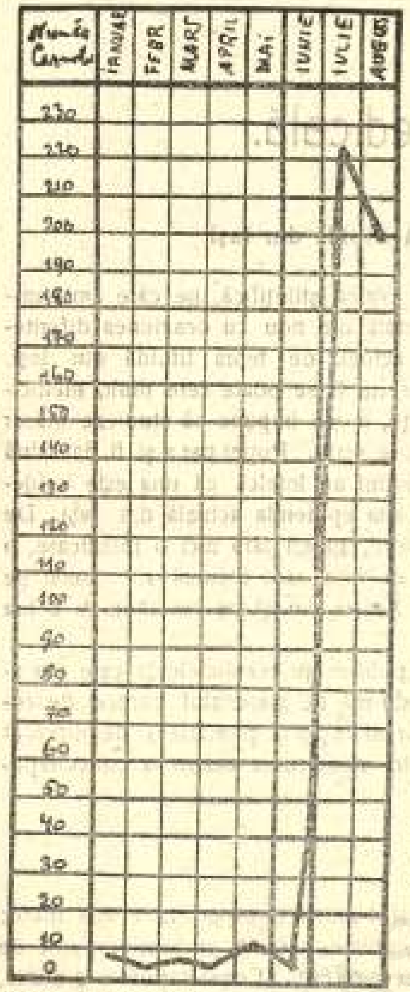


Fig. 1.—Bolnavii din oraş, anunţaţi în fiecare lună, fară bolnavii din afară, aflaţi în spitalele din Iaşi.

Dacă facem un grafic numai cu numărul bolnavilor din oraş, pe luni, vedem cum linia se ţine cam la acelaşi nivel până la jumătatea lui Iunie pentru a se ridica deodată la o înnălţime de 30 de ori mai mare. Graficul, astfel obţinut (vezi fig. 1), arată momentul precis şi intensitatea schimbării în mersul febrei tifoide şi este identic aproape cu graficele tuturor izbucnirilor epidemice de febră tifoidă în localităţile unde se observă cazuri sporadice în tot cursul anului. Cu totul deosebită este curba anuală obişnuită: ridicarea se face cu încetul, progresiv, şi nu atinge înnălţimi aşa de mari,—cu un maximum în Septembrie sau Octombrie, şi o scădere iarăşi treptată în lunile următoare (fig. 2).

O scădere relativă a numărului bolnavilor din epidemia actuală se observă la sfîrşitul lunii Iulie şi începutul lui August, după care urmează o nouă creştere, care se continuă şi în Septembrie. Astfel, dela 1 la 10 August se anunţă 46 bolnavi; dela 11 la 20, 94.

In cifrele acestea nu sînt cuprinse cazurile destul de numeroase

la copii, care au plecat din Iaşi la începutul vacanţei şcolare, şi la persoanele care au părăsit oraşul pentru vilegiatură, cam în aceiaşi epocă. Numai noi cunoaştem 11 cazuri din această categorie (doi copii L. din Miroslava, altul C. în Bacău, alţi doi P. şi L., în Slănic, o persoană mare L. în Tecuci, alta B. trimisă înnapoi din Tekior-Ghiol, mai mulţi elevi din şcoala militară, o guvernantă, îmbolnăvită la Viena, etc). Pe de altă parte, un mare număr de bolnavi nu au fost anunţaţi, pentrucă nu s'au arătat medicilor. Trebue, prin urmare, ca numărul îmbolnăvirilor în epoca dela 15 Iunie până pela 15 Iulie să fi fost cu mult mai mare, şi graficul numărului real ar da o diferenţă şi mai mare între cazurile dinnainte şi după această dată.

Am avut, prin urmare, o exploziune a epidemiei de febră tifoidă la o dată neobişnuită în mersul oarecum regulat din anii anteriori.

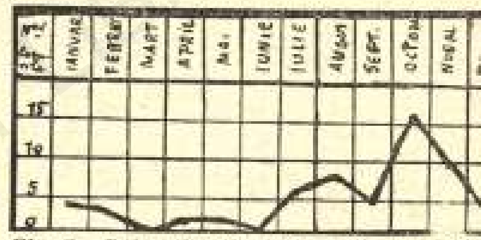


Fig. 2.—Bolnavii dela Clinică, din anul 1908.

*

Pentru a afla cauza acestei izbucniri epidemice a boalei, trebue să amintim cîteva fapte definitiv stabilite, relative la felul cum se produce febra tifoidă şi cum se întindea de obiceiu.

Febra tifoidă este o boală microbiană, cu microb bine cunoscut. Bacilul febrei tifoide trăeşte mai ales în omul bolnav, de unde ese prin substanţele vărsate, prin scuipat, uneori prin puroi, mai des prin materii fecale şi urină. In afară, trăeşte destul de mult: în apă 1—3—4 luni, în ghiaţă peste 3 luni, în noroi mai multe săptămîni, în fecale, în pămînt, în lapte, pe haine, pe alimente, etc., mai ales dacă nu este expus la lumina directă a soarelui sau la căldură peste 60°.

Boala se capătă prin pătrunderea bacilului în gură şi de aici prin faringe şi intestin în sînge. Prin urmare, în ultimă analiză, infecţiunea se face aproape exclusiv prin alimente sau băuturi, fiecă un obiect (pahar, lingură, etc.) sau mîna murdărită este dusă la gură. Din acest punct de vedere este o mare asemănare între febră tifoidă şi holeră, numai că bacilul holerei nu trăeşte în climele noastre mult timp în afară de organismul bolnav.

Propagarea boalei se face, în condiţiunile obişnuite, aproape totdeauna prin contagiune directă, împrejurul unui bolnav, sau, în mod indirect, prin obiecte murdărite; în unele cazuri se observă epidemii mici împrejurul unei fîntîni infectate, sau după întrebuinţarea unui aliment (stridii, lapte infectat, etc).

Este o constatare elementară de epidemiologie că, pentru boalele care—ca febra tifoidă şi holera—se capătă prin infecţiune pe cale digestivă, izbucnirea bruscă a unui mare număr de cazuri este datorită u-

nei cauze comune, pătrunderii bacililor tifici în apă sau alimentele ce servesc unei părți mai mari din populațiune.

Cu aceste date, să cercetăm pe rînd cauzele posibile ale exploziunii epidemice actuale.

In ceia ce privește *contagiunea*, rolul ei a fost pus mai bine în evidență de prof. Koch în anii din urmă; dar lucrul a fost într'atît exagerat,—fără vina lui Koch, se'nțelege,—încît s'au uitat aproape toate celelalte moduri de întindere a epidemiei. Din informațiunile culese dela bolnavii noștri și din listele nominale ale primăriei găsim, într'adevăr, că contagiunea a avut un rol important înainte de 15 Iunie și după 15—20 Iulie, fără să poată explica înmulțirea bruscă a bolnavilor între aceste date. Inainte de 20 Iunie se găsesc mai multe cazuri de îmbolnăvire în aceiași familie, în aceiași casă sau în case vecine, la intervale de 10—15 zile, cît durează incubațiunea, ca în cele ce urmează:

1) Femeia Ana C. din str. R. No. 2, e anunțată la 29 Ianuarie, izolată în spitalul Sft. Spiridon la 31 Ianuarie, sucombă la 13 Februarie. Copila ei Natalia vine la Clinica infantilă la 10 Februarie, în a 5-a zi de boală; face o febră tifoidă tipică cu 2 mici recăderi la 4 și la 26 Martie. Eșă vindecată la 6 Aprilie, se poate considera contagionată de mama ei.

2) La 11 Mai se anunță Ițic S., de 18 ani, care sta în aceeași casă cu Avram B., anunțat la 3 Mai.

3) Pincu B., de 29 ani, din strada S. 127, este anunțat la 5 Mai, locuind în aceiași casă cu Lazăr S., de 22 ani, anunțat la 13 Aprilie. Copila Malca S., de 12 ani, este anunțată la 9 Iunie.

4) Copila Ana L., de 3 ani, este primită la Caritatea la 3 Iunie. Ar avea pe tatăl său bolnav de febră tifoidă în spitalul militar, îmbolnăvit cu o săptămînă înainte.

5) In strada L. No. 2 este anunțat la 11 Mai bolnavul Ițic G., în vrîstă de 15 ani, izolat în spital, casa dezinfectată la 31 Mai, eșit din spital la 30 Mai, iar la 6 Iunie din aceiași ogradă se anunță copilul Solomon G., de 14 ani.

După 20 Iunie însă, în timpul exploziunei, aproape nici un caz nu se ivește în condițiunile de mai sus, ci cele mai multe în strade și cartiere ne atinse până atunci. In acest interval predomină aparițiunea în acelaș timp a unui număr mai mare de bolnavi în aceiași casă, unde nu fusese mai 'nainte alte cazuri.

1) In str. D. No. 1, în același timp, la 20 Iunie, 2 copii D.
2) Din str. S. No. 125, mama și copila C.
3) Din str. L. No. 8, P. E. servitoare, și N. P.
4) Din str. L. No. 43, copila P. și persoanele adulte L. și C.
5) Din str. G. No. 71, copilul V. R. și M. S.
6) Din str. Sft. A. No. 10, mama și 2 copile, și altele.

Depe la 15—20 Iulie încoace încep a apare iarăși îmbolnăviri în condițiunile de mai sus, în casele în care fuseseră cu 10—15 zile înainte bolnavi de febră tifoidă, cu toate că unele pot recunoaște și o altă cauză, pentrucă au apărut dupăce bolnavul murise sau fusese izolat în spital și casa dezinfectată cu mai bine de 20 zile înainte.

Dăm aici anume cazurile de acest fel:

1) La 5 Iulie se anunță din str. P. No. 1 Rașela G., de 17 ani; la 17 Iulie, Faul G., de 18 ani.

2) Din str. V. No. 3 se anunță la 2 Iulie Meer G., 10 ani și la 19 Iulie, Pepi G., de 14 ani; deși Meer fusese izolat în spital și casa dezinfectată la 10 Iulie.

3) La 10 Iulie, din str. U. No. 8 se anunță 3 cazuri: Regina G., de 18 ani, Ela, de 23, și Lola C., de 3 ani. La 25 Iulie, se anunță un al 4-lea caz David H. de 30 ani.

Dela 1 August încoace se constată aproape un număr egal de cazuri, apărute în acelaşi timp (infecțiune simultană) și la intervale de 10—15 zile, care se pot considera ca contagiuni (infecțiuni succesive). Din cercetarea noastră avem 12 cazuri din categoria întîia, cu 28 bolnavi, și 17 cazuri din a doua, cu 36 bolnavi, pe care nu-i mai enumărăm.

In ceia ce privește *infecțiunea unor fîntîni izolate*, se cunosc multe cazuri din alte epidemii, dar în epidemia actuală nu am aflat nici un focar mai important, în afară de o anumită parte a orașului, și acum în urmă, nu în timpul apariţiunii epidemiei. Din punct de vedere epidemiologic, o atare infecțiune s'ar manifesta prin focare mici împrejurul fîntînii infectate.

Se știe că au fost epidemii datorite *stridiilor murdărite* cu bacili tifici, sau *laptelui* distribuit pe o scară mai întinsă de lăptării mai mari sau mai mici, unde se găseau bolnavi de febră tifoidă; uneori epidemii puțin întinse au fost datorite legumelor, fructelor spălate cu apă infectată.

La Iași, în luna lui Iunie, nu s'au adus stridii, și cea mai mare parte din bolnavi nu sînt dintre acei care 'și pot permite luxul de a mînca stridii.

Lăptării mai mari nu există în Iași, sau cel puțin așa de mari, ca să explice o exploziune ca acea, de care ne ocupăm. Decurînd s'a observat o epidemie în Germania, datorită infecțiunii laptelui dela o lăptărie, dar aceasta servea 500 de familii. *Legumele* sau *fructele* nu pot da nici ele izbucniri așa bruște și cu un număr așa de mare de cazuri, în condițiunile în care se face vînzarea zarzavaturilor și a fructelor în Iași. Se 'nțelege că nu este exclusă posibilitatea ca ici colo să se fi căpătat febra tifoidă din lapte, legume, sau fructe infectate, dar nu poate fi vorba de o explicare în acest fel a întinderii epidemiei.

Rămîne să cercetăm infecțiunea apei distribuite în Iași.

Cele mai multe epidemii cu caracter exploziv sînt datorite, fără îndoială, acestui fel de infecțiune. Așa zisa origină idrică a epidemiilor de febră tifoidă este cunoscută demult și era considerată până acum cîțiva ani ca unica pricină a propagării febrei tifoide; însuși Louis, Murchison, Budd, care au scris despre febra tifoidă la 1829, 1858 și 1873, o susțineau. A fost dovedită în mai toate epidemiile studiate cu mijloace mai noi; chiar la noi în țară, la Focșani și la București, s'au putut constata fapte sigure.

Atîta însă nu este suficient; trebue să fie o legătură strînsă între

distribuţiunea cazurilor şi distribuţiunea apei; trebue ca în cartierele unde nu se distribue apă infectată să nu fie nici unul sau rare cazuri, şi acele la persoane care au uzat de apă infectată, fie în mod accidental, fie în exerciţiul profesiunii sau funcţiunii lor.

Pentru a stabili dacă există o atare legătură, am desemnat, redus, planul oraşului, am însemnat pe el traectul conductei principale şi poziţiunea haznalelor, am însemnat apoi cazurile de boală pe stradele unde se găsesc şi aproximativ la numărul respectiv. Pe planul No. 1, care reprezintă momentul izbucnirii epidemice, găsim cele mai multe cazuri în partea centrală: pe strada Goliei, pe şoseaua Arcu, pe str. Sf. Teodor, str. Armeană, str. Sft. Sava, Săulescu, str. Albă, Cizmăriei, şi pe stradele mai periferice: pe str. Zugravilor, Moţoc, Sft. Andrei, Ţicău de jos, Hotin, Stejar, Bucşenescu, etc;

Iaşul, în afară de fîntîni şi captaţiuni particulare, are două reţele importante de apă de băut şi două de aşa zisă apă de stricat. O conductă aduce apă de băut din Valea-Adîncă prin dealul Galata şi o distribue pe str. Nicolina şi str. Socola; tot de acolo vine şi o conductă de apă de stricat, care se opreşte în str. Nicolina. O altă conductă cu apă de stricat vine prin str. Sărărie până la str. Sft. Haralambie si Tăutu.

Conducta principală de apă de băut, aşezată încă din timpuri mai vechi şi care dă cel mai mare debit de apă în oraş, intră prin bariera Lăculeşti, pe strada Ciric şi strada Eternităţii, unde dă o gură, împrejurul căreia au fost 5 cazuri de febră tifoidă; de acolo porneşte o ramură spre str. Stejar şi Cuza-Vodă, în care are două guri, împrejurul cărora sînt unicele 4 cazuri din acest cuartier.

Mai fiecare curte pe aici are fîntînă proprie, aşa că puţini locuitori uzează de apă din conductă,—un argument mai mult încontra părerii că fîntînele ar fi jucat un rol important în epidemia actuală. În ultima jumătate a lunii August, s'au îndesit însă cazurile şi în acest cartier, în urma preferinţei apei din haznale.

În str. Calaraşi dă o nouă ramificaţie şi o gură, împrejurul căreia sînt iarăşi 6 cazuri, o gură în str Spitalul Paşcanu, cu 4 cazuri, apoi conducta principală se urcă prin str. Cucu, unde sînt 5 cazuri. Din str. Cucu o ramificaţie se duce în strada Curelari, în str. Hotin, Ţicău de jos, unde sînt iarăşi focare mici de cîte 4—5 cazuri.

Conducta principală merge din str. Cucu prin str. Stihi la bazinul din str. Golia, unde are o gură principală şi de unde pornesc ramificaţiuni în str. Albă până la unirea ei cu str. Bucşenescu, cu două haznale la extremitate, şi în str. Albă. Împrejurul acestora sînt focare de cîte 6—7 cazuri. Din această ramură porneşte una prin str. Ghica-Vodă până la grădina Ghica-Vodă, unde se termină cu o fîntînă. Împrejurul acesteia sînt 10 cazuri. Tot dela Golia porneşte o ramificaţie în str. Armeană, care are o gură în această stradă, alta în str. Sft. Sava şi alta în piaţa Halei. Împrejurul acestor guri sînt 28 cazuri şi centrul principal al epi-

demiei. Tot de aici se alimentează sacalele Şcoalei Militare, a Institutului Humpel, unde au fost cîte 5—6 cazuri, şi mai multe poate, îmbolnăvite pe acasă în alte oraşe, unde nu am putut controla exact numărul. Ramura aceasta trece mai departe în str. Palat şi în str. Frecău, dînd iarăşi vre-o 15 cazuri împrejurul haznalelor.

Dela Golia conducta principală urmează str. Golia, str. Arcu, şoseaua Arcu, stradela Bădărău şi str. Păcurari, dînd fîntîni în str. Săulescu, Gindu, în piaţa dintre str. Arcu şi str. Zugravilor, în piaţa Bădărău şi în str. Păcurari.

Cele mai multe cazuri sînt situate în stradele din vecinatatea imediată a acestor fîntîni.

Două ramuri dau fîntîni lîngă Teatrul Naţional şi în str. Sf. Andrei. Şi împrejurul acestor guri, alimentate de conducta principală, sînt cîte 16 şi 12 cazuri.

Intr'o depărtare mai mare de traectul conductei şi de gurile ei cazurile de febră tifoidă apărute după 20 Iunie sînt de necomparat rare, pe cînd cele observate înnainte de această dată sînt, din contra, mai frecvente.

Astfel, pe str. Socola, care este alimentată de conducta venind dela Galata, sînt 7 cazuri înnainte de 20 Iunie şi numai 5 după această dată, şi atingînd mai ales persoane care'şi exercită profesiunea în apropierea conductei principale. După 1 August, numărul cazurilor creşte mult tocmai pe unde erau mai înnainte cele mai puţin numeroase.

In str. Nicolina, lungă de mai bine de 2 km, au fost 2 cazuri înnainte de 20 Iunie, şi iarăşi 2 după 20 Iunie. Dela 20 August încoace, şi pe această stradă şi pe cele imediat apropiate, ca str. Crucei, stradela Crucei, stradela Ferentz, etc., numărul a crescut.

Se poate vedea mai bine pe planul I-iu strînsa legătură dintre cazurile după 20 Iunie şi conductă, şi lipsa oricărei legături pentru cazurile dinnainte de 20 Iunie.

Cealaltă conductă cu apă de băut este însemnată tot cu linie neagră,—cele cu apă de stricat sînt omise, fiind foarte scurte şi urmînd, una, parte din strada Nicolina, cealaltă, parte din str. Sărărie, în care aproape nu este nici un caz.

Pe al 2-lea plan, pe lîngă numeroase cazuri dealungul conductei, cele mai multe sînt răspîndite în tot oraşul.

In unele epidemii s'a conchis la origina idrică numai din această distribuţiune a cazurilor.

Astfel, în monografia asupra febrei tifoide, Brouardel şi Thoinot[1]) citează epidemia din Auxerre (1882—1883), epidemia din Villerville (1890), etc.

In amindouă oraşele acestea erau două distribuţiuni de apă, şi cazurile de boală erau aşezate numai pe o distribuţiune. Curschmann[2]) citează mai multe epidemii din Hamburg, a căror origină idrică o consi-

1.—*Brouardel et Gilbert*. Traité de médecine, III, 1908.
2.—*Nothnagel*, Handbuch der Path., vol. III.

deră ca dovedită prin faptul că oraşele mici, în strînsă legătură cu Hamburgul, nu avusese nici un caz, precum şi unele cartiere, care nu aveau distribuţiune de apă din conducta principală. Cu totul recent aflăm descrisă o epidemie de febră tifoidă din Altwasser, un orăşel din Silezia, care are asemenea o îndoită distribuţie de apă şi în care cazurile de boală erau mai ales aşezate în cartierele uneia din distribuţiuni. Această epidemie a început pela sfîrşitul lui Mai trecut; pela începutul lui Iunie se anunţau zilnic până la 20—30 cazuri, aşa încît în vre-o 14 zile s'a ajuns la aproape 300 cazuri, iar la 15 Iulie la 600.

La 12 Iulie, s'a oprit apa bănuită, s'au dezinfectat tuburile, s'a dat apă din alte izvoare pe acelaşi conduct, şi curînd după acela numărul cazurilor a căzut până la 2 pe zi, încît epidemia se poate considera ca sfîrşită.

Observaţiunea singură a distribuirii cazurilor în raport cu conducta principală nu este absolut doveditoare, bine înţeles, putîndu-se obiecta că ar fi numai o coincidenţă, datorită bunăoară faptului că dealungul conductei populaţiunea este mai grămădită.

Trebue să avem şi dovada că apa a fost infectată. Această dovadă însă e mult mai greu de dat, pentrucă, pe deoparte, examenul apei se face tîrziu după presupusa infecţiune, cînd se poate foarte bine ca să nu se mai găsească bacilul febrei tifoide (perioada de incubaţiune, timpul până bolnavul aleargă la medic, până se anunţă cazurile, până se hotărăşte examinarea apei, pe de altă parte, se poate ca infecţiunea să se fi făcut cu un număr nu prea mare de bacili, aşa încît să nu aflăm nici un germen în cei cîţiva centimetri cubi de apă, care servesc la o cercetare. Pe lîngă aceasta, metoadele de cercetare a bacilului febrei tifoide în apă, cu toate ameliorările din timpul din urmă, n'au ajuns încă aşa de perfecte, încît să nu împiedice desvoltarea unei bune părţi din germenii febrei tifoide.

Pentru toate aceste motive, în puţine împrejurări au avut norocul igieniştii să găsească bacilul în apa incriminată şi se citează anume cazurile bacteriologiştilor mai norocoşi. Se 'nţelege uşor dece rezultatul negativ al cercetării bacteriologice a apei nu dă siguranţa excluderii ei dela producţiunea epidemiei.

Brouardel şi Thoinot, în monografia citată, se exprimă în modul următor: *„A notre avis, cette preuve reste fort au dessous de la preuve tirée de l'observation, et la condamnation même de ce genre de recherches ne saurait en rien nuire à la valeur de la théorie hydrique"*.

Şi astăzi constatarea lui Brouardel şi Thoinot este adevărată, pentrucă în epidemiile studiate în ultimul timp în vestul Germaniei şi în Silezia origina idrică a fost stabilită tot numai după caracterele izbucnirii brusce a epidemiei, cu un număr mare de cazuri deodată,—mai rar prin aflarea bacilului. Astfel, s'au putut lega 4 epidemii de infecţiunea conductelor de apă,

şi 26 epidemii mai mici de infecţiunea unor fîntîni, a laptelui sau a altor alimente [1]).

De aceia, am fost surprinşi cînd am cetit—ce-i dreptul, în ziarele politice care poate erau rău informate—că nu s'a găsit bacilul febrei tifoide în apa din Iaşi, şi că, prin urmare, nu poate fi vorba de o epidemie de origină idrică, ci de o endemie, datorită murdăriei.

Cu toate acestea, am făcut examenul bacteriologic al apei luate în ziua de 5 August dela haznalele din str. Golia, str. Armeană, str. Săulescu, str. Sf. Sava, str. Gîndu şi şoseaua Arcu, toate din conducta principală.

Făcînd culturi pe gelatină, după regulele bacteriologice, s'au desvoltat din apa dela Golia dintr'un cmc. 11.650 germeni, din str. Armeană, apa luată dintr'un furtun de cauciuc, cu care se umple sacalele a dat într'un cmc. 27.200 germeni, din str. Săulescu 15,625, din str. Sf. Sava se pot numara numai 12 500; germenii din apa luată din şoseua Arcu n'au putut fi număraţi, gelatina fiind complect lichefiată după 48 oare.

Făcînd culturi pe un mediu special, al lui Drigalski, pentru recunoaşterea bacilului tific, am putut izola un bacil sămănînd cu al dizenteriei, din haznaua din str. Armeană, şi unul tific, din str. Gîndu.

Am identificat aceşti bacili, după regulă, cultivîndu-i pe diferite substanţe nutritive şi căutînd reacţiunea specială de grupare, de aglutinare, cu seruri specifice.

Dacă nu am fi avut dovada prezenţei bacililor tifici în apa din conducta principală, am fi avut prezumpţiuni tari că această conductă a putut fi infectată. O parte din galeriile de captare se găsesc sub satul Aroneanu şi aici au fost cazuri de febră tifoidă încă din luna Martie.

La 27 Martie intră în spitalul Paşcanu copilul Vasile T., în vîrstă de 12 ani, din comuna Aroneanu, suferind de febră tifoidă.

Epidemia a continuat probabil până în Iulie, pentrucă la 16 şi 23 Iulie se primesc în acelaşi spital Elena B. şi la clinica infantilă Ilie A., tot din Aroneanu, suferind de febră tifoidă.

Pela sfîrşitul lui Mai şi începutul lui Iunie a fost timp ploios, încît e probabil că murdăriile depuse pe cîmp să fi fost spălate şi transportate de ape prin crăpăturile solului în galeriile de captare.

Credem mai mult în acest fel de infecţiune decît într'o posibilă deschidere a conductelor în subsol şi infiltraţiune din latrinele oraşului, pentrucă acest din urmă fel ar fi fost continuu, şi epidemia nu ar fi avut ca acuma tendinţa să se oprească cătră sfîrşitul lui Iulie şi începutul lunei August, pentru a suferi o nouă întărire de pela jumătatea lui August înainte. Afară de aceasta, ar fi trebuit ca bolnavii să se fi grupat dela un anume punct al conductei înainte.

1.— *Schneider* Moderne Typhusbekämpfung. Congres. internat. de igienă şi demografie. Berlin, 1908 vol. II, pag. 1134.

Am spus mai înnainte pentruce credem că infecţiunea fîntînilor particulare nu a jucat nici un rol în izbucnirea epidemiei actuale. Este izbitor, într'adevăr, cît de rare au fost cazurile prin cartierele periferice ale oraşului, unde locuitorii se servesc aproape exclusiv cu apă din fîntîni, şi cum aceste cazuri devin mai frecvente, decînd s'a îndemnat populaţiunea acestor cartiere să se servească mai mult de apa din conductă.

Dacă aceste fîntîni primesc continuu infiltraţiuni din latrine, ele devin de sigur periculoase numai din momentul cînd ajung bacilii febrei tifoide în latrine, şi se poate ca acum, după izbucnirea epidemiei, să avem de înregistrat cazuri numeroase de infecţiune pe această cale.

S'a vorbit mult de *săpăturile* pentru canalizare şi pentru aşezarea tuburilor de apă, atribuindu-li-se un rol în desvoltarea febrei tifoide.

Pentru cine a văzut subsolul oraşului Iaşi, format aproape peste tot de un pămînt galben, argilos, virgin, începînd imediat sub pavaj, nu poate să nu rămînă surprins cum se poate atribui unui subsol aşa de sănătos o infecţiune cu bacil tific. Numai în unele strade şi pe distanţe mici (str. Sf. Neculai, parte din str. Golia, parte din str. Ştefan cel Mare, str. Palat şi str. Sf. Constantin) este un strat, pe alocurea cu totul subţire de pămînt negru.

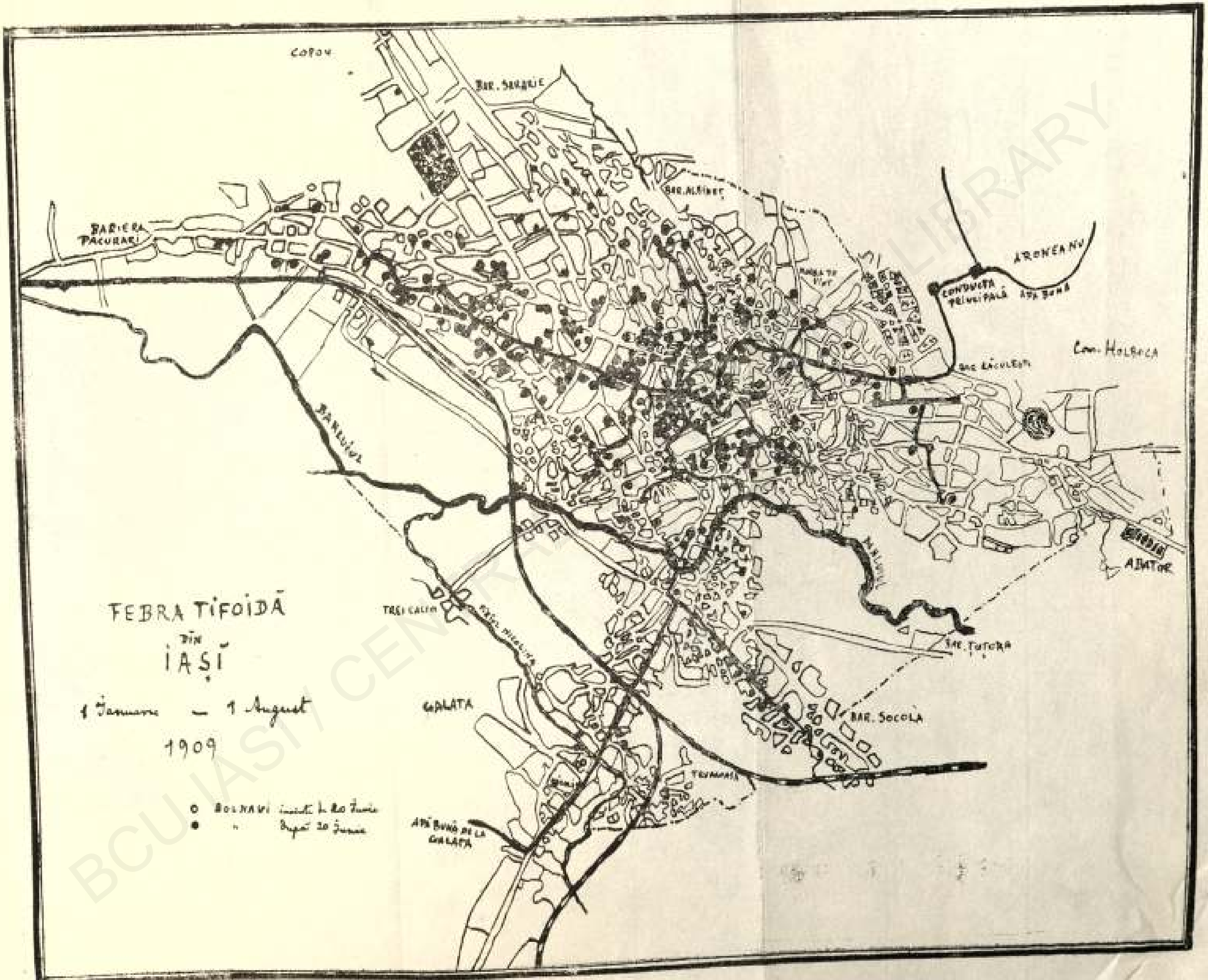
De altfel, săpăturile durează în Iaşi de 3 ani, şi anul trecut mai ales au fost desfundate stradele: Palat, Sf. Constantin, Sft. Lazăr, Sf. Andrei pe unde subsolul conţine mai multe substanţe organice şi unde erau urmele unor vechi lucrări,—şi totuşi anul trecut nu am avut, propriu vorbind, o epidemie de febră tifoidă. Afară de aceasta, se întrebuinţează la săpături şi la lucrările de canale peste 600 lucrători, şi cu toate acestea nu s'au îmbolnăvit de febră tifoidă decît trei, în proporţie mai mică decît restul populaţiunii.

Presupunem că cei care bănuesc săpăturile nu cred cumva că prin *emanaţiuni* de acolo se propagă boala, ci prin posibilitatea descoperirii unor vechi focare de bacili tifici, care pot ajunge astfel în contact cu alimentele sau băutura.

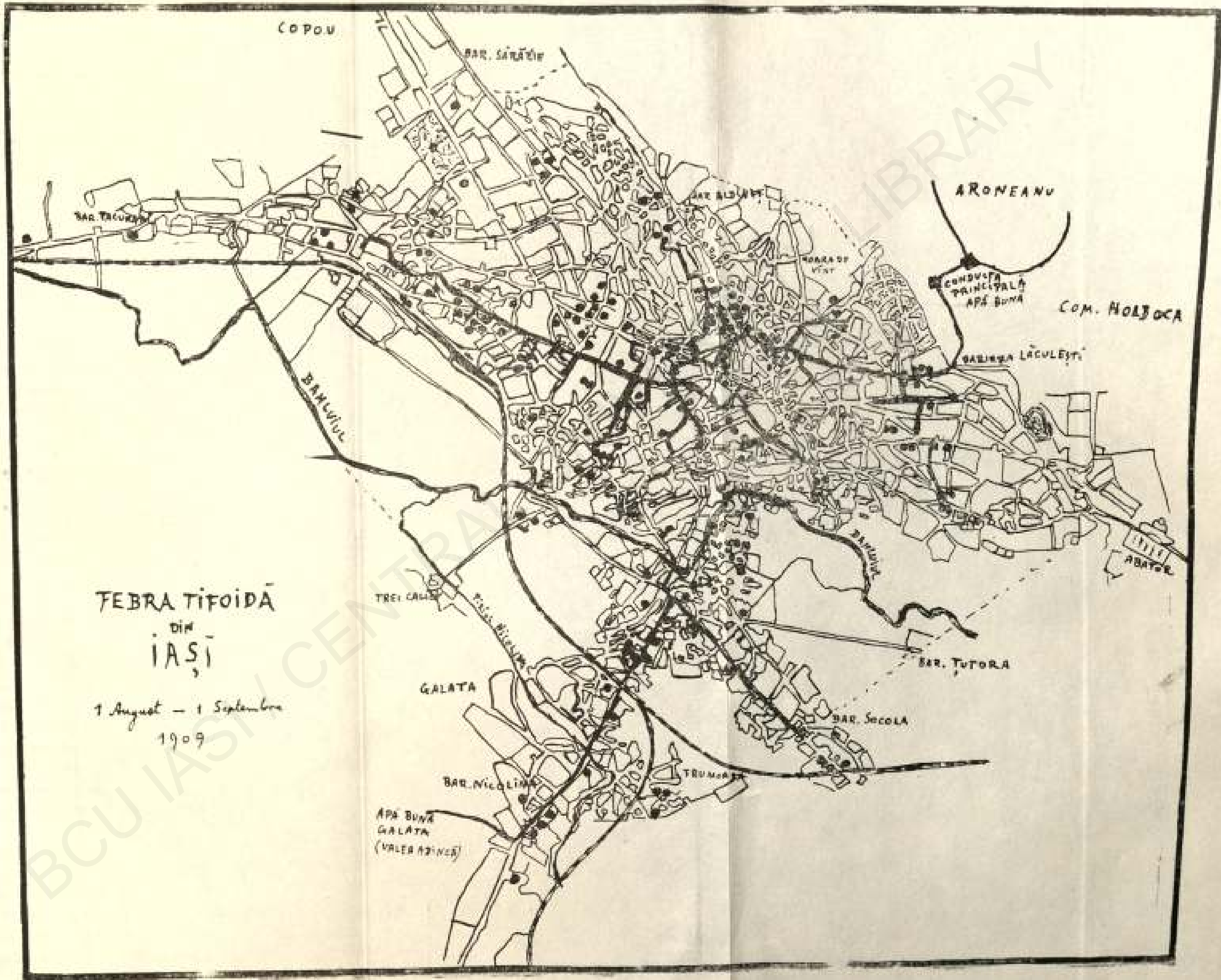
Nu mai vorbim de măsura copilărească de a se stropi pămîntul cu var, pentrucă, pe deoparte, nu e nici un motiv serios pentru aceasta, iar pe de altă parte, frumuseţa desemnurilor, arabescurilor, a ondulaţiunilor foarte elegante, nu acopere nici a 6-a sau a 7-a parte din suprafaţa de stropit.

S'a adus înnainte ca pricină a răspîndirii epidemiei unele alimente şi anume: atingerea pînilor cu mîni murdărite şi infecţiunea laptelui.

Nu am aflat însă nici un caz, în care să se fi putut demonstra că o pitărie ar fi constituit împrejurul ei un focar epidemic. Tot aşa, nici o lăptărie, cu toate că ştim bine că multe pitării din Iaşi sînt în rele condiţiuni igienice şi la unele lăptării de prin stradele Aron-Vodă, Moara de Vînt, etc., se ia apă pentru spălatul vaselor din canalul Cal-



FEBRA TIFOIDĂ
DIN
IAȘI
1 Ianuarie – 1 August
1909
BOLNAVI înainte de 20 Iunie
" după 20 Iunie
COPOU
BARIERA PĂCURARI
BAR. SĂRĂRIE
BAR. ALBINET
ARONEANU
CONDUCTA PRINCIPALĂ APĂ BUNĂ
Com. HOLBOCA
BAR. LĂCULEȚI
BAHLUIUL
ABATOR
BAR. TUTORA
BAR. SOCOLA
GALATA
TREI CALICI
APĂ BUNĂ DE LA GALATA


FEBRA TIFOIDĂ
din
IAȘI
1 August – 1 Septembrie
1909
COPOU
BAR. SĂRĂRIE
BAR. PĂCURARI
ARONEANU
CONDUCTA PRINCIPALĂ APĂ BUNĂ
COM. HOLBOCA
BARIERA LĂCULEȘTI
BAHLUIUL
ABATOR
TREI CAII
BAR. ȚUTORA
GALATA
BAR. SOCOLA
BAR. NICOLINA
APĂ BUNĂ
GALATA
(VALEA ADÂNCĂ)

cainei, care serveşte de colector al tuturor scursorilor din mahalaua Ţicău şi din dealul din faţă (str. Brânduşei, Rufeni, etc.).

Murdăria, de care se vorbeşte atîta, nu e în stare să producă o epidemie, dacă nu e bacilul tific, şi dovada o avem în faptul că şi mai înnainte oraşul fusese destul de murdar şi nu avusesem epidemie, iar izbucnirea s'a făcut tocmai în cartierele mai curate ale oraşului.

S'a discutat un moment şi natura epidemiei. Cîteva cazuri, cu un mers clinic puţin deosebit de schema clasică, făcuseră pe unii medici să se îndoiască; s'a zis, chiar, într'unul din consiliile de igienă, că boala are un caracter cu totul particular în anul acesta. S'a discutat pe ici pe colo dacă nu ar fi un paratifus sau o tifomalaria.

Epidemiile de paratifus sînt datorite mai ales infecţiunilor alimentare, nu au întinderea epidemiilor de febră tifoidă, şi erau cunoscute acum cîţiva ani sub numele de intoxicaţiuni alimentare, pentrucă apar foarte curînd după o mîncare infectată şi la persoane care au mîncat de obiceiu în acelaşi loc (restaurant, cazarme, spitaluri, pensionate, etc.),— n rare cazuri a fost vorba de o infecţiune a unor fîntîni, şi numai cu un număr restrîns de cazuri. Mersul şi simptomele boalei sînt deosebite, şi mai ales leziunile găsite la autopsii nu se aseamănă cu ale febrei tifoide.

In epidemia actuală au fost multe cazuri cu emoragii intestinale, multe cu perforaţiuni ale pereţilor intestinului, — ceia ce arată că exista leziunea caracteristică a febrei tifoide, ulceraţiunile intestinale. La vre-o 4 necropsii de persoane adulte şi copii ce am avut ocaziunea să văd la morga spitalului Sf. Spiridon, am găsit leziunile tipice; dintr'unul din cazuri am şi cultivat bacilul febrei tifoide.

Dar în timpul vieţei bolnavilor avem mijloace sigure de stabilit natura boalei prin aglutinarea în grămezi cu serul bolnavilor a culturilor de febră tifoidă şi bacil paratific, în mod comparativ. Metoda noastră proprie de cercetare prin cultura mucozităţilor din faringe ne-a dat aproape în toate cazurile bacilul tific. Alteori am cercetat sîngele bolnavilor din acest punct de vedere, şi am putut cultiva bacilul febrei tifoide tipic. Reacţiunea diazoică a lui Ehrlich, dată de urina bolnavilor, ne-a fost un semn preţios pentru cunoaşterea timpurie a naturii boalei. In mai bine de 150 cazuri, pe care le-am avut în îngrijire în spital sau în oraş, am stabilit cu aceste mijloace diagnosticul sigur, confirmat mai în urmă de evoluţiunea boalei. Astfel, am putut evita erorile posibile cu tuberculoza generalizată, în 2 cazuri, cu inflamaţiunile intestinale febrile, în alte 8 cazuri, meningita tuberculoasă, etc.

Tifomalaria este o expresiune rămasă din timpul cînd patologiştii nu aveau mijloace suficiente de precizat în anumite cazuri dacă este vorba de o febră tifoidă, cu o febră mai puţin continuă, cu oarecare intermitenţe, sau dacă este vorba de o malarie, cu febră mai continuă, sau de o asociaţiune între amîndouă infecţiunile. Că malaria se poate asocia

cu infecțiunea tifică—nu este nici o îndoială, şi eu însumi am publicat mai multe cazuri încă din anul 1891; că în epidemia actuală de febră tifoidă mulți dintre cei atinşi de tifos au avut şi malaria este sigur, aşa că în înțelesul acesta au fost multe cazuri de tifomalarie. Se poate, deasemenea, ca puține cazuri de febră tifoidă să fi dat bănuiala unei malarii; dar că toată epidemia să fi fost de tifomalaria, în acest sens sau în sensul unei infecțiuni malarice cu formă tifoidă, este o absurditate, care nu se poate susține față de faptele observate.

In scurt, din cele expuse rezultă că izbucnirea actuală a febrei tifoide în Iaşi este datorită, fără îndoială, infecțiunii conductei principale, care aduce apa dela Aroneanu. In cartierile care au apă dela Galata, dela Cirlig, în citeva captațiuni proprii cum e aceia a spitalului Sf. Spiridon, a Liceului Internat şi Universității, etc., nu s'a observat nici un caz, sau doară cite unul, venit din cartierele conductei principale.

Dacă se poate dovedi că contagiunea şi infecțiunea prin substanțe alimentare au jucat un rol înnainte de sfîrşitul lui Iunie şi după 1 August, în momentul izbucnirii epidemice însă rolul lor a fost cu totul secundar.

Mai în urmă, prin înmulțirea cazurilor, desigur că contagiunea şi celelalte moduri de transmitere a boalei joacă un rol din ce în ce mai important, tocmai din cauza înmulțirii bruse a cazurilor, care formează atîtea focare noi. In afară de cazurile anunțate serviciului sanitar comunal, nu trebue să se uite că vor fi cel puțin tot atîtea necunoscute din cauză că o mare parte din populațiunea săracă, cum am spus, nu se arată medicilor, iar alții din diferite motive ascund cazurile de boală.

Astfel bunăoară:

In ziua de 2 Iulie, am anunțat pe un copil Sigmund L. al unui fabricant de mezeluri, care avea o febră tifoidă tipică şi care a umblat vre-o 3 zile pe la spitaluri, nefiind locuri libere, în care timp s'a confirmat diagnosticul, şi totuşi în registrul primăriei este trecut ca *neconfirmat*.

In ziua de 27 Iunie, am anunțat pe Iție G., copilul unui lucrător dela o franzelărie. In registrul primăriei aflăm, de asemenea, că nu a fost confirmat.

De mai multeori părinții, temîndu-se de urmările denunțării boalei, dau adrese falşe, prezintă pe alți copii agenților sanitari, etc.

Afară de aceasta, e definitiv stabilit astăzi că sînt multe persoane vindecate de febră tifoidă, cari păstrează săptămîni, luni, uneori chiar ani de zile, bacilul tific în dejecțiunile lor.

Copila Elena C., din str. A. 8, este primită în spital la 12 Iulie; la 6 August, ese vindecată, dar cu o săptămînă înnainte şi în momentul eşirei se cultivă numeroşi bacili tifici din dejecțiuni. La 18 August, se prezintă sora sa Maria, în vîrstă de 3 ani, bolnavă dela 15 August de febră tifoidă. Bolnava fusese continuu împreună cu sora sa, dela eşirea din spital.

Copila Maria Gh., de 4 ani, este adusă în spital la 15 August, bolnavă dela 12 August, probabil dela un frate al ei, Ion Gh., găsit purtător de bacili după contagionarea surorei sale, deşi trecuseră 2 săptămîni dela liberarea lui din spital.

Imprejurul unui bolnav de febră tifoidă se găsesc de multeori atari purtători de bacili, fără să fi fost bolnavi. In fine, sînt cazuri de febră tifoidă uşoară, ambulatorie, când bolnavul poate răspîndi contagiunea pe o mare întindere.

Copiii, mai ales, sufăr de formele acestea mai uşoare, şi chiar răspîndesc mai deseori contagiunea.

* * *

Aceasta fiind situațiunea de fapt, ajungem la problema de căpetenie: ce măsuri se impun şi ce măsuri se pot lua în Iaşi?

In prima linie, s'ar fi impus suprimarea apei infectate şi înlocuirea ei cu alta. Pentru Iaşi, această măsură nu s-a putut lua, pentrucă conducta principală dă mai mult decît ⁴/₅ din apa consumată, şi aceasta este cu totul insuficientă[1]. Dacă s'ar fi suprimat şi conducta principală, lumea ar fi suferit literalmente de sete. Infecțiunea socotindu-se trecătoare, s'a putut spera că dezinfectarea rețelei de tuburi să dea bune rezultate; dar lucrul s'a făcut fără bun efect, şi tocmai din pricină că nu s'a înlăturat posibilitatea unei infecțiuni noi. De altfel, la 5 August, am găsit încă bacili tifici în apa din conductă, ceia ce explică înmulțirea bolnavilor în a 2-a jumătate a lunii.

Impedicarea infecțiunii galeriilor de captare este desigur o problemă mai grea.

Ar trebui răscumparate întinderi mari de teren împrejurul locului de captațiune, ar trebui studii geologice, care reclamă timp, pentru a se stabili de unde vine infiltrațiunea infectantă şi pentru a se căpăta siguranța că nu sînt infiltrațiuni dela o depărtare mai mare decît raza răscumparată. Pe lîngă aceasta, ar trebui timp mai lung pentru cercetări şi aducerea la îndeplinire a acestui deziderat. Mi se pare că ar fi fost mai repede şi mai eficace instalarea unei uzine de ozonat apa din bazinul principal, înnainte de a fi trimisă în conductă sau chiar pe traiectul conductei, înnainte de distribuțiune.

Această instalațiune nu ar costa mult[2], s'ar putea face repede şi ar putea fi utilizată şi mai tîrziu la nevoe, sau s'ar putea vinde altei comune, care şi-ar aduce apa; sau ar servi la ozonare, cînd apa din con-

1.—După d. Inginer Savul, conducta principală dă 550—600 metri cubi; cea din Nicolina 60 metri cubi.

2.—In cele mai scumpe instalații nu costă nici 2 bani ozonarea unui metru cub de apă. La Iaşi, s'ar putea lua curentul dela uzină, şi instalațiunea nu ar costa decît cîteva mii de lei, nefiind necesare de procurat decît un transformator, o cameră de ozonat aerul şi o coloană de zidărie, în care apa va veni în contact cu ozonul.

ducta principală dela Timișești s'ar infecta în mod accidental, s'au s'ar opri un timp oarecare. In chipul acesta, s'ar avea măcar siguranța că din conducta principală se distribue apă sterilă.

Chiar dacă astăzi nu se mai găsesc germenii febrei tifoide în conducta principală, credem că ozonarea ar fi utilă pentru evitarea unei infecțiuni posibile. Cu mult mai util ar fi fost efectul, dacă ozonarea s'ar fi făcut la începutul izbucnirii epidemice.

Ferberea apei la domiciliu nu a dat rezultate nici în alte părți și, după cum s'a văzut, nici în Iași.

Acum, cînd boala s'a întins peste tot orașul, cînd, afară de infecțiunea apei, contagiunea, infecțiunea fîntînilor, purtătorii de bacili, etc., au un rol din ce în ce mai important, se impun și alte măsuri, care și-ar fi avut desigur eficacitatea lor și în prima parte a epidemiei.

Pentru apărarea încontra celorlalte moduri de propagare, va trebui să se ia măsuri de izolare strictă a tuturor cazurilor de boală în spitale, și, apoi, să li se asigure o bună îngrijire bolnavilor, pentru ca populațiunea să caute singură spitalul.

Avem astăzi o metodă modernă de combatere a febrei tifoide, ale cărei principii au fost stabilite de prof. Koch, și care a fost aplicată cu succes în sud-vestul Germaniei [1]). Mijloacele de combatere se pot împărți în 3 grupe, după direcțiunea specială a activității organelor sanitare: a) descoperirea cazurilor de boală și urmărirea izvorului infecțiunii pentru fiecare caz, b) măsuri pentru oprirea întinderii epidemiei și c) combaterea indirectă.

Pentru stabilirea și urmărirea cazurilor, să se cerceteze bolnavii anunțați, familia lor și mai ales copii. Să se cerceteze dacă în împrejurimi sint alți bolnavi de același fel, care nu au fost anunțați, și să se caute a se stabili, pecît se poate, origina infecțiunii, profesiunea, localitatea unde lucrează bolnavul, apa pe care o bea, obiceiurile particulare, etc.

Pentru înlesnirea cercetărilor, trebue să se distribue niște foi imprimate cu întrebări, la care să se răspundă pentru fiecare caz [2]).

In acest mod, am putut stabili în multe cazuri origina infecțiunii. In sud-vestul Germaniei, în 46% de cazuri și de 3 ori, cum am spus mai înainte, s'a stabilit infecțiunea conductelor de apă.

Pentru a doua serie de măsuri, *împedicarea răspîndirii*, să se aplice cu strictețe izolarea și dezinfectarea.

Se vor cerceta, din punct de vedere bacteriologic, toate fîntînele suspecte de infecțiune din privăți, și se vor închide cele infectate. Se vor curăți și desinfecta cu lapte de, var sau altfel, haznalele pri-

1.—Rapoartele prof. Frosch, Almquist și consil. de adm., Schneider la ultimul congres de igienă.

2.—La consultațiunile gratuite ale clinicei noastre am introdus, încă de anul trecut, niște buletine de anunțare a cazurilor de boale molipsitoare, cu mai multe date asupra ocupațiunii bolnavilor și a celor din jurul lor.

văților; se va impune construirea în condițiuni regulamentare acolo unde nu există.

Se vor cerceta excretele persoanelor care au fost în contact cu bolnavii de febră tifoidă, și persoanele care vor prezinta bacilul tific vor fi excluse dela contactul sau comerțul cu materiile alimentare, și se va încerca un tratament pentru dispariţiunea acestor bacili (purgative, antiseptice intestinale, regim, ferment lactic, serum, etc.). Aceste persoane reprezintă cam 5—7% din cazurile de febră tifoidă. Tot din acest punct de vedere, bolnavii nu vor fi puși din nou în circulațiune, până cînd la două examinări consecutive, la interval de o săptămînă, nu vor mai prezenta bacili tifici în excremente, faringe și urină.

Pentru aceste cercetări, trebue, desigur, un laborator de bacteriologie, anume destinat pentru studiul febrei tifoide. O ușurare mare în aplicarea acestor măsuri este asigurată de imprimatul menționat, în care se stabilește complect starea condițiunilor casnice ale bolnavului, legăturile sale personale și economice, sau de gospodărie, precum și origina probabilă a infecțiunii.

Pe unde nu se poate izola bolnavul în spital, să se trimită îngrijitori și îngrijitoare în locuințele bolnavilor, pentruca să asigure o izolare eficace a locuinții și o îngrijire potrivită a bolnavilor.

In epidemia din Altwasser, pe care am citat-o mai înnainte, în 7—8 zile s'au improvizat spitale și barace pentru izolarea a 300 bolnavi, cu toate că acest orășel nu are decît 17.000 locuitori.

Dezinfecțiunea trebue să fie făcută pe o scară mai întinsă, și, personalul obișnuit nefiind suficient, să se facă de urgență cursuri practice de 5—10 zile, prin care să se formeze desinfectori instruiți, care să fie totuși controlați destul de des la dezinfecțiunile ce fac.' Dacă aparatele de dezinfecțiune sint insuficiente să se procure altele noi.

Pentru *combaterea indirectă*, să se cerceteze condițiunile igienice generale ale fiecărei părți a orașului, și să se stabilească, de asemenea, niște foi cu întrebări imprimate, pe baza acestora să se facă ameliorări pe o scară mai întinsă.

Astfel, în sud-vestul Germaniei, la o populațiune de 870.000 locuitori, în cercul administrativ Trèves (Trier) s'au făcut în cîțiva ani 186 conducte noi de apă și s'au cheltuit 11.500.000 mărci pentru îndreptarea scurgerii apelor murdare și a murdăriilor. S'au construit 4 canalizări complecte și 59 parțiale, 51.000 de depozite de murdării, 58.000 de privăți igienice și 345 km. de șanțuri de scurgere.

In doi ani, cît s'au aplicat pe o scară mai întinsă măsurile acestea, în sud-vestul Germaniei, morbiditatea a scăzut cu 30%, scădere care se mărește din ce în ce, prin o aplicare mai generală a măsurilor și prin influența educătoare igienică a lor, într'un ținut, în care febra tifoidă era de mulți ani endemică.

In ceia ce privește condițiunele locale ale Iașilor, dacă nu se vor

lua de urgenţă şi în mod serios măsurile înşirate sumar mai sus, vom avea, caşi în trecut, o endemie permanentă de febră tifoidă, cu cazuri numeroase, şi, din cind în cind, cite o izbucnire epidemică mai intensă. Aceasta nu mai este permis într'o ţară civilizată şi într'un oraş cu numărul de locuitori pe care-l are Iaşul.

Pentru viitor, va trebui un program întreg de ameliorări sanitare în Iaşi, începind cu apa pe care sperăm a o avea în anul viitor, cu indepărtarea murdăriilor din oraş, cu o întreţinere mai omenească a stradelor, ogrăzilor, grădinilor, şi nu numai din partea centrală a oraşului, dar mai ales dela periferie, cu o strictă şi conştiincioasă aplicare a regulamentelor sanitare, cu măsuri bine chibzuite şi repede puse în practică.

Dr. M. Manicatide.

Cronica agricolă.

Măsuri împotriva secetei.

Clima Romîniei este relativ secetoasă. Chiar dacă avem în vedere cantitatea normală a precipitaţiunilor atmosferice, stabilită de institutul meteorologic la 608 mm. anual, tot trebue să considerăm Romînia, în comparaţie cu alte regiuni din centrul şi vestul Europei, ca pe o ţară puţin umedă. Cînd ne gîndim însă că repartizarea precipitaţiunilor atmosferice pe lunile anului e cît se poate de nefavorabilă, că sînt luni cînd în anumite ţinuturi, adesea în cea mai mare parte a ţării, nu pică strop de ploae şi că sînt ani secetoşi, ca 1904, cînd cantitatea totală se scoboară la 489 mm.,—atunci vedem limpede că agricultura noastră nu se bucură, din punct de vedere climateric, de cele mai priincioase condiţiuni. De fapt, în Romînia, din trei ani, trebue să ne aşteptăm că unul va fi secetos şi că recolta va suferi o scădere considerabilă. În anumiţi ani, seceta face adevărate ravagii, exportul se reduce la minimum, iar sătenii au nevoe de ajutorul statului, pentru a nu fi ameninţaţi de foamete, ca în alte vremi. Această situaţie, aceste fluctuaţii considerabile în producţiunea anuală sînt cît se poate de îngrijitoare pentru economia noastră naţională; iar necesitatea ca statul să intervină, pentruca ţăranii să nu sufere de foamete, în anii cînd seceta prăpădeşte recolta, e un semn nu dintre cele mai îmbucurătoare pentru organismul nostru social.

Şi răul nu se poate lecui dela sine. Dimpotrivă, agricultorii se plîng că anii secetoşi devin din ce în ce mai deşi şi că lipsa de umiditate devine din an în an mai simţită. Şi-i natural să fie aşa. Cu cît pădurile dispar, cu cît agricultura devine mai intensivă, consumînd astfel o mai mare cantitate de apă, cu cît stratele impermeabile ale pămîntului sînt mai des străpunse de sondagii, mine, tunele, canale,—cu atît mai mult cantitatea de apă necesară dezvoltării plantelor devine mai neîndestulătoare.

De obicei, agricultorii stau cu mînile în sîn, cînd e vorba de a găsi mijlocul de luptă împotriva secetei. Se crede că fenomenele climaterice neputîndu-se schimba, trebue să ne mulţumim a răbda pagubele, pe care

ele ni le fac, în nădejdea altor ani mai buni. Aşa se credea cu puţină vreme înainte şi despre ravagiile pe care le făcea, de pildă, filoxera, sau peronospora viilor. Ştiinţa a arătat însă că prin mijloace simple şi cu cheltueli, care se răsplătesc cu prisosinţă, putem birui filoxera, putem birui peronospora, putem face terenuri arabile din smircuri, şi aşa mai departe. Şi tot ştiinţa, sprijinită pe o îndelungată şi minuţioasă observare a practicei agricole şi a fenomenilor care se petrec în solul arabil, ne învaţă că există mijloace care să ne permită a suporta cu uşurinţă anii de secetă, înlesnind înmagazinarea întregii cantităţi de ape căzute în pămînt, împedecînd perderea ei şi utilizînd-o în chipul cel mai raţional posibil. Dacă s'ar utiliza cum trebue cantitatea de apă pe care o primeşte pămîntul chiar în anii secetoşi, am fi pentru totdeauna feriţi de ravagiile, pe care le-am suferit atîţea ani de-arîndul.

Această utilizare raţională atîrnă, în prima linie, de măsurile generale de cultură, de felul şi timpul cînd se îndeplinesc diferitele lucrări. A lupta în contra secetei însemnează a spori cu o cotă relativ mică cheltuelile de cultură, cheltuelile de producţiune. Agricultorii trebue să se deprindă a privi acest spor de cheltueli ca pe o primă de asigurare, care le garantează în fiecare an o recoltă normală,—căci nu este vorba de a-ţi asigura, cu preţul oricărui sacrificiu, mulţămirea sufletească, pe care ţi-o produce un ogor verde şi un lan frumos de grîu, ci trebue să avem mereu înaintea ochilor lozinca agriculturii, care nu poate fi alta decît *rentabilitatea permanentă*. Din punctul acesta de vedere trebue să privească chestiunea ori cine crede că a putut găsi un mijloc de îmbunătăţire a agriculturii noastre, căci altfel nu poate fi privit decît cu neîncredere de către agricultori, care au în mînile lor o ramură de producţiune, şi nu un sport de plăcere.

*

Măsurile de cultură, care ne pot aduce un folos netăgăduit impotriva secetei, sînt următoarele: arătura de toamnă, îngrăşarea cu gunoi de fermă, distrugerea buruenilor şi ţinerea pămîntului în chip permanent într'o stare, care să favorizeze înmagazinarea de apă, dar care să împedice perderea ei.

1. Arătura de toamnă, prepararea ogorului sau ogoritul, e o practică, pe care n'o cunosc decît cîţiva din agricultorii mari. Ea ar trebui numaidecît generalizată, pentrucă foloasele ei sînt de netăgăduit. Într'adevăr, un pămînt, care rămîne toamna nearat, e un pămînt închis, un pămînt care nu poate absorbi decît o cantitate mult mai mică de apă decît ar fi în stare. Ori, se ştie că cea mai mare parte din umiditatea înmagazinată în pămînt se datoreşte ploilor din lunile de toamnă şi zăpezii care cade iarna. Un pămînt care rămîne toamna nearat capătă la suprafaţă o coajă tare, puţin permeabilă, se bate, „se bălteşte"; apa ce se adună la suprafaţă pătrunde greu, se scurge depe pămînturile de cultură spre pîrae şi rîuri, sau se perde repede prin evaporaţie. Dinpotrivă, un pămînt arat toamna e deschis, apa pătrunde cu uşurinţă printre particulele fărămiţate, se înmagazinează în pătura arabilă şi în stratele inferioare, de unde apoi primăvara şi vara se urcă, datorită capilarităţii, până la suprafaţă, pentru a fi folosită de plante. Un astfel de pămînt îl găsim îmbibat cu apă până la o adîncime considerabilă, pecînd într'un pămînt bătut, lăsat nearat în toamnă, aşa numitele strate de subsol rămîn uscate.

Trebue ţinut în socoteală că această arătură de toamnă mai are, în afară de acest avantaj incontestabil al înmagazinării umidităţii, şi altele, tot atît de mari. Pămîntul rămîne în bulgări, supus pe o suprafaţă mult mai mare acţiunii gerului şi a aerului. Aceşti doi factori transformă constituţia fizică a pămîntului şi compoziţia lui chimică, prepară prin acţiunea lor substanţe nutritive nouă pentru plante, ameliorează însuşirile fizice ale pămîntului şi-i sporeşte rodnicia,—căci rodnicia nu-i o însuşire substanţială a pămîntului, statornică şi neinfluenţabilă; ea e o stare care poate fi creată şi nu numaidecît prin îngrăşămînt, în primul rînd.

Arătura de toamnă e o măsură de cultură, care, avînd foloase aşa de extraordinare, nu cere nici o cheltuială mai mult, căci, în loc să facem arătură primăvara, o facem toamna, iar în primăvară ajunge o grăpare puternică, pe care nu trebue s'o facem toamna, pentru a nu fărămiţi prea mult pămîntul. Dacă se poate face şi primăvara o a doua arătură la mică adîncime, e negreşit cu atît mai bine.

2. Îngrăşarea cu gunoi de fermă e o măsură, care s'a recomandat de atîteaori agricultorilor noştri mari şi mici, încît a devenit aproape o banalitate. Şi cu toate acestea trebue repetată mereu, până va ajunge să aibă răspîndirea generală, pe care o are în toate ţările agricole, afară de noi şi de Rusia. Ţăranul aruncă la noi gunoiul aşa de preţios, pe care ţăranul german îl numeşte „sufletul plugăriei", iar proprietarul mare se scuză că nu i-ar fi cu putinţă să îngraşe o întindere aşa de mare, caşi cum ar trebui să îngraşe într'un an toată moşia.

Îngrăşatul cu gunoi de fermă nu numai că furnizează pămîntului elementele luate de plante, asigurîndu-i echilibrul permanent dintre ce dă şi ce primeşte, dar îndeplineşte în pămînt şi rolul de a mări puterea de absorbţiune a apei şi de a-l menţine într'o stare favorabilă de umiditate. În adevăr, gunoiul dă prin descompunere, în pămînt, humus. Humusul, în afară de însuşirile lui higroscopice, e un amestec de corpuri chimice, cu o mare capacitate şi, deci, cu o mare putere de a absorbi apa. Un litru de humus cîntăreşte numai 380 gr.,—el se îmbibă cu apă ca un burete. Pămîntul îngrăşat, care conţine humus, chiar şi în cantităţi mici, e mai poros, mai afînat, el absoarbe şi conservă apa mult mai bine decît un pămînt sărac în materie organică.

3. Distrugerea buruenilor însemnează o economie considerabilă de apă. Într'adevăr, buruenile şi toate plantele de prisos consumă nu numai

substanţele nutritive din pămînt, dar şi o mare parte din apa înmagazinată, care altfel ar folosi plantelor cultivate. Şi nu numai că ele consumă apa, pentru a-şi alcătui propriul lor organism (70% aproximativ din greutatea unei plante verzi e apă), dar ele trebuesc considerate ca un fel de canale, prin care apa înmagazinată în pămînt se scurge în atmosferă. In adevăr, plantele transpiră puternic, pentru a-şi asigura în organism un curent continuu de apă, care conţine dizolvate elementele nutritive. Cantitatea de apă dată afară de o plantă prin transpiraţie reprezintă 1—5 gr. pe centimetru pătrat de frunză, în 24 ore. Se înţelege că în felul acesta se perde o mare cantitate de apă prin înseşi plantele de cultură, însă interesul agricultorului este să mărginească perderea aici, distrugînd buruenile şi plantele de prisos prin plivit şi prăşit.

4. In sfîrşit, cea mai importantă măsură împotriva secetei constă în a împedeca perderea apei direct din pămînt prin evaporare la suprafaţă. Un pămînt cu umiditate normală curînd se zvintează la suprafaţă, formînd o coajă uscată. Această coajă nu împedecă evaporarea apei din stratul inferior, dimpotrivă o favorizează. In adevăr, un pămînt care se găseşte într'o astfel de stare, care s'a aşezat şi s'a netezit la suprafaţă, se usucă şi se întăreşte mult mai repede decît un pămînt spart, fărămat, cu suprafaţa neregulată. In cazul întăi, apa se ridică prin capilarele, care se formează între particulele de pămînt, până la suprafaţă, unde se evaporează imediat, aşa că crusta netedă tot uscată rămîne. In cazul al doilea, spărgînd această crustă, fărămiţind pămîntul, sfărămăm şi capilarele din stratul superior, apa se urcă numai până la o anumită înnălţime, tocmai atît cît trebue pentru a ajunge la rădăcina plantelor şi nu mai sus.

Orice agricultor trebue, prin urmare, să aibă grijă ca pămîntul lui niciodată să nu se aşeze şi să nu se netezească la suprafaţă. Indată ce se observă lucrul acesta, coaja trebue spartă prin grăpare, sau printr'o prăşire superficială, care nu necesită cheltueli mari. Lucrul acesta e de o importanţă capitală mai ales primăvara, cînd plantele au o vegetaţie puternică, care influenţează toată dezvoltarea lor ulterioară. Dacă după aratul sau grăpatul de primăvară n'am putut sămăna imediat, şi pămîntul s'a aşezat, formînd o coajă, cu nici un preţ nu trebue să sămănăm înainte de a sparge această coajă prin o a doua grăpare, care poate fi cît de uşoară. După răsărirea plantelor, cînd vedem că pămîntul eventual iar s'a cojit, trebue numaidecît prăşit cu prăşitoarea, sau grăpat. Porumbul, sfecla, cicoarea, etc., se prăşesc foarte uşor cu prăşitoarea care apucă mai multe rînduri deodată; grîul, bobul, etc., se pot grăpa fără sfială cu o grapă uşoară. Lucrul pare neobişnuit, şi mulţi agricultori vor fi clătinînd din cap, cetindu-l; el nu e însă o deducţie teoretică, ci o regulă consfinţită de practică. Pe moşia Hohenheim, grîul se grapă primăvara, bobul se grapă cînd a ajuns o înnălţime de cîţiva centimetri, şi rezultatele sînt surprinzătoare. Chiar dacă cîteva plante sînt vătămate ori desrădăcinate, paguba e infimă, în comparaţie cu folosul. Livezile şi fînaţele, de asemenea, se grapă şi de către ţărani, în toate ţările din occident.

Spargerea coajei pămîntului însamnă şi o distrugere a buruenilor, deci o cruţare a umidităţii din pămînt şi pe calea aceasta. Ea mai are însă şi un alt mare avantaj: aeriseşte pămîntul. Aerul e un element tot aşa de indispensabil în pămînt caşi apa, caşi substanţele nutritive minerale.

Pămîntul se cojeşte întotdeauna după o ploae puternică. Dacă nu vrem ca acţiunea acestei ploi să se reducă la minimum şi să perdem în scurt timp apa înmagazinată, trebue să sfărămăm capilarele dela suprafaţă: să spargem coaja. Pămîntul rămîne în chipul acesta deschis, mult mai capabil de a absorbi toată apa, care ar cădea prin o ploae ulterioară. Pe de altă parte, pămîntul rămîne ravăn, umed, ceia ce, deasemenea, măreşte puterea de absorbţiune pentru apa ce eventual ar mai primi-o. In adevăr, pămîntul se comportă, de pildă, ca un burete sau o bucată de pînză: cînd aceasta e cu desăvîrşire uscată, ea respinge apa, cînd însă am umezit-o, atunci ea absoarbe şi înmaginează apa cu lăcomie.

Spartul coajei prin prăşire şi grăpare întruneşte aşa dar două mari avantaje: apa înmagazinată în pămînt nu se perde prin evaporare, iar apa ce cade sub formă de ploae nu se scurge la suprafaţă, ci pătrunde numaidecît în adîncime, unde serveşte ca rezervă pentru nevoile viitoare ale plantelor.

Fiecare agricultor se poate convinge de eficacitatea celor patru măsuri recomandate, aşa că e de prisos citarea vr'uneia din experienţele făcute în alte condiţiuni decît ale noastre.

E vrednic totuşi de luare aminte şi ar trebui negreşit experimentat şi la noi un întreg sistem de cultură, pe care l-a creat şi l-a răspîndit în regiunile aride ale Americei de Nord profesorul Campbell. El a dat, în condiţiuni climaterice foarte asămănătoare cu ale noastre şi cu un pămînt care nu se deosebeşte mult de al nostru, rezultate minunate.— Expunerea acestui sistem, cunoscut în America sub numele de „Dry farming", „Trockenfarmerei", a fost făcută şi în limba germană de către agronomul Matenaers[1], care, trăind în America, a putut controla de aproape toate rezultatele sistemului lui Campbell.

Acest sistem se sprijină pe întrebuinţarea unor unelte speciale, care să înlesnească pămîntului înmagazinarea unei cît mai mari cantităţi de apă şi să-l împedice de a o perde.

Primăvara timpuriu, înainte de a ara—şi, dacă nu s'a arat, în toamnă—pămîntul e deschis cu ajutorul unei grape speciale, aşa numita grapă cu discuri, sau grapă de pulverizare. Acest instrument are în loc de dinţi discuri de metal rotunde, care se învîrtesc în planuri oblice pe direcţiunea mersului, pulverizînd astfel suprafaţa pămîntului.—

1. Campbells Anleitung zur zweckmässigen Bodenbearbeitung, von *F. Matenaers*. Berlin, Paul Parey, 1908.

Campbell spune că agricultorul din ținuturile secetoase ar trebui să-și facă o lege din aceia că grăpatul cu grapa de pulverizare să precedeze aratul. El recomandă grapele cu discuri de diametru mic,—lărgimea instrumentului poate fi însă mare, pentru a cuprinde cît mai mare suprafață de-odată. Nu trebue grăpat cruciș și curmeziș, ci numai într'o direcție, apucînd la fiecare mers succesiv jumătate din fășia grăpată innainte, așa că toată suprafața e astfel grăpată de două ori.

Această pulverizare timpurie a pămîntului îl face capabil de a absorbi apa ce eventual ar mai cădea, fără a perde prin evaporare pe aceia pe care a înmagazinat-o iarna.

Mult mai importantă ni se pare regula dată de Campbell: de a se grăpa cu grapa de pulverizare pămîntul vara sau toamna, imediat după ridicarea recoltei. Miriștea, de pildă, trebue grăpată imediat, cînd n'o putem întoarce. In Iulie și August, se petrec în pămînt cele mai însemnate procese bacteriene, procese de o însămnătate extraordinară pentru rodnicia pămîntului, care au nevoe de aer și umezeală și care sînt tocmai deaceia favorizate de această pulverizare cu grapa cu discuri. Mai avem apoi și avantajul că pămîntul rămîne relativ umed, așa că arătura de toamnă o putem face în condițiuni bune, chiar dacă nu a plouat, iar dacă nu o putem face, grăpatul însamnă o compensare: pămîntul rămîne deschis peste iarnă. Dacă după pulverizare a plouat și pămîntul s'a așezat și s'a cojit, e nevoe de o grăpare cu o grapă obișnuită. Aratul se face și în sistemul lui Campbell ca de obicei. El stărue însă cu drept cuvînt asupra faptului că nu trebue să arăm decît atunci cînd pămîntul se găsește în condițiuni fizice priincioase, cînd nu e nici prea umed, nici prea uscat. Pentru fiecare pămînt există un moment, cel mai favorabil, cînd el poate fi arat cu cel mai mare succes; agricultorul trebue să învețe prin observație a prinde acest moment, a-și cunoaște pămîntul lui cu însușirile-i speciale. Aratul obișnuit are însă un mare dezavantaj, și anume acela că sub brazde rămîn în totdeauna cavități pline cu aer, care au o influență dezastruoasă asupra vegetațiunii, mai ales în regiunile secetoase. In adevăr, în astfel de regiuni, pămîntul în lipsă de ploi abundente rămîne așa cu cavități, legătura dintre subsol și pătura arabilă e întreruptă, umiditatea nu se poate urca din adîncime până în această pătură arabilă, care astfel se usucă repede, iar plantele tînjesc sau mor. Structura ideală a pămîntului este atunci cînd el e fărămițat, afînat însă omogen: fără cavități și fără bolovani. Pentru a da pămîntului această structură omogenă, prin astuparea cavităților de sub brazdă, se întrebuințează de obicei tăvălugul. Campbell este însă împotriva tăvălugului, deoarece acesta, conform experiențelor lui, turtește pămîntul numai la suprafață, lăsînd cavitățile din adîncime așa cum sînt. El întrebuințează un instrument special, care îndeasă subsolul și nu suprafața, un fel de compactor („Subsoilpacker". „Untergrundpaker"). Acest instrument se compune din discuri, care se învîrtesc în planuri paralele cu direcția mersului. Discurile pătrund în pămînt, cum pătrunde o pană în lemn, și-l îndeasă. Singură această lucrare, spune Campbell, sporește producția cu 50%.—Compactorul trebue să urmeze imediat după plug, pe cît se poate în aceiași zi. In urma lui grăpăm cu o grapă obișnuită, pentru a sfărma pămîntul la suprafață. Se dă astfel pămîntului o structură ideală: sub pătura exterioară el e lucrat, fărămițat, însă îndesat și legat astfel cu subsolul, care conține rezerva de umiditate, pecînd pătura exterioară e afînată și deschisă, pentru a înlesni primirea de apă nouă și a împedeca evaporarea. Aer rămîne destul în pămînt, chiar după lucrarea cu compactorul,—important e că el rămîne egal împărțit, rădăcinele nu se înnăbușă, iar procesele de nitrificație se petrec în chipul cel mai favorabil. Această lucrare e un mijloc excelent și împotriva degeratului iarna: dezvoltarea rădăcinilor se face perfect și în toate direcțiunile, plantele intră în primăvară sănătoase și puternice.

Intreg sistemul lui Campbell se întemeiază astfel pe două operații principale: pulverizarea pămîntului la suprafață și îndesarea lui în stratul inferior.

El ne dă și o schemă de cum trebue să lucrăm pămîntul vara, cu alte cuvinte cum trebue să tratăm ogorul sterp, pentru a înmagazina toată umiditatea dintr'un an în folosul culturii din anul următor și a favoriza procesele chimice: nitrificația și formarea humusului. Schema lui e în scurt următoarea: pulverizarea cu grapa cu discuri primăvara, de timpuriu; arătura în Iunie sau Iulie, urmată de îndesarea cu compactorul, și grăparea la suprafață cu o grapă obișnuită; apoi grăparea cu o grapă obișnuită după fiecare ploae, care a cojit pămîntul. Arătura de sămănat se face toamna sau primăvara următoare, după planta pe care o cultivăm. Dacă se ară primăvara următoare, atunci e bine să mai pulverizăm toamna încă odată cu grapa cu discuri.

Acest fel de a trata ogorul sterp a dat pe moșiile care au adoptat sistemul Campbell rezultate extraordinar de bune, și urmările rele ale secetei au fost cu totul evitate.

*

Sînt în afară de aceste mijloace de cultură, pe care le poate îndeplini fiecare agricultor în exploatarea lui, și alte măsuri de ordin mai general, menite a combate urmările dezastroase ale anilor de secetă.

Innainte de toate, ar trebui să punem grabnic capăt despăduririi sălbatice, care amenință să dezbrace munții noștri și se transforme regiunea muntoasă a țării într'o Italie de mijloc ori Grecie aridă și sterilă. In occident, sînt regiuni de agricultură intensivă, în care un hectar de pămînt se plătește până la 2000 de lei și în care totuși nu se stîrpesc pădurile, pentru a se transforma în locuri de cultură. La noi, se dezbracă fără nădejde de reîmpădurire chiar suprafețe, care sînt absolut improprii pentru altceva. Cunosc în Romînia ținuturi, altădată frumoase și înfloritoare, care

au fost prefăcute in sudomuri, ripe și ogașe, în care nu mai curg izvoare, dar care în schimb duc la vale, primăvara, după topirea zăpezilor, mase enorme de pămînt, care desființează încet sate, potmolesc rîuri și aduc pustiul sălbatec în locul vieții. Trebue să punem capăt acestui fel de gospodărie barbară și să începem, cu toată inima și cu toate sacrificiile, să reîmpădurim suprafețele, care au ajuns în starea arătată mai sus.

Pădurile sînt cei mai prețioși regulatori ai umidității unei regiuni. Pe niște coaste uscate și sterile poate cădea tot atîta apă cași într'un ținut păduros. In cazul întăi însă, apa se scurge la suprafață în torente repezi, se perde imediat, acțiunea ploilor e scurtă, aerul rămîne uscat, clima aridă. In cazul al doilea, pădurile alcătuesc însă ca un fel de rezervoare imense, în care se înmagazinează cantități uriașe de apă, care e redată apoi încet și constant atmosferei, prin transpirație. Un hectar de pădure de fag redă atmosferei într'o perioadă de vegetație 2.5—3.5 milioane kilograme de apă. Se știe că ținuturile de sub poala munților, din vecinatatea imediată a pădurilor întinse, sufăr mult mai puțin de secetă decît ținuturile descoperite, sau cele din vecinătatea munților pleșuvi și sterpi.

*

Impotriva secetei se poate lupta cu siguranța absolută de succes prin lucrări de irigație. Romînia are o rețea de ape așa de bine împărțită, încît în țara întreagă s'ar putea face ceia ce au făcut Francezii în Sud, în regiunea din jurul Marsiliei, sau Italienii în Lombardia. Agricultorii noștri au însă un fel de repulziune împotriva irigațiilor. Și lucrul e explicabil. Pentru a fi făcute cu succes, pentru a fi rentabile, irigațiile trebuesc întreprinse pe o suprafață mare, într'o regiune întreagă, în întreg bazinul unui rîu, deodată. Acest lucru cere însă spirit de inițiativă, specialiști pricepuți și capital mare, care nu se poate avea decît prin mijlocul asociației. Toate acestea însă lipsesc, lipsește și îndemnul și sprijinul statului și, mai ales, lipsește o lege a apelor, așa că problema irigațiilor suprafețelor arabile rămîne încă o problemă a viitorului.

Vreau însă să atrag atenția asupra unui chip mult mai simplu, deși tot așa de necesar, de a trage folos din apa rîurilor noastre mari și mici, până și din acea a pîraelor: cele mai multe din pășunele, livezile și fînețele noastre se găsesc în văile sau pe terasele rîurilor, ori în vecinătatea unui pîrău sau gîrlă. Suprafețele utilizate în felul acesta au o nevoe mai mare de apă, chiar decît suprafețele arabile propriu zise. Anii secetoși au o influență dezastroasă mai ales asupra producțiunii de nutreț. Paele ori cocenii înlocuesc fînul, țăranii își vînd vitele pe nimica. Dacă am folosi apa pe care o avem pentru a iriga livezile, niciodată n'am ajunge într'o astfel de situație. Tecnica e incomparabil mai simplă și mai eftenă decît atunci cînd e vorba de irigarea în mare a terenurilor arabile. Ridicarea unui iaz nu e prea costisitoare, pentrucă e vorba de cursurile mici de apă, un canal de conducerea apei se poate săpa, deasemenea, în tovărășie, fără mari cheltueli, și apoi apa e împărțită

prin șanțuri de repartizare pe toată suprafața livezii. Șanțurile de repartizare duc apa în șănțulețe orizontale, care sînt împărțite în mod regulat și trase după curbele de nivel. Aceste șănțulețe orizontale se umplu cu apă, care se revarsă apoi din ele, pe toată lungimea lor, peste întreaga suprafață, în direcția pantei. Șănțulețul orizontal imediat inferior primește direct apă și culege și pe aceia care se scurge din șănțulețul superior, pentru a o revărsa iarăși pe toată lungimea lui. Canalele și șănțulelele odată făcute, țin un număr nedeterminat de ani, cu condițiunea să li se dea în fiecare an îngrijirea necesară, dregîndu-le pe unde s'au înfundat, sau surpat. Irigarea se face numai toamna și primavara, odată ori de mai multeori, după împrejurări. Livada se îmbibă cu apă până la o mare adîncime, ierburile și celelalte plante se dezvoltă cu o putere și o repeziciune uimitoare. O livadă tratată în felul acesta dă întreit decît una obișnuită, chiar cînd aceasta din urmă pare că nu ar suferi de secetă. In Germania de Sud și în Lombardia, am văzut ținuturi, în care țăranii își tratează livezile în felul acesta, cu toatecă nici în Germania de Sud și nici în Lombardia clima nu e așa de secetoasă ca a noastră.

*

Dar nu numai condițiunile exterioare ne pot da mijlocul de a lupta în contra secetei, ci și plantele înseși. Fiziologia vegetală ne spune că plantele au o putere specifică de asimilație, diferită nu numai dela specie la specie, dar și dela rasă la rasă, soi la soi și chiar individ la individ. Cu alte cuvinte, din două soiuri—unul cu putere de asimilație mare, cellalt cu putere de asimilație mică—cel dintăi va produce mai mult, cel de al doilea mai puțin, cu toatecă sînt puse amîndouă în aceleași condițiuni de vegetație. Pe de altă parte, se știe că soiurile, rasele, varietățile nu sînt ceva fix, imuabil, ci că ele se pot transforma. Agronomul are așa dar în mînă posibilitatea de a-și ameliora soiurile și varietățile existente, de a-și crea altele noi, potrivit cu împrejurările speciale, de care e vorba. Acest lucru trebue să-l facem și noi: să ne formăm varietăți și soiuri, care să ne poată da, chiar în clima noastră secetoasă, recolte normale și constante.

Acest mijloc, de care s'au servit din timpurile cele mai vechi grădinarii pentru a produce varietăți noi, a intrat în agricultura mare numai de puțină vreme. S'a ajuns însă la rezultate extraordinare. S'au creat soiuri pentru toate condițiunile, s'a sporit calitatea și cantitatea producțiunii,—și numai prin acest mijloc al ameliorațiunii metodice a plantelor agricole. In Germania, Franța, Suedia există stațiuni speciale de ameliorațiune metodică. Mijloacele pentru a crea un soi ori o rasă nouă sînt: utilizarea variațiunilor lente și a celor spontane, selecțiunea metodică și continuă, și hibridarea a două soiuri existente, în vederea obținerii de urmași, care să unească însușirile cele bune ale părinților.

Pe terenul acesta lucrează și Americanii în ținuturile aride. S'a dovedit astfel că, dintre toate varietățile de porumb, cele care au luptat mai bine încontra secetei în America de Nord sînt porumbul „Mexican"

şi „Mountain"; foarte rezistent şi sigur e soiul de orz „California"; la grîu: soiul roşu, tare „rusesc" sau „turcesc", cum şi grîurile de vară, numite „Tife" şi „Blue-stem"; la ovăz, cel de Cherson şi cel de „şaizeci de zile", etc...

La noi n'ar fi nevoe să încercăm soiuri străine din regiuni poate mai umede. Aceste soiuri trebue să se adapteze mai întăi, şi acest lucru se face greu şi încet. In schimb, s'ar putea face experienţe comparative între soiurile care s'au format în clima noastră, s'ar alege cele mai bune, s'ar ameliora prin selecţiune, s'ar recurge eventual la hibridare şi s'ar obţine—natural, nu după unul-doi, ci după mai mulţi ani—soiuri rezistente şi sigure, care să ne poată da chiar şi în anii secetoşi recolte mulţumitoare. E de ajuns să amintesc că un soi, care s'ar dezvolta puternic în primăvară şi-ar termina cea mai mare parte din vegetaţie înnainte de uscăciunea şi arşiţa cea mare a verei, ar fi un soi foarte preţios pentru condiţiunile noastre climaterice.

Se înţelege că un agricultor privat nu se decide decît cu greu să facă astfel de experienţe. Ele s'ar putea face însă pe moşia şcoalei de agricultură dela Herestrău, la fermele statului, sau într'o staţiune de experienţe, anume creată, cum au Suedezii pe cea din Swalöf, Germanii în Hohenheim, Weihenstephan, etc..

Numai recurgînd la toate mijloacele pe care ştiinţaagricolă şi o experienţă lungă şi minuţioasă ni le pune la dispoziţie, putem feri producţiunea noastră agricolă, şi deci întreaga economie naţională, de fluctuaţiuni primejdioase.

Hohenheim. G. C. Ionescu-Şişeşti.

Cronica ştiinţifică.

Din ereziile ştiinţifice ale d-lui dr. L. Cosmovici, profesor la Facultatea de Ştiinţi din Iaşi.

(Urmare)

Am arătat într'un număr precedent[1] felul cunoştinţilor de Fiziologie, care sînt cuprinse în cartea d-lui dr. *L. Cosmovici*, destinată elevilor din liceu.—Acest autor a publicat şi o parte din cursul pe care-l profesează la Facultatea de Ştiinţi din Iaşi. Broşura este intitulată:

Cursul de Fiziologie generală animală. B. *Nutriţiunea.* I. *Digestiunea—de dr. Leon Cosmovici.*—

licenţiat şi doctor în Sc. Naturale dela Facultatea de Ştiinţi din Paris; membru titular al Soc. Imperiale de Sc. Naturale. Antrop. şi de Etnografie din Moscova; membru al Soc. Zoologice din Paris; membru al Soc. Entomologice din Paris; membru corespondent al Academiei Romîne; profesor la Universitate.—Iaşi. 1900.

Cele ce urmează au fost culese din acest tratat didactic.

Pagina 9:

„Unii clasificatori au mai numit alimentele reparatorie alimente plastice, iar pe cele de combustiune alimente respiratorie sau încă pulmonare, căci oxigenul ce intră în sînge în actul respiraţiei slujăşte la combustiunea acelor alimente. Şi aceste numiri, nu cuprind în totalitatea lor ceva cu desăvîrşire exact şi deci nu sînt de nici un folos".

S'ar crede din cele spuse până aici că d. dr. *L. Cosmovici* nu admite această clasificare, părăsită de multă vreme.—Eroare, căci iată ce se spune la pagina 18 despre glycogen:

„Nu-i mai puţin adevărat, că este o substanţă de mare importanţă pentru vitalitatea organismului animal, dînsa cu multă probabilitate—fiind izvorul nesecat de căpătare de căldură, care căldură serveşte apoi în intimitatea ţăsăturilor la îndeplinirea actelor de desasimilaţiune, cînd energia cinetică să desvoltă prin alte căi, dela alte sorginţi".

Prin urmare, clasificaţia enunţată e bună, căci glycogenul serveşte a da căldură, iar energia cinetică se dezvoltă „dela alte sorginţi". Aceste contraziceri nu pot fi explicate decît prin necunoaşterea chestiunii. O substanţă alimentară, pentru a merita acest nume, trebue să fie purtătoare de energie potenţială. Hydraţii de carbon, grăsimele şi albuminoidele sînt alimente, fiindcă posed astfel de energie în cantitate variabilă, după natura lor.

Ajunsă însă în organismul animal, această energie potenţială devine actuală şi se manifestă sub formele pe care le cunoaştem: căldură,

1.—Viaţa Romineascã, anul IV (1909), No. 5 (Mai), p. 241.

electricitate, mişcare moleculară (contracţiunea muşchiului, vibraţiune nervoasă, etc.), travaliu mecanic, acţiuni chimice, lumină, zgomot muscular.

Aceste forme de energie sînt aceleaşi, oricare va fi substanţa din care derivă. Ceia ce se schimbă sînt raporturile dintre ele, şi aceasta depinde de organul în care are loc transformarea energiei potenţiale în actuală. Există, din acest punct de vedere, specializări printre organele corpului animal: unele produc mai ales mişcare (muşchii), altele acţiuni chimice (glandele), altele electricitate (organele electrice la unii peşti), altele lumină (organele fotozene la diferite animale). Căldura însoţeşte pe toate celelalte forme de energie actuală şi se dezvoltă în toate elementele organismului animal şi din toate felurile de alimente. Glycogenul nu are, din acest punct de vedere, nici un monopol, şi greşeşte d. dr. *L. Cosmovici*, cînd îl numeşte „isvor nesecat de capatare de căldură".

Pag. 19:

„Dacă glycogenul nu să poate considera ca o adevarată hydrocarbură[1] de constituţie, căci muşchiul neavînd o asemenea substanţă nu perde nimica nici din caracterele nici din propietăţile lui.... etc."

Să nu ştie d. dr. *L. Cosmovici*, la 1900, că în muşchi se găseşte glycogen 1 până la 1½ la sută!?. Acest glycogen este consumat în timpul contracţiunii musculare şi se reface, în timpul repaosului, pe socoteala glycozei adusă de sînge.

Pag. 50:

„Şi după *Schröder von der Kolk* nervii centripezi sînt datoriţi ramurilor ce vin dela ganglionii sphenopalatini, deci din ramurile palatine ale trigemanarilor şi centrele deglutiţiunei ar fi în corpurile olivare accesorii ale măduvei spinărei."

Pe nedrept atribue d. dr. *L. Cosmovici* greşala pe care o face d-sa lui *Schröder von der Kolk*.— El n'a putut zice aceasta, fiindcă ştia că aceste corpuri olivare, accesorii, se găsesc în bulbul rachidian.

La pagina 61, vorbind despre ghinduri în general, zice:

„Presupunem că mai multe tuburi să întrunesc cu toatele suferind aceleaşi schimbări şi că dela o vreme canalurile lor de scurgere dau unele în altele şi să deschid în afară numai prin un singur tub mai mult sau mai puţin central şi care chiar ajunge a fi mai larg. Avem atunci o ghindură mult asemănătoare unui strugure de pomuşoară de unde şi numele de ghindură compusă. Bobiţele port numele de acinule.

„Şi'n cazul cînd mai multe de asemenea organe să îngrămădesc la un loc rămăind şi fără canaluri de scurgere avem o ghindură neperfectă dar compusă. Sp. ex. *splina*".

1.—Am arătat în articolul precedent confuziunea pe care o face d. dr. *L. Cosmovici* între hydrocarburi şi hydrocarbonate.

Aceasta probează că d. dr. *L. Cosmovici* nu are nici cea mai elementară cunoştinţă despre structura şi origina splinei.

Ca să fie o glandă compusă şi chiar neperfectă, trebue să prezinte celule de origină epitelială, care constituesc caracteristica glandelor, fie ele închise, sau deschise. Astfel de elemente nu există în splină. Acest organ aparţine aparatelor circulatoare: sanguin şi limfatic.

In adevăr, corpusculii lui Malpighi au constituţiunea istologică foarte asemănătoare cu a foliculelor din ganglionii limfatici, iar pulpa splinei prezintă cordoane asemănătoare până la un oarecare punct cu cele din substanţa medulară a ganglionilor limfatici, care sînt însă pline cu sînge, înloc de limfă. Apoi, cercetările embriologice arată că splina ia naştere din mesenchim, iar nu din epiteliul intestinal, cum s'a crezut un oarecare timp.

Pag. 64:

„S'au căutat să se lămuriască această lucrare din partea ghindurilor şi iată ce s'au văzut. Plasma sîngelui trecînd printre celulele epiteliului căptuşitor al ghindurilor, parte se scurge în camerile centrale ale lor iar parte hrăneşte celulele. Acestea de îndată încep a să înmulţi. Cele mai dela suprafaţă (mai în megieşie cu camera centrală a fiecărei ghinduri) încep a'şi mări conţinutul lor crescînd. Nucleul dispare şi dela o vreme ori acele celule se sparg ori îşi perd peretele şi conţinutul lor se amestecă cu lichidul plasmei adunat în mijlocul ghindurilor. Cînd peretele celular nu să topeşte atuncea găsim în lichidul secretat un număr oarecare de celule epiteliale desorganizate. Celulele căzate sînt înlocuite prin altele ce urmează aceiaşi cale".

Această explicare poate să fie considerată ca opera d-lui dr. *L. Cosmovici*. Până la d-sa nu s'a ştiut că plasma sîngelui trece printre celule glandulare în camerele centrale ale ghindurilor. Dacă ar fi aşa, ar urma că lichidele care se scurg din glande să conţină toate elementele acestei plasme, ceia ce nu este exact. Deci, teoria d-lui dr. *L. Cosmovici* este o absurditate.

In ce priveşte modificările celulelor, s'a demonstrat cu mult înainte de 1900, de către *Rauvier* şi alţii, că nu întotdeauna ele se distrug şi cad împreună cu substanţa ce elaborează. In unele glande, şi acestea sînt cele mai numeroase în organismul animal, celula glandulară fabrică anume substanţe, pe care le dă apoi afară din corpul ei, fără ca protoplasma să sufere cea mai mică dezorganizare.

Dovadă că d. dr. *L. Cosmovici* nu cunoaşte chestiunea aceasta, iată ce spune la pagina 74:

„Atuncea cum se face secreţiunea? (e vorba de cea salivară). In urma numeroaselor observaţiuni făcute mai cu samă de *Rauvier* pe lîngă *Heidenhain*, *Giannuzzi*, *Boll*, *Pflüger* secreţiunea balelor se face după procedeul descris cînd am vorbit de secreţiuni în genere (v. p. 64)".

Apoi tocmai contrariul a stabilit *Rauvier*, şi anume că nici unul din elementele acestor glande, nici celulele mucoase, nici cele seroase

nu se distrug în timpul activității lor. Ele secretează după tipul merocrin, adică elaborează produși (mucus, ferment, etc.), pe care îi dă apoi afară, iar celulele rămîn pe loc. Dar d. dr. *L. Cosmovici*, cu curajul omului străin de știință, zice la pagina 143:

„Apoi chiar în ghindurile merocrine s'a spus că elementele secretoase se desorganisează în parte pentru a se regenera. Altfel secrețiune nu are loc. Cine au văzut faptul acesta în celulele hepatice? Și cine nu ține samă de acest fapt fisiologic nu numai că greșăște dar nu știe fisiologie".

Dar cine nu cunoaște mecanismul secrețiunii merocrine, cum e cazul d-lui dr. *L. Cosmovici*, știe Fiziologie?

O altă dovadă de insuficiența cunoștințelor acestui profesor asupra procesului istologic al secrețiunilor se mai găsește și la pagina 103:

„Și 'ntr'un cas și'n altul celulele epiteliale prin hrana ce le-o dă singele cresc, să umplu de lichid până ce plesnesc, cînd licidul de care erau pline cade în lăuntrul tuburilor glandulari și de acolo curge în lăuntrul stomacului".

Se știa la 1900 că și celulele glandelor pepsice secretează tot prin mecanismul merocrin, adică eliminează pur și simplu produșii elaborați și, contrar fanteziei d-lui dr. *L. Cosmovici*, nu plesnesc de loc.

Pag. 106:

„Acidul din sucul gastric este cel clorhydric însă nu liber, ci combinat cu pepsină după *Schift* cu acid lactic după *Richet*".

Unde a spus *Richet* că acidul clorhydric se combină cu acidul lactic? D. dr. *L. Cosmovici* nu știe ce înțeles are în Chimie cuvîntul combinațiune, căci altfel n'ar spune că un acid se combină cu alt acid.

La 1900, d. dr. *L. Gosmovici* nu știe nimic despre lucrările lui *Pawlow* și ale elevilor săi asupra digestiunii! Pentru aceste lucrări, *Pawlow* a avut premiul *Nobel*.

Pag. 133:

„Inainte de a cerceta histologicește ghindura ținînd samă numai de funcțiunile dovedite, să impune a se considera maiul ca o ghindură compusă, una completă avînd canal de scurgere, înghimuită de o alta necompletă, fără canal de scurgere dar în intimitate cu sistemul vascular. Apoi la cea întăi inspecțiune a ghindurei faptul anatomic din urmă iesă repede la iveală căci în ghindură nu circulă numai un fel de singe ca'n ori și care altă ghindură și care-i este adus de artera hepatică: singe arterial, ci mai circulă și tot singele vinos ce să întoarce dela intestine, splină și pancreas, vine ce alcătuesc așa numita vînă poartă.

„După *Cl. Bernard* în adevăr așa ar fi alcătuită ghindura hepatică ținînd samă numai de funcțiuni. *Legros* au venit în urmă și istologicește au dovedit cele presupuse de *Cl. Bernard*. Dela o vreme încoace toți naturaliștii sînt de părere că maiul este o ghindură simplă completă și foarte vasculară, alcătuită numai din un fel de elemente, care însă—fapt unic—ar secreta și fierea și zaharul și ar avea acest dar, căci așa ar trebui să-l calificăm, să nu amestece aceste două feluri de producte, ci să arunce pe acele ale fierei în canalurile de scurgere—canaluri hepatice—și pe cele zaharoase în singe. Noi să presupunem ambele moduri de a vedea și să cercetăm, analizînd fenomenele de aproape dacă unii sau alții au dreptate".

După ce discută „ambele moduri de a vedea", d. dr. *L. Cosmovici* înclină către ideia lui *Legros*, după care, în ficat ar exista de fapt două glande: una reprezentată prin celulele hepatice, cu rețeaua de capilare sanguine printre ele,—alta formată din acinuli biliari, reduși la forma de capilare și viriți printre celulele hepatice. Atunci mecanismul funcțiunii ficatului devine foarte lesne de înțeles: celulele hepatice produc glicogen, acinulii biliari produc bila. La pagina 143, d. dr. *L. Cosmovici* justifică aceasta, precum urmează:

„In adevăr dacă aceste *celule hepatice* ar secreta și fierea pe lîngă *glycogen* cum ne-am putea lămări faptul acesta *că zaharul să treacă în singe fără să ducă cu sine fierea și aceasta din urmă să se strecoare în canalurile de scurgere biliare fără a lua cu sine zaharul, bine înțăles în casurile normale*. Apoi *Ch. Robin* au dovedit că numai *celulele epiteliale ale bobițelor tubulare și iarăși numai în casurile normale, singurele sînt colorate de către fiere*".

Și, mai departe:

„Cu toate acestea volumul total a maiului poate crește foarte tare din causa celulelor hepatice și cătimea de fiere secretată să scadă în loc să crească ceia ce ne spune că nu provine din partea celulelor hepatice."

Prin urmare, la 1900, d. dr. *L. Cosmovici* admite, împreună cu *Ch. Robin* și *Legros*, prezența de acinuli biliari printre celulele hepatice, în ficatul lobulat.

Lucrarea lui *Ch. Robin* a fost făcută la 1850, iar acea a lui *Legros* la 1870—1874. Toate cercetările întreprinse în urmă asupra structurii ficatului, cu metode mult superioare aceleia a lui *Robin* și *Legros*, n'au confirmat cele susținute de acești autori. Valoarea acestor lucrări a fost arătată de *Renaut*, în tratatul său de Istologie (1899), unde se spune:

„Je ne m'attarderai pas ici à discuter les assertions de *Legros*, qui non seulement admettait, comme *Eberth*, que les canalicules biliaires capillaires ont une membrane propre, leur donnant une individualité parfaite en tant que canaux, mais encore pretendait qu'il s'agit là de canaux limités par un endothélium. Personne n'a pu jusqu'ici, reproduire ni ses imprégnations, ni démontrer sur des coupes minces des noyaux endothéliaux limitant la lumière des canalicules. D'ailleurs le diamètre de ceux-ci étant inférieur a 2 μ chez le lapin, on ne comprend pas bien quelle variété de cellules endothéliales connues pourrait les doubler sans s'enrouler plusieurs fois. A coté de l'illusion de *Legros* on peut placer celle dont *R. Heidenhain* et son élève *Peschi* paraissent avoir été victimes..... etc.".

Deaitfel, încă dela 1885, *Rauvier* a demonstrat că nu poate fi vorba de celule ale canaliculelor biliare din interiorul lobului hepatic.

Aceste canalicule n'au pereți proprii; ele sînt delimitate prin înseși celulele hepatice.

Prin urmare, dela 1882 și până la 1900 (18 ani), d. dr. *L. Cosmovici* a profesat dela înnălțimea catedrei sale iluziunile lui *Legros*, fără a-și fi dat cea mai mică osteneală să urmărească lucrările ulterioare.

Atîtea serii de studenți n'au putut auzi dela d. profesor dr. *L. Cosmovici* nimic nou despre structura ficatului. Dar mai sînt multe alte chestiuni, asupra cărora d-sa este tot așa de înnapoiat.

Astfel, la pagina 140 se zice:

„3) *Substanțe coloratoare.* Dintre substanțele ce se află în fiere găsim înscris de către *Robin* și *biliverdina* ca materie coloratoare. In realitate însă sînt mai multe asemenea substanțe. Așa *Thenard* cel întâi numi materia coloratoare a fierei substanța colorantă galbenă. *Berzelius* mai târziu (1838) o numi biliverdină ($C_{32}H_{36}Az_4O_8$) de oarece culegea fierea din beșică unde este verde și nu galbenă.

„Tot acest chimist mai descrisă încă alte două substanțe coloratoare a fierei numindu-le pe una *bilifulvină* substanță galbenă și o alta *cholepyrrhină*, ce ar colora fierea în roșietic, substanță ce mai căpătă în urmă dela *Scherer* și *Heintz* numirea de *bilipheină*. Cu toatele sînt corpuri azotoase, cuprinzînd și oxygen și după studiile lui *Staedéler* cu toatele ar fi născute din una singură *bilirubinat* ($C_{16}H_{18}Az_2O_3$) și că numărul substanțelor coloratoare ce s'ar căpăta fie din fiere fie mai cu samă din calculele fierei ar fi mult mai numeroase: bilifuscină, biliprasină și altele. *Polli* găsi că ferul ar fi un element capital în compoziția substanței coloratoare a fierei și că ar fi analogie între aceste substanțe și hematosina. Cercetările moderne ținînd samă și de formele cristaline precum și de reacțiunile lor dovediră că în adevăr sînt identice cu hematoidina. Vra să zică *bilirubina* după cercetările moderne este substanța colorantă caracteristică a fierei și biliverdina numai un derivat".

Acest capitol este luat aproape în întregime din *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, par *A. Dechambre*, Tom. 9, p. 274, din 1876.—Singurul adaus este bilirubinatul, a cărui formulă este dată greșit; ea aparține bilirubinei. Ca să fie bilirubinat, mai trebue o bază: Na, Ca, etc.—Dar ceia ce ilustrează lipsa de pregătire a d-lui dr. *L. Cosmovici* este cînd citează, la 1900, lucrarea lui *Polli*, făcută la 1864, în care autorul pretindea că ferul face parte integrantă din compoziția materiei colorante a bilei. Și să se noteze că această citațiune urmează după formula biliverdinei ($C_{32}H_{36}A_4O_8$), în care se vede lămurit că nu este fer. Ce idee ș-a putut face studentul despre materia colorantă a bilei și relațiunea dintre ea și hemoglobina sîngelui, din cele expuse de d. dr. *L. Cosmovici*?

Se știe demult că bilirubina poate să fie considerată ca provenind din hematină, în modul următor:

$$C_{32}H_{32}A_4O_4Fe + 2H_2O - Fe = \text{hematină}$$
$$2(C_{16}H_{18}Az_2O_3) = C_{32}H_{36}Az_4O_6$$
hematoporfirină — bilirubină

Se vede că ferul nu numai că nu este un element capital în composiția substanței coloratoare a fierei, dar lipsește cu totul.

Pagina 152:

„După *Brücke* și *Külz* să prepară glycogenul din maiu procedînd altfel. Luîndu-se repede maiul dela un animal bine hrănit și odată tăiet în bucăți se aruncă în apă clocotită unde se lasă jumătate oară. Scoțînd bucățile de maiu din apă se sfarămă cu hydrat de potasiu în proporție de 4 grame pentru fiecare sută grame de maiu. Să evaporează până ce disoluția este complectă ceia ce are loc după 3 ceasuri. După răcire să neutralizază cu acid clorhydric și apoi atît albumina cași gelatina să precipitează fie prin acidul clorhydric fie prin iodhydrargiratul de potasiu. Să filtrează și aceasta de 4 ori tot luînd precipitatul de pe filtru amestecîndu-l cu apă în care se pune cîteva picături de acid clorhydric și de iodhydrargirat de potasiu. Tot glycogenul rămîne pe filtru. Să tratează cu 2 volume de alcool de 96°. După 12 ore glycogenul precipitat să culege pe un filtru, să spală în repețite rînduri cu alcool de 62°, apoi cu alcool absolut, cu eter, din nou cu alcool absolut și apoi se usucă la 110°".

Această descriere este cea mai evidentă dovadă că d. dr. *Leon Cosmovici* n'a preparat niciodată glycogen prin această metodă. Să vedem, în adevăr, dacă, urmînd procedeul descris de d-sa, vom putea obține glycogen.

După ce se tratează maiul cu apă ferbinte, *„se sfarămă cu hydrat de potasiu"*.—Sfărîmarea este o acțiune mecanică, și nu se vede cum hydratul de potasiu ar putea să o facă. Alta este acțiunea lui, și anume aceia de a dizolva elementele celulare și a pune astfel în libertate glycogenul pe care-l conțin acestea.

Dar să mergem mai departe: *„Să evaporează până ce disoluția este complectă ceia ce are loc după 3 ceasuri"*.

După 3 ceasuri de evaporațiune, este foarte probabil că nu va mai rămînea nici o picătură de apă.—Să presupune însă că aici este o eroare de cuvînt: s'a zis „evaporează" în loc de „încălzește".—*„După răcire să neutralizează cu acid clorhydric și apoi atît albumina cași gelatina să precipitează fie prin acid clorhydric fie prin iodhydrargiratul de potasiu"*.—Aici este neștiință curată, fiindcă nici acidul clorhydric singur, nici iodhydrargiratul de potasiu singur nu precipită substanțele albuminoide. E nevoe de amîndouă aceste substanțe; se adaugă mai întâi acid, apoi soluție de iodhydrargirat, și se repetă această operație, până ce nu se mai produce precipitat. *„După ce s'au precipitat să filtrează. Tot glycogenul rămîne pe filtru. Să tratează apoi cu 2 volume de alcool de 96°"*.—Ce? Precipitatul sau lichidul filtrat? Desigur că precipitatul, deoarece *„tot glycogenul rămîne pe filtru"*. Ori, tocmai contrariul are loc: tot glycogenul trece în lichidul filtrat, iar pe filtru nu rămîne decît precipitatul de substanțe albuminoide, căci scopul urmărit este de a separa glycogenul de aceste substanțe.—Așa e că, ținîndu-ne întocmai după metoda descrisă de d. dr. *L. Cosmovici*, am perdut vremea degeaba, căci în loc de glycogen ne-am alege cu un precipitat de

substanţe albuminoide ?! Dar să privim pe începătorul în lucrări de Fiziologie, care ajunge la atari rezultate, deşi are conştiinţa împăcată că a urmat întocmai după carte (aceia a d-lui dr. *L. Cosmovici*): dacă nu se va descuraja, va fi cel puţin înclinat să se îndoiască de multe din cele scrise în tratatele de Fiziologie.

Pagina 168:

„Aşa intre alte experienţe găsim că *Estor* şi *Saint-Pièrre* injectind în vena femorală a unui ciine o soluţiune de glycosă şi culegind imediat singele din artera femorală a celuilalt picior au constatat o dispariţiune repede a glycosei şi gradat cu acest fenomen oxygenul din singe scădea aproape la 0° şi citimea de acest gaz incepea a să ridica după ce tot zaharul fu descompus".

Cu mult înnainte de 1900 se cunoştea valoarea cercetărilor acestor autori, făcute la 1873. Servindu-se de o tecnică defectuoasă, ei voiau să probeze că sediul combustiunilor din organismul animal este în singe.

S'a demonstrat cu prisosinţă cît era de greşită această idee. Combustiunile au loc în intimitatea elementelor anatomice din organism.

Dar ceia ce constitue absurditatea rezultatelor date de *Estor* şi *Saint-Pièrre* este cînd ei spun că un animal continuă să trăiască, cu toate că oxygenul din singele său scade la 0.—Dacă d. dr. *L. Cosmovici* ar fi posedat cît de puţin simţ critic, ar fi dat de o parte experienţele acestor autori, aşa cum s'a făcut în toate tratatele de Fiziologie. Teoria lor este o erezie ştiinţifică, şi ea nu trebue comunicată studenţilor: ei nu au totdeauna posibilitatea de a se convinge prin propriile lor cercetări despre exactitatea faptelor ce li se descriu. Profesorul trebue să ştie să aleagă printre documentele ştiinţifice pe cele dovedite ca exacte, pentru a le expune studenţilor. Altfel, n'ar mai fi nevoe de profesori, căci sînt cărţi de ajuns la dispoziţia celor doritori de a se instrui.

Pagina 161:

„Sau să singerăm animalul cind provocăm o scădere mare in presiunea intra-vasculară şi cind observăm iarăşi că proporţia de zahar ce trece în singe creşte. Şi creşte fiindcă singele din reţeaua hepatică aflindu-se la o mică presiune şi în atari condiţiuni avind proprietatea a suge zaharul aceea proprietate ciştigă in intensitate".

Explicaţia este cît se poate de simplă; păcat numai că este cu totul greşită.

Se ştia înnainte de 1900 că mărirea cantităţii de zahar în singe, după hemoragie, se datoreşte faptului că ficatul produce mai mult decît în stare normală. Este apoi originală explicarea trecerii zaharului din ficat în singe, „*acesta din urmă avînd proprietatea de a suge zaharul cu atît mai mult cu cît presiunea este mai mică*". Principiile osmozei se reduc, deci, după d. dr. *L. Cosmovici*, la presiunea intra-vasculară.

Că este străin de cunoştinţile noi asupra osmozei, se poate cu înlesnire vedea la pagina 192 şi următoarele, unde se vorbeşte despre „*puterile fisico-chimice şi condiţiunile trebuitoare îndeplinirii fenomenului numit absorbţiune*".— Cu mici prescurtări, această chestiune este luată din tratatul de Fiziologie al lui *Beaunis*,—(ediţia a 3-a din 1888, de nu cumva din ediţia a 2-a). Toate lucrările ulterioare asupra disociaţiunilor moleculare, asupra membranelor semi-permeabile, asupra crioscopiei, etc., care dau o înfăţişare cu totul nouă fenomenului de osmoză, sînt necunoscute de d. dr. *L. Cosmovici* la 1900, şi foarte probabil chiar şi în timpul de faţă.

Am arătat până aici principalele greşeli elementare din cursul d-lui dr. *L. Cosmovici*, şi cît de înnapoiate cunoştinţi profesa d-sa la 1900.— De altfel, aceasta se poate vedea şi din bibliografia lucrărilor pe care le-a consultat la alcătuirea acestui tratat. Cea mai nouă lucrare este din 1889; cele mai multe sînt dinnainte de 1880. Dacă a consultat şi tratate noi, aceasta a făcut-o numai ca să arăte insuficienţa lor, după cum se exprimă la pagina 160—161:

„Şi prin cărţi, ca acela din 1895 a d-rului *S. Gad* din Berlin, se spune că singele arterial slujăşte la nutriţia ţesutului conjonctiv din maiu!"

Tot e mai bună cartea d-lui dr. *L. Cosmovici*, începută şi sfîrşiră la 1882, şi publicată la 1900.

În urma celor arătate până aici, înţelege-va d. dr. *L. Cosmovici* de ce d. *Voinov*, în raportul său, a dat puţină consideraţie acestor cărţi?

*

D. dr. *L. Cosmovici* are însă şi lucrări originale, despre care sînt nevoit să mă ocup, fiind învitat chiar de către d-sa.[1]

„Binevoiască d. Athanasiu se citească articolul meu publicat in buletinul Soc. de Biologie din Paris Aprilie 1907, pag. 607 cind arăt deosebirile intre cele 2 mari fenomene fisiologice: secreţiunea şi excreţiunea şi cum aproape toţi anatomiştii, fiziologiştii crezind că urina este un produs de secreţiune şi că prin urmare rărunchii (nefridiile) sint organe secretatoare".

Am arătat mai sus greşala pe care o face d. dr. *L. Cosmovici*, în ce priveşte mecanismul secreţiunilor, cînd crede că, oricare ar felul acestora, protoplasma celulară sufere o dezorganizare.—D-sa a ţinut să comunice această greşală şi Soc. de Biologie dela Paris. Dar nu e numai atît. D. dr. *L. Cosmovici* voeşte ca rinichiul să nu fie decît un simplu filtru. Aşa ceva s'a crezut şi înnainte de d-sa.—Cînd *Schmiedeberg* şi *Bunge*

1.—Arhiva, 1908, p. 423.

au demonstrat însă că sinteza acidului hipuric poate fi făcută şi în rinichi, s'a părăsit această credinţă. Ca să se poată restabili vechea teorie, era nevoe de fapte noi, pe care d. dr. *L. Cosmovici* nu le aduce. In schimb, iată argumentele pe care ni le dă:

„Şi dacă citeşte cu atenţie tot ce se publică în acel buletin ştiinţific de sigur că a văzut că de atuncea încoace nu se mai face o asemenea greşală. Se spune *excreţia urinară* şi vă citez chiar textul unor comunicări: Action du bicarbonate de soude sur l'excrétion urique par *P. Fauvel* (Soc. de Biol. 1908, Marte, p. 557) pe cînd mai înainte se scria: Sécrétion urinaire (Soc. de Biol. 1907, Ianuarie 26, p. 130)".

Am cetit „cu atenţie" articolele în chestiune şi am constatat, şi cu această ocaziune, că d. dr. *L. Cosmovici* este străin de ştiinţa fiziologiei. In adevăr, lucrarea lui *Fauvel* se referă la influenţa bicarbonatului de sodiu asupra eliminării prin rinichi a *acidului uric*. Cînd el zice *excrétion urique*, nu însamnă *excreţiune urinară*, cum traduce d. dr. *L. Cosmovici*, care crede că urină şi acid uric e tot una. Şi am mai găsit că cealaltă lucrare, publicată tot în acel buletin ştiinţific, în 1907 (Ianuar 26, p. 130), aparţine altui autor—*Lorand*—iar nu lui *Fauvel*. Aceasta îşi are importanţa sa. In adevăr, d. dr. *L. Cosmovici*, făcînd aceste citaţii, are aerul de a spune: Priviţi cum, la 1907, *Fauvel* zicea *„sécrétion urinaire"*, şi, după comunicarea mea, zice *„excrétion urinaire"*.

E bine ticluită argumentaţia; păcat numai că se falşifică cu bună ştiinţă textele.

„Şi nu e singurul articol publicat în limba franceză"—spune d. dr. *L. Cosmovici*.

Dacă timpul îmi va permite, le voiu vedea şi pe celelalte.

I. Athanasiu.

Cronica teatrală.

—**Teatrul Davila**—

Se va face sau nu se va face remanierea? Va cădea guvernul? Vom avea un Minister de concentrare conservatoare? Vor veni Takiştii sau Carpiştii la putere?—iată atîtea întrebări de o importanţă capitală pentru concetăţenii, ziarele şi preocupările noastre intelectuale.

Alături de nişte probleme aşa de vaste şi de naţionale, fireşte că înfiinţarea unui al doilea teatru romînesc în Bucureşti, din iniţiativa şi sub conducerea d-lui A. Davila, ar fi trebuit să pară un eveniment neînsemnat, dacă, din fericire, în discuţiile provocate de crearea noului teatru n'ar fi triumfat obiceiurile consacrate de viaţa noastră politică. Conform uzului stabilit, opera d-lui Davila a fost dela început, decînd era încă în stare de proect, slăvită de unii, ponegrită de alţii. Prietenii prooroceau minuni, pecînd adversarii, în aşteptarea falimentului material, se mulţumeau să pue la îndoeală sentimentele morale ale d-lui Davila. Cîteva luni de zile, cercul restrîns al oamenilor de litere şi de teatru a fost agitat, aţîţat, frămîntat de chestia Davila. Unii îşi aduceau aminte de cîteva piese uşoare, reprezentate pe scena Teatrului Naţional; alţii se temeau de invazia pieselor străine. Scriitorii tineri nu uitaseră concurenţa, păgubitoare şi pentru dînşii şi pentru literatură, a traducătorilor slabi. Iar cei mai mulţi se gîndeau, cu o nobilă strîngere de inimă, că d. Davila e takist.

Din microscopicele cenacluri literare, agitaţia s'a resfrînt şi s'a întins asupra marelui public. Probabil că nici nu se cunoşteau încă programele ambelor teatre, cînd publicul nostru, împărţit în două tabere adverse, îşi dăduse verdictul. Animozităţile dintre aceste două tabere, dînd întreprinderii d-lui Davila importanţa unei remanieri ministeriale, au făcut mult mai mult pentru faima teatrului d-sale, decît toate programele din lume. Să nu ne întristăm. Aşa se petrec lucrurile în toate ţările, în care oamenii sînt totul, iar ideile nimic. D. Davila şi trupa d-sale vor profita de curentele potrivnice ale publicului, amatorii de artă se vor bucura că năravurile politice au folosit măcar odată unei întreprinderi artistice, şi critica sistematică va căuta să întrevadă prin ţesături incli-

cite de ambiţii. de egoismuri şi de intrigi, raţiunea de a fi a noului teatru şi directiva lui, deosebită de-a vechiului teatru naţional.

In ce priveşte raţiunea de a fi, mi se pare că mai toţi, public şi critici, sintem de acord. Pentru o populaţie de aproape patru sute de mii locuitori, nu numai un teatru, dar două teatre sint prea puţine. Reţetele serale ale ultimilor ani, succesele materiale ale companiei lirice romine, de sub conducerea d-lui Grigoriu, nenumăratele trupe străine, care se perindează iarna şi vara in Bucureşti,—dovedesc cu prisosinţă acest lucru. Dacă d. Davila n'ar fi luat iniţiativa infiinţării unui teatru, cu siguranţă că un altul, actor nemulţumit' sau impresar indrăzneţ—in orice caz, cineva mai puţin pregătit decit d-sa—ar fi făcut acest lucru. E mai bine că d. Davila s'a gindit innaintea altora. Dar, dacă toţi recunoaştem necesitatea unui nou teatru, in ce priveşte felul de recrutare al trupei, vederile sint împărţite. Mulţi au invinuit pe d. Davila că a zmuls Teatrului Naţional citeva elemente absolut necesare primei noastre scene. S'a spus că d-ra Voiculescu şi d. Bulandra vor fi foarte greu de inlocuit. Lucrul e foarte adevărat, dar nici decum primejdios. Teatru naţional dispune astăzi, după descompletarea lui, de un mănunchiu intreg de elemente însemnate, care n'aşteaptă decit să fie utilizate cu inteligenţă. Puţine scene se pot lăuda cu o mai bogată pleiadă de artişti comici. Interpreţi de talia d-lor Soreanu, Liciu, Niculescu, Brezeanu, Toneanu, etc., nu se intilnesc des pe una şi aceiaşi scenă. In Italia, fiecare din ei ar avea trupe proprii; in Franţa, ar fi împărţiţi la zece teatre. Pe de altă parte, e ridicol să se susţie că teatrul d-lui Davila, numai dintr'un spirit rău înţeles de camaraderie faţă de d. Eliad, trebuia să se mulţumească cu actori de mina a doua, din Capitală şi din provincie. O astfel de incercare ar fi căzut dela început, ar fi nemulţumit publicul şi-ar fi descurajat orice iniţiativă teatrală viitoare. Dacă e să se facă vre-o invinuire d-lui Davila, apoi e că d-sa n'a încercat, n'a vrut sau n'a ştiut să-şi asigure concursul unui Soreanu sau unui Liciu, oricit s'ar fi zbirlit apărătorii neaşteptaţi ai teatrului naţional.

Dar trupele sint acum complecte, şi nu se mai poate reveni asupra alcătuirii lor. Tot ce putem face e să ne dăm sama, din elementele de care dispun şi din programele pe care le-au anunţat, care va fi directiva ambelor teatre.

O constatare, dela început. Şi programul d-lui Davila şi programul d-lui Eliad au mai multe puncte de asemănare, decit de deosebire. Piesele originale ocupă cam acelaşi loc: două—compania Davila; trei—teatrul naţional, căci *Noaptea Invierii* a d-lui de Herz, deşi anunţată ca a patra piesă originală şi deşi repetată de nu ştiu citeori, probabil că nu va vedea lumina rampei. Această apropiere intre numărul pieselor originale arată, mai bine decit orice argumente, valoarea invinuirilor de odinioară şi a campaniei violente, dusă pe tema repertoriului rominesc. Nu vrem să mustrăm sau să reabilităm pe nimeni. Avem însă dreptul să reţinem că un director de teatru, binevoitor pentru piesele originale, ca d. Eliad, n-are cum şi de unde să le găsească.

In ce priveşte repertoriul străin, găsim, in adevăr, citeva deosebiri intre ambele direcţii. Astfel, Teatrul Naţional va pune in repetiţie trei sau patru piese clasice (*Electra* de Sofocle, *Regele Lear* de Shakespeare, *Judecătorul din Zalamea* de Calderon dela Barca şi *Egmont* de Goethe), pecind Teatrul Davila a inlăturat cu desăvirşire repertoriul clasic. Această deosebire e inbucurătoare şi indică de pe-acum calea pe care vor trebui să meargă in viitor cele două teatre. O altă deosebire e in ce priveşte alegerea pieselor moderne. De data aceasta, deosebirea e in detrimentul Teatrului Naţional. Dacă d. Eliad a fost fericit in alegerea repertoriului clasic, mai fericit decit in stagiunea trecută, cind a ales din toate operele lui Shakespeare pe cea mai slabă—*Femeia indărătnică*—acum insă d-sa n'a fost tot aşa de bine inspirat in alegerea pieselor moderne. Nu voiu da decit două sau trei exemple, dintre care unul decisiv. D. Eliad a ales piesa *Cunoaşte-te* a lui Hervieu, care la Paris, in iarna trecută, n'a avut decit un succes de stimă. Tot d-sa a primit piesa *Ideile d-nei Aubray* a lui Dumas Fiul, care, prin acţiunea ei invechită, prin intriga banală, prin dialogul şovăitor, nu va avea la noi nici măcar un succes de stimă. Insfirşit, tot d-sa a ales, dintre toate operele mari ale lui Ibsen, pe *Doamna Inger*. Alegerea piesei celei mai slabe a lui Ibsen mi se pare nu numai o greşală, ci o vină. Cind la noi Ibsen e aşa de puţin cunoscut şi cind familiarizarea publicului cu concepţia largă a dramaturgului dela nord i-ar deschide un orizont artistic mai vast decit cel de astăzi, cred că e o vină să dai publicului piesa lui cea mai slabă şi să-l îndepărtezi prin aceasta de adevaratul teatru ibsenian. Vroia d. Eliad să joace numai decit din Ibsen? Dar avea *Stilpii societăţii*, avea *Duşmanii poporului*, *Hedda Gabler*, *Strigoii*, avea, insfirşit, la indămină acele minunate pagini din *Raţa sălbatică*. Dece a ales d-sa pe *Doamna Inger*, cu frumuseţile ei uşor de gustat numai in liniştea bibliotecii? Se cunoaşte că d. Eliad e mai mult profesiv decit om de teatru.

In schimb, ce perspicacitate de om născut pentru planşele teatrului are d. Davila. D-sa nu se aşează îndărătul cuştei sufleurului, ca îndărătul unei tribune de moralizare. D-sa vrea teatru, teatru de efect, de pasiuni, de viaţă, teatru in toată puterea cuvintului. Drama lui Sudermann—*Stane de piatră*, comedia lui Tristan Bernard—*Doi cocoşi*, drama revoluţionară a lui Kampf—*Seara din urmă*, luate de genurile teatrale cele mai variate, sint cum nu se poate mai bine alese şi pentru gustul publicului nostru, şi mai ales pentru mijloacele de interpretare ale trupei. Aici, in această apreciere exactă a forţelor artistice de care dispune trupa, stă in mare parte dibăcia şi meritul d-lui Davila. Pecind directorul general al teatrului naţional, dispunind de un ansamblu superior de comedie, avind actori care ar putea să creeze toate rolurile din

comediile clasice ale lui Molière, Plaut, etc., și din comedia modernă,— nu înscrie în programul d-sale teatral nici o comedie de samă, ci numai drame sau tragedii clasice; d. Davila și-a alcătuit astfel programul, încît fiecare actor va fi în stare să scoată maximum de efect din rolul ce-i va fi încredințat. In fruntea programului d-lui Eliad stau *Electra* și *Regele Lear*. Nu e nevoe să fii prooroc, ca să prevezi dece interpretare vor avea parte aceste tragedii. Parcă aud eternele mugete ale d-lui Notara, care gemea atît de bine în Ștefan cel Mare, din *Apus de soare*, și care va geme la fel în nenorocitul Rege Lear. Și din toate numeroasele artiste ale teatrului național nu văd, nu reușesc să văd nici o Electră, și mai ales pe nici una din copilele denaturate ale tragediei shakespeariane. Insăși d-ra Voiculescu, dacă ar fi rămas la național, ar fi fost o Electră elegiacă, sentimentală și melodramatică.

D. Davila a știut să evite acest impas. Piesa d-sale de debut, *Stane de piatră*, ne-a dat cea mai lămurită indicație în această privință. Acțiunea dramei lui Sudermann se desfășoară în zilele noastre. Subiectul ei e foarte simplu și întrupează una din problemele cele mai grele și mai discutate, acea a sprijinirii deținuților liberați.

Pietrarul Biegler a stat cinci ani în pușcărie, pentru omucidere. Fusese surprins de către bărbatul femeii pe care o iubea. Ca să nu fie ucis, ridicase el piatra și omorîse. Iși ispășește crima în temniță. Dar, liberat din închisoare și vrînd să-și cîștige viața prin muncă, vede cu groază cum toate porțile se închid în fața lui. Patronii nu primesc pe criminal. Dacă reușește să se strecoare într'un șantier, ceilalți lucrători află trecutul lui, se depărtează de el, ca de-un ciumat, îl primesc cu batjocură și cu ură, până ce îl silise să fugă, să caute aiurea pînea, pe care mînele lui însîngerate n'au drept s'o ducă la gură. După luni de rătăcire, huiduit și alungat ca un cîne, zdrențuit, însetat și flămînd, e primit în șantierul bătrînului Zarncke, un patron înscris în Societatea pentru protecția deținuților liberați. Bătrînul, ca să-l ferească de contactul bănuitor al lucrătorilor, îi încredințează postul de paznic de noapte. De data aceasta, Biegler, alungatul de pretutindeni, începe să creadă în putința uitării și ertării. In zădar. Societatea, reprezentată printr'un comisar, îi aduce aminte că e tot pușcăriașul liberat. Cuvîntul ucigaș a fost auzit de ceilalți lucrători. Bănuiala cade imediat asupra tăcutului Biegler. Ca în toate șantierele de până atunci, toți se depărtează de dînsul. In dușmănia și în răutatea generală, o singură privire se apleacă asupra lui. Laura, care a fost amanta lui Gottliengk, care a fost necinstită și părăsită cu un copil, ea, care a greșit, vine în sprijinul celui care greșise ca și dînsa. Cînd Biegler înțelege adevărul groaznic că trebue să plece și de-aici, că trebue să înceapă iarăși viața de rătăcire, fără pîne și fără adăpost, vagabond bătînd la toate porțile și alungat de pretutindeni, Laura îi șoptește cuvîntul care alină, oțelește și dă drept la viață. In momentul acela, lucrătorii, slobozi dela lucru, întră în cantină. In mijlocul lor e Gottliengk.

El le cîntă, bea cu dînșii, aruncă o vorbă jignitoare la adresa pușcăriașului, și între două cîntece povestește cît îi va fi de ușor să fie încurînd patronul șantierului. Laura stă înlemnită. Lucrătorii nu înțeleg. Biegler, nemișcat până atunci, ridică fruntea. Gottliengk, cu un rîs mulțumit de bestie crudă și frumoasă, pronunță numele fetei cocoșate a patronului, pe care o va avea, cînd îi va cere inima. Rîsul depe buzele lucrătorilor e oprit de un urlet scurt, profund, sălbatec. Biegler, în picioare, îi strigă: Lichea, lichea!—Gottliengk rîde mai întăi, apoi se înfurie, scoate pumnalul. Pietrarii vor să-l reție. Dar Biegler le urlă să-i dea drumul, să-l lase să vie la dînsul. Cu un ciocan în mînă, strigă cum într'o zi a mai omorît unul tot așa, își dezvălue într'o clipă tot trecutul lui de ucigaș și de osîndit. Gottliengk scapă din mînele pietrarilor, se repede, dar, sub pumnul ridicat al celui care mai ucisese, se pleacă, se dă îndărăt, scrîșnește din dinți și numai cînd ajunge în pragul ușei îndrăznește să amenințe. Amenințarea se va realiza în adevăr, dar fără efect. Un bloc de piatră astfel desprins, încît să cadă asupra paznicului, cînd va trece noaptea în jurul șantierului, cade, fără să-l atingă, mulțumită Laurei, care a bănuit crima premeditată. Și cortina se lasă asupra ultimului act, după o scenă făgăduitoare de dragoste între Laura și Biegler, pe cînd șuerul paznicului s'aude în depărtare și pecînd Laura șoptește, ca în vis:

E fericirea, tată, care șueră, e fericirea!

Această piesă, omenească, sobră și puternică, și care ar fi cîștigat mai mult, dacă i-ar fi lipsit actul melodramatic dela urmă, a dat prilej teatrului d-lui Davila să'și desfășure cea mai mare parte a forțelor artistice de care dispune.

D-ra Voiculescu, în rolul Laurei, a știut să fie și pasionată și resemnată. Credem însă că vocea d-sale atît de caldă, atît de emoționantă, n'are nevoe de tremolorile declamației. D-ra Voiculescu declamă încă, cum se declamă la Național și la Conservator. Cu siguranță însă că felul natural de a juca al d-lui Davila va înrîuri-o mult și în bine.

Același lucru, dar mai accentuat încă, se poate spune de d-ra Luca. Fără îndoeală, d-ra Luca e un temperament. Are două mijloace minunate la îndămînă: glasul grav și masca extrem de expresivă. Nu vom putea uita zîmbetul bun și plin de suferință, din actul întăi. Dar d-ra Luca declamă și d-sa, lungește vocalele, cîntă. In scena din actul întăi, cînd d-sa e lîngă fereastră și d-ra Voiculescu la picioarele d-sale, e o adevărată întrecere, nu s'aude decît: Daaaa, ciiiință.... e primăvaaaară.... nu mă vaaaaet....—și acestea sînt defecte care trebuesc învinse. D-ra Luca are un talent real. Vom vedea încurînd dacă are mai mult decît atît: inteligență, fără de care talentul nu urcă niciodată culmile artei.

De d. Bulinschi n'avem mult de spus. D-sa are numeroase gesturi obișnuite pe scenele din provincie.

D. Bulandra, cu talentul d-sale aşa de potrivit rolurilor simpatice, nu prea era la larg in rolul antipatic al lui Gottliengk. Pe lingă multe momente fericite, a avut unele, care nu sint la innălţimea reputaţiei d-sale. Astfel, in scena culminantă din actul al treilea, cind vrea să se răpeadă cu pumnalul, strigă prea tare. Dece? Talentul nu e să acoperi glasul d-lui Manolescu, ci, din potrivă, să permiţi şi să contribueşti la realizarea celui mai dramatic moment al piesei.

Două cuvinte asupra d-lui Morţun. Intr'un rol de citeva rinduri, d-sa a dat foarte mult. D. Morţun joacă şi cind tace. Aşteptăm să-l vedem intr'un rol de forţă.

Intr'un rol de forţă am văzut pe d. Manolescu. D-sa, care în iarna trecută, la Naţional, a fost ţinut in umbră, s'a arătat, fără indoeală, ca cel mai puternic temperament din teatrul d-lui Davila. Jocul d-lui Manolescu e sobru, egal şi adevărat. Nici un gest inutil, ba aproape fără gesturi. Numai glasul şi o mişcare bruscă, întreruptă, tradează clocotul pasiunelor înfrinate. Vocea gravă, profundă, caldă. In scena cea mai grea, din actul întăi, ne-a dat măsura artei, pe care e stăpin; precum, in scena de revoltă din actul al treilea, a zguduit sala, care la întrerupt cu un ropot de aplauze. D. Manolescu, alături de d. Davila, aşa de simplu şi de natural în rolul bătrinului Zarncke, au împărţit triumful serei. Căci in afară de talente, în afară de calităţile individuale ale fiecărui artist, ceia ce a eşit mai în relief, după prima reprezintaţie, a fost interpretarea neobişnuit de naturală. Nici traducerea d-lui Fagure, plină de nerominisme şi de construcţiile gramaticale cele mai fanteziste, ca, de pildă: „mutră de pungaş cu ghinion“,—„mi zic odată“, in loc de „spun“,—„imi aruncă dalta *la picioare*“,—„vă poftesc frumos bună-dimineaţă“,—n'a fost in stare să intrerupă iluzia realităţii. Teatrul d-lui Davila va scoate, insfirşit, arta noastră dramatică din muzeul cu antichităţi a gesturilor mari şi a vorbelor umflate. Se va juca şi la noi simplu şi cu acea meşteşugire superioară a artei care atinge naturalul. Pe scenă vom avea un colţ sintetic de viaţă, cu frămintările, durerile şi fericirile ei.

Şi, in faţa unui asemenea teatru, toate duşmăniile de astăzi vor fi silite să tacă. Nimeni nu se va mai întreba dacă d. Davila a creat Teatrul d-sale dintr'un spirit omenesc de răutate, de invidie ori de concurenţă,—sau, mai curind, vor lăuda această invidie, această emulaţie generoasă, care a fost în stare să creeze o nouă intreprindere de artă.

N. D. Cocea.

Scrisori din Bucovina.

Spre şcoala naţională.—Şcoli naţionale in Cernăuţi.—Divizarea şcolii normale de învăţători din Cernăuţi.

Invăţămintul naţional, in jurul căruia se concentrează sforţările Rominilor din Bucovina de zeci de ani, pare să se apropie de realizare, cel puţin pe treapta cea mai inferioară, in învăţămîntul primar. Rezistenţa care s'a opus cererilor juste ale Rominilor pare să fie definitiv înfrintă, şi una după una se admit postulatele Rominilor pe terenul şcolar. E drept că şi concesiile cele mai mici cer stăruinţe statornice de ani de zile. E speranţa însă că, odată înfrint principiul in numele căruia se trecea la ordinea zilei peste cererile noastre, vor cădea pe încetul toate piedicile ce se mai aţin în calea şcolii naţionale, şi peste puţin timp aceasta va însemna o poziţie cîştigată în lupta Rominilor Bucovineni. Cu cîţiva ani în urmă s'au făcut primele dispoziţii, care însemnau începutul erei nouă; aceste dispoziţii se cuprindeau în numirea de inspectori naţionali romini, pentru şcolile aşezate în districtele romîne, şi numirea unui inspector general romin al ţării, pentru toate şcolile cu instrucţie în limba romînă. In trecut, inspectorii districtuali erau de regulă străini, care nu numai că nu cunoşteau limba în care se predau cursurile in majoritatea şcolilor, dar erau duşmani declaraţi ai Rominilor şi ai şcolii romîne, căutînd tot felul de pretexte spre a împiedeca progresul şcolilor romîne.

Sate întregi au fost lăsate fără şcoală, şi, dacă sătenii singuri luau iniţiativa deschiderii unei şcoli, se căutau motive spre a împiedeca sau trăgăna activitatea şcolii; şcolile de tip inferior nu se înmulţeau, cu toate că condiţiile cerute existau; edificiile şcolare în cele mai multe sate erau o adevărată ironie la adresa învăţătorilor şi a copiilor, adunaţi în astfel de hardughii insalubre spre a se lumina. Rolul de căpetenie al inspectorului străin, care era la discreţia autorităţii politice, era să supravegheze activitatea învăţătorimii romîne, creîndu-le celor mai energici şi mai activi mii de mizerii, până cind îi descurajau. E aproape de mintea omului că în astfel de împrejurări învăţămîntul primar tînjea. Numirea de inspectori naţionali, luaţi din mijlocul în-

vățătorimii, e judecată, din acest punct de vedere, oricît de mult ar depinde în hotărîrile și intreprinderile lor de autoritatea politică căreia îi sînt subordonați, de o importanță foarte mare. Progresul e chiar evident, deși s'a strecurat numai puțin timp dela schimbarea făcută. S'au înmulțit numărul școlilor romîne, așa încît în prezent în părțile romîne n'avem sat mai mare, care să nu aibă școala sa; s'a mărit numărul școlilor existente, creîndu-se școli de tip superior, cu 4, 5 și 6 clase,—în care privință îi întrecem chiar pe Ruteni, care s'au bucurat de statornica favorizare a autorităților școlare; s'a lucrat pentru zidirea de localuri corespunzătoare tuturor cerințelor moderne, așa încît în multe comune rurale se află școli, care pot servi ca model, și, ceia ce e mai important, s'a ridicat în mod îmbucurător frecvența în școlile sătești, lucru cu care nu ș'au bătut deloc capul inspectorii străini, ce acordau cu cea mai mare ușurință dispense, lucrînd parcă anume la depopularea școlilor. Cu drept cuvînt, crearea inspectorilor naționali însamnă o epocă de înflorire pentru școala romînă din Bucovina.

Aceste toate ne întăresc în credința că, numindu-se și în viitor în postul de inspectori districtuali oameni destoinici ca pedagogie și Romîni cu tragere de inimă pentru cultura neamului lor, ei vor înlătura și celelalte piedici ce mai stau în calea progresului școlilor noastre, ajutîndu-le să se ridice la ultima treaptă de înflorire. Cu o tendință a inspectorilor nu ne putem învoi însă deloc: cu crearea de posturi definitive de inspectori, și aceasta din motive naționale. Pe terenul administrației școlare mai rămîne mult de făcut, pînă ce vom putea spune că soarta școlilor noastre ne este încredințată nouă. Trebue să se ceară instituirea de consilii școlare districtuale-naționale și a unui consiliu școlar al țării, tot național, căci e o nedreptate ca oameni străini să dispue de interesele școlilor noastre. Această reformă a fost deja admisă în Boemia și Moravia, și va trebui să fie admisă și la noi, dacă va fi cerută stăruitor. Deasemenea, și separarea conferințelor districtuale, care azi se țin la un loc cu învățătorii străini, va trebui înscrisă în viitorul program școlar al Romînilor. Cu cît se vor convinge autoritățile școlare că dezvoltarea națională a unui popor înseamnă întărirea statului și nu—cum se credea pînă acuma și cum se mai crede și azi—slăbirea lui, cu atît ne vom apropia de totala naționalizare a învățămîntului. Tendința de naționalizare a învățămîntului se manifestează prin crearea de școli naționale în localități unde trăesc mai multe neamuri la olaltă, ele fiind silite a cerceta aceiași școală și a învăța toate într'o singură limbă, de regulă în cea nemțască. În cele mai multe sate din Bucovina, școala națională era deja creată, dar îi lipsea posibilitatea de dezvoltare; în prezent, separarea se face în satele mixte și în orașe. Această separare, de care avem lipsă mai ales noi Romînii, care trăim în părțile noastre amestecați cu mai toate popoarele ce s'au așezat cu timpul în țărișoara noastră,—se face în forma *școlilor de minoritate* în acele localități, unde sîntem în minoritate față

de celelalte popoare. Mișcarea s'a pornit din Suceava și a cuprins pe încetul și alte localități. În Suceava s'a creat acum cîțiva ani prima școală de minoritate mai de samă, cu 4 clase pentru băeți și 3 clase pentru fete. Și această școală, căreia dușmanii noștri îi preziceau un fiasco complet, s'a complectat cu timpul, fiind azi de 6 clase pentru băeți și 5 clase pentru fete, și una din cele mai bune școli din district și întrecînd în cîțiva ani școla veche, care după eșirea Romînilor a rămas aproape evreiască. Și în Humor avem o școală de minoritate; acum în urmă s'a hotărît separarea noastră și în Rădăuți, după care va veni Storojinețul, în care sîntem încă puternici, și apoi Siretele, unde sîntem o minoritate disparentă. În Cîmpu-Lung, Vatra-Dornei, Solca, și alte orășele, sîntem încă în majoritate, dar, cine cunoaște scăderea rapidă a elementului romîn din orașe, prevede că și acolo peste scurt timp vom trebui să ne separăm de ceilalți.

*

Un pas înnainte pe calea naționalizării învățămîntului s'a făcut cu începutul noului an școlar, prin înființarea de școli naționale și în Cernăuți, fortăreața cea mai puternică a tradițiilor vechi de nerespectare a drepturilor poporului băștinaș, sprijinindu-se un fantom irealizabil. Admiterea principiului a fost cu satisfacție salutata,—nu tot așa însă și dispozițiile practice, care desconsideră o serie de drepturi ale Romînilor. Ni s'au acordat prea puține școli: în Roșca, Clocucica, Caliceanca—în Stînca, Țețina și Horecea existau dinnainte—și aceste numai în suburbii, în scopul eliminării desăvîrșite a elementului romîn din centrul orașului,—ceia ce Romînii, pentru prestigiul demnității lor de neam băștinaș în această țară și în baza numărului de copii obligați să frecventeze școala în centrul orașului, nu pot admite niciodată. Tot atît de just e și postulatul lor ca învățămîntul celor 2000 de elevi romîni din Cernăuți, cu suburbii, să fie supraveghiați de un inspector romîn, cel actual neposedînd limba romînă. Cît de puțin sînt dispuși foștii noștri stăpînitori să cedeze pe acest teren rațiunii și să recunoască legea fundamentală, care garantează drepturile tuturor popoarelor,—s'a arătat din nou, tocmai cu ocaziunea introducerii școlilor naționale din Cernăuți. Școlile naționale au fost înființate printr'un ordin al Consiliului școlar al țării, suprema autoritate școlară din Bucovina. Consiliul comunal al Cernăuțului, compus în mare majoritate din Evrei și Nemți și avînd o minoritate de Romîni, Poloni și Ruteni, a încercat să răstoarne printr'un recurs dispoziția Consiliului școlar. Presa evreiască, care nu apără interesele altora, decît doară pentru plată bună, i-a sprijinit în această direcție. Li s'a răspuns din partea minorității, atinse în drepturile ei, într'o formă atît de lămurită, printr'un avîntat început de obstrucție, încît le-a trecut gustul de a face atentate la dreptul de viață al altor popoare.

Școala națională în Cernăuți e deja o realitate.

*

O reformă și mai salutară e divizarea școlii normale de învățători din Cernăuți și crearea de secții naționale pentru Romini și Ruteni, reformă care va avea o influență hotăritoare asupra dezvoltării învățămîntului național din țară. Realizarea acestui postulat înseamnă încoronarea silințelor națiunilor negermane de a scăpa de subt tutela străină. Școala normală de învățători și învățătoare din Cernăuți creștea până acuma pe viitorii învățători și învățătoare în limba nemțească și în sentimente cosmopolite, și îi trimitea apoi să facă educația națională a copiilor romîni și ruteni. E evident că, în această stare, toate măsurile discutate mai sus și care tindeau la naționalizarea învățămîntului, ca: inspectori naționali, școli de minoritate,—nu puteau să aibă o însemnătate hotăritoare, cită vreme sufletul școalelor noastre, învățătorul, căpăta o educație greșită, o educație antinațională. Această stare de lucruri monstruoasă, ca un învățător, care'și făcea toată educația într'o limbă străină, deprinzîndu-se cu felul străin de gîndire, învățind toate noțiunile și termenii tecnici în limbă străină, să fie apoi chemat a educa copii în altă limbă și în alt spirit, —va înceta de acum.

După vechea tradiție austriacă, și de astădată s'a dat numai o parte din ceia ce s'a cerut, căci școala normală de învățătoare a rămas, după care logică nu se știe, tot cu organizația veche, așa că pe viitor vom avea la aceiași școală învățători *romîni*, absolvenți ai institutului *romîn*, și învățătoare *romînce*, absolvente ale institutului *nemțesc*. Așa cum stăm în prezent, avem date toate premisele pentru o dezvoltare normală a învățămîntului primar, numai dacă vom lucra cu abnegație și dragoste pentru realizarea și înfăptuirea tuturor dispozițiilor existente. Printr'o muncă încordată de o serie de ani a tuturor factorilor chemați la conlucrare: învățători, inspectori și public,—vom putea avea școala primară națională, trecînd apoi în chip natural la cea secundară.

Un Român Bucovinean.

Scrisori din Ardeal.

Lupta pentru limbă.—Goga în politică.—Prigonirea ziariștilor.—Criza de guvern.—Rătăcire.

De două luni de zile sîntem într'o fierbere și'ntr-o agitație cum n'am mai fost de mult. Intreg partidul național, precum și prelații, *cei șuple preoți mari*, cum i-a numit Goga, într'un articol publicat în „Lupta", stau ca în foc, apărînd limba romînă, împotriva celui mai nou atentat, comis de ministrul Apponyi, care printr'o recentă ordonanță, *pretinde ca preoții noștri să catehizeze unguresțe.*

Voi scrie separat un articol, resumînd, pe de o parte, luptele culturale din trecut, iar pe de altă parte dînd relațiuni despre luptele actuale, care *își vor ajunge culminația, cu prilejul congresului național-bisericesc ce se va ține în Sibiu la $^{1}/_{14}$ Octombrie.*

In marea frămîntare ce ne-a cuprins pe toți, poetul Goga s'a simțit îndemnat și el să intre în politică, și după cum și-a luat și până acum partea de luptă, scriind în „Țara Noastră" articole politice fulminante, tot așa și de aici înainte vrea să-și largească cercul de activitate, și invitat fiind de clubul deputaților, pare a se fi decis să ia direcția ziarului „Lupta", din Budapesta. Până în momentul cînd scriu aceste rînduri, lucrurile nu s'au aranjat încă. Goga a scris însă în „Lupta" un articol, care a făcut mare senzație. Reproduc mai la vale o parte esențială, în care Goga veștejește în termeni energici infamia ce săvîrșește guvernul maghiar împotriva neamului romînesc.

Iată pasagii din amintitul articol:

„Clopotele, trase într'o dungă, vestesc vijelie mare. Puternicii zilei au dat fără milă năvală asupra progresului nostru cultural. Guvernul și-a găsit un bun aliat, pe baronul Banffy, prezidentul conventului reformaților din Ardeal, care a dat strașnică poruncă direcțiunilor gimnaziale din Aiud și Orăștie, să nu mai primească nici un elev romîn la gimnaziu, dacă nu-și dau pă-

rinţii învoirea ca să înveţe religiunea în limba maghiară. Zilele trecute a umblat p'aici prin Sibiu un ţăran fruntaş din jurul Aiudului cu o scrisoare neiscălită de nimeni, dar afirmativ dată de direcţiunea şcoalei, în care i se cerea ca să dea un revers, că el—tata pruncului—se învoeşte ca fiul său se înveţe religia *la reformaţi*, şi că autoritatea superioară bisericească să adeverească că consimte la aceasta şi recunoaşte de valid atestatul de religiune dat de catihetul reformat.

„Cită cutezanţă a presupune numai, că se va găsi un părinte ortodox să-şi dea învoirea la aceasta, şi cită neruşinare a pretinde de la o autoritate superioară bisericească, azi în veacul al XX-lea, ca să dea astfel de declaraţii. Sărmanul om nu ştia şi nu cunoştea cuprinsul peticului de hîrtie, care conţinea smulgerea fiului din braţele mamei sale pentru totdeauna, şi creşterea lui într'o lege pentru care Rominul nu se poate însufleţi, fiind contrară cu doctrinele bisericii noastre, cu ritul nostru, cu tradiţiile moştenite din străbuni. Fără voe ne vine în minte zisa psalmistului: *„Doamne! că s'au înmulţit cei ce caută sufletul meu“*.

Iubitul nostru poet a luat de altfel parte şi la adunările poporale ţinute în Ileanda şi în Şomcuta mare, prin care deputaţii noştri au inaugurat în toamna aceasta lupta extraparlamentară, care se continuă cu multă vigoare, în tot Ardealul. Ultima adunare s'a ţinut la Vinţ, cu care prilej deputatul Dr. Maniu a dat samă alegătorilor săi despre activitatea deputaţilor romîni în parlament. Atît lui Maniu cît şi tovarăşilor săi de luptă, adunarea le-a votat încredere.

Sub impresia adunărilor poporale, Goga scrie următoarele:

„Oricare dintre noi dacă a luat parte cîndva la o adunare poporală a trebuit să se întoarcă biruit de superioritatea curăţeniei morale a ţăranilor noştri. Ce popor admirabil aceşti oameni necăjiţi şi de omenie. Prin cîte amăgiri au trecut, cîte făgăduinţe neîmplinite le-au sunat la urechi şi totuşi şi-au păstrat credinţa şi sănătatea sufletului. E destul să le trimiţi o veste, că vrei să te cobori între ei, ca aceşti plugari fără hodină să se ridice de pe la vatra lor. Şi cu cîtă dragoste vin bieţii oameni să te asculte!

N'ai decît să priveşti cetele de ţărani, care au răsărit din înfundătura satelor şi s'au pornit la drum să-şi vadă deputatul, ca să înţelegi cît de neţărmurită e dragostea maselor noastre populare pentru conducătorii politici. Cum roiesc ţăranii la o astfel de adunare. Cum se îmbulzesc să prindă orice cuvînt care li se rosteşte, se vadă faţa cutărui deputat al cărui nume e întipărit în mintea lor şi ale cărui fapte au luat proporţii legendare în închipuirea lor minunată. Cum tresare în privirea lor mîndria la auzul unor accente de îndrăzneală, în care se veştejesc marile nedreptăţi care le sapă groapa, cum li se înseninează ochii după cîte o vorbă de glumă potrivită gustului lor. Şi cum li se răscolesc sufletele, cum se mişcă pădurea asta de oameni în haine albe, cînd le spui că eşti de-ai lor, că le cunoşti sărăcia şi le ştii păsurile. Culegi atîta încredere în ziua de mîne din alipirea acestor săteni care îşi cinstesc „domnii“ lor, şi care te fac să înveţi că în lupta mare a neamurilor îndemnurile legăturii de singe vor fi veşnic hotărîtoare....

„— O astfel de adunare poporală e un prilej de întărire reciprocă a ţărănimii şi a clasei intelectuale. În faţa mulţimii sănătoase dispar arătările urîte ale societăţii, care te neliniştește pe tine, biet cărturar al acestui neam. Eşti adus în faţa unei mulţimi cu sufletul făurit din frămîntarea îndelungată a zecilor de veacuri, care şi-au lăsat pe toate pecetea lor, simţi în toate tiparul tradiţiei seculare în cuviinţa şi curăţia lui, moştenite din bătrîni şi nu te mai turbură la tot pasul desechilibrul sufletesc fatal legat de clasele cu o cultură improvizată. Aici găseşti o frumoasă înţelepciune a minţii sănătoase care n'a fost gîtuită de duhul străin al cărţii ungureşti cu care ne năpădesc azi în şcoli şi pe toate drumurile....“

Cine ştie să prindă cu atîta măestrie lucrurile ce se petrec, e lesne de înţeles că intrînd el însuşi în viitoarea aceasta naţională, are se aducă o notă nouă în luptele viitorului. De aceia la viitoarele alegeri, e vorba ca să se facă totul pentru a trimite pe Goga în parlament, unde fără îndoială se va înşirui alături de cei mai viguroşi combatanţi.

*

Alegerea dela Caransebeş nu este încă nici până acum întărită, măcar că nou alesul Dr. Bădescu a fost pe la Budapesta, şi ministrul Apponyi l'ar fi asigurat, că nu sînt motive obiective, pentru a se nimici şi această alegere. Aşa se pare însă: Guvernul maghiar nu are vreme să rezolve o chestie romînească, ci crede, că dacă au aşteptat un an, Rominii, mai pot să aştepte o toamnă şi eventual chiar şi o iarnă.

*

Prigonirile în contra ziariştilor romîni, continuă tot mai straşnic ?.

În ziua de 5/18 Septembrie, redactorul responsabil al ziarului „Ţara noastră“, D. Marcu, a fost condamnat la *un an închisoare şi 100 cor. amendă*. Şi mai sumar s-a procedat cu Savu, fostul redactor responsabil al „Tribunei“, pe care drept pedeapsă, că din învăţător s'a făcut redactor, l'au luat pe doi ani la miliţie, rămânînd ca după aceia să-şi facă facă osînda de *6 luni* şi altele ce vor urma, în alte *5 procese* ce i s'au intentat.

Iar cît despre scriitorul acestor rînduri e liber și poate să scrie încă, numai grație faptului, că s'a pus din vreme la adăpost contra prigonirilor sălbatece ale procurorului din Oradea Mare, care i-a intentat *două procese*.

*

Intre Impărat și între guvernul maghiar, se urmează tratativele pentru a se ajunge la o înțelegere în chestia reformei electorale. Știrile mai noi spun, că partidul constituțional, nu vrea cu nici un chip sufragiul universal.

E vorba deci să se institue un guvern din elementele mai înnaintate ale partidului kossuthist, care n'ar adopta însă nici el sufragiul universal, așa cum îl cer naționalitățile, ci ar căuta să asigure supremația maghiară, *dînd fiecărui ungur cîte două voturi*, iar dintre naționalități, numai știutorii de carte să aibă vot, ceia ce ar însemna o reformă jignitoare, contra căreia naționalitățile vor lupta din răsputeri.

Intreaga presă, este în prezent alarmată de un act de inconștiență națională, pe care e vorba să-l comită azi episcopul I. Pap din Arad. P. Sa mai zilele trecute a făcut o declarație nu se poate mai demnă și mai bărbătească în ce privește apărarea bisericei în contra ministrului Apponyi. De trei zile a eșit însă la iveală un lucru ce a uimit chiar și pe unguri: Invitat fiind la serbarea desvălirii monumentului lui Kossuth, episcopul a răspuns că va lua parte la serbare, împreună cu o suită. „Tribuna" scrie în acest incident un articol strașnic, arătînd cum într'un moment al uitării de sine episcopul Aradului s'a decis la un act nedemn și rușinos, fără păreche în viața de până acum a prelaților noștri.

*

In ziua de 19 Sept. s'a deschis în Alba-Iulia adunarea generală a societății fondului de teatru romîn. Au luat parte Romîni fruntași din toate părțile. In discursul său președintele dr. Ioan Mihu a vorbit, aducînd elogii memoriei lui Alexandru Mocioni, fost în timpul din urmă, președinte al acestei societăți și membru fondator al ei.

După ce arată drepturile noastre la viață culturală națională spune că societatea pentru teatru trebue să fie un mijloc puternic pentru cultivarea limbii. Spre acest scop crede să se realizeze următoarele deziderate;

„*Teatrul țărănesc* în comunele noastre rurale,—prin urmare societatea să îngrijească de piese tetrale potrivite scopului urmărit.

„Drept aceia comitetele noastre filiale vor face bine, dacă vor stărui în cercul lor cu tot dinadinsul, pentru cooperarea meseriașilor la representările teatrale, aranjate de diletanții noștri, sau pentru a aranja înșiși asemenea reprezentări, căci astfel între altele foloase culturale, vom contribui mult la solidaritatea ce trebuie să existe între diferitele noastre clase sociale, spre binele tuturor.

„Mai departe așa cred, că ar fi bine și posibil, să se impună bursierilor societății, ca în fiecare vacanță de vară, să aranjeze, în cooperare cu alți diletanți reputați, câte un *turneu artistic* în cîteva din centrele noastre de frunte.

„In chipul acesta bursierii ar avea prilej a arăta destoinicia și progresul lor, iar publicului i s'ar oferi reprezentațiuni mai alese, cu un repertoriu potrivit a răspunde pretențiilor de artă.

„In fine țin să Vă expun părerile mele și în ceia ce privește *alcătuirea unei trupe ambulante*, compuse din actori profesionali, pentrucă eu țin foarte justificată dorința acelora, care doresc a vedea cît mai curînd înjghebarea unei atari trupe".

Vorbirea a fost acoperită cu vii aplauze mai ales că domnul dr. Mihu a dăruit în același timp 10.000 cor. pentru scopul urmărit de această societate, și anume o parte din venit să se capitalizeze, iar restul să se folosească pentru premiarea pieselor teatrale romîne și publicarea de colecțiuni de muzică populare romînească. Protopopul Ioan Teculescu salută adunarea în numele Romînilor din Alba-Iulia, iar dr. Pop în numele asociațiunei naționale Aradare. Dl. dr. Braniște ține apoi o conferință interesantă asupra lui Alexandru Mocioni. La banchet președintele Mihu ține următorul toast:

„Doamnelor și domnilor! E jalnică povestea acestui neam care a trăit veacuri lungi în mizerie. Ideile redeșteptării din Apus au străbătut și la noi în 1848. Atunci s'a urcat pe tron un domnitor generos, care a deslegat cătușele iobăgiei. Lui avem să-i mulțumim că s'au deschis porțile școalelor și pentru acest popor. Eternă trebuie să fie recunoștința noastră ce-i păstrăm. *Ii urăm viață îndelungată ca să ni poată dărui și independența politică și cea culturală.* Trăiască M. Sa Francisc Iosif întîiul!" (Ovații entusiaste).

După ce vorbesc mai mulți, ia cuvîntul canonicul dr. A. Bunea, care a electrizat pe toți, și vorbind de luptele prin care trecem, face următoarea declarație în mijlocul unui potop de aplause:

„Vom stinge pe toți păcătoșii cu puterea noastră de viață. Și vom lupta în rînduri tot mai închiegate, prin mii de furtuni ce cearcă să ne risipească. *Să cadă chiar cerul asupra noastră noi nu ne vom înspăimînta în lupta ce-o purtăm pentru limbă și credință*".

*

Pe cînd se petreceau aceste înălțătoare fapte in foasta reședință a marelui voivod Mihai, în Aradul cel vestit s-a săvîrșit cea mai mare rușine ce s'a comis vre-odată în sinul neamului romînesc: la serbările politice naționale date cu prilejul desvelirii statuii lui Kossuth, a luat parte și episcopul I. Pap, însoțit de părintele protosincel R. Ciorogariu, director seminarial. Tribuna dela 21 curent, condamnă în termenii cei mai aspri, această rătăcire, spunînd, că prin nesocotința sa episcopul și-a pătat poziția ce ocupă și a sfidat sentimentele preoțimei și ale mirenior, producînd o profundă consternație.

Toată presa romînă scrie cu multă indignare împotriva prelatului nesocotit.

I. Russu-Sirianu.

George Kernbach.

Mîna nemiloasă a morții seceră astăzi pe unul dintre întemeietorii și conducătorii acestei reviste, pe unul dintre cei mai vrednici muncitori din jurul ei: George Kernbach, „Gheorghe din Moldova" al nostru nu mai este!

Cu inima zdrobită, cu mintea tulbure stăm îngroziți în fața sicriului deschis, și parcă nu ne vine să credem că acel ce zace cu mînile pe piept și cu obrazul galben e scumpul nostru prieten, tovarășul bun și drag al muncii de toate zilele.

Și cugetul nu-i în stare să lege gîndurile ce se frămîntă în dezordinea minții pustiite, și graiul nu poate închega în vorbele lui sărace toată durerea, tot golul ce ne bîntue sufletele.

Nu, drag și neprețuit prieten, nu vom arăta noi aici însușirile sufletului tău ales, nu vom lăuda nici bunătatea și devotamentul fără de margini, nici inteligența vie și pătrunzătoare, nici spiritul de sacrificiu, cinstea neclintită, nobleța și curajul inimii tale: ni-i teamă să nu jignim acel simț adînc al modestiei, care a fost încoronarea strălucită a activității tale bogate; și-apoi moartea ta a trezit în mințile tuturor amintirea acestor însușiri și a adus pe buzele tuturor vorbe de laudă.

Vom spune numai ceia ce nu se știe, căci o știam doar noi, cei din jurul tău,—că de luni de zile te duceai la slujbă istovit de boală și muncit de dureri chinuitoare, dar cu sufletul tare al omului care-și face datoria, și că toate silințele prietenilor de a te face să pleci pentru cîtva timp într'un loc de liniște și de căutare s'au sfărmat de neînfrînata ta voință de a-ți îndeplini pînă la capăt datoria, punînd în serviciul binelui public și cele din urmă licăriri de putere,—și lăsînd ca să te gîndești numai după aceia la sărmana ta sănătate sdruncinată.

Ah, sănătatea ta n'a mai putut să aștepte!...

Ce însamnă pentru noi moartea lui George Kernbach nici nu putem încerca să spunem.

Dar țara pierde un vrednic fiu al ei, literatura romînă pe unul din aleși săi, iar voi, cetitori ai acestei reviste, pierdeți un prieten devotat, care a pus în serviciul vostru toată comoara sufletului său bogat și ales, toate puterile inteligenții și inimii sale.

Pentru multele zile de muncă și nopți de gîndire ce vi le-a închinat,—odată cu lacrimile noastre, aduceți la mormîntul lui George Kernbach un gînd prietenesc de părere de rău.

Miscellanea.

D. SEXTIL PUŞCARIU, FABRICA LETEA, TIPOGRAFIA ILIESCU, GAZETA TRANSILVANIEI...

D. Sextil Puşcariu, profesor din Cernăuţi, a publicat decurînd o broşurică intitulată „Cinci ani de mişcare literară (1902—1906)", în care binevoeşte să vorbească şi despre *Viaţa Romînească*.

D. Puşcariu face geneza *Vieţii Romîneşti:*

„O parte a acestui partid (partidul socialist) ne apăru, întărit poli-„ticeşte, în Iaşi, şi întemeia revista amintită „*Viaţa Romînească*".

Aceste rînduri dovedesc că la Cernăuţi nu se cunosc împrejurările dela noi.

In 1906 nu a existat nici un „partid socialist" în Iaşi, şi cu atît mai puţin unul „întărit politiceşte".

Revista noastră se ceteşte la Cernăuţi, şi, dacă d. Puşcariu şi-ar fi dat osteneala s'o foileteze, ar fi văzut, chiar din primul ei număr, că nu este socialistă.

D. Puşcariu însă s'a mărginit să se uite numai la revistă, pe deasupra, căci, în adevăr, iată *argumentele* d-sale că *Viaţa Romînească* e socialistă:

„Chiar şi **formatul, hîrtia lemnoasă** şi **tiparul şters** amintesc „viu pe *Contemporanul* de odinioară".

Argumentele d-lui Puşcariu par zdrobitoare, dar au un mic defect, căci... „formatul" ni-i impus de fabrica de hîrtie Letea, care, nu ştim din ce cauze, dar probabil nu din cauza socialismului, obişnueşte să fabrice coli de o aşa dimensiune, încît, îndoite în opt, să dea naştere la acel „format",—dimensiune, care face caşi celelalte reviste, ca *Convorbirile critice* şi necritice, *Sămănătorul*, etc., să aibă un „format" „socialist",—şi ca vestitele articole împotriva socialismului ale d-lui Aurel C. Popovici să fi apărut tot într'un „format" „socialist"...

In privinţa „hîrtiei lemnoase", d. Sextil Puşcariu e şi mai nedrept faţă cu noi. Hîrtia noastră, la început a fost de o calitate admirabilă. Mult mai tîrziu, ea a devenit, şi numai pentru cîteva luni, lemnoasă, schimbîndu-se, apoi, în una mai convenabilă... Aşa dar, laînceput,hîr-

tia a fost conservatoare, şi numai tîrziu am făcut o mică încercare de „socialism",—după care am revenit la o hîrtie mai moderată, să-i zicem... liberală. Trebue să mărturisim însă că, dacă hîrtia n'ar fi aşa de scumpă din cauza sistemului protecţionist, am tergiversa cu principiile şi am întrebuinţa cea mai junimistă hîrtie cu putinţă...

Al treilea argument al profesorului dela Cernăuţi e „*tiparul şters*"...

Desigur, are dreptate d. Puşcariu, „tiparul şters" este una din manifestările cele mai caracteristice ale socialismului revoluţionar,—şi ceia ce-l împiedecă pe d. Puşcariu ca să aibă aici deplină dreptate nu e lipsa de cunoştinţi în sociologie şi în economia politică, ci o banală împrejurare, anume că d. profesor n'a ştiut că de acest „tipar şters" nu sîntem vinovaţi noi, ci tipograful nostru, d. Iliescu, „burghez" ca toţi patronii şi care n'a fost niciodată socialist... (Şi fie ca atacurile d-lui Puşcariu să determine pe d. Iliescu să comande, însfîrşit, literă nouă... cel puţin de frica de a nu fi socotit drept socialist).

Că *Viaţa Romînească* este o „continuare" a *Contemporanului*, d. Puşcariu o ştie nu numai graţie formatului, hîrtiei şi tiparului, ci şi „numelor redactorilor" şi „numelor articolelor":

„Şi mai mult decît prin (format, hîrtie şi tipar) se trăda ca o con-„tinuare a acestuia prin numele redactorilor săi şi a articolelor scrise „de ei".

Bine că d. Puşcariu a făcut un pas: a cetit *numele redactorilor* şi *numele articolelor scrise de ei*. (Poate era mai bine să citească chiar *articolele*, nu numai *numele* articolelor!) Dar în sfîrşit *a cetit* ceva!.. Ce folos însă că memoria nu l-a ajutat şi—din cauza „formatului", a „hîrtiei", şi a „tiparului" ca a *Contemporanului*—a tras concluzia, pripită, şi în privinţa *numelor* redactorilor, şi în privinţa *numelor* articolelor!... Căci, afară de „numele" d-lor Anghel, dr. Leon, Gh. din Moldova, I. Nădejde, O. Carp şi A. Stavri (şi nu toţi aceştia apăruseră în *1906* în „V. R.")—încolo nici un alt „*nume*" n'a scris la *Contemporanul*... Cît despre *numele* articolelor, nu putem înţelege cam ce o fi voit să spună eminentul critic dela Cernăuţi...

Dar mai are un *argument* eminentul critic:

„Caşi atunci (adică caşi la *Contemporanul*) iese şi azi la iveală, „la cei mai mulţi dintre colaboratorii interni ai revistei ieşene, cultura „lor de *autodidacţi*; prin *citaţiuni cu duiumul* din *critici franceji*, *ri-„dicaţi la rangul de autorităţi* în cele artistice, caută să ascundă lipsa „lor de vederi originale; *ei jură totdeauna pe cea din urmă carte „apărută*".

Este drept că nici un „colaborator intern" n'are titluri dela Cernăuţi, dar, totuşi, nu e *nici unul* care să nu fi făcut liceul şi universitatea,—(recunoaştem că în oraşe mai puţin culturale decît capitala Bucovinei şi sub direcţia unor profesori mai puţin învăţaţi decît d. Sextil Puşcariu).

Eminentul critic dela Cernăuți are un dispreț superb pentru „criticii francezi", pe care „colaboratorii interni" îi ridică „la rangul de autorități în cele artistice" și pe care-i citează „cu duiumul"...

D. Pușcariu n'a cetit scrisele „colaboratorilor interni",—și acela care l'a informat că acești colaboratori citează „cu duiumul" și-a rîs de eminentul critic. In Franța nici nu sînt critici cu duiumul, ca la noi, unde, dacă cuiva i se pare că a găsit, el, cel dintăiu, etimologia cuvîntului *casă*, se crede, prin chiar aceasta, îndreptățit să-și spună cuvîntul asupra „cinci ani de mișcare literară",—și unde, cel cu etimologia cuvîntului *casă* poate decreta, la rîndu-i, că „articolele critice (!) ale d-lui M. Simionescu-Rimniceanu (alcătuite din cei mai abracadabrant „duium" de citații) sînt vrednice de luare aminte"...

Și și-a rîs iarăși, de eminentul dela Cernăuți, acela care l-a făcut să creadă că Sainte-Beuve, Taine, Brunetière și Faguet, pe care, uneori, i-au citat „colaboratorii interni", ar avea nevoe de ajutorul cuiva ca să fie „ridicați la rangul de autorități în cele artistice..."

Care va să zică: Jos Taine! Sus Simionescu-Rimniceanu!...

Și de unde Dumnezeu i-a mai venit eminentului și ideia barocă cum că Sainte-Beuve și Taine sînt „cea din urmă carte apărută" pe care „jură" „colaboratorii interni", întotdeauna"? Acești scriitori sînt vechi de mai mult de jumătate de veac... Și ar fi bine să i-o spună cineva eminentului...

Și cînd spune că noi ne „ascundem lipsa de vederi originale" prin „citațiuni cu duiumul din *criticii francezi*", dece nu bagă de samă profesorul cernăuțean că se contrazice cu ceia ce spune cu *patru* rînduri mai sus, și anume că „colaboratorii interni" „se apropie foarte mult de manifestările intelectuale din *Rusia*, și cer tendințe sociale sau caută să le atribue operei de artă"?

D. Pușcariu mai zice: „In acelaș timp scriu neertat de mult și chinuesc biata limbă romînă într'un mod barbar".

Cît scriem noi—e chestie de apreciare. Numai că profesorul dela Cernăuți are mai multe chipuri de a aprecia. D. Iorga, care scrie într'o săptămînă un metru cub de hîrtie („format" socialist!), căci scrie cu o mașină prevăzută cu motor electric de 24 cai putere, d. Iorga e ridicat în slavă de d. Pușcariu,—*et pour cause*, cum ar zice unul din „criticii francezi".

Dar că chinuim „*biata*" limbă! I-i milă tare d-lui Pușcariu de „biata" limbă? Atunci pentruce o boțește, biata de ea? Atunci pentruce scrie că:

„Cu greu vom putea cita *la* acest loc un singur nume dintre mul„tele care apar zilnic *pe* coloanele acestor gazete, *afară doar* de G. „Ranetti..."?

Pentru ce scrie că:

„Dacă cei mai mulți dintre cei ce intrau (în Junimea), căutînd prin „publicarea scrierilor lor în Convorbirile literare, să se înșire în rîndul „scriitorilor recunoscuți, nu *putură* să rămînă, o *datoreau* în mare parte „lui Pogor"?

Pentruce scrie că:

„După ce dispăru entuziasmul exagerat, strîns legat cu orice idee „nouă, lumea începu să privească scrierile literare cu ochi mai critici ș „astfel *vedem* cum poeți, pe care îi ridicase numai adeziunea lor la gru„parea din jurul Sămănătorului, *începeau* să cază acum, cînd li se luase „sprijinul"?

Pentru ce scrie că:

„*Până cînd* principiile celor noi erau restrînse *până acum* pe „teren literar, acuma valorile lor se revărsară și pe terenul politicei"?

Pentru ce scrie că:

„Autorul a făcut să dispară orice ton prea strigător ce-ar fi putut „*conturba* armonia întregului"? *(La nevoe, putem înmulți citațiile).*

Dece o torturează, „biata"?

Și vedeți, dacă este unul care nu are dreptul să o tortureze, apoi este d. Pușcariu, care și-a luat însărcinarea să facă dicționarul academic al limbii romîne, adică o operă care să servească ca îndreptar al limbii, o operă la care să te adresezi, în momentele de îndoială asupra unei forme, ca la o ultimă instanță!!

*

Despre programul nostru, tipărit în *primul No.* al „V. R." în capul revistei și dezvoltat, chiar din *primul* No., în articolul d-lui C. Șărcăleanu despre O. Goga și în Cronica literară, onorabilul critic scrie:

„Acești colaboratori externi însă aparțin toți direcției naționale să„nătoase, așa încît redacția s'a văzut nevoită să-și dea coate *pe nesim„țite* pe drumul acestora („Viața"!) și să împace *acum* chiar și în po„litică principiile lor socialiste, pe care le propovăduiau odinioară și în „literatură, cu cele naționaliste, dînd naștere unui compromis căruia i se „aplică îngrozitorul cuvînt „poporanism"...

...Dac'ar fi știut d. Pușcariu că această doctrină, și acest „îngrozitor cuvînt" datează de *15 ani!*

Și ar fi știut, dacă ar fi cetit ceia ce combate cu atîta entuziasm. Să sperăm că va afla acest lucru, atunci cînd va ceti, adunate în volum, articolele d-lui C. Stere relative la această chestie. Dacă nu cumva va ceti, și atunci, numai „numele autorului și al articolelor"!

*

Cetitorul, credem, s'a convins că d. Pușcariu ne urăște și, lipsit de obiectivitate, ne ponegrește ca să-și răcorească sufletul.

Și pentru ce ne urăște așa de tare?

Iată pentru ce,—şi explicarea îi va servi, dacă se poate, drept justificare:

Cîţiva „socialişti autodidacţi" dela „V. R.", mai cu samă „socialistul autodidact" A. Philippide, *au dovedit*,—ocupîndu-se numai în treacăt de eminentul dela Cernăuţi—*au dovedit* cam următoarele:

1) Că d. Puşcariu nu cunoaşte fiziologia sunetelor, deşi zice că e filolog.

2) Că d. Puşcariu, în probele ce a publicat din dicţionarul ce confecţionează, a... utilizat pe Haşdeu, fără să-l citeze.

3) Că d. Puşcariu a... utilizat pe d. Philippide, idem.

4) Că d. Puşcariu a calomniat pe d. Philippide.

5) Că d. Puşcariu *n'a spus adevărul*, atunci cînd, prins că a... utilizat pe d. Philippide, a declarat că nu a cetit *Principiile* acestuia.

6) Că dicţionarul d-lui Puşcariu, socotind după mostrele publicate, e greşit şi incomplect.

7) Etc., etc., etc.

Este drept, dar, ca d. Puşcariu să se supere, să ne urască şi să ponegrească. E o logică a sentimentelor, cunoscută.

*

Dar să nu se creadă că d. Puşcariu este unul din acei oameni acri, cărora nimica nu le place sub soare.

D-sale nu-i place în special „V. R.",—încolo e capabil să ducă admiraţia până la lirismul cel mai juvenil.

Iată, de exemplu, un pasagiu de critică admirativă, care dovedeşte că d. Puşcariu nu e un om acru. Rîndurile de mai jos sînt din *1906*:

„Dl. *** în *Primele cînturi* (Budapesta) se prezintă de asemenea „întâia oară înnaintea noastră cu un volum. Iată unul care n'are înfăţişarea unui om de toate zilele, şi care nu întrebuinţează, pentru puţinul ce vrea să ne împărtăşească, muzica plăcută a versului, deducînd „în mod logic un gînd din altul şi ilustrîndu-le cu imagini uşor de controlat, scoase din nemijlocita noastră apropiere. La d-l ***, uneori, „lipseşte aproape orice gîndire logică, gîndurile şi imaginile se gonesc „cu repeziciunea sălbatică şi necontrolată a visului, versurile sale sînt „străbătute de lumini vii, asemenea fulgerelor noaptea şi apar adesea „acoperite cu un văl misterios. Cu greu îl urmăm, dar ne lăsăm răpiţi „de el; aproape fără să vrem răsfulgerările din poeziile sale răsună în „sufletul nostru şi chiar acel cetitor care n'are darul de a complecta cu „fantazia sa, excitată tare de poet, imaginile, sau de a crea însuşi ceia „ce a rămas nelămurit în aceste versuri, şi nu e mulţumit cînd trebue „să resimţească nedesluşit ceia ce poetul însuşi n'a putut simţi de tot „limpede,—chiar acela e răsplătit pe deplin, căci tonurile cele mai as- „cuţite se schimbă adesea într'o muzică atît de măiastră, precum cu „greu s'ar mai putea spune c'a răsunat din strunele unei lire romîneşti „dela Eminescu încoace".

Dacă n'ar fi vorba aici de „lira romînească" şi de „Eminescu"—nu-i aşa?—aţi crede că este vorba de Shelley, ori măcar de Paul Verlaine?

E vorba însă de d. Ion Bîrseanul... despre care d. Puşcariu spune că a mai „atras atenţia publicului cetitor demult *(Gazeta Transilvaniei* din *1901*, No. 46)..."

---

† A. BALTAZAR.

Ziarele ne aduc vestea încetării din viaţă a pictorului A. Baltazar.

Moartea neaşteptată a tînărului nostru colaborator ne loveşte cu atît mai greu, cu cît ea vine să adauge o nouă durere la acea de curînd încercată.

A. Baltazar moare în vrîstă de 29 de ani, şi ceia ce produsese până la această vrîstă ne dădea dreptul să punem cele mai mari speranţe în viitorul acestui pictor şi critic de artă pătrunzător, îndrăzneţ şi de bun simţ.

Cei ce au putut vedea pînzele lui A. Baltazar şi au cetit articolele şi cronicele lui, dintre care unele semnate cu pseudonimul Spiridon Antonescu, înţeleg ce mare pierdere este pentru arta şi cultura romînească moartea lui atît de timpurie!

P. Nicanor & Co.

Recenzii.

G. Rotică. *Poesii.* Vălenii de Munte, 1909. Prețul 1.50.

Tinărul poet bucovinean își adună într'un volumaș de 100 de pagini un număr de 50 de poezii din acele pe care în cursul anilor din urmă le-am cetit prin reviste, mai ales în „Junimea literară" din Cernăuți, al căreia colaborator statornic e autorul.

Avem astfel prilejul să cuprindem într'o privire mai generală producția poetică a unuia din cei mai apreciați poeți din Bucovina. Imprejurarea că autorul trăește și scrie în această provincie subjugată ne impune și o anumită măsură în judecarea și aprecierea volumului său.

Nu e locul să discutăm aici pricinile și împrejurările care i-au dat naștere, dar e un fapt sigur că frații noștri din Bucovina nu au, în mișcarea culturală, în participarea activă la comoara literară a neamului nostru, nici vechimea, nici rolul însemnat al celor din Ardeal, care ne-au fost, pe vremuri, dascăli nouă, celor din România liberă. Ei sînt, în această priviață, frați mai mici, mai noi veniți.

Prin urmare, nu va fi vorba de bună voință prea mare, de indulgență, dacă vom trece peste scăderile de formă, pe care le au unele din poeziile d-lui Rotică și dacă nu vom face mare caz de oarecare naivitate, de cîteva note false, de unele elemente prozaice, ce se găsesc în poeziile sale. E mai degrabă dreapta judecată, dorința de a privi lucrurile în adevărata lor lumină, care ne îndeamnă la aceasta.

Așa privit volumul d-lui Rotică, nu am avea decît o observație de făcut. Autorul pare că s'a lăsat uneori tîrît pe alături de cărarea inimii sale, ne-a dat lucruri ce nu izvorau din adîncul sufletului său, ce nu se potriveau firii sale.

S'a spus deja de către alții că în poeziile d-lui Rotică se simte puternic influența lui Goga, și, în adevăr, sînt în volumul poetului bucovinean unele bucăți, care îndreptățesc afirmarea aceasta.

Dar tocmai aceste bucăți sînt și cele mai slabe, pentrucă nu face parte din firea d-lui Rotică vigoarea luptătorului, clocotul aprig al patimei, patosul zguduitor al exprimării.

El are o sentimentalitate blajină, dulce, potolită, de-o tristeță ușoară, resemnată,—așa cum răsare din poeziile cele mai bune ale lui: *A fost cîndva*, *Frumoasă crește holda*, *S'a dus*, *Către îngerul risului* și altele.

De aceia ne par că sună fals bucăți ca *Hotare*, *Graiul celor umiliți*, *Moștenirea* și altele, în care poetul, voind să fie sguduitor și tare, e numai prozaic și fără elan.

Ceia ce poetul redă mai bine e melancolia ușoară, sentimentul de întristare, pe care-l sădește în suflet gîndul dorințelor neîmplinite, amintirea duioasă a vremilor de altădată, acel complex de doruri ascunse ce înmoae uneori inimile, fără să le zguduie, fără să le chinuiască adînc.

Sentimentul înstrăinării de ai săi, care revine în mai multe din poeziile d-lui Rotică, sentiment pe care el, cel ce ne spune despre sine:

In scutice, pe-o brazdă am plîns și am crescut,
și cărui astăzi
Și „Domn" îmi zic feciori și fete,
Și toți nepoții cîți mă văd
La mîna albă se răpăd...

îl are orideciteori revine în satul lui, între ai lui, ori măcar se gîndește la ei,—este iarăși bine redat în poeziile sale, cu o fericită alegere de imagini; se simte bine mila de care e cuprins pentru sine „străinul" acesta, pe care foștii lui prieteni de jocuri și mamele lor îl fericesc, pentrucă a învățat carte înnaltă la oraș, dar care surorii sale îi spune înduioșat:

Dar astăzi alta-i lumea mea
Și lumea ta e alta, soră,
Și eu cu tine n'oiu juca
Pe pajiștea din sat la horă.
Și 'n față n'oiu purta bujori
Crescuți din muncă și sudoare,
Și n'oiu fura ca alți feciori
Năfrămi, și din cosiță floare...

In sfîrșit, și poate cele mai reușite din tot volumul, descrierile de natură sînt uneori în adevăr frumoase. Fără să transcriem aici versuri, sîntem siguri că tot astfel va gîndi oricine va ceti poezii ca „A fost cîndva", „Ciocîrliei", „Ține șoimul să nu sboare" și altele.

Lăsînd dar la o parte poeziile în care poetul vrea să fie luptător, răzbunător al neamului, și care nu se potrivesc cu firea lui duioasă și resemnată, volumul d-lui G. Rotică ne arată pe un poet care va putea să ne dea lucruri frumoase, dacă se va mărgini în hotarele lumii sale sufletești, redînd în versurile sale numai ceia ce simte adînc și prin urmare poate exprima bine.

*

Artur Gorovei. *Zmei și Zine.* București, Biblioteca populară Socec. Prețul 55 bani.

D. Artur Gorovei nu-i un necunoscut publicului cetitor. Fără să fi dat literaturii noastre lucruri de-o mare strălucire, d-sa este însă un element de valoare în publicistica romînă. Intemeetor, editor și conducător—adică în același timp director, administrator, corector, secretar de redacție, în sfîrșit totul—timp de atîția ani al revistei „Șezătoarea", care a adus atît de mari servicii folklorului romîn, d-sa a găsit timp să ne dea adese prin revistele noastre literare acele povestiri simple, nuvelete și schițe, în care se simțea influența literaturii populare, pe care o apreciază și o iubește atît de mult, și să se ocupe și de alte chestiuni de interes general, ori de actualitate.

Iar acum, de doi ani, împreună cu d. Sadoveanu, editează și îngrijește admirabilul ziar „Ravașul Poporului", cea mai bună gazetă ce s'a scris în țara aceasta pentru săteni.

Era firesc dar ca un om ca d. Artur Gorovei, care și-a închinat poporului aproape toată activitatea sa publicistică, și care este unul din cei mai sinceri admiratori ai literaturii noastre populare, să ne dea ceva din comoara care zace încă în mare parte necunoscută.

„Zmei și Zine" e o poveste, în care sînt întrețesute alte două povești, și care are în unele părți ceva din fondul povestei „Harap Alb" a lui Creangă. D. Artur Gorovei, care aice nu are în vedere interesul folkloristic al bucății, ne dă povestirea în graiul simplu al țăranului, căutînd numai să nu se depărteze prea mult de felul cum a auzit-o rostită. El păstrează observațiile naive și glumele simple ale povestitorului popular, și reușește să-ți dea impresia că nu cetești o carte, dar că asculți pe vre-un moșneag sfătos istorisind cu glas domol și liniștit isprăvile minunate ale lui Fătfrumos, vitejiile și luptele lui cu zmeii și cu balaurii.

Stilul e așa de curgător și de nesilit, povestirea așa de interesantă, încît, odată

ce-ai luat cartea în mînă, nu o mai lași până nu o termeni.

Pentru o bibliotecă populară, volumul acesta e tot ce poate fi mai potrivit, și ar fi de dorit ca d. Artur Gorovei, care desigur că are încă multe lucruri de-aceste de dat la iveală, să nu se oprească aici.

*

Haralamb G. Lecca „*Ulcica*" (Boule de suif), traducere din Guy de Maupassant. București, Biblioteca pentru toți, 30 bani.

Frumoasa nuvelă a marelui Maupassant apare pentru a doua oară tradusă în romînește, într'o bibliotecă de popularizare.

Deși ar fi fost poate mai bine ca d. Lecca să ne fi dat traducerea vre-unei alte nuvele de-ale lui Maupassant, care nu a mai fost tradusă, totuși nu facem din asta o învinuire nici autorului, nici direcției bibliotecei: nuvela „Boule de suif" e o mică capo-d'operă și merită cinstea nu numai a două traduceri, chiar și în limba noastră, atît de săracă în traduceri...

Și apoi poate nici nu se prea găsesc azi micile volumașe cu coperta galbenă din „Biblioteca de popularizare", pe care o scotea odinioară librăria Samitca din Craiova, sub direcția lui I. Hussar, și în care a apărut pe vremuri „Gogoloiu de său", „Ulcica" de azi...

Dar lucrarea d-lui Lecca fiind a doua traducere, în mod firesc ni se impune comparația ei cu cea dintăi.

Și trebue să recunoaștem că în genere traducerea d-lui Lecca e inferioară celeilalte.

Știm că e lucru foarte greu a traduce dintr'un autor așa de perfect, cum e Maupassant, cu un stil așa de subtil, așa de concis, așa de expresiv și de adequat împrejurărilor, indivizilor, claselor sociale, etc., cu un stil, în sfîrșit, în care fiecare vorbă e calculată, fiecare expresie e la locul ei, în care totul pare turnat și definitiv.

Dar fără a pretinde să ni se dea în limba noastră, primitivă încă, toată subtilitatea, toată fineța și rafinarea stilului celui mai rafinat scriitor francez, totuși traducerea d-lui Haralamb Lecca lasă mult de dorit.

Vom nota aici cîteva categorii din greșalele pe care traducătorul le face, și cetitorii vor judeca singuri dacă avem dreptul să afirmăm că traducerea d-lui Lecca e slabă.

1) *Traducătorul modifică textul*, cînd traduce, de pildă: „Les hommes avaient la barbe longue et sale" prin „Murdari, netunși, nerași"...

2) *Traduce greșit unele cuvinte ori expresii:* așa, de pildă, redă pe „*accablés*" din „Tous semblaient accablés" prin „*cocoșați*" (pecînd deja traducătorul din ediția Samitca spunea cel puțin „*doborîți*"); de asemenea traduce: „un petit lapin *remuait* sous des broussailles" prin „*țîșnea* din tufiș cîte-un epure", schimbînd cu totul sensul textului, căci, pecînd la Maupassant *remuait* e pus pentru a arăta că epurile făcea un zgomot, iar soldații se speriau, pentrucă nu știau care-i pricina, temîndu-se să nu fie un dușman, d. Lecca întrebuințază pe *țîșnea*, care nu mai lasă loc zgomotului ascuns, deoarece, dacă țîșnea epurele, soldații îl vedeau...

3) *Traducătorul introduce umpluturi*, cînd, de pildă, din franțuzescul „mais il redoutaient" face pe romînește, într'un fel de stil gazetăresc,: „asta nu-i împedeca să le fie frică"...

4) *Cînd nu poate traduce frumos, traducătorul suprimă:* așa lasă la o parte din descriere calificativele: „gens de sac et de corde", pe care traducătorul ediției Samitca le redase prin „oameni de jaf și de ștreang"...

5) *Traducătorul nu pătrunde înțelesul figurat*, cînd traduce: Les armes... dont elle épouvantait naguère *les bornes* des routes nationales à trois lieues à la ronde, avaient subitement disparu", prin „Armele... cu care îngrozea odinioară *pietrele kilometrice* depe marginile șoselelor naționale, toate dispăruseră ca prin minune". Mai întâi, *borne* nu înseamnă *piatră kilometrică*, ci *piatră* (ori *alt* semn) *de hotar*; apoi, ce sens are aici că speria *pietrele*? Traducătorul n'a văzut că aici e figurat: *hotarele* pentru *ținuturi*? Și dece a omis pe „à trois lieues à la ronde",—ca să se înțeleagă că-i vorba de toate șoselele naționale ale Franței?...

6) *Traducătorul nu știe bine expresiile romînești*: așa, el spune „umblînd *prin* obiceiu", traducînd astfel expresia din text: „marchant seulement *par* habitude", pecînd deja traducătorul dela Samitca spunea corect „mergînd *din* obiceiu".

7) *Traducătorul întrebuințază cuvinte străine* acolo unde ar putea pune cuvinte bune romînești, ca, de pildă, *incapabili*, *ultimii*, *disperat*, etc., cînd ar putea spune *neputincioși* (cum pune traducătorul dela Samitca, ori mai bine: nu erau în stare), *cei din urmă*, *desnădăjduit*, etc.

8) În sfîrșit, *traducătorul face greșeli curioase*, pe care nu le putem pune în categorii. Cităm două: traduce „les grands bouleversements meurtriers dela terre" prin „orice răscoală distrugătoare",—iar: „sont autant de fléaux effrayants" prin „nu sînt decît unul și același flagel cumplit", amplificînd și schimbînd în același timp textul.

Toate aceste exemple sînt luate numai din cele dintăi trei pagini ale traducerii d-lui Lecca!...

Am fi putut compara mai departe traducerea cu originalul pentru a arăta că autorul nu redă tonul specific al dialogurilor, așa cum e în Maupassant,—dar ni s'a părut că ar fi de prisos. Pentru ce să mai cerem *artă* în traducerea sa, cînd traducătorul nu satisface cele mai elementare cerinți ale unei traduceri cel puțin fidele?

Dar, recenzia e deja prea lungă, și trebue s'o sfîrșim. Pentru ce am insistat atîta asupra unei traduceri, cînd de obiceiu ne ocupăm rar de traduceri, și nu va fi fiind a d-lui Lecca cea mai slabă?

În primul loc, pentrucă d. Lecca e în recidivă de traducere slabă; în al doilea, pentrucă d-sale îi putem pretinde ceva mai mult.

Ș'apoi,—să dăm Cezarului...—, traducerea d-lui Lecca are și calități, conciziune, expresii fericite, vioiciune, și se cetește cu plăcere, da, cu multă plăcere!...

Dar dacă are așa de multe greșeli, și e așa de neîngrijită!...

M. C.

***

Nicolae Mazere. *Harta etnografică a Transilvaniei*. Iași, 1909.—*Supliment la Harta etnografică a Transilvaniei* Iași, Goldner, 1909, 1 broșură în 4 de 98 p. Prețurile: Harta lei 4.00, Harta + Suplimentul lei 6.50.

D. M., profesor secundar în Iași, originar din Ardeal, ș-a dat foarte multă osteneală pentru întocmirea acestei însemnate hărți. Izvoarele de care s-a servit sînt: pentru hartografie harta cea mai nouă a statului major austriac; —pentru împărțirea administrativă hărțile comitatelor editate acum în urmă de ministerul de instrucție ungar;—în fine pentru populație și numirile de comune ungurești și săsești lucrări ungurești și nemțești, iar pentru populație și numirile de comune romînești statistica maghiară, schematismele bisericești ardelene (cataloage parohiale) și mai ales numeroase comunicări trimese de corespondenți romîni dela fața locului.—Naționalitățile sînt reprezentate cu culori diferite; localitățile cu cercuri de mai multe feluri, după populația lor; la comunele cu mai multe naționalități cercul arată, prin segmente de colorația respectivă și de mărime diferită, și raportul între naționalități.

Suplimentul dă o listă completă a comitatelor, cercurilor și comunelor

studiate. Pentru comuni se dau tustrele numirile,—romînească, ungurească, germană.

Dorim ca această importantă lucrare să se răspîndească precum merită.

*

Herodot. Traducere romînească publicată după manuscriptul găsit în mănăstirea Coşula de N. Iorga. Vălenii de Munte, Tipografia „Neamul Romînesc", 1909, 1 vol. de VIII + 553 pagini, preţul lei 5.00.

Această traducere, al cărei manuscript a fost găsit de d. N. Iorga în Octombre 1908 la mănăstirea Coşula din jud. Botoşani, a fost făcută, după socoteala editorului, în 1645, şi se datoreşte probabil lui Evstratie biv logofet, acel Evstratie dela curtea lui Vasile Lupu, care a mai făcut pentru Domn şi alte traduceri din greceşte.

Traducerea, făcută deadreptul după originalul grecesc „e a unui înţelegător, deşi nu a unui cărturar ca aceia ai Renaşterii apusene. Autorul ei lasă la o parte tot balastul zădarnic de arheologie, toate lungile amănunte genealogice, toate locurile obscure, care nu puteau fi pricepute fără cunoştinţi speciale de antichităţi, toate datinile fără interes şi unele din pornografiile cele mai grosolane. Aceste scurtări se întîmpină mai mult către sfîrşit".—Vechile nume de localităţi, ţări şi popoare sînt schimbate după ale epocii nouă. Astfel Bizanţul e Ţarigrad, Crimeia e Mǎiac, Apusenii laolaltă sînt Frînci, Galii fiind îndeosebi Franţoji.—„Magistraturile şi dregătoriile antice sînt date în echivalente moldoveneşti sau ştiute de Moldoveni în vremea lui Vasile Lupu". Astfel toţi heghemonii sînt împăraţi, eforii sînt bătrîni.

Traducerea prezintă dubla importanţă a unui document de limbă romînească (moldovenească) şi de cultură grecească în Principate, la mijlocul secolului XVII.

Ediţia dă întocmai limba şi ortografia traducătorului. La sfîrşit găsim şi neapăratul glosar de cuvintele şi expresiile mai interesante.

G. P.

***

Georges Bohn. *La naissance de l'intelligence.* Bibliothèque de philosophie scientifique. Paris, Flammarion, 1909.

Psihologia animală, destul de neglijată la sfîrşitul secolului trecut în Franţa, pare a fi luat astăzi un nou avînt. Savanţi ca Giard, Bonnier, Houssay urmăresc, cu o atenţie şi o stăruinţă demnă de admirat, activitatea şi moravurile animalelor inferioare. Opera recentă a lui Georges Bohn, discipol al lui Giard şi al marelui biolog american Loeb, e o importantă contribuţie în această ramură a psihologiei. In ea, alături cu însemnate cercetări personale, se găsesc rezumate cu multă competenţă, cele mai principale lucrări apărute în ultimul timp asupra psihologiei animale.

Spirit măsurat, autorul e lipsit de tendinţa antropomorfistă, atît de greu de înlăturat în studiul vieţii sufleteşti a animalelor, nici nu cade în exagerările mecanismului, atît de simplist, al şcolii germane a lui Bethe.

In cartea I, Bohn face un scurt istoric al psihologiei animale, expunînd apoi tendinţele şi metodele ei actuale. Cu multă admiraţie expune autorul ideile genialului Lamarck, apoi doctrinile lui Jacques Loeb, acele ale şcolii germane a lui Uxkull, Bethe, Ziegler, teoria încercărilor şi erorilor a lui Jennings şi metoda etologică a lui Giard.

In cartea II-a, autorul caută să precizeze criteriile vieţii psihice la animale, criteriile psihismului, cum spune el. Combătînd, vederile lui Yerkes, el adoptă criteriul propus de Loeb, adică memoria asociativă. Psihismul apare, cînd actul animalului rezultă din asociaţia dintre senzaţiile actuale, avînd ca punct de plecare diferitele puncte dela suprafaţa corpului, şi senzaţiile trecute.

In cartea III-a „Dinamica fenomenenelor psihice", partea cea mai însem-

nată a operei, sînt expuse, cu multă precizie, noţiunile de tropisim, de senzibilitate diferenţială, de ritm vital, scoţîndu-se în lumină şi primele asociaţii de senzaţii la animalele inferioare. (Tropismele sînt mişcări fatale de atracţiune, pe care animalul e contrîns să le facă, sub excitaţia unor forţe determinate ale mediului exterior. Aceste forţe sînt: pămîntul (geotropismul), lumina (phototropismul), o substanţă chimică (chimiotropismul), etc.

Tropismele nu sînt rezultatul nici-unei educaţii, ci fac parte din proprietăţile protoplasmice.

Senzibilitatea diferenţială intră în joc în momentul unei brusce variaţii de intensitate a forţei externe. Sub influenţa lui René Quinton, Bohn face o apropiere între senzibilitatea diferenţială şi un fenomen foarte general în natură, lupta împotriva variaţiei. Studiul asupra ritmurilor vitale e datorit unor cercetări personale, făcute asupra ritmului mareelor.

După Bohn, actele ritmice sînt foarte numeroase la fiinţele vii. Cele mai multe din fenomenele naturale sînt periodice: alternanţa zilelor şi a nopţilor, mişcările marei, reîntoarcerea anotimpurilor. Scoasă din mediul său natural, o fiinţă vie va continua printr'un fel de inerţie să se comporte cum se comporta de obicei sub influenţa cauzelor actuale. „Reacţiunele unei fiinţe vii, la un moment dat, nu depind numai de condiţiile prezente, dar de toate condiţiile vieţii trecute, atît cele ale vieţii individuale, cît şi cele ale vieţii strămoşilor. Un trecut grozav de complicat şi de lung se întinde îndărătul fiecărui animal". Dar tropismele, chiar temperate prin intervenţia senzibilităţii diferenţiale, variabile de altfel după starea fiziologică, nu sînt suficiente pentru a explica activitatea animalelor. Chiar la animalele inferioare, polipi, viermi, moluşte, Bohn presupune existenţa memoriei asociative. Dar aici asociaţiile între senzaţii se fac încet, în cursul unor lungi perioade, în care timp condiţiile vieţii şi deci relaţiile dintre senzaţii rămîn aproape constante. Construită însă cu materiale puţin variate, memoria asociaţiilor rămîne la aceste animale rudimentară.

In cartea a IV-a, autorul expune cercetările experimentale făcute de Yerkes asupra dobîndirii obiceiurilor la broaşte şi raci, cercetările făcute asupra orientării albinelor şi furnicelor şi discută problema recunoaşterii obiectelor la crustacee. După Bohn, viziunea joacă un mare rol în psihologia animală. Cît timp aceasta e rudimentară, cît timp animalul nu percepe decît în mod confuz lumini şi umbre, şi inteligenţa rămîne inferioară. Dar îndată ce ochiul apare, producînd o imagine definită a obiectelor, inteligenţa face un salt brusc, asociaţiunile devin mult mai complexe şi mai precize. Animalul se orientează în raport cu obiectele, dobîndeşte o cunoştinţă a lumii. El capătă obiceiuri în raport cu circumstanţele, acte noi apar, tropismele şi fenomenele de senzibilitate diferenţială cad pe al II-lea plan. Viaţa de relaţiune devine foarte variată, cînd actele sînt dirijate de senzaţii vizuale. Printre elementele asociaţiilor senzoriale, senzaţiile vizuale au o valoare psihică mai mare ca celelalte.

In cartea ultimă, autorul arată încovenientele noţiunii clasice a instinctului, conchizînd, cu Remy de Gourmont, la înlăturarea sa din terminologia ştiinţifică. Importanţa apariţiei ochiului în dezvoltarea vieţii mentale face pe Bohn să emită o teorie originală asupra revoluţiilor vieţii psihice. Sub înrîurirea teoriei mutaţiilor a lui De Vries, Bohn nu crede că progresele vieţii nervoase s'au făcut prin selecţia variaţiilor lente, ci prin salturi violente. Intr'un tablou general, el schiţează principalele popasuri ale inteligenţii omeneşti în totalitatea lumii animale. Incepînd de jos: activitatea ver-

milor, polipilor, moluștelor e condusă de tropism, de senzibilitate diferențială, variații de hydratare, ritmuri vitale și cîteva asociațiuni simple, totdeauna aceleași. Apariția ochiului la crustacee și insecte e prima revoluție psihică. Animalele se orientează acum în raport cu obiectele, cunosc lumea externă. Asociațiile devin mai complexe și mai instabile. A doua revoluție se produce cu vertebratele. Ea constă în dezvoltarea sistemului nervos central. Acesta ia o dezvoltare excepțională, datorită unui organ excesiv de complex, encefalul, acest minunat aparat înregistrator. In fine, natura face o nouă sforțare. Pămîntul era locuit de o gramadă de mamifere, cînd omul a apărut prin mutație bruscă, cu un crier hypertrofiat, ca un fel de monstru, a cărui cugetare era să domine animalitatea. El descopere focul, cea mai mare invenție intelectuală, fabrică instrumente, practică limbajul, prinde relațiile dintre lucruri, înțelege trecutul și învață să lucreze pentru viitor.

Teoria lui Bohn asupra revoluțiilor vieții psihice conține vederi în cea mai mare parte hipotetice. Marea dezvoltare pe care viața intelectuală o ia odată cu apariția omului, pare a fi datorită mai mult influenței pe care viața socială o are asupra acestuia, decît unei variații anatomice.

Deasemenea, ideile lui Bohn, adoptate de altfel dela Loeb, asupra criteriului vieții psihice, deșteaptă mari îndoeli.

Departe de a avea un caracter științific, încercarea sa în această direcție pare o zadarnică discuție verbală, căci în acest domeniu al vieții sufletești inferioare, în care analiza nu poate fi aproape niciodată complectă și interpretarea aceloraşi fapte poate fi atât de diferită, stabilirea unui criteriu obiectiv al conștiinței este o întreprindere aproape imposibilă.

O. B.

***

Victor Bérard. *La Révolution turque.* Paris, Armand Colin, 1909. Prix 3.50.

Lucrarea aceasta a apărut îndată după prima izbîndă a revoluției, restabilirea constituțiunii, așa că autorul se oprește cu povestirea faptelor la acest prim mare eveniment. Contra-revoluția lui Abd-ul-Hamid, izbînda armatei din Salonic, detronarea lui Abd-ul-Hamid și întronarea fratelui său, — toate evenimentele neașteptate ce-au urmat după proclamarea constituției își așteaptă dar de-acum înnainte istoricul, iar cartea lui Bérard nu ne dă decît o parte din *revoluția turcească*.

In realitate, lucrarea aceasta e mai mult o pregătire pentru înțelegerea revoluției, o expunere amănunțită a stării de lucruri din Turcia, în cursul veacului al XIX-a, și a luptelor diplomatice, date în jurul bătrînului și putredului imperiu al Islamului.

Autorul își imparte lucrarea sa în patru capitole.

In cel dintăîu, el expune, în primul loc, relele care există la baza organizării imperiului turc și din care decurg toate suferințele și nenorocirile în care se zbate, iar în al doilea loc, diferitele încercări de reformă, făcute înnainte de Abd-ul-Hamid.

Trei organizații diferite sînt justapuse în închegarea imperiului otoman: mongolă, musulmană și bizantină, avînd fiecare o direcție specială de activitate: militară, religioasă și protocolară-fiscală, și fiind caracterizată fiecare printr'un mare vițiu fundamental: mincătorie, venalitate, servilitate.

Din combinarea acestor trei elemente nu putea să rezulte, dupăce încetează epoca de expanziune și de înflorire pe calea armelor, decît anarhie și suferință.

Și, în adevăr, arătînd starea armatei, a justiției, a drumurilor, a impozitelor,

autorul scoate în relief anarhia ce domnește în imperiul turcesc și viața de mizerie atît a populației turce de jos, cît și a creștinilor din imperiu.

Apoi, autorul arată diferitele încercări de reformă, împărțindu-le în trei categorii: *reforme în sens turcesc*, la care se are în vedere organizarea finanțelor, pentru a da cît mai multe averi padișahului, și organizarea armatei în vederea cuceririi și a stăpînirii; *reforme în sensul european*, cum: acea a lui Mustafa III (1770) cu baronul Tott, care a încercat să organizeze artileria, a făcut școli, etc., dar care a căzut în cele din urmă,—acea a lui Abd-ul-Hamid I (1780), mai întinsă încă, dar căzută și ea prin revoltă populară, apoi alte încercări neizbutite: a lui Mahmud II cu Selim, a lui Abd-ul-Medjid (1839) cu Reșid Pașa, etc.; și, în sfîrșit, *reforme în sensul francez*, acele de după congresul din Paris și memorandul din 1859.

In al doilea capitol, autorul expune intervențiile succesive ale Europei pentru a îndrepta starea locuitorilor creștini, supuși Turcilor, intervenții care devin tot mai insistente în urma răscoalei Bosniei și Herzegovinei, în urma războiului cu Serbia și Muntenegru, și a agitațiilor din Bulgaria; apoi, luptele lui Midhat Pașa și a Junilor Turci pentru constituție, proclamarea lui Abd-ul-Hamid II ca sultan și acordarea constituției sub presiunea conferinței Puterilor, cum și arestarea și exilarea lui Midhat îndată după terminarea acestei conferențe, și înlăturarea constituției.

Capitolul se termină cu expunerea situației din Turcia după războiul Turco-Ruso-Romîn, și cu arătarea rolului lui Midhat—marele bărbat politic al Turciei—întors din exil, ca guvernator în diferite provincii, cum și uciderea lui din ordinul sultanului.

In al treilea capitol, autorul se ocupă de înțelegerea Austro-Rusă asupra afacerilor din Peninsula Balcanică, de silințele acestor două puteri pentru a menține *statu quo*, atît de proprice pentru tot felul de afaceri și pentru pescuire în apă tulbure, cum și suferințele popoarelor din sudul Dunărei, și diferitele revolte datorite acestor suferințe.

In sfîrșit, în al patrulea și cel din urmă capitol, autorul arată influența afacerilor politice europene asupra stării din Turcia, dela 1896 până la revoluție. Inţelegerea Austro-Rusă, cu *statu quo* al ei, întreține mereu furăturile și masacrele în Turcia. Dar dela 1902 la 1907 Europa se interesează tot mai mult de reforme în Macedonia. Prin intervenția și stăruința mai ales a Angliei se fac oarecare reforme: se introduc doi agenți civili în Macedonia, și se pune mereu pe tapet chestiunea reformei financiare și judiciare. Dar Abd-ul-Hamid, cu sprijinul Austriei mai ales, reușește mereu să le amîe.

Autorul expune apoi luptele de concurență pentru concesiuni și întreprinderi în Turcia între Germania, Franța, Austria și Italia, în timp ce masacrele între Bulgari, Greci, Turci, Romîni și Sîrbi continuă în Macedonia.

De asemenea, el arată foarte bine, bazat pe note oficiale, pe telegrame, expozeuri, etc., ițele politicii, Europei, interesele și intrigile Puterilor, cum și repercusiunea lor asupra afacerilor din Turcia.

In special, perfidia politicei austriace față de Turcia autorul o scoate în relief și o explică foarte bine: Austria luptă pentru *statu quo*, pentru a epuiza pe Turci și pentru a exaspera populațiile creștine, pîndind momentul cînd se va putea folosi de aceste împrejurări; Austria urmărește să capete protectoratul în Macedonia, împreună cu Italia, după cum Franța l-a capătat în Maroc cu Spania.

In sfîrșit autorul arată împrejurările care dau teren Junilor Turci, drumul de fier din Landjak concesionat, re-

tragerea armatelor Puterilor din Creta și perspectiva perderei acestei insule,—și care fac ca revoluție să izbucnească, și să triumfe fără rezistență.

După cum se vede din expunerea pe scurt a cuprinsului acestei lucrări, autorul studiază mai ales împrejurările politice și diplomatice ale revoluției.

Despre organizarea Junilor Turci, despre luptele și suferințele lor, despre munca enormă pe care ei au depus-o și despre primejdiile cărora s'au expus și cărora mulți au căzut victime, Victor Bérard nu ne arată nimic, după cum nu ne arată nimic despre rolul pe care l-au avut în revoluție diferitele pături populare și diferitele naționalități.

Cartea e astfel cu totul incompleetă față de titlul pe care-l poartă, și care ți-ar da dreptul să te aștepți la o tratare completă a chestiunii. Lipsește însă tocmai *sufletul* care a făcut această revoluție turcească, *viața* pe care ea o reprezintă și a cărei manifestare este.

Dar, dacă o luăm așa cum e, o pregătire pentru înțelegerea revoluției turcești, ea este interesantă, deși pe unele locuri cam obositoare prin prea multele amănunte și intrigi diplomatice.

Și dacă acum nu ne-am afla cu un regim nou în Turcia, regim dela care se poate spera regenerarea acestei țări, apoi cartea aceasta a lui Bérard, înșirarea aceasta a intrigilor și vicisitudinelor politicii europene, de care Turcia atîrnă atît de mult, ar trebui să te facă să nu mai poți scăpa de impresia că ai în față o țară nenorocită, care nu poate face nimic prin sine însuși.

Căci, în adevăr, cu multă dreptate s'a asemănat Turcia dinnainte de 1908 cu un om bolnav, care nu poate nici să se miște singur.

Impresia aceasta răsare vie din lucrarea lui Victor Bérard.

M. C.

***

André Maurel. *Un mois à Rome.* Hachette, 1909, 3 fr. 50.

D. André Maurel e înzestrat cu calități foarte prețioase de scriitor și de artist, e o fire intelectuală și senzitivă, în care se oglindește perfect impresionismul, care domină acest început de secol. D-sa e cunoscut deja prin două volume foarte gustate și premiate de Academia franceză—*Petites villes d'Italie*—și probabil că d-sa, cînd a întreprins întâia sa călătorie în Italia n-a făcut-o cu intenția de a ne da un nou și banal *Voyage en Italie*, nici de-a calca în domeniul literaturii pe căile bătute deja de predecesorii săi, pelerini ai frumosului, începînd cu 'ndepărtații Rabelais și Montaigne și sfîrșind cu tinerii autori și artiști ai sec. XX-a, ca d-nii Emile Berteaux, autorul a 3 volume foarte apreciate asupra Romei, și René Schneider, cunoscut prin ale sale *Rome* și *L'Ombrie*. Dar, călătorind pentru plăcerea sa proprie, d. Maurel a simțit nevoia, îndemnul de a-și nota impresiunile și reflecțiile sale. Dintre toți marii predecesori ai săi, acel, sub a cărui scut se pune d. Maurel, e Chateaubriand, „marele Celt", cum îl numește, —și-i probabil că acesta a fost acel ce a trezit în d-sa gustul de-a cunoaște amănunțit frumoasa peninsulă și i-a dat acea întorsătură și strălucire a stilului, care izbește dela primele capitole ale lucrărilor sale. Volumul său *Un mois à Rome* ne dă impresiunile culese în timpul unei șederi de o lună în capitala Italiei. Nu-i fără interes pentru cetitor a-și reaminti, cetind opera d-lui Maurel, de cele scrise de Taine, pentru a-și da sama de deosebirea ce există, pe deoparte, între Roma dela 1863 și cea din 1909, și între firea faimosului estetician francez și acea a impresionistului Maurel.

In volumul de față, d-sa ne dă în 30 de capitole rezumatul cercetărilor sale în cele 30 zile cît a stat în Roma, avînd în fiecare zi ca țintă o altă parte a urbei eterne, iar ca centru al peregrinațiunilor sale Forul Roman. Intr'un capitol, intitulat „La Maison paternelle",

după ce face, cu o foarte frumoasă putere de evocare, în termeni mișcători și plastici, povestirea asasinărei lui Cesar și a evenimentelor care au urmat, caută a'și lămuri sie-și impresiunile sale față de amintirele lumii romane, impresii, pe care, în fiecare seară, după cercetările zilei, le adună în acel loc sacru firii sale de Latin. Și tocmai această fire de latin, căreia îi răspunde idealul latin modern, ce pentru dînsul îl reprezintă Franța, fire și ideal ce se opune chiar dela început, celor anglo-saxone-germanice, face să vibreze întreaga sa făptură, lucru ce nu i s'a 'ntîmplat în alte împrejurări, ca, spre pildă, pe romanticele maluri ale Rinului, sau la amintirele lui Goethe și Schiller, ce-i sînt familiari, ci numai în pelerinagiile sale la Combourg, Tréguier, Avignon, Rouen, Marseille, care reprezintă, după ideia scumpă lui Barrès, etapele cultivării, desăvîrșirii eului său. D. Maurel mărturisește că ceia ce-l mișcă în Forum nu's atît amintirile vieții și lumii romane, cît vocea sîngelui, strigătul îndepărtat al legionarilor lui Cesar și Tiberiu, ce-au cucerit și organizat Galia, ducînd în ea întreaga civilizație romano-greacă. Modernul istoric al originilor imperiului Roman, d. Guglielmo Ferrero, într'una din tezele sale originale, susține că cel mai însemnat eveniment din ultimele zile ale Republicei Romane a fost cucerirea Galiei, căci, prin implîntarea civilizației romane în Galia și prin înceata și neîncetata elaborare a poporului și a firii franceze, s'a păstrat și răspîndit în lume spiritul Romei vechi. Amintind celebrul imn al lui Carducci, d. Maurel recunoaște că „tot ceia ce patria mea are mai frumos, mare, nobil; tot ceiace 'mi face fericirea de-a trăi într'o societate, în care inteligența îi suverană, în care artele înfloresc cu o măestrie neegalată, în care legele's pătrunse de mai mare libertate și dreptate ca aiurea,—tot a fost adus acolo de legiuni".

Expedițiunile franceze în Italia, începînd cu acea a lui Carol al VIII-a, pentru d. Maurel nu's pornite dintr'un spirit de cucerire, sau dintr'o nevoe de expanziune, ci numai prin trezirea conștiinții latine și prin frăția de rasă. Pătruns de acest spirit latin, d. Maurel cercetează minunile, pe care le conțin muzeele, bisericile și palatele romane. Desigur că toată simpatia și toată admirația sa vor merge către antichitățile greco-romane, și-i caracteristic faptul că d-sa nu dovedește simpatie pentru artiștii Renașterii, decît și întrucît vede într-înșii o urmă cît de slabă a influenții artei antice. Rafael și Michel-Angelo nu'și capătă întreaga lor măestrie decît din ziua în care, după săpăturile întreprinse de Bramante, după ordinul lui Sixt al IV-a, nenumărate monumente ale artei vechi sînt scoase de sub dărămăturile vechi și puse la 'ndămîna artiștilor. Din primitivi, Giotto și cu Fra Angelico, singuri aproape is considerați. Perugino, pictorul idealului imaterial, îi cu totul hulit de d. Maurel, și școala boloneză se 'ntrupează, pentru d-sa, în Dominico Zampieri, căruia îi consacră un studiu într'un capitol întreg, și'n il Spagna, un pictor, a cărui măestrie numai criticii moderni au recunoscut-o.

Arta școalei moderne, a lui Bernini Maderna și-a urmașilor până la Canova, îi foarte puțin apreciată de autorul nostru, care însă, raționînd asupra impresionismului său, îi caută explicarea originală în nevoia ce-o simte Papa și lumea papală, în urma consolidării ca putere temporală și suverană materială a urmașilor Sfîntului Petru, de-a face figură la 'nălțimea situațiunii și puterii sale. De aici acea manie de măreție, acel lux de decor, acea profuziune de aur, ce se observă la toate monumentele timpului. Explicînd însă, nu scuzează decît pe jumătate înfloriturile unui stil, care n'a știut să urmeze lecțiile date de marii predecesori.

D. Maurel ne dă rînd pe rînd descrierea în puține cuvinte, dar găsind

întotdeauna nota justă, a clădirilor, obiectelor de artă și sculpturilor, precum și a tablourilor ce l-au impresionat mai mult. Ne preumblăm împreună cu dînsul prin Vatican, care-i un intreg muzeu, cu nepreţuite tezaure, prin Forum, evocator al lumilor trecute, prin muzeul din Thermele lui Diocletian, prin acel al Capitolului restaurat de Buonarotti, prin „Saloanele Bisericii", nenumăratele și felurit de frumoasele biserici, presărate în intregul oraș, începînd cu vechile basilice Santa Pudenziana și Santa Prassede, zidite în primile epoci ale creștinismului, și sfîrșind cu mărețul Sfintul Petru, San Giovanni in Laterano, cu vechiul său palat, fosta biserică parochială și reședință a Papilor innainte de plecarea la Avignon; prin palatele senioriale, zidite de îmbogățitele familii papale și dintre care palazzo Doria, Barberini, Rospigliosi și Borghese conțin splendide lucruri de artă; prin vilele din marginea Romei, locuinți de plăcere ale Papilor și Cardinal lor, impodobite cu multe capo-d'opere, ca vilele Farnesina, Albani, Pamfili, Borghese, etc. D. Maurel nu se mărginește însă numai în a cutreera Roma, ci vizitează și împrejurimile sale, celebra mănăstire dela Tre Fontane, Tivoli, vechiul Tibur, cu minunata vila d'Este și ruinele impozante ale vilei lui Hadrian, Frascati cu vila Aldobrandini, lacurile celebre dela Albano și dela Nemi, cel cintat de Lamartine, mormintele vechi înșirate pe marginile căii Appia, începînd cu catacombele, vechile basilice dinafara zidurilor, ca San Lorenzo, in care admiră ornamentele artei medievale a Cosmaților, o familie de artiști care, învațaseră dela călugării din Monte-Cassino arta de-a 'ntrebuința la decorațiuni bucățele de piatră, de marmură, de aur, de bronz, etc., formînd un fel de mozaic; *agro romano*, cîmpia deșartă și plină de ruini ce 'nconjoară Roma, Castelgandolfo, cu vechea reședință de vară a Papilor, Rocca di Papa, orășelul așezat în vîrful unei stînci uriașe. Descrierea naturii din împrejurimile Romei, cu veșnica și strania înfățișare a uriașelor ruini ale apeductelor, care aduceau apă metropolei tocmai din munții Sabiniei, care se zăresc la orizont,—e una din părțile cele mai frumoase ale lucrării d-lui Maurel, care ne apare aici ca un descriptiv puternic.

Caracteristic e optimismul autorului. Avem în fața noastră opera unui om fericit: fericit de a păși pe pămîntul divin, după cum se exprimă singur; fericit de-a simți intreaga sa fire vibrînd la senzațiile pe care i le produc monumentele și obiectele de artă, ce le are sub ochi; fericit, în fine, de a-și retrăi clipele acelea, așternîndu-le pe hîrtie pentru mulțumirea sufletească a altora.

D. X.

***

J. Maxwell. *Le crime et la société.* Bibl. de philosophie scientifique. Ernest Flammarion, Paris.

Cunoscutul penalist J. Maxwell încearcă să sintetizeze în această lucrare toate problemele, care alcătuesc sociologia criminală, acea parte a sociologiei, care se ocupă de raporturile ce există între infracțiune și infractor cu societatea. Autorul împarte în mod foarte judicios cartea sa în trei părți, din care întâia și a doua privesc criminalitatea din punct de vedere subiectiv și obiectiv, iar a treia e relativă la reacția socială încontra crimei.

Intâia parte e consacrată analizei psihologice și fiziologice a criminalului. Elementele subiective ale criminalității sînt, după Maxwell, două, deosebite și opuse unul altuia. Tendinți pozitive, pe deoparte, din care unele de origină internă, urmărind indeplinirea funcțiilor organice, și altele externe, create artificial de mediul în care trăește infractorul peste trebuințele indispensabile cerute de organizm, cum ar fi: luxul, iubirea, gelozia, etc.; și tendinți negative, pe de altă parte, inhibiții, care rețin dela crimă, născute de ideile morale și, la criminali mai ales, de interesul personal, teama de pedeapsă. Căci pedeapsa e proporțională azi cu gravitatea crimei, gravitate determinată și ea din 2 puncte de vedere: unul obiectiv—prejudiciul cauzat — altul subiectiv—voința criminală. Elementele obiective ale gravității crimelor și diviziunea lor în: crime contra particularilor, crime contra statului, tentativă, complicitate, etc.,—sînt expuse după principiile clasice ale codului penal francez, care de altfel e întrebuințat aproape exclusiv ca exemplu de drept pozitiv în tot cursul lucrării, deși sînt citate incidental și alte cîteva legislații străine. Trecînd la al doilea factor al gravității unei crime și elementul ei subiectiv—voința criminală,—pe care codul penal francez o presupune la baza oricărei infracțiuni, autorul semnalează eroarea filozofică a redactorilor codului, care, stăpîniți de ideia liberului arbitru, au pus ca bază a criminalității noțiunea de greșală evitabilă, pecînd cercetările psihologice moderne dovedesc tocmai contrarul. Totuși cum buna stare a colectivității cere menținerea unui sistem de represiune, el propune ca axă a acestui sistem noțiunea practică a interesului social, care cere înlăturarea elementelor vătămătoare. Criminalii nebuni însă, pe care autorul îi analizează în treacăt, chiar în legea actuală nu sînt socotiți ca vinovați și sînt numai îndepărtați din sinul societății, tocmai fiindcă sînt priviți ca vătămători. Altfel nu ar putea fi urmăriți, căci, neavînd voința criminală, nu sînt responzabili.

Și aici ajungem la chestia grea a responzabilității. Responzabilitatea, după părerea lui Gilbert Ballet, părere împărtășită și de Maxwell, are două înțelesuri: responzabilitate morală, sprijinită pe ideia liberului arbitru, și responzabilitate socială, care nu presupune decît gradul de nocivitate al infractorului. Impasul însă în care au căzut criminaliștii e că pecînd acest din urmă înțeles al ei, singurul adevărat, e străin cu desăvîrșire dreptului penal, din contra, legea penală face din teoria condamnată a liberului arbitru noțiunea fundamentală a oricărei responzabilități. Toate încercările numeroase citate de autor, făcute spre a se găsi o bază independentă responzabilității, nu au reușit, așa că acesta propune să se ia ca un fapt social dat această credință în libertatea voinții, indiferent dacă e adevărată sau falșă, mulțumindu-ne cu atîta că ea e „elementul generator al dreptului nostru". Trebue să spunem încă că această soluție simplistă, deși poate avea oarecare folos practic, nu contribue însă cu nimic la dezlegarea problemei responzabilității, complicată încă și mai mult de obiecțiunile ridicate de autor relativ la chestiunea responzabilității atenuate și a zonei mixte, care există între nebunie și sanatatea mintală.

Trecînd la analiza criminalității din punct de vedere social, după cîteva considerații foarte interesante asupra relativității noțiunii de crimă în cursul timpurilor, Maxwell, plecînd dela ideia că individul și mediul sînt cei doi factori etiologici ai crimei, dă o nouă clasificație a criminalilor, care ni se pare foarte clară și completă. Criminalii sînt împărțiți în două mari clase: criminali din obișnuință și de ocazie. Criminalitatea din obișnuință e sau congenitală, sau dobîndită. Criminalii înnăscuți sînt de patru feluri: nebunii criminali, criminali congenitali de tipul lombrozian, vagabonzi și cerșetori, și infractori amorali. La cele dintăi trei categorii de criminali congenitali predomină, mai ales, ceia ce am numit mai sus tendințile pozitive, energia stimulurilor care împing la crimă, pecînd a patra categorie e caracterizată mai degrabă prin lipsa de tendinți negative, lipsa de inhibițiile ce există la tipurile normale. Criminalitatea dobîndită, cealaltă diviziune a criminalității din obiș-

nuință, e datorită mediului și poate fi mai ușor combătută. Criminalii din această diviziune sint sau perverțiți din copilărie de mediul criminal în care au trăit, sau debili lipsiți de energie fizică și morală, și care sint ușor influențabili prin sfaturi sau exemple rele, sau, în fine, excitați sub influența a diferiți factori, ca: alcoolizmul, întrunirile publice, presa, grupările corporative, etc. Criminalii de ocazie, a doua mare clasă de criminali, sint asemănători amoralilor în acela că de cele mai multe ori ei comit infracțiunea datorită nu atît stimulului intern la crimă, cît lipsei de inhibiții. Clasificarea lor e făcută după caracterul tendinților individuale, pe care ocazia le face generatrice de crime. Și atunci avem criminali, care comit infracțiunea sub acțiunea diferitelor impulsuri, ca: a cerințelor fiziologice: foamea, mizeria, sexualitatea; a celor psihologice: lăcomia, beția, propietatea, luxul, iubirea, gelozia, etc.; a unor stări emotive: mînia, ura, răzbunarea; și, în fine, sub înrîurirea unor sentimente psiho-sociale: onoarea, religia, superstiția și criminalitatea politică.

In a treia parte a lucrărei sale, autorul se ocupă de reacția socială împotriva crimei, determinată, după el, de trei elemente fundamentale: faptul și circumstanțele lui, prejudiciul individual și colectiv, și natura delineventului. Criminalitatea e o funcție a vieții sociale și are un caracter normal, cită vreme nu trece de anume limite. In lupta ei în contra criminalității, societatea trebue să caute, în primul rînd, mijloace de a preveni crimele, luînd măsuri de profilaxie socială. Cea dintăi dintre acestea e lupta în contra ereditații criminale, care aproape nu există în societatea noastră. Totuși mulți criminaliști, între care e și autorul acestei lucrări, susțin cu tărie această teză îndrăzneață și cer introducerea în legea pozitivă a unor dispoziții în această privință, cum ar fi castrarea criminalilor, fie aplicată ca pedeapsă, fie ca mijloc terapeutic social. Alte măsuri profilactice ar fi eliminarea criminalilor înnăscuți și a celor alienați ca incorigibili, educația criminalilor minori, și, în fine, măsuri de igienă socială combaterea alcoolismului, asigurarea mijloacelor de trai prin o mai justă repartiție a avuției între membrii societății, etc., care toate ar duce la scăderea simțitoare a criminalității. A doua serie de măsuri, pe care trebue să le eie societatea, sint acele de apărare socială, odată ce crima a fost comisă. Autorul face o analiză teoretică și practică a pedepselor din codul penal, constată insuficiența actualei legislații penale în această privință, dar se îndoește și de reușita sistemelor de remediare propuse, ca „substitutivele penale" ale lui Ferri, sau teoria sentințelor fără durată determinată. El se pronunță cu hotărîre pentru pedeapsa cu moarte (?) și pentru pedeapsa corporală (?!), care, aplicate după anume regule, ar aduce o schimbare în bine față cu actuala stare de lucruri.

Concluziile ultime la care ajunge sint că, în primul rînd, datoria societății e de a preveni crima, și aceasta atît pe cale economică, căci „prosperitatea economică a unei țări e una din condițiile care asigură în modul cel mai eficace scăderea criminalității", cît și luptînd în contra ereditații criminale. In al doilea rînd, societatea are datoria de a pedepsi în așa fel, ca pedeapsa să fie o adevărată inhibiție. La aceasta s'ar ajunge în mare parte aplicîndu-se pedepsele corporale propuse de autor și înăsprindu-se regimul penitenciar, prea dulce astăzi. In al treilea rînd, trebue modificată legea penală așa fel, ca părțile lezate să fie indemnizate, fără a avea nevoe de a se constitui parte civilă în proces.

In general, din cetirea cărții se simte, că ea e opera unui magistrat de carieră, ceia ce-l face să se preocupe mai ales de partea practică a chestiunilor,

nedînd destulă însemnătate părții teoretice. Din această cauză, problema liberului arbitru bunăoară, a responzabilității, a dreptului de a pedepsi, sint tratate insuficient. Totuși prin expunerea clară și sistematică a aproape tuturor chestiunilor relative la criminalitate, această carte și-a cîștigat dreptul de a fi cetită cu mult folos de toți aceia, care doresc să aibă o cunoștință generală și sumară despre starea actuală a sociologiei criminale.

E. T.

Revista Revistelor.

Luceafărul (15 Septembrie).

D-nii Iosif și Anghel au în fruntea revistei un nou fragment inedit din poema „Carmen Saeculare", intitulat **Balada lui Bucur.** Fecundul I. Agîrbiceanu ne dă o frumoasă schiță—**Părintele Vart. Bogdan,** iar d. Z. Bîrsan continuă publicarea dramei sale în două acte—**Mărul.** Mai găsim schițe și poezii de d-nii Paul, Stoica și Braborescu. D. O. Tăzlăoanu recenzază lucrarea d-lui Al. Tzigara-Samurcaș—**Arta în Romînia,** iar d. Gh. Bogdan-Duică—**Amintirile** d-lui Panu. Ca ilustrații, vre-o două „cule" și veșnica „poartă a lui Mogoș" cu „fațada casei".

Revista Politică și Literară (Blaj, Septembrie).

D. Aurel Ciato publică un mic articolaș asupra lui **Andreiu Baron de Șaguna,** cu prilejul centenarului dela nașterea marelui prelat. Tot d-sa publică un violent articol contra **trădătorilor de neam** (aluzie la partidul „moderaților", pe care autorul îi numește ironic „drăguții *diplomați*"). Intr'un articol intitulat **Știința ca mijloc politic,** d. Cassiu Maniu face apel la intelectuali să-și facă mai întîi lor înși-le o educație politică aleasă, prin ajutorul științelor sociale, și apoi să lucreze pentru educația politică a poporului. D. M. Strajan analizază două lucrări **din literatura filozofică** romînească, iar un domn, care se ascunde sub pseudonimul de „vn" recenzează volumul din urmă al d-lui I. Agîrbiceanu—**Din clasa cultă.** Recenzii și nuvele de d-nii Rusmin, Hyperion, Cotruș, Agîrbiceanu.—D. Voicu Nițescu face reflecțiuni în „Glossele" sale asupra muncii, criminalității față de cultură, și pedepsei cu moarte.

Ion Creangă (No. 9).

D. Pamfile arată, cu dovezi evidente, că textele moldovenești, publicate de d-nii Candrea și Ovid Densușianu în volumul intitulat *Graiul Nostru,* sînt absolut falșe din punct de vedere fonetic.

Dovezile d-lui Pamfile sînt cu atît mai jenante pentru cei doi *filologi,* cu cît ele se puteau aduce și de orice simplu *Moldovan.* (D-nii Candrea și Ovid Densușianu reprezintă, după d. N. Iorga, „școala nouă în filologia romînească").

Anuarul Științific al Romîniei (Iași, 1909).

Un număr de profesori și de licențiați, absolvenți ai Facultății de Științi din Iași, au întreprins publicarea unui anuar științific, care deocamdată cuprinde la un loc epoca dela 1907—1909, dar care desigur că în anii următori va îmbrățișa numai activitatea științifică a fiecărui an. Lucrarea e un catalog de cărți științifice, publicate de Romîni ori de străini relativ la țara noastră, catalog care în cea mai mare parte e o colecție de recenzii mai mult sau mai puțin dezvoltate. Publicația aceasta anuală e menită să aducă un mare folos cercetătorilor și umple un mare gol, o bibliografie romînească neexistînd încă pentru lucrările de știință, cum nu există nici pentru lucrările de altă natură: literare, istorice, filologice, etc. Volumul are și o introducere polemică, în care însă se recunoaște că „necunoașterea adevăratei munci științifice se datorește în mare parte și muncitorilor înșiși,"—care, lămurim noi, dacă în laboratorul *lor* se mulțumesc să roadă ani de zile cîte o piatră și să-i măsoare unghiurile dacă în publicațiile *lor* sînt încîntați

să facă recenzii de două — trei rînduri, îndată ce au acces în revistele „științifice și literare" de cultură generală, ori nu pot eși din unghiurile pietrelor roase în laboratorii, ori nu se mulțumesc cu mai puțin decît să reguleze situația nu numai a țării noastre, dar chiar a Europei,—se ocupă de rolul preotului în societate, de chestia agricolă, de răscoalele din 1907, etc.—în loc să dea publicului articole de *cultură generală,* în care să arăte stadiul în care se găsește specialitatea lor științifică, progresele realizate, problemele puse și rezolvite,—ceia ce i-ar face cunoscuți publicului și i-ar pune în situație să nu se mai lamenteze că... munca lor rămîne necunoscută...

Revue des deux Mondes. (Septembrie).

André Tardieu scrie un important articol asupra **principelui de Bülow.** După părerea sa, fostul cancelar al imperiului, în cursul celor nouă ani de guvernare (1900—1909), fără a obținea succese strălucite, a dat dovadă de o mare ingeniozitate, de o bogăție rară de mijloace, de o tenacitate susținută chiar în variațiile sale, de o eloquență care-l pune în primul rang al oratorilor contemporani. Față de Reichstag, el n'a avut o doctrină politică hotărîtă, ci s'a servit de toate partidele. In 1901, s'a unit cu centrul catolic și cu conservatorii. In 1906, l-a combătut, cu ajutorul liberalilor. In modul său de apreciare a forțelor centrului catolic s'a înșelat, și din momentul rupturii sale cu acesta se putea prevedea eșecul său final. Sub direcția sa, politica internă a Germaniei a rămas conformă cu tradițiile ei esențiale. O grijă constantă de forțele militare, desvoltarea armatei și creația flotei, o luptă viguroasă împotriva socialiștilor, cîteva legi, dar mai puțin numeroase ca în perioada precedentă, de prevedere și asigurare socială, o mare grijă de interesele conservatoare, afirmarea brutală față de învinși, mai cu samă față de Polonezi, a faimosului Faustrecht germanic; un compromis constant între voința prințului și dorințele țării, o cheltuială prodigioasă de diplomație în interior, oarecare subtilitate în intrigi și gustul complicațiilor adesea zădarnice,—iată trasăturile principale ale politicei principelui de Bülow. Ele sînt acele ale politicei germane și ale caracterului german.

In notele sale de călătorie din Constantinopol, cunoscuta romancieră *Marcelle Tinayre* descrie cu multă viață și simț psihologic tulburările petrecute în capitala Turciei în April și Mai, războiul civil, intrarea armatei macedonene și răsturnarea lui Abd-ul Hamid. Ea a fost martoră oculară a acestor evenimente pecînd se afla la Constantinopol, unde fusese invitată de prietena sa, sora președintelui Camerei, Achmed Riza.

La Revue du Mois. (Septembrie, 1908).

Sub titlul **Este Radiologia o ramură a medicinei?,** *P. Villard,* răspunzînd întrebării pe care Ministerul de Interne al Franței o face Academiei de științi, se ocupă de chestiunea aplicării medicale a razelor X. Autorul face deosebirea dintre Radioscopie și Radiologie din punctul de vedere a utilității lor pentru medicină, arătînd că, pecînd Radiologia permite să se observe *mișcările* din corpul omenesc, Radiografia servește ca să *fixeze* stările patologice. Prin Radiografie se poate construi în spațiu, se poate reconstitui în afară de corpul omenesc imagina exactă a unei fracturi, a unei excresențe, a unui glonte ori alt corp străin, introdus în corp, fixîndu-se cu cea mai mare preciziune regiunea unde se află,—lucru foarte important pentru chirurgie; deasemenea, se pot face măsurători pentru a se stabili progresul ori regresul unor anumite boli, cum de pildă tubercu-

loza, cancerul intern, etc. Astfel, autorul conchide că aplicarea razelor X in medicină e de o foarte mare insemnătate și de un mare folos, iar Radiologia e menită sa aducă imense servicii medicinei.

Revista ne dă in traducere un mare articol al cunoscutului naturalist *Hugo de Vries*, intitulat **Transformism și Mutație.** După ce definește aceste două teorii, autorul face un istoric al chestiunii, arătind cum a apărut teoria trasformismului și cum oarecare observații, care nu se impăcau cu concluziile teoretice ale transformismului, au făcut să se nască teoria mutațiunii. „Transformismul prezintă toate ființele existente ca avind o origină comună. El admite că prin modificări statornice speciile mai superioare au eșit din specii inferioare". Aceasta-i in esență teoria transformismului, care are la bază „selecțiunea naturală" și „teoria adaptării", așa cum le-a expus Darwin. Potrivit acestui sistem, ființele cele mai superioare s'au format, in curs de multe veacuri, printr'o evoluție lentă, așa de lentă, in cit e nesimțită nu numai in viața unui om, dar chiar a mai multor generații, prin transformări succesive, incepind dela cea mai simplă formă de vietate. Dar contra acestei evoluții lente, nesimțite și fără salturi, se pronunță, in primul loc, oarecare calcule teoretice, și, in al doilea loc, experiența și observația. In adevăr, biologii, calculind timpul cit ar fi trebuit pentruca printr'o evoluție lentă să se formeze ființele superioare, au găsit un timp așa de indelungat, incit nu se impacă cu timpul acordat, tot prin calcule, vechimii pămintului: pămintul nu-i așa de bătrin cit il fac biologii pentru nevoia teoriei evoluției.

Pe de altă parte, cercetările mai nouă au dovedit că apar specii nouă in mod brusc, nu printr'o evoluție lentă. Autorul chiar citează mai multe exemple atit din experiențele și observațiile sale, cit și din ale altor invățați, care dovedesc că din formele existente apar deodată, fără nici o tranziție, forme nouă, deosebite. Iar dacă aceste forme nouă se cultivă separat, ele continuă de a trăi astfel cum sint, până cind, tot in chip neașteptat, se nasc iar alte forme nouă, care se pot și ele cultiva aparte, in timp ce formele vechi continuă a trăi mai departe neschimbate. Prin acest sistem, invățatul Nillson a reușit să aleagă dintr'un mare lan de griu o mulțime de specii, pe care le-a cultivat aparte. Și, indată ce a izolat-o, fiecare specie constituia o rasă constantă, care dădea aceiași descendență. Astfel, nu mai putu fi vorba de *ameliorarea* speciei prin evoluție lentă, și una dinte cele mai solide baze ale transformismului căzu. Experiențele făcute in acest sens au dovedit tot mai mult că in natură nu e vorba de specii care evoluiază, ci de tipuri numeroase și diverse, toate constante, pe care nu le separă nici o tranziție. De aici concluzia că natura posedă pretutindeni acelaș tezaur de forme dintre care poate alege pe unele, așa că, „dacă selecția naturală conduce in mod constant dezvoltarea plantelor și animalelor, ea nu are, la drept vorbind, nici un raport cu chestiunea originii materialurilor asupra cărora operează. De altfel, e evident că, pentruca o formă să poată fi aleasă, ea trebue să existe". Cum se nasc dar formele nouă? Autorul a făcut mai multe experiențe asupra plantelor și a constatat că intre indivizii normali ai unei specii apar deodată, fără tranziție, tipuri nouă. Din aceste tipuri nouă se nasc apoi specii nouă, prin reproducție, fără nici o tranziție. Se fac astfel *mutații*. Dar noutățile acestea nu se nasc la intimplare, ci se produc după niște legi fixe, dar necunoscute incă. In orice caz, speciile sint invariabile,—ceia ce se modifică sint indivizii; deaceia, cu toată apariția unor specii nouă din tipuri nouă, apărute prin mutație, vechile specii continuă a trăi mai departe neschimbate.

Astfel, „*se poate compara specia cu un individ: ea se naște, durează mai mult ori mai puțin, produce specii nouă și apoi moare. Speciile care au existat in epocile geologice nu au dispărut, pentrucă s'au transformat in altele, ci pur și simplu stingindu-se, cum se intimplă uneori și azi in regnul animal și cel vegetal. Cit timp o specie există, ea e invariabilă, independent de durata existenții sale, care poate fi de citeva veacuri, ori se poate prelungi in timp de epoci intregi geologice*".

Aceste observații se aplică și la om; și pentru el teoria mutației exclude ideia unei evoluții lente și gradate. „*Putem admite că rasele omenești au eșit unele din altele nu prin transformări lente, ci prin mutații spontane. De asemenea putem, admite că fiecare rasă e independentă și invariabilă, deși e probabil că poate să creeze incă tipuri nouă, dacă se produc mutațiuni nouă*". Aceste mutațiuni trebue să le distingem de celelalte variațiuni, care au loc intr'o specie. S'au dat chiar nume diferite acestor variațiuni: *mutațiunile* se datoresc schimbărilor bruște și sint producătoare de specii, pecind *varietățile individuale* sau *fluctuațiunile* sint variații in sinul speciei și dau ceia ce s'a numit „*coeficientul personal*" al indivizilor,—coeficient care scoate mai in relief pe unii (artiști, scriitori, cugetători, etc. geniali) față de tipul mediu, care rămine invariabil. Astfel, „*după noile teorii, diferitele rase trebuesc considerate ca ireductibile, dar fluctuind invariabil in jurul unei medii konstante in fiecare rasă, luată separat*".

In modul acesta, *teoria mutațiunii impacă doctrina transformismului cu observația zilnică a invariabilității speciilor, admițind că formele nouă se degajează din cele vechi prin zguduiri*".

Revue de Métaphysique et de Morale (Septembrie).

Intr'un profund articol asupra **orientării filozofice a lui David Hume,** *Lévy Brühl*, caracterizează opera marelui cugetător englez.

Hume a aplicat cel dintăi metoda pozitivă a lui Newton științii naturii omenești. Teoria lui asupra cauzalității are un caracter biologic. Obiceiurile mintale, pe care filozofii le numesc rațiune, sint, după el, o condiție de existență pentru specia omenească.

Filozofia sa, pronunțat anti-intelectualistă, poate fi interpretată in sens pragmatist, minus tendințele religioase, față de care Hume era absolut refractar. El nu poate fi numit sceptic, decit comparind cugetarea sa cu metafizica dogmatică a filozofilor anteriori. Cu multă pătrundere, Hume a căutat să se abție dela chestiuni pe care le credea insolubile. Cum spune el: „Ceia ce convine filozofiei e un scepticism modest și o mărturisire sinceră a ignoranței sale asupra subiectelor ce depășesc capacitatea omenească".

H. Norero analizează opera lui *H. Delacroix* asupra **misticismului.** După părerea sa, Delacroix a reușit să stabilească că intuiția mistică nu se reduce la anumite stări afective, la o sinteză de senzații organice, ci ea constă mai mult intr'o atitudine mintală față de reprezentări. Apropierea dintre noțiunile religioase și intuiția spontană, acțiunea lor reciprocă și sinteza lor progresivă, determină in conștiința individului o dezvoltare spirituală particulară, o evoluție mistică. Această evoluție presupune realizarea unui ideal, actualizarea unei doctrine. Impotriva lui Delacroix, Norero crede că misticismul nu constitue esența religiei. Intuiția e oarbă fără noțiuni, și sterilă, fără de practică. Misticismul nu se precizează și nu se organizează decit prin sinteza sentimentului, cugeta-

rii şi acţiunii, şi prin subordonarea individului faţă de tradiţia comunităţii. El presupune deja religia, innainte de a-i imprima pecetea sa. Misticismul nu e decit unul din organele religiei, acel al aspiraţiei divine, care permite sufletului să-şi ia avintul spre infinit. El e, desigur, o mare forţă afectivă, uneori de dizoluţie, alteori de construcţie şi de unificare, după cum e şi ideia sa conducătoare. Dar misticismul superior, inteligent şi activ, e, desigur, o putere binefăcătoare. In entusiasmul intens şi profund subsistă totdeauna ceva mistic.

Rivista d'Italia (August, 1909).

S. Tedeschi.—**Obişnuinţa in plăcerea estetică.** Autorul, partizan al direcţiei psihologice in estetică, işi propune să studieze raportul dintre „frumos" şi „valoare". E cunoscut demult faptul că uneori aprecierea estetică, in loc de a se referi la obiectul insuşi, depinde de factori in afară de el. E posibil, de ex., de a atribui frumuseţa unui cal formei sale geometrice? Desigur că nu; căci, dacă ar fi aşa, atunci o uşoară alteraţie, o linie dorsală dreaptă in loc de concavă, nu ar putea să-i modifice frumuseţa. Şi totuşi un asemenea cal este in realitate urit. Frumuseţa calului naşte deci din acordul formelor sale cu un tip la care ne referim, tipul speciei equus caballus. Tot aşa, un scaun de o formă atit de incomodă, incit să pară mai mult un instrument de tortură, decit o mobilă de odihnă, e urit, orice calităţi formale ar avea, după cum ar fi urită o cupă de aur, ornată cu pietre preţioase tocmai pe margine. La acest fel de obiecte, frumuseţa depinde de gradul in care ele corespund scopului ce au să-l indeplinească. Un asemenea frumos e denumit in general „frumosul de normă" sau „frumosul de raport". Cum se poate interpreta acest soiu de frumos? Explicarea veche era: frumuseţa depinde de gradul de apropiere al obiectului de tipul perfect al speciei sale. O asemenea explicare nu se mai poate susţine astăzi. Tipul ideal al speciei este o abstracţie, care nu există şi nu poate servi ca model de comparaţie. *Stephan Witasek* (Grundzüge der allgemeinen Aesthetik, Leipzig, 1904) e cel intăi care a explicat frumuseţa acestor obiecte, cărora li se atribue frumosul „de raport", prin gradul lor de valoare. Mai mare valoare are un obiect potrivit scopului pentru care e făcut, şi de aceia e şi esteticeşte apreciat mai frumos. Pentru obiectele utile, lucrul se inţelege uşor,—dar de unde derivă mai marea valoare a obiectelor, la care nu poate fi vorba de utilitate? De pildă, frumuseţa formei unui animal ori a unui arbore? Autorul răspunde: aşa numitul frumos de „normă" sau de „specie" se naşte din obişnuinţă. E frumos acel tip de animal, care corespunde tipului obişnuit. Obişnuinţa explică frumosul din natură, frumosul „de scop" şi frumosul „de specie". Faţă insă de operile de artă, poezie, muzică, pictură, efectul e tocmai contrar: obişnuinţa scade efectul estetic. Cum se poate explica aceasta? Frumosul din operele de artă e alcătuit din doi factori deosebiţi: unul formal—tot ceia ce e senzaţie sau derivă din ea—şi expresia—rezonanţa sentimentală a celui dinnaintea căruia stă opera de artă.— Efectul obişnuinţii asupra acestor două elemente estetice ale operei de artă e contrar. Aperceperea repetată a formelor e in avantajul plăcerii estetice, pecind sentimentele trezite in noi de opera de artă pierd din puterea lor, repetindu-se. Operele de artă, in care prevalează expresia, pierd prin obişnuinţă; cele in care prevalează elementul formal—ciştigă. Astfel, de ex., o bucată muzicală, care la inceput ne-a plăcut, ajunge plicticoasă cu deasa repeţire; o operă de arhitectură ne pare din ce in ce mai frumoasă.

Sozialistische Monats-Hefte (August, 1909).

Jules Louis Breton—**Ministerul Briand.** Formarea actualului cabinet, in care intră 3 socialişti, din care unul primeşte conducerea guvernului, este, zice autorul, un eveniment istoric de cea mai mare insemnătate. Faptul că Millerand, Briand şi Viviani nu mai sint astăzi membri ai partidului social-democrat—nu inseamnă nimic, căci nici unul din ei n-a incetat vreodată de a fi socialist. Se inţelege insă uşor că activitatea specific socialistă, pe care aceşti trei membri ai guvernului o vor putea desfăşura, va fi foarte mărginită, dar nu va insemna pentru aceasta mai puţin o intărire a ideii socialiste.

Formarea acestui nou minister a provocat deja multe dificultăţi in sinul partidului socialist francez. Fracţiunea parlamentară socialistă a discutat asupra atitudinii sale faţă de guvern. Discuţiunea a fost foarte violentă şi n-a put ajunge la nici un rezultat, căci fracţiunea s'a separat in două: unii, ca Guesde, Allard şi Blanc, uitind că adesea au dat voturi de incredere unor ministere burgheze, au susţinut părerea că orice minister, oricum ar fi el alcătuit, trebue din principiu combătut; ceilalţi, ca Jaurès, Varenne şi autorul acestui articol, au fost de părere că o asemenea atitudine, intransigentă şi sectară, este periculoasă, şi că mai potrivit ar fi ca, pină ce noul guvern se va manifesta, socialiştii să rămină in expectativă. Cind mai tirziu in cameră a venit chestia votului de incredere, 18 socialişti au votat contra, iar 20 s-au abţinut, dind a inţelege prin această abţinere că ei nu sint din principiu duşmani ai guvernului, ci aşteaptă numai să vadă modul lui de a lucra. Cum se vede, deci, majoritatea fracţiunii parlamentare a ajuns să inţeleagă că este o mare inconsecvenţă de a cere mereu eforme şi apoi a refuza sistematic de a lua parte la prelucrarea a tocmai acestor reforme. „Prin simpla forţă a lucrurilor, zice autorul, partidul social-democrat, pe măsură ce se dezvoltă, are să se indepărteze din ce in ce mai mult de stearpa intransigenţă, in care ar vrea unii din membrii săi să-l izoleze, şi va veni ziua in care partidul va trebui sa accepte a lua parte la guvernarea ţării, mai innainte de a fi in stare să pue stăpinire pe intreaga guvernare".

The North American Review. (August, 1909).

D. Archibald P. Colquhoun — **Heghemonia Germană in Europa** – urmăreşte istoriceşte creşterea Germaniei, conchizind la dominarea ei asupra Europei, in viitor. Prusia a fost creaţia lui Frederic cel Mare. Opera marelui geniu militar a fost complectată de geniul politic al lui Bismarck. Succesele militare ale Germaniei moderne impotriva Austriei in 1866 şi impotriva duşmanului ei secular, in 1870, urmate de o uriaşă dezvoltare industrială şi comercială şi de o organizare militară neintrecută,—i-au asigurat ultimele succese diplomatice. Nu e de mirare dar dacă Germania doreşte şi stăpinirea Imperiului lui Neptun.

Au fost vremuri, cind Spania a avut onoarea de a dicta pe continent; apoi, Franţa a avut aceiaşi onoare pe timpul lui Napoleon I; se pare că in viitor această onoare e rezervată Germaniei. Situaţia internă a diferitelor state de pe continent şi raporturile lor politice nu sint de natură a intuneca această perspectivă a viitorului istoric a Germaniei. Puterile Europei vor fi silite să primească heghemonia Germaniei. Imprejurările care au dovedit, in timpul din urmă, că heghemonia germană pe continent e netnlăturabilă sint: infringerea Rusiei pe mare şi pe uscat, şi decăderea militară a Franţii, atit in armata ei teritorială, cit şi in organizarea marinei. Atit Ru-

sia, cît şi Franţa, vor pacea cu orice preţ, căci nu sînt în stare să se angajeze într'un război; înţelegerea cordială între aceste două ţări e un fel de tovărăşie în neuorocire,—nu e închegarea unei puteri reale. Italia e încă frămîntată de crize religioase şi sociale, şi are nevoe de bunăvoinţa Germaniei şi Austriei, pentru a-şi putea continua consolidarea internă. În timpul ultimei crize politice europene, Italia a fost liniştită prin promisiuni de „concesiuni". Aşa dar, Italia nu va putea fi smulsă din sfera intereselor Germaniei: ea va continua, de voe-de nevoe, să stea alături de Germania şi de Austria. Situaţia Austriei faţă de popoarele slave care o încunjură îi impune din ce în ce mai mult o înclinare spre Germania,—aşa că nu Germania are nevoe de Austria, ci dimpotrivă. Ungaria, fiind o ţară agricolă şi depinzînd astfel de pieţele Austriei, nu poate deveni o naţiune independentă şi, deci, nu poate slăbi puterea Imperiului Habsburgic, prin separaţia ei de această coroană. Azi Germania şi Austria sînt în stare a ridica cea mai mare armată, complect echipată şi aprovizionată, *numai* cu mijloacele aflătoare în interiorul hotarelor lor. În privinţa ţărilor mici, autorul conchide că Romînia e complect angrenată în politica germană; Bulgaria va merge deasemenea cu Germania atît timp cît politica A stro-Germană va domina în Balcani; Serbia nu poate avea voinţă proprie. Despre Spania nu poate fi vorba: ea e o putere cu totul neglijabilă. Baza dominării Germaniei asupra Europei e puterea militară. O singură putere poate ataca acum Germania: Anglia. Desigur, toate sforţările Germaniei de a-şi mări flota nu au în vedere decît micşurarea ori zdrobirea puterii maritime a Marei Britanii. Anglia ar putea azi separa Germania de coloniile ei, prin flota ei superioară; nu se poate însă aştepta un atac din partea Angliei, căci o înfrîngere a ei—fie chiar parţială—ar zgudui Imperiul Britanic din temelii, pecînd o înfrîngere pentru Germania ar însemna numai o perdere de bani şi de oameni,—şi Germania e destul de bogată în bani şi în oameni.

O piedică serioasă a realizării heghemoniei germane, însă, e însuşi caracterul monarhic al Prusiei, care, cu cît creşte, cu atît sporeşte şi numărul inimicilor sistemului prusac. Lipsa unei sancţiuni morale a acestui sistem autocratic, încercarea de a înnăduşi instinctele naţionale ale popoarelor, *regimul* neîncrederei între popoare,—sînt de natură, poate, a împedeca Germania de a-şi realiza visul: heghemonia Europei. Istoria ţărilor nu se reduce numai la istoria armatelor lor, şi deaceia, cu toată formidabila ei putere militară, Germania nu poate fi sigură de viitoarea ei heghemonie.

Saturday Review (August, 1908).

Turgeneff's german Letters. Revista a reînceput publicarea scrisorilor lui Turgeneff către prietenii săi din Germania. Alături de mici nimicuri, de detalii casnice şi comerciale, se poate găsi în ele aprecieri foarte interesante asupra evenimentelor literare, artistice şi politice, dintre anii 1875—1883. În special, e de notat bunul simţ şi spiritul de nepărtinire, cu care şi judecă el propriile sale opere, şi, dacă ar fi ceva de spus în această privinţa, e mai degrabă că Turgeneff se arată prea sever critic faţă de el însuşi. În general, afară de unele răstimpuri de oboseală sau de boală, scrisorile acestea sînt scrise cu multă vervă şi în un ton glumeţ de cele mai multe ori, dar în care te lovesc neplăcut unele spirite eftene şi glume silite, scăpate fără îndoială din fuga condeiului, alături de trăsături de cea mai adîncă ironie.

Mişcarea intelectuala în strainatate.

FILOZOFIE, PEDAGOGIE.

Edmond Cramaussel. *Le premier éveil intellectuel de l'enfant.* Paris, F. Alcan.

O adunare de numeroase documente şi observaţii relative la dezvoltarea mentalităţii copilului.

Autorul dă multe citaţii din limbajul naiv al copiilor.

Fr. W. Förster, *Lebensführung für junge Menschen.* Berlin. G. Reiner, 1909.

O operă etico-pedagogică, în care cunoscutul pedagog predică formarea unei personalităţi bazate pe voinţa de a lucra.

ISTORIE.

C. Stryienski. *Le dix-huitième siècle.* Paris, Hachette.

Un rezumat al istoriei veacului al 18-lea. Autorul grupează aici cunoştinţile strict necesare, dînd şi o bogată bibliografie pentru cercetări mai speciale.

A. Messeri, A. Calzi. *Faenza nella storia e nell'arte.* Edit. E. dal Pozzo. Faenza.

Opera are două părţi: în prima se descrie istoria civilă a Faenzei, dela origini şi până la anexiunea sa la Piemont în 1861; în a doua parte se studiază arta.

ŞTIINŢA

F. Péchoutre. *Biologie florale.* Paris, O. Doin.

O expunere documentată a chestiunii înmulţirii plantelor, şi a acelor ce sînt în legătură cu ea, cum sint: adaptaţia, variaţiunile, ereditatea, etc.

Philosophical Society. *Darwin and modern science.* University Press.

Cu ocazia centenarului dela moartea lui Darwin, o societate culturală engleză a adunat într'un volum o serie de studii, menite să arăte rolul lui Darwin în dezvoltarea ştiinţii moderne, şi datorite unor învăţaţi, ca: Weismann, de Vries, Bouglé şi alţii.

SOCIOLOGIE. ECONONIE POLITICĂ. DREPT.

Alb. Lotz. *Geschichte des deutschen Beamtenstums.* Berlin, von Decker, 22.50.

În lucrarea aceasta, autorul dă un mare studiu asupra chestiunei amploianţilor, privită din punct de vedere istoric.

CRITICA LITERARĂ ŞI ARTISTICĂ.

F. Vezinet. *Molière, Florian et la littérature espagnole.* Paris, Hachette et C-ie.

Sînt două studii: în cel dintîi autorul arată pe Moratin ca imitator al lui Molière, şi în cel de al doilea pe Florian ca imitator al lui Iriarte.

Georg Brandes. *Voltaire in seinem Verhältnis zu Friedrich dem Grossen und Jean Jacques Rousseau.* Berlin. Marquardt et Co.

Într'o formă comisă şi pe baza a numeroase izvoare, vestitul critic analizază relaţiile dintre aceste trei personalităţi.

LITERATURĂ.

Ioachim Gasquet. *Les Printemps.* Paris, Perrin.

Un nou volum de poezii al autorului poemelor „Les chants séculaires" şi al tragediei „Dionysos".

Giorgieri Contri Cosimo. *Anima oscura.* Romanzo. Milano, Palermo, R. Sandron editore.

Un nou roman al cunoscutului prozator italian; subiectul îl formează analiza unui suflet de femee.

TABLA DE MATERIE

a

Volumului XIV

(ANUL IV, NUMERELE 7, 8 şi 9).

I.—Literatură.

II.—Studii. Articole. Scrisori din ţările romîne şi din străinătate.

III.—Cronici.